

سه لاله دیدنی زُپوینی

تینگیتی ری خاچیرسانی دور منکار

و ریکیزان

محمد ناصر و کیمینی

سه لاجه ددینی نه ییوی
تیکشکینه ری خاچیه رستانی دوزمنکار

سه لاهه ددینی نه ییوی تیکشکینه ری خاچیه رستانی دوزمنکار

نوسینی
د. محمد رجب الیومی

وهرگیرانی
مه لاهه محمد حسن سه رگه ینیلی

جایی به کم

ماڻي له چاپدانه ودي پارتيزاوه بو
نوسينگه ي ته فسير

ناوي ڪٿي: سلاحه دديني ئه ييوي ٽيڪشڪينري خاچپرستاني
دورمنڪار

نوسينگر: د. محمد رجب اليومي

وهرگي: مهلا محمد حسن سرگه يني

بلاوڪر دوهي: نوسينگه ي ته فسير بو بلاوڪر دنه وه، ڀاڱه يانندن/ ههوليئر

خه ت: نه وزاد ڪوي

بهرگ: امين مخلص

نه خشه سازي ناوه وه: عزالدين محمد

نوره سالي چاپ: يه ڪه م ۱۴۳۰ هـ - ۲۰۰۹ ز

تيراز: ۱۵۰۰ دانه

له بهرپوه بهرايه تي گشتي ڪتبخانه کان شماري سپاردي (۷۷۰) ي سالي ۲۰۰۸ ي دراوه تي

التفسير

بو بلاوڪر دنه وه وراڱه يانندن

ههوليئر - شهماي دادڪا - ٽيئر ٽوني شيرين بالا

ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۲۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۳۸

موبايل: ۰۷۷۰ ۱۳۸ ۷۲ ۹۱ - ۰۷۵۰ ۴۶۰ ۵۱ ۲۲

tafseeroffice@yahoo.com

tafseeroffice@maktoob.com

altafseer@hotmail.com

www.al-tafseer.com

12000

﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ (يوسف-١١١)

(رووداوه‌کان رۆمانیکن نووسرانەو تەووە، فلیمیکن نمایش کروان، دیاردە میژووییەکان لە هەموو کات و شوێنێکدا بە پێی چەند پەرەنسیپ و یاسایەکی میژوویی دوبارە دەبنەو وەک چۆن دیاردە سروشتییەکان دوبارە دەبنەو و کە قورئان بە ﴿سنن﴾ ناویان دەبات و، دەفەرموی: ﴿...وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَحْوِيلًا﴾ (فاطر-٤٣)

قەت بۆ یاسای خودا گۆران نابینیت.

ئەم بە سەرھاتە سەلاحەددین و خاچ پەرستی غوونەیدە کە لەم دیاردانە کە پیشکەشی ئێوەی بەرپێز دەکرێت. بۆیە ئێمە لە ئە هەموو قۆناغەکانی میژووی ژیاغاندا پێویستیمان بە کەلێ وەرگرتن هەیە لەو ئەزموونە میژوویی یانە کە بەرلە ئێمەدا رابردوون - ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ (یوسف-١١١)، واتە: لە گێڕانەوێ بە سەرھاتی ئەوانەدا پەندو ئامۆزگاری هەیە بۆ ھۆشەندان. تا بتوانین لە پرۆسەکانی ژیاغاندا سەرکەوتوو بەختەوەرین، لەو ھۆیانە پارێزراوین کە لە سەرکەوتن و پیشەکەوتن دامان دەبرن، دوامان دەخەن بۆ دواوە، چونکە ئەوەی ئیمڕۆ دەیبینین لە رابردووش ھەرئەو بوو روویداوە کە دووبارە دەبێتەو.

وەرگیر

٢٠٠٦/٥/١٣ زایینی

ئەم پیاو

{ئەو پەجمەتى خۆى لىيى چاۋ زۆر پەر لە فرمىسك بوو، كاتى گوتى لە قورئان دەبوو دلى دەترسا، زۆرىدى كاتەكانى ئەشك^(۱) بە چاويدا دەهاتە خوار، زۆر تامەزۆى بىستنى فرمودە بوو.... فەرمانى بە خەلك دەدا دابىشەن وەكو شكۆيكە بۆ فەرمودە}.

(ئەو پەجمەتى خۆى لىيى كاتى جەنگ گەرم دەبوو، خۆى بە نىوان ھەردوو پىزدا دەخولايەو، سەربازەكانى لە راستەو بۆ چەپ دەبەرى و، خۆى سوپاى پىك دەخست و خۆى فەرمانى دەدانى پىشوپاش بىكەن، لەو شوئىنانەى دەبىيىنى، ئەو لە لىۋارى دوژمن نزيك دەكەوتەو، ھەتا دەبوو بە ھاسىيى ئەو، ئەو دوو بەشى قەسەى لە نىوان ھەردوو پۆلدا بۆ دەخوئىرايەو).

(ھاوئىيەتى خۆش بوو، پەشت جوان بوو، پووخواش بوو، رىزى لە عەرەب و ھەقايىقى ئەوان دەگرت^(۲) و ژياننامەى ئەوانى دەپاراست، لە نەژادى ئەسپ شارەزا بوو، دانىشتوان بە شىۋەيكە سوديان لەو دەبىيىنى كە شتى وايان لىدەبىست لە كەسى تريان نەزانيو، ھەروەھا دانىشتنى پاكوو خاوئىن بوو.

قازى (ابن شەداد)

(تەنيا نازناوى گەورەتر دەبىستى، وەسيفەتى تر كە بەدەستەيتانايان بىسودە.... تەنيا ﴿سەلاحەددىن﴾ شای شامو مىسرو حىجازو يەمەن نەبى كە ناوداربوو بە چاكە و دادگەرى، ئەم ناوە لە گەل ناوەكەيدا پىكاويىكەو، لە گەل ماناكەيدا وەكو يەكە) (لەو كارە جى شانازىيەى ئەم سولتانه لەخوا نزيكەو،

(۱) ئەشك: فرمىسك

(۲) شىخ رەزاي تالەباني دەلىق: (عەرەب ئىنكارى فەزلى ئىتو ناكەم ئەفەزەلن، ئەمما صلاح الدىن كە دىناى گرت لە زومەرى كوردى بابان بوو). منيش بىروام وايە رىز بە تەقواو زانست و خەباتە: ﴿ان اكرمكم عن الله اتفاق﴾. وەرگىز ۲۰.

شوینه‌واره‌کانی که وه‌کو یاداشتییکی جوان بۆ دین و دنیای هیشتوته‌وه: لابر دنی گومرگو باج بوو که له‌سەر چه‌جابه‌کاندا دانرابوو..... تا ئەو گومرگه‌ی له ولاتی میسرو شوینه‌کانی تردا هه‌بووو هه‌م باجه‌کان، سولتان ئەم بیدعه نه‌فرین لیکراوه‌ی هه‌مووی لابر دو، دادگه‌ری فراوان و گوشاد کردو، ئاسایشی بلاوکرده‌وه).

(ابن جبیری گه‌شتیار)

(نیازی دڵم به تو ده‌لیم- واته: به ابن شداد -: هه‌رکاتێ خودای گه‌وره پاشماوه‌ی که‌ناره‌که‌ی بۆ ئازادکردن، ئاسان کردو، ولاتم به‌ش کردو، پاسپارده‌م نه‌نجامدابایه‌و، سواری ئەم ده‌ریایه بام، تا ده‌گه‌یشته دورگه‌کانی و شوین ئەو بێ‌باوه‌پانه که‌وتبام تا له‌سەر زه‌وی که‌س نه‌ده‌ما که‌ بیروپرای به‌ خودا نه‌بێ، یان بمردبام).

(سولتان سه‌لاحه‌ددین)

(له زۆری به‌ خشنده‌یی و ده‌ستگوشادی ئەو ئەوه بوو، که‌ فه‌رمانبه‌رانی ئەو سامانیان لێده‌شارده‌وه، تا کاتی پتویست بوون ده‌هات و ئەوه‌ی ده‌یویست پتیی ده‌دان، ئەمه‌ش به‌شی‌که له به‌خشنده‌یی زۆری ئەو). (کاتێ دیمه‌شقی رزگار کرد، هیچی له گه‌نجینه‌ی ئەوئ هه‌لنه‌گرت، به‌لکو به‌سەر دانیشته‌واندا دابه‌شی کردو، ڕیزی ئەوانه‌ی ده‌گرت که له خزمه‌تیدا بوون و، به‌ نه‌رمی له‌گه‌لیاندا ده‌جولایه‌وه، نه‌گه‌ر خراپه‌یه‌کی لێ بینیمان و پتیی ناخۆش با ده‌یشارد‌وه).

(دانیشتن و کۆپی ئەو خاوتن بوو، که‌س نه‌ینده‌وترا قسه‌کی خراب به‌ به‌رامبه‌ره‌که‌ی بدات، هه‌ر هه‌تیوتکی ده‌بینی سۆزی بۆ ده‌جوولاو به‌زه‌یی پێدا ده‌هاته‌وه، سه‌رباری ئەوه‌ش منداڵ و خێزانی خۆی خۆشه‌ویست و، له‌گه‌ڵ منداڵه‌کانیدا زۆر یاری و گه‌مه‌ی ده‌کرد).

نوسه‌ریکی ئەوروپی خاوه‌نی کتێبی (تاریخ المؤرخین).

پێشهکی

ئەمە پالەوانێکی (جەنگی بەدرە)، سەردەمی ئەو لە سەردەمی
پێغەمبەرەیدا دواکەوت، تا پۆژگار بە باشی زانی کە لە چاخی جەنگەکانی
خاچەکاندا بێت، تا پۆلی پالەوانانی (بەدر) ببینێ کە لە بەرامبەر دوژمنکاری
ستەمکاردا سەقامگیر بوون، کاتی لە ولاتی هاوێش پەرستی بۆیان هات تا
رێشەکێشیان بکات، چا خودا بە سەركەوتن لەلایەن خۆیەوە خەلاتی کردن،
بەرپەرچی بێ پرواکانی داو هیچ دەسکەوتێکی باشیان دەستەکەوت.

هەروەها سوپای بەرەو ولاتی موسلمانان کشا بۆئەوێ رێشەکێشیان بکات، چا
ئەوێ بەدریەکان، ئەوانەى پروایان بە خواو پێغەمبەرەکەى هێنابوو، دەستیان بە
فەزى جیهاد کرد، خۆى گەورەش لە مەیدانى ململانێدا چەسپاوى کردن،
بەرپەرچی بێ پروایان دایەو وێرای ئەوێ کە هیچ بەهرەشیان دەست نەکەوت.

پەنگە گەرنەگەرتین شت کە (سەلاح حەددین) بە پالەوانەکانی (بەدر) هەو
دەبەستیتەو، برۆی چەسپاوی ئەو کە نالەقەت کە دەیزانی ئەو لەچاو سوپای
ئەوروپادا کە لە چەند دەوڵەتێک و کەشتیگەلیکی بەرگریکەر پێکدێن، وەکو
کۆمەڵەکی زۆر کەم کە بەو ژمارە کەمەى ناگاتە ئەو ناستەى لە بەرامبەر
کۆمەڵەکی چەرزاو قەرەباڵغا بووەستیت، بەلام ئەوێش دەزانێ کە خۆی شکۆدار
دەفەرموێ: ﴿كَمْ مِنْ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ قُوَّةَ كَثِيرَةٍ يَازْنَ اللّٰهُ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِينَ﴾
(البقرة-۲۳۹). واتە: زۆر جار کۆمەڵەى کەم بە ئیزنى خوا- بەسەر کۆمەڵەى

زۆردا وهسهرکهوتون. خوا یاری خۆپاگرانه^(۱).

جا نهو ئیمان و پروایه بووه هۆی سهرکهوتنی، بهمهش رۆلێ یه کلاکراوهی خۆی لهسهر شانۆی میژوودا نواند.

خوینهر نموونهی زیندووی زۆری نهو پروایه له لاپههپهکانی نهو کتیبهدا دهبینی، رهنگه ئاسانتترین نموونه که ئاماژهی بۆ دهکەین خویندنهوهی فهرموودهی پیغهمبهر ﷺ بێ به (اسناد)ی خۆی له گهرمهی شهردا که سهختترین ههلوێسته لهکاتی له کاتهکانی ناخۆشیدا، له قازی (بهاء الدین) کورپی (شداد) له مهیداندا شانبهشانی پالەوان دهووستی و، دهلی: گهورهه فهرموودهی پیغهمبهر ﷺ له زۆر ههلوێستدا خوینراونهوه، بهلام نهمزانیوه له گهرمهی جهنگدا خوینرا بهوه، بۆچی ئیمه ئیستات نهخوینینهوه؟ سهلاحهددین (دهستووریدا بهئامادهکردنی گهوره پیاوانی فهرمووده، تا فهرمایشتهکانی پیغهمبهر ﷺ بخویننهوه. بهم پیشنیارهی قازی هاورپی، سنگی گوشادو گهشبین بوو، بهرهکهت و پیرۆزی پیغهمبهر ﷺ گۆرهپانی گرتوهوه، گۆرا به سهرکهوتنهکی یهکلاکهرهوه که مسوولمانان بهدهستیان هیئا.

نهو ههلوێسته به تهنیا جهخت لهسهر برۆای نهو پالەوانه دهکات که نهو سهربازیکه له سهربازهکانی پیغهمبهری خوا ﷺ له شکۆدارترین مهیداندا بهرگری له مسوولمانان دهکات و، ههروا جهختدهکات که نهو کۆمهله کهمهی که برۆای وایه له پیشبرکیتی کێشهدايه، سهرکهوتنی پشتگیریکراوی بۆ دینیتهدی له ژيانداو، پاداشتیکێ زۆرترو گهورهتریش لهلای خوايه.

زۆر کتیب لهمههر (سهلاحهددین) نووسراوه، ههیا نه ئامانجی پیکاره و، بهریکی ئارهزومهندی هیئاوه و مافی کهس ناخۆین و، کاتی دهبیته سهرحاوهی قسهیی له پهراویژدا ئاماژهمان بۆ کردووه، بهلام ههیه لهو نووسراوانه به گیانی خۆ به زلانی

۱ وهکو یارانی (طالوت) که (۳۱۳) کەس بوون له بهرامهر سوپای (جالوت)دا که بیشومار بوون (البقرة ۲۴۷-۲۴۹) سهیر بکه، یارانی بهدریش له بهرامهر بت پهستهکاندا (۳۱۳) کەس بوون، وهکو له (المستدرک الحاكم)دا هاتوه... نهو دیاردیههش وهکو یاسایهکی میژوویی نهگۆر دیا به دهبیتهوه. (وههگیر).

نووسراوه که مامۆستایان بۆ قوتاییانیان نووسیویانە. ئەمانە بوون بە میژوونووس، چونکە ناستەکی زانستییان وەرگرتووە که دەبەخسری بۆ بەدەستەیتنان و پاداشت و گواستەنەوه، ئەک بۆ حالی بوون و سۆراغ و شیکاریی، هەیانە وادەزانئ ئەو بە پەخسەکی بڕەر هاتووە که چەند هەلۆیستئ راو دەکات و هۆیەکانی سەری لێدەرناکات و، پالندەرکانیشی تێناگات، ئینجا پەخسە سەرکۆنەکەر لە پالەوانی ئەو هەلۆیستانە دەگری، وەک بلیتی بۆتە پیاوێکی شەپخرازو خۆی کاتی کارەساتیکە هەڵدەسوڕینئ و، پاشان بڕیار لەسەر ئاکامەکانی بەراست و هەڵە دەدات، هەیانە بۆ (موتوریسەکان) دەگەڕێتەوه که میژوونووسی ئەوروپین، تا بیانکات بە رووناکی بەخشی رێنما بەخش، هەرچی هەلیانبەستووە بڕوای پێدەکات، لەگەڵ ئەوەشدا نووسەر هەیه لە فەرەنگەکان بە ویژدانەوه لەسەر (سەلاحەددین)ی نووسیوه، وەکو ئەوانە ی بە ویژدانەوه باشترین شت دەنووسن، بەلام خەزی بە گەورەزانی بەسەر پالەوانانی میژوودا بچووکەکان هاندەدات بۆ پەلاماردانی گەورەکان بە ناحەقیش ئەک بە حەقەوهوه، جا ئەم کتیبەیان ئاراستە دەکەم، ئەک لەبەرئەوهی که (سەلاحەددین) لە هەموو کاریکدا که کردووبەتی یان نەیکردووە پاستی پێکاوه. بەلکو بۆئەوهی بلیتم: ئەم پیاو بەراستی لە راستی و هەڵەکانیدا مەزنە، چونکە هەر کاریک کردووبەتی مەبەستی خێرو چاکە بووه، خوداش لە زۆریەکی کارەکانیدا سەری خستووە، ئەنجا ئەو بەرگریکەر بوو ئەک هێرشبەر، دادوهر بوو، ئەک ستمەکار، خاکی (متواضع) بووه، ئەک خۆ بە زلزان، ئەو پێشەنگیکی نمونە و شاهیدەکی ئەمین بوو. ئەمەقۆ حالەتی ئومەتی ئیسلامی پێویستی بە وەبەرھێنانەوهی هەلۆیستەکانی (سەلاحەددین)ە، تا لە پوحم و سۆزی خوا ناویمێد نەبئ، چونکە دوژمنانی ئەم ئومەتە بە ئەسپ و چەک و پیلان و فیلەوه هاتونەتە سەریان و بۆیان لە کەمێندان، مانای شکان و پووختانیان بۆ دووپات دەکەنەوه، هەتا وای لێهات دڵ لەرزۆکەکان، وایانزانی سەرکەوتن و سەریەخزیی نییە، هەروەها هەمان هەستی گشتی لەکاتی بڵاوبوونەوهی پەتای خاچەرستانەکان و هاتنە ناو

ولّاتى عدره ب بؤ داگير كردن^(۱) مسولمانان ترسانو واقيان ورمابوو، ويا نزانى تازه قيامت نزيك بؤتهوه، به لام باوه ردارانى وه كو (عماد الدين) و (نورالدين) و (سه لاحه ددين) له ناله بارترين رهوشى شهردا به رهه لستى داگير كهرىان كرد، تا شكانديان و وشهى خودا به رزكرايه وه، جا نه گهر بانه وئ سوود له رابردوو وهرىگرين، له ژياننامه ي (سه لاحه ددين) دا هه لوئىستى زور هديه بؤ په ندو ناموزگارى، به مەش سرودي كه له سرووده كانى سهر كه وتن كه جهنگى جيا كه ره وه پيش ده خات و ههست ده بوژنيته وه، هيمهت و نازايه تى زيندو ده كاته وه.

مه به ستم بووه كه نه م كتيبّه ناشكراو بئ پيچ و په نابئ و، به رو داوى زور قورسى نه كه م و پر له ژماره و ميژوى نه كه م، به لكو پشت به شته پروونه كان بيه ستم له كاره راست و دروسته كان كه ئاكامى يه كلا كه ره وه يان هديه، تا به و سؤراغه يه كه له دواى يه كه و به رده وامه نووسينه كى راستگو يانه بئ بؤ رابردوو كه بووه. نه گهر براده رانى (سه لاحه ددين) له نووسهرانو سهر كرده كان له گه ل نه ودا روليكى به هيژيان بينيبي له مهيداندا، نه و نه م كتيبهم له وانهش بييهش نه كردوو تا رول (دهور) ه كان به پيودانگى ته و اوى خو ياندا برؤن، هه ندئ له وى كه بؤ نه م پاله وانه م تهر خان كردوو كه به پيودانگى داستان هاتوو، راستيهه كانى ميژوو كؤ ده كاته وه بئ خه يال كردن به هيچ زنده كاريه كه ... دياره زوريشم له دهست چوو وه كه م باس كردوو، چونكه سؤراغه كردن پيويستى به چندان بهرگ (مجلد) هديه كه باباى پسپور بياغوئنيته وه نه وه ندهم به سه كه پوخه كى چروپرو ده و له مه ند پيشكهش بكه م، نه وه تا كتيبى كه م پيشكهشى خو تهر ده كه م، هه نديكى ههر ده سته كه وئ كه لئى رازى بئ و په سندی بكات. ههر خوا ئاگاي له نيازى دلانه.

دكتور: محمد رجب البيومى

(۱) پيويسته بزاني كه نه م ولّات ههر هى عدره ب نيه، به لكو هى سهرجه م گه لو پيكهاته كانى مسولمانانه. نه غما سه لاحه ددين له بهر خاترى نه م خه ياتى كردوو نه كه له بهر خاترى عروبييهت، به تاييه تى قوديش كه شونه كى پيرزى سهرجه م مسولمانانه. نه مانه هاندهرى راپه رينى (سه لاحه ددين) بوون! پيويست بوو (البيومى) بنوسن: له ولّاتى مسولماناندا نه كه له ولّاتى عهره ييدا. - وهرگير

چەند دىرىك لەبارەى سەلاخەددىنەو

- ۱- لە سالى (۵۳۲ ك) لە شارى (تكریت) لەدايك بوو.
- ۲- بۆ يەكەم جار لەگەڵ سوپاي شيركوڤا سالى (۵۵۹ ك) چۆتە ميسر.
- ۳- دووبارە لەگەڵ سوپاي مامى دا لە سالى (۵۶۲ ك) بۆ ميسر چوو.
- ۴- لەگەڵ سوپاي مامى دا لە سالى (۵۶۳ ك) دا چوو (ميسر).
- ۵- پلەى وەزيرى لە (۵۶۴ ك) دا وەرگرت.
- ۶- سالى (۵۶۷ ك) دەولەتى فاتىمى پوخا.
- ۷- پىلانەك رېنكخرا بۆ زىندوكرندنەوى دەولەتى فاتىمى، بەلام لە سالى (۵۶۹ ك) لەناوى بردن.
- ۸- (نورالدين زنكى) لە سالى (۵۶۹ ك) مرد.
- ۹- چوو شام بۆ پشتگيرىكردنى لە يەكپىزى لە (۵۷۰ ك) دا.
- ۱۰- لە (۵۷۲ ك) دا لە ئىسماعىليە ھەولتى تيرۆركردنى درا.
- ۱۱- لە (۵۷۲ ك) دا گەرايەو بۆ ميسر.
- ۱۲- لە سالى (۵۷۳ ك) دا لە جەنگى خاچەپرستەكان سەرکەوت.
- ۱۳- سالى (۵۷۴ ك) گەراو شام.
- ۱۴- لە (۵۷۶ ك) دا لە چەند جەنگى جياجيدا بەسەر خاچەپرستەكاندا سەرکەوت.
- ۱۵- لە (۵۷۶ ك) دا كەشتىگەلى ميسرى پىك ھىناو، ھىزى دەريايى دروستکرد.
- ۱۶- لە (۵۷۸ ك) دا گەراو ميسر، پاشان چوو ديمەشق.
- ۱۷- سالى (۵۸۳ ك) لە جەنگى (حطين) سەرکەوت.
- ۱۸- لە سالى (۵۸۳ ك) دا قودسى رزگار کرد.
- ۱۹- جەنگى عەككا لە سالى ۵۸۷ ك دا.
- ۲۰- رېنكەوتنى (الرملة) لە سالى (۵۸۹ ك) دا.
- ۲۱- لە سالى (۵۸۹ ك) سەلاخەددىن - رحمە الله - كۆچى دوايى کرد.

پەتای پەرەسەندوو

کە باس لە جەنگەکانی خاچ پەرستەکان دەکەین، وەك بلیتی سەر گوزەشتەیهك بوو بەسەرچوو، بەلام ئەو کەسەى لە حالى ئیمپرو رابمیتى، دەبینى کە جەنگى خاچپەرستى لە گەرمەى هەلگیرسانییەتى، خۆرئاوای ئەمپرو هەمان خۆرئاوای دوتینیە، لە گەڵ هەندى جیاوازیدا، نامێرەکانى جیاى و، بەلام ئاکەمەکانى وەکو یەكە ئەگەر جەنگى کۆن رۆن و ئاشکرا بووی و، سوپاکەى بە چەك و ئاگر چوویتیە پێشەو، سوپایەکی داگیرکەر و تالانکەر بوویت، ئەو جەنگەى ئیمپرو دەبینین جەنگى زیرەکانە و فیلکردنەو، جەنگى ئاژاوەگیرى و هەلپەرستییەو، بە توانایەکی فیلکەرانە و فریودەرانە تەلەو داو دەنیتەو. بۆیە هەمان ئاکامى رابردوى دەبیت و، ئەمەش زیرەکانەترو سامناکترە، چونکە هەندى خەلکى بە شیوازی پێچاوپێچی فریو دەخۆن و، کەسانیک لێى بى ترس دەبن بەبى توژیەنەو و پشکنین، بەلەندە کاتى خۆى بە تەلەو دەبینى دەکەویت و دەیگرئ ییتەو، بۆیە مافى رۆلەکانى ئیمپرو یە کە ئەو ی رابردو و پویداو بیزانى تا رینگاکە لە رووى پرەنسیپ و مەبەستەو لە هەنگاوەکانیدا ببینن و، بەو بینینەش پەند وەرەگرن و هۆشیار دەبنەو.

پەتای خاچپەرستى بە ناوچە هیمن و نامەترسیەکانى خۆرەلاتدا کشا ییتەو، هیچ بیانوو و پاساوێكى لۆژیکى هەبى، بەلکو ئەو جەماوەرى بە هاوار و ژاوە ژاوە، پرۆپاگەندەى ناراست کارى تیدەکات و، بى بیرکردنەو ملی بۆ کەچ دەکات! بەلام ئەو کەسەى ئەو بیانوو و پەلپانە دەنیتەو پیاوێكى ئاینییە، بەلکو گەورە پیاوێ پیاوانى ئاینى یە لە ئەوروپا، بە هەمان واقعیی رابردوى خۆى سەیری ئیستاکى

کردوو، بینی خەلکی بە کارە جوانەکانی پاپای پێشوو هەڵدەدەن، بە جێنشینی راستگۆی مەسیحی لە قەلەم دەدەن، ئەمەش لەکاتیکیدا بوو بە چاوی سۆزو بەزەییەوه سەیری گەلی خۆی دەکرد، ئەویش (گریگۆری ھوتە) بوو کە کاروبارەکانی کەلیسای پێکخستەوه و، پێساکانی بێسەرەوبەری فێیدا، بە راشکاوی بە ھەموو دەستدرێژکاری دەگوت گوناھو تاوانت کردوو، پیاوانی نایینی ئەوانە شونیی کەوتبون، وای لێکردبوون کە لە زەبرو زەنگی ئەو دەترسان، ئەگەر هەڵیان کردبایە لەبەرچاوی ئاپۆرەییەکی جەماوەری ھۆشیاردا لەگەڵیاندا بەرەنگار دەبۆوه، خەڵاتی ھەرام کردو، ھەرامی خەڵال کرد.

کاتی (ئەربانی دووھ) بەدوای ئەو داھات، بینی ئەم پۆشاکە فراوانە و بالای ئەوی تێدا بچووک دەبیستەوه و، بینی پەھبانی دەورووبەرەکی ئەوی لێیان قەدەغە دەکات لەبەری پێلە (راست) دەبنەوه و، وەک ئەو پیاوی بەر لە خۆی ناتوانی بە قسەی ئاشکرا و پەوان پەرچیان بداتەوه، ھەرچەندە پەخنی ھەییە و دەترسێ ئەگەر باسیان بکات بە بالای ئەو نەکات و لە سنووری ئەودا نەبێ، بۆیە لە شکۆ و پێزی دەگەرێ خەلکی پێو سەرقال بکات و وایان پێشان بدات کە ئەو دوورینەو مەبەستی فراوانە، پاپا (گریگۆری ھوتەم) بە دڵخۆشییەوه سەیری کەلیسای (بیزنتی) نەدەکرد لە (قوستەنتینی) یەدا، بەلکو بە مەترسییەکی گەورە و دەزانی لە بڕینی نینۆکی داو، کەمکردنەوی دەسەلاتیدا و نەشیدەتوانی ھیچ شتیکی لەگەڵدا بکات، چونکە گەل و یاسا و دەولەتی خۆی ھەیە، پاشان (قوستەنتینی) یە لەگەڵ (سەلجوقییەکانی) دا کە حوکمی خۆرھەلاتیان دەکرد کەوتە دۆژمنایەتییەوه و بەسەریاندا زāl بوو، بەھۆی ئەوی لە بارەگای حوکمی خۆیدا ھەرپەشە لێکردن، پاپای کەلیسای (بیزەنتی) پێشبینی ھێرشەکی دەکرد کە لەسەر تەختی دابەزێنێ و کەس نەبێ پارێزگاری لێیکات، بەبیریا ھات کە داوای فریاکەوتن لە (ئەریان) پاپای رۆما بکات و پیتی بلێ بە تەنیا تۆ پارێزەری مەسیحییەتی لە ئەوروپادا و،

جا ئەو گوێپراپەلێ دەبی و ئەمەش گەورەترین هەل و ^(۱) بوارە بۆ کەسێ سەیری مەزنەتیی و گەورەیی دەکات و ئیستاش دەستی کورتە، تا شکۆی ئەو کەسە یە بە دەست بەیئێ کە بەر لەخۆی هەییووە.

(گریگۆری حەوتەم) بیرى لە چاککردن و ڕێکخستنەوهی خەلکی دەکرد لە ئەوروپادا، تەنیا بیرى لەوە دەکردەو کە ئەو دەولەتە بچوکانە پێکەووە شەر دەکەن و، فەرمانپەرەوایە دەربەگەکان هەر یەکیان سەریەخۆن و گەورەبن یان بچوک بن و، شەری ناوخۆیان هەیدە، کەس بەهۆی جەنگی بەردەوامی نێوانیان بە یە کەرتیان سەیر ناکات. (گریگۆر) هەولێ دەدا شیرازە و پەییوەندیان چاک بکاتەو، ئەمەش لەکاتیئێکدا کە سەرۆک سوپاکان دەهاتن بۆ لای و کەلێن و درزەکان چاک بکاتەو و، تا ماوەی یەکیان خاتەو و، لەناو دۆستان و لایەنگرانیدا ناوی بە باشی بروت، بەلام (ئەریان) دێی بەوە خوشبوو کە بیرى خۆی بەسەر کلیسای چرژاودا بسەپێت و، دەسەلاتی خۆی بەسەر ئاپۆرە هەموو هەریەکاندا بسەپێت، تا بەرگری لە گۆرەى مەسیح بکات لە خۆرەهەلاتدا، بەلکو ئەو دەولەت و پایتەختانە داگیر بکات کە لە دەوری گۆرە کەوێن، مەبەستە کە لەمە دورترەو هیواکە گوشادترە، پێویستە بە هەنگاری یە کەمدا بروا، شوێنکەوتووی هەبوون بە هەموو لایە کدا پەوانەى دەکردن، تا پای گشتی ئەوروپی وەرگیرێت و، ئەویش لە کلیسادا چۆکی دادا بوو بەجێ نەدەهێشت. پاپای ئەریان لە سالی (۱۰۹۵ ز) چووە شای (کلیرمونت) هەتا سەرۆکایەتی گەورەترین کۆمەڵ بکات کە نوێنەرایەتی سەرچەم دەولەتانی ئەوروپایی دەکرد، سەدان سوار چاک لە سوپای دەربەگەکان ئامادەى بوون کە هێ چەندان ناوچە بوون، لەوتارەکیدا کە دەروونەکانی گشتی تاییبەتی بەدلیان بێ

(۱) لە کتێبی (ماهیة حروب الصلیبیة) دا، د. قاسم عبده قاسم، کویت، ۱۹۹۰، ل ۳۷) دا هاتو: لە بۆجونی زۆر لە لیکۆلەراندای گریگۆری حەوتەم (Greg org viF) ۱۰۷۳-۱۰۸۵ (ز) بیرۆکەى جەنگی پیرۆزی ڕاگەیانندووە لە دوا شێوەى داو، گواستەوێ جۆرتی هەلوێستی مەسیحییەتی لەمەر جەنگەووە دروستکردووە، بۆ یەکەم جار سوپای مەسیحی (Miitia cheisti) بەکارهێناوە بە مانای دینییهو یەوێ نەک بە مانای مەجازیەو کە قەدیس پۆلس بەکارهێناوە. (وەرگێت).

مه‌رچی خه‌لکی گشتی بوو به‌وه له ژئی دلی دان. کاتی وتی مسولمانان سوکایه‌تی به گۆری مه‌سیح ده‌که‌نو، نه‌وان کردویانه به شوینی میزکردنی ئاژه‌لان، نه‌گهر نه‌وان تۆزقالتی هۆشیان هه‌بویه ده‌یانزانی که مسولمانان پروایان به‌وه‌نیه که مه‌سیح میچ گۆره‌کی هه‌یه، چونکه خودا بۆ لای خۆی به‌رزی کردۆته‌وه و، له خاج نه‌دراوه! به‌ی چۆن سوکایه‌تی به گۆرێ ده‌که‌ن که هه‌یچی تێدا نایینن که وه‌کو که‌سانی تر پروایان پێی هه‌یه. له وروژاندنی هه‌ستی ئایینییدا زۆر سنوری به‌زاندو هه‌ندێ به‌سه‌رهات و رووداوی دلته‌زینی بۆ گێڕانه‌وه که مسولمانان له‌گه‌ڵ نه‌و هه‌جکه‌رانه کردویانه که مه‌به‌ستیان چون بووه بۆ (بیت المقدس)، نه‌وه‌ی پاستی بێ هه‌ندێ رووداو رووده‌ات که هه‌ججاج و سه‌ردانکه‌ران هه‌راسان و بێزار ده‌کات، به‌لام نه‌مه سه‌ره‌لدای رای گشتی نیه تۆله له هه‌ججاجه‌کانی (بیت المقدس) بستی‌ن، به‌لکو نه‌م رووداوه وه‌کو کاریکی ناویژه پێگرو چه‌ته‌کان له هه‌موو شوینه‌کدا نه‌نجامیان ده‌ا، دوورنیه نه‌م جۆره که‌سانه هه‌تا په‌لاماری هه‌ججاجه مسولمانه‌کانی مالتی خواش به‌دن له مه‌که‌که‌دا، تا نه‌و مال و دارایی و که‌لوپه‌لانه‌ی پێیانه لێیان بستی‌ن، به‌لام نه‌م ده‌نگۆیه (الاشاعة) که په‌روشی و به‌خه‌مه‌وه‌بوونی گشتی ده‌وروژینی پاپا بۆی هێنانه‌دی، نه‌و وروژاندنی سه‌رخست، توانای نه‌م قسه وروژانییه‌رانه‌شی به‌یه‌کت له یارمه‌تیده‌رانی وه‌رگرت که (په‌ترۆس ناسک) بوو که هانیده‌دا بۆ دانی رتاری وروژنه‌ر له هه‌ر کۆمه‌لگایه‌کدا که پرواته ناویه‌وه! کاتی شاسوارانی ده‌ربه‌گ له چێژ و خۆشیه که‌سایه‌تییه‌کانیان ده‌کۆلنه‌وه و، هیوایه‌کیان ده‌چنن بۆ به‌ده‌سته‌پێنانی میرنیشینه‌کان، پاپاش بۆیان باس له‌و شتانه‌ده‌کات که بوار بۆ نه‌و هیوایه‌ نه‌ فراوان ده‌کات و، وتی: نه‌م گه‌شته جه‌نگییه بۆ ولاتی خۆره‌ه‌لات (ته‌نیا بۆ به‌ده‌سته‌پێنانی یه‌ک شار نیه، به‌لکو بۆ به‌ده‌سته‌پێنانی ته‌واوی ناوچه‌کانی ئاسیایه، به‌ته‌واوی ده‌وله‌مه‌ندی و گه‌نجینه بی‌شوماره‌کانیه‌وه، نه‌گهر (بیت المقدس) باره‌گایه‌ک بێ بۆ مه‌سیح کاره‌که به‌وه ناوه‌ستی، به‌لکو بۆ مالیکه‌کانی ئیسلامیش له هه‌واری بێ بزواکاندا درێژ ده‌بیته‌وه، چونکه به‌تایبه‌تی بێ له‌و بێ‌پروایه (مسولمانانه) بۆ نی‌وه‌یه‌و، نه‌مه‌ش وه‌کو له ته‌وراتدا هاتوه‌وه: (شیر و هه‌نگوین زۆر ده‌کات).

هەموو لیکۆلەران لە نووسەرانی خۆرشاوا یە کەدەنگن کە گیانی نایینی لە دەولەتانی ئەوروپیدا لاواز بوو بۆ ئەوەی کە ئەوروپییەکان پالێدات بۆ کۆچکردن بۆ رزگارکردنی گۆرە کە بە تەنیاو، خەلکی ئاسایی و تاییەتی هەموویان تقومی تاوانەکان ببوون، ئەو تاوانانەیان دەکرد کە مەسیح یاساگی کردون، پاپا بەلێنی پێدان کە چاوپۆشی لە تەواوی گوناھەکانیان دەکری، هەرچی بکوژو دزو شەپروال پیسو گەواھیدەری بە درۆو چەتەیی ئەگەر بەرەو (بیت المقدس) بچن گوناھەکانیان بووراو، لە هەموو تاوانی بیتاوان و بەری دەبن.

چەك (پسولە)ی لیتخۆشبوون (صكوك الغفران) کە پاپا دەیدا بە تاوانباران لە بەرامبەر پارەییکی سەپێنراودا (تا وایلێهات لای مەسیحییەکان بوو راستییەکی گومان هەلنەگر)، بیرۆکەی لیتخۆشبوونی لە هزرەکان نزیک خستەنەو، چونکە کلیسا کە مالاو دارایی وەرەگری تا لیبوردن بێهەشتی هەر ئەویش بەرامبەر بە پارەو مالا گەشت و سەفەر کە بەرامبەر یە کسان دەکات، هەرکەس کۆچ بکات ئەو لە تاوانەکانی کوشتن و دزی و زیناکاری رزگاری بوو! کاتی گوناھو تاوانەکانی ئەو شاسوارانە چەکیان بەناو میرنشینەکانی دەرەبەگایەتیدا هەلگرێبوو زۆر لەوە زیاتر بوو کە بۆمێردری، بەخشینی ئەو تاوانە بەس نێە بۆ سەرنج پراکێشانیان بەرەو گۆرەپان، پاپا بە دلتیاییەو ئەوەی دەزانی، بۆیە پێویستە هیوای ئەوێان بداتی کە ئەوان دەبن بە خاوەنی دەولەتانی خۆرەللات، بۆیە پێویستە هەر فەرمانپروایی سوپایەکی تەواو بۆ خۆی نامادە بکات تا ناوچەییکی گەورە یان گەر توانی یەك دەولەتی گەورە بۆ خۆی داگیر بکات، بێتە دەسەلاتدارو دەست روێشتوو، بە بەرەگانی خۆرەللات شاد بێ، هەم بەو بە شیرو هەنگوینە تەورات باسی لێو کردوون^(۱) بەم شێوەیە هیوایەتەکان زۆر دورتر لەو پۆشتن کە هەژاریکی برسی

(۱) دەقی لیبوردنی (ئەدبان) کە دەبێهەشتی ئەو بوو: (هەرکەس بپواتە ئورشلیم، بە دلپاک و دلتسۆزیەو بەس، ئەك بۆ گەورەیی و مالا، بەلکو بۆ نازادکردنی کەلتیای خوراء دەتوانی ئەم گەشتە بکاتە جیگرەوێ هەر کاری کە گوناھەکانی پێ دەش بکاتەو).

تاوانبار لەناو خەڵکی ئاساییدا بە خەیاڵی دادیتو، هیوای سوربووان و چاوتیپرانی بۆ فرمانپروایانی دەرهەگ بوو، بە تایبەتی گەر بەرەو خۆرەهلات بکشین و مال و مندال و خانوبەرە بەجێبەجێن لە هیچ شتێ ناترسن، چونکە کلیسا بە پاراستنی ئەوانە هەڵدەستێ و هەر کۆچکەرێ مافەکی زامنکراوە، گەر گەڕایەو بەزمان هەیه و تارەکی پاپا بگوازیڤه که ئەمە دەقی قسەکانییەتی: (ئەو سوپای مەسیحییەکان، ئیوە بێهۆدە هەولتان دەدا که ئاژاو و ناشوب لەناو خۆتاندا هەلگیرسیڤن و هەلسنهوه، ئیمپۆ هۆیهکی راستەقینەتان کەوتۆتە بەردەست بۆئەوێ ئیوە رۆژگاری هۆکاری بێزارکردنی هاوئیشتیماڤیه کانتان بوون، ئیمپۆ بچن بەرەریەکان بێزارو وەرەس بکەن و، پڕۆن ولاتی پیرۆز لە دەستی کافرەکان رزگار بکەن.

ئەو سەربازان! ئیوە ئیمپۆ کەلپەلی شەرن، ئیوە ئەمپۆ خۆتان نامادە بکەن هیزو بازووتان پێشکەش بکەن بۆ سودی پڕوایە کەتانو، بە چەکی ئایین و تەقوا خۆتان چەکدار بکەن و ئیوە بەو بەهری هەمیشەیی دەخەنە دەست. ئەگەر ئیوە سەربکەون بەسەر دۆژمنتاندا، مەمالیکەکانی میسر بۆ ئیوە دەبیڤت، ئەگەر بشکێن مەسیح لە کوێ مرد لەوێ دەمرن و پەرەردگاری بەسۆزی خۆی لەیادتان ناکات و لە شوێنی دۆستانی خۆتاندا دادەنێ، ئەمە کاتیکی نازیەتی خۆی تیڤا دەردەخەن که لەکاتی ئاشتیڤا دەرتاڤخستبوو، ئەگەر مسۆگەرە دەبیڤ تۆلەي خۆتان بستیڤن، ئەو بەچن دەستی خۆتان بە خوێڤی ئەو بیڤروایانە بشۆن.

لێرەدا گوێگران بە گریانەو هاوریان لێ بەرزبۆو، پاپا ووتی: (وا سەربازی ئاگر بوون بە سەربازی خودا ئەو گەلی من، ئەگەر خودای مەسیح داوای یارمەتی لێتان کرد پشتی لێمەکەن و لە مالەوتاندا دابنیشن، بێر لە هیچ شتێ مەکەنەو تەنیا بێر لەو بکەنەو که برایانی مەسیحیتان دوچاری بوون لە سەرشۆری ریسوایی و، گوێ لە قودس و هەناسەکانی ئەبیڤ مەگرن و، چاک یادی ئەو وتەیهی

مەسیح بکەنەو کە وتووێت: ﴿ئەوێ دایک و باوکی زیاتر لە من خۆشبوێ لە من نییە، هەرکەسێ ماک و زێد و دایک و باوک و ژن و منداڵی بەجێ بهێڵێ لەبەر خۆشەویستی من و خاتری من لەناو بەهرەکەدا نەمر دەبێت﴾.

دوای ئەم وتارە ئاگرییە (پەتەرۆس ناسک) دەستی کرد بە گەشت و گەڕان بەناو سەرتاپای ئەوروپا و سواری کەرتیکی لەرو لاوز بوو، بەرگێکی شەڕی کەربووە بەرەو، پێی خاوس کەربوو، خاچە گەورە هەلگرت، بە گریانێکی وروژێنەر هاواری دەکرد و ئازار و ئەشکەنجە مەسیحییەکانی لە خۆرەلاتدا دەگێرایەو، وە باری عەرەبی درێندە و نەزان چۆنە لەسەر گۆڕی مەسیحدا.

یەکنێ لە رێکەوتە سەیرەکان ئەو بوو قات و قورپییەکی سەیر بەشی خۆرئاوای ئەوروپای گرتەو، وەچەو کشتوکالی لەناو برد و سوالکەر و دەروژە کەر زۆریون کە خواردنی پۆژانەیان دەست نەدەکەوت، تەنیا بەشی پەیدا کردنی ئاوی دەم و چاو شۆشتیان نەبێ، کاتی دەیان دیهات وێران و کاول بوو، کێلگەکان پەق و پروت مانەو و سەوزاییان نەما، برسییەکان بیریان لەو کەردەو کە دەبێ بیر لە شوێنێکی بە پیت بکەنەو، تا لەو برسییەیی ئیستا و مردنی چاوەرێکان و رزگاریان بکات، لەکاتی کەدا گۆیان لە دەنگی پاپابوو ناماژی بە خێرویی خۆرەلات دەکرد و تالان و دەسکەوتەکی بە رەوا لە قەڵەم دەدا بۆ کۆچکەرەکان و گەشتیاران، ئەو برسییانە بە دڵ روویان لەو کۆچکردنە کرد، چونکە چارە برسیەتی ئەوانی تێدا هەبوو، کاروانە کە بە تەواوی گروپ و هۆزەکانەو لە فەرمانبەر و بکوژ و دزو چەتە و تالانکار کەوتە رینگ، هەریە کە هیوای تاییەتی خۆی لە دڵ گرتبوو، برسی دەیویست بھوات و فەرمانبەر و دەیویست بپێتە خاوەن کورسی و تەخت و تاوانبار ئارەزوومەندی لیبرودەیی خوایی بوو.

هەڵمەتى يەكەم كاتى (ئاسىيای بچوكى) داگیرکرد لەگەڵ بەرگری سەلجۇقیەكان^(۱) بەرەو ڕوو بوو، ئەگەر هێزى تریان مابى ئەگینا ئەو گەداو رووتانەیان بە تەواوى لەناوێردن كەمى نەبى دەريازیان نەبوو، بەلام نایا كلیسا لەو شكانییەیان بێدەنگ دەبن و بەردى لەسەر دادەنێن، پاساو بیانوى چى بۆ چ ئەمە دیننەو؟ پاپا ئەو پڕوپاگەندەى بڵاوكردهو گوايه دلەكان لە خۆشەویستى مەسیحدا خاوین نەبوون، كۆمەڵەكان لەژێر ئالای سەركردهیه كذا نەبوون كە نەخشەو پلانكیش بن، بۆیە پتویستە ئەوچارە سەركردايه تییەكە بەدەستى كەسیكەو بە شىوازی جەنگ بزائن، ئەمەش هاتەدى، لە قوستەنتینیيەدا چەند سۆپایەكى هاوپەیمان و سوێندخوار لە (لورینەكان)^(۲) و (ئەلمان) و (نۆرماند) یەكان و (فەرەنسى) یەكان كۆبونەو، پڕیگاکیان بە شیۆیهك پێكخست كە لە هەڵەكانى دویتی خۆ پەنابەن و سەرکەوتنێكى بە پەلە بەدەست بێنن، دەست بەسەر ئەرپەها (الرها) و (تەرابلوس) و (بیت المقدس) داگیرن. بەلام چۆن ئەم

(۱) سەلجۇقیەكان: چەند فەرمانپەرەى یەكێ تورك، باپەرەیان سەلجۇق بوو، چەند لقێن گرنگترینیان: (سەلجۇقە گەورەكان (۱۰۳۷-۱۱۷۵) تەغۆل بەگ و جەغرى بەگ دروستى كردن كە ئەوى سەلجۇق بوون. ناوآرتینیان لەوانە: ئەلب ئەرسەلان و مەلىك شاه بەركیاروقە. سەلجۇقى كرمان (۱۰۴۱-۱۱۱۸) قەرە ئەرسەلان دروستى كردن، سەلجۇقى سوریا (۱۰۹۴-۱۱۱۷) تەش كۆپى ئەرسەلان دروستى كردن. سەلجۇقەكانى عێراق و كوردستان (۱۱۱۷-۱۱۹۴) مەغیث الدین محمود دروستى كردن. سەلجۇقى پۆمى لە ئاسیای بچوكدا (۱۱۱۷-۱۳۰۰)، لەوانە چەند رشتە بڵاویونەو كە ئەتابەكەكان بنیاتی نان. (المنجد فى الاعلام/ لويس معلوف) و بە پیتی (مێژووى گەلى كورد/ صالح قەفتان) و سەرچاوى تری مێژووى توركەكان دەوتەتى عەبباسى و فارسى و فاتیمیيان رووخواندوو. لە كاتیكدا ئەلبا ئەرسەلان لە شەرى مەلازگردا سوپای پۆم دەشكێنن و نېمەراتۆرى پۆماتۆس بە دیل دەگرت بەرەبەرە هەموو كوردستانیشى داگیر كردوو. بەلام سەلجۇقەكان وەكو صالح قەفتان لە (ل ۷۵۱) ناماژە دەكات لەگەڵ كورد دا ئەرم و هیوریوون، تەنانەت وشەى كوردستان لەو سەردەمەدا بە رسمى بەكارهاتوو..... بۆ زانستى زیاتر لەمەر سەلجۇقەكان و ئەتابەكەكان پڕوانە (ل ۳۵۰-۲۵۱) لەم كتیبەدا. لە (تارىخ الخلفاء السیوطى/ ل ۴۳۴) دا هاتوو: (بەنەمالەى سەلجۇق شاكانى ولاتى پۆمەكانن) (وەرگێر).

(۲) لورین: ناوچەىكە لە خۆرەلاتى فەرەنسا، نورماندیشى ناوچەىكى كۆنە لە باكوورى خۆرشاوى فەرەنسا. (وەرگێر)

کارهساتانه پهیدا بوون؟ وه لآمه که ی پروونه، چونکه لاوازی و زه بونی فهرمانده کانی
شاره بچوکه کانی شامو، لاوازی خه لافه تی عه بیاسی و فاقی و جؤراو جؤری هه و او
ناره زوؤکانو، نه بونی سهر کرده یی که که لینه کان پر بکاته وه، پیویسته هه موو
نهو شتانه سهر نه که وتنو دؤرانو سهر شوؤری پهیدا بکات.

سولٴانی سلجوقی (قونییه) بهرگری له بهرامبهر نهم لافاوه که فاوییه کرد، به لآم
نهیتوانی له بهرگریکردندا خؤی رابگری، چونکه لافاوه گه وره که هه موو لایه کی
(قونییه) ی گرت هوه، په نجا رؤژ گه مارؤدراو، پاشان به ناو میٴدییه وه خؤی دا
به دهسته وه، نازایه تی سه سلجوقییه کان کوانی؟ لهو که سانه دا که لهو شارانه ی
حوکیمان تیٴدا ده کرد لیٴکتر از ابوون و هدریه که به کاری خؤی خه ریک بوو. نه گهر
ده سه لآتدارانی سه لاجیقی له دیمه شقو به یٴتولمو قده سو ناوچه کانی تری شامدا
له ش سوکیان کرد بایه بؤ فریاکه وتنی ده سه لآتداری (قونییه) ده یاتتوانی له
شوٴنه واره کانی گه مارؤ که کم بکه نه وه، به لآم رکابه ری یه کتری بوون، به شیوه یی
دژایه تی یه کتریان ده کرد، بؤیه دوزمنان نهمو نیان خوارد. نیٴمه لیٴره دا نکؤلی له
هه وؤ ته قه للا ی نهمانه ناکه ین که نازیانه بهرگریان له (نه تاکیا) کرد، کاتی
(٩) مانگ خؤیان بؤ جهنگ راگرتو، (باغیسیان) فهرمانده ی بهرگری له
ٴٴشکاندنی هیٴر شهبه راندا سهر که وت تاوای لیٴهات ناو میٴدی خسته دلی نهمانه وه،
به لآم ناپاکی ناو خؤی گونا بهارانه شکاندی. له کاتیٴکدا یه کی له پاسه وانانی قه لآ که
به پاره و به شدان فربوی خوارد و نهمیش چوه گه لیان هه تا ده روزه کانی شاریان
پیشان بدات، جا له تاریکایی شه ودا هیٴرشیان کرده سهر (باغیسیان) و، دهستیان
به سهر خه وتوه کاندا گرتو نه یاتتوانی یه ک بگرن، به لآم فهرمانه وایانی (حه له ب) و
(دیمه شق) نامدی فیٴلاوی فهر نه گییه کانیان بؤ هات که له وٴدا رایانگه یانده بوو،
نه گهر نیٴوه یارمه تی گه مارؤداران نه دن، نهمان نایانه وئ زیان به نهمان بگه ٴٴٴین،
نهمان ته نیا نهم ناوچانه یان مه به سه که (رؤم) له رابردودا داگیری کردونو،
پلانه که سهری گرت، چونکه هه ردوو بیٴتاگا که دوا ی نهم په لاماریان دراو، ههر له

رابردودا شكانيان بەسەر داهيتراو، چونكە رۆژى كوزرانى (گای سپى) ئەوانىش كوزران. تراژىدىاو گەرمەساتى (بيت المقدس) كە مندالانى پىرو سەر سپى دەکرد، قەساجانەيەكى دېندانەو خرابى تېدا ئەنجامدرا كە ھەرگىز مېژوو شتى واى نەبىنى بىئو، جگە لەوہى كە ئەوروپپەكان خۆيان گېژاويانەو ھىچى تىرى لىئ باس ناكەم.

مېژوونووسى فەرەنگى (مېشوا) لەمبارەو ەوتوويەتى^(۱): بە پەلە قەساجانەى گشتى سەرىپەلداو مسولمانان لەسەر پىنگاكانو ناو مائەكانياندا كوزرانو، ھىچ پەناگەيەك لە (بيت المقدس)دا بۆ ژىركەوتەكان نەبوو، ھەندىئ لەوانەى لەدەستى مردن رزگاريان بوو، ئەوانەبوون بەسەر ھەوشەكاندا ھەلاتن، ئەوانى تر بوونە چەند كۆمەلئ لە كۆشك و بالاخانەكاندا خۆيان ھەشاردابوو بەتاييەتى مزگەوتەكان، بەلام لەدەست كوزرانى خاچ ھەلگەرەكان رزگاريان نەبوو، چونكە بۆ كوشتنى داپراو ھەلاتووەكان چوونە ناو مزگەوتەكانىشەو. پىادەو سوارەكان خۆيان تىخزاندا، لە ناوھەندى دزىوتىرەن ژاوەژاودا، تەنيا گوپت لە ئالەو ھاوارى مردن دەبوو، كاتى خاچ ھەلگران بەسەر كۆمەلەى لاشەكاندا دەپۆشتن تا ئەو كەسەى ھەولئى راكردن بدات بىكوژن.

شاھىدھالىئ (پەمون داجىل)ە كە دەلئ: (لافاوى خويئ تا چۆكى ئەسپەكان بەرز بۆو، دژوارترىنيان لە مزگەوتدا بوو، ئەوانەى نىشانەى ماندىبوونيان ھەر پىئو مابوو لەو كوشتنەدا بەدىل گىران بە تەماى ئەوہى خۆيان بکپنەو ەو رزگارەنە (الفديە) بدەن بەپارە، ئەنجا خاچ پەرستەكان ئەوانىشيان كوشت، بە شىئوہىئ ناچارىان دەکردن لەسەر بالاخانەكاندا خۆيان فېرئ بدەنە خوارەو، دەھاتن لە تونىلل و ژىرەمىنەكان دەرياندەھىتانو لەسەر لاشەى كوزراوانى تريان ريز دەکردن و دەيانكوشتن، ئەك ھەر لەسەر كۆشك و مزگەوت و رىگاويانەكانو شەقامەكاندا لاشە ھەلگرايوونە سەر يەك، بەلگەو لە دورترىن شوئىنىشدا، ئەم قەساجانەيە تا ھەفتەيەك نەپرايەو.

۱- لە ھەرگەراوى (د: احمد احمد بدوى) ھەرگىراو ە چەند بېرگەيەكى كىتەبى (مېشوا).

میژوونوسان لەسەر ئەو پێککهوتوون که ژمارەى کوژراوان خۆى له (۷۰) هەزار کەس دا، پاشان فەرمان بەو مسوڵمانانە کرا که مابوونەو هە لا شە شیتۆنراو هەکانى هاوێ و براکانیان بنێژن، ئەوانیش بەچاوى فرمیتسکەو هە ئەم کارەیان کرد، هەبوو لەناویاندا هاتبوو لەناو مردواندا لە تالان و دەستکەوت دەگەرا.

ئەگەر ئەو بەجێ بێلێن که کوژرا بو تالانکردن و زەوتکردن لە قودس دا، نێمە ئەم قەسەى (ابن اثیر)^(۱) دەگوازینەو که دەلێ: (فەرەنگیەکان لە مزگەوتى ئەقسادا زیاتر له (۷۰) هەزار کەسیان کوشت، زۆرێک لەوانە پێشەواو زاناو خواناسى ناو مسوڵمانان بوون که لە نیشتمانى خۆیانەو چووبوونە ئەو، تا لە تەک ئەم مزگەوتەدا نیشتهجێ بێن، لە تەک (الصخرة) دا (۴۰) و قسور لالهى زیویان برد که کیشى هەر لایەک (۴۰) ریتلی شامى بوو، لە (۱۵۰) لالهى بچوکیان برد، لالهى زێر (۲۰) و قسور لاله بوو، ئەو تالانەى بردیان پێشومار بوو. زۆر کتیب^(۲) لەمەر ئەم قەساجانە خراپەى نووسراو، ئەگەر بەمەو بێگوازمەو وێژدائەم زۆر ئازارم دەدات، بۆیە ئەو ئەندەى نووسیومەو بە تەواوى دەزانم! که ناوەرۆکەکی تۆقێنەر و سامناکی هەیه. هەزده کەم ناماژە بە گومانى بکەم که هەندێ لەوانەى فاتیمەکان لە هەموو چاکەیهک دادەپەرن برەوى پێدەدەن که لە گەرمەساتى جەنگەکانى خاچ پەرستیدا پێشنیاریان کردووە وای لێکردون ئەو گومانە بچەنە سەر ئەوان که کاتى خەلیفەکانى (میسر) شان و شکۆى سەلجوقیەکانیان بینى لە شامدا زیاد دەکات و پێدەنیتە ناو سنورەکانى قوستەنتینییه، نوێنەر دەنێرنە لای فەرەنگیەکان لە (پۆمە) دا که داویان

(۱) (ابن اثیر): (عزالدين ابو الحسن على) ۱۱۶-۱۲۳۴ له (دورگەى ابن عمس) پەیدا بوو، میژوونوس و ئەدیب و شەرخزان بوو، خاوەنى کتیبى (الکامل فى التاريخ) و کتیبى ترە (المنجد) سەیر بکە. هەندێ سەرچاوى میژووى دەلێن: لە دورگەى پۆتانى کوردستان پەیدا بوو لە (۱۱۴۹) دا، لە موسل و بەغداو دیمەشق خوێندویهتى. (میژووى کورد) پۆلى چوارەمى گشتى ۲۰۰۱/ هەولێر ل ۳۱ سەیر بکە. ديسان بیاوەکى کتیبى (مشاهیر الکرد) عەمەد امین زەکى بەگ (وەرگێژ).

(۲) الکامل لابن الاثیر ۱/ ۱۱۷. (نووسەر)

لێدەكەن دەست بەسەر (بیت المقدس) دابگرن، ئەمەش گومانێكە هیچ كام لە میژوونووسانی ئەوروپا، لە گەڵ نووسینی زۆری لە شیتەلێ هۆیه كانی جەنگی خاچ پەرستیدا ئاماژەیان بۆ نەكردووە. دكتۆر (ئەلبیلی) بۆ بەدرۆخستنه‌وه‌ی ئەمە دەنووسی^(۱): (چۆن ئەمە پێكده‌كوێ كە فاتیمییه‌كان بانگی فەرەنگییه‌كانیان كردبێ بۆ جەنگكردن لە گەڵ مسوڵماناندا، كەچی خۆشیان بە جەنگی فەرەنگی هەڵساون، تا دواساتی هێزی جەنگییان بەرگریان لە عەسقلان كردووە).

لە بەشی یەكەمی (خطط الشام/الاستاذ محمد كرد علي) دا گیرانەوه‌و باسی پەرچەر هاتووە لەمەڕ كارە جەنگییه‌كان كە فاتیمییه‌كان پێوه‌ی هەڵساون بۆ شكاندنی سوپای نەسرانی داگیركەر، بەلكو كاتێ فاتیمییه‌كان داوای پالێشتی كردنیان كرد لە سەرۆکی دیمەشق كرد ئەوان هیچ وەلامیكیان نەبینی، ئەگەر ئەوه‌و كرابوایە، بەرەیه‌کی تر رزگار دەكرا كە تەقەلای خاچ پەرسته‌كان پەرته‌وازه‌ بكاتو، دەتوانرا سەرکەوتن بە دەست بهێنرێت. مامۆستا (محمد كرد علي) دەڵێ: «شای میسر سالی (٤٩٦ ك) سوپایه‌کی به‌ سه‌زكردایه‌تی كۆپه‌كه‌ی (شرف المعالي) ئاماده‌باش كرد كه‌شتیگه‌له‌كه‌ی له‌ ده‌ریاوه‌ په‌وانه‌كرد، ئەو سەربازانە‌ی كە له‌ سالی (٩٥ ك) دەرچوون لە كه‌ناری (الرملة) ئۆردویان كردو، لە گەڵ سوپای فەرەنگیدا تێكه‌ه‌ڵچوونو ئەوانیان بەزاندو (شرف‌المعالي) كۆشکی (نیفشین)ی گەمارۆدا، فەرەنگیه‌كانی ناوی كوشتو، ئەنجا چەند كاروانێ بۆ فریاكەوتنی فەرەنگییه‌كان ئاماده‌بوونو تۆقی (عەسقلانیان) دا و، (شرف‌المعالي) له‌ عەسقلانەوه‌ بۆ رمله‌ پۆیشتو نامەی بۆ (شمس‌الملوك)ی سەرداری دیمەشق نووسی داوای یارمەتی كرد لە دژی فەرەنگدا، ئەویش پاساوی بۆ ئەمە هێنایه‌وه‌. خۆزگە دەمزانێ نایا سوپای خاچ پەرسته‌كان كە هەموو ناوچه‌كانی خۆره‌ڵات و خۆرئاوایی

(۱) (صلاح‌الدین/ ل ٤٢) نووسەر (٤) (محمد كورد علي): له‌ (مشاهیر الكرد/ محمد امین زکی بگ): دا: زانایه‌کی ئارداوی شامو، خاوه‌نی كتیبی (خطط الشام)و، باپه‌ری خەلكی سوله‌یانی بووه‌و، له‌وێ جێگیر

نہوروپاوه هاتیبون، ئاپا به دهنگ چ داخوازیسه کی خلیفہی فاتیمیہ وه چون^(۱)،
 نهوان وه لامی هیچ ملکه چییه کی ئیمرا تۆزییه تی قوسته تینینییه یان نه دایه وه، ته نیا
 پاش نه وه نه بی که پاپای رۆما هدی بۆ هه لکه وتو لیبور دنی گشتی ده رکرد بۆ
 هه رکه سی بۆ (بیت المقدس) بروات! ئیمه ئیستا له حاله تی له بیژه نگدان و
 تاوتوینکردنی وردداین، هه لبه سترای مه زه بی که له ژیر ده سه لاتی هه واو
 ئاره زوه و رقو بووغزه کانیدایه قهت به ماده دیه که له ماده کانی لیکۆلینه وه ی
 زانستی دانانری و، کۆکردنه وه ی که له گێرانه وه یه کی دژ به یه کتریش به رێگایه که
 دانانری بۆ گێرانه وه یه کی رووداوه کانی میژوو.

بیگومان ره شه بای پهتا هه لیکرد، خۆره لالت له گورزی یه که مدا مسوئمانانی
 وریا نه کرده وه، به لام دوا ی په رت و بیلایان له ژیر نیستی چوند سه رکرده کی دلسۆزدا
 کۆبو نه وه، به دلیرانه یه کی راست کهوتنه مهیدانی به ره و رو به پروبوونه وه، ئاینده
 به شی له تیکۆشانی پاک ی نهوان ده بینین که واقعی روون ئاشکرای ده کات.

(۱) له (المنجد في الاعلام) دا (لويس معلوف) دا هاتوه: (فاتیمیه کان بهرهباییکن ده درینه پالېشتی عدلی کوری
 نه بو طالیه فاتیمه زه هرا ی -خوا لییان رازی بـ- کچی پیغه مبر ﷺ له (۹۰۹-۱۱۷۱) دا دهوله تیان
 له تونس دامه زانده، له سه رده می (المعز لدين الله) دا یا کوری ته فریقیاو میسر کهوته ژیر ده ستیان و، سنوری
 دهوله تیان بۆ که ناره کانی ته تله سی درێژبوویه وه، سه رکرده که ی (جهوه ری) نارد له (۹۶۹) دا میسر یان
 داگیر کردو، به ناوی نه وه قاهره ی دروست کردو، ده سه لاتی خۆی به سه ر سو ریا و فه له ستین و لویناندا گرت.
 له سه رده می نه و، پۆشنه یی نیسه لامی گه شته چله پۆیه و، هانی زانسته ته ده ب و فه له سه فیدا و،
 بانگێشه ی زانایانی کرد بۆ میسر، که له وئ ته نیا خه ریکی زانسته بن. (وه رگێی)

بەرلە سەلاحەددین

هەندى ئەوانەى باسى كەلەپياوى لە كەلەپياوەكانى دەكەن هەول دەدەن لە شان و شكۆى هاوشانەكانى كەم بکەنەو، چونكە پيا هەلگوتنيان واتە كەمکردنەو لە شكۆى ئەم كەلەپياوە، هەندىكى تر لە باسکردنى پالەوانىكدا شيوازی خۆبەزلزانی و زۆرزانى بەدەردەخەن و دین پەخەو هەلە دەگرن و بەرجەستەيان دەكەن وەك ئەوێ پالەوانەكە قوتابى و شاگردى بچ لە بەرامبەر مامۆستايەكەدا و پێنوێنى دەكات، ئەمان و ئەوانیش ئەوێ دەینووسن سنورى حەق دەبەزێنن، چونكە پێگایەكە لاى مرۆڤى بەویژدان وون نابێ، پێگای تەرازووی وردە بۆ هەر كارێ، بۆ هەر كاركەرىك بچ شانازی كردن بەيەك تاكە كەس.

سەلاحەددین كە لەمەپێوە قسە دەكەین، زۆر قەرزدارى چاكەى كەسانىكە، كە لە باوەشیان گرتووە و چاودێریان كردووە، ئەویش لە توندترین كاتەكانىدا، كە پێویست بوو چاوى تێدا بنوقینى، جا چاودێرىكردنى ئەو مافانەى لەیاد نەكردووە، لە قولایی دڵیمو هەستى بەو دەكرد، پیاوەتیەكەى پێگای ئەوێ لێدەگرێ ناستى هاوشانەكانى پشتگوێ بھاتو، هەبۆه لەناویاندا بەشیوەیەكى تاییەتى چاوى لێى بووە و ئاوپى لێداوەتەو. تاي تەرازووی مەیدانى جەنگ لە شامدا لایە قورسەكەى بەر فەرەنگیەكان كەوتو، رۆژبەرۆژ هیوايەكانیان زۆرتر دەبوو، چونكە كاتێ دەیانپوانى لێرە لەوئ ئەوێ دەیان بینی تەنیا ئەو بوو، كە هەر پەلاماری بە خێراى سەر هەلەدەدات بە خێراى سەركوت دەبێو، نەخوازە لا كە دەبێرا لە لایەن خۆرئاواوە بەردەوام نەفەر پەوانە دەكران، تا شوێنى ئەو كەسانە بگرنەو كە لە گۆرەپانى تێك هەلچوونەكاندا دەكوژێن، ئەگەر هەندى لە

فەرمانپەرەوا مسولمانەکانیش رێککەوتن و ئاگرەستییکی ستمەمانەشیان کردبێ بۆ ئەوێبو خۆیان لە پەلاماریکی بە پەلە بیاریژن، بۆیە بە پەلەناوی دەبەم، چونکە دەستدرێژییەکی هەر روودەدات و مەحالی نییە، ئامانجەکانی ئەوانەى ئاگرەستیان ڕاگەیاندبو تەنیا ئەوێبو کە رۆژەکان دوا دەخەن هەتا ئەو رۆژەى کە هەناسەکان تێک هەڵدەچن.

بەلێ تايەى فەرپەنگى قورسترو جێگیرتر بوو تا رۆژگار بوواری بە دەرکەوتنى پالەوانى ئازا (عمادالدین زنگى) دا دەرکەوتی، پاش ئەو کۆرە پالەوانەکەى (نورالدین زنگى) هات، خەلکەکی هەستیان بەو کرد مەترسییەکی دیتە ئاراو، وای نیشانەکانى خەریکن سەرھەڵدەدەن، لە مەیدانى جیاجیادا هەولێ بەرەنگاری بوونەوایاندا، هیوا دوورەکانى ئەوانى کەمکردووە، پاشان (سەلاحەددین) هات کە دەرگاوان هەژینەکی گەورە بوو کۆتایی بەو ئاواتانە هێناو، دەستدرێژیکارانى لەسەر لیواری چاڵیکدا ڕاگرتو، هۆشیاری پێدان بەو چالەى لەژێر پێیاندا تەقیووەتووە ئەوانیش پەریشان و سەرسام مان^(۱). (عمادالدین زنگى)^(۲) فەرمانپەرەواى موسڵ،

(۱) لە کتێبى (سەرھەڵدانى ئەوێ سەلاحەددین و گەڕانەوێ قودس، د. ماجد عرسان الکيلانى و: صادق عوسمان عارف/ ۲۰۰۱ هەولێر) دا ئەو دەرەدەکەى کە سەلاحەددین بەرھەمى بزاڤى زۆرێک لە قوتابانە ئیسلامخوازەکانە، وەکو قوتابانەى غەزالى و گەیلانى و زانایانى تری ئەم بزاڤە کە گەرم و گۆپی و نوێخوازى بە ئەوێ نوێ داو وەرچەرخانەکی تازەى بە جیھانى ئیسلامییاندا، مەزھەبى موسڵمانى لە ستم و خراپکاری ناوخۆ دەرەکی و شیارکردووە، فێرى چاوەنەقاندن و، لێرسینەو و فیداکارى، وڵات پارێزى کردن.

(۲) عمادالدین کۆرپى (ناق سنقرە) لە (۴۸۷ك) دا مردووە، (عماد الدین) دیتە شوێنى ئەو سیاسەتەکانى ئەو پەچاو دەکات، (ناق سنقرە) واتە: داتى سپى و حاکیى حەلب بوو (۱۰۸۷ سلجوقى بوو، لە کتێبى (ارییل بین الماضى والماضر، ۱۹۸۷م، ۴۰ل) دا هاتووە: (عمادالدین زنگى) پەلامارى مەزنشینى کوردی بە ناوی (هەزەبانەکان) دەدات کە پایتەختیان لە هەولێر بوو کە هەر لە سەدەى (۱۱) زانییەو لەوێ بوون، ئەوکاتە تێرەیکەى تری کورد هەبوو بە ناوی حەمیلە هەردەم کێشەیان لەسەر دەسەلات هەبوو، ناودارترین مێنى هەزەبانى عیسای کۆرپى موساو براکەى سەلار کۆرپى موسا بوو، ئەنجا (ابو الحسن بن موسک - موسا) و (ابو علی بن موسک) کە ناویان لە رووداوی (۴۴۰ك) دا هاتووە، بەلام مێر ئەبو هیجای هەزەبانى (حسین کۆرپى) حەسەنى کۆرپى موسا) لە سەردەمى سلجوقیدا ناویانگ دەرەدەکات، (ابن الاثیر) باس لە چالاکی و هاوێپەمانەتى و بەشداریکردنى لە گەڵ ئەو کێشەدا کردووە کە لە نێوان خولەفای عەبباسى و سەلتەنەتى سلجوقیدا یان ئەوان و حاکیانى موسڵدا رویداو لە ماوەى (۵۰۰-۵۲۰ك) دا،

یەكەم كاربه دهستی مسولمانان بوو، سەیری مەترسییەکانی خاچ پرستەکانی کرد
و هەکو سەیرکردنی کەسیکی نەفەری لیکوژراون و تالانکراوه، لەبەر تورپەیی و رق
ئاگری لێ هەلەستا، داناو زانا بوو کە هانی دەدا بۆ پامان لەوێ دیت و لەوێ
دەپرات، چاوی بە تەواوی مێرنشینە عەرەبیە لاوازو بێهێزەکانی دەوری خۆیدا گیرا
کە شەواوشەو چاوپروانی لەناوچوونی دەکردن، لە حالەتێکی بەزین و کۆڵدان و
پلانگیرێ دابوون و پاروێکی سوک بوون بەزوویی قوت دەدران، پرپاری داو سوربوو
کە دەبێ بە خۆشی بێ یان بە زۆری بێ ئەو مێرنشینانە لەژێر فەرمانی خۆیدا یەك
بجەتەو، موسڵی لەگەڵ گەورەترین ولاتی دورگەدا یەك خستەو، پاشان بەسەر
فوراتدا پەریهەو دەستی بەسەر (حەلب) و دراوسێکانی داگرت لە ولاتی شامدا.
لەو هێزە دُنیا بوو لە کە لەژێر دەسەلاتی ئەودا کۆنۆتەو، ئەنجا راست نەچووه
مەیدانی جەنگ کردنەو هەتا بە بزائەکی ئاوەدانکردنەوێ گشتی لاگرەو
هەلەستا، کشتوکالی برەو پینەداو، پێگا و بانەکانی بێتس نەکردن و جۆگەلە
پانەکیشان و پێگای بۆ بووژانەوێ ئابووری خۆش نەکرد.

ئەنجا داوای لە فەقیهەکان کرد کە بە رۆڵی خۆیان هەلبستن لە روونکردنەوێ
خەبات و تیکۆشاندا و بانگیشتە بۆ فیداکاری و خۆبەختکردن و شەهیدی بکەن، بە
گەنجان و لاوان دەستی پێکرد کە لە لاقەکانی مەشق و پاهێناندا بەشداری بکەن و
بەردەوام بن لەسەری، هەتا دُنیابوو لەوێ کە دەتوانی دەست بە جەنگ بکات و
بروایش بە سەرکەوتن هەیه.

فەرەنگیەکان لە نێوان (حەلب) و (ئەنتاکیا) دا کۆبوونەو لە شوێنە کدا کە
قەلاکانی (ئەسار) دەکەونە نێو پەرستیانەو دەستیان کردە تالان و کوشتن،
بێتەوێ بەرگریەك هەبێ لە دژیاندا تێهەلچیتەو، پاشان ئەوان لە پوژانی

دوای ئەمە دەنگی ونبوو، نێمارەتەکی کەوتە بەردەستی (عمادالدین زەکی) لە (۵۲۲ ک) داو، لە
پەمەزانی ئەو سالدا گرتوویەتی هێشتاش لە هەولێر شوێنەك ماو بە ناوی گردەزابان کە لە (هەزبان) و
هاتو، پەندی کردیش لەسەر ئەسپ سوارانی هەزبانی هاتو. (یە کورتکردنەو دەستکاری) وەرگیراوه
بێ لادان لە ناوەرۆک. (وەرگیر)

ترسناكدا پەنایان دەبردە بەر ئەو قەللا سەختە پارێزەرەنەو، مەترسیان لە حەوشە قایمەكەى نەدەکرد، (عماد) سیخوڕو ھەوالگەری خۆى نارد تا بزانى ھەر لە بەیانییەو تە شەو دادى چى دەكەن، لە ماوەیەكی وردى دیاریكراودا بۆ ھێرشىكى گەورە ھات كەتوێر پەلامارى ئەو خەلكەیدا كە ھەرگیز چاوەروانى ئەو پەنایان نەدەکردو، ئەو تەرشقانەى مردن كە دەھاتە سەریان شانى قورس كردو، بۆ یەكەم جار ئەو جۆرە خەباتەیان كەوتە بەرچاوە كە قەت نەیانبینیبوو، كاتى دەیانبینى لاشەكانیان لە مەیداندا دەكەونە ژێر سەمى ئەسپەكانەو تەرس و تۆقینیان لى نیشتو، لەبەردەم قەللا كەشدا كەسانى دانرابوون تا ڕاكردووەكان بگێرەنەو بۆ ناو ئاگردانەكە لە مەیدانداو، ئەو قەلایانە كەوتنە ژێردەستو، ناچار دوژمنەكان بۆ قەلای سەخت ڕایانكردو، (عمادالدین) یش لە دوايانەو بوو، ئەنجا ناچاربوون ئاگرەستىكى ئاشتیانە ببەستو، (عمادالدین) یش پەسەندى كرد، بەلام ئەك بۆ واز لە شەڕ ھێنان، بەلكو بۆ ئەو ھەتی كاتەكى تەرى گونجاوى بۆ ھەلكەوێتەو بۆ جەنگىكى تازە.

جەنگى قەللا یەكەم سەركەوتن بوو، دوژمنانى شكاندو، متمانەو برىاى زۆریان كە بە خۆیان ھەبوو لە دڵیانیدا شەلۆق كردن، ئەمەش لە كاتى كەدا بوو بە چاوى خۆیان ھێزەكى نوێیان بینی كە لەمەوپێش بەرچاویان نەكەوتبوو، بەلكو لەو كاتەدا متمانەو وەرە بۆ گەلە سەربازەكەى ئیسلام گەراپەو، گەر بینیان دوژمن لە ترسان ڕادەكەتو، دڵنیاووون كە سەركەوتن بۆوانەو، دوورنەو!

ھەر چوار دەوڵەتە لاتینیەكان كۆبوونەو ھەیان كردو، لەمەپ (عمادالدین) دا ڕاویژیان كردو لەسەر ئەو ڕێككەوتن كە جەنگىكى نوێ بەرپاكەن و ئەو ڕیسوايەى لە جەنگى (قەلای ئەشارب) توشیان ھات بەسەریتەو، ئەنجا سووربوون لەسەر پەلاماردانى (حەلب) و (عمادالدین) یش پەى بەمە برد، بۆیە بە سوپاكەى تۆقى سەركردایەتى ئەو یداو، بیری لەو كەردەو كە نابێ ھەل بەوان بەدات خۆیان كۆبكەنەو، بۆیە بە سوپاكەییەو ھەلیكوتایە سەر (لازقییە) و، جەنگىكى خۆیناوى

تێدا کراو، خاچ پەرستەکان چاکترینی گەنجەکانیان لەناویدا لەدەستداو، زیاتر لە (۷) ھەزار بەدیل گیران، و پا کردوووەکانیش زەخیرەو تالانەکی زۆریان بەجێھێشت کە بوو کۆمەك بۆ سوپای ئیسلامی.

ئالێرەدا دوژمن پیتی داگرت لەسەر ئەو کە داوای فریارپەسی لە پادشای قوستەنتینییه بکات، و لە دلی خۆشیاندا لە خراپەیی تەماع و چاوتیبەرپنەکانی دەترسان، و پریان بەمە خۆش نەبوو، بەلکو لە نیتوان دەسلاتی (عمادالدین) و دەسلاتی ئەودا بەراوردیان کرد و بینیان ئەویش وەکو ئەوان ھەلگری خاچە، پاشاکەشی ئەمەیی بە بووار زانی تا ھەندێ وڵات بجاتە سەر وڵاتی خۆی، و بۆیە ھێرشی کردە سەر (حەلەب) و سوپای دەورەکەیی، بەلام بۆی نەگیا، بۆیە پوی کردە (شیزر) کە میرشینەکی بچووک بوو، زۆر خۆماندووکردنی نەدەویست و ویستی بە سەرکەوتن بەسەریاندا ئەو بەسەلمێتی بەوانەیی داوای فریاکەوتنیان لێکردبوو کە ئەو خاوەن شان و شکۆیە!

(عمادالدین) بەھۆی دوربینی خۆی لە جەنگدا ھالی بوو کە دوژمن دەپەوی داھاتوو بە زوی سەرکەوتنەکی بە پەلەیی بەسەردا بەدەستبێتی کە زۆری تێنەچیت، زۆری نەبرد مەسەلەکەیی بەلاوہ ئاسان بوو، بەھۆی دانایی و زیرەکی خۆی پلانەکەیی فیللوی داڤشت، تا بتوانی ئەوێ لە جەنگە گەرمەکاندا بەدەستدێ ئەویش بەدەستی بەییت، ھەلسا کابرایەکی دانای ناسراوی ناردە لای شای پۆمەکان کە لەدەست فەرەنگەکان بێترسیتی، چونکە بە تەنیا ئەویان لە (حەلەب) بەجێ ھێشتبوو، لەکاتی تیکەھەلچونیدا لەگەڵ (عمادالدین) دا ئەوان قەت فریای ناگەون، ئەو سوپا زۆرو ئازایەیی ئەویش لە توانای ئەو نییە، پادشاش بیری لەو ھاتنەناوہی خۆی کردووە کە خۆی بۆ ئامادە نەکردبوو، سەرشۆرپونی فەرەنگیەکانیش لەبەرچاوی خۆیدا بینی، ئەمەش وای لێ کرد کە پادشای پۆمەکان لەو شوێنەدا سوپاکەیی بکیشیتەو، ئا لەو کاتەشدا (عمادالدین) بەلاماریدا تابیترسیتی، و چاوترسیتی بکات، ئەویش پادەکات و ھەزاران زەخیرەو

تالان و تفاق لە دواى خۆى بەجێ دەهێلێت! ئەم سەرکەوتنە دەنگو سەدایەکی زۆری داوە لە هەردوو جیهانی ئیسلامی و مسیحی داو، کۆمەڵێ پێی دلخۆش بوونو، کۆمەڵکەى تر ترسیان لێ نیشتم، پاشان چی؟

(عمادالدین) هەر لە ئیستاه شۆننى پاشاوه کان دەکهوی ئە چەند جەنگێکدا کە دوورین لە چوار میرنشینه کانیان، هەموو ئەوانەش تیمارى سینەى ناکەن هەر چەندەش سەریکەوێت، پیاویکی ناوا تەنیا بە بەرگریکردن لە ولاتانی ئیسلامی ناگیرسیتهوه، بەلکە دەبێ پایتەختى خاچ هەلگرەکانیش پرۆخێنێ کە لە هەموویان نزیکتر (الرها)یە! بەلام ئایا کاتێ پەلامارى بدات کە سەرۆکەکەى ئامادەى پەلاماردانە!! ئەو پەنای برده بەر پلانێ کە پێشوش فریای کەوتبوو. سوپایەکەى بۆ دەورى (دیار بەکر) و (نامیدی) و (حمس) برد، هەر ئەوەش هاتە پێشو، بە دنیایی یەو لە ویلايەتەکەى دورکەوتەوهو بۆ سوپاکەى بەجێهێشتو، (عمادالدین) بۆ ئەمە لە بۆسە دابوو، هەر کە زانی پۆیشتوو بە پەلە هەلیکوتایە سەر (الرها) و کەس ناگای لێ نەبوو، هێرشەکە پامالەرو گەرم و گۆرپ بوو، (الرها- نەپرەها) کەوتەوه ژێر پکێفی مسوڵمانانەوه، (عمادالدین) بەخشندهو پیاوانە بوو، بێ سزادان شەپنەکەرەکانى نازاد کردو، پێگای بە ژنو مندالو پیرەکاندا ڕەو بکەن بێ تۆلە! هەرچەندە تەراژیدیائو ناسۆرەى (بیت المقدس)ی هێشتا لە دلیدا مابوو، بەلام چاپۆش و لیبوردهی هەلبژاردو لە تۆلە خۆش بوو!!

پرووخانى (الرها) یەكەم هۆشیاریدان بوو بە نەمانى دەولەتى خاچ پەرستى (خاچ هەلگرى - سەلیبی)و، چونکە مسوڵمانانى هاندا بۆ بەردەوامى نازادکردن و ناخو داخى لە دلى ڕاکردواندا هەلگیرساند، بە زمانى تەشەنەو سەر نیشتەکردن ڕویان لە یەكترى دەکرد، بەلام چ سودەکی هەیه! چاوه‌ڕوان دەکرا پالەوانەکە ئەرکی خۆى تەواو بکاتو، هەنگاوى یەكەمى بە سەرکەوتن بەلکو بە پامالەپ دەست پێکرد، بەلام دەستەکی تاوانبارى بۆ کەوتە بۆسەوه بۆ تیرۆرکردنى، بەلام بزافى نازادکردنى نەکوشتو، دواى ئەو (نورالدین)ی کورپ پالەوانى غومونەى بۆى دانیشتم.

(نورالدین) پێویستی بە یەك كەتیب دەكات، چونكە ئەو كەسەى باسى دەكات تەنیا باس لە پالەوانى و ئازایەتى ئەو ناكات، لەمەدا ئەویش پالەوان و مەردىكى وەك پالەوان و مەردەكانى ترە كە غوونەیان لە مێژوودا دەگمەن بوو! بەلكو ئەوانەى زۆریان باسكردوو، و تەوێانە: دواى چوار خەلیفەكان كەس وەكو (عمر كۆرى عبدالعزیز) و (نورالدین) نەهاتوو، لەوێشدا زیادەڕۆییان نەكردوو، چونكە ئاكارە جوانە دەگمەن و بێتێنەكانى دەبنە بەلگە بۆ ئەو!!

خاچ هەلگرەكان زەندەقیان لە دەست (نورالدین) چوو بوو، كاتى گەراپەوه لای سۆزى پەرورەدگارى، ئەوان كەوتنەخۆ بۆ بەدەستەپێنانەوى ئەوێ رابردوو لە دەستیان داو، وایانزانى برىكارەكەى ئەو ناگاتە ئاستى ئەو، پۆلى سەربازەكان هات بە گەلە كەشتییەكانیانەوه تا پالێشتى ئەوانە بكەن كە داواى تۆلە كردنەوه دەكەن.

یەكێ لە كارە بێ ئابروویەكانى ژيان ئەو بوو كە هەندێ لە فەرمانرەواكانى ئیسلام وەكو فەرەنگەكان وایان دەزانى (نورالدین) بێ هیژو توانایە، بۆیە روپان كردە پەیمان گرتیان لە گەل خاچ هەلگرانداو، بەو پازى بوون كە سەرانی بەدەن و ملەكەچ بن بۆیان!! وە لەكاتى تەنگانەدا لە گەل پالەوانى تازەدا یارمەتییان بەدەن، هەموو ترسێكێ كەوتە مەرایى كردن بۆ دوژمن، لەمەدا پێشبركێیان دەكرد، ئەگەر (عمادالدین) زیندوبوایە سوپای خۆى باده داپەوه بە پرووى ئەوان بە توورەپەوه بۆ تۆلە لى سەندنیان، بەلام بیروپای (نورالدین) كاتى كارەكەى پێ سپێدرا ئەو بوو كە قەت كێشە لە گەل هیچ مسولمانێكدا نەكات كە یەكێ لەوانەش هەلەشە بوو پێویستە رقی خۆى لەبەر مەردا قوت بداتەوه و هەول بدات بە هەموو توانای خۆى سەرنجى بۆ لای خۆى راكێشیتەوه، تا دەگێرێتەوه ناو كۆمەلێ مسولمانان، ئەمەش بیروپروایەكى غونەیی بوو، ئەم پیاوێ ئەرکەكى قورسى گرتۆتە سەر شان و كۆمەلێ لە پیاوانى كەوتنە پەختە بەرز كردنەوه، بەلام ئەو متمانەى بە یارمەتى خودا هەبوو، ئاواى وەلامى پەختەگرەكان دەداپەوه كە خودا قەت پشتگۆیى ناخات.

وختىكى نەبەشت سوپاكەى لەگەڵ ئەوانە دابەزن كە دەيزانى ئەوان لە پىشەو كارى كاربەدەستەكانيان پازى نىن. بەلكو ناچار كراون كە بە گوڭيان بكەن، چونكە ئەوان پيش ھەموو شتە مسولمانن.

كەتیبەى تازە لە فەرەنسائىنگلترائى ئەلمانىا و ئىتالىاوە كەوتنە پىگاو و كەشتىەكان بە فەرمانى كلىسا پىشيان كەوتبون پىرۆزبايان لى دەكرد، مېژوونوسانى فەرەنگى گىپراويانەو كە سوپای پەلاماردەر گەشتبوو بە (۱,۰۰۰,۰۰۰) سوارو پىادەو، يەكەبجار نىازيان (بیت المقدس) بوو، لەوئى نوژى مردنيان كردو، برۆيان وابوو كە ئەو پۆلە سوارانەو بارۆنىيەكانو گەورە پىاوانو شارەزاينى سەربازى ئەوئى سوپای بۆ مەشق كەوتبونە ناوئىيەو يەو ئەپرەهايان (الرها) لەدەست دەرھىنرابوو دەشكىنن. پەلامارەكە بەرەو (دیمەشق) كەوتە پىگاو بەو برۆايەى والى يەكەى ئەوئى ترانائى (نورالدين)ى نىيەو، داواى خەباتى چەكدارى كردو، داواى لە سەردارى موسل كەوتە يارمەتى كە ناوى (سيف الدين) بوو ئەوئى پىاوانە وەلامى داىەو، چونكە ھەوائى دلتەزىنى دیمەشقىيەكان ئازايەتى و كەلە مېردايەتى ئىسلامەتى لە دلتا ھەلگىرساند، (نورالدين) زانى كە پىرەمېردو مندالەكان و ژنان چەرژاونە ناو مەزگەوتى ئومەوىيەو، لە دەورى قورئانى خەتى عوسمانىدا ھاوار دەكەن، بە ھىمانىيەتییەكى پىرۆاوە وتى: تەكائى قورئان پەت كەردنەوئى نىيەو، ئەمەش نىشانەى سەركەوتنە، وەك بلىنى ئازايەتى و غىرەتى ئەوانەى لەگەلدا بوون دەجولاند.

شاى دیمەشق يەكەى بوو لەوانەى ھاوپەيمانى ناشتى لەگەڵ خاچ پەرستەكاندا مۆركرد بوو لە دژى (نورالدين)داو، لە ھىكرا ھاوپەيمانەكان ناپاكىيان لەگەلدا كەردو پەلامارىنداو دلتىابوو تازە تىكدەشكى، بەلام زانىنى ئەو ھاتنە گەورەيە لە ھىكرايەى (نورالدين) بۆ يارمەتيدانى بە تەواوى دەروونى ھەژاند، ھات بە گریانەو داواى لىبوردنى لە (نورالدين) كەردو، ئەوئى بە خەندەو پەزامەندىيەو چوو پىشىو، ئاگرى جەنگى لە دەورى دیمەشقدا ھەلگەردو باروتەكانى بە

سەرۆکایەتى شای ئەلمانیا شکاند کە چاوەڕێیان نەدەکرد، بەلام لەسەرخۆ کۆبوونەوهو بڕیارباند پوو بکەنە (حەلب) بارەگای (نورالدین) کە وایاندا زانی هەموو کەلوپەل و تفاقى خۆى لەویدا کۆکردۆتەوهو، وایان لیکدايهوه ئەگەر ئەو لەوێ نەبێ و قەلاکانى داگیر بکەن، ئەوان هەر تۆزیشیان ناشکێنن، بەلام ئەو لە ئەوان هەنگاوى گەورەترى هەلپێناو بڕایەکی (سیف الدین) کە باشترین پالێشتى بوو لەگەڵ کۆمەڵە کەسیکی تر بە پەسەنایەتى (نورالدین) ناشابوون، سەرکۆندى خۆیان کرد کە رابردوو یارمەتییان نەدابوو، بۆیە ئەوجارە بە گوێراپەڵییهوه هاتن.

بۆیە دەتوانین لەگەڵ کۆمەڵە کەسیک، چونکە (عجیرالدین) شای دیمەشق کە سەرکەوتنەکی بۆ هێنايهدى چاوەڕوانى ئەوهى نەدەکرد، پێى ناخۆش بوو کە (نورالدین) پالەوانى هەلۆیستەکەى بێ، بۆیە وای بە باشزانى پەیمانى تازه لەگەڵ (فەرەنگ) بیهستیتەوه، لەبەرئەوه نامەى بۆ (نورالدین) نووسى کە پازى نابێ هەندێ لە سوپای ئەو لەلای بێستیتەوهو، لە نێوان ئەم و ئەودا لە شمشیر زیاتر هیچى تر نییه، لەگەڵ شمشیری هاوپەیمانەکانى فەرەنگى دایە!! ئەمە هەلۆیستەکە بوو وەلامى ئاسایى ئەوهبو کە (نورالدین) پەلەى لێ بکات، دواى ئەوهى بەرگرى لە (حەلب) کردو لە پەرچدانەوهى شەرفۆشاندا سەرکەوتو هیواى گەشى ناو دێیانى ڕووخاندو، بینى کۆمەڵێ زاناو کۆمەڵە گەنجى مسوڵمان لە دیمەشقەوه بەرەو لای ئەو بە پەلە دەڕۆن و پێى پادەگەیتن کە ئەوان لەگەڵ ئەوان دانە لە دژی ئەم ناپاکە لادەرەدا، ئەگەر کارەکە بەراستى هاتە پێش کەس لە مسوڵمانان و فەرەنگییهکان پشتى ناگرێ، وەك ئەوهى شانسهکە یاریدهى (نورالدین) بدات، چونکە هاوپەیمانە بەدکارەکانى ڕویان تێکردو داواى کۆمەکی شەڕیان لێى کرد، لەگەڵ سەرانەى ساماندا بەرلەوهى کە وڵاتەکەى وێران بکەن، ئەمەش کارەساتێکی گەوره بوو هات بەسەریداو رابردوو بیری لەمە نەدەکردهوهو، وایزانى بەو هاوپەیمانیه له شەڕانگیزی ئەوان پارێزراو دەبێ، بۆیە بە سەرشۆڕیهوه لە تاریکایى شەودا خۆى گەياندا (نورالدین) بە گریانەوه پەشیمان بۆه! داواى لێبووردنى لێکرد، لە دەورى

ئەم کەلە پیاوێدا گروپەکی خەلکی دیمەشق لە دەور بوو، کە نه فرینیان لە (عجیرالدین) دەکردو، داویان لە (نورالدین) کرد بە توندی لە ناپاکیه کەمی بپرسیتەوه، بەلام بە بەزهیی یهوه گوئی بۆ گرتن و، دلنای کردن کە ئەم پیاوه بەتەواوی داماوو سەرشوێر پێویستە چاوی لێ پێشتریت و شەر لەگەڵ برینداری ژێردەستەدا نییه، نهخوازە لا ئەو هتا گەراوێتەوه، دوربینی (نورالدین) راستی پێکاو، چونکە فەرەنگییه کان نهیاندهزانی کە (عجیرالدین) لە ساتهکانی لێقهومانو کارهساتدا دهچیتە لایهوه، دای ئەوهی دوژمن پهیمانی شکاند، ئەغا لە دیمەشق گەران، هەتا هەلی تازەو یارمەتی و کۆمهکییهکی تری تازەو ئەوروپی دیت. لەو کارهساته تاریکهدا (سیف الدین)ی برای مرد کە پادشای موسڵ بوو، موسڵیه کان هاتنه لای کە بیکەن بە فەرمانپروا لە دای برایه کەیدا، ئەگەر ئەو دنیاویست بووایه و مەبهستی دەسلالت بووایه بە پەلە بەدەنگ ئەم ئاره زووهوه دهچوو، لەکاتیگدا کەس نهبوو بەرهههستکارو نهیاری بێ، موسڵ لەژێر دەسلالتی باوکیدا بوو، ئەو نامۆ نهبوو، بەلکو ئەو ویستی داوی لیبور دنیان لێ بکات و، بە سوپاسهوه وتی: واز لە پالشتیتان ناھێتم لەکاتی هەول تەقلاندا، بەلام شوین بۆ برای بچوکم چۆل دەکەم لە موسڵدا، با ئەو لە شوینی براکەم دابنیشیت، چونکە ئەرکی تیگۆشان و خەبات بووایم ناداتی موسڵ بەرپۆه ببەم. ئەمەش وەلامەکی جوان بوو، ئەو لە توانای دابوو فەرماندهیی هەلبژێری و دیاری بکات لەژێر فەرمانی خۆیدا و لە خەلب بێ و، دەسلالتی تا لایهکانی بەغداد فراوان بێت. زۆر لە راویژکارانی ئەو لەگەڵ قسەیی ئەودا نهبوون، بەلام ئەو حالیکردن ئەگەر خۆی جلهوی کاره کان هەلبسوپینێ ئەوه بهیتره، ئەغا کەوتە ناخاوتن لەگەڵیاندا تا قەناعەتی پێهینان، موسڵی یه کان گەرانەوهو ئەو زوهدی پادشایان زۆر بەلاوه سەرەنج پاکیش بوو، ئەمەش بوواری بوو بۆ هاوسەنگی کردن لە نیوان رێگای خۆی و (عمادالدین)ی باوکیدا کە باوکی وای دهبینی دانانی ولات لەژێر مەشتی یه کار به دەستدا باشتره بۆ یهک پێ گرتن و سەرکهوتن، کەچی (نورالدین)ی کوری

وای دەروانی که داگیرکردنی دلەکان باشتەر له داگیرکردنی خاکەکان^(۱).

هەواڵ بە (نورالدین) گەشت که سەرکردە ی خاچ پەرست (جوسلین) ی نەسڵمێن پالەوانی یە کەمی فەرەنگی سوپای فەرەنگی بۆ هێرشی لە داها تووا کۆدە کاتەو. له رابردودا ئەو شەخسە بە دیل گیرابوو و (نورالدین) دوا ی پارانەو پەساو هێنانەو سویند خواردن که قەت پکابەری لە گەڵ سوپای (نورالدین) دا نە کاتەو بە چاکێ زانی نازادی بکات!! نیازی بولسین بە (نورالدین) گەشت که بە بێ باکی بە ئاشکرا بە ئێنی شکاندوو، ئەو هەواڵگری هەبوو له سوپاکەدا بەر لە بریاردان لە سەر شەڕ بە نەینی هەواڵەکی بۆ دەگوازیو، زانی توپەیی تۆلە سەندنەو له ناخی ئەو پەیمان شکێنەدا پالێ دەدا لەناو هەموو میرنشینه کانه سوپای بۆ کۆبکێتەو، تا سەر بلند بێ بەهێزو توانایە پامالەرە کە یەو، بۆ ئەم مەسەلە یە نامە کانی پەوانە کرد، وە هەواڵ له هەواڵگرا نی (نورالدین) وە هاتوو، هەلسا نوێژی کردو پەنای برده بەر خودای خۆی، داوای لێ کرد لەو بە لایە ی چاوەرپی دە کات پشتی بگرتو، بە بیریدا هات که بەر لەو ی (جوسلین) خۆی کۆبکاتەو هەلێ بکویتە سەر، ئەمەش دژوارییە، چونکە برۆای بە خۆ یەو لە گەڵ دەستە یە ک سوپای خۆی چوو و اوو شکار وە گەشت و وازییە ک و خۆرا هێنان لە سەر ئاژە لان بۆ جەنگی داها توو، واکە که دەستە یە کی سەربازی لەم چەشنە ی لە گەڵ دابێ لە گەشتی راودا مەیدان بازی لە گەڵدا بکەو، نە توانن هەلبێن. (نورالدین) بیری لە مە

(۱) لێره دا نووسەر سیاسەتی (نورالدین) بە راستر دادەنێ له سیاسەتی (عمادالدین) ی باوکی، له (الکرد فی دائرة المعارف الاسلامیة، ترجمة حمید ریبوار) د، ۵۴، ۱۹۹۹) دا هاتوو: ((تەتایە که له کوردستانی مەزکە زیدا (ناوە پاستی کوردستاندا) دراوستی کورد بوون، لەو ناوچەدا پۆلی بالایان هەبوو، (عمادالدین) چەند جارن هەولێ داو هێرش بکاتە سەر کورد، (۱۱۳۴م) تانزای گرتوو کە دەکەوتە لای چەپی ریساری بوختانۆ، لە کاتی جێگیربوونی خەلیفەدا نامیدی پشتگیریان لێ کردوو، (عمادالدین) زنگی پەلاماریان دەدا و تا ناکرێ و شوش و شوینی تر دەگرێ و (تەبوڵه یجاو عەشیب) و هەندێ کەسانی تر پە یەو ندی پێتو دەکەو، دوا ی مردنی (تەبوڵه یجاو) کێشە دەکەوتە ناو ئەوانە ی دوا ی خۆی و (زەنگی) ناویشیان دەکات و (عەشیب) دادەنێ. (قەلا کانی چیا کانی بەناوی (عمادالدین) ناونا عیما دی (تامیدی).... هتد. بۆ زانیاری پتر برۆانە ئەم کتێب و شەرەف نامە)). (وەرگێژ)

کرده وهو، دواى نويژ له خوا پارايه وه که ريځگای راستى پيشان بدات و لهو پلانهى ريځوماى بوو دلښابوو بۆ لابرډنى شهرو، تپپه کى سهربازى هيترشبهري ناماده کردو، کاتى به يه کڅگه يشتنى ديارى کرد، وهک چاره نووسى مهسه له که له دووره بزاني، هه موو شتيکيش بهم شيويه هاته دى که خوځى بۆ کيشابوو، (جولسين) که وته داووديله وه، تا به چاره نووسى خوځى بگات!! هه ندى له ناشاره زاکان ليښورده يى (نورالدين) يان به بى ناگايى ده زانى له توڅه يه کى يه کلایى که ره وه، وايانزاني ئه و پوالهت بينه نهک ناوسک بين، به لام کاتى بينيان چۆن توانى پالنهوانى خاچ هه لگري بى خو ماندو کردن زوو بخاته داوى ديلييه وه، زانيان پالنهوانتيكى دووربينه و دانايه، به لام به رزى ئه و به کارهينانى شمشيرى له و دوورخسته وه. سياسه تى هه ر له گه ل (جولسين) دا ئاوا نه بوو، به لگو کاتى پاشاي (نهرمن) به ناوى (مه ليح کوپى ليون) که دوژمنيكى تر بوو له گه ليډا ده به ريکرا چوو، ئه و له ناو قه لا سه خته کاندا خوځى قايم کردبوو، بى له و قه لا يانه چهند ريځگای ترى سهخت و دژوار هه بوو بۆ برينيان ماندوو بوونى زورى ده ويست، بۆ ئه وه تيکوشا که مسولمانانى خوليای جهنگ خيرا بکات، پاشان بى ترس رو له قه لا کانيان بکات، نه نجا زهوى يه پر له کؤسپه کانو سه خته کان يارمه تى سه رکه وتنى ئه و ده دن، ئه و له و شه پرانه دا پتيويستى به نارامييه کى دريژ هديه، (نورالدين) زانى ئه و ده توانى به سه ر سه رکرده ي فهره نگيدا سه رکه وئ له دوو ويلايه تى هاوسنوردا که نه وان له بؤسه دابوون بۆ شه ريکى پيکه وه يى و، نه نجا ئه و سيخوپرى خوځى نارد بۆ زانينى ئه و هه واله. (مه ليح کوپى ليون) له و ته نگاوييه کؤتپيه وه که له لايه که وه بؤى داده ريژييت و ئه و به بى ترسى ده زانى، پاشان هه والى بۆ هات که داواى زه خير و تفاقى ده کرد بۆ سوپاي خاچ هه لگران که خوځى بۆ جهنگ ناماده کردوه، ئه و ده يزاني ئه مه پلانه و ده يانه وئ به فيل ئه وه ي هديه تى له ده ستى بکه نه وه، بؤيه به چاکی زانى په يمان له گه ل (نورالدين) به سه تى بۆ زال بوون به سه رياندا، (نورالدين) پيشواى له په يامنيره که ي کردو په يمانى دايه نه گه ر ئه و به ته وای بى لايه ن بى ئه و خوځى تى ناگه ينى،

(نورالدين) بەمە گرهوى خۆى بردەووە جەنگەكەى بى خوينپرېژتن كىردو فەرەنگى زوو زانىان كە (مەلىخ كورې ليون) پەناى بردۆتە بەر (نورالدين) و تازە بۆتە لای ئەوانو پىتى ناوتىرنو ناتوانن زەفەرى پىتى بېسەن! ئەم پالەوانە بى وىتەنە كاره جەنگىەكانى بە شكانى چاكسازى ناو خۆى لەياد نەبردووە، چونكە ئەم چاكسازى پالېشتى يەكەمى خەباتى دەرەوھىيە، بۆيە پردى ھەلبەستىو بە دروستكردى قەلاكانى كۆترى نامەبەر ھەلسا لەسەر رېگاۋ بانەكانداۋ، تا نەگەر لە ھەر ولاتەكى ئىسلامىدا مەترسى سەرى ھەلدا ئەو كۆترانە پۆلى خۆ دەبينن تا ئەوانەى دورن يارمەتى ئەوانە بەدەن كە كەوتونە ناو تەنگانەو كارەساتەو، ديسان بايەخى بە كشتوكالۆ بازارگانى داۋ پارەى بارمەتەو فېدىيەى وەرەگرت، تا بەشىكى زۆرى بۆ پۆلى نەخۆشخانەكانو پەناگەكانو قوتابخانەكانو مزگوتەكان خەرج بكاتو، ھەمويان لە بايەخ پىتداندا لە يەك ناستدا دادەنان. (ابن الاثير)^(۱)

باسىكردووە كە ھەندى لە برادەرانى خۆى وتيان خەرجەكەى بۆ قوتابيانو خويندكارانو قورئان خوينەكانو فەقىھەكان زۆرە بە وردى وتى ۋەللاھى تكام وايە من بەھۆى ئەوانەو سەرىكەوم، ئىۋە بە لاوازەكانتەن سەردەكەونو، ئەوانە بە سكاالۆ نزاكانيان لە نوێژەكاندا جەنگ دەكەن و بىراۋى قايسى ئەوان لە گۆرەپانەكانى جەنگدا كە مردن لەوئىيە ھانىيان دەدا بۆ خۆراگرى كردن، سوپاى خاچ پەرست ھەلىكوتايە سەر كە چەند قاتى ژمارەى ئەوان بوو، جەنگەكە ئەوئەندە گەرم بوو سوپاكەى زۆريان ناچارەبەن پاشەكشە بكەن، بەلام (نورالدين) پىتى لە زوى ھەلنەگرتو لەگەل كۆمەلەكى زۆر كەم سەقامگىر بوو دەستى شل نەدەكرد، كاتى خاچ ھەلگرەكان ئەوھيان بىنى، كە (نورالدين) بەم ژمارە كەمە جەنگ دەكات و نابەزى وتيان: ئەو پلان و فېلە پەنگە مەبەستيان پەلامارى تىر بى كە

(۱) مع الابطال، محمد رجب البيومي، ل ۱۰۱) به پوختکردنەو لە قسەكانى (ابن الاثير) كە لە (الكامل) دا وتونى. (نووسەر)

ئەوان ناگیان لێ نه‌بی. ئەوان وتیان با خۆ رزگارکردن هەلبژێرین، بە پەلە رایانکردو کشانەوه، (نورالدین) بەم هۆیانە سەری سوپما، بەلام ئەم سەر سوپمانیە بە نوێژی سوپاسگوزاری بۆ خودا پێچراند.

خاچ پەرستەکان (دمیاط)یان داگیرکردو، هەوالتی ئەمەیی پێگەییو، ئەویش ترسا^(۱) چوو هەمگەوت نوێژو دوعای دەکرد، پاشان لە مەزگەوت دانیشتی بۆ گۆی گرتن لە وتارو وتە زانایەکی ئایینی لە مەزگەوتداو، ئەنجا باسیکی گێڕایەوه کە گوێگران بختە بزەو خەندەوه، بەلام (نورالدین) هیچ خۆی سل نەکرد، بۆیە ئەو کەسە لە تەنیشتیەوه دانیشتبوو لێی پرسى بۆچی تۆ پێ نەکەیت؟ پالەوانە کە لە دۆلەکی تردا بوو، بە گوێگرەکانی ڕاگەیاند وەللاهی من شەرم لە پێغەمبەری خودا ﷺ دەکەم کە لێوێ کانم پێیکەنن و مسوڵمانانیش لە (دمیاط)دا گەمارۆ درابن!

وتم (نورالدین) پێویستی بە نووسینەکی سەرەخۆ هەیە، بەراستی چەند کتێبی تایبەتی لە بارەوه نووسراوه، بەلام زۆریان گێڕانەوهی بەسەر هات و سەرگۆزشتەیی میژوییە، بێئەوهی چووبنە ناو بنج و بناوانی قولاییەکیەوه، پەندو نامۆزگاری لێوەرگرتن و پێشکەشی خۆینەرانی بکات بۆ بەرگریکردن لە پیاوێتی ئەو بەرزکردنەوهی پەلە ڕەوشتی ئەو، قەسەکان ناوەرۆکیان پێویستییان بە ڕاڤە نییە،

(۱) (دمیاط) شارە کە لە میسر لەسەر ڕووباری نیلەو، پارێزگایە کەو، (۷۲۰۰۰) کەسەو، خاچ هەلگرەکان گەمارۆیان دار لە (۱۲۱۹-۱۲۲۰ ز) پزگاریان کرد. بە کورد کردنەوه لە (النجذ في الاعلام) وەرگیراوه. (مصر)یش نیشتا بە دەولەتی عەرەبی نیسلاهی ناوژدە دەکەرتو، دەکەوتتە باکوری خۆرەلاتی ئەفریقایەو (۱۲۵) پارێزگایە (۶۶۰۵۰۰۰) کەسە، بەر لە نیسلا وەکو لە سورەتی (یوسف) و (القصاص)دا هاتووه قیستیەکانو بەنو نیسرائیلییەکانی تێدا نیشتەجێ بووه. ئەم ناوچەیە لەگەڵ سوریاو فەلەستین دا وەکو لە قورئان و کیتابی موقەددەسلدا هاتووه ڕیوون لە باخچەو باغاتو گەنمو جۆی لێکراوه، ڕەزو میوێ هەبوو، خاوەن سامانەکی سڕوشتی ئەو بوون. بەلام تێمۆز بە پێچەوانەوه ئەم رویە سڕوشتی یدیان نەماوه، ڕووا وایە سوریا فارسەکان دواي داگیرکردنی وێزانیان کردیشت. ئەوانی تێرش خاکیان توشی دامالینو ڕوتانەوه بووه ناتوانی چاک بکەتتەوه. (پروانه الجیولوجیة البینة، ادوارد کیلر، ت. د. غسان محمد السبتي، ل ۶۳). (وەرگێڕ)

بەلام میژوو بۆ سەرمەشقی و پەند دەخوێنرێتەوه، ئەک هەر بۆ زانیسی ئەوهی که رویداوه و بەس! قەت پلان تەواو نابێ هەتا لە ماوهی رووداوهکی نایابدا بەرپێوه نەبرێ و شیتەلی هەزری لەگەڵدا نەبێت، ئەک بە خوێن گەرمی و کارایی وتارییژی، ئەمەش لە نووسراوی پیاوچاگاندا لەکاتیکیدا دەیاخوێنیتەوه کەمە.

(عمادالدین زەکی) و (نورالدین) ی کۆری پیشەکییەکی جوان بوون بۆ (صلاح الدین)، بە روشتنمان بە شوێن هەلوێستەکانی جوانی ئەم دوانەدا لە چەند زنجیرەیه کدا که تەواوکەری یەکتەری بن بە دوا ی هەلوێستی (صلاح الدین) دا دەچین و، بێ پچراندن خوێنەری بەرپێز لە چەند زنجیرەیه کدا دەبینن!

من نائیم نووسەر هەرچی رویداوه باسی دەکات، بەلکو ئەوه هەڵدەبژێرم لەناو رووداوهکاندا که هۆیهکی قایمیان لە روودانی رووداوهکاندا، چاوگی هێز بوون لە دیاریکردنی چاره نووسدا.

خێزانیکی دلێرو نه بهز

لادی نشینو کوردو به پەڕپەر^(١) که چەند گەلیکن لەسەر ئازادی و هیژو بازو سروشت بوون و ئەو پەڕی ئازایەتی و دلیری و چاکەکاری که هەیانە دەییە خشن بێگەرانهوه، چونکه سروشتی سەرەتاییان بەردەوام زالە لەسەر گیانیان و، ئەوان بێ درۆ و فێل و ئەلامیکی راست دەدەن لەوێ دەتەوێت، مەگەر وابەستە بووبن بە پیاوانی پامیاربەوه، ئەوکاتە بەشیوازی دبلۆماسی چاویان دەبێتەوه و لە شیوەکانی فرت و فێل تێدەگەن، لەگەڵ ئەوەشدا راست و پەوان و بێ پیچ و پەنان، بۆیە ئەوە دەلێم تا ئاشناوەتی لەگەڵ ژینگەی کوردیدا پەیدا بکەین، که خێزانی سەلاحەددین لەناو بازنە کەیدا بوو، بەر لەوێ بێتە ژیاڵەوه دەور و بەرێک بوو لە ژینگەی عەرەبی لادییە دەچوو لە ئازایەتی و پیاوەتی و شکۆیی و نازین و ناوداری بە بەخشەندەیی و سەخاوت و لادان لە کاری سوکەڵەیی، ئەگەر سروشتی یان شیوازه کانی جەنگی تازەیان زانیاباوه، نامێرە لەناو بەره کانی ئەوانیان هەبوايه هیچ گەلیک نەیدەتوانی خۆیان لە بەرامبەردا رابگرێت و، ئەوان پیاو و گیانفیدا و دلێرو چاوەتەرس، بەلام هیژی جەستەیی لە مەیدانەکانی جەنگدا هەموو شتێک نییه.

ئافەرەتانی کورد وەکو پیاو کانیان بە ئازایەتی ناویانگیان پەیدا کردووه و، ئافەرەت شانەبەشانی پیاو دەجەنگی، هۆزە کە وانە و سوار چاکی فێردەبێ بۆ هیژ و بەرگری بۆ چاوەروانکردنی هیژشێکی کتوپر، یان چاوەرێکردنی یارمەتی، دانەکی

(١) بە پەڕپەر: وەکو لە (المنجد في الاعلام) دا هاتوووە ئێمە کورتی دەکەینەوه: بە دانێشتوانی ئەفریقیای باکور دەوترێت لە (بەرە) وە بۆ (زەویا) که بەر لە بە عەرەب بوونیان بە زمانی تر دواوون، بەلکو هەتا ئێستا هەروایه.

بەرپێزانەى هاوێپمانى کاتێک داوايان لێدەکات، بۆیە فەرمانپەرەواى دەکات لە دەوریاندا پەيوەندیان پێوە دەکردن تا پیاوانى لە ئەوان وەرگیرن بە بەشى لە سوپای ئەوان لە جەنگدا. ئەوان بە کەسانى بێ پێچ و پەناو وەفادارو بە سفەت و دڵسۆز ناسراون، ئەوان زیاتر جێگای دڵنیایی و بێترسی بوون لەو خزم و کەسوکارانەیان کە هەستى بەرەبرەکانیان تێدابوو کە سەرده کیشتى بۆ دووبەرەکی، لەکاتێکدا (فارسەکان) ویستیان کورد بىخە ژێر گوێراپەلتى خۆیانەوه.^(١)

بێنیان یاخى و سەخت و پیاو ئازان، بۆیە پەنايان برده بەر پێگای ناشتیانە، چونکە ئەوکاتە نەیاندهتوانى بەسەر گەلیکدا سەربکەون کە شەوانە رامال بێن، لە رۆژدا پشت بەدەنە چیاکان، ئەم سەرکەوتنەیان ماوهیهکی درێژ بۆمایهوه لەناو هۆزە کوردهکاندا سەرۆکی هۆزەکە (شادی) دەرکەوت کە باوکی ئەم دوو پالەوانەیه (ئەبیبو) و (شیرکۆ) و باپیرەى (سەلاحەددین)ی کورێ ئەبیبو کە پالەوانێکی ئازابوو فارسەکان ویستیان بیکەنە پیاوی خۆیان، بەلام ئەو قایل نەبوو، بەلکو ئەو تەنیا بۆ قسەیهک گوێراپەلت دەبێ کە ئەبیبو راستى بزانیت، بۆیە ئەوانى بە جێپێشت چوو ئەو ژيانى خێلەکەیهوه (دووین) و، پاشان پەيوەندى دۆستایەتى لە نێوان ئەوو (مجاهد الدین بەهرۆز)دا دروست بوو کە پیاویکی بە هیممەت و چالاک بوو، ناوی (شادی) بیستبوو، ئەویش هەلیبژاردو کردى بە یارمەتیدەرى خۆی لە کاروبارى سیاسى خۆیدا لە عێراقدا، ئەو سەر بە دەسلەلاتى (مەسعودى سلجوقى) بوو، لەو هەرتێمەدا بە ئەمیندار دانرابوو کارى ئەوه بوو کە لەناو هۆزە

(١) یەكەم ئیمپراتۆریەتى گومرەى کورد کە فارسەکان بە سەرکردایەتى کورش پوخانیان دەولەتى میدیەکان بڕو لە (٥٥٠ پ ز)دا کە دەستوری زەردەشت پیغهەمبەریان پیاده کردووه. وەکو لە کتیبى {زەردەشت و زەردەشتیەکان}دا کە بە ویستى خوا بەمزوانە چاپ دەکړى رووفانکردۆته وه. (مەسعود محمد) لە کتیبى (لسان کرد/ ل: ١٩)دا دەنوسى: {مادیەکان یان میدیەکان باپیرەى سەرەتای کوردهکانن کە لە نێزاندا نیشتهجێ بوون}. لە (کتاب المقدس/ سفر التکوین/ ١٠/ ٣)دا میدى کورێکی یافى کورێ نوحه. هۆکارى سەرەکی رووخانى ئەم دەولەتمەش وەکو لە کتیبى میژووی کوردو کوردستانی/ شکرالله بابان دا هاتووه بۆ ناستیاکی پادشای مادی دەگەریتەوه کە دەستی دایە ستم و بەردانى جلەوى حوکم. وه بپوا وایه ئەم ئەژدیهاک بۆ بیت. (وەرگێتی).

ئاواریه‌کاندا به‌ شوێن مڕۆقی ئازادا بگه‌ڕێ، تا بۆ جینگێرکردنی ئاسایش یارمه‌تیده‌ریان بن ییگۆتێدان به‌ مه‌به‌ستی ناکه‌سایه‌تی، چونکه‌ ئهو که‌سه‌ی هاونیشتمانی (به‌غداد) بێ خاوه‌ن هۆزێکی ناسراوه‌ لایه‌نی ئهو هۆزه ده‌گرێ و په‌نگه‌ ئهو که‌سه‌ی نه‌یاری ئهو هۆزه‌ی بێخاته‌ ناو تۆمه‌تی به‌تاله‌وه‌ که‌ به‌ره‌و کێشه‌یه‌کی درێژ پرایده‌کێشی، به‌لام بابای نامۆ میوان له‌ کورده‌کان هیچ کامی له‌و مه‌به‌ستانه‌ی نییه‌، جگه‌ له‌ سه‌قامگیرکردنی ئاسایش نه‌ییت.

(شادی) پاله‌وان چالاکی و هیممه‌تی به‌رزای خۆی نواند بۆ سه‌ره‌نجراکێشانی خه‌لکی به‌ره‌و لای خۆی داو، (مجاهد الدین به‌هرۆز) وای رووانی که‌ کارمه‌نده‌ی ئه‌وی له‌ (تکریت) و، له‌ گه‌ڵ ده‌سته‌یه‌ک له‌ گه‌لی کوردی خۆیدا به‌کاره‌که‌ی هه‌لسێ که‌ سروشت و ره‌وتی ئه‌وانی ده‌زانی و، هۆکاره‌ ئاسایشییه‌کان پیاڕیزن و، کێشه‌و ناکۆکییه‌ دژواره‌کان له‌ناو ببات و، جگه‌ له‌مه‌ش هه‌ردوو کوپه‌کانی (ئه‌بیوب) و (شیرکو) که‌ هه‌ردوو گه‌نج بوون به‌ ئازاو دلێر ناویان ده‌رکریبوو هه‌ردووکیان ده‌بن به‌ قۆل و بازووی ئهو، به‌م چه‌شنه‌ (تکریت) بوو به‌ مه‌لبه‌ندێکی هێرو ئاسایش بۆ ئهو خێزانه‌ی له‌ (دوین) و هه‌تاه‌وه‌.

کێشه‌و ده‌به‌ریکرا چوون له‌م وڵاته‌دا رووه‌و نه‌مان نه‌بوو، (به‌غداد) خۆشی سه‌رگه‌ردان مابۆوه‌ له‌وه‌ی نه‌یاران و کێبه‌رکێکه‌ران ده‌یکه‌ن، کاتی شادی بووه‌ فه‌رمانپه‌ر له‌ گه‌ڵ جووته‌ کوپه‌کانیدا، کورد هه‌ستی به‌وه‌ کرد که‌ ئه‌وانه‌ی کاربه‌ده‌ست هه‌و ره‌گه‌زی خۆیان، بۆیه‌ چوونه‌ ژێر فه‌رمانی ئه‌وانه‌وه‌ له‌ سه‌ر ئه‌وانیان ده‌کرده‌وه‌ له‌ مه‌ترسی و رقی ئه‌وانیان ده‌پاراسته‌. (شادی) کۆچی دوایی کردوو، دوو له‌ رۆڵه‌کانی مانه‌وه‌ که‌ سه‌رۆکایه‌تی گه‌له‌که‌یان بکه‌ن، بێشه‌وه‌ی هه‌یج براهه‌ک له‌و دوو براهانه‌ ده‌ستدریژی بکاته‌ سه‌ر ئه‌وی تریان، (ئه‌بیوب) که‌ برا گه‌وره‌ بوو چاودێری مافی براهه‌کی ده‌کردو چاو پۆشی له‌ هه‌له‌کانی ده‌کرد، وه‌کو هه‌له‌ی په‌رۆش نه‌بوونی به‌ رازیکردنی (به‌غداد) که‌ شوێنی شه‌ره‌قه‌سه‌یه‌ وه‌کو ناینده‌ دێته‌ پێش. قه‌زا وابوو (عمادالدین) پادشای (موسل) به‌ سوپایه‌وه‌ په‌لاماری (به‌غداد)

یدا بۆ شەپکردن لە گەڵ خەلافەت و لابردنی دا، سولتانی (سەلجوقی) پشتگیری لە داخوازی ئەو کرد، هەرچی خەلافەت بوو داوای یارمەتی لە (فارسەکان) کرد دژیە (تورکەکان) و، ئەوەبوو (عماد الدین) بەزیو بۆ (تکریت) رایکردو، پەنای برده لای (نجم الدین ایوب)، ئەویش پیاوەتییه کە ی و مەردایەتیەکی هانیدا یارمەتی بەدات و، کەشتیگەلێکی بۆ داناو پەرپنەوێ بە دیجلەدا بۆ ئاسان کرد بۆ (موسڵ)، ئەمەش کاریکی بە پەلە بوو (نجم الدین) سەیری ئاکامە کە ی نەکردبوو، وا پێویست بوو ئەو نوێنەرایەتی کاربەدەستی (بەغداد) بکات و، وە فەرمانپەر واکە ی لەویدا، (عماد الدین زنگی) دۆژمن بوو و جەنگی لە گەڵ خەلیفەدا کردوو و ویستوویەتی بپروخێنێت.

(مجاهد الدین بەهرۆز) لەم کارە ی ئەو نەکوێ کردو دانی پێدا نەهێنا، لێرەدا لە جیات ی ئەو ی هەتسێ بە گرتنی و لە گەڵ پاسەواندا بیگوازیتەو بۆ بارەگای خەلافەت چۆن لە تەك ئەودا دەوێستی! هەلۆیستێك کە بۆ (بەهرۆز) زۆر دژوار بوو، چونکە دوور نیە خەلیفەو دارودەستە کە ی وایزان ئەویش پالێشتی کارە کە ی (ئەبیوب) بوو و پارێزەر و چەپالە دەری ئەو بوو، بۆیە (بەهرۆز) نامە یە ک ی بۆ (نجم الدین ئەبیوب) نارد کە سەرزەنشست و سەركۆنە ی کردبوو ئاگاداری ئاکامی ک ی خراپی دایە.

کاتی (اسد الدین) پیاوێ ک ی ماقوێ تکریتی کوشت بەهۆی کێشە یی کە لە نێوانیاندا روویدا تراژیدیای گەرماساتە کە گەورە تر بوو، کارە کە بۆ (بەغداد) بەرزکرایو، ئەمەش لە کاتی کدا بوو خۆ ی سازدە کرد بۆ کاریکی یەکلاروێ لە دژی (نجم الدین ایوب) و بڕایە کە ی (اسد الدین شیرکۆ) دا. ئاسایی بسو کە هەردووکیان هەست بەو بکەن کە بۆیان سازدە کری، بۆیە سووربوون لە سەر بە جێهێشتنی (تکریت) و چون بۆ موسڵ. (عماد الدین) هەوایی ئەو ی پێگەشتبوو کە بۆچی ئەوانە لەم دوانە بەرقدان چوون و لێیان توپەربوون و، گومانی باشی پێبردن، بۆیە بە خێراتنی گەرمی لێیان کردو، رووبەرە ک ی گەورە ی بۆ دابڕین و، بوون بە

سەربازێکی ئەو، (عماد الدین) دوورناس و سەرناس بوو لەناو خەڵکیدا، بە دووریی خۆی بنەجەى ئەو دوو پەناھێندەیی دەزانی و پەى بە پەى سیاسەتى بەپێوەبردنى ئەوانەو دلیریان لە جەنگدا دەبرد، بۆیە لە ریزی پێشەوای راویژکارانی خۆیدا داینانو، دەیناردنە ناو جەنگ و پێکدادان، بەمە سەر ناسیەکی راست دەرجوو، ناویانگیان لە موسڵ و ئەو ناوچانەى سەر بە ئەوئ بوون دەکرەدبوو، بەم گەشتە پێرۆزە زەمینە بۆ ئەو خێزانە خۆش بوو کە بە زوویی بگەنە پەى سەرکردایەتى و دەسەلات.

میژوونووسان باس دەکەن کە (صلاح الدین) لەو شەویدا لەدایک بوو کە (نجم الدین ئەبیوب) باری کردووە بۆ (موسڵ) و، بە سواری و لاخ هەلیگرتووە بەدوای چارەنووسی نادیاردا گەراوە، چونکە نەیدەزانی (عماد الدین) چۆن سەیری دەکات، تا وتراوە لەو کاتەیدا وتوویەتى: خۆزگە قەت لەمبارە ناهەموارەدا منداڵم پەیدا نەبوا، نەیدەزانی خوداوەند نامادەى کردووە تا ببێ بە سەرکردەى بۆ سەرچەم میلەت، تا بەرەو دەشتایی رزگاریان ببات!

ئەم جوتە بڕایە لەوە بێئاگا نەبوون (واتە شیرکۆ و ئەبیوب) کە ئەوان لەبن سێبەرى پالەوانێکی جەنگاوەردان و شوێنى ئەزموون و تاقیکردنەوێ ئەو و پێویستە ئەوێ پێ بسەلمێنن کە ئەو پێویستی بە ئەوانە بەر لەوێ ئەوان پێویستییان بە ئەو هەیە. ئەو ئازایەتیەکی بۆماوەبیان بۆ ماوەتەو کە هانیان دەدات بچنە ناو جەنگ و کارساتەو، لە جەنگە سەرەتاکاندا (عماد الدین) خۆشی لەگەڵیاندا بوو پیاوەتى و گەورەیی ئەوانی بینی و سەیری کرد ئاستی شیاویان زۆرەو ئەوانیش زانیان کە سەرۆکە کە متمانەى بە کەسانێکە لەکاتی ئاشتیدا خۆیان بە دڵسۆزی پێشان دەدەن، کەچی لەکاتی جەنگ و کارساتدا ئەو پەری توانایان و ئەرکیان خەرچ ناکەن، ئەوان نەچوون ئەو خاوی و سستیە بە (عماد الدین) رابگەیهن، بەلکۆ وستیان لە رێگای ئامۆژگاریەو کە لەسەر هەموو سەربازو پێشمەرگەیهکی مەیدانی جەنگ پێویستە جۆش و خروش بخەنە

دلىئانەو ەو بيان ووروژىتىن.

(عماد الدين) لە پىڭگاي ترەو ەي لىو پىڭگايەي خۇيان پىشانىيان دەدا دلىسۆزى ناودلى ئەوانى زانى و، بۆيە پىاوى پلەيەك بوون لەلای ئەو، شايد ەەر لە تکریت لەلایەن (عمادالدين) و ئەو دوانە لە نىوان ژيانىيان و فرە چالاکیاندا ەلەسەنگىنرا بن، ئەو دوانە بىنىيان ئەوان وەکو ئەوکەسەي وان لە گوندىكى دوورەو ە دەرواته ناو پایتەختىكى پىشکەوتوو ەو، ديسان لەگەل ئەو کەسانەدا ەلەستەو دادەنىشتن کە لەلای (عماد الدين) بوون لە فەقیه قازى و زانايان، سا رووداو ەکانى پابردو واقیعی ئەم سەردەمە تىگەشتەو بە شىو ەي رۆشنىر بوون کە پابردو لىي بىشاگابوون، بە شىو ەي ەيوايان بەوان زۆر بوو کە قەت چاو ەپى ئەو ەيان نەدەکردو، منداڵەكەش لەسەر پىشکەو (لانکە) کەیدا نەرم و نۆل بچوک بوو نەياندەزانى چ رۆژەكى رووناكى دەبىت لە داهاودا.

دواى ئەو ەي (عماد الدين) کارەساتەكەي (نجم الدين ئەبيوب) ى بىنى وای بە باش زانى بىكات بە دەسەلاتدار بەسەر (بەعلەبەك) دا دواى ئەو ەي خاچ ەلگەرەکانى تىدا کردە دەرەو ەو کارامەيى جەنگى و بەپىو ەردنى ەەر دووى تىدا بىنى، بەعلەبەكیش مەلەبەندىكى ترسناكى خاچ ەلگەرەکان بوو، ەيزى خۇيان لەویدا کۆکردبۆ ە بۆ پەلاماردانى (حەلب) و (دیمەشق) و، پوخانى ئەوانە بەدەستى (عماد الدين) واتە ەەرەسەيتانى پالېشتىكى بەھىز کە کۆمەكى دوژمن دەکات بە ئازوقە و سوپا لەکاتىکدا ەيش دەکەنە سەر یەکى لىو دوو شارەيە، (نجم الدين) ئەو ەي چاو ەپى دەکردو شەو پۆزى تىکدەکردەو بۆ نامادەکردنى گىيانى گشتى گەل بەمەبەستى نامادەکردنى تفاق و ئازوقە بۆ سوپا، داواشى لە (عمادالدين) کرد بۆ ئەم مەبەستە يارمەتى بداتو، ئەویش چى پىويست بايە بۆي رەوانە دەکرد.

(نجم الدين) تاراددەيەكى باش ماو ەيەكى زۆر لەم شارەدا مايەو ەو، (سەلاحەددین) لەویدا گەورە بوو فىرى وانەکانى جەنگ و ەنەرەکانى بوو کە ئەمە

بۆ (نجم الدین ئەبیوب) ی باوکی نەرەخسابو، چونکە ئەم دوانە هەردوکیان لە لادیدا گەورە بووبوون^(۱) کە لەوێدا بۆ جەنگ کردن پشت بە زیرەکی سروشتی دەبەستری، بەبێ وەرگرتنی هیچ وانەیەکی رێک و پێک، دیسان ئەوێ بۆ سەلاحەددین پەخسا بۆ فێربوونی زانست و میژوو لەسەر دەستی گەورە زانایان هەر لە تافی منداڵیدا بۆ باب و مامی نەرەخسابو، ئەمەش شارەزایی جەنگی زیاتری پێدا، چونکە خۆتێندنی میژووی ئیسلامی سەرلێندی بە دەروونی بڕوادار دەدات، کاتێ قوتابی تازه پێگەیشتوو دەزانێ کە سوپای ئیسلام دوو ولاتی گەورەى رزگار کردووه، یان دوو ئیمپراتۆریەتی گەورە لە سەردەمی یەك خەلیفەدا بە چەكدارى و پڕوایەکی چەسپێوەوە.

(اسد الدین) هەر لەناو دەست و پەییوەندی (عماد الدین) دا مایەو لە موسڵداو، لە هەموو کارو بارێکدا راویژو پرسى پێدەکردو، بە قاسیدو پەيامنێرى دەنارد بۆ شوێنکەوتوانی و دوژمنانی، ئەمەش مانای متمانە پێبون بوو، بەلام وەکو (نجم الدین) ی برای میرنیشینکی تایبەتی سەربەخۆی نەبوو، رەنگە (عماد الدین) پشتگیری و پشورودریژی (نجم الدین) ی تێبینی کردبێ و بە شایەنتری زانیبێ بۆ حوکمکردن لە میرنیشینکی تایبەتیدا، و لە (اسد الدین) دا گیانی بەرگری و پەلامارو تۆلەى پەى پێ بردبێ کە لەناو یەك ریزدا لەناو دوژمندا پەرتەوازەبێ و ناکۆکی پەیداکات، بۆیە وای بە چاکزانى لە ژێر فەرمانى خۆیابێ نەك سەربەخۆ بیت.

کاتێ (عماد الدین) مالتاواى لە دنیا کرد، کوپە پالەوانەکەى (نور الدین) هات کە ئەو زۆر لە باوکی رازیبوون خوشنودى خۆى لە بەرامبەر ئەم دوو پالەوانەدا دەخستە روو، چونکە لیبوردەو کراوە بوو، شتى بە گومسان وەرەدەگرت، چى

(۱) لە کتیبی (الکرد فی دائرة المعارف الاسلامیة/ جماعة من المستشرقین/ ت: حمید ریسوار/ ل: ۵۵) دا هاتووه: {سەلاحەددین} لە تکریت لەدایک بوو، بابو باپیری فێری دابو نەریتی کوردییان کردووه. لە میژووی گەلی کورد/ صالح قەفتان دا (ل: ۱۷۶) دا هاتووه کە باوکی مامۆستای تایبەتی بۆ پاگرتبوو، قورئان، سەرف، نەحو، عیلمی حدیث و میژوو نیشای پێ فێرکراوه و زانینی فەقێتی خۆتێندووه هەرتای لاوەتی لە شامایا بڕواردووه. (وەرگێتی).

بۆخۆی دەویست لە سۆلتەو دەسەڵات بۆ سەربازەکانیشی دەویست، بەبێ خۆ بەگەورە زانین و فیز، ئەم شیوە گیانە پاکەش وا لە مەرۆڤی چوست و بە توانا دەکات بە ئاسانی لە مەیداندا دەریکەوێ، چونکە خراپترین کار لە بەرپەرێوەبردنی دەوڵەتدا ئەوەیە کە سەرکردە رقی لەو کەسانە بێتەو کە خۆی کردونی بە کاربەدەست و ھۆشیارن و بە ھەولێ دڵسۆزی خۆیان لە ژێر بەیداخی ئەودا ئاستی بەرز بەدەست دێن، لەکاتیئێکدا شکۆی جەنگاوەری دەستەبەر دەکەن لە پرووی لۆژیکەو پێویستە شۆینی ئەوانە لای فەرمانرەوا بلندتر بێت، بەلام نێرەیی لە دەرکەوتنی لە ھیکرا کت و پر تەرازوو کە ئالوگۆر دەکات و تۆمەت و تاوان دەدرێتە پال کارمەندی دڵسۆز، ھەموو شکۆیەکی لێدەسەنرێتەو، ئەمەش ئەگەر ھات و نەکوژا یان لە تاریکایی زیندانییەکاندا فری ئەدرێت.

ئەمە لەسەردەمی (نورالدین)دا ئەم کارانە نەبوو و ھیچ پێگایەکی نە بۆ ئەم گومان بردنە، چونکە خەمی گەورە یان ھەموو خەمی ئەو بوو کە خاچ پەرستەکان بکاتە دەرەو، بێتەوێ گوی بەو بەدات کە کێن ئەوانە دەریان دەکەن و کێن ملوانکە ستایش بەدەست دێن (نجم الدین) بەرەوپرووی گەرفتیکی سیاسی بۆو کە بوو ھۆی نەمانی حوکمی لە بەعەلبەکدا، ئەمەش لەکاتیئێکدا بوو (معین الدین) فەرمانرەوای دیمەشق بۆی لە بۆسەدا بوو، سوپای ناردە سەر بەعەلبەک تا ئەوانیش بخاتە سەر دەسەڵاتی خۆی و دوور لە دەسەڵاتی (نورالدین) بێ، ھیزی (معین الدین) لە دیمەشقدا لە شارێکی بچوکی وەک بەعەلبەکدا ژمارە ھێزو تفاقێ پتر بوو لە ھیزی (نجم الدین)، ئەو کەسیکی ناردبوو بۆلای (نورالدین) داوای کۆمەکی بکات، بەلام لەبەر ھەر ھۆیک بێ کۆمەکییە کە دواخرا.

ھەندێ میژوو نووس ھۆکارەکە بۆئەو دەگێرێنەو کە (نورالدین) لە سەرەتای حوکمیدا سەرقاتی ھێورکردنەوێ شۆرەشگێرەکان بوو لە موسڵدا لە دژی ئەودا، یان خەریکی ھێرشێکی کت و پر بوو بۆ سەر سوپای خاچ پەرستی کە لە شامدا لە نزیک (حەلەب)دا زیدی حوکمی ئەودا خۆی مەڵاس دابوو، ھەرکەس ژياننامە

(نورالدین) بخوینیتته وه دهیینی به پهله ناترسی و، به به‌خته‌ور ناییئرئ گهر له‌گه‌ل سوپای مسولماناندا بجه‌نگی، چونکه به پارچه‌بوونی هیژی جەنگی داده‌نا، به‌لکو وای به‌باش ده‌زانی مادام به‌رژه‌وه‌ندی یه‌کینکه روو بکاته دوزمنی داگیرکەر، نه‌و په‌لاماری سوپای مسولمانان نادات، مه‌گهر ئارامی نه‌میتنی و گیانی بگاته گه‌رو. له به‌رامبەر دواکه‌وتنی فریاگوزاری له (نورالدین) دا (نجم الدین) وای رووانی که پتویسته خوینی مسولمانان به‌بی که پشتنی پتویست بکات بیاریزیت و، به چاکی زانی (به‌عله‌به‌ک) به (معین الدین) بسپیژئ له‌به‌رامبەر چه‌ند گوندئ له شاری دیمه‌شقددا که نه‌و به‌کاریان هه‌لبستی! هه‌ندئ له نووسهران نه‌مه به ده‌ست هه‌لگرتنی ده‌زان له مافی (نورالدین)، هه‌تا له مافی (نجم الدین) خوشیدا. نه‌وه‌ی راستی بی په‌لاماردانی جه‌نگیش له‌کاتی ئاماده‌نه‌بوونی هۆکانیدا نه‌بی و گهر گرتنی سه‌رکه‌وتن به نه‌گه‌ریکی گه‌روه به خاوه‌نه‌کی نه‌دات پالەوانی نیه، به‌لام ناشتی پاریزی له‌کاتی به‌ده‌ست نه‌هینانی سه‌رکه‌وتندا پالەوانه‌تیه‌کی ناشتیانه‌یه و که‌س هه‌لی ده‌سه‌نگینئ که کاروباره‌کان به ترازویه‌کی راست ده‌کیشتئ! (نورالدین) ئاوا لیی حالی بوو بوو، رقی له (نجم الدین) نه‌بوو، (شیرکۆ)ی برای له (حه‌له‌ب) دا بینئ و (نورالدین) (حص) و ده‌ورو دراوسی‌کانی بۆ نه‌ودا شکاندو، بسوه سه‌ره‌شکری سه‌ربازی نه‌و، نه‌و قه‌ت نه‌وه‌ی به خه‌یالدا نه‌ده‌هات گهر په‌یمان له (نجم الدین) و (اسدالدین)ی برای وه‌رگرت ئه‌وانیش له گوێپایه‌لی نه‌و برۆنه ده‌ره‌وه به قسه‌ی نه‌که‌ن. له‌مه‌ر نه‌م نادیاریه ته‌واوه‌ی به‌سه‌ر مامه‌له‌ی (نجم الدین) دا هاتوه، هه‌ندئ له لیکۆله‌ران بۆ نه‌وه چوون که مه‌سه‌له‌ی سپاردنی (به‌عله‌به‌ک) له‌سه‌ر ریکه‌وتنی نه‌وو (نورالدین)ی فه‌رمانه‌وه‌ی بووه تا خوێان له جه‌نگی ناوخۆ بیاریزن و حیساب بۆ جه‌نگیکی نزیک بکه‌ن له‌گه‌ل خاچ په‌رسته‌کان دا، له‌ په‌ردا هه‌وال هات که خاچ په‌رسته‌کان به هه‌لمه‌تی دووم هه‌لساون له نه‌وروپاوه به‌ره‌و خۆره‌لات، جگه له (نورالدین) که‌س نه‌بوو به‌رای لی‌بگیری، به‌لام نه‌م هه‌لمه‌ته به سه‌رۆکایه‌تی (لویسی نۆیه‌م)ی فه‌ره‌نسی و (که‌نرادی سییه‌م)ی ئه‌لمانسی بوو،

نه وانیش که وتنه بهر مه ترسی سه لجوقیه کانو به شیکی زوریان له ناو بردن.

من وا ده پروام که هملی (سه لجوقیه کان) بۆ بهر ننگار بوونه وهی داگیر کهری خاج په رستی (صلیبی) پتیرستی به باسیکی سهر به خۆ هیه، چونکه زورینهی میژوونوسان له گهل گرنگیه که شیدا چاوی لیده پوژن، ئیمه له ههلمهتی به کهمدا بینیمان که (به تروژ ناسک) پیشپهروی ده کردو چون تپیی له سه لجوقیه کان هیرشیکی ټیکشکینمیریان کرده سهریانو سهر که وتنو ته نیا سی به کیان ده ربار بوون، خودا ده زانی چی نه گهر هه میان به ساغی گه یشتبان چی روی دابایه، چونکه سهرده می بوو مسولمانان ناکوک بوون به شیوهیی که گریانو شینی ده خوازی، هیشتا که (عماد الدین) ههنگاوی غیرهت و نازییهتی خۆی ده ست پینه کردبوو، نه وهتا ههلمهتی دووهم به سهرۆکایهتی دوو پادشا ده ست پینه کاته وه که شای نهلمانی و فهره نسیاهو نه وانیش به شی خویان له شمشیره کانی سه لجوقیه کان ته شکه نجه ده بینن، به شیوهیی پادشای فهره نسا ناچار ده کهن پاشه که شه بۆ ولاتی خۆی بکات به بی گه یشتن به خۆ ره لالت، (کنراد)ی نهلمانی سور بوو له سهر هیرش بردن به لام، نهک بۆ (الرها) تا له جهنگی (نورالدین) رزگاری بکات وه کو پیشدا وا خهملینرا بوو، به لکو به رهو دیمه شق که دووره له دهسه لاتی (نورالدین).

(نورالدین) و (غازی) برابیه که ی بۆ یارمه تیدانی دیمه شق راپه رین، نه گهر (معین الدین) چوبایه گهلایان و نه م سی هیزانه به یه کگرتوویی له مهیداندا بجه ننگابان به زین پروینه ده داو سهرده که وتن، به لام (معین الدین) پادشای (دیمه شق) له وه نه ترسا دواي شه پ ده سه لاتی بکه ویتسه و مه ترسیه وهو، بکه ویتسه جهنگی (نورالدین) وه، بۆیه وای به باشزانی په میانی له گهل فهره نگیان دابیهستی که هه ندی قه لای گرنگیان بداته ده ست و مالیکی زوریان به بارمه تیه دات! نه مه ش دزیوترین رووداو بوو بۆ مسولمانان که بینیمان (معین الدین) ناپاکی ده کات و نمونه کی ناشیرن له سهر شوپی و ریسوایی شکان ده به خشیته.

(نورالدین) و (غازی) نه‌میان له ده‌روونی خزیاندا هه‌لگرت و، گه‌پانه‌وه بو دانانی نه‌خشه‌یه‌کی جهنگ کردن له‌گه‌ل فەرهنگییه په‌لامارده‌ره‌کاندا. نه‌وانه له زه‌برو زه‌نگی نه‌م دوانه ترسان بۆیه به‌رهو پووی (الرها) نه‌چوون، به‌لکو دور له تیک هه‌لچوونیان هه‌لبژارد و ایان به‌باش زانی له دووره‌وه می‌تنه‌وه، (نجم الدین) بیرى کرده‌وه که خۆدانه پال (معین الدین) پاش نه‌م ناپاکییه قه‌ت شتی وانابى، به‌لام به له‌سه‌رخۆی ده‌توانى له‌ناو دوزمتانیدا خزمه‌ت به (نورالدین) بکات، لی‌ره‌وه هه‌ر دوو برایه‌کان گه‌پانه‌وه بو خۆ کۆکردنه‌وه له‌ژیر سه‌هرکردایه‌تی پاله‌وانی‌کی نه‌مینه‌داردا یه‌که‌میان (اسدالدین) بوو به‌ناشکرا له (حه‌له‌ب) دا خزمه‌تی ده‌کرد و نه‌وه‌ی تریان (نجم الدین) ه که به‌په‌نهانی له دیمه‌شقا خزمه‌تی ده‌کرد، پاشان رووداو روودای ده‌گرت له شپوه‌ی له‌نه‌کا و کت و پر دا، دواى شا (غازی) برأى (نورالدین) و سه‌رداری (موسل) مرد. بێگومان هه‌رچه‌نده نه‌و ده‌یتوانی (موصل) ب‌خاته ژیر فەرمانی خۆیه‌وه، چونکه نه‌و هیچ میراتگرتی‌کی نه‌بوو وه‌ک باسه‌مانکرد له رابردودا، دیسان نه‌و گه‌وره‌ی خیزانه‌که‌یه‌و پیاوی یه‌که‌مه، به‌لام نه‌و ویستی براب‌چوکه‌که‌ی (قطب الدین) رازی بکات، بۆیه له شوتنی شا غازی دا داینا له موصلدا و سه‌ربه‌خۆی کرد و میرنشینی نه‌وی له (شامدا) له ژیر حوکمی (نورالدین) دا لی‌وه‌رگرت‌ه‌وه، تا هه‌ریمه مسولمانه‌کان هه‌مووی کۆنترۆلی خۆی بن، مه‌گه‌ر نه‌وانه‌ی یاخی بوون وه‌کو شای (دیمه‌شق).

سوپای خاچ په‌رست دواى ناو می‌دیبوونیان له گێپانه‌وه‌ی (الرها) دا ده‌ستیيان گرت به‌سه‌ر (عه‌سقه‌لان) دا که زۆرینه‌ی میسریه‌کاندا له‌ویدا گیرابوون له شامدا کاتى نه‌وتیان به‌تواوی گرت به‌ته‌مای نه‌وه بوون ده‌ست به‌سه‌ر (دیمه‌شق) دا بگرن، تا سولتان (نورالدین) له بۆشاییه‌کدا تۆق به‌دن و پاش ماوه‌یه‌ی بتوان به‌سه‌ریدا زال بین، خاچ په‌رسته‌کان دوا‌یزانی‌نی مردنی (معین الدین) و دانانی (مجیر الدین) له جینگایدا چاو تی‌پ‌پینیان له (دیمه‌شق) پ‌ت‌بوو که که‌سی‌ک بوو هیچ رابردویه‌کی نه‌بوو له به‌رپوه‌بردندا نه‌ له‌کاتى شپه‌یه‌ی و ناشتیدا و نه له‌کاتى شه‌رو هه‌رادا.

لێره دا (نورالدین) خۆی لەبەرەمبەر کارێکی مسۆگەردا بینییەوه ناچاری دەکات کە دەبێ دیمەشق لەو بەلایەى چاوەروانى دەکات رزگار بکات، بۆیە کۆنگرەى جەنگەکەى بەست و (اسدالدین) گەورەترین سەرکرده بوو لەناویاندا و لە هەموو رویەکەوه هەلۆیستی خۆى دەخستە روو، نەخوازەلا کە دەیزانى خاچ پەرستەکان خۆیان ئامادە باش کردوو بۆ داگیرکردنى شارەکە، بڕیار لەسەر ئەمەدا سوپای (نورالدین) بە سەرکردایەتى (اسد الدین) پەلامارى خۆى بەرهو دیمەشق بختەپى و (نجم الدین ئەبیوب) ی براى ئەو کارە راپەرپێنى لەناوى دا کە خۆى لەسەرى پێک کەوتبوو بۆ پشتگیریکردن لە (سولتان نورالدین)، کاتى کاربەدەستى تازە لاو (عبدالدین) نەیتوانى هیچ کارى بکات و سەرکردهکەى (ئەبیوب) وای بە چاک دەزانی یارمەتى سوپای ئىسلامى بدات لە ژێر سەرکردایەتى براکەیدا و هیچ بواریکی بۆ دوودلى نەهێشتەوه، بەلکو بە پێشوازییەوه چوو پێش سوپای پەلاماردهرو دیمەشقى بە (اسدالدین) سپارد و ئەلامى سۆزى ئىسلامى داىەوه، کە لەسەر رووى هەموو مەبەستىكى خۆى و لایەنگرایەتییهكى سیاسییەوهیه. ئەگەر ئەمڕۆ دیمەشق گەورەترین شارى شامەو لە هەموویان ئىدارى ترو پێکترەو لە دووژمن نزیک ترە، (نورالدین) وای بە باش زانى بارەگای دەسلالتى لە (حەلب) وە بۆ ئەو بگوازیتهوه و سەبرى پیاوەکانى خۆى کرد بینى کە (نجم الدین ئەبیوب) و (اسد الدین شیرکۆ) و (سەلاحەددین) کوپى (ئەبیوب) و لە هەموویان ئازاترو بەتواناترو چاوەنترسترو بۆیە بڕیاری دا لە بەرپۆهەبردنى حوکمى دا لە جینگایە لە پێشینەکاندا دایان بەرزپێنى، تەقەلای داو (ئەبیوب) ی کرد بە فەرمانرەوای گشتى و (شیرکۆ) ی براکەشى بە جیگرى ئەو داناو (سەلاحەددین) ی بە سەرۆکی ئاسایشى ناوخۆ (الشحنة) دانا، بەو پێگایە زەمینە بۆ ئەم خێزانە کوردییە خوێش بوو کە شوێنى خۆى بگرت لە سەرکردایەتیکردنى ئىسلامیدا.

ئەگەر قسەو باسماڻ لەمەر ئەییوب و شیرکۆ لەم چەند لاپەرەیه‌دا هیچ ئازاریکی بە خۆینەر گەیاندىبۆ، دوان لەمەر (سەلاحەددین) و گواستەنەوێ بۆ چەقیکی گرنگی سەرکردایەتی — لەگەڵ تەمەنی منداڵیشیدا — لەسەر وەلامدانەوێ کەسایەتی باوک و مامی ئەو نەبوو، (نورالدین) خۆی سورتەر بوو لەسەر ئەمە کە نابێ هەواو ئارەزوو کان هۆکاری بن بۆ گەیشتن بە پەلو پایە بەرزەکان، بەلکو ئەم پیاو گەورەیه هەستی بە بەهرەوێ ئەم گەنجە سەرلەندە کردوو و هەلۆیستی باش و پۆزەتیفی ئەو ناسیو ناسیو نامادەى بکات بۆ گرتنی شوێنی بەرزى خۆی لە دەسەلاتدا. (سەلاحەددین) پالەوانەتی (نورالدین)ی زۆر بەدڵ بوو، لە پەرەتاری مەروڤانە و هۆشیاری جەنگی دا شوێن پێی ئەو دەکەوت، توانی ئەو چالاکییەى پیشکەش بکات کە بە دلی (نورالدین) دا ببێ بە شایانی وەرگرتنی ئەم شوێنە بەرزەیه، گەورەبوون و هەراش بوونی لەناو زانیان و فەقیهانی گەورەدا یاریدەى ئەوێ دا کە فەرمانڕەوایکەى ئەم ئاستە گەورەیهى بە قابیل بینیت، هەمو پۆژی کۆری زانستی لە کۆشکی (نورالدین) دا دەگێتێ مەگەر کاروبارەکانی شەر سەرقالی کردبایە.

لە کۆری زانستیدا لەم کۆشکەداو لە جەنگ و پێکداداندا لە مەیداندا ئەم گەنجە هۆشیارە ئەوێ پێشاندا کە بۆ ئاینەیه‌کی بەختەوەر نامادەى کردوو. (نجم الدین)ی باوکی سووربوو لە سەر ئەو کە کۆرەکەى لەسەر خۆشیستنی (نورالدین) و فێربوونی هەلۆیستەکانی ئەو پەرەردە ببێ و لە (نجم الدین) دا خۆ بەکەم زانینى هەبوو کە لە هاوتاکانی ئەودا نەبوو، ئەو بۆ هیچ شانسێ خۆی هەلنەدەبژارد، ئەو ئەو بەس بوو کە پۆژان یارمەتی دەدەن بەو شکۆیانەى خودا بۆی بپارداون کەم بێ یان زۆربیت. ئەم سێ کوچکە هەلکەوتوو (نجم الدین ئەییوب) و (اسد الدین شیرکۆ) و (سەلاحەددین یوسف کۆری ئەییوب) ئومێدی چاوەڕێ کراوون بۆ بەدەستەینانی سەرکەوتنێکی نزیک.

بہرہو میسر

یہ کئی لوہ ہولانہی نووسینی میژوی تییدہ کہوی ٹہویہ کاتی بیڑکہیہ کی ہلہ
لہمہر کہسی یان گروپو کومہلے بلاودہ بیٹہوہ، لیکنولہری خولیای دہبی بہ پیسی
تویژینہوہ، ٹہگر بیہوی لوہ بارہوہ شتی بنووسے دی لہ جڑہا سہرگوزہ شتی
جیاجیا دہکولیتہوہ تا ٹہوی خوی لہ راپردودا برپاری لہسہر دابو لہناویاندا
گولہری بکات، رہنگہ ٹہو زوری لہمہر تیروانینہکانی نہیاریان خویندہ بیٹہوہ، بہلام
ٹہوی دہیخوینیتہوہ خوی لی گیل دہکات، بہلگہ بڑ لایہنہکی خوی دینیتہوہو
ٹہو ہمولانہی حہزی لیٹہی ٹہجا ہلہبن یان راست بن پاریان دہکات.

یہ کئی لوہ مہسلانہ ٹہو بڑ چوونہیہ کہ یہ کئی لہ لیکنولہرہ ناودارہکان بڑی
چوہوہ (فاتیمیہکان)ی بہ (العبد) ناوژد کردون بہ دوزمنی زورینہی
مسولمانانی داناون، گواہ بہ ہیرشی خاج پہرستہکان بوسہر ولاتانی ٹیسلامی
دلخوش بوونو نمونہی وہکو (شاوہ)و (ضرغام)ی بہ ناپاک ناو بردوون کہ لہ
بڑچوونی خلیفہکانیان دہرہچون بڑ ہاوپہمانہتی بہستن لہگہل خاج پہرستانداو
خوشحال بوون بہ مانہویان لہ خورہلاتداو تفاقو سامانیان بڑ بردون تا بہردہوام
لہ شامدا بیٹنہوہ! نازانم چون عہقل ٹہمہ دہگری لہگہل ٹہو تالیو سہر شپریہی
فاتیمیہکان چہشتویانہوہو ٹہو پلانو نہخشانہی بڑ تیورکردنیان کیٹشراوہو
جڑہا شپوی سوکایہتی کردن بہ کہسانی وہکو (شاوہ)و (ضرغام) کراوہ!! پاشان
چون ٹہوانہ بہردہوام ناپاکییان ٹہجامداوہ، کہچی ٹہو نازناوہ گہورہشیان بڑ
خویان ہلگرتبوو لہ ہلسوپاندنی کارہکانیشاندا بہقہد خالی ناو نیتوہ خورمایہک
دہسلاتیان نہبریٹ!؟

ئەو کەسە لە میژووی گەشاوەی دەولەتەکانی (فاتیمی) یەکان پروانی لە سەرەتاکانیدا سۆربوونەکی زیادی بەرچاو دەکەوێ لە پێناو سەر بڵندی ئیسلامدا خەباتی نەپساوە بۆ پاپەڕین دژ بەو دۆژمنانەی پلان و فێلیان دژ بە ئیسلام کێشاوە، ئەم گەلەییە لە کاتی کدا خەلیفەکان سەرچاوەی فەرماندان و قەدەغەکردن بوون لە کاتی کدا وەزیرەکانیان ناودارێ بوون و خاوەن پۆشنبیرییه کی فراوان بوون بە پێوەبردنیکی قایمان هەبوو و زۆر دڵسۆز بوون سەر بڵند بوون. لە گەڵ بوونی جیاوازی بنەرەتدا لە نێوان دەولەتی عەبباسی و فاتیمی دا، بەلام لە کاتی کدا بەغداد توشی پەلاماری خاچ پەرستی بۆتەو و خۆیان لە یارمەتیدانی ئەوان نە کێشاوەتەو، (بەغدا) یش لە یارمەتیدانی (میسر) یارمەتی خۆی نە گرتۆتەو، ئەوکاتە جیاوازییەکان لەیاد کراون، کینەکان لەناو چوون، تا هەموویان یەک پیزی قایم بن بۆ وەستان لەبەر دەم دۆژمنی بەدکاردا.

نموونە بەم رووداوە ناودارە دەهێنمەو کە رووداوی پەلاماری پۆمە بۆ سەر (حمص) و (حماة) و (حلب) لە سالی (٣٦٥ هـ) دا کە ئەوکاتە لە ژێر دەسەلاتی دەولەتی فاتیمی دابوون، کاتی ئەوانە ییترس بوون بە کوژران و تالانکران و بەدی لگێران تۆقێنران و هەوالە کە لە (بەغداد) بڵاوبۆو (معز الدوله) نامە بۆ (العزیز بالله) کە خەلیفە فاتیمی بوو نووسی، وە لە ئی خۆی و دڵسۆزی خۆی بۆ تەواوی میللەتی ئیسلام دەر خست، فایشی دەکات کە بەغداد هاو بەشە لە گەڵ (میسر) دا بۆ لابردنی دۆژمنی هەردوو لایان. (العزیز بالله) سوپاسی ئەو گیان سوکییە کردو سوپاسنامە یەکی بۆ نووسی و وتی: سوپای (میسر) ی توانای خۆی هەیه بۆ پڕووخاندنی دۆژمنان. بە خێرای تێپەکانی مسوڵمانان دەست و بردیان کرد بۆ ئەنجامدانی ئەم ئەرکە فەرزەییەو، لە ئاکامدا (پۆم) رایکرد بۆ داوای پوباری (مەقلوب) و وایانزانی ئاوە کە دەبیته ئاستەنگ و پێکپێژان دروست ناییت، بەلام تێپە تێکشەرەکان بە مەلە پوباریان بری، لە داوی ئەمەو تیرهاویژەکان لە هەردوو تێپدا کەوتنە تیربارانی یەکتەری، هەتا تێپی مەلەوانی کەناری گەیشت، یارمەتی

دروستکردنی پردیكى بەپەلهی دان که هەردوو کەنار بەیەکتەری دەگەیەنێ، جەنگ ڕوویداو بۆئەوێ مسوڵمانان تۆلەى تیکشکینەریان وەرگیرنو بە ساغی و سەرکەوتوبی بگەڕێنەو!! ئەگەرچی خەلیفەکانی (فاتیمی) لەدوای سەردەمی یەکەمیندا ڕۆشناییان وون بوو لە گەشەکردنیاندا زۆر وەزیری گەورەیان بەدەست هێناو مناری خەلافەتیان بلند کرد، ئەو هەتا (یازوری) وەزیرەکی چاکساز بوو، بەرلەوێ بگاتە ئاستی سیاسى خۆی بەشى خۆی زۆر زانست فیڕ بوو، بە خۆماندوکردنی ئەو ئاسایش بڵاوبۆو و خەڵکەکە بەختەوهریوو، بەدوای ئەودا کەسى ترهات که کارەکانی چاک هەڵنەدەسوپاند، ماوەیێ ولاتی هەژاند، تا (بدرالدین الجمالی) میری سربا هات و ئاسایش و ناشتی و خوشگوزەرانى گێڕایەو، ئەم (بدرالدین) بەرلەوێ وەزیرێکی دانا بێ، زانیایەکی گەورە بوو و زانستە زۆرەکی گەیانیدی ئەو ئاستەى که بێتە بانگەوازکەری بانگەوازکەران و قازى قازیەکان که دوو پایەى زانستین لەگەڵ پەلهی وەزارەتى داو زۆر شوینی کۆبونەو و مزگەوت و قوتابخانەى دروستکرد، چونکە خوشگوزەرانى لە سەردەمى ئەو بڵاوبۆو و گەشەى کرد، هەتا و تراو سەردەمى ئەو هاتنى خێرو سەربلندی بوو، ئەوکاتە زۆر وەزیری هۆشیاری تێدا هاتو، دوا کەسیان (طولایع پوززیک) بوو که لە ئەدەب و زانست دا بێ وێنە بوو، هەمىسان لە هەلوێستى سیاسیشى دا غوونەى نەبوو.

لەکاتى سۆزاغکردنى هەوالەکانى پالەوانەتى (نورالدین زنگى) دا زۆر ئەوێ بە دل بوو. کاتى زانى پەیمانێکی ناگریەستى لەگەڵ دوژمنانىدا مۆرکردو و سەرزەنشتى کردو ئاماژەى داى که ناگریەستەکە بشکێنێ و لەلای خۆرەهلاتەو ئەو ئەم ناگریەستە بشکێنێ، کاتى (طلایع) خوشى بە پەوانەکردنى سوپای خۆی هەلسا بۆ دەورووبەرى باشورەکەى تا دوژمن بکەوێتە ناو دوو بەرەى بەهێزەو نەتوانێ قوتارى بێ، بێگومان سوپای (میسرى) خەباتەکی پالەوانانەى کردو، کەشتیگەلى (کەنانه) لە کەنارەکانى (شامدا) دەهاتن و دەچوون و زەبرەکی کوشەندەیان لە فەرەنگ وەشاند، لە هەلبەستى (عامرە) دا (طلایع) کوپى (روز

زيك) قسه له گهڵ (نورالدين) ده كات كه ئاماژه بۆ ئەوه ده كات و ده لێ:

سارت سرايانا لقصد الشام تعتسف الرمالا
حتى لقد رام الاعادى عن ديارهم ارتحالا
نزجى الى الاعداو جرد الخيل اتباعا توالى
فلوا ان نورالدين يجعل فعلنا فيهم مثالا
ويسير الاجناد جهدا كى ننازلهم نزالا
لرايت لافرنج طرا فى معاقلها اعتقالا
وتجهر للسير نحو الغرب لو قصد والشمس

له ههڵبهسته كى تر دا هاتوه له گهڵ (نورالدين) ده دویت:

فدع عنك ميلا للفرنح وهدنة بها ابدا اعطى سواهم ولم يخطوا
تأمل فكم شرط شرطت عليهم قديما، وكم غدر به نقص الشرط
وشمر فانا قداعنا بكل ما سألت وجهنا الجيوش ولن يبطلوا

لەم ههڵبهستهی دواییدا ئاشکرایه که (نورالدين) داوای له میسر کردووه بۆ
هاوبهشی کردن له چهرخى (کۆپى پوززىك) داو ئەویش یه کسەر وه لāmى داوه تهوه،
به لām بێ شانسى بوو دوژمنىك پهلامارى وهزیره کهى داو تیرۆرى کرد، به کۆتای
هاتنى ئەو لاپهه په کهى سهروه رى و پێژ پێچرايه وه. دواى ئەو (عادل) ی کۆپى (روز
زيك) هاته سهرکار له شوپى باوکیداو، ئەویش زۆرى نه خایاندو چاخى ئەو که سانه
هات که ته ماعکارى سولتهيان هه بوو قین له دل بوونو، به چونی (شاوړ) بۆ قاهیره
دهستى پێکاردو، وهزارهتى ئەو به تیرۆر کردنى (عادل) هاته سهرکارو شه په فو
ئاین و نیشتمانى خۆى قوربانى خۆ په رستى خۆى کرد.

لێر وه لاپهه په شه کان له میژووی میسر دا سهره ه لده دات، چونکه ئەم تاوانباره
زه وتکه ره پێژى بۆ هیچ خه لیه فه که یان سهر کرده که یان قازییه که دان ه ده نا، ته نیا

ئەوانە نەبێدەست بە کلکی ئەوەوە دەگرن، ئەو چۆن تاوان لەمەر خەلیفەییەکی لابراوی بچوک دەکات کە هیچ توانایەکی لەکارەکانی ئەودا نییە و دەوترات: ئەوە ھۆیەکی جێبەجێکردنە بۆ ئەوەی خەلیفەکان لە (عەبیدیەکان)!! شاور ویستی دەسەڵات بگرتە دەست بەبێ ھەبوونی هیچ نەیارو دژێ لەبەرەمبەردا، لە (الصعید) ھە بە سوپایەکی چڕوپڕ ھات تا حوکم لە (عادل کوپی روز زیک) داگیر بکات و ئاواتەکەشی ھاتەدی، بۆ ئەمەش پشتی بەو ھێژە قایم بەزەبرە بەست کە لە (ئەسوان) ھە لەگەڵیدا ھات^(١) ھەندئێ لە میژوونوسان لەکاتی پێناسەکردنی پیاواندا لە شوینی راستی خۆیاندا دایاننانی، چونکە وا لەبارە (شاور) ھە وە دەدوین کە لە داگیرکردنی دەسەڵاتدا خاوەن ماف بوو، لەمەر ئەوکەسە کێشەیی لەگەڵدا کردووە ھەتا پەنای بردۆتە بەر سوپای دەرەکی بۆ پەرچدانەوی ئەویان ھەر بە خاوەن ماف سەیر کردووە، بەلام باشتەر وایە ھەلۆستەکان و کارەکان و پیاوکان بەراستی و دروستی دیاری بکری بە گوناھێ دەرەکی و نامۆکان نەکەوتتە سەر میللەتەکی ھەزار کە ھیچی لە دەست نایەت. (شاور) خۆی چەتە و پێگەریووە لە سەرەتادا، (طلاتع بن زیک) وایزانی کە ئەو بە زەبرو ھیزی زۆری خۆی دەتوانی شوێشەکانی (الصعید) دامرکێتتەو کە دوو پەگەزی دەرەکی بەرەنگاری یەکتری دەبنەووە یەکیکیان ئەوی تر لەناو دەبات.

کاتی سەرکەوتنی بەدەست ھێنا کردی بە والی و فەرمانرەوا لەویدا کە ھەتا ئەو پۆژە (ابن زیک) مرد لەم کارە خۆی پەشیمان بوو، منداڵەکی خۆی لە خراپکاری و زیانی ئەو ھۆشیار کردووە نامۆزگاری کردن بەرەوپۆی بیستەووە بۆ لابردنی. بەلام خۆتنگەرەمی لاوتی کوپەکەیی ھانیدا کە فەرمانی لەسەر کار لابردنی بدات، ئەوەش کاریکی ناسایی بوو کە ئەو خراپکارە لە شوینی خۆی

(١) (الصعید) ناوچەیەکە لە میسرو دەکەوتتە باشوری قاھیرە و تافگەکانی ئەسوان درێژی (٩٠٠ کم) و (٨) پارێزگایە: (الجزیرە - بنی - سویف الفیوم - المانی - آسیوط - سوھاج - قنا - أسوان). اسوان: دەکەوتتە سەر نیل. (المنجد فی الاعلام) سەیر بکە. (وەرگێژ).

دابىەزىنى، بەلكو ئاسايىيە بە ھەستىياری بەھىزى خۆى پېشىيىنى كارەكانى بکات و بزانی که وهزىرى نوئى وهکو باوکى نىيەو ئەو دەتوانئ پەلامارى (قاهىرە) بدات و داگیرى بکات و بېتتە دەمراستى ئەوئ و خەلیفەش بیدەسەلەتە و پەكى کەوتوو و ھىزى نىيە، گەلیش چەكى بەرگرى نىيەو ناتوانئ نارازى خۆى دەرېپت.

ھەموو شتئ بۆ ئەم داگیرکەرە چەکدارە مسۆگەر بوو، جلەوى کارەکانى کەوتە دەستەو و کەوتە راوہ دونانى پشتگیریکەرانى (عادل) بە کوشتن و دەرەدەرکردن، تا ئەم دەستدريژىيە مالى خەلیفەشى نەپاراست و ھەلسا ھەرکەسىكى لە خزمانى زانى ھەندئ توانای تیدا ھەيە و خەلکى لە خۆى خپ دەکات. وە پېشەکیشى کرد، تەماعکاریكى ترى لە توخمى خۆى کە ئەویش پېگىروو ویستی کە وەزارەت بۆ خۆى قۆرخ بکات و، لای زۆر لە زھیزان و چەکداران پایەى ھەبوو، ھەمووشیان رقیان لەم کابرایە دەبۆو کە لە ھیکرا دەرکەوت و ھات ولاتەکەى داگیر کرد، خەلیفە خۆشى بەم کارەى (شاوړ) دلەنگ و پەست بوو، لەبەرئەو سۆزى خۆى بۆ (ضرغام) پېشاندا، بۆیە ھەر دوو تورەکان شانبەشانى یەکتر راوہستان و ھەریەکیان دەویست بە دوژمن لەناو ببات.

پاشان سوکو چروکى (ضرغام) خستە دلێوہ کە پەییوہندى بە پادشای فەرپنگەوہ بکات لە (بيت المقدس) دا تا بۆ سەر دوژمنەکەى پىشتى بگریت، (نەمور)یش لە ھەل دەگەرا بۆ پروخاندنى (میسر) و لەوہ دەترسا لە بەرامبەریدا راست بېتتەوہ لە جەنگیکەوہ بگلا کە ئاکامە یەکا لاکراوہکەى نەبىنیت، کاتئ ھەوالئ (ضرغام) ی پېگەیشت بىنى بەرەکەى لەسەر درەختەکە پېگەیشتووہ و ھەراش بووہ و خەریکە لەخۆوہ بکەوتتە خواروہ، سەرکەوتنەکانى (نورالدين)یش وەکو پاروئ لە گەرویدا ماوہتەوہ، سوپاکەى ھەستیان بەوہ کردووہ کە ئەو لە بەرامبەر پادشایەکى بەھىزو قايمدا دەستەو وەستانە، بۆیە ویستى سەرئەکان بۆ دەسکەوتیکى بە پەلە رابکیشئ کە لە (میسر) دا دەستى دەخات!.

بەم شیوه‌یه ئەم ناپاکە پێگای بەخۆیدا کە دەست بخاتە دەستی داگیرکەری نامۆوە! بەم چەشنە (شاوڕ) ویستی فیلۆ تەلەبازی بە فیلۆ تەلەکە بازی لابیات، تنجا پوری کردە گۆرەپانی (نورالدین زنگی)، بەلام ئەک بۆئەوه‌ی حەزە کات بێتە سەربازی لە جەنگ و شەری پێزو ئابرودا، بەلکو دەویست کە (ضرغام) ی پکابەری ببەزێت، لە دلی خۆشیدا نیازی وابو کاتی ئەم پەیه‌ندییه بە (نورالدین) ه‌وه‌ بکات کە گەشتیکی بریار لەسەر دراو دەکات. چونکە ه‌ه‌ستی (میسر) یه‌ه‌ کانی لەمەر ئەم پالەوانە ئازایە دەزانی و، دەیزانی کۆی مسولمانان بە دلخۆشی و پوی گەشه‌وه‌ پیشوازی لێده‌کەن.

(نورالدین) لە ه‌یکرا ه‌ه‌والی ه‌اتنی (شاوڕ) ی پێگە‌یشت و، گۆی بیستی ناپاک‌ی (ضرغام) بوو، دەستی‌کرد بە بیرکردنه‌وه‌ لەم کاره‌ی (ئەموری) دوا‌ی ئەوه‌ی (میسر) داگیر کردووه‌ خێرو پێره‌کانی ئەوه‌ی بە ئاسانی بۆ قوت ده‌چی، ئەمه‌ش کارساتیکی راسته‌قینه‌یه‌ بۆ ئەره‌که‌کانی (نورالدین)، خودا ویستی داگیرکردنه‌که‌ بۆ سوپای (نورالدین) ئاسان بکات، کاتی کە سوپای فەرەنگی بۆ داگیرکردنی ولات ه‌اتووه‌، به‌ره‌و لای (بەلبیس) چوووه‌، (ئەموری) بە داواکردنی سەرانه‌یه‌کی دارایی گه‌وره‌ (ضرغام) بێتاقه‌ت ده‌کات کە لەمه‌یه‌ر پەیمانی پێدا‌بوو، ئیستاش ئەوه‌نده‌ی بە ده‌سته‌وه‌ نیه‌ ئاره‌زوی پادشای ته‌ماعکار تێر بکات و له‌وه‌ ترسا (ئەموری) سوپای خۆی بنێرتە سەر پایته‌خته‌که‌ی و بیشکێنی و بیخاته ته‌نگاوی و کارساتیکی گه‌وره‌ترو کاریگه‌رترووه‌، (نیل)^(۱) ئەوکاته به‌رز بوو (ضرغام) پرده‌کانی به‌ره‌و پووی سوپای په‌لامه‌رده‌ر دا‌پ‌چ‌اندن و ولاته‌که‌ی له‌لای به‌لبیسه‌وه‌ پێدا‌ده‌ پۆشی، سوپای خاچ په‌رست ناچاری پاشه‌که‌شه‌کردن ده‌کات!

(۱) دوا‌ی (ته‌مازۆن) دووهم پوواره‌ لە درێژیدا لە جیهاندا و، گرنکترین پوواره‌ لە ته‌فریق‌یادار (۶۵۰۰ کم) درێژه‌و، پوهری ناوی (۲/۹۰۰/۰۰۰) کم. (المنجد في الاعلام / لويس معلوف) (ه‌هرگێپ)

لەوکاتە هەواڵ بۆ (ضرغام) هات کە (شاوڕ) بەرەو (نورالدین) چوووە لە دیمەشقداو گومان لەوەدا نیه کە سوپای ئیسلامی دێت، بۆیە لە گەپانەوهی فەرەنگ پەشیمان بۆوه، بۆیە بە دواى دا ناردن کە بگەرێنەوهو چیشیان دەوێ دیاندا، ئهم هەوالەش بە پەلە گەیشته (نورالدین) و سەیری کرد کە پۆیشتنی سوپا بەرەو میسر پتویستییه کە پراکردنی لێناکریتو، (اسد الدین شیرکۆ) کردە سەرکردهی سوپاکەو برازاكەشى (سەلاحەددین) لەگەڵ ئەودا بوو، (نورالدین) سوپایەکی بەو پەری تفاق و کەرستەوه تەبیارکرد هەتا هێرشەکە لە (ئەمورى) بشاریتەوه دەستیکرد بە پەلاماردانی سنورەکانی نزیک میرنشینی (المقدس) و، تا (ئەمورى) و بزانی هەڵمەتە تاییبەتە بەو مەیدانە و (نورالدین) نیازی پۆیشتنی بەرەو (میسر) نییه، ئەمەش تاکتیکێکی سیاسى لێزانە بوو.

پاشان (اسدالدین) لەسەر پۆیشتن لەگەڵ سوپاکەیدا بەردەوام بوو، (شاوڕ) یش پێگا نزیکەکانی پیشان دەدان تا هەردوو سوپاکان لە (بەلیس) سوپای (ضرغام) و سوپای (اسدالدین) بەرانبیخی یەکتربون، هەرچی سوپای (ضرغام) بوو راستگۆیانە نەدەجەنگان، چونکە بە تۆزی و ناچارکردن دەستەوبەخەى براکانیان کرابوون و بەگۆ یەکتەرەو نرابون کە ئەوانیش لە ناین و تازارو ئاواتەکاندا هاوبەشى ئەوانیان دەکرد! ئەوهو بەرەو (قاھیرە) پاشەکشەیان کردو سوپای (اسد الدین) یش بەدوایانەو بوو تا گەیشته (الفسطاط) لەوێدا ئۆردوی سەربازیان هەڵدا.

(ضرغام) توشی کارەسات و مەترسی هات و مال و دارایی وەقفی هێنا بـلاوى کردەوه تا سوپاکەى پازى بکات لەگەڵ ئەودا بنو پابووست، بەلام خەلکی بە تووندی لێی هەڵسان، چونکە ئەو بە بەستنی هاوبەیمانی لەگەڵ فەرەنگدا سوکو ریسوای بۆ سوپای پەلاماردەریش دۆسته نەك دۆژمنە، خەلیفەش هەستی بەمە کرد بۆیە رقتی خۆی راگەیاندا بەسەر (ضرغام) دا، بەلام هیوای بەرنەداو هەولێ دەدا بسوڕیتەوه خەلکی کۆ بکاتەوه، لە ساتێ لە ساتەکانی رق هەڵسانیدا ئەسپی خۆی تاوداو رایکرد بە برینداری خستیه سەر تاوێرێك کە خەلکی ئەو دیمەنیان بینی بە

پەلە چوونە پێشی و کوشتیان و سەریان پڕی و بردیانەوێ کۆشکی خەلیفە!^(١) ئەمەش گەستنیکی چاوەروانکار و بوو بۆ نمونەی خیانهتکارانی وەکو ئەو.

جەنگی ناوڤۆ لەنیوان (شاوڕ) و (ضرغام) دا بە نەمانی دژەکە یەرایەوێ (شاوڕ) بۆ وەزارەت گەڕایەوێ، پوانی مسوڵمانان بە ئامادەبوونی (اسد الدین) کەیفیان خۆشە هەرچەندە لە دەرەوێ قاهرەشە، بەلام ویردی سەرزمانی خەلکەو، خەلکی هەمووی سەرقالکردوێ، بۆیە بە چاکی زانی بە کاریکی واهەلئسێ کە نیازی ناودۆلی لە خیانت و ناپاکی ئاشکرا بکات، بۆیە (٣٠) هەزار دیناری بۆ ناردو، پیتی راگەیاندا ئیستا مەترسی فەرەنگی نەماوێ (ضرغام) مردوێ تۆ دەتوانی ئێرە بەجێ بێلێت، ئەم هەوڵە ناکاوێش بۆنی ناپاکی بە ئاشکرای پێوە بوو، چونکە گرێبەستی نیوان (شاوڕ) و (نورالدین) لە سەر ئەوێ نەبوو، بەلکو لەسەر ئەوێبوو کە سوپای (نورالدین) لە (میسر) دا بێنێتەوێ تا هەلۆیستی داری فەرەنگی مەترسی لە نیوان هەردوو دەوڵەتدا کە پشتی یەکیان گرتوێ لە یەك جەنگدا بێت. (اسد الدین) بە ئاشکرای واهەلئسێکی بە تووڕەیی دایەوێ وتی تا (نورالدین) فەرمانی پێنەبات ئەوێ بەجێ ناهێلێت، لێرەدا (شاوڕ) بە ئاشکرای پەنای برده بەر ناپاکی و نامە ی بۆ شای فەرەنگ (نەموری) نووسی و تکای لێکرد بگەڕێتەوێ!! تا دوینی لە زیانی فەرەنگی دەترسانەک لەبەر ئەوێ ولاتیان داگیر کردوێ، بەلکو لەبەر ئەوێ دێنە یارمەتیدەرێ بۆ (ضرغام)! ئەوێ تا ئیمروێ دگەڕێتەوێ بۆ دۆژمنانی دوینی کە تا بێنە هاویەمانی ئیمروێ، تا لەگەڵ ئەوێ بووێست کە لەکاتی ترس و بیمدا پەنای بردوونەبەر و سەری پێ بردن و لە شامدا بە ترسەوێ چووێتە لایان! (اسد الدین)

(١) بێنگومان نەگەر کوشتنی (ضرغام) تۆلی خیانت بوو، سەر پڕین و بردنی بۆ کۆشکی خەلافەت دووێ لە پەوشتی سزادانی ئیسلامی، لە فێقی ئیسلامیدا هاتوێ: {فقیهەکان هەتککردنی کۆژراوان وەکو پڕین و شێواندن بە پەوا نازانن. (الصنعانی) دەلی: کۆی زانایان لەسەر ئەوێ کۆکن کە دەسکاری لاشە ی مردوێ حەرامە. بەهەقی گێرایەوێ: کە پێتەمبەر ﷺ هانی دەداین بۆ چاکەو قەدەغە ی دەکردین لە شێواندن - المثلة}. المجاهد فی تصور الاسلامی/ابراھیم نەمە/ ل: ٦٦. بۆیە فێقی جەنگ واجبە دەبێ سەرکردەو سوپا شارەزای بێن و کاری بێنکەن. (دوگرێ)

هەلۆیستی ناخۆشی خۆی پەى پێرد گەر زەخیرە و کەم بوو، (شاوڕ)یش هەولێ تەواوی خۆیدا بۆ ئەوەی کە ئەو توێشەوی میسرێیەکانی باریان پێشکەشی جەنگاوەرانیان دەکرد قەدەغە بکات.

(اسد الدین) ناماژەى بۆ (سەلاحەددین)ى برازای کرد کە بە تێپیکى سوپاوە بەرەو (بلیس) بپرواو یارمەتى و کۆمەک لەو خەلکە وەرگیرێ کە لە دەرەوێ بازەنى پکینى ئەو وەزیرە پەیمان شکێنەرەدان، کت و مت ئەوەش هاتە پێش و کاتى (سەلاحەددین) پوی کردە خۆرەللات بینى خەلکى بە گەرمى و پوخواشى پێشوازیان لێدەکەن، میوانداریان بە راستگۆییانە دەکەن، بەلام سوپای (ئەمورى) هاتبوو (فاقوس) و (شاوڕ)یش هاتبوو یارمەتیان بۆ ئەوەی لە گەڵ بەکرێگیراواندا بەشداری جەنگ بێ لە گەڵیاندا!! سوپای نیسلامى چونکە زۆرتى نازوو قەى ئەمابوو، کەوتبوو ئەو مەترسییە.

ئەم هەوالە ناخۆشە بە (نورالدین) گەشتو، ویستی بە سوپاوە بەرەو (قودس) بپروات بۆ جەنگان لە گەڵ فەرەنگدا کە چەند تاقم و پێرێکن و بەرگەرتنى شەریان زۆر نییە، چونکە (ئەمورى) لە (میسر)ە و لەوێ نییە، هەوال گەیشته شای فەرەنگى بە هێرشى (نورالدین) و مەترسى پەیدا بوو، لە دلى خۆیدا وتى: ئەگەر میرنشینى (المقدس)م لە ژێردەست بچیتەدەر و بکەویتە بەردەستى (نورالدین) مانەوهم لە (میسر)دا کە دوژمنە سودم نادات و لەناوم دەبەن، ئەگەر شاوڕیش بکوژێ میسرێیەکان لەسەر یەك بۆچوون نامێننەو. هەوالی بارکردن و گواستنەو وەکو تریشقی دابەزێ سەر سەرى (شاوڕ)، چونکە فەرەنگیەکان هەر بە کشانەو ئەوەستان، بەلکو داواى پرە پارەیکى زۆریان کرد کە بە خۆماندوکردنەکی زۆرنەبێ دەستى ناکەوێ، تەنیا ئەوەندەى بەدەستەو ماو سەرى خۆى شۆر بکات، بەلام (ئەم کورى) سور بوو لەسەر هێشتەوێ ژمارەى لە سوپا تا ئەوکاتەى دەگەریتەو، کاتى مەسەلەى نێوان ئەو و (نورالدین) بە قازانجى ئەو کۆتایی پێدێت.

مسوڵمانە راستیەقینەکان کورپانى (شاوړ)^(١) خوشى لهوانه (کامل) دەستیان کردە شۆږش بەهۆى ئەو ناپاکییەى تێوەی گلاوهو، پەيامنێرانى خۆى ناردەلای (اسدالدین) کە ئەو ئەوپەرى هەولێ دەدا بۆ کشانەوهى (ئەمورى) و، (اسدالدین) وتى: تا يەك سەربازى فەرەنگى ماییتەوه من ناکشیمەوهو، (ئەمورى) ناچار بوو کە لە داخوازی خۆى دابەزیتە خوارەوهو، (اسد الدین) کشانەوهى بەلایەنەکی دروست دەزانى کە خۆ لیدورگرتنى ناکرێ، چونکە (شاوړ) لە وهزارەتدا ماوهتەوهو لە گەڵ کەمى نازوتمو کەمى سوپاشى لە پلانى ئەو دلتیا نییهو ئەوهندەى بەسە کە لە زیانى (ئەمورى) مەترسى نەبیّت.

بەلام (سەلاحەددین) نەیارى ئەم پۆیشتنە بوو، مامیشى هەوالێ دایە کە گەشتە کە دەگەرپیتەوهو، هەموو شتیکیشیان لەمەر (میسر) هەو زانیوه، ئەگەر جارىکى تر سوپا بگەرپیتەوه بە تواناتر دەبێ و شوێنى باشتەر دەگرێت. هەندێ توێژەرەو بۆ ئەوهى دەچن کە هەلمەتى (ئەسەدى) یە دواى ئەم کۆچکردنە ناچارىیە سەرکەوتنى بە دەست نەهێنا، بەلام من وای بۆ ناپوانم، چونکە سەرکەوتن بە پێى بارودۆخى سوپایەو بارکردن و پۆیشتنیش مادام کە نەزانى سەرکەوتن بە دەست دینى دەسکەوتیکى بەرچاوه، چونکە مەترسیەك دوور دەخاتەوه کە پەنگە رووبەدات. نازا تەنیا ئەو کەسە نیه کە بزانی چۆن هێرش دەبات و بەس، بەلکو ئەو کەسەشە دەزانێ لەکاتى پەشەبادا کە هەڵدەکات چۆن بێ زیان سوپای خۆى قوتار دەکات!

ئەو رووداوه يەك بەدواى یەکانە بوواری بە سوپای (نورالدین) نەدا کە لە (میسر) دوور بگەرپیتەوه، چونکە (شاوړ) پەيوەندى بە فەرەنگەکانەوه کرد کە کۆمەلێك بنیرێ بۆ پاسەوانى کردن کە دواى پۆیشتنى (اسد الدین) بمییتەوه تا (نورالدین) جارىکى تر چاو لە خاکی ئەو نەبرپیتەوه کە ئەمەش کارێکە ترس لە

(١) شاوړ (السعدی): (ابو شجاع محمّد الدین) مردن (١١٦٩) مەهەکی ویلايەتەکان بوو، لە هۆزى هەوازن بووه، وهزیری (عاضد) بووه (المنجد فى الاعلام) (وهزگێ).

دلی (شاور) دا دروست ٹہکات، نہک تہنیا لہ (نورالدین) بہلگو لہو (میسر) یانہش کہ رقیان لیی دہیتموہو چاوہ پئی پوژی نژیکی دہکەن، بہلگو دواى ئەوہی لہ بہرامبەر (اسد الدین) دا لہ رابردوودا پەیمانی لہ گەل فەرہنگەکانی بہست، بۆیہ داواکردنی فریاگوزاری بۆ دووہ جار لہ سوپای (ئەموری) بۆ پاراستنی گیانی ئەو لہو شوپشانہیہ کہ روودانیان مسۆگەرہ، داواکردنی ئەو فریاگوزاریہ بۆ خویشی ہۆکارپکی بہہیز بوو بۆ (نورالدین) کہ دواى ئەوہی فەرہنگەکان (میسر) داگیر دہکەن تەکبیری لہ کارہکە بکات، ئەوان رابردو بہجیان ہیشتبوو، کەچی نیمرو (شاور) رینگای گەراندوہی بۆ خویش کردنہو! (اسدالدین) ہۆشیار بوو بہ شیوہی رینگای باشی گرتہبەر لہ دواى پوخسەت دانئ لہلایەن (نورالدین) وە کہ بہ پەلہ فەرہنگیہکان لہ دۆلی (نیل) دا نہہیلئت، ئەوہی مەبەستیہتی بیہیئتہدی، ہەلەمەتی دووہمی بہ (۲۰۰) سەریازوہ کہ باشتەین سەربازانی (نورالدین) بوون ئەفامدا، دواى ماندووبونیکى زۆر گەیشت بہ (الجیزہ)، چونکہ گەردەلول لہ دەشتاییدا ہەلیکرہ سەریانو، لمیکی زۆری کرد بەسەریاندا، دلەکانی نارەحت کرد، ئەمانہ ناستەنگیتکن پتووستییان بہ ئارامییہکی جوان ہدیہ، ہەلویتستەکہ ترسناک بوو، سوپای (ئەموری) لہسەر کەناری چەپی روبارہکە وەستا بوو، لہلای بہرامبەریشەوہ سوپای (اسدالدین) دہجوولآو نامادہ دہبوون، چەند پوژی خایاند (ئەموری) خۆی بۆ پەرینہوہ سلنہ کردو بایەخی پتەندا، چونکہ نہخشەی کیشابوو کہ شوپکی تاریک کاتیکى بیترسو سوپای (نورالدین) خەوتوون ویناگان ہەلیان کوتیتہ سەر و پەلاماریان بدات. (اسدالدین) کە شتی زۆری بەرچاو دہکەوت بۆلای سەربازگەى خاچ پەرستى دہچوونو، دہیزانئ نیازیان ہدیہ بیہرنہوہ ژمارەیان ئەوہندہ زۆرہ کہ دہتوانن سوپای ئەو بیہزینن، بۆیہ فەرمانی دا کہ بۆ (الصعید) بکشینہوہ، فەرہنگی وایانزانئ کشانہوہ مانای زہبونی و کرییہ، بۆیہ شوینیان کەوتن و (اسد الدین) سەرکردایەتی لہ نیوان خۆی و براکەیدا دابەشکردو دہستوری پیددا کہ خۆی و تیپیکى گەورہ لہ سوپایہکی لہ پشتەوہی کشتوکالو کینگەکاندا

هه‌شار به‌ده‌ن به‌ شیوه‌یه‌ی که خاچ په‌رسته‌کان په‌ی به‌ هیچ شتی نه‌به‌ن، کاتی جه‌نگ له‌ نێوان ئەوو خاچ په‌رسته‌کاندا ده‌ستی پێکرد دلتیا بوو که دوژمن له‌ دواوه‌ په‌لاماری نیه‌، (سه‌لاحه‌ددین) و تیه‌که‌ی له‌ پشته‌وه‌ به‌ شمشیر هێرشى بردنه‌ سه‌رو، به‌م نه‌خشه‌و پلانه‌ لێزانیه‌ سوپای ئیسلامی توانی گه‌روه‌ی جه‌نگ بباته‌وه‌و (ئه‌مورى) و ئەو سه‌ربازانه‌ی به‌ ساغی رزگار بوو سوون به‌ره‌و (قاهیره‌) کشانه‌وه‌، ژماره‌یان ئەوه‌نده‌ زۆر بوو که شکانیان جینگای ناره‌زایی بوو!

له‌ هه‌مبه‌ر زۆری سوپای خاچ په‌رستی و که‌می سوپای (اسدالدین) دا، له‌ گه‌ژ کۆمه‌کی به‌رده‌وامدا که (شاوڕ) پێشکه‌شی سوپای فه‌رپه‌نگی ده‌کات که تویشووو خوارده‌وه‌یان به‌ زیاده‌وه‌ هه‌بووه‌ هه‌لۆیسته‌که‌ ورد بوو، نه‌گه‌ر به‌راوردی بکه‌ین له‌ گه‌ژ ئەو ته‌نگانه‌یه‌ی له‌شکری ئیسلام له‌ناویدا بووه‌ که جگه‌ له‌ کۆمه‌کی به‌دزی هاوڵاتیان نه‌بێ هیچ ده‌روی لێنه‌ده‌کرده‌وه‌! ئەمه‌ش (اسدالدین)ی هاندا که سوپا بکات به‌ دوو به‌شه‌وه‌و له‌ (الصعيد) بپنێته‌وه‌و چاوه‌ڕوانی بووار بکات بۆ هێرشکردنێکی تر بۆ سه‌ر (قاهیره‌) له‌کاتی توانینیدا، هه‌رچی (سه‌لاحه‌ددین) بوو چووه‌ (ئه‌سکه‌ندریه‌) بۆ داگیرکردنی و به‌رگری لێکردنی له‌ هه‌ر مه‌ترسییه‌ک که چاوه‌ڕوان بکری، چونکه‌ که‌شتیه‌کی فه‌رپه‌نگی له‌کاتی پتووستیدا بۆ کۆمه‌کیکردنی جه‌نگی بۆ (ئه‌مورى) پروی له‌وێ ده‌کرد! (سه‌لاحه‌ددین) له‌پێناو به‌رگریکردنیدا له‌و شاره‌یه‌ زۆر ته‌نگانه‌ی بینی، شاره‌زایی و کارامه‌بیه‌کی زۆری پێشاندا له‌ نازایه‌تیداو دلی خه‌لکی وای لێکرد که له‌ناو قه‌لاکاندا (الثغر) له‌ده‌وری ئەودا کۆبینه‌وه‌، به‌ نازووقه‌و تفاقو پێداویستی هه‌رچی هه‌یه‌تی کۆمه‌کی کردن!! به‌راستی (سه‌لاحه‌ددین) له‌ ته‌نگو و چه‌له‌مه‌یه‌کی توندا بوو، ئەمه‌ش له‌کاتی که‌دا بوو که پێشبینی (اسد الدین) له‌مه‌ر هاتنی که‌شتیه‌کی فه‌رپه‌نگی دا‌بووی هاته‌دی که تریشقه‌ی وێرانکه‌ریان هه‌لگرته‌بووه‌، به‌لام تا (٧٠) پۆژ له‌ به‌رامبه‌ر ئەم کاره‌ساته‌ ترسناکه‌دا خۆی راگرت که خۆراگرتن له‌به‌رامبه‌ریاندا نه‌سته‌مه‌و ناتوانی، هه‌والی ته‌نگه‌تاوی و بێزاری خۆی گه‌يانده‌ (اسد الدین) و ئەویش

سوپایہ کی بہ پہلے ناردہ سہر (الجیزہ) بۆ بہرہنگار بونہوہ لہ گہل فہرہنگہ کاندہ
تاسہریان قال بکات لہ دابہزین لہ گہل (سہلا حہددین) دا لہ (الثغر) دا، ئەمەش
کارینکی سہرکەوتوانہ بوو، کاتئ (ئەموری) زانی سوپای ئەو لہ مەترسی دایہ
فەرمانی بہ گہرانیہویان دا بہرہو (قاہیرہ) و، جہنگ شەکەتی کردبوو پێشنیاری
کرد بۆ (اسدالدین) کە ہەردوولایان بۆ قاہیرہ بکشینہوہ ئەمەش ریکەوتیک بوو
جینگای حەزو ئارەزووی ہەردوولا بوو، دەشی بووترئ ئاگریہستینکی کاتی بوو، تا
ماندووەکانی ہەردوولا پشویەک بەدەن و بحەسینہوہ.

(ئەموری) باری کردو، دلێشی وەکو ئاگر بلێسە دەگرتو بۆ (میسر) دەسوتاو
تەماعی تیکردبوو، چونکہ نەگەر لہ گہل (قودس) دا بہراوردی دەکرد ئەوئ
خاکێکی کشتوکالی و بہ میوہجات و بہ بہرہم بوو، کەمترین لہیہ کترچوون
نابینیت، ئەو پەیانمیرو قاسیدانہی پەوانہی کردبون بۆ مۆرکردنی پەیانہ کە لہ
کۆشکی خەلافەتدا بہر لہبارکردنی دا گوئیانی بردبوو ہەندەہی باسی خۆشی ناو
کۆشکە کە بکەن وەکو سەقنی زێرین و زیوینہ کەہی و قەنەفەو کورسی ئاوریشم و
کۆشکی میوانداری و چێشتخانہ، بہ خەلکی وت: (بەغداد) لہ گہل بوونی
(مەککە) و (مەدینە) شدا پایتەختی دەولەتی ئیسلامیہ، حەج لہ مەککەدا دەکریو
مەدینەش گۆری پێغەمبەری ئیسلامی لیہ، ئەہی بۆچی منیش لہ (قاہیرہ)
دانەنیشم و سود لہ خێرو بیژہکانی وەرہگرم، (قودسیش) پایتەختێکی ئایینیہ،
وہکو (مەککە) لہ چاخێ عەبباسیہ کاندە؟ لہمەش پتر ہەولئ دا ویستی پاشای
(قوسەنتینیہ) رازی بکات کە بیکات بہ زاوای خۆی کچەکەہی خۆی لئ مارہ
بپریت، ہەتا یارمەتی بدات بۆ گرتنی (میسر) و، ئایندەش ہیچکەس نەبینئ
مەملانیتی بکات بۆئەوہ شای (بیژہنتی) دوای ئەوہی بووہ زاوای ئەو گفەتی پێدا.

(ئەموری) چاوہروانی ئەوہی نەکرد ہەتا سوپای (قوسەنتینیہ) دیتە ہاریکاری
بۆ ئەو داگیرکردنہی چاوہروانی دەکات، بەلکو بەناشکرایی پەلاماریداو خۆی تیکرد،
کاتیک گەیشتہ (بەلبیس) کەوتە کوشتن و تالان و پوخاندنی خانوی ھاوالتیان، وەک

بلیی بیرہوری پر له ئیش و ژانی قودسیان بختہوہ یاد، کاتی چوونہ ناویہوہ خاپورو ویرانیان کرد، ئەو جۆرہ ترسہ سامناکش هیچ ھاوپیہ کی بۆ ناھیلیتہوہ پەیمان و گفتی لە گەڵدا بیہستیت. (شاوڕ) بەزانیی ئەم کوشتن و تالان و بنەپرکردنە بئ ھۆیە سەری سوپما، لە کاتی کدا کەس شمشیری لە دژی ئەواندا ھەلنەکیشاوہ! نامە ی بۆ نووسی و پرسیاری لەم مەبەستە ی ئەو کرد، ئەو پاساوە ی ھێناوہ کە (شاوڕ) ئەو پرە پارە یی لە سەری پێک کەوتبۆن کە بە کۆمەکی پرەوانە ی بکات دوا ی خستوہ کە ئیستا زۆر پیویستی پیتی ھەییە، ئەنجا ھێرشە کە ی بەرەو (قاھیرە) دەست پێکردو (شاوڕ) لەوہ ترسا بنکە ی سەرە کە ئەو لە قاھیرە دا کە (فسطاط) ە داگیر بکات، بۆیە فەرمانی بە سوتاندنی دا لە تراژیدیای گەرمە ساتیکی ترسناکی وادا کە ھەرگیز میژووی (میسر) بەخۆیەو نە بینییوہ، ئەمەش گومانی تێدانہی کاریکی شیتانہ بوو، چونکە ھەر چەندە فەرہنگیہ کان لەناویدا بیئنہوہ و خرابە ی تێدا بکەن نایگە یەننە ئاستی سوتاندنیکی ویرانکەر و قرتی خەری ناوا. لە کاتی ئەم ناگر کەوتنەوہ یەدا کە بە نەوت کرابۆوہ دانیشتوانی ئەو شوینە بە پەلە خۆیان کۆکردنەوہ و پیویستیہ کانیاں نامادە کرد. بە منداڵ و ژن پیاو پیرەوہ بە سەرگردانی و ویلسی دەپۆیشتی، تا پەناگە یە ک بۆ خۆیان لە مزگەوتە کان و حوجرە کان و نەخۆشخانە کاندا بدۆزنەوہ، بە لکو تاسەر شەقام و پێگایە کان کە شوینی ترس بوون جیگای لیکەوتبوون و بە سەریە کدا کە ئەکە بووبوون کە نە خواردن نە جل و بەرگ نە پێخەفیان پینەبوو، تەنیا ئەوہ ندەنە بئ کە خەلکی قاھیرە ی برایان بە خیر بۆیان بەینن، لەو بە لایە زۆر بئ ئارام و ناو میڈ بوون و خەلیفە و پادشاکارانی لەو داگیرکردنە دەرەکیہ و سوتاندنە ناوہ کیہ پەریشان بوون، (العاضد) پەیا منیری خۆی بە گریانەوہ نارد بۆ داواکردنی یارمەتی لە (نورالدین). ھەندئ میژوونووس نووسیویانە ئەو کە سە ی داوا ی فریادپەسی دەکات (شاوڕ) بوو، ئەمە بە پرتی چوو ناژانم، چونکە ئەو لیک توورە بوون و لیک سوربوونەوہ یی لە نێوان (نورالدین) و ئەو وەزیرە ناپاکە روویا هیچ پێگایە کی بۆ نادۆزیتەوہ پەنای بباتە بەر. (اسدالدین) ئەم

هەلۆیستە خراپە باش هەلەدەسەنگینى و (نورالدین) هاندەدات بۆ جەنگ کردن. ئەو کەسانە هەلۆیستەکان تەنیا بە هەلپەرسى راقەدە کەن دەلێن: (اسد الدین) بەتەما بوو بێ بە گەورەى میسرو لە (نورالدین) دا یەپری و سەرورەییەکی سەریەخۆ بۆ خێزانى کوردی بگێریتەو کە هاوشانى خێزانى نورالدین بێ لە شامدا.

ئەمەش دوورە، چونکە ئەگەر سەریەخۆی مەبەست بوایە (اسدالدین) لەم بارەو قسەى خۆى لەگەڵ (نجیم الدین) ی براى دەکرد، هەم لەگەڵ (سەلاحەددین) ی برازا کەیدا، (سەلاحەددین) لە هەموو کەس زۆتر بە دەنگییەو دەچوو، کەچی پێناخۆش بوونی خۆى دەرخت کە بۆ جارى سییەم بپواتەو بۆ جەنگ، بەلکو ئەو ی پیری مامى خستەو کە چەندە کارەساتى لە (ئەسکەندەریە) توش هاتوو لەکاتى ئەو تۆتکردنە درێژخایەنەدا تا لە هەندى حالتى دژواردا ئەگەر خودا پەناى نەدا بایەو خۆراگرى پێ نەدانایە خەریک بوو لەناو بچیت! ئەو ناپەرەتییهى دوینى دیبوی بۆ سەش لەهەمان ناپەرەتی دەترسا، بەلام (اسدالدین) زۆر داواى لیکرد تا وەلامى دایەو قایل بوو. (ابن اثیر) لە میژوی خۆیدا باس لەو دەکات کە ئەو کەسەى داواى فریاکەوتنى لە (نورالدین) کردوو خەلیفە (عاضد) بوو، هەستى خێزان و ژنەکانى وەکو پەنابردن و پارانەوێک بۆ پەرەوانەکرد کە ئەو ناتوانى پارێز لە ژن و مندالى خۆى بکات نەخوازەى خێزان و ژنى مسوڵمانان؟ ئەمەواى لە (نورالدین) کرد بۆ جارى سییەم داگیرکردنەو دەست پێ بکاتەو، بەلام (تەمورى) ویپرای پەنا بردن و سکالانامەکانى (شاور) سوربوو لەسەر چوونە ناو (قاهیرە) وەو دەپوت: ئەگەر میسریەکان چاویان پێ بکەوێ ئەو پرە مائەى ئەو دەیسەوێ ئەوان دەستى لێهەلەگرن و دەیدەن، پاشا زۆر بەتەماع بوو، خەونى بە دەولەتمەندى زۆرەو دەبینى تا سامانى پێکەو بێ بتوانى سەربازى زۆتر لە ئەوروپا بینى بۆ نەهیشتنى توانای مسوڵمانان، بەلکو بۆئەو مىسرى بکات بە هی خۆى و دەست بەسەر سامانى کورەکانى دا بگریت.

(نورالدین) دواى ئەوەى بىنى كە خەلیفە و ەزىرو سەرکرده كان سەریان بۆ دوژمنان شوێ کردوو ە ئەو کارە بى ئابروویەیان کرد لەوەى ناتومێد بوو كە تازە چاك ببنو لەناو دلى خویدا وای دانابوو كە (اسدالدین) وا لى بکات لەو ولاتەدا عینیتەو ە بى گەرانەو، تا (میسر) و (شام) لەکاتى جەنگ کردن لەگەڵ دوژمنى داگیرکەردا یەك دەولەت بن، (اسدالدین) لەو ەالى ببوو، بى نكۆلى کردن دەیویست ئەنجامى بدات، پەجمەتى خوا وابو کاتى ئەمورى زانى بە سوپایەكى زۆر ەو ەاتوو ەو ە گەشتوو ترسى لى نىشت و ەستى بە كزى و لاوازى (شاوړ) کرد كە یارمەتى مەبەستى ئەو بدات، چونكە گەل لەگەڵ ئەودا نییە! پاشان (شاوړ) بە ەاتنى (اسدالدین)ى زانى و دورخستنەو ەى خو ەى لە (ئەمورى) دەرختو ناگادارى کردوو كە پتویستە ولات بەجى بێلى بەبى داواکردنى ەیچ پارەيەك. ەوالى پێگەشت كە سوپای (اسدالدین) چەكى تازەى پێدراو ە كە لە جەنگى داهاوودا یەكلایى دەبێت و، (ئەمورى) بە چاكى زانى كە بەدەستخەپۆی بگەپتەو ەو شەپ لە نىوان سوپاكاندا روو ئەدات.

پیشوازى کردنى ەاولاتیان لە (اسدالدین) گەشتبوو ە ناستى بەخێرەینان و بە دلا چون دا، خەلیفە لە كۆشكەكەيەو بە چادەرەكەيەو چوو ە پێش ئەو بۆ دیمانەو ژوانى ئەو، قەتیش شتى ئاواى بۆ كەسى تر نەکردبوو، (شاوړ) بىنى خەلیفەو (اسدالدین) نىوانیان زۆر خۆشەو ە وەكو خۆشەوستى نىوان دوو ەاپەمانە، بىنى (اسدالدین) سەرکرده ەى سوپایەو خۆشەوستى گەلى (میسر)یەو خەلكى تىكرا بەیانى و نىواران بە ناوى ئەو ەو ەاوار دەكەن، ەببوو لەوانەى سەردانیان دەکرد بە چاوى بى ەیواى سەیریان دەکرد، وەك ئەو ەى خو ەى لەسەر سو ەى بى بۆ ئاوابوون و پۆریان بۆ دەژماردن، ئەنجا كەوتە فیل کردن لە دلیداو بە دلیدا ەات كە ئاھەنگى بۆ سوپای (ئەسەد) لە كۆشكەكەیدا بکات، (اسدالدین) و پیاو ەاقولانى و پاوژکارانى بى ترسو بى خوست بۆ ئەو ەى بىن، پاشان لە ەيكرا ەیرشیکى خویناوییان بۆ بکات و بنەپریان بکات، وەكو چۆن ەمان بۆسەى بۆ ەردوو

كېيەركىكەرەكانى نايەو، بەباشى زانى (الكامل شجاع) ى كۆپى دەستى ئەو بىن
لەو پلانە ستەمكارانەيدەدا.

(كامل) پياوۋەتى و دلسۆزى مەردايەتى تىدابوو، بە دەم باوكىەو ەاوارى كرد
ئەگەر لەسەر ئەم ستەمە سوربى خۆم دەچمەلاى (شېركۆ) نيازى تۆى لای بەيان
دەكەم، باوكىشى بە سۆزەو ووتى: بە خودا كۆپم ئەگەر ئەم كارە نەكەم تۆ بەر
لەمن بە شمشىرى (سيف الدين) دەكۆزىتى، كۆپە گەورەكەى بەپرووى باوكىەو
دەنگى بەرزكردەو راست دەكەى ئەگەر كۆزراين ئىمە مسولمانىن و ئەمە ولاتى
مسولمانانە باشترە لەوەى ئىمە لەكاتىكدا بكۆزىتىن كە فەپەنگ داگىرى كردو،
ئەگەر ئەوان ەواللى كۆزراى شىركۆ بزائن ھىرشان دەكەنە سەرو، دواى ئەو ەش
قەت (نورالدين) دواى ئەم رووداو ە يارمەتيمان نادات!!

پەنگە ئەم ەواللى تايبەت بە پلانەكە دەنگودۆى بۆ (اسد الدين)
گوازرايىتەو، ئەو دەيزانى (شاوړ) ستەمكارو فىلاويىە وازى لى ئەھىنانو و ئەم
ەواللى ئەم بەدكارە ستەمكارەى بە گوتى (سەلاحەددىن)دا چرپاند و بەباشى زانى
پرس و راويژ بە خەلىفە بكات، ئەويش ئەم تاوانەى وەكو بوورپكانى لە سىنگىيەو
داگىرسا و سوربو لەسەر ئەو ەى زەبرەكى لى بوو ەشىنى، ئەم كارەشى بە
(سەلاحەددىن)ى برازاكەى سپارد.

(اسد الدين) دەيزانى (شاوړ) فىلاويىە و دەيزانى كە ەست بەو دەكات كە ئەو
سەركردانەى بەسەركەوتوبى گەپاونەو چىيان لە دلدا ەلگرتو ە لەبەرامبەرى دا،
ئەو ئاگاي لە خۆيەتى و كە لەكاتىكدا دەپويشتن كۆمەللى پاسەوان لە پىشەيەو
بوونو، لە دواو ەپاساوانيان دەكردو، راست و چەپ ئاگادارىيان دەكرد، پاشان
سەربازى كرىگرتەى ەبەو لە ساتى تۆلەدا دەھاتنە ەاريكارى، بۆيە خوين لە
ەردوولا دەپژى بىتەو ەى ئەمە پىويست بكات، لەبەر ئەو ەى بەباش زانى چەند
پۆژى لە شوينى خۆى بىتيتەو ەو بلاوى بكاتەو كە ئەو نەخۆشەو پزىشك

دینەسەری بۆ چارەکردن، (شاوڕ)یش ناچار دەبێ بێتە سەردانکردنی و بێ پاسەوان
 لەگەڵیدا دادەنیشی، ئەوکاتە (سەلاحەددین) بێ ترس بە پۆلی خۆی ھەڵدەستی،
 ئەم بۆچونەش لە ھەموو بۆچونەکان لە راستییەوێ نزیکە، چونکە گێڕانەوێ تر
 ھەیە دەلی: شاوڕ لە پێگای گشتی دا کوژراوەو (سەلاحەددین) لەگەڵیدا بوو،
 پاشان ھەلی بۆ ھەلسۆراوە کوشتیەتی ئەوێش لە راستییەوێ دوورە، چونکە ئەو
 کوان پاسەوانەکانی وکوان پیاوانی تاییەتی خۆی کە وەلامی ئاماژە بەدەنەو! ھەر
 چۆنی بێ ئەم ناپاکە لەناویراو گورج (اسد الدین) چوو سەردانی (عاضد) و بەرگی
 وەزارەتی کردە بەریەوێ بە شای سەرکەوتوو ناوی برد. سەردەمی پۆشت و
 سەردەمەکی ترھات و خودا ئیسلام و ئەھلی ئیسلامی سەر بلند کردو، دوورپرسی و
 ناپاکی و ئەھلەکەشی سەر شۆرو پرسیواکرد.

ووزاره تى سه لاهه ددين^(۱)

ماوهى ووزاره تى (اسد الدين) له ووزاره ته كهيدا دريژهى نه كيښا، دواى دوو مانگ كتوپر بى نه خوښى مرد، نهو دهسه لاتيكي تهواوى دهشكا به سر دهولتداو، سويابه كى له شامدا په چاوى ناستى نهويان دهكردو به خاوهن زيده چاكى يه كه مينيان دهزانى له ليخوپرينى كه شتبه كه داو دوژمنه كانى نهو له پاشاوه له ناوچووه جوړاو جوړه كانى له زهبرو زهنگى نهو دهترسان، دهيا نزانى نهگر فېرهنكو كوشكيشيان له گه لدابى ناتوانن زورانبازي نهو بكن، چوڼ نهو ده بى ئيستا خاوهن دهولت نهو، خهليفه گوپرايدلى دهكات؟!

به لام نهو كه سهى دهركه وتنى نهوى به مه ترسيدار دهزانى خوى ليدوور دهگرتو په ناي ددها!

(۱) وشى وهزير وهكو له (مفردات الراغب) دا هاتوه به واتاى (المعاونة) دى واته هاريكاري كردن، (وزرت فلانا) واته يارمه تى فېسارم دا. خودا دهفرموى: (وَأَجْعَلْ لِي وُزِيرًا مِّنْ أَهْلِي) (طه-۲۹). له زاراوهى هاوچهرخدا وهكو له (المتجد فى اللغة / لويس معلوف) دا هاتوه (وهزير/ كويه كى وهزيرانه، پلدى وهزيرو دهسه لاته كه پمى. كه نهو كه سبه پادشا يان دهسه لاتي بالا له ولاتدا دهستيشانى دهكات تا كاره كان به پرتوه ببات له دهولتداو، پاوو بچونى نهو ودرده گرت. له دهولت تى تازه دا وهزير زورن وهكو: وهزيرى دادو وهزيرى ناوخو، وهزيرى دهرهوه) بهو پتبه وزير له سياستى ئيسرودا بسوه به زاراوه كه زاراوه پدكى قورثانيپوه له فېرهنكى ئينگليزيدا به (Ministry) هاتوه. وشى پېرله مان (شورا) له قورثان وهگرهوه: (وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ)، واته: كارى نهوان پوتوه له ناو خوياندا. وشى (السياسة) وشه پدكى نايينيه، پتفه مېهر ﷺ دهفرموى: {كانت بنو اسرائيل تصوسهم الانبياء}. رواه البخاري. واته: (بهنو ئيسرانيله كان) پتفه مېهرانيان سياستى نهوانيان بهرپتوه دهر. له (لسان العرب) دا هاتوه: (السياسة: القيام على شيء بما يصلحه). زاناي يونانى سوكرات دهلى: (سياسة هونهرى هوكمه) / النظام السياسة / د: ثروة بدوي. له فېرموده دا هاتوه: {ان اصحاب رسول الله ﷺ وزراء}. رواه احمد. واته: ياراني پتفه مېهرى خوا ﷺ وهزيرى نهويون. (وهگرتي).

(اسد الدین) پیاۋەكى بە ھەلۋىست بوو بېتەۋەى كەس پىكابەرى بى، بەلام پارۋىەكى چەور لە قورگىدا گىربوۋ نەيتۋانى قوتى بدات وخىكا، لەكاتىكى دژواردا مردنى ئەو راگەيندرا كە ھەۋاۋ ئارەزوۋكان لەمەر ئەودا ۋەكو يەك نەبوون، كەسانى لە سەريازانى شام ھەبون بە تەماى شوئىنى ئەو بوون، نەك ھەركەسى تەماشاي ئەۋەبكات، بەلكو پىكابەرى ھەبون كە بەھۆى و ناكۆكىيان جىاۋازى ئەۋانى دەبىست. لە كۆشكى خەلافەتدا ھەبوۋ لەو پىروايەى دابو دەسەلات و پاىەو شوئىنى ئەو تازەنەما، چونكە خۆرى (اسد الدین) ھەموو ئەستىرەيەكى درەوشاۋەى داپۆشى و بە شىۋەيى سەيرى مردنى ئەۋى دەكرد كە ھەناسەدانى بى بۆ پىقو كىنە كىپوۋەكانى و، بەسەرەتايەكى دادەنا بۆ كارىكى نەيتى كە يىگومان ئەۋەى مەبەستىيەتى لە نەخۆشى دەيەينىتەدى و دەتۋانى پەيۋەندى بە فەپەنگەۋە بىكاتەۋە تا جارىكى تر تراژىدياي (شاۋر) و (ضرغام) بگىرپتەۋە! ئەگەر تراژىدياۋ كاۋلكارىيەكانى (شاۋر) و (ضرغام) پىش جارىكى تر بگەرپتەۋە كەس نەمىنى و، جەنگى ناوخۆ ئەھلى بىقەۋمى و خوين برژى چ زىانى بىو دەگات مادام ئەو بە دەسەلاتى بگەيەنيت!

فەپەنگىش لە پىقو قىنەكى ترستىنەردابون، چونكە دەسەلات لەبەردەستى سوپاي (نورالدین) دابوۋ سەركردەيەكى لىزان بەپىۋەى دەبردو، بە دۋاى ھەلىكى زىپىن دا دەگەپان بۆ داگىرکردنى (مىس) و، لە پابىردوۋ بە بەھرەكانى ئەۋى ئاشنابوون و خەۋنيان بەۋەۋە دەيىنى كە ھەمىشە لەنئۋان (نىل) و (مىرگوزار) و (باخچەكانى) دا بىنئىتەۋە. ھەموو ئەۋانە راستىيەكى ھەست پىنكراۋ بوون بە دلاندا دەھات و، پىادەپەرەكان لەكاتى تەرىكى و تەنبايىدا، كە بى ترس بوون ئەو قىسانەيان پىكەۋە دەكرد...

بەلام پىۋىستە ھەلۋىستەكە بە پەلە يەكلا بگىرپتەۋە، لە سوپاي (اسد الدین) فەقىھەكى ناۋدار ھەبوۋ، ھەموو سوپا گوتپاىەلى بوون، چونكە بىروادارەكى راستەقىنەۋ دىسۆزبوۋ، دىنا نەۋىست و زاھىد بوۋ، ئەۋىش (شىخ الامام عىسى) ي

هه‌کاری^(۱) بوو، هه‌لۆیستیکه‌ی زیره‌کانه‌ی تاوتوێکردبوو، ده‌یزانی (الیاروقی) به‌ ته‌مای سه‌رکرده‌یه‌وه‌ چاوی تێپه‌یه‌ که‌ سه‌رکرده‌یه‌کی ناسراوی سوپایه‌و رابردوو تیکۆشانی خۆی هه‌یه‌، یه‌کێکی تر له‌وانه‌ (الجامری)یه‌ که‌ خاڵی (سه‌لاحه‌ددین)ه‌و، براده‌ری (اسد الدین) بووه‌، وه‌ (قطب الدین) کوپی (تلیل)، نه‌و به‌ ناشکرایێ کاره‌کانی ناکات، به‌لکو به‌ نه‌یتنی کاره‌کات بۆنه‌وه‌ی خه‌لکی رقیان له‌ (الیاروقی) و (الجامری) بیه‌ته‌وه‌، مانای وایه‌ به‌روبوومه‌که‌ ده‌که‌وێته‌ ناو ده‌ستی نه‌وه‌وه‌! نه‌جا (سه‌لاحه‌ددین) هه‌یه‌ که‌ له‌ هه‌مویان بچوکتیه‌، به‌لام له‌ هه‌مویان نازاترو دلیرترو به‌ پلانتره‌، به‌ تاکتیکترو به‌ پلانتره‌^(۲) نه‌مه‌ بابته‌تی بیرکردنه‌وه‌ی فقیه‌ (عیسای هه‌کاری) بوو که‌ ده‌ستیکرد به‌ هاوسه‌نگی کردن و به‌راوردکردن و نزیک و دورخستنه‌وه‌ هه‌تا له‌وه‌ دلتیا بوو که‌ (سه‌لاحه‌ددین) دیاری بکات، له‌ کاره‌که‌یدا بوواری دوودلی و چاوه‌روانی نه‌هه‌شته‌وه‌، به‌لکو چووه‌ لای (یاروقی) و لێی حاڵی کرد که‌ فقیهه‌کان و گه‌وره‌ سه‌ردارانێ سوپا وای به‌ چاک ده‌زانن (سه‌لاحه‌ددین) نزیکترو گونجاوتیه‌ ته‌گه‌ر نه‌و یاخی ببێ و لابادات ناکۆکی له‌ناو نه‌م کۆمه‌له‌ توندو تۆله‌دا په‌یدا ده‌کات. (یاروقی) به‌ پێچه‌وانه‌ی فقیهه‌کان وای ده‌بینی که‌ نه‌مه‌ له‌ توانای نه‌ودا نییه‌و به‌ناشکرایێ جیاوازی خۆی راگه‌یانندو

۱) له‌ داهاتوودا زیاتر نه‌م زانایه‌تان پێ ناشنا نه‌کین. وه‌رگێت

۲) (صلاح الدین) جگه‌ له‌ قازی (عیسی) و (الجامری) ژۆر سه‌رکردو پیاوی تری نازای کوردی له‌گه‌ڵ به‌وه‌، وه‌کو: (سلطان مظفر الدین) که‌ له‌ (۵۸۶ هـ)دا هاته‌ سه‌ر کورسی ده‌سه‌لات له‌ نیه‌اره‌تی (به‌کتنی دا) (۵۲۲ - ۶۳۰)دا و هاته‌ شوێنی (زین الدین یوسف) و که‌ نه‌ویش شانه‌شانی (سه‌لاحه‌ددین) به‌وه‌. وه‌ (عزالدین موسک) باوکی (ابن حاجب الکوردی) و قازی (ع‌ی الدین ابو حامد شاره‌زوری) که‌ پشتگه‌ری (سه‌لاحه‌ددین) به‌وه‌، وه‌کو له‌ (ابن الاثیر)دا هاتوه‌، واته‌ شێروانی زواری که‌ یه‌کێ بوو له‌ مێره‌ کورده‌کان و، (خه‌شترین)ی هه‌کاری و، (حسام الدین حسین کوپی باریکی مه‌هرانی) و، (سیف الدین المظروب) و، چه‌ندان مێری تری گه‌وره‌ی کورد که‌ ناویان له‌ (مشاهیر الکرد) و (نوادیر السلطانیة) و (الکامل ابن الاثیر)دا هاتوه‌. سه‌رباره‌ی (ابو هیماء السعین) که‌ ناوداریکی کورده‌ له‌ سه‌رده‌می (سه‌لاحه‌ددین)دا و، خه‌لیفه‌ (ناصرالدین الله) بانگی ده‌کات، تا سه‌رۆک سوپایی بۆسه‌ر هه‌مووان و نه‌ویش ده‌رواته‌ به‌غداد، به‌لام به‌هزی ناکۆکیه‌که‌ وازله‌ ده‌سه‌لات دینی و له‌کاتی گه‌ڕانه‌وه‌ی دا بۆ هه‌ولێر له‌ داقوق ده‌مێ و له‌وێش نێژراوه‌. نه‌ونه‌ی براکانی وه‌کو (بردی تاج الملوك) و (فهرخ شا) و، کوپه‌کانی وه‌کو (ظاهر) (وه‌رگێت)

برپارى دا له تهاوى (ميسر) دوور بكموټتهوه، پهيوهندي به سوپاى (نورالدين)ى گهورهى خوى بكات، هدر نه مەش هاتهدي^(۱) ديسان جهنابى فقيه چوه لای (جارمى) و پټى راگه ياند كه كوى دهنگه كانى ههلبژاردن بو (سه لاحه ددين) هو (ياروقى) تووره بووهو جيا بژتهوه، نه گهر نهویش دهيوئ له پاى گشتى دهرېچى با ئيره به جى بهيئت. (جارمى) له دلى خویدا وتى، نه گهر (ياروقى) نه يتوانيبى بهرامبر (پاى گشتى) پاره ستى من چى بكم؟ نهجا نهو پايدكهى په سندن كرد. ناساييه كه (ابن تليل) يش ده بى ملكهچ بى و لايه نگرى نيه بيساريزى، بهوهويه (سه لاحه ددين) بوو به پياوى جيگا.

فقيهه كان همويان چونه لای (عاضد) پټيان راگه ياند كه نهوان به پاى گشتى هليان بژاردوه و، بوى نيه پشتگوټى بخت، هه ندى نووسهر هديه برويان وايه كه (العاضد) بو خوى له سهره تادا (سه لاحه ددين)ى ههلبژارد، له دوده مه دا بينى له هموو پالاوته كان به تهمەن بچو كتره، كاتى نهوانهى خويان به گه وره تر ده زانن خويان به سهر نهودا هه لده كيټشن ده مه قالى پيدا ده بى و نازاوه له ناو سوپاى غه زاجى دا پيدا ده كات، نه مەش له راستى دووره و عدقل برى ناكات، چونكه (عاضد) فرماندان و ياسا گردنى له ژير قه لده مپه ويدا نه بووه، به لكو هموو هيوى نهوه بووه كيپر كيكران وازى لا بيتن و ئيشى نهو له سنورى كوشكه كيدا بيت.

دهرچوونى ده سالات له ده ستى (العاضد) و نازناونانى (سه لاحه ددين) به پاشاى سهر كه وتوو (الملك الناصر) ده سته و پهيوهندي شاى له پيش همويانه وه نه ميندارى خهلافهت كه سه روكى پاسه وانه كان بوو بو پيمان به ستن ناچار كرد، نهوان سور ده يانزانى (سه لاحه ددين) هو شياره و له توانا و ده سالاتيان ده خات و برپاره كان به ناوى خه ليفه وه درده كات بيتنه وهى كه ئيمزاي نهوى پيوه هبيت، نه مەش خه فتهى له دلدا پيدا كردنو، جگه له چاوه رواني كرنيش هيچى تريان له پيش نيه.

(۱) ياروق كورې نه رسلانى توركمانيه، هوزى ياروقى توركماني ده درتته پال نهو به پتى (النواد السلطانية) له (۵۶۴ ك) دا مردوه. ياروقى وشكى توركيه واته: روه ند (وهرگي)

(سەلاھەددىن) ھەر لەۋكاتدا كە گەۋرە دەپ (نورالدين) دەكات بە غونەنى بالاي خۇي ھىۋايەتى دەپ، كە بىيى بە پاسەۋانى ئىسلام لە دەستى خاچ پەرستەكانو فەرمانى ئەۋو پىۋ شۈيۈن پلانەكانى ئەۋ بىگىرپتەبەر، كاتى بەشانى دەسلەت بەختەۋەر بوو ھىۋاي بۇ دەگىرپتەنەۋە پىۋ لەسەر ئەۋەدا دادەگىرى كە شىئىرىكى بىرندەپى لە شىئىرەكانى ئىسلام لە دلى خۇيدا وتى: مەن بۇ سىيەم جارە ھاقە ئەم ۋلاتە بە ناچارىيەۋە، خودا ويستى لەسەر ئەمەيەۋ كارى خۇي بەمە ھەيە، ئەۋە خەرىكە تروسكە دەرەۋشاۋەكانى دەرەكەۋن ھىچ بەرەستو پىگىرى نىيە لەم مەبەستەم بىگىرپتەۋە،^(۱) ۋەبانگى ھارپىيەكەي كىرد بەناۋى قازى (فاضل) كە (ئەسەد الدىن) خۇشى خۇشەويستى ۋەتمەندە تايىيەتى بۇ ئەۋ ھەۋو، پىيى وتىۋو ھەر لە ئىمىرۋكەۋە تۆ ھارىكارو يارمەتيدەرى مەنى: ئامانجەكان يەك شتەۋ، سەركەۋتنى خوا دوور نىيەۋ، ئەۋ لە چاكەكارانەۋە نىيەك.

سەلاھەددىن ۋاي بە باش زانى دلى مىسرىيەكان ۋە شامىيەكان بەھەردوۋلاۋە بۇ لاي خۇي كەمەندىكىش بىكات ۋە شىيىكى زۆرى لەۋ سامانە پىۋ بەخشىن كە لە ژىزىر پىكىفى (ئەسەد الدىن) دا بوو، وتى: ئەم گەلە دەكەم بە يەكپىز لە بەرامبەر دوۋمىنىدا

(۱) مۇنىستىكىز لە (پوھى ياساكان/ ج ۲: ۋ: ئىدىرىس شىخ شەرھى دا/ ھەۋلىز (J: ۵۸۸) دا دەنوسى: {بەشى چارەم}: (دەرەفامە ئەخلاقيەكانى مەسىھىيەت ئىسلام) كاتى سەرەنج دەدەينە سەر دەرەفامە ئەخلاقيەكانى مەسىھىيەت ۋە ئىسلام، پىۋ دوۋدلى ئەۋ پىۋ بە مەشكىماندا دى كە پىرىستە تايىنى مەسىھى قىل بىكىن، چۈنكە مەسىھىيەت دەپتە ھۇي چاكىردى ئەخلاق بە پىچەۋەندە ئىسلام كە ئەخلاق بەرەۋ تىۋى دەبات) نىمەش دەپسەن گەۋايە ئەۋ چ پىۋكەيەك ۋاي لە خاچ پەرستەكان كىرد كە ئەخلاق بەرەۋ تونۇتپىۋى داگىر كىرد ۋە كوشىت پىزىن ۋە تالان كىرد بىات؟! كى جەنگى جىھانى يەكەم دوۋم ئەۋانى تىرى دروست كىرد؟! ئەگەر نىمە سەبىرى قورئان بىكىن دەفەرمى: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا...﴾، واتە: بىگەن لىتەۋا خودا لەگەل ئەۋەندە كە لەگەلئاندا دىگەن دەستىزى كارى مەكەن، ۋە دەفەرمى: ﴿لَا يَتَنَكَّرُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوا فِي الدِّينِ وَلَا تَزَوَّجُوا أَنْ تَزُوَّجُوا وَتُقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، واتە: خودا قەدەتە تان ناكات كە نىۋە لەگەل ئەۋ كەسانە كەلەگەلئاندا ناجەنگەن لە دىندار، شاربەدەرتان ناكەن لە خاكئاندا كە چاكىيان لەگەلئاندا بىكىن ۋە دادەرمىسان لەگەلئاندا بىكىن. نايە كە ئىسلام ئەمەي ھەلۋىستى پىۋ چۆن ئىسلام بە ناحق تاۋەنار دەكرىت؟

کە، چاوی بڕیوەتە خاک و زێدەو، پاشان کۆمەکی تازەى لە (نورالدین) هەو
پێگەیشیت کە پشیتی هەلۆتستی ئەوى قايم کرد، چونکە ئەو کۆمەکی و
یارمەتییهى هاتووە دەریخست کە ملکه چى تەواو بۆ ئەو، بێ هەبوونی ئەو
رکابەرانی لە رابردوودا هەبیوون، کە رەنگە هۆیه کانی لە داها تودادەریکەون،
لە گەڵ ئەم کۆمەکیشدا (شمس الدین توران شا) ی کورێ (ئەبیوب) هەبوو کە بۆ
(سەلاحەددین) بوو زیاتر پشیتی ئەوى قايم و بەهێز کرد^(۱).

ناردنی (شمس الدین) بۆ لای (سەلاحەددین) ئەو دووپات دەکاتەو کە
(نورالدین) تەنیا مەبەستى بەهێزکردنی تواناو هیژی نیسلام بوو لە (میسر)دا،
ئەگەر ئەم پیاو تەلەکەبازی (الدھاء). سیاسى هەبوايه لەو دەترسا کە دووبارە
پالەوان لە میسر پێکەو کۆبینەو و لەسەر یەک بۆچۆن بن و لەناو یەک سوپادابن
رەنگە لە فەرمانى ئەو بڕۆنەدەرەو، قەت تەلەکەبازی سیاسى بە دلى ئەو
پالەوانەدا نەچو بوو، بەس بەرژەو نەدی ئایینی مەبەست بوو نەک بەرژەو نەدی
خۆی، بۆ بەهێزکردنی سوپای میسرى خەباتى دەکرد، تا بن بە درکى لە
بەرامبەرى خاچییه کاندا، ئەمە تاکە مەبەستى بوو!

کاروبارى ناوخوا (قاھیرە) وەکو (سەلاحەددین) بیری لێدەکردەو ئاوا هیجورى و
شینەبى داینە پۆشى، چونکە ئەوانەى لە کۆشکدا دەسەلاتیان لە دەستدا نەما بوو،
پێیان دژوار بوو، کە پووناکییه کان بە تەنیا بخرێنە سەر وەزیرو لە فەرمان و
یاسا گەردنەکانى دوور بکەونەو، تەنیا لە چەند ئارەزوێه کی شەخسیدا بە گویى
فەرماندەى براداران بکەن کە لە مەسەلەى خواردن و خواردنەو نەپواتە دەرەو.

(ئەمىن دارى خەلافەت) کە سەرۆکی پاسەوانەکانى فاتیمی بوو بپارى دەکرد
کە نامەى بۆ شای فەرەنگى پەوانە بکات بۆ یارمەتى خەلیفە بیّت، (ئەمورى) کە
لە رقی لە دەستدانى (میسرى) گری دەگرت، هیواى دەخواست بگەڕیتەو بۆ
پشتگیری ناوخوا بە چەك و تفاق و سامان کۆمەکی بکات.

(۱) کورد دەلى: برا لە پشت برا بێ، مەگەر موقەدەر لەلای خوا بیّت. (وەرگێڕ)

لە شانسى (سەلاحەددین) دابوو کە نامەکە بەکوێتە دەستی چاودێرو دەزگای سیخوڕی ئەوێ بەرلەوێ بگاتە ئامانجی تاوانبارییەتی خۆی، زانی چی بەشەوو بەدزییەوه بۆ دادەئێژێ، راوێژی بە قازی چاکەکارکرد کە پێویستە بە پەلە چى بکات، وای ئاماژە بۆ کرد کە خۆی وانیشتان بدات ئاگای لە هیچ نییە و قاسیدو نامەبەرە کە لە شوێنێکی تایبەتیدا زیندانی بکات، تا سەرۆکی پاسەوانەکانی خەلافەت و ابزانێ نامەکی بە ساغی گەشتۆتە شای فەرەنگی، پاشان بە دزییەوه پێنەوێ دوژمن پێی بزانی دیمانیەك لە گەڵ ئەمینداری خەلافەت (سەرۆک پاسەوان) بکات و بێ ترس بێ لەلایەنی ئەو، دووربێ لەو پاسەوانە توندانەى لە هەموو لایە کەوه وەک شەلخە دەورەیان داوه، ئەگەر بۆی هەلکەوت بێدەنگ و هاوار لەناوی ببات. (سەلاحەددین) وای بەباش زانی مۆلەت بدات، تا ساتی چاوپێکراو هات، ئەمینداری خەلافەت بۆ هەندێ پێویستی خۆی لە کۆشکدا دادەبەزێ، ئەنجا ئەو کەسەى بۆ کوشتنی ئەو دانابوو لەو ساتەدا هەلێ دەکوێتە سەرو دەیکوژێ، ئەو سەرۆک پاسەوانە زیاتر لە (٥٠) هەزار سەربازی لەبەر فەرمانی راوەستابوو کە هەموویان (سودانی) بوون، ئازاوهی زۆریان لە دەوڵەتدا دەگیرا، چونکە پشت قایم بوون بە هاندانی خەلیفەى فاقى و سەرکردایەتی ئەمینداری دەوڵەت: کاتێ ئەوانە بەو هەوالەیان زانی و شۆرشى خۆیان بەرپاکردو پەلاماری سوپای (سەلاحەددین)یان دا کە زۆر بەوردی شوێنی ئەوانیان خستبوو ژێر چاودێرییەوه. جەنگێکی ترسناک روویدا، لەسەرەتادا جەنابی خەلیفە لایەنی خۆی تێدا دەرخت بۆ سەرۆکی پاسەوانەکان، ئەنجا کە شکان فەرمانی قەڵاچۆکردنی دان، خۆی بەری کرد لە گوناھەکانیان و پاشاوهکانیان، پاشاوهکانیان بۆ (جیزە) رایانکرد، (شمس الدین) براى (سەلاحەددین) پێیان کەوت و تا توانی زەفەریان پێ ببات، ئەوێ بە ساغی دەرچوو، چوو خوارووی باشوری (الصعيد)! (سەلاحەددین) زانی کە ئەو پاسەوانەى لە کۆشک ماونەوه نەرمەنین، هەمان نیازی پاسەوانە سودانییەکانیان هەیهو، فەرمانی دا بە پەرتەوازه کردنیان.

نەهێشتنى بنکەکانیان، ئەوەش باشتەر بوو نەك چاوەروانى جەنگى تر بکەیت کە بێ پاساو خەلکى تیدا بکوژریت.

فەرەنگیەکان ئەو رووداوەى لە نێوان پاسەوانەکان و سەربازى (سەلاحەددین) دا قەوما پێیان زانی و بۆیان کرد کە خەلیفەش لە سوپای (نورالدین) رازی نییە و ویستى ئیفلێج بوو، لە کاروبارى تاییەتى ئەودا حوکم دەکات سەربارى کاروبارى دەوڵەت^(۱)، دیسانەو (نورالدین) لەکاتى داگیرکردنى (میسر) دا بوو بە خاوەنى جیگا و دەسەلاتى بەسەر تەواوى بەسەر بنکەکانى دەریاییدا گەرت لە (ئیسکەندەرییە) و (دمیات) و شۆینى تردا، ئەم زالیەش دەسەلاتیکى تەواوى لە بەشى خۆرەلاتى (خەوزى دەریای سپى ناوەراست) دا بە مسوڵماناندا، بەلکو بەشیکى زۆرى کۆمەکیش کە لە (ئەوروپا) دەهات بپێچرێت. بۆیە (ئەمورى) شای (بیت المقدس) بە پەلە بەلویزی خۆى بۆ (ئەوروپا) پەوانە کرد کە لە (فەرەنسا) و (ئینگلترا) و (سەقلی) یە و (ئەلمانیا) داواى هەڵمەتیکى گەورەى دەکرد کە بتوانن (نورالدین) رابەڵێ، بەلام ناکۆکى پاپایی و ئیمپراتۆرى ئەم بەلویزییەى پشتگوێ خست و ناکامیکى بەرچاوى نەبوو، (ئەمورى) بە ناچارى داوا لە

(۱) ناشرکایە دواى لاوازی عەبباسیەکان دەوڵەتى فاتیمی شیعى (۳۵۸-۵۶۷ هـ) هات وەک دوو دەسەلات، ئەنجا دەوڵەتى عەسکەرى گەورە پەیدا بون وەک دەوڵەتى (نورالدین زنگى) و دەوڵەتى ئەبیوبیەکان و، دەوڵەتى سەلاتینی مەمالیکەکان کە خەلافەتیان داگیر کردبوو. (المقریزی) دەڵێ: سەرەلانی لاوازی خەلافەتى فاتیمی دەگەرێتەو بۆ شەرى چەکدارانەى نێوان تورکەکان و سوپای رەش پێست لە سالى (۴۵۴ هـ). (اتعاظ اکثفا) باخباير الاثمة الفاطميين الخلفاء/ج ۲/ ۲۶۵-۲۶۷ هـ. وەلەوتیدا باسکراوە کە تورکەکان (مستەنصرى) توشى بەلا کردو، شکۆى خۆى لە دەست چوو. لە گێڕانەوى تری مێژووسیدا هاتوو وەک لە (الکامل) / ابن اثیر/ج ۸ / ۳۳۲ هـ خەلیفەى فاتیمی (الحافظ) سولتەکەى لە بەردەستى وەزیرەکیدایا بوو بەناوى (الافضل). هەتا (المقریزی) لەسەرچاوەى رابردوودا (ج ۳ / ۱۱۱) دا دەنوسى کاتى (المستەنصر) مرد چوو ناور کۆشک و لەسەر تەخت دانێشت و خۆى ناور نا بە (المستعلی) و بانگى کۆرەکانى (المستەنصرى) کرد کە (نزارو عبدالله واسماعیل) بون کە زەوى ماچ بکەن. وە لە کتێبەدا (ج ۲ / ۱۹۷) قاهیرە) دا (ص ۲۳۲) دا هاتوو: دواى داگیرکردنى شام لە لایەن تورکەو فاتیمیەکان تەنیا میسرێان بە دەستەو (ما). بەکورتکردنەو دەسکاری لە کتیبى (ماهیة الحروب الصلیبیة) وەرگیراوە نوسراوى (د: قاسم عبده قاسم / کویت / ۱۹۹۰ / ج: ۲۲۸).

ئیمپراتۆری (بیزنتی) دهکات که ناوی (مانویل کومینین) بوو، شهویش به کهشتیگه‌لی گه‌وره یارمه‌تیدا: (ئه‌موری) دلّی پی‌یی خوش بوو، به ده‌سپیک‌ی سهرکه‌وتنی دابا، چهندان په‌یمانامه‌ی له‌گه‌لّ هاوشانه‌کانی خۆیدا له‌ میرنیشنه (لاتینی)یه‌کانی شامدا نووسی که برپکی زۆر له‌ داهاتی کشتوکالییان له (دمیاط) و (الحله) و (قوص) له‌دوای داگیرکردنی (میس)دا بۆ دابین ده‌کات، تا نه‌گهر نه‌وان به‌ تفاق و چه‌کیش به‌شداری نه‌که‌ن به‌ هه‌لویتست له‌گه‌لیدا بن!

(میس) له‌به‌رامبه‌ر دوو سوپادا راوه‌ستا، یه‌که‌میان به‌ سهرکرده‌یه‌تی کهشتیگه‌لی (الاسطول) بیزنتی بوو که به‌ره‌و (دمیاط) ده‌روات، ه‌ی دوهم به‌سهرکرده‌یه‌تی (ئه‌موری) بوو که به‌ره‌و (الجیزه) رینگا ده‌گریته‌به‌ر، به‌لام له‌ رینگادا ئه‌موری پلانی خۆی گۆڕی و پیش سوپای بیزنتی که‌وته‌وه‌و به‌ چاکی زانی که له‌ جه‌نگی (دمیاط)دا به‌شداری نه‌کات، چونکه‌ به‌تاقه‌ سواری ناتوانی جه‌نگی (الجیزه) بباته‌وه‌و، له‌ پرینکدا به‌ کهشتیگه‌لی بیزنتی گه‌مارۆی شاره‌که‌یدا و تۆقی کرد، نه‌جا سوپای (ئه‌موری) به‌ دوایدا هات، نامیره‌کانی گه‌مارۆدانی پێ بوو له‌ ده‌بابه‌و مه‌نجه‌نیق، خوداوه‌ندیش نیلهامی دلّی دانیشتوانی خه‌لکی شاره‌که‌ی کرد که به‌دریژایی (نیل) و (مینا) به‌ زنجیر کۆتی بگرن تا کهشتیگه‌له‌که‌ قه‌ده‌غه‌ بکه‌ن.

ئه‌ی (سه‌لاحه‌ددین) نه‌وکاته‌ له‌ کوێ بوو؟ شه‌و چاوه‌پروانی شه‌وه‌ی نه‌ده‌کرد (دمیاط) ببیته‌ مه‌لبه‌ندی هێر شه‌کان، بۆیه‌ چوو (نیسه‌که‌نده‌رونه‌) و (به‌لییس) قایم بکات، چونکه‌ به‌رپه‌ره‌ی ئاسایی سوپای خاچ په‌رستی داده‌نان، کاتی هه‌وائی گه‌مارۆدانی (دمیاط)ی پینگیشت به‌ په‌له‌ به‌ره‌و پوی شه‌وی چوو، که‌له‌ لوته‌که‌ی و ره‌و تیژی چالاکی‌دا بوو، داوای فریاکه‌وتنی به‌تاڵوکه‌ی له‌ (نورالدین) کرد، سروشت خۆشی یارمه‌تیدا بۆ پاشه‌کشه‌کردن به‌ سوپای خاچ په‌رستی، شه‌وه‌بوو له‌ نیلدا شه‌پۆله‌کانی ئاو له‌ باشوره‌وه‌ به‌رز بوونه‌وه‌، میسریه‌کان له‌و شه‌پۆلانه‌ زۆر شاره‌زا بوون، هه‌لده‌ستان گۆزه‌ی گلێتیان هه‌لده‌گرت که له‌ کهشتیه‌گه‌له‌که‌ نزیک ده‌که‌وته‌وه‌ ناگریان تیه‌به‌رده‌او فرتیان ده‌دایه‌ ناو سوپاو تفاقه‌وه‌، به‌ شیوه‌یی شه‌م

ئاگرە تەشەنەى دەکرد که ئەوانەى لە کەشتیەکاندا بوون بێزاری دەکردن، بەشى زۆرى تفاق و پۆزى ئەوانى لەناو دەبرد. ئالێرەدا ئیمپراتۆرى (بیزنتى) پێشنیاری کرد که لەگەڵ (ئەمورى) دا هێرش ببات و چاوەڕوانى مانەوه نەکات لە ئاوەکەدا که بە فەتارەتیان دەدات.

بەلام (ئەمورى) لە هێزى (سەلاحەددین) ترسا لە شارەکەدا و هێورى و شینەى هەلبژارد، پاشان هەوائى بۆ هات که (نورالدین) لە شامدا پەلامارى میرنشینی ئەوى داوێ خاچ پەرستەکان مەل و حالى خۆیان بەجێ هێشتوووه و بۆ دەشتایى و بیابانەکان رایان کردووه، بۆیە داواى کێشەنەوى دەست و بردى کرد، ئیمپراتۆرى بیزەنتى زانى شەرەکه بەفەتارەت دەرە، ئەو ناتوانى داوى کێشەنەوى هاوێمانەکەى بەتەنیا سەقامگیر بێ، سوپاکەشى داواى نانیان دەکرد، هیچ سەرچاوەشیان نەبو ئێوهى بێن، بۆیە پەلەى لە کێشەنەوى کرد، لە داوێش سوپای مەلەوان هەبوو بە ئاگر بۆردومانى ئەوانیان دەکرد، بەمەش زۆر کەشتى نقوم بوون و سوپای زۆرى لە دەست بۆوه لە دەریادا خنکان.

(سەلاحەددین) ییش بە تاجەگۆلینەکانى سەرکەوتنەوه بەرەو قاهیرە گەڕایەوه، (نورالدین) هۆکاری سەرکەوتنى یەکاڵا کەرەوه بوو لە شەرەکانى (أسد الدین) داو، ئیستاش پۆلى پالەوانانى خۆى دەگیرى لەگەڵ (سەلاحەددین) داو سەرکەوتنى بۆ دەستەبەر دەکات.

(سەلاحەددین) داوى شکانى خاچ پەرستەکان گەڕایەوه (قاهیرە) و خۆشەویستى و پێزى گەلى (میسرى) بەدەست هێنا، چونکە زاناو فەقیهەکان و ئەدیب و وێژەران دەچوون بەو سەرکەوتنەیان هەڵدەگوت که پالەوانى شکۆمەند بەدەستى هێناوه، گۆرەپانى مزگەوتەکان پڕ بوویون لە وتارییشت پشەتگیران لێدەکرد، چونکە بۆ یەکەجار بوو لە میژوى خاچ پەرستیدا (بیزنتى) یەکان تێک بشکێن بەبێنەوى گەل بەداواکردنى مەل و دارایی زۆر شکەت بکەن وەکو (شاور) و

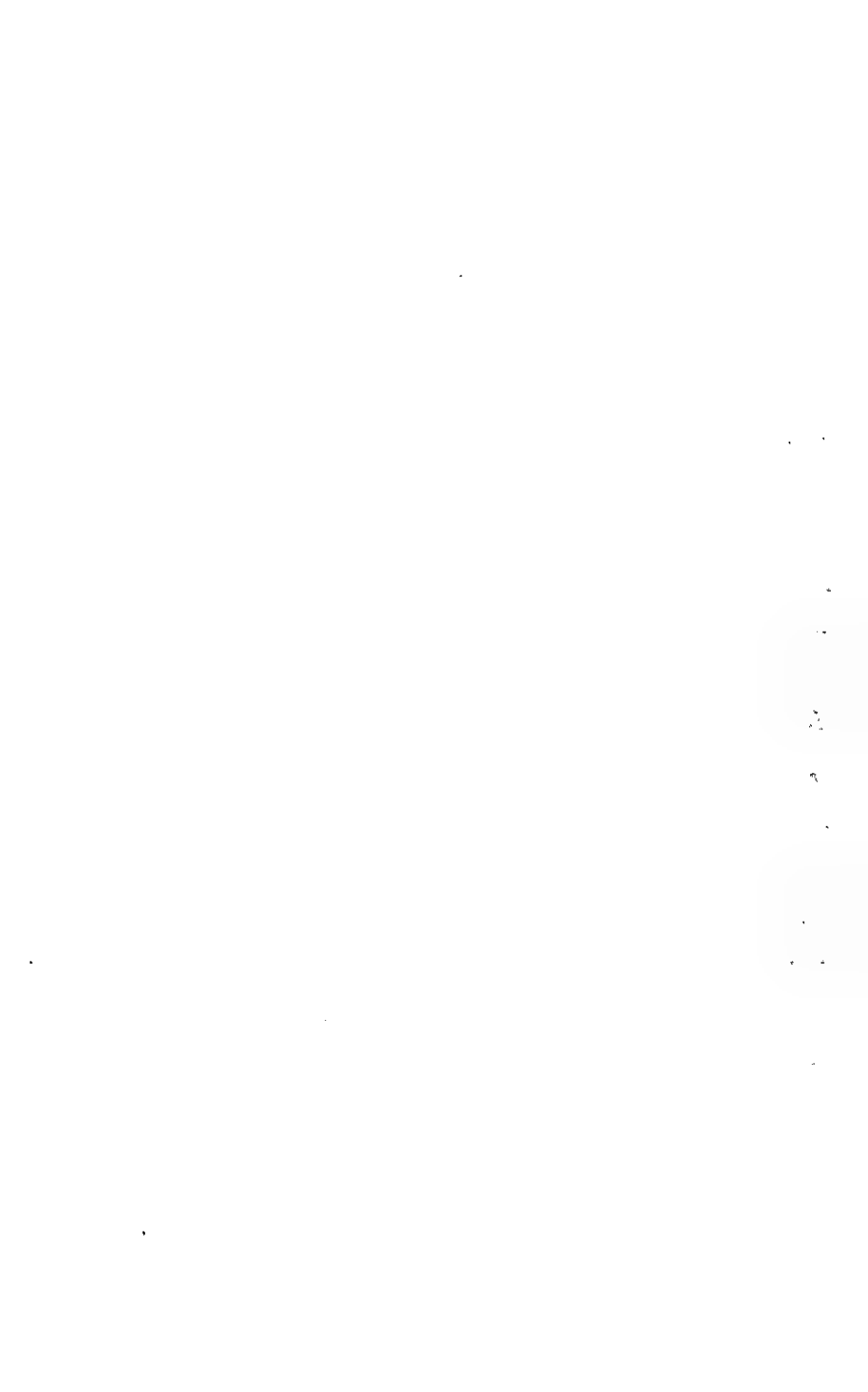
(ضرغام) و، دۆژمن ته‌ماع له‌ خاکیان بکاتو، وه‌ تامه‌زڕۆی ئەوه‌ بن جاریکی تر دووباره‌ بێت‌هوه‌، تا به‌ ده‌سکه‌وتو سه‌رکه‌وتنه‌وه‌ بگه‌ڕێت‌هوه‌.

نووسه‌رانی فه‌ره‌نگی له‌ هۆکاری ئەو سه‌رکه‌وتنه‌ سه‌ر سوپه‌یه‌نه‌ره‌ واقیان وپه‌مابه‌ که‌ (سه‌لاحه‌ددین) به‌سه‌ر سوپای هه‌ردوو پاشا گه‌وره‌که‌دا به‌ده‌ستی هینا، که‌ نه‌یان‌توانی ئاوه‌که‌ به‌رنو سوپاکه‌شیان به‌ که‌شتیگه‌لی ده‌وره‌یان قایم کرابوو، به‌ بۆچونی هه‌ندیکیان ترسو له‌رز ده‌سه‌لاتیان به‌سه‌ردا ده‌گری ئەمه‌ش له‌کاتی‌که‌دا بوو ئاوی لافاوه‌که‌ له‌ژێره‌وه‌دا به‌ربه‌ستییکی له‌به‌رامبه‌ر کۆمه‌کی ئەواندا دروستکردبوو، دیسانه‌وه‌ ناسمان بارانی زۆری به‌سه‌ردا باراندن که‌ بان‌وسه‌قفی به‌سه‌ردا ده‌پروو‌خاندن! من وام به‌ خه‌یالدا دادی که‌ نه‌مانی متمانه‌و پڕوا به‌خۆبوون له‌نیوان ئەو دوو سوپا هێرشبهره‌ گه‌وره‌یه‌دا، ده‌نگدانه‌وه‌ی خۆی به‌جیه‌شت له‌ کاره‌که‌دا بۆ کۆتایی هینان به‌ هه‌له‌مه‌ته‌که‌، بێت‌هوه‌ی له‌ زیانیکی به‌ ئەشکه‌نجه‌ نه‌بی هه‌چی تر به‌ده‌ست یێنن، ئەوه‌ش یارمه‌تی‌و ویستی خودایه‌، چونکه‌ هێرشبهر دۆژمنییکی ده‌ستدریژکاره‌و، به‌رگری که‌ریش یارمه‌تیده‌ری خۆیه‌تی‌و به‌ ئومیدی پاشه‌پۆژی خه‌باتگێڕانه‌.^(۱)

(۱) جه‌نگی (دمیاط) له‌ (۵۶۵ ک)دا به‌ یه‌که‌م هه‌وائی سه‌ ریا‌زی هاو‌به‌ش داده‌ندری له‌ نیوان (نورالدین) له‌ شامداو هێزی (صلاح الدین) له‌ (میس‌)داو، ئاکامییکی باشی هه‌بوو، پایه‌ی (صلاح الدین) له‌ لای (عاضدی فاتیمی) له‌ (میس‌)داو، (نورالدین) له‌ شامدا به‌هێز کرد.

(صلاح الدین الا‌یوبی / ولید نویه‌ض / دار بن حزم / ل: ۷۳)

بۆ زانی له‌ کتییی (موسوعه‌ الحروب / هیشم هه‌لال / ۱۹۲ل)دا ئاماژه‌ ده‌کات که‌ هه‌له‌مه‌تی خاچی یه‌که‌م له‌ (۱۰۹۵-۱۰۹۹ ز)دا سه‌له‌جوقه‌کان له‌گه‌ڵیدا به‌ره‌و پوده‌ینه‌وه‌و، هه‌له‌مه‌تی دووم (۱۱۴۷-۱۱۴۹ ز) عمادالدین زنکی له‌گه‌ڵیاندا به‌ره‌و پو ده‌یینه‌وه‌و، هه‌له‌مه‌تی سێه‌م دوا‌ی (حطین ۱۱۸۷ ز) که‌ له‌ (۱۱۸۹ - ۱۱۹۲ ز) پو ده‌دات (صلاح الدین) له‌گه‌ڵیدا به‌ره‌و پو ده‌یینه‌وه‌. وه‌ (صلاح الدین) جگه‌ له‌مه‌ش خاوه‌نی زۆر داستانی تره‌ له‌گه‌ڵ خاچیه‌کاندا وه‌کو جه‌نگی (حطین) و جه‌نگی (عین جالوت ۱۱۸۳ ز) و جه‌نگی (دمیاط) و (عه‌ککا) و هی تریش. (وه‌رگێڕ)

(خەلافەتى) لابرەو

(سەلاحەددین) لە دواى پۆیشتنى خاچ پەرستەکاندا دلى ئاوى نەخواردەووەو ئاسودەنەبوو، جا چۆن ئاسودەبۆ دەولەتەكەى پێویستی بەو هەبى كە لەناوخۆدا پێویستی بە سەقامگیرى هەبى، باترسى لە دەرەكیش نەبى، لەناوخۆدا پەپرەوانى فاتىمى سەیر دەكەن خەلیفە توانای ئەوێ نیه لە پارەو سامانى خۆى كۆمەكیيان بکات، چونکە جیگرى (سەلاحەددین) لە سەر كۆشکەو لە هەموو شتێكدا بریارەدات، رینگا نادات بە هەلگرتن و بردنى هەندى شت، كە دەیانبرد، بۆیه زۆر رقیان هەلسابوو، پۆژگارىش فێرى كردبوو كە ئارامى پڕالەتى خۆلە مێشیکە پشكۆى گەش دادەپۆشیت، لە دەرەو هەش (ئەمورى) بۆ هێرشکردن بۆ سەر (میسر) دەسوتى، ئەگەرچى لە جەنگى (دمیاط)دا دۆراوە، چونکە سوپای (ئەلمانا) و (ئینگلترا) و (فەرەنسا) پەيوەندیان پێوە نەکرد، ئیمپراتۆرى (بێژەنتى) یارمەتیداو بەشداری کرد، هەمیشە لە ئەندێشەو خەوندا كاری دەکرد، دەیوست خاوەن داراییەكى گەرەبى لەسەر كەنارى (نیل)دا، لەوانەشە سەر لەنوێ خولەكە بابداتەو، جارىكى تر ئاوەكە پر لە كەشتیگەلى (ئەوروپا) بکاتەو كە (ئەمورى) سەرکردایەتى بکات، كەواتە پێویست بەرلەوێ لەسەر پایەك جیگیر ببى ترس و تۆقینى پیشان بدات.

ئەگەر پیاوێكى غەیری (سەلاحەددین) بوایە دواى مانەبوون و شەكەتى (دمیاط) پشوى دەداو، چاوەروانى پۆژگارى دەکرد كەچى چى بەسەر دەهێنیت، بەلام ئەو ویستی كە تەقەلاو دەستپێشخەرى بەدەستى ئەووە بى بە سوپاوە

بهلاماری ناوچهی (البلج)ی دا که هاوسیتی (الغزه) بو، خاچ پرستانی نهویتی که پاسی نهویتیان دهکرد شکاندو نهغجا بهرهو جهنگی دهریایی گه پایه وهو که نارو لیواره کانی (فلهستینی) به که شتی جهنگی پر کردو هیژو بازوی خوی دهرخست، وهك بلیتی (سهلاحه ددین) هوشیاری دهدات کهچی روده دات، نهم پالّه وانه مسولمانه که شتیگه لی له (میسر) بۆ رۆژنکی ئاوا ناماده کردبوو، پاشان فهرمانی کرد که پارچه هه لوه شاهه کانیاں له سهر پشتی و شتران دابنری و به (سینا) دا بگوازیته وه، تا دهگه نه (دهریای سور)، نهغجا نه ندازیاران هه لسان به هه لبه ستنی که شتییه کانو، له دهریاوه پرووی له شاری (ایله) کرد که هیژی وشکانی بۆ داگیرکردنی نهویتی هیژو کردبۆ سهری، سوپای نیسلامی کارایی و شاره زایی و خوی دهرخست که سووه هژی داگیرکردنی (ایله) به زویی و، کهوتنه دهستی (سهلاحه ددین) و ههرچی پاسه وانه کانی بوو که له بچه کران و به به دیل بۆ (قاهیره) گوازانوه.

خه لکی کت و پر دیلی فهرهنگه کانیاں بهرچاو کهوت که له بچه کرابوونو، قهت زووداوی لهو رهنه گه یان له مه بهر نه یینیبو، خه لکی زۆریان (سهلاحه ددین) به دلدا چوو به مهش دلی خه لکی به گشتی بۆ لای خوی پاکیشا کاتی بینیاں که پالّه وانه کانی نازادی به خشه و، له ولاشه وه (نه موری) لهو کارانه ی (سهلاحه ددین) واقعی و پرماو نیمچه ناو میندییه کی ههست پیکردو وایزانی (سهلاحه ددین) دوی ناخۆشی و ژانه کانی (دمیاط) تیروخواوه و ماندوو بووه و چهند سالیکی تر ده مینیته وه، تا دیتته وه سه ریپیان و به هیژ ده کهوتته وه، نه وه تا رۆژی نیه پشوو بدات و، که شتیگه له بۆ بردووه که قهت بوونی نه وانه وینه بیرنه کرابوو له رابردودا!! (سهلاحه ددین) ره زامه نندی گه لی دهسته بهر کرد به کاره نی و، هیواشی به ترساندن و بیتزارکردنی شای (بیت المقدس) هینایه دی، ته نیا نه وه ی مابوو که کاروباری سیاسی و رامیاری (میسر) ریک بجات. به لام نهم کاروبارانه چین؟

(نورالدین) ده ستوری پیته دات و له ناو نامه یه کدا بۆی ده نووسی داوای لیته کات که خه لافه تی فاتیمی برۆخینی و خه لافه تی عه بباسی جیگیر بکات، تا میسر دوی

ئەوێ شیعە مەزھەب بوو بێگۆڕی بە سوننی مەزھەب، (صلاح الدین) وەکو (نورالدین) سوننی مەزھەب بوو و ئەویش ھەزى دەکرد لە ھەلیکدا ئاواتى بێنیتە دى، بەلام دەیزانى گۆڕینی گەل لە مەزھەبێکەو بۆ مەزھەبێکی تر کارى پۆژیک نییە و دژوارە، پێویستی بە بانگەوازیکارە کە ھەزەرەکان بۆ ئەم گۆڕانە ئامادە بکەن، خو ئەوانەى لە گەل سوپای (سەلاحەددین) دان بەشى ئەم بانگەوازیە ناکەن لە قاھیرەدا، جا چۆن بەشى ھەموو ولات دەکەن؟ یەكەم شت ھات حوجرەى دروستکرد کە فقیھى سوننى بخوینن و ئەو کتیبانە بخوینن کە پشتگیری لە مەزھەبى شافعی دەکەن^(۱)، بەلام فەقیھەکانى شیعە ھێشتا کە دەستیان ئەو بەرنەداوە کە خوێندویانەو قوتابى و سوختەیان ھەیە ئەوێ فیئى سوون و خوێندویانە بەلاوى دەکەنەو، دیسانەو دروشەکانى بانگدان و قامەت و شتى تریش شیوازیکی شیعەییەو وتارى مینبەرى و دوانگەبى تایبەت بە خەلیفەى فاتمیەو بە نزاو پارانەوئەشەو، دەنگەکان بە وەلامەکەى پروادارانە وەلام دەدریتەو! کەواتە ئایا (سەلاحەددین) دەتوانی دەستورێ دەریکات ئەوێ دوو سەدەییە پەگ و پێشەى

(۱) وەکو لە کتیبى (امارە بەھدیان الکردیە/ صدیق الموحى/ ل ۸۶) دا ھاتووە لەسەر (مەزھەبى شافعی) دەنوسى: {مەزھەبى ھەنفى کە پشت بەپرا پێک گرتن (القياس) دەبەستى لای خەلیفەکانى عەبباسى بروى زۆر بوو، دواى ئەو مەزھەبى شافعی، بۆیە زانایانى ھەنفى بەشداری بەپێرەبردنى دەولەتیان کردووە و بووئە مەزھەبى فتواو حوکم لە دەولەتدا، بەلام زانایانى شافعی خەریکی وانە و تنەو برون و، قوتابى کورد چوون لە لای ئەوان خوێندویانەو پراى ئەوانیان وەرگرتووە دواى گەرانەو بۆ کوردستان بەلاویان کردۆتەو کورد بوونە شافعی مەزھەب}.

نوسیبوئەتى: {لە- فقہ السنە- دا ھاتووە کە (صلاح الدین) پشتگیری لە زانایانى شافعی کردووە، قوتابجانی (الناصریە) دروستکردووە لە تەک مژگەوتى (عمر) سالى ۵۶۶ ھ- ۱۱۷۱ و یەكەم قوتابجانەو حوجرەى لە میسردا مەزراو، وە ھاتووە: {لە سەردەمى ئەبیوبەکاندا زۆر گرنگى بەم مەزھەبە درا و ھتا نەگەر کەسى- الام- شافعی لەبەرکەوبایە بەخشینی گەورەى پێندەدرا { (بەکورتکردنەو). وەتا نەمرۆ کوردستان نەك ھەر مەزھەبى شافعی تێدا، بەلكو زۆر شایین مەزھەبى جۆراوجۆرى تێدا، ھەندى مەزھەبى دوانزە نیمامین بە تایبەتى کوردە فەیلەکانیەکان و ھەندى ئەھلى تەسەوف وەکو تەریقەتى قادری و تەریقەتى ھەقەبى. ھەندى مەزھەبى غەیرە مسولمانیشى تێدا، وەکو نەزەدە و یسانیزو عەلى خوازیەکان و، ھەندى مەسیحین، سەربارى کاکەبى و شەبەك، (وەرگێڕی).

داکوتاوه به شه‌وو پۆژتیک نه‌هیلت! بۆیه بۆ (نورالدین)ی نووسی هه‌تا کاتی له‌ناو
بردن دئی مۆلته‌تی بدات. ^(۱)

به‌لام پیاوه‌که توندوتیژه نیازه‌که‌ی خۆی لای خه‌لیفه‌ی عه‌بیاسی درکاندو، دلتی
پئی خۆشبوو هه‌زی ده‌کرد به‌ په‌له‌ ییتسه‌دیو، وتی: گه‌وره‌ترین دلتخۆشی من
له‌وه‌دایه‌ که خه‌لافه‌تی فاتیمی له‌ (میسر) لاده‌جیت، بۆیه دوو سئ جار نامه‌ی بۆ
(سه‌لاحه‌ددین) نارد که وتاری فاتیمی بچڕینیو، دوعاو پارانه‌وه‌ ته‌نیا بۆ خه‌لیفه‌ی
عه‌بیاسی بی، نه‌گه‌رچی (نورالدین) راده‌ی کارتی‌کردنی (نجم الدین ایوب)ی باوکی
(سه‌لاحه‌ددین)ی ده‌زانی له‌سه‌ری له‌گه‌لیدا کۆبۆوه‌و فه‌رمانی دایه‌ به‌ په‌له‌ پڕوته
(میسر) تا شه‌وی له‌گه‌ل خه‌لیفه‌ی عه‌بیاسی له‌سه‌ری پتیک که‌وتون نه‌نجام بدات، به
په‌له‌ (نجم الدین) گه‌یشته‌ شه‌و ولاته‌و (سه‌لاحه‌ددین) به‌ هاتنی شه‌وی زانیو ویستی
به‌وپه‌ری شکۆو هه‌یه‌ته‌وه‌ پێشوازی لی‌بکات، شه‌وه‌بوو سه‌رکرده‌و پیاوانی
ده‌وله‌ته‌که‌یو زانایانو مه‌لاکان له‌ ناپۆریه‌که‌ی به‌رجه‌سته‌دا چوونه‌ پێشوازیو،
گاتئ باوکی بینی ده‌ستی ماچ کرد ده‌ستی له‌ ملی براکانیو هه‌موو خیزانه‌که‌ی
کردو، زۆر دلتی پئی به‌و کۆبونه‌وه‌ خیزانییه‌ خۆشبوو که‌ قه‌ت رابردو دیمه‌نی ئاوی
به‌رچاو نه‌که‌وتبوو، به‌که‌می دووباره‌ ده‌بیته‌وه‌، خه‌لیفه‌ (عاضد) ویستی پێشوازی
له‌ باوکی (سه‌لاحه‌ددین) پکاتو، کۆشکی به‌جئ هیشت به‌ په‌له‌ چووه‌ پێشوازی
میناوه‌که‌ به‌شیوه‌ی قه‌ت خه‌لیفه‌ بۆ که‌س ئاوی نه‌کردوو هه‌رچه‌نده‌ که‌سه‌که‌ به
شکۆو گه‌وره‌ بوویت.

(عاضد) وایه‌ه‌زانی به‌و پێشوازییه‌ دلتی باوکو کۆر رازی ده‌کاتو به‌ پێره‌وی
شه‌ودا ده‌پۆن! ئەم گومانه‌ش نه‌هاته‌دیو پۆژان ناویمیدی کرد، چونکه‌ (نجم الدین
ایوب) بۆ داخوازی (نورالدین) هاته‌وته‌ (میسر) که‌ پتویسته‌ شه‌نجامی بدات، له‌سه‌ر

(۱) به‌پیتی بۆچوونی (ته‌مین مه‌علوف)ی پۆمان نوسی: (هه‌ر چه‌نده‌ (عاضد) بیست سال بوو نه‌خۆشییه‌کی
توندی هه‌بوو، صلاح الدین که‌ پمیه‌ندی دۆستانه‌ی له‌گه‌لئا هه‌بوو پیری له‌وه‌ نه‌ده‌کرده‌و که‌ خیانه‌تی
پێیکات). وه‌ (صلاح الدین) چاوه‌روانی مردنی (عاضد)ی کرد تا به‌ره‌می ده‌وله‌تی فاتیمی به‌ کرداری
هه‌له‌ه‌شینه‌ته‌وه‌. (صلاح الدین الایوبی/ ولید نویه‌ض/ ۸۴۷). (وه‌رگێتی)

ئەمە دانووسان و وتوویژ لە نیتوان کوپو باوک لەسەر ئەم مەسەلەیه کراو، (سەلاحەددین) یش بە شێوەیه کی شینەیی بۆچونی باسکرد، چونکە گەلی میسرێ لەسەر دەمی ئەودا ترسیان نەماپوو، لەچاو سالانی رابردوو کە ناخۆشترین ژیاڤیان بەسەر بردوو بەشترین سەردەمەو، پتووستە ئەویش لەسەر ئەم خۆشەویستییه سوربێ و کارێ نەکات کە شوینی لەق بکات.

پاشان خەلیفە نینۆکەکانی کراو و پاسەوانی تایبەتی کە (۵۰) ھەزار بەدەر بوو، ئەمەنداری خەلافەت بەرپۆهێ دەبردن لەناو چوون، (بەالەدین قەراقۆش) لەکۆشکدا بە ھەموو کارێکی کۆشک زۆر بە وردی ھەڵدەستاو کەس بۆی نەبوو بێتە ژوریاڤ پرواتە دەر بە فەرمانی ئەو نەبێت، ھەر دەفرو پیاڵەیی زێرو شمشیرێ جوانی ھەبوو ھەمووی کۆکراپۆهێ تا نرخە زۆرە کەیاڤ بێن بە پەسیدو پشٹیوانی لە گەنجینەیی دەوڵەتدا، ھەندێ لەو شتە بەنرخانەیی کۆکراپوونەو، قوتابخانەو پەناگاو نەخۆشخانەیی پێدروستکراپوو، قەلای (سەلاحەددین) کە ناسراو بوو تا ئیمپەر گەورەترین جیڤای سوپا بوو و دیسانەو ھەوشەیی دەرەکی لەدوای ئەوێ بەھۆی بەرد ھاوێژەکانی خاچ پەرستی لە جەنگی (شاو) دا رماو، ئایا وا باشتە نێە لەم پێبازەیی بەردەوام بێ تا ئەو پۆژە دێ نازەزویی (نورالەدین) ئەنجام دەدات!

(نورالەدین) سەرکەدەییەکی گەورەییە زۆر ناگادارە لە پازیکردن و راکێشانێ خەلک بۆ پێبازێ سیاسی خۆی و، ھەر ئەوێ لە مێشکدا دەبێ و تێدەدەگات، ئەنجا چۆن پەلەیی لێدەگات!!

(نجم الدین) وتی: ئەی کوپم (نورالەدین) وەکو خۆی دەیلێ گەورەمانە، بەلام ھەلەیی گەورەیی ئەوێ پەلەیی کردوو، بۆ خەلیفەیی عەبباسی نامەیی نووسپوو کە مژدەیی پووخانێ دەوڵەتی فاتیمی پێدەدات و، غایندەیی بەغداش ھاتوون پشتیان گرتوو و داوای لێدەکەن پەلە لە کردنیدا بکات و، ئەویش دانیای دەکات کە ئەوێ ئەمیری مەسولمانان بیهوێ بیکات و پتووستە خەلیفەیی عەبباسی پڕوا بکات و پەلە نەکات، بەلام دووبارە پەيامنیری ناردو (نورالەدین) گوڤتێکی داوہ نایەوێ لێی لێ بدیت!

(سه لاهه ددین) وه لاسی قسه کانی باوکی دایه وه و تی: جا باشه خلیفه ی
عده ببا سی له به غدادو خلیفه ی فاتیمی له قاهره هیچ له باره ی کارو باری رامیاری
ده زانن، هه تا هیچ ئاره زووه کانیان هه بیته! وه (نورالدین) له یه کهم بوواری هه ل
که وتودا قسه ی خلیفه ی عده ببا سی نه نجام بدات!

(نجم الدين) وتى: كورپم ده زانم، به لام چى پرويداوه، وهك خوى بۆتى ده گيرمه وه،
 له م دانىشتنه گهرم و دوستانه دا نه نديشه يى به دلى (سه لاحه ددين) دا هاتو، هات
 براو گه وره پياوانى خيترانى ناموزاو پورزاكانى كۆكرده وه، (بى زانينى باوكى)، تا
 هه وائيان پى بدات كه ده يه ويى واز له ده سه لاتى خوى بينى بۆ باوكى، چونكه
 زاناترو له پيش تره له و، بۆيه ش گهرمتر له پشكو چاوهرپوانى هاتنى كرد، تا وه كو
 به وه رگرتنى پۇستى وه زاره ت دلى ناسوده بكاتو، نه و مه سه له يه ي له گه ل
 خليفه ي فاتيמידا باسكردو، په سه ندى كردو، ئيمرؤش ههر له ئيستاهه خزمه تكارو
 ده سته ي نه وه نهك سه رۆكينا!

(نجم الدین) که ئەوەی لە کۆپەکەیی بیستەوه بە گەورەیی لە قەلەم داو، فرمیتسکی خۆشی بە چاودا دەهاتو، کاتێ نیشانەکانی ئەک و دڵسۆزی بەرچاو کەوت دڵی تەزاندو دڵی خۆش کردوو، ئەنجا چوو لە پۆلەکەیی نامبیزی لە ملی کردو، وتی: ئەی کۆپم من لە ژێر فەرمانی تۆدام شوین بۆ ئەق ناکەم کەوا خودا ویستی لەسەرە لەوئەبێ، من دەبم بە پاونژکارو ئەمینداری تۆو نامۆژگاری خۆشەویستی تۆو، چاوت پونبێ بەو شکۆیەیی خودا پیتی کەرەم کردویت، قەت خۆڕێ لە من بزر نابێ کە لەسەر پوی بەرپیزی تۆ هەلاتوو، جارێکی تریش ئەم قسانە دووبارە مەکەوهو تۆ جەرگی منی و پوناکی چاومی!

(سه‌لاحه‌ددین) هه‌ستی به‌پر‌سیاریه‌تیه‌کی گه‌وره‌کرد که له‌مهر کوره‌که‌یه‌وه ده‌که‌وێته‌سهر شانییه‌وه، له‌دلی خۆیدا بریاریدا که‌ئهو به‌پر‌سی‌یه‌که‌مه‌له به‌خته‌وه‌ری‌ئهو‌دا، هه‌لسا بچێ سهر‌خه‌ویک بشکێنێ تا گورج بێته‌وه، سهر له‌سبه‌ی

قازی (فاضل)ی بانگیشه کرد، تا مەسەلەى کۆتایی هێنانى بە خەلافەت لەگەڵدا باس بکات، رەنگە چارەىەکی گونجای پى ییتو، لە (عبدالرحیم)دا زیرەکی و فێلبازی هەبوو، بە (نجم الدین)ی ووت — کە ناپەرەتەى هەلۆیستە کە نیگەرانی کردبوو بۆچونم وایە بە برینى (حیّ علیّ العمل) لە بانگەکیان دەست پى بکەین کە زانیمان خەلکی نارازین ئەو ديارە کاتى نەهاتوو، باوکەکش لە پێشنیاری قازی پازى بوو، (سەلاحەددین) بەم کارە هەلسا و فەرمانى بە بانگدەران کرد کە ئەنجامى بدەن و ئەو هەبوو کەس نارازى بوونى پێو دیار نەبوو، هەبوو لە دلى خۆیدا نارازى بوو، بەلام لەگەڵ دووبارە کردنەویدا چەندجاری بە شوین یەکترا ئەم نارازىیە نەما.

(سەلاحەددین) هەنگاوى دووهمى دەستپێکردو، هەلسا بە گرتنى ئەو کەسانەى دەسەلاتیان لەناو گەڵدا هەیه هەوادارى فاتىمىەکانن، لەم هەنگاوەشدا کەسى نەبینى ناشکرا نەیارى ئەمەى ییت.

قۆناغى سیپەم هاتو، (نجم الدین) پریارى دا کە (سەلاحەددین) بەشداری ئەنجامدانى نەکاتو، ئەگەر کارەکەى سەرى نەگرت دەرگای پاساوو پۆزشت لە بەرامبەر تاییبەتیکارانو گشتیدا ناشکراپی، چونکە ئەو بەشداری هیچی نەکردوو، بەبێ ئاگایی ئەو پلانە کە گێژدرايە، ئەم قۆناغە ئەو قۆناغە بوو (نجم الدین) لەگەڵ دەستەو تاقمەکەى خۆیدا لە پۆژى هەینى دا فەرمان بە وتاریژ دەکات کە ناوى (عاضد) لە وتارى دووهمى هەینیدا بسپێتەو، لە شوینى ئەودا ناوى خەلیفەى عەبباسى بیات، بۆ ئەم مەبەستەش وتاریژەکی سازای سونى هەلبژارد، بەلام دواى ئەم بریارە پەشیمان بۆو وىستى راستى بکاتەو بە دوو هەنگاو ئەنجامى بدات، یەکەجار تەنیا ناوى (عاضد) رەش بکاتەو ناوى خەلیفەى عەبباسى نەباتو، ئەمەش ئیستایە گۆی هەلخستى ناودەبرىو، (نجم الدین) لەمە پازى بوو، چاوەڕوانى هەفتەى داهاووى کرد تا وتاریژ بە ناشکرا ناوى خەلیفەى عەبباسى بیات. ئەمەش لەکاتى خۆیدا کرا کە مانای نەمانى سەردەمى فاتىمى

ده‌به‌خشیت، ^(۱) هه‌واله‌که بۆ (عاضد) هات نه‌خۆشی له‌سه‌ر نه‌خۆشی بۆ هاتو، هه‌ندی ده‌لێن بۆخۆی خۆی کوشتوه، چونکه له‌دوای نه‌وه ته‌نیا پینج رۆژ ده‌ژیست،

(۱) له‌ کتیی (ماهیه حروب الصلیبیه) د: قاسم عبده قاسم / کویت / ۱۹۹۰ / ۹۶ ل) دا هاتوه، که له‌ ناینده‌دا {خه‌لافه‌تی فاتیمی گه‌یشته‌بو به‌ قۆناغی دواکه‌وتنی سیاسی ناو خۆیی، دواى نه‌وه‌ی وه‌زیره‌کان ده‌سه‌لاتیان له‌ خه‌لیفه‌کان کیشابۆوه و کردبوویه‌انه بوکه‌شوشه‌یی چۆنیان هه‌ز لێبایه‌ ئاوبان ده‌جولاند، زۆر هه‌والی سه‌ریازیان دا بۆسوود بوو، نه‌یتوانی ده‌سه‌لاتی له‌ ده‌ستراویان له‌ شامدا بگێرینه‌وه کیشه‌ی سیاسی و جه‌نگ هه‌میشه هه‌بوو له‌ نێوان نه‌وان و تورکه سه‌له‌وکییه‌کانی ده‌وری خه‌لافه‌تی عه‌باسی که ده‌یانویست میسرو شامیش بگرنه‌وه ژێر تالایان، دیسان کیشه له‌ نێوان سلجوقی خۆبه‌خۆ، سلجوقی و میرنشینه عه‌ربه‌کان هه‌بوو} نه‌وه‌بوو له‌ سه‌رده‌می (صلاح الدین) دا عه‌باسیان له‌ ڕینگه‌ی نه‌وه‌وه هه‌نگاویان گۆرا به‌ حکومه‌تی نه‌یوییه‌کان. نه‌مه‌ش یاسای ژیانه تاک - کۆمه‌لگا - گه‌ردوون هه‌مرو شتی له‌ بونه‌وردا ته‌مه‌نیکی دیاری کراوی هه‌یه، تامرندی کۆمه‌لگا و ده‌وله‌ت شارستانی هه‌یه: ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ...﴾ (الاعراف- ۳۴). هه‌مرو میله‌ته‌ی ته‌جه‌لی خۆی هه‌یه. میله‌ت کۆمه‌لگایه که کۆمه‌لانی په‌یوه‌ندی له‌ پیر و باوه‌رو پرهنسیپ به‌ پشت به‌ستن به‌ هه‌ندی تواناکان به‌ په‌کیانه‌وه ده‌به‌سته‌یه‌وه هه‌م ده‌وله‌ت و هه‌م شارستانیش، نه‌مانه مردن و ژیاو و جوله‌یان هه‌یه. میله‌ت یان ده‌وله‌ت یان شارستانی وه‌کو تاک ده‌ژی و ده‌مری، چۆن تاک ملکه‌چی کاتیکی دیاریکراو یاسایه‌که ئاواش کۆمه‌لگا و ده‌وله‌ت و شارستانی کاتی ده‌بن و ته‌مه‌نیکی دیاریکراوی خۆیان هه‌یه

نهم یاسا کاته‌ش به‌ یاسا میژویه‌کان ناسراوین که خودا له‌مه‌ریان ده‌فرموی ﴿...وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ تَبَرُّلًا﴾ (الاحزاب- ۶۲). واته بۆ یاساکانی نییه گۆزان نابینی. قورشان ده‌فرموی: ﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدْأُوْهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾، واته: نه‌وانه رۆژانیکن له‌ ناو خه‌لکیدا ده‌ستاوده‌ستیان پێده‌که‌ین، نه‌ مرۆڤ نه‌ مال، نه‌ ده‌سه‌لات، نه‌ ده‌وله‌ت تاسه‌ر بۆ کس نییه و بۆ کسانێ تر ده‌گوازیته‌وه ده‌ستاوده‌ست ده‌کات، وه‌کو نه‌زمونیکی خوایی بۆ ئاده‌میزاده‌گوازیته‌وه. هۆیه‌کانی مردنی کۆمه‌لگا و ده‌وله‌ت و شارستانیش زۆره، وه‌کو چۆن هۆیه‌کانی مراندنی تاک زۆره له‌وانه‌ش و به‌دیه‌ویشی و ساکۆکی، داگیرکردن، بۆ نه‌مونه: ﴿وَلَوْ يُوَازِئُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِمْ بَصِيرًا﴾ (الفاطر- ۴۵)، واته: نه‌گه‌ر خودا به‌کرده‌وه‌کانی خۆیان خه‌لکی بگه‌ی کس له‌سه‌ره‌وه‌ی نه‌ایتیه‌وه، به‌لام بۆ کاته‌کی دیاریکراو دوايان ده‌خات. ﴿إِنَّ أَمْلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَقْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَبَ أَهْلِهَا أَزْلَةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ﴾ (النمل- ۳۴)، واته: (نه‌گه‌ر پادشاو ده‌سه‌لاتداران چورنه ناو هه‌ر ولاتی (بۆ داگیرکردن) تیکی ده‌ده‌ن و خه‌لکی به‌په‌رێه و به‌ ده‌سه‌لاتی سه‌ر شه‌رو داماد ده‌که‌ن، هه‌ر ئاواش ده‌که‌ن). هه‌ر ولاتی چ له‌ناو خودا سته‌می لیکرا یان دوژمنیکی ده‌ره‌کی هات داگیر کردو سته‌می تێدا کرد، خودا نه‌وانیش به‌ گه‌له‌کی تر له‌ناو ده‌بات ﴿وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ

به رله وهی ههینی داهاتوو بیٲ، ٲهوانهی ٲلانی ٲهویان دارٲشتبوو ٲیٲی ٲاسوده بوون، چونکه رهنگه نه گهر مابا ٲلانی زیانبه خشی بۆ دانابان.

به لآم بۆچونی (سه لاهه ددین) و باوکی ٲاستی نه ٲیٲکار، وه کو ده یانوت سیاسه تی ٲهوان شوینی خۆی نه گرت، چونکه کۆمه لآ له یارانی (عاضد) ٲیٲیان ناخۆشبوو خه لیفه یان به هۆی ٲاگه یاندنی لابر دنی ٲهو به که یسه ری و خه م سه رنیٲته وه، بۆیه ٲر ٲاریان دا ٲلانه کی سیاسی دارٲژن بۆ ٲووخاندنی سو ٲای شامو هه ق به گهر ٲیٲه وه دهستی خاوه نی خۆی و، ٲهوانه بۆ خۆیان ٲهو توانایه یان نیه به م کاره هه لسن و ٲاواتیان بیٲنه دی، بۆیه وایان به باش زانی، نه ک له یه ک لاه، به لکو له دوو لاه داوای یارمه تی ده ره کی به کن، لی ره دا (الباطنییه) هه یه که له هه موو ٲیٲره مسو لمانآ زیاتر رقیان له (سه لاهه ددین) و (نورالدین) ه، ده توان له ٲیگه ی تیرو ره وه به خیراو کتو ٲر تۆله وه ربگر نه وه، چونکه ده سته یه ک خۆیه خشیان هه یه، له ژیر فره مانی (شیخ الجبل) هه ل ده سو ٲین و، بیٲ ٲاساو کاری خۆیان ده که نو، ده توانیٲ که به دزییه وه یه کن له وانه ره وانه بکات به دزی و ژیرانه (سه لاهه ددین) تیرو ر بکات، تا به مه به سستی خۆی بکات.

له لایه کی تریشه وه له لای فره نه گمه له (بیٲ المقدس) دا که گره نٲی ٲشتگی ری ته وایان ده دنآ نه گهر هیرش بکه نه سه ر (میسر) به سو ٲایه کی چرو چر ٲرا وه وه ٲهوان ده توان (سه لاهه ددین) له ناو به نه، ته مه ش ٲاره زوویه کی گهر مه له دآی

بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ ﴿البقرة- ۲۵۱﴾، واته: نه گهر خودا خه لکی هه ندی به هه ندی کی تر لانه بین زهی خرا ٲ ده کن.

نه گهر نیمه به وردی میزووی سه ره می (صلاح الدین) بخو ٲیٲنه وه له ٲهوشتی نه م سه ره ده به بکو ٲیٲنه وه ده بینن هژکاره کانی رووخانی فاتمی و ده وله تی ته یو بی بۆ ٲاته بهایی ٲهو ده سه لاتانه ده گهر ٲیٲه وه که له وکاتدا هو کمیان کردوه، وه کو ٲاته بهایی ناوخۆی ده وله تی ته یو بی و له لایه کی تر فاتمییه کانو مووه حیده کان و زه نگییه کانو عه بهاسیه کان سه ره بخو هو کمیان کردوه، نه گهر یه کگرتو یانه و، دوریان له کیشه ی ناوخۆی هه رگیز ده وله تی نیسلام له جیهاندا نه م هه لسانو دابه زینه ی توش نه ده هات (وه رگیٲ).

فەرەنگیەکانداو دەیانەوی گورج بیهێننە دی، دواى ئەوەی کەشتیگەلی (سەلاحەددین) لە دەریای سورددا شکاندنی و بە ئائومییدی کشانەوێ.

هەر بە ئەوەندەش نەوێستان پەمیوەندیان بە (ویلێمى فۆرمانى) ی کرد کە شای (صقلیە) بوو کە کاتی هێرشى فەرەنگ بۆ سەر (میسر) لە خۆرەلاتەوێ نەوانیش پەلاماری (صقلیە) بەدەن و ئەوکات (سەلاحەددین) دەکەوێتە ناو هەردوو تاشەبەردى دەستارپەرەو، ئەو خۆیەخشەى شێخى جەبەل نامادەى کردبوو لە بەرگی پالەوانەکانى شامى داهاات و بێ هەست و خوست خۆى خزاندە ناو سوپای (سەلاحەددین) وەو لە هەل دەگەرا بۆ کوشتنى، دواى ئەویش کەسێ نابێ لەو دوو لایە لێک دورەوێ جەنگەکە هەلسۆپێنێت، ئەوێ پلانگێپرانى هاندا بە پەلە ئەم کارە دەست پێبکەن ئەوێ بوو، کە (توران شا) ی براى (سەلاحەددین) کە بە تواناو جەستە بوو لە جەنگدا بۆ پۆلەکی گەنگو تایبەت بۆ یەمەن سەفەری کرد بوو، ئەگەر (سەلاحەددین) تیرۆر بکری ناتوانی لە شوێن (سەلاحەددین) دا دابنیشی و کارەکە پشێو دەبێ و، (نجم الدین) یش تازە هاوێتە ناو میسر کەس بۆ سەرۆکایەتى دەستى ناگری و بانگی ناکات.

یەکی لەو خالانەى پێکەوتنى لەسەر کرابوو لەناو پلانگێپران و شای فەرەنگدا ئەوێ بوو (ئەمورى) کە پاشایە پەيامنێرێک بۆلای (سەلاحەددین) پەوانە بکات و سەلامى ئەوێ پێ راگەیهێنێ و مەرجهکانى پەیمانى ناشتى باس بکەن، ئەمەش (سەلاحەددین) دلنیا دەکات کە خۆى نامادە نەکات، کاتی پاشای (صقلیە) وەلامى پلانگێپرانى دایەوێ کەشتیگەلى گەورەى نامادە کرد کە نزیکەى (۳۰۰) سەربازی لەخۆ گرتبوو، تا جەنگەکە بە پێى نەخشەیهکی رێک بێت و ژمارەى زۆریش دەسکەوتەکە سەرکەوتن بەدەست دێنێت!!

پیلانگێپران پەیمان بە (زین الدین بن علی) نەبرد کە ئامۆژگاری بوو، حەزى بە دانووسانى خاچ هەلگران نەدەکردەو، ئەشى زانى ئەم کارە هەم بە زیانى ئیسلام ئەواو دەبێت هەم مسوڵمانانىش، بۆیە پۆزبەرپۆز نامادەى کۆپەکان دەبوو تا پۆز بە

پوژ. هه والۆ باسه کان بۆ (سه لاهه ددین) بگێرێتهوه، پاشان نایندهی (ئه موری) هات که سلّوی به (سه لاهه ددین) بگهیینهی و هه ولێش بۆ ناشتییه کی هه میشه یی ده دات، ئه مه یه که م خالی ده سته پیکردنی پلانه که بوو.

لێره شدا (سه لاهه ددین) فه رمانی به گرتنی هه موو ئه وانه دا که ده ستیان له م پلانه دا هه بووه و هه ر هه مووی له سی داره دان، له وانه (عه ماره الیمنی) که شاعیرێکی ناو دار بوو، (عه بد الصمد) ی نووسه رو میرزاو، (العویس) ی قازی، به لام له ئافه ته ی بوورا که له بنه ماله ی فاتیمی بوو، له دانیشه نه کاندا به شداری کردبوو پلانه گێرانی هان ده دا بۆ لاهه ردنی پقو قینی ناو دلی که دوا ی مردنی (عه اضد) هه لی گرتبو، (سه لاهه ددین) به ری داو ئه مه ش هۆیه ک بوو له هۆکانی هه لۆه شان، چونکه به شیاوی نه زای ئافه ته ی بکوژی و له دار بدات له گه ل ئه وانه ی به شداری ئه ویان کردوه له پێره وه که دا.

ناشکرا بوونی پلانه که وه کو تری شقه یه که دابه زییه سه ر دلی (ئه موری) که هیوا یه کی زۆری به مه هه بوو که به هۆی یارمه تی شای (سه قلی یه) سه ربکه وێ، زۆری نه برد که به خفه ت و دله راوکی مرد، به لام که شتیگه لی (سه قلی یه) که (ویلیم نورمانی) په وانه ی کردبوون گه یشته ئاوی (ئه سه که ندره ییه) تا سه ر کرده که یان بزانی که (ئه موری) سه سته کردوه و له سه ر به جێ هیشه نی گۆره پانه که سووربووه و مردوه بیته وه ی که س له سه ر کرده کانی ئاگا دار بکات که به سوپا وه به ره و میسر بچن! پاشان وای به باش زانی که هێرش بکاته سه ر هه ندی که شتی بازرگانی که له به نده ری (ئیسکه نده رۆن) هه دا له نگه ریان ده گرت و له ویدا نفومی کردن، چونکه که شتی جه نگی نه بوون (سه قلی یه کان) ویستیان په لاماری (الغفر) به دن، به لام به ره له ستیه کی گه وریان له مسو لمانانه وه توش هات، له کاتی که دا له به رامبه ر مه ترسییه که دا پێیان چه قاندن و زۆر شانه ی سه ربازیان نارد که زۆر له و که شتی یانه به سوتین، پاشان ترس و تۆقینیان زۆر کرد و په لاماری (نورمان) بیاندان و چادرو خێوه ته کانی ئه ویان سوتاندن و، ئه وانه ی مابونه وه به

ترسەوه رایان کرد. بەو سەرکەوتنە (سەلاحەددین) دووپاتی کردەوه کە وەکو
سیاسەتمەدارو جەنگاوەرێ پێی خۆی داکوتاوە، پلانگیران لەدژیدا دەبیته‌هۆی
بنەبرپوونی ئەوانە. لە پلانەکانی (موتورون). دەست بەتال بوو لە (میسر) داو تا
بەرەو دوژمنەکە بکەوێتەپێی لەناو لانه قایمەکەیدا.

نیوانی دوو پالہوانی گہورہ

هەندئ کەس بە شیوەئێ لە (نورالدین) دەدوێن و لە هەلۆیستی ئەو لە بەرامبەر (سەلاحەددین) داو هەلۆیستی (سەلاحەددین) لەبەرامبەر ئەودا وەکو لەمەر دوو کەسی دژبەیدە و سەرکەش قسەدەکەن کە هەریەکە لەو دووانە دەیهوێ ئەوی تر لەناو ببات، وەکو (شاور) و (ضرغام) سەیریان دەکات^(۱) ئەم بۆچوونەش

(۱) بۆ نمونە (صلاح قەفتان) کە لە کتێبی (میژوی گەلی کورد/ ج ۳/ ۲۰۰۵/ سلیمانی/ ل ۱۸۰) دا دەنوسێ: {سولتان سەلاحەددین ئەبیرست تا- نورالدین- بێتێ لێی لانەدات، بەلام هیچ حەزێشی نەدەکرد بە خەزەتی بگات، بۆیە هەمیشە خۆی داتی سولتان (نورالدین) یان لێ کرمی کردبوو وایان تێگەیاندبوو کە سەلاحەددینی لە سودای سەریخۆیی خۆی دایە، بەلام سەلاحەددین قەت رێی نەداوە کە ناحەزی لەوە دەریکەوێ، بەلام هەرچی (نورالدین) بوو متمانە نەمابوو، لە هەل دەگەڕا کە بیکە بە بیانو کە (سەلاحەددین) لە میسر لابەرێت، ئەواندە هەبە تالیعی سولتان (نورالدین) لای جەزیرەو هەمیشە ناژاوەی بۆ پەیدا دەبوو لەبەر ئەوە ئەدەپژا ئەم دوو دلیسە دەرۆنی خۆی لەتەک سەلاحەددینی بەوفا ناشکرا بکات. ئەواندە هەبە کە سولتان (نورالدین) قاقەزی ئیتاەت و تاییەتی لە سەلاحەددین وەرگرت ئەنجا فەرمانی دا کە بە لەشکرەو لە میسرەو بچێ بۆ فەلەستین تا پێکەوێ بچن قودس بگرن، بەلام لەپێ سەلاحەددین باسی نەخۆشی باوکی بۆ هات لەبەر ئەوە گەڕایەو میسر، لەبەر ئەوە سولتان (نورالدین) زۆر زویر بوو، وستی بە لەشکرەو بچیتە سەر میسر داگەری بکات و سەلاحەددینیش عەزڵ بکات، بەلام ئەجەل نەپێشت و لەو پۆژانەدا مرد (۵۶۹ ک - ۱۱۷۳ ز) هەرچی (شکرالله بابان) ه لە کتێبی (میژوی کوردو کوردستان/ ۲۰۰۴/ وەزارەتی پۆشنییری/ ل ۱۲۰) دا دەنوسێ: {.... نورالدین وستی لەگەڵ لەشکرێکا بەرو فەلەستین بکۆیتەپێ و بۆ خۆشی لەو لاو بێت بۆ شەڕی پادشای (بیت المقدس)، سەلاحەددین قەوڵی کردو رۆشت، بەلام هەراکاتی ئەوێ کە چاوی بە (نورالدین) کەوت زانی کە لە دڵەو لەگەڵیا پاک و یەک پەنگ نییە، سەلاحەددین نەخۆشی باوکی کردە بیانو گەڕایەو میسر....}. لە میژوی سەلاحەددیندا زۆر جیاوازی تر هەبە، بەلکو لەسەر مەسەلەی چۆنەتی گۆڕینی دەرۆنی فاتییمیش لەلایەن سەلاحەددینەو جیاوازی هەبە (شکرالله بابان) لە هەمان کتێبی رابردودا (ل: ۱۱۹) دەنوسێ (کە سەلاحەددین بەپێی هەلپژاردنی (العاضد) یە دەنگی ئەوای سەردارەکانەو بوو سولتانی میسر، ئەمەش قەسە جووژی زەیدانە}. بەم چەشنە میژوو جیاوازی لە گێڕانەویدا زۆرەو هەلپژاردنی پاک و پێسەکانی و تاووتێکردنی دژوارەو مرقۆی کارامە دۆیت هەرچی توێژەری ترە وەکو (ولید نوبەض) لە کتێبی (صلاح الدین الایوبی/

قراءة معاصرة/ دار ابن حزم/ ۸۱) سره باسی دهنوسی؛ (جیاوازی دوو ستراتیژی جیاوازی نیتوان صلاح الدین و نورالدین) ده. لهویدا هاتوه که نیمه کورتی ده کهینه ده؛ (هاملتون جیاوازی شو دوانه بۆ روانیسی سیاسی ده کهیرته وه هولو ددات که تیزری خوی له مهری گروزی په یوه نندیه کانی نیتوان شم دوو سرکرده په لسم خوتندنه وهی جۆرو جۆر دایمیزیتی و؛ باس ده کات که: (نورالدین) سوربو له سهری که ههنگاونکی په کالاره و بنی بۆ راگیانندنی خلافتی عه بیاسی له میسر دا، دوی ماویه کی درتو له مانگی حوزهیران (تینون) ۱۱۸۱ ز دا په رهمی هوالی بۆ نارد که بم کارهی هه لسی و؛ هه مان کاتیش خدلیفه عه بیاسی لم کاره ناگدار کراب و وه بهی شیرزه یوونی دهر کی ده سته جیبی گوتراپه لیت. که واته: ته نگه ژ که لم په یوه نندیه دا له دودولی هه لوه شانندنه وهی ده ولتی فاتیمی دا له ترسی تیکچوونی باری ناوخو بوو، چاوه روانی نه خوئی (عاضدی) کرد تا دهری و پاشان ههنگاه کان به شینه یی هه لیتیت. کات دانان بۆ لاپردنی ده ولتی فاتیمی په یوه نندی گهر و گورپه کانی ورده ورده گرژ کرد وه کو - جب هاملتون) باس ده کات. باس له وهش ده کات که (له ناکامی شکستی (صلاح الدین) له یارمه تیدانی گوره کهیدا له هه لته یی دا بۆ سر قه لای (شویک/ تشرین یه کم / نوکتبر ۱۱۷۱ ز) دا هندی گومان قوما، هه ر پاسوی بینه توه بۆ هوی کشانه وه کی. (وده رکوت که دیارپه کی بۆ نورالدین له گه یینه ی فاتیمیه کان کافی نییه). وه (جب) واده وانی که نه مه سه له ی کات دانان بۆ هه لوه شانندنه وهی ده ولتی فاتیمی و نه غا کشانه وهی (صلاح الدین) له قه لای (شویک) پاشان جیاوازی له سهر به شکردنی گه یینه ی فاتیمیه کان هه مرو نه ونده کیفایه تیه بۆ شیکاری جیاوازیه که (رهنه گه هوکانی گرژیبه که له به نرتدا بۆ جیاوازی پای سیاسی بگه رته وه و ده یوئ شم جیاوازیه به روانیسی سیاسی رافه بکات (نورالدین شامی به خاکی سهر کی دادنا بۆ جهنگ له دژی خاچیه کاندان و، میسری به پله ی یه کم و کو چاوه کی داهات دادنا بۆ تفاتی جهنگ و؛ به پله ی دووه میس و کو چاوه کی سهر پای - الاضافی - بۆ وزی مرؤفایه تی سهر ده کرد (.... که چی (صلاح الدین) پروای وایر میسر لم چاخه دا خلی سهر کی مه تر سیداره). که واته جیاوازی له سهر ستراتیجیه تی کیشه که ده ست پینه کات له به روه پووونه وهی فخره نگه کان له شامدا. نورالدین شامی به پیشتردا هه م ناو میسری به هیزی دارایی دادنا هه م مرؤفی بۆ کۆمه کی. که چی (صلاح الدین) خالی لاوازی له میسر دا به دی ده کردو دوی لهویدا ژیاپوو ده یزانی پۆلی یه که مین قایکردنی نه وینه له دژی هه لته ی خاچیه کاندان، نه غا به روه شام بپروا بۆ جهنگی فخره نگه کان). وه میژوو زانی پۆمان نووس (نهمین معلوف) بروای وایه یه کم گرفتسی ترسناکی نیتوان شم دوو پیاوه له هاوینی ۱۱۷۱ ز دا ته قیه وه کاتی (نورالدین) داوای له وه زیری لاو (صلاح الدین) کرد که ده ولتی فاتیمی بروختی (....) (صلاح الدین) ناچار کراو پلانی پیوست بگیتی له بهرامبر رهنه گانه وهی دوژمنه کارانه ی گه لدا، به لکو گه یشته ناستی خوئاماده کردنیکی گشتی به ناشکرا رووخانی خدلیفه ی تیدا راگیه نن. به لاه له باسکردنیدا هه ر دودول بوو.

(عاضد) هەر چه نده نه خۆشیه کی دروڤخایه نی کوشنده ی هه بوو، بیست سال بوو له گه لیدا بوو، صلاح الدین زۆر دۆستی نه بوو، بیری له وه تده کردوه ناپاکی له گه لدا بکات { (صلاح الدین) چاوه روانی وه فاتی (العاضد) ی کرد تا به په سسی رووخانی دوه له تهی فاتی می ږاگه ی نه ... } . (کورتر کردنه وه) نه م پوونکردنه وه پیچه وان ی نه م ږایه نه ده لاین: (صلاح الدین) برادری کی خرابی هه بوو. که واته: نه م گرځینه ی برونه ه ی نه م ی که (نورالدین) له دلی خۆیدا بریاری لادانی (صلاح الدین) بدات، به لām وه کو (ابن کشیر)

سەرھەڵداوی خۆیندەنەوێهەکی بە پەلەئێ ئێو و تۆوێژەییە لەنێوان دوو پالەواندا روودەدات. چونکە واقعیی بەرجەستە گەواهی دەدات کە (نورالدین) وەک دۆژمن و ناحەز و پکابەر سەیری ئێوی نەکردوو، بەلکو وەک یەکێ لە سەرکردهکانی خۆی سەیری کردوو و لە هەندێ کاردا شێنەیی و سستی نواندوو، ئەمەش بۆتەهۆی مەسەلەئێ سەر کۆنەکردن ئەک مەسەلەئێ دۆژمنایەتی، دیسانەو (سەلاحەددین) لە سەرووی شاهیدەکانەو دان بەو دادەنێ کە ئێو سەربازێکی (نورالدین)ە، هەر فەرمانێک بکات دەبێ ئەنجامی بدات.

پاشان ئێم دوو پالەوانە گەرەییە یەک مەبەستی هاوبەش پێکەوێ کۆکردنەو، هەموو پێگایەکی تری لە ژياندا لێگرەبوون تەنیا سەرقاڵی ئێو بوون، ئێم مەبەستەش تیشکاندنی خاچ پەرستەکان و پاشەکشەیی کردنیان بوو بە دۆرانەو بەرەو دواو، هەر کاتەکیش مەبەست یەک شت بوو، هەرچەند لە کارەکاندا هەندێ جیاوازیش هەبێ پێگای پێکەوتن ئاسان دەبێت.

بەم پێشەکییە دەچینە ناو مەسەلەئێ ئێو دوو پیاو، بەرلەو (نورالدین) کۆچی دواوی بکات و بێشاگان لە هەر پلان و فێلێکی دا، پێژاو کە و تراو، (نورالدین) کاتێ سوپای خۆی بۆ (سەلاحەددین) نارد تا پالێشتی بن لە جەنگی مەلبەملانیدا بۆ سیخوڕی نەیناردبوون، چونکە هەموو سوپاکە هی ئێو بوو بەرلەو (سەلاحەددین) بنو، لە دڵسۆزیدا هیچ لەوانە کەمتر نەبوو کە دوا ئێوان هاتون و ئاسانی نە قسەئێ ئێم کەسە پەسەند بکەین کە وتیەتی: {پرسی - نورالدین - کاتێ دەستی پێکرد کە (اسدالدین شێرکۆ) وەزارەتی گرتە دەستو، لە بەرنامەیدا نەبوو کە (میسر) لەسەر دەستی ئێو لە دەستی فەرەنگی دەریستی، هەتا یەکیکیان وتیەتی: گەر باسی گرتنی میسر هاتە گۆڕی و لاھی - نورالدین - هیچ دلی پێی خۆش نەبوو لە روخسارو قسەکانیدا پێ ناخۆشبوونی لێدەرەدەکەوت، شێرکۆ

باس دەکات (جەنگی فەرەنگ دەرستی ئەمەئێ ئەدا ئەنجا تریکیوونی مردنی..... شا صلاح الدین زۆر لێی دەترسا). (صلاح الدین الايوبي / سەرچاوەی پێر دۆ / ل ۹۴ - پەرێژ) بە کورتکردنەو (وەرگێ)

تەماعى دەسلەت بە سەرداگرتنى خۆى برىارى دابوو} ^(۱) ^(۲) ئەم قسەوباسانە واقع نىكۆلى لىدەكات، چونكە (نورالدين) سوپای خۆى بە سەرۆكايەتى (اسد الدين) نەناردېوو بۆ (میسەر)، ئەگەر ناحەزى دەکرد لەسەر دەستى ئەو رزگارى بېى ئەنجا چۆن بە هێنانەدى ئاواتەكەى دلى خوش نابى!! ئەگەر هیوای سەرکەوتنى هەولەکانى بۆ ئەو نیه ئەى بۆچى سوپای بۆ پەوانە کردوو؟! ئایا عەقل دەیگرئ سوپای خۆى بۆ تیشکان ناردبى، ئەو سەرکردهیه بشکینى کە لە ژیر ئالای ئەودا تیدەکوشت!

پاشان لىكۆلەرەكە دەلى: (بەلام - نورالدين - لەو كاتەوه رقى لە بنەمالەى شادى هەلسا كە (سەلاحەددین) پاش مردنى مامى دەستى بە وەزارەتى - عاضد - وەگرتو، كاتى - نورالدين - لە تەماعو چاوتیپرینی حالى بوو، زانى ئەوان بۆ خۆیان كاردەكەنو زۆر جار بە داخو كەیسەوه دەپوت: كورى ئەبیوب بوو بە پادشا، ناشكرايه كە پىویستە یەكئ لە سەرکردهكانى سوپای (نورالدين) بە وەزارتەكە هەلبستیتو، ئەگەر غەیری (سەلاحەددین) ییش هەلبژیرئو جلهوى كاروبارەكانى بە دەست بگریت، ئەو گومانەى لىكۆلەر کردویهتى لە دل پىسبونى (نورالدين) لە هەر كەسێكى تری غەیری (سەلاحەددین) ییش دەیکرد!

ئەو كەسەى ئەو خەيالەى هەیه پىویستە كە بزانی (نورالدين) بۆ خۆى (نجم الدين ايوب) باوكى (سەلاحەددین) پەوانەى لای (سەلاحەددین) دەكات بۆ (میسەر) و داواى لىدەكات لە پشتى كورەكەیهوه بى، ئەى كەواتە چۆن لە داخوای سەرەخۆبى میرنشینی (سەلاحەددین) دەترسیتو بە زیانەكى مەترسیدارى دەزانئ لە بەرامبەر خۆیدا، ئىستاش گەورەترین پالپشتى ناردوو كە پشتى ئەو بگرئو وەكو رینوماهەخش لەتەكیدا بوو دەستى، ئەنجا ئەو كەسایەتییه باوكى خۆیهتى كە

(۱) الناصر صلاح الدين/ للدكتور عبدالمنعم ماجد، ص ۸۲).

(۲) تىبینى: دیاره ئەچۆرە بۆچووانە زۆر لە میژوونوسان قسەیان لەسەر کردوو، پىشتەر نامازەمان بە هەنێکیان کرد. هەمان سەرچاوەى را بردو/ ل: ۸۳. (نووسەر) (وەرگێت).

کەس لە دنیا دا وەکو ئەو بۆ ئەو خۆشەویست ناییت!!

(سەلاحەددین) دەیویست دەست بەو شۆتێ تازەییەو بەگریو، مسۆگەر هەر دەبێ ئەمەش پڕویدات و^(۱) هەموو مەزۆتێکی ھۆشیار کە خۆی لە چەقەکانی سەرکردایەتیدا دەبینێ حەز ناکات کە مۆلک و دەسەلاتی لەدەست بپروات و لەگەڵ ئەوەشدا پەڕی بەو دەبرد کە (نورالدین) گەر و سەرداریەتی و، داخواری دەکرد ئەو پازی بکات و ئەمە مەسەلە ی کینەو ئێرەیی نووسەریکی خۆرئاوایی خەیاڵی دەکات کە لەکاتی نووسینی میژووی جەنگی خاچ پەرستیدا بە ئارەزوی خۆی دەینوسی و ئەزانن کە پالەوانانی ئیسلام هەر هەموویان لە جەنگی خەباتدا دژی گەلی خۆیان بوون، ئێمەش بەبێ بەلگە شۆتێ لێکدانەوی ئەوان دەکەوین، ئەمەش پێویستە خۆی لێدورە پەرێز بگرین.

زیاتر لە جاری باسەم کردوو: کە هەموو مەسەلەو بابەتەکی میژووی چەند پڕوویەکی ئەگەری هەیەو، هەرکەس ویستی لە کەسایەتی پالەوانێ کەم بکاتەو، پڕوویەکی دەدۆزێتەو بۆ تێرکردنی ئارەزوی کەسایەتی خۆی لە کەم و کوری لێگرتندا، بەلام ئەو شتیکو راستییە کەش شتێکی ترە.

بۆم هەبە چەند لاپەرەیی بێخەمەر و لەوێ هەندێ لێکۆڵەران بەرەمیان هێناو لە بەلگەنامە ی پڕو کینە ی نێوان (نورالدین) و (سەلاحەددین)، بەراستی ئامانجی سەرەکی (نورالدین) ئەوەبوو کە بەزوترین کات لەگەڵ خاچ پەرستەکاندا بکۆتێتەو

(۱) وەکو باسمانکرد (صلاح الدین) پڕوادی بوو لە هەزەبان پڕو و کۆرە مە پڕو، سەردەمی حکومەتی پڕوادی هەبوو لە سەردەمی بوبە هیکان لە (۳۳۲ ک) لەلایەن مەزەبانەو دروستکراو و شایبازیش لە دیاربەرە کردا حکومەتی دۆستە لە (۳۷۰ ک) دا دروستدەکات. هەمەویش لە شارەزوور کرمانشای تێستا حکومەتی دروست دەکات. بەلام ئەم سەردەمە باوی دەرەبەگایەتی بوو کە قۆناغی بوو میژوو بزی کرد. ئەبیوب بابیری (صلاح الدین) کە لە پیاوتکی ئەم مەرتشێنە پڕوادیە بوو. هەرچی مەرتشینی هەزبانە لە (۲۹۹ ک) دا دیسم بەرامە کوردی دروستی دەکات کە تا چیاکانی هەکاری دەستی رۆشتوو، بەلام (عەمەد راوی) دەخاتە ژێر دەسەلاتی مەرتشینی پڕوادیەو کە تاسەدی (۷ ک) دوام دەکات! امارە بەدینان سەیر بکە (وەرگێڕ)

ملەملانی‌یه‌و، کاتێ (سەلاحەددین) یش لە مەسەلەى دەولەتى فاتیمی رزگاری بوو پێویستە بە پەلە بپروات بۆ داگیرکردنى (کەرەك)، کاتێ (نورالدین) لە پوی بەرامبەر یەو بۆ (کەرەك) رادەپەرێ دوژمن دەکەوتتە نێوان دوو بەرەو، بە مەش ھۆیەکانى سەرکەوتنى بۆ دەستەبەر دەکات... ئەگەر (سەلاحەددین) ھەندێ شلى و شینەیی بکات، ئەو پێویستە (نورالدین) توپە بکات ئەگەر کورێ (نورالدین) خوشی لە شوینی (سەلاحەددین) بوایە و سستی کردبایە لە چون بۆ ئەو شوینە کە پێویست بوو بۆ بچیت، بێدوولتى (نورالدین) توپە دەکرد.

(سەلاحەددین) دیاری بەنرخى لە دارایی گرانبەها بۆ سەردارەکەى نارد کە لە مۆشکى فاتیمیدا دەستی کەوتبوو، بەلام (نورالدین) بە شوین نامانجى بەرزترەو یەو، بەسەر نامەبەرى (سەلاحەددین) دا قیژانێ و وتی ئیمە (سەلاحەددین) مان بۆ ئەو نەناردوو دیاری گرانبەها مان بۆ بنێرێ، بەلکو بۆ ئەو مان ناردوو تا بە مائەکەو نامادەبێ بۆ داگیرکردنیکى چاوەرپوانکراو پێویستە ھەر لە ئیستاو لە نامەکەى خۆى حالتى بێت!! ئەم وەلامەش بەلای (سەلاحەددین) ھەوا سەیردەکرا کە بەکەم زانینى کارەکانى ئەو، بەلام وەلامدانەو ی چاوەرپوانکراو فەرماندە یەکی گەورەو ھەو ئارەزوومەندى بەرەو ڕووبوونەو ی لەگەڵ دوژمندا بە گپوتین تر دەکات، لەگەڵ ئەو وەلامدانەو ی (سەلاحەددین) ڕەوانەکراو خۆى ناردە لای ئەم پیاو گەورە یەو ھەواتى دەداتى کە ئەو لە چون بۆ (کەرەك) دوا ناکەوێت.

بێگومان (نورالدین) بە سوپاو بەرپێکەوت، چاوەرپوانى (سەلاحەددین) ی کردو ئەویش خۆى نامادە نەکردبوو، ئەمە یە شوینی ڕەخنەو گازەندە یی ئەوانەى دەلێن: دواکەوتنى ئەو نامانجیکى سیاسى بوو کە بریتى بوو لە ترسانى ئەو لە پاشاوەکانى فاتیمیەکان کە لەگەڵ ونبوونى ئەودا بێتەو سەر تەختى دەسەلات، ئەوانە مەبەستەکیان ھەبە لە قسەکیاندا، بەلام ئەگەر سەرکرەدە کە لە بەرامبەر ھەموو ئەگەرێکدا بوەستى کە دێتە ڕویمە یەک بەست ناپواتە پێشەو، بەلکو پێویستە لەسەرى کەسێک لە شوینی خۆیدا دابنێ لە (میس) دا کە خۆیان پڕچەک بکەن! بووار نەدات چاو خەوتووەکان خەبەر یان بێتەو.

(نورالدین) ڕزیشت و (سەلاحەددین) نەهات و، ئەم پیاوێ تۆرەییە نامەییەکی ئاگرینی بۆ ئەم سەرکردەییە نارد کە لە بەلێنەکی دواکەوتبوە، ئەم نامەییە ئەوەندە توندبوو کە هەتا یەکێ لە سوارچاکانی (سەلاحەددین)ی تۆرەکرد و لەناو خەلکە کەدا هاواری کرد (بۆچی -نورالدین- بەم ڕەنگە دەدۆی، وەک ئێمە لەبەرچاری ئەو هیچ نەبین، ئەگەر بێت و بێتە ناومان بە شمشیرمان جەنگی لەگەڵدا دەکەین).

ئەو گەنجیە پەلەییەکی هەلەشەنە هانیدا کە ئەمە لای گەلیک بەیان بکات کە هەر هەموویان سوپای (نورالدین)ن، (نجم الدین ایوب) پەیی بەمەترسی ئەم قەسەییە برد کە ئەم کابرایە بە پەلەییە، وتی، جا هاواری کرد: ئەزانی ئەوێ باسی چی ئەکەیت، ئێمە هەموومان لە خزمەت (نورالدین)دا کار دەکەین و، پاشان لەبەر چاری ئاپۆرەییەکی خەلکدا ڕوی کردە (سەلاحەددین)ی کۆپۆ و وتی: (ئەگەر -نورالدین- بێ من ئەو خالەییەت -ناماژەیی بۆ جارمی کرد - زەوی لەبن پێی یدا ماچ دەکەین هەموو لەشکر وەک خۆمان گۆتێرایەڵی (نورالدین)ین ئەو ولاتەش کە ئێمە لەناویدا دەژین هێ ئەو، بۆی هەییە فەرمانمان پێ بکات لەناویاندا، ئەنجا ڕوی لە سوپا کرد و وتی: ئێمە لێرەدا هەموومان گۆتێرایەڵی -نورالدین- ین تێدەگەن؟!)

بەناوی ئەو ئەو ولاتەمان گرت و، بەناوی ئەویش لە مەیدانی تیکۆشاندا سەردەکەوین!!). (سەلاحەددین) وتی: باوکم چۆن دەڵێ ئاواوە، ئەگەر (نورالدین) یەک نوێنەری بچوکی خۆی بۆ لام بنێرێ و جەلوم بۆ لای ئەو ڕابکێشێ گۆتێرایەڵی دەکەم ئەوە تەمەن بۆ (کەرەک) دەڕۆم!!

فەرماندە بە لەشکرەوێ لە (میسر)وێ کەوتە ڕۆی و، وایزانی جەنگی گەرم لە دەوری (کەرەک)دا دەبێ، بەلام هەر لە ڕێگادا دوو هەوائی ناخۆشی پێگەیشت، یەکەمیان مردنی باوکی بوو کە لە ئەسپ کەوتبوەو خواروێ کە لە مەیدانی یاریکردن بە گۆچاندا دەکەوتتە خوارو سەری دەشکێ، پزیشک ناتوانی لە مردن

رزگاری بکات، ھەوالتی دووہم مردنی پالھوانی شەھید (نورالدین) بوو کہ گەورەترین دوژمنی خاچ پەرستان بوو^(۱) ھەلگری ئالا بوو بۆ ھێرش و بەرگری!! نا لیڤرەدا (سەلاحەددین) بینی پیاوێکی بەرپرسیارە و نەرکیکی قورسی لەسەرە چونکە سوختە (نورالدین)ە.

(سەلاحەددین) پراوێژکارانی خۆی کۆکردەو، قازی (فاضل) لە ھەمووان نزیکتر بوو، بۆئەوێ بزانی چی بکات و، پایەکە لەسەر ئەو دەرچو کہ بۆ قاھیرە بگەرێتەو تا مەسەلە ییمارپەتی (نورالدین) لە شامدا لەدوای مردنی (نورالدین) دا پۆشن دەبێت و، ئەو زانی لەناو ئەمیرەکاندا کێشە سەر ھەڵدەدات و ھەریەکیان بە بیانوی پارێزکردن لە کورپە باشەکی شا (ئیسماعیل) دا دەست بە سەر پاشایەتیدا بگرێت، منداڵەکە تەمەنی نەگەیشتۆتە (۱۱) سالی و تا دەگاتە تەمەنی پێگەیشتن و ھەرزەکاری پێوستی بە کەسێ دەبێ کہ مشوری کارەکان بخوات و بەرپۆھیان ببات.

بە مسۆگەریش توندترین کێشە سەریھەلدا، تەماعی گەورە موسڵ کہ برای (نورالدین) بوو دەرکەوت بۆ خستە ژێر پکێفی ولاتی ئەو بەو ناوێ کہ ئەو ھەسییەکی ئەمیندارە بەسەر برازەکیەو، ئەنجا ئەو ھەوالتە بە (صلاح الدین) گەیشت کہ ھەندێ لە سەردارانێ میرنشینی شام پەییوەندییان بە فەرەنگییەکانەو کردوو کہ لەکاتی شەپکردن لەگەڵ دوژمنیدا ئەوان کۆمەکی و یاریدەیان دەدەن!! جارێکی تر گەمە (شاو) و (ضرغام) بۆ (شام) گەراپەو کہ (نورالدین) ی ھاندا (اسد الدین) بنێرێ تا ولات لە کارەساتی ھێرش فەرەنگەکان پاریزێت، کەواتە پێویستە (سەلاحەددین) بەرو شام بڕوات تا ئەو ژێردەستانە لەکاتی چونیاندا بۆ

(۱) پابردو بینیمان کہ لە (میژوی گەلی کورد/ صالح قەفتان/ ل ۱۸۰) و (میژوی کوردو کوردستان/ شکرانە بابان/ ل ۱۲۰) ناماژەکراوە کہ (صلاح الدین) نورالدین - دەبینێ و، پاشان بە بیانوی باوکی دەگەرێتەو! کەچی لە کتێبی ئەم نووسەرەدا کہ نووسراوی (د: عەبد رجب البیومی) بە (صلاح الدین) لە رێگادا ھەوالتی کۆچی ئەم دوانە پێدەگات! (دەرگێ).

هاوېه‌یانی به‌ست له‌گه‌ل فەرهنګدا که نه‌وان به ره‌واله‌ت وهریده‌گرن نه‌که‌ونه داوی نه‌وانه‌وه، نه‌و شوینه گرنګانه‌ی له‌سهرده‌می (نورالدین) دا قایم بوون ده‌ست به داگیرکردنیان نه‌کهن.

نه‌گه‌ر (نورالدین) یش بۆ باوه‌شی به‌زه‌یی خودا گه‌راپیت‌ه‌وه‌و نه‌و شوینه‌و پیښه‌یه‌ی (سه‌لاحه‌ددین) پیښه‌یه‌ی و ناوی ده‌رکرد له وه‌چه‌کانی دواي خویدا و نه‌و وه‌ری نه‌گرت، نه‌ویش غوونه‌یه‌کی جوانی دل‌سوژی بلیمه‌تی‌و، هه‌ستکردن به به‌رپرسییه‌کی ثابینی پیشک‌ه‌ش کرد، نه‌وانه‌ی که‌سان به ټاکامه‌کان ده‌کیشن، نه‌ک به نیه‌ت پاکی نه‌و حوکه‌می به‌سهردا ده‌سه پینن که وه‌کو (عماد الدین) ی باوکی و (سه‌لاحه‌ددین) ی شاگردی نه‌یتوانی خاچ هه‌لگه‌ره‌کان بشکیتنی‌و نه‌وه‌یان له‌یاد چووه که نه‌و پیاوه مه‌زنه مه‌یدان‌داری هه‌لمه‌ته‌کانی خاچ په‌رستی به‌رفراوانی کردووه که له‌سهرده‌می باوکیدا نه‌وه نه‌بووه، دیسانه‌وه نه‌و (سه‌لاحه‌ددین) ی له‌سهر دل‌سوژی و فیداکاری و پیشمه‌رگه‌یی راهیناو سوپایه‌کی پچ سپارد که بیکات به سه‌رکرده‌یه‌کی ټیک‌وشه‌رو کوژنه‌ده‌ر، نه‌گه‌ر له‌به‌ر نه‌و نه‌بایه نه‌یوپییه‌کان نه‌و ده‌نگه‌یان نه‌ده‌هینا، که‌واته نه‌و شوینی له نیوان نه‌وانی پیش خو‌ی و دواي خویدا گه‌وره‌یه، زیاد له‌وه‌ش خاوه‌ن نه‌و پروایه بسوه که شه‌وغونی درټژ بکات، نه‌مه‌ش له‌کاتیک‌دا خاچ په‌رسته‌کان له هه‌ر ناوچه‌یه‌کی مسولمان‌دا هی‌رشیان بردووه‌و نویژی تاییه‌تی خو‌ی له میحراب‌دا هه‌بووه که تویشو‌و توانای خو‌ی لی‌وه‌رگرتووه بۆ خه‌بات، کاتج له په‌رک‌و‌و کپ‌نوش‌دا بووه هه‌ست به یاریده‌ی خوا‌یی ده‌کات فه‌یز ده‌کاته سه‌ری، (تاج الدین) شاهه‌نشا راستی کردوه که له‌کاتی به‌زه‌یی پچ هاتنه‌وه‌یدا نه‌م شیع‌ره‌ی شاعیریک‌ی به‌سهردا ده‌لیت:

جمع الشجاعة والخشوع لربه ما اعظم الخراب في الخراب

واته: نازایه‌تی و ملکه‌چی بۆ په‌روه‌ر دگاری کوژکرده‌وه، چه‌نده مه‌زنه میحرابه‌که له میحراب‌دا.

له دواى نووسینی ئەم مەسەلەیه داو تەواوکردنی دا ھەز دەکەم کۆتایی باسەکه بەو گەواھییە راستەیدە یانم کە ھەستی (سەلاحەددین) لەمەر مامۆستاکیدا دەردەخات، ئەمەش لەکاتی سەرھەڵدانی ئەو ناکوکییەدا کە رابردوو ناماژەمان بۆی کرد تا کۆتایی بە ھەموو ئەو نووسینانە بێنێ کە دەیانەوی کیشەکە بەو شیوەیە بەرجەستە بکەن کە خۆپەرستی و ئارەزووی کەسایەتی وێنە بیر دەکات کە (سەلاحەددین) بە قازی (بەالەدین ابن شەداد) دەڵێ دواى ئەوەی کۆچی دواى دەکات: (ھەوالمان لە — نورالدین — بەدەست گەیشتوو کە ویستویەتی بەرەو میسر بچین، کۆمەڵێ لە یارانمان ناماژەیان بەو دەکرد کە نەیارى ئەو بین و بە قسەى نەکەین، بەیە کپیزی پەلامارى سوپای بەدین و پەرچی بەدەنەو ئەگەر ھات و مەبەستی ھینایەدی، من تا کە کەسێ بووم نەیارى ئەو بووم و وتم: ئەم گوتنە دروست نییە، بەردەوام ناکوک بووم لەگەڵیاندا تا ھەوالی مردنی ئەو گەیشت،^(۱) ئەمەش دان پێداھینانی (سەلاحەددین) بە زمانى خۆی، (جەھیزە) قسەى ھەموو قسەکەریکی پرپیەو.^(۲)

(۱) (احمد ایش) لە (تحقیق) ھەکیدە لەسەر (النوادر السلطانية ابن شداد / ط ۲ / ۲۰۰۵ / دیەشق) لە (ل ۱۱۲) دا دەنوسێ: { ئەمە ھەلوتستیکى پەرۆزە کە بۆ صلاح الدین وەفادارى جوامیتری بە ھەموو شانازییەکەرە توێمار دەکات کە نایەوی قسەى گەرەى رابردوی خۆی تیکۆشەری گەرەو دنیانەویست نورالدین بەشکینێ، لەگەڵ ئەوەشدا توانای تەواوی ھەبوو نەیکات، ھەموو ھێزی میسر و داھاتەکەى بەدەست ئەوەو بوو } . (دەگێر).

(۲) ئەمە پەندێکی عەرەبییە . (دەرگێر)

له پیناوی یه کپیزی دا

شاعیریکي عه ره بی ده لئ:

لقد کان فی الهجران ما یزع الهوی ولکن شدید فی الطباع اشقالها

نه گهر خو نه ریته کان گواستنه وه یان دژوار نه بایه، ئاره زووه کان ده سه لاتیان به سه ر ده رووندا توندوتیژ نه بایه کار به ده سه به چو وکه کان که ده سه لاتی شاریک و گونده کانی ده ورو به ریان هه بووه بۆیان دروست نه ده بو که داوای ناکۆکی بکه ن، به په له ده ست بۆ هاو په یانی کردن له گه ل دوژمنان دريژ بکه ن تا - (سه لاهه ددین) بروختن، (سه لاهه ددین) له (قا هیره) وه بۆ شام هات نه ک بۆ نه وه ی له شوینی خۆیاندا لایان ببات، به لکو بۆ نه وه هات نه گهر بیتو نه وان بیتنه ژیر به یداخه تیکۆشه رانه ی نه وه کو چۆن پابردو له ژیر به یداخه (نورالدین) دا بوون، نه وه سه قامگیرو پاچه سیاویان ده کات^(۱).

(۱) محمد نه مین زه کی به گ له کتیبی (مشاهیر و کردستان/ اعداد رفیق صالح/ ج ۲/ ۲۵ ل/ سلیمانیه/ ۲۰۰۵) دا ده لئ: {نه گهر سه یری ژیاننامه ی کورتی نه وه بکه مین سولتانیکی مه زن بوو، خزمه تیکی گه وری پتیشکesh به خۆره لات کردو، به سه ر فیرهنگدا سه رکه وتو سوپای شکانن و، قسه ی سه ردارانی نیسه لاسی کرد به په لکو دوو پایه ی گه وری خسته سه ر ده سه لاتی خۆی و له مه رنشینی نیسه لامیدا که - سو ریا و مه سر بوو، هه رچه نده مه زه به یان جیا بووه - هوکی نه وه له کورده ستانه وه تا تونس و تا سو دان و یه مهن تا عه ده ن دريژ بۆوه، به زی ره کی خۆی توانی یه کپیزی دروست بکات، هه ر چه نده له مه زه به و نه ریت و په گه زدا لیک جیا بوون، هه مو نه وه سه رکه وتن و پۆگار کردانه که پایه یه کی مه زنیان هه بوو له دامه زاندنی ده سه لاتیدا و پاراستنی نیسه لامدا بۆ که سایه تی مه زنی و سه روه تی پاک ی نه وو جوان ئیسه داری و دادگه ری نه رمی نه وه ده گه ریتنه وه دکتور یوسف قه رزای له (این الخلل) دا؟ له مه ر (صلاح الدین) وه له خۆره لاتناسی ناو دار (گپ) ده گپرتنه وه که له کتیبی (الی این یتجه الاسلام) دا ده لئ: {هه رچه لته نیسه لامیه کان ته نیا له بوونی

پێویستە لەسەر هەر یەکێک لەوانە ھۆشیارانە بە خۆیدا بچیتەو، بپرسی: نایا ئەگەر پشتگیری لە (سەلاحەددین) بکەم هیچ شتێ زەرەر دەکەم؟ بەلکو پێویستە ھەستی ئاینی بە سەریدا زال ببی و پرسیار بکات: ئەی بۆچی (سەلاحەددین) خەبات دەکات؟ کێ خەبات دەکات؟ جیاوازی لە نێوان پالەوانێکی مسوولمانی نازادا، کە ژبانی بەولاولە ناو و قوتابی و شاگردەکەی ئەوچی دەبێ کە بە شایەستەیی شوینی ئەو بگریتەو کە جگە لەو کەسی تر پیتی ناگات؟!

ئەگەر پوو لە یەکتەری بکەن و ژیرانە لە یەکتەری بپرسن کە غوونە ی وە (سەلاحەددین) بەشیکە لە بەزەیی خودا بۆ ئەوانە و ئەو لە پاش خودا پاسیان دەکات و لە دەست فەرەنگەکان دەیانپاریزێت. ئەگەر لەلایەن فەرەنگەو پەلاماریان بدرێ بە هەر ھەمویان ناتوانن بەر بە کونەکەی بگرن، خاچ پەرستەکان بە مردنی (نورالدین) زۆر دلخۆش بوون و، وایان دادەنا ئەگەر مەترسی (سەلاحەددین) نەبێ کاتی سەرکەوتن نزیکەو، ئەوان بە تەواوی تەبیار و نامادەن کە لەگەڵ ناحەزی (سەلاحەددین) دا لە مسوولمان و نامسولماندا ھاریکاری بکەن تا ببن بە کۆمەڵەیەکی یەگرتووی پشت بە یەک بەستو لە بەرامبەر سەرۆکی (مصر) دا.

گەر وەرەترین ھیوای فەرەنگی ئەو بوو کە فەرمانپەرەیاانی (شام) و (موسڵ) (جەزیرە) یان لەگەڵدا بن و، خەلیفە (نورالدین) بێ یاریدەدەر بێنیتەو!! ئا ئەو تا ئەوانە دەبینن کە ھیوایەکانیان خەریکە بێتەدی کە دەبینن ئەو میرنشینە

سەرکردایەتییان کەمە، لە دەرکەوتنی -صلاح الدین- ەکی تر هیچی تریان کەم نییە. { محمد ئەمین زەکی بەگ} لە {مشاہیر الکرد و کردستان / ل ۲۶} دا دەنوسێ: {میژوئوس (ستانلی) دەلی: {جێهان بە پەوشتی ئەو کەسەو وەسفە بەرزەکەی ناشنابوو، بێگومان دلێکی پاکی ھەبوو، پیاو نازاو دل ناسک ھوو... ھەند. بەو وەسفانە غوونە یەکی کامل بوو بۆ ئیسلام}.

ھەروەھا ھاتوو: {ھەتا (قلب الاسد) بەم ناو وەسفی دەکات: (دلێ ئەم شێرە لە دلێ شێری نیو بەھێزترە)}. وە {امین معلوف} لە {اغروب الصلیہ / ل ۲۲۶} دەلی: {بەخشدەیی صلاح الدین وەکو دەبینن گەشتزەتە ناستی نەست (الاولعی)}. {ابن الاثیر} لەمە پ ئەژادی ئەییوبیەکان دەلی: {ئەم پیاو ئەژادی بەرزترینی کوردەکان بوو}.

{صلاح الدین الایوبی / ولید نوبھض / دار ابن حزم / ل ۶۶-۱۱۶}. {وەرگێژ}

بچوكانە بە گەردەنكەچىيەو بە پەلەو بەرەو پرويان دەچىنو داواى پاسكردنو
چەپالەدانىان دەكەن لە دەستى (سەلاحەددىن) ! وەك بلىتى پابردوو نەيان بينى وە كە
(كامل كوپى شاوەر) چى پىكردن كاتى لە پروى باوكيدا قىژاندى: ئەگەر من بە
دەستى پالەوانەكانى مسولمان بكوژىم پىم باشترە لەوې بە سەرشۆپى لە
بەردەستى بەزەبى دوژمنىكى خاچ پەرستدا بۆيم، وەك بلىتى نەزانن كە دوژمنى
ستەمكار مەپە دابراو و ناوارەكان يەك بەيەك خوڻيان دەپۆزن، ئەگەر پىنگا چۆل
بى و پوى (سەلاحەددىن) بزرىيت.

(سەلاحەددىن) بەوې زانى كە خاچ پەرستەكان بە مردنى (نورالدين)
كەيفخۆش بوونو، بە دوورىنييه كەى دەيزانى كە ئەوانە شارەكانى (شام) يەك بە
يەك هەلەلۆشنو ئەوې (نورالدين) بەرەست بوو لە پىنگاى هێنانەديدا دەپهيننە
دى. ئەنجا بە ئەركى زانى بە ناشتى پەرەورەرانە لە ئەمىرەكانى شام پاپەپى و بە
ديتنى ئەو هەورانهى لە ئاسودا هەيە بكووتە كىبەركىو، بەلئى بەشيوەيەكى
ناشتيانە پۆيشتو جگە لە (۷۰۰) سەرباز لەگەل خۆيدا نەبرد، ئەمەش تەنيا بۆ
خۆپاراستن لە هەر ئەركىكى پەلامارى دوژمنى خاچ هەلگى سەمكاردا، كاتى
بە ساغى گەيشتە (دەمشق) سوپاسى خواى كرد كە چاوەكانى فەرەنگى خەواندن،
چونكە لەو دەترسا ئەگەر سوپايەكى تەواو نامادە لە ژمارەو تفاقدا بپوات
ئەمىرەكانى شام واتىدەگەن كە (سەلاحەددىن) بۆ جەنگى ئەوان هاتوو، دەپەوئ
بە زۆرى شمشير ناچارىان بكات. خودا لەمەدا سەرى خست بەرلەوې بگاتە
(دەمشق) پەيامنيرى خۆى نارد تا خەلكى ئاگادار بكاتەو كە لە مەزگەوتى
گەورەدا كۆبەنەو، ئەو وەكو سەردان هاتوو و مەبەستى شەپ نىيەو هەلۆيستى
داواى مردنى (نورالدين) لەگەل جىنييشنەكانيدا بەسەر مەنشىنەكانەو
تاووتىدەكات، تا پىزەكان لە ژىر يەك ئالادا يەكبەرەنەو، وە ئەو تەواو
خۆشەويستى خۆى دامەزراندوو بۆ (سالىح) شاى كوپى (نورالدين) لە پوى
بەرەوې باوكيداو، پۆزى تەواو بۆ ئەو خىزانە تىكۆشەرە دادەنيت.

خه لکی گوئ بیستی راستگوئی و ناشتیخوازانهی (سه لاهه ددین) بوون، زانیان خودا دواي (نورالدین) مسولمانی پشتگوئ نه خستوه، به لکو که سیکی هیناوه ته شوینی نهو که هه ننگاوه کانی نهو هه لده گری و رۆلی نهو ده بینیت و هه وائی پیگه یشت که جه نابی (سیف الدین غازی) کاربه دهستی (موسل) که کوره مامی (صالح) شایه له دۆستایه تی خۆی لایداوه، به مندا ل سهیری ده کات گوايه ناتوانی ئه رکي ده سه لات به دهسته وه بگریت و، بۆیه ویستویه تی میرنشیني نهو نهک به خۆش. به لکو به داگیرکردنکی به زۆری دهستی به سه ردا بگریت و، هه ر وه کو (نورالدین) له موسلدا له شوینی خزیدا داینه ناوه و، زه مینه شی بۆ پادشایه تی بۆ خۆش نه کردوه به پیدانی سامان و که رهسته و نامیرو پیاو.

هه وائی نیازی (سیف الدین) به (سه لاهه ددین) گه یشت و، زانی زهنگی شه ر خه ریکه لیده دات و، نهو ناکوکی و پارچه بوون و فراوانی شهرو هه رایه که له رابردودا حیسابی بۆ کردبوو بووه به واقع و، دلنیاوو له وهی که (دیه شق) شه ری تیدا ناقه ومی و ناشتی پارێزراوه و، ننجا روهی له (حمص) کرد و، فه رمانه وایه که ی پیگای نه داو، خۆی له پال قه لاوه ته قهت کرد.

له وکاته شدا فه رمانه وایه خۆبه رسته کان له گه ل شا (صالح) دا کو بونه وه، تا وای لیبکه ن که (سه لاهه ددین) بۆ نه وه هاتوه که له سه ر ته ختی لابیات و نه وهی ده یلنی له به ره ی پاراستنی نه ودا ته راویله که یه که خه لکی پی فریو خوارد و ده کات، شای مندا لیش له وهی ده ییستی نازانی کامه راسته، بۆیه هه مویان پیان له سه ر نه وه داگرت که له گه ل (سه لاهه ددین) دا بجهنگن، ته وان ده یانزانی له به رامبه ری نه ودا ده به زن، بۆیه گه وجییان خه یالی داواکردنی یارمه تی شای (ترابلوس) به ناوی (ریموند) له که لله ی دان و مال و چه کیان بۆ هه لپشت تابه سوپاوه بی له کاره ساتی (سه لاهه ددین) ده ربازیان بکات! (ریموند) به دلی خۆشه وه وه لامی دایه وه و، سوپای خاچ په رستی بۆ په لاماردان کو کرده وه، به لام (سه لاهه ددین) نه وهی پشتگوئی نه خستوه، به لکو به مه بهستی (ترابلوس) که وته ریگا، کاتی هه وائی پیگه یی که

سوپای مسولمانان بەرھوو تەرپاڵوس بە ڕینگاوێ، ڕوی لە قەڵاکەمی کردو ڕایگەیاندا
نەو ناشتیخوازە نەک شەرفڕۆش.

بەم شێوەیە خودا مسولمانانی لە جەنگی چەپەڵەدان کە خەریک بوو
هەلگیرسێت پاراست، خەڵکە کە بیریان لە تیرۆرکردنی (سەلاحەددین) کردەو، بەلام
کێ ئەو ئازایەتیە هەیە؟ ئەوانە خۆبەخشانیکن لە یارمەتیدەرانی (سنان)ی (شیخ
الجلیل)، پەیوەندییان بەوانەو کرد، کێ لەخۆی ڕادەبینی (سەلاحەددین) تیرۆر
بکات، ئەگەر خودا نەپاراستبایە دەبو بە کارەسات، (سەلاحەددین) کۆلی نەداو
ڕوی لە (حمص) کردو قەڵا شینە کە خۆیان دا بە دەستەو، ئەنجا دانیشتوانی
(بەعلەبەک) و، پاشان داوی بە دەستەتانی سەرکەوتن بۆ (حەلب) گەڕایەو.

فەرمانڕەوایانی شام بێیان کارە کە پاستییەو شای فەرپەنگی بێدەنگ بوو
پلانی (باتینیەکان) سەری نەگرتوو، هیچ ڕینگایەکیان نەماو مەگەر داواکردن
نەبی لە (سەیف الدین غازی) کار بە دەستی (موسڵ) کە وایان تینگەیاندا ئەگەر
یارمەتییان بدات بۆ بەرکەنارکردنی (سەلاحەددین) ئەوکاتە تەواوی ولاتی
(نورالدین) لە ژێر ڕکیتی ئەودا دەبی.

دەستیان کرد بە کۆکردنەوی چەک و سوپا تا بێی بە کۆمەکیەکی کاریگەر لە
جەنگی (سەلاحەددین) دا، (سەیف الدین)یان بەو قسانە لەخستە برد (کە لەبارە
تفاقی سوپاو بەزێان باسکردبوو، زوو چوو پێشەو داوای لە شا (صالح) کوپی
(نورالدین) کرد کە چاوی پێ بکەوێ و داوای لێکرد کە لە پێشەنگی سوپادابی و
هەنگاو بە هەنگاو لە گەڵ ئەودا بڕوات تا خەڵکی وایزان بۆ تۆڵە سەندنەو هاتو،
بۆ برازاکی لە دکتاتۆریکی زووتر کە هاتوو کوپی پادشاییەکی دەربکات.

(سەلاحەددین) ویستی بەبێ جەنگ شەڕ کە یەکلایکاتەو نوێنەری خۆی ناردە
لای (سەیف الدین غازی) کە پێی ڕاگەیەنێ ئەو حەزی لە ناشتی و پێکھاتنەوێە تا
خوێنی مسولمانان نەڕژی و، شکستیش بە نیازی فەرپەنگی بێنی کە حەز دەکەن
مسولمانان خوێنی یەک بڕێژن و دەسلالت و توانا لە دەست بەدەن و، ئەو نامادە

ولات وهك خۆی به ئه و بسپیژی به و مه رجی ئه و له (دیمه شق) دا جیگری شا (صالح) بی! نه مه ش پیتشیا ریکی سه خاوه تی و دلقراوانیه كه (سه لاحه ددین) بۆ یه كخستنه وه ی ریژه كان خستیه پروو، چونكه ئه و ده یویست ئه وه دهسته بهر بكات كه ولات له دهستی مسولماندا بمیخته وه و، نه گهر (سیف الدین) له (دیمه شق) دا جیگری (صالح) شا بیته وه حق و مافی ئه و پارێزرا و ده بی و ئه رکی باوکی ئه و ی ره چاو کردووه، له لایه کی تریشه وه له ناو گۆیچكه و چاوی فه رهنگیدا له كه مینا ده بی و ده توانی خۆیان لی پپاریژی و، ده توانی به ربه ستهك بی له بهرامبه ر ولاتی شامدا و، به راستی نه مه خدی قوربانی به خۆدانه و، نه گهر خه لكه كه حالی بووبان به مه دلخۆش و كامه ران ده بوون و ئه و ده مه ئه یانبینی كه په یاننامه كه ی (سه لاحه ددین) پارێزه ریكه قهت خه ونیشیان پتوه نه بینیه له پابردو ودا.

به لام وه لامی ئه وه یان نه دایه وه كه پاراستن و ئاسایشی ئه وانی له خۆ گرتبوو، (سیف الدین) له سه ر جهنگ گێپان سوربوو تا (سه لاحه ددین) به یه كه جاری ده ريكات، ئاكامه كه شی ئه وه بو له گه ل یارمه تیده رانی زۆر به خه سته شكان و، سوپا كه په رت و بلا و بوون و نه یان توانی یه ك بگره وه و، به رامبه ریشیان به دوا وه یانه به دیلیان ده گری و ده ست به سه ر تفاقیاندا ده گری تا له (حه له ب) دا گیرسانه وه و، فه رمان په واکان به شكای گه پانه وه دوا وه.

هه رچی (سیف الدین) بوو به ترسه وه بۆ (موسل) گه رپایه وه و له سه ر هه سته ی ده پروانی و هه والیکی ناراستی بۆ هات كه گوايه (سه لاحه ددین) به ریگا وه یه و به نیازه بیته سه ری، نه مه ش پپو پاگه نده یه کی ناراست بوو و جیگای بپروا نییه، چونكه (سه لاحه ددین) له به ر دوژمنی راسته قینه ی خۆی به سوپا وه بۆ دوور ناروات، به لكو وازی لیدینی تا له گه ل پۆژاندا هه لۆیستی ده گۆری، ئه م هه واله ناراسته به په له هه ردوو له شكری پینك پپژاند، كاتی (سیف الدین) به سوپایه کی نوئ كه له ده وری شاردا كۆی کردبوونه وه كه ده گه یشته (۶۰۰۰) جه نگا وه هیرشی بردو، سه ركه و تنه كه ش بۆ (سه لاحه ددین) بوو، نازیانه ده سه لاتی به سه ر

هەلۆیستە کە داگرت و ئەوانى تریش بە ترسەوه پرایان کردو دەسکەوت و تالانیانى زۆریان بە جێ هیشت کە سوپای (سەلاحەددین) ی بە هیژ کرد. بەمە هیواى (سیف الدین) نەما (سەلاحەددین) یش بۆ داگیرکردنى شام و گوندەکانى کەوتە پێگا و بە ملکەچییه وه جەلەویان دایە دەستیه وه.

لەوکاتە تیپیکى تیرۆرست لە لادەران بە پلانى یەکنى لە فەرمانپەرە وایانى (مورتورین) پەلامارى (سەلاحەددین) دەدەن کە جلپەرگی (میسرى) دەپۆشن و دەورى دەدەن و، یەکنى لەوانە چەقۆیەك دادەوه شیپێتە سەرى و، نەگەر لەبەر خودەى ئاسنینى سەرى نەبایە دەستبەجێ دەیکوشت، بەلام خودا پاراستى و (سەلاحەددین) ناگای لە خۆى بوو، دەستى گرت و، تاوانبارە کەش کە زۆر بە توانا هەركەت بسو هەولێ دەدا چەقۆکە لە گەردەنى (سەلاحەددین) بدات و، هەرچى (سەلاحەددین) بوو دەستەکەى تری گرت و دەیگوشى، تا سوپاکانى هاتن و بکوژە کەیان گرت تا بیبەن سزای تاوانى خۆى وەرگیرێت، ئەم پالەوانە توشى چەند برین و پوشانێ هات کە کەمێ خوێنیان لێدەهات، بەلام بە زویى ساپێژ بوونە وه.

ئەو تاوانە لەبەرەمبەرى قەلاتى (ئیعزاز)^(۱) دا کرا کە لە ژێر گەمارۆى لەشکرەدا بوو، چەند پۆژێکى بەرەهەلستى کردو دانیشتوانەکانى لە سەرکەوتنى ئومێدیان نەما، بۆیە چەندان خەلکیان بۆ ناگریهست نارد، (سەلاحەددین) ئاشتى پەسەند کردو لە هێکرا کچى (نورالدین) بەدەرکەوت کە لەناو گەمارۆدراوه کاندابوو لە (۱۰) سالیڤا بوو، ئەویش بەپروى خۆشه‌ویستى و پێزەوه پیشواى لێکردو مال و زێړى پێ بەخشى و پرسیارى کرد لە داخوازیه‌کانى و ئەویش وتى: (خەلکى ئیعزاز ئەویان دەوی، بەلام بەبێ دانانى هیچ دەسەلاتێ بە سەریاندا)، (سەلاحەددین) پێکەنى و وتى: ئەم شارەم بە تۆ بەخشى و تۆش بە ئەوانى ببەخشەوه و، ئەنجا لێى پرسى چى تەرت دەوی؟ وتى: دەمەوێ بگەرێتمەوه (حەلەب) بۆ ناو خێزانە کەم و،

(۱) (العزاز) یش هاتووه بەبێ هەمزە، (یاقوت) ی باسیکردوه کە بێ هەمزەش دەخوێنرێتە وه و شیعریش لەربارەوه هاتووه.

ئەویش پێی لەسەر ئەوە داگرت کە خۆشی وەکو بیرەوهریهك بۆ باوکی تا دەگاتە شۆرەى شارەكە خۆشی لەگەڵیدا بروتو، دواى چاوكهوتنى بەم كچه بچوكه دلى لیبورەنى فراوان بوو فەرمانیدا بە ئازادکردنى سەرچەم دیلەکان و چارەسەرى بە بریندارەکاندا کە گەورە پیاوی دەفەرەكەى تیدا بوو کاتى گەرانەووە باسیان لە پیاوێتى و مەرداوەتى ئەو دەکردو، سەربارى ئەوێش دیارى بەسەردا دا بەشکردن کە قەت چاوەرێی ئەوەیان نەدەکرد.

ئەم هەلۆستە پێویستی بە شاعیر و هەلبەست هەیە وێنای بکات و پێویستی بە دەروزانیک هەیە شیبکاتەو! ئەم پالەوانە لەو گەلەیه توورە بوو کە دژایەتییان کرد، بێئەوێ دەستدریژی و دوژمنایەتى بخاتەرپوو، پاشان خەریک بوو لە هیكرا بە لێدانیکى ستمکارانە ئەگەر خودا منەتى بەسەردا نەکردبایەو نە پاراستبایە بیکۆژن، بەلام بەبرینیکی سوک رزگارى بوو، ئەم جوړە کارانەش توورەیی تۆلەسەندن دەوروژیت، بەلام لەگەڵ دیتنى منداڵیکى بچوکی کچدا کە کچی سەرۆکە نازیزەكەى بوو کتوپر ئەوێ لە ناخى قولیدا حەشارى داوہ جولاً کە سۆزو خۆشەویستى و پێزو ئەمە کدارى پێ دەشلەقا بۆ کەسیکی خوالیخۆشبووی نازیز کە مامۆستا و نمونەى بالای ئەویو، تەواوی رقی دامرکایەووەو پروی گەشکردەووەو بزەى خستەسەر لێوێکانى، ئەمە کچه بچوکه کە یەتى داخوازییەكى زۆر گەورەى ئاراستە کرد کە دەستەلگرتنى بوو لەم شارە، کەبێ والی بێنیتەو! ئەویش بە خیرایی وەلامى داخوازیەكى دایەووە، نەبیوست ئەو کچه خۆشەویستە بێ هیواو دەستخەرۆ بگەریتەو!! وای بە باشزانى وەکو پێزى بۆ باوکی خۆشى تا شۆرەى (حەلەب) لەگەڵیدا بچیتەو تا بێ ترس بگاتەو شوینى خۆى... ئایا بۆ میژوونووس نیە بۆ وێناکردنى ئەو هەلۆستە جوامیریە جوانە پشت بە شاعیر ببەستیت.^(۱)

(۱) (زێتەر) دەلى: كورد میللهتیکى قەدىمە ساحیبى تەبەى سەلیمە شاهیى ئەم مودەعایدیه لە (سەلاحەددینی سولتانە). (وەرگێت)

پاشان: ئایا دواى ئەم سەرکەوتنە پۆلتی (سەلاحەددین) ئاسانتربوو؟ خەمى زۆرى لەسەر جیاوازی و ناکوکییەك دەنگى مسوڵمانان و جەنگى ناوخۆیى مسوڵمانان بوو، ئەم خەمەشى هاوتەریبى مەراقەکانى بوو لەمەپ داگیرکردنى قودس لە لایەن فەرەنگەکان و هاوپەیمانەکانیان، باشترین چارەش بەلای خۆی و پراوێژکارانییەوه ئەوه بوو کە هەول بەدات میرنشینه مسوڵمانەکان پێکەوه کۆ بکاتەوه و، لە یەکپیزو ژێر یەك بەیداخدا دایان بنیست و لەژێر چاودێرى خۆیدا بن، چونکە لاسارى تاکە کاربەدەستى دەبیستەوه هۆى ئەوهى هى تریش لاسایی بکەنەوه، بەلکو دەبیستەهۆى هاوپەیمانى و گرێبەستى سەلبى لەگەڵ فەرەنگییەکاندا!

(سەلاحەددین) پەى بەوه دەبرد کە گەورەترین دوژمنى لە جەنگدا لەگەڵ خاچ هەلگرەکاندا ئەوانەن کە ئیستا بە (تابورى پینچ) ناسراون! کە بە ناشکرایى گوى لە مشتى سەرکردەى دلێرن و کەچى سیخوړو چاودێرن بەسەر ئەو کەسانەوه لە دژیاندا پادەوهستو، دیسان ئەوانە وهکو دوو پووهکانى مەدینهن لە سەرردەمى پیغەمبەر ﷺ دا کە بەردەوام حەز لە ئازاوه و ئاشوب دەکەن و تۆوى دووبەرەکی دەچینن و لەبەر چاوان سورن لەسەر یارمەتیدان و سەرخستنى ئیسلام، لەکاتى جەدییهت و هەولداندا دەبنە هۆکارى سستى نواندن و ناچوستى و، (سەلاحەددین) ناچاربوو ئاپۆرەیهكى زۆر بۆ بەرهو پووبنەوه کۆبکاتەوه. خرای گەوره راستى فەرمووه لە راست ئەوانەدا، نمونەى ئەوانە لە پۆژگارى (سەلاحەددین) دا، لە پاش ئەوانەدا وهکو ئەوان: ﴿وَيَخْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِثْمَ لِمَنْكُم مَّا هُمْ مِنْكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَّفْرُقُونَ ، لَوْ يَجِدُونَ مَلَجًا اَوْ مَفْرَتًا اَوْ مَدَخَلًا لَّوَلَوْ اِلَيْهِ وَهْمٌ يَجْمَحُونَ﴾ (التوبة/ ۵۶-۵۷).

واتە: سۆیند بە خودا دەخۆن کە ئەوانە بەشێکن لە ئێهه، ئەوانەش لە ئێهه نین، بەلکو ئەوانە دەستەیهکن زراویان دەچیت. ئەگەر پەناگایەك کونە ئەشکەوتى یان کون و تونێلتى بدۆزنەوه بە پەله بۆى دەچن. من دەلێم: ئەوه پەرچدانەوهیهكى ئەو کەسانەیه کە لە نووسینی ژیا ئانامەى (سەلاحەددین) وا دەلێن: ئەو خەمى

فراوانکردنی دەسەلات و درێژکردنی هێزو توانا بوو لەسەر حیسابی دراوسێەکانی و، تا ملی پێ کەچ نەکردن وازی لە شەپکردن نەهێنا لەگەڵیاندا، لەگەڵ ئەوەشدا نەگەر مێژوو بە چاوی بێلایەنی بھۆتێرتێتەو دەردەکەوێ کە (سەلاحەددین) لەگەڵ ھەموو مەیداندارییە کدا دەستی بۆ ناشتی درێژ کردوو، داوای کردوو کە بێنە ژێر یەك لەشکرەو لەژێر سەرکردایەتی کردنی ئەودا، ھەر فەرمانپەرەوایەکیش خاوەنی ولاتی خۆیەتی کە بە فرمانی ئەو لەناوخوا سەریەخۆ دەبێت، بەلام پەیمانیاں شکاندو گوتیان بە شێنەیی و ھێمنی نەدا، ئەمەش (سەلاحەددین)ی ناچار کرد کە لەگەڵیاندا بھەنگی و بە یەقینیکی راستگۆیانەو راستی بەردەوام بوو لە ملەكەچکردنیاں^(۱)، (سەلاحەددین)^(۲) بەرەو (میسر) گەراپەو، داوی ئەوەی پەیمان و بەلێنی لەوانە وەرگرت کە بە سەریاندا زال بوو کە بەلێنەکیان پیشیل نەکن، لە نیوان ئەو و فەرەنگدا ناگرەستێ ھەبوو پیتی وابوو کە پێزی دەگیرێت، بەلام کە خەلەکە زانیان بۆ (میسر) گەراپەو ئەو بە لەشکرێکی زۆرەو بۆ شام کشان، بەلام لەبەر بەھێزی بەرھەڵستکاری نەیانتوانی (بەعلەبەك) داگیر بکەن، بۆیە بەرەو (دیمەشق) ڕۆیشتن تا توانی بەرھەنگاری کرد، بەلام بەزویی و ملی خۆی کەچکرد کە

۱) (نارشاك سافراستیان) لە كتیبی (كوردو كوردستان/ و: ئەمین شوان/ ج ۲/ ۲۰۰۵ / ۴۹۱) دا دەنوسی (بەكەم پالەوانی موسڵمانی مەزنە سوڕیاو عێراقی لە ژێر فرمانی خۆیدا یەكخست و بەرە بەرە سەری بە ئەتا بەگی ھەلبەو موسڵ و دیاربەكرو چەند میری تری سەلجوقی و كوردو عەرەبیش دانەواند، بەم جۆرە ئەم سەری دەولەتەكە لە دورگە عەرەبەو دەستی پێكردو كۆتایی لە ڕووباری دیمەلەو دەگەراپەو، نەك ھەر ئەمە بەلكو سولتانی سەلجوقیەكان لە (قونیە)ش ناچاربوو خۆی بكوتێتە ژێر بالی ئەوە)).

مێژوونووس (ستیفاتسن) وەك لە (ھەمسەر/ ج ۵، ص ۲۰۷-۲۰۹) دا ھاتوو (ئەمین زەكی بەگ) لە (مشاھیر الكرد و كوردستان/ ۱۲۷۱/ ج ۲/ ۲۰۰۵ / السليمانیە) دا گێژاویەو دەڵێ: {سەلاحەددین لە نەخشەیی جەنگدا سەرکەوتوو بوو، لە ھەلسەنگاندنی توانای دوژمندا شارەزابوو، لە ڕیارەندا خێرا بوو، لە ڕاكتیکەکردنی ئەو نەخشەیدا ھەستی بە مەلولی و ماتەمی نەکردوو، لە کارەساتەکاندا خۆراگریوو، متمانە بەخۆبوونی زۆر بوو، کاتی دەستبەكار دەبوو تا تەواوی نەکردبایە کۆلی لێتەدەدا و، ئەو سیفەت و ئەوکارانە یارمەتیدەری بوون ئەم جەنگە زۆرانەدا، ھەتا ببێ بە گەواھیدو لای خودا لە تیکۆشانیدا بۆ نیسلا، لە ڕاسپاردەكەیدا دەڵێ: (تا لەگەڵ مندا زینتو بیتەو لە قیامەتدا وەسیەت دەكەم شمشیرەكەم لەگەڵ خۆمدا بە خاك بپێژن). { (وەرگێڕ)

۲) ھەرچەند بە ڕوای من (ص) پێتەکی تەلفای كوردییەو وەكو دەلیی (صەد) واتە (سەد) واچاكە ناو عەرەبیەكان بە پیتی خۆیان بنوسرتێتەو. { (وەرگێڕ)

ههواله كه به (سهلاحه ددين) گه يشت بى خوئاماده كردنى تهواو له (الرملة) وه به پهل به بۆ (فله ستين) چو، شای (قودس) بهو هيرشه به پهل بهى زانى و دهستى كرد به كوكر دنهوى هيژو توانايه كه بۆ بهرهو پروويونوه له گهل (صلاح الدين) دا، نه گهر شهر بهم چهشنه تومار كر بايه پوژئ بۆ تويهو پوژئ له دژى تويه، (سهلاحه ددين) ليته دا دهشكاو نه گهر خوا رزگارى نه كرد بايه به ديل ده گيرا، نه وه بو نامه بۆ (شمس الدين توران شا) ي برار نووسى و دهلى: (خهريكه به فه تارهت بچين، خودا وه نه گهر بۆ كارىكى مبههستى خوئى نه بايه رزگارى نه ده كردين).

ههواله كه به فله ننگه كان گه يشته وه وهوليان بۆ گه مارژدانى (حارم) دا، شا (سالح) نه يتوانى مقاوه مه بكتو، بويه مالىكى زورى پيدان، تا دهستى ليته لېگرنو نه وانيش بۆ ماوه يى دووركه وتنه وه، كاتى (سهلاحه ددين) به دروست كردنى قهلايه كى خاچ هه لگري زانى له نزيك يابانى (به هناس) دا له نزيك شويتهك به ناوى (منحاضة الاحزان) دا كه شويتهكى قهده غه بو وهردولا له سهري پيك كه وتبون، بهلام گوڤيان به بهلته كه نه داو (سهلاحه ددين) يش ههستى به مهتر سيدارى قهلاته كه ده كرد له به دهسته ينانى سهركه وتندا، بويه دهستى به سوپاوه ده گريو، نازووقه و تيشووه سوپاى چه پاله داو مقاوه مه و بهرگري دريژوه كاته وهو، نارامى له سه رقه كه گرت.

خاوهن قهلا كه به ناوى (بهله دوڤنى چواره م)^(۱) بهو كۆمه كيه جهنگيه له لاي دهستى ده كهوت فريوى خواردو، به سوپا كه يه وه پهلامارى (ديمه شق) يدا، (سهلاحه ددين) يش به پهل (فهرپوخ شا) ي برازاي نارد سه ر به سه رۆكى سوپا يه كه راهيتراو و ناماده باش بوون، خوڤاگري كردو كۆلى نه دا تا سهركهوت، خهريك بسو (بهله د وين) خوڤى ده سگيريى، نه گهر خوئى نه ناس نه كرد بايه و جل و بهرگى مولكى (مهدهنى) و نه كرد بايه بهريه وه، ههلات و راى كرد تا سوپا يه كى تر كۆيكاته وه، كه لهو شويته دا بهر ننگارى (سهلاحه ددين) بيتته وه كه له ناويدا نيشته جى ده بيت.

(۱) (به گدوين) و (بهردويل) يش هاتره كه ناوى بيتنج له شايانى قوس پيك دينيت. (المنجد في الاعلام) (وه رگيز)

نهم پالنه‌وانه دلیره قه‌لایه‌که‌ی (منحاضة الأحزان) ی توق کردو سوربوو له‌سه‌ر
 پروخاندنو بردنی ده‌سکه‌وتنی ناوی، نهم کاره‌شی هینایه‌دی و (به‌له‌دوین) به‌لایه‌وه
 دژوار بوو له قه‌لاکه شاربه‌ده‌ر بکړئ و له ده‌ستی برپوا، دواي نه‌وه‌ی نه‌و هه‌موو
 ماندوبوونو شه‌که‌تیه‌ی له‌سه‌ر دیتووه، نهم‌جا سوپایه‌کی کۆکرده‌وه و براده‌رانی خوی
 له فرمانپه‌وایانی فدره‌نگی یارمه‌تییان داو له (صفد) وه بۆ نه‌ردن که‌وته‌پړئ و له
 (مرج العیون) دا بارگه‌یان خست و له‌ویدا جه‌نگی‌کی گهرم قه‌وماو به‌سه‌رکه‌وتنی
 مسولمانان ته‌واو بوو، نه‌وکه‌سانه‌ی قازانچ و زیانی جه‌نگه‌کان هه‌لده‌سه‌نگینن
 ده‌لین: نرخ و به‌های راسته‌قینه‌ی نهم جه‌نگه له‌سه‌ره‌نجامه‌کیدا نییه، به‌لکو له به
 دیلگرتنی فرمانپه‌واکانی گه‌وره‌ی خاچ هه‌لگره، له‌وانه‌ش (پرمۆند) و شای
 (ته‌رابلوس) و، (به‌له‌دوین) پاشای (په‌مله) و، (حوج) شای (ته‌به‌ریه)!

خۆزگه ده‌مزانی کاتخ جه‌نگ به‌گرتنی نه‌و گه‌ورانه کۆتایی دی، به شوین
 نه‌وانیشدا په‌لاماری تری شوینکه‌وتوانی نه‌وان هیه، چۆن نه‌مه شکۆیه‌کی
 گه‌وره‌ی نابی، نه‌خوازه‌لا نه‌وانه ناچار بوون که بارمه‌تیه‌ک بدن که نووسه‌ری
 (سه‌لاحه‌ددین) نه‌یده‌توانی بیژمیږئ به ماندوبوونیکي زۆر نه‌بوايه، جگه له‌وه‌ش
 به‌دیلگرتنی نه‌مانه دواي جه‌نگی‌کی سخت و له‌ناوهر هاتووه، نه‌ی بۆچی هه‌ول
 ده‌ده‌ین به‌که‌م سه‌یری بکه‌ین؟!.

پروخاندنی قه‌لاي (منحاضة الاحزان) و به‌زاندنی شوینی (مرج العیون) هوکارتیک
 بوو بۆ پروخاندنی ده‌رونی له‌ریزی سوپای خاچ په‌رستداو به‌زیوه‌کان نه‌وه‌یان به
 چاک ده‌زانی ناگره‌سته‌ی‌کی تازه گرتیه‌ست بکه‌ن که دووسال دريژيسته‌وه! به‌لام شای
 (ته‌رابلوس) پازی نه‌بوو ته‌نیا بارمه‌تدانی بی مه‌رج نه‌بی، هه‌ندئ که‌س
 سه‌رکۆنه‌یان ده‌کرد که که‌سه‌ی نازاد بکه‌ن که ناگره‌سته‌که مۆرنه‌کات، نه‌مه‌ش
 هیچ کارزانی و داناییه‌کی تیدا نیه نه‌یانده‌زانی که (سه‌لاحه‌ددین) چاک دلی
 نه‌وانه‌ی خویندۆتموه که په‌یمانی نه‌وانه ته‌نیا مره‌که‌بی‌که به‌سه‌ر کاغزه‌وه! شای
 (ته‌رابلوس) له‌وانه راستگۆتره، چونکه پرووتر باسیکردووه بی فرت و فیئل، نه‌و
 به‌ریزتره له‌وانه‌ی په‌یمان ده‌ده‌ن و ده‌ده‌شی شکینن.

نەم پالەوانە چوووە ناو جەنگی لاوەکی لە گەڵ شای (نەرمینیا) و (قەلیج نەرسەلان) داو، سەرکەوتنی بە دەستەهێناو، ئەمەش دەنگ و دۆی لە تەواوی وڵاتی شامدا دایەو، شای (موسڵ) و شای (جەزیرە) و، شای (ئەرییل) و ^(١) (کیفیا) و،

(١) لە کتیی (ارییل بین الماضی والحاضر/المهرجان السنوی الثالث/ ١٩٨٧ ل ٤٠) دا هاتوو: گەورەترین پەرەسەندن کە هەولێر لە چاخی دواى ئیسلامدا بەخۆوە یەنى دامەزرانی نەم مێرنشینانەبوو لە ناویدا.

١- مێرنشینى هەزەبانى: کە تێرەیدکی کورد بوون و کۆچەرو پەوند بوون و، کۆیستان و گەرمینیان دەکرد لە هابوین و زستانداو، هابوینان دەچوونە چیاکان و زستانان دەهاتنە ناو دەشتایەکانی نیوان دوو زێبە کە. هەزەبانییەکان هەولیان دەدا کە دەسلاتی تەواویان بەسەر هەولێردا بکشێ بۆیە لە گەڵ خێلی (جەمیدیه) دا کە تێرەیدکی تری کورد بوون هەر لە ناوەراستی سەدەى (١٠) ی زانییدا لە گەڵیاندا کەوتنە کێشەو. کوردی هازەبانى و دانا بە شێوەیەکی تاییبەتی هەر لە سەدەى (١١) ز) لە هەولێر دەورەبەریدا نیشتهجێ بوون و گەورەکانی هەردوو تێرە کە لە هەریکی هەولێردا قەلاى زۆریان هەبوو، لە سەر دەسلالت گرتن بەسەر هەولێردا بە داوا دەهاتن.

(ابن خلدون) باسی لەو کێشە نەکردوو کە لە سنووری ئێسوی (١١) ز) دا رویانداو. هەزەبانییەکان مێرنشینان لە قەلاى هەولێردا بنیاتناو، تەختی دەسلالتیان لەوتدا دانا، یەکی لە فەرمانبەر واکانیان (عیسای کۆری موسا) بوو، ئەمجا (سالاری موسا)و، پاشان ئەبو حەسەنى کۆری موسە (موسا) و، ئەبو عدلی کۆری موسە کە لە روداوی (سالی ٤٤٠ ک) دا ناویان هاتوو. بەلام مێر ئەبو هەبەیی هەزەبانى (جەزەبانى) کە (حوسەین کۆری حەسەن کۆری موسا) یە لە سەردەمی سلجوقیدا ناوی دەکرد و (ابن اشیر) لە (الکامل) دا، باسی ناوی ئەو چالاکی و هابەیانەتی و بەشداریەکانی ئەوی کردوو کە لە نیوان خەلیفەکانی عەباسیەکاندا رویانداو، یان لە نیوان کاربەدەستانی موسڵدا لە مارەکانی (٥٠٠ - ٥٢٠ ک) داو، بۆ زانیان هەوالەکانی دواى (٥٢٠ ک) دەچێت و، وا دیارە مێرنشینە کە دەکەوێتە جەنگ (عمادالدین زنگی) لە (٢٢ ک) کاتی (عمادالدین) لە پەمەزانی ئەو سالەدا هەولێر دەگرت. لە دەشتایی هەولێر ئیستاش گوندە ک ماوێ بەناوی هەزەبان ناوی هەزەبانیەکانی پاراستوو کە بە گوندی (عازەبان) ناسراو و لە هەزەبانەره گۆراو. لە پەندی کوردیدا نمونەیان پێ هاتوو و وتراو: وەکو ئەسپی هەزەبانە.

٢ - مێرنشینى بەکتینیە (٥٢٢-٦٣٠ ک): لە سالی (٥٢٢ ک) لە سەر دەستی (زین الدین عدلی کوچەک کۆری بەکتین) دا دەمەزێی کە یەکیکە لە سەرکردەکانی (عمادالدین زنگی) کە دامەزرێنەری دەوڵەتی (ئەتابەگە) لە موسڵداو، ئەتابەگە موسڵ و شارەزوروو شویتنی تری و بەرخۆداو (زین الدین) لە (٥٦٣ ک) دا لە هەولێر دەمێو و دەنێو، ئەمجا کۆرە کە ئەبو سەعید کەو کەبری شویتنی دەگرت کە دواى لاچونی لە پاش مارەیکى کەمى حوکمیدا برا بچو کە کە جەلوی دەسلالت دەگرت بە ناوی (زین الدین یوسف) کە لە جەنگی خاچ پەرسیدا شانەشانی (صلاح الدین ئەبیوی) دەجەنگی. (یوسف) لە سالی (٥٨٦ ک) دا لە (فەلەستین) دا لە شاری (ناصره) دا کۆچی دواى دەکات و، لە هەمان سالدا (ئەبو سەعید کەو کەبری) ناسراو بە (شای گەورە: مظفر الدین) دەیتە کاربەدەست کە زاوای (صلاح الدین) دەبێ و، یەکیکە لە بەشداربوو ناودارەکانی جەنگی خاچ پەرسى، بەتاییبەتی لە جەنگی (جەتین) ی ناوداردا. لە سەردەمی ئەو

سولتانی (قونییه) و شای (ئەرمینیا) و ئەوانی تریش ھەموویان بە پەلە ھاتنە ناو ھاوپەیمانی ئەوەوە.

(د. احمد بیللی) دەڵێ: (لەو ھاوپەیمانییەدا ئەو چەقە گەورە بایەخدارەى پێدەزانین کە (سەلاحەددین) پێدەگات و دەسەڵاتەکەى پێى شاد دەبێ. لەکاتیکیدا ناوی ئەو ئەو ناوچانەدا بڵاویۆوە کە دەکەونە نێوان (دەریای ڕەش) و (کەنداوی فارسی) خۆرەسەلات و (دەریای سپی ناوەرپاست لە خۆرئاوا، و ئەو ھاوپەیمانییەتیانە بەلگەیکەى ڕوون لەسەر توانینی کۆکردنەوی ئەو ھەموو مێرنشینیانەو ھێنانیان بۆ جەنگ کردنیکی پێۆز لەگەڵ فەرەنگدا.

دیشان بەردی بناغە بوو بۆ چەند جەنگیکیدا ھاتوو لەگەڵ فەرەنگدا). لە جیھانی سیاسەتدا چاوەڕێی ئەوە ناکرێ کاروبارەکان لەسەرەک ڕیگا بپۆن، چونکە تەماعە خۆییەکان و ئەلامدانەوی ھزری نین کە فەرمان بە چاکەو پێگرتن لە خراپە دەکات، بەلکو مل بۆ چەند ھەلچونیکی سۆزی و عاتیفی کە چ دەکەن کە کاریگەری زۆری بەسەر گرگنەکانەو ھەبە ئەک بەسەر زەبەلاحەکانەو! (سەلاحەددین) پۆلەکی گرنگی بینی لە خەباتی داو دلتیایی وەرگرت لەوەی ئەنجامی داوەو، دەستیکرد بە کۆچکردن بەرەو (میسر) کە زۆر لەمێژ بوو لێی نامۆ و ئاوارە ببو، بەرەو (میسر) چوو بەو نیازە بوو کە بەو زوانە دەگەریتەو.

مێرئشینە کە گەشی کرد لەمیانەى (٥٨٦ ک / ١١٩٠ ز / ٦٣٠ ک / ١٢٣٢ ز)دا لەبۆاری ئاوەدانى و کۆچو، خانەى ھەبیوان و پەککەوتەو کوێرەکانى بنیاتناو، لە مێرئشینەکیدا ھەموو دام و دەزگایەکی تێدا بوو کە دەولەتى سەربەخۆ داخوازی دەکات. لەسەردەمى ئەو زۆر لە بینگەکان لە ھەولێردا نیشتەجێبون و، بە گرنگترین شار دانراو. (سولتان زۆر جەژنى سەرسوڤھینەری دەگێرا کە لە ھەموو شوێنەکەو سەردانکەرەن بۆی بێن، دیارترین یاد جەژنى لە دایکبونی پێغەمبەر ﷺ بوو کە زۆر بە فراوانى گێراویەو بازاڕى بازرگانى گرنگى لەگەڵدا بوو، دواى سولتان لە سالى (٦٣٠ ک)دا ئیمارەتەکەى دەکوێتەو ھەچەنگى خەلیفەى عەبباسى (المستنصر) و، پاشان توشى ئیشاوى (مەگۆل) دەبێت. لە سالى (٦٥٦ ک - ١٢٥٨ ز)دا مەگۆل قەلاکە دەگرن دواى ئەوى (٦) مانگ مەقاومە دەکەن. دواى داگیرکرانى لەلایەن مەگۆلەو ھەولێر لەپۆى زانست و ئاوادانیمو کەوتە قۆناغى وەستان و دواکووتنەو. وە جەزیرەو موسڵیش زۆرى مێرئشینى کوردی تێدا سەرھەڵداو وەکو لە پەراوەکانى مێژودا باسیان لێو کراو. (وەرگێتی)

چاکسازییه‌کانی ناوخۆ^(۱)

(سه‌لاحه‌ددین) هەر سه‌رکرده‌یه‌کی جه‌نگی نه‌بوو، به‌لکو سه‌رکرده‌یه‌کی ئیداری و کارگیریش بوو، ئاگاداریبوو به‌ هه‌موو یاوه‌رانی ده‌ولت و که‌سانی شایسته‌و باش له‌ بلیمه‌تانی پیاو بۆ دیاری ده‌کرد، دورین بوو له‌ گه‌ڵ ئه‌و که‌سانه‌ی له‌ ده‌وریدا بوون، زانیارییه‌کانی خۆی به‌ وردی هه‌لده‌سه‌نگاندو هه‌رکه‌سه‌ی له‌ شوێنی شایسته‌ی خۆیدا داده‌نا، شانس یاوه‌ری بوو که‌ له‌ پۆژگاری ئه‌ودا ده‌سته‌پیاوه‌کی به‌هێز هه‌بوون که‌ له‌ گه‌ڵ دلتسۆزیدا، خۆاگر بوون له‌ سه‌ر کارکردن و ئاسانه‌ترین پێگا‌کانیان هه‌لده‌بژارد بۆ وردبوونه‌وه، له‌و پیاوه‌ گه‌وره‌و ئیشکه‌رانه‌ش قازی (فاضل) بوو له‌ بواری فیژکردنداو (حسام الدین لؤلؤ) بوو له‌ سه‌رکرده‌یه‌ تیکردنی که‌شتیگه‌لو دروستکردنیانداو، (بهاء الدین قرقوش) بوو له‌ دروستکردنی شوره‌و پردی ئاویداو، غه‌یری ئه‌وانه‌ش له‌ سه‌رکرده‌کانی ده‌ولته‌که‌ی که‌ به‌ ته‌واوی نایان ناسین که‌ باشت‌ترین که‌سی ئه‌و بوون له‌ خێزانه‌که‌ی^(۱). وه‌ له‌

(۱) نهم (فاضل)ه وه‌کو نووسەر له‌ دوا‌یی دا باسی ده‌کات زانایایه‌کی عه‌ره‌ب زمانه‌ که‌ پشتگیری خوازی (صلاح الدین)ه‌و، له‌ فیژکردندا شانه‌شانی شیخ عیسی هه‌کاری ده‌وری بینیره. (عهد نهمین زه‌کی) ده‌لی: (شیخ عیسی)ی هه‌کاری ناوی (ضیاء الدین عیسی کوپی عه‌ده) له‌ نه‌مه‌یه‌کانی ده‌ولته‌ی نه‌ییویییه‌ که‌ خاوه‌ن شکۆ و پێژێکی زۆر بووه‌و، یه‌که‌هه‌ر حو‌جهری (الزجایه‌) له‌ (حه‌له‌ب)دا وانه‌ی وتوه‌ته‌وه‌و پاشان په‌یوه‌ندی به‌ میر (اسدالدین شیرکۆ) مامی (صلاح الدین)ه‌وه‌ کردووه‌و پابه‌ری ئه‌وه‌ بووه‌. کاتی چو‌وته‌ میسر له‌ گه‌لیدا بووه‌، ئه‌ کاتی‌که‌دا شیرکۆ مرد (عیسی)ی هه‌کاریو (بهاء الدین قه‌ره‌قوش) له‌ سه‌ر نه‌وه‌ پێکه‌وتن که‌ (صلاح الدین) له‌ شوێنی ئه‌ودا دا‌بنێن، بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش زۆر زه‌حه‌تیان کێشا.

کاتی (صلاح الدین) هاته‌ سه‌ر ته‌خت نهم چاکه‌یه‌ی له‌ یاد نه‌کردو پشی پشی به‌ستو، بۆ کاری خێرو چاکه‌ی خه‌لک زۆرجار ناوه‌ندیار (واسطه‌)ی باش بوو، وه‌کو خۆی مایه‌وه‌ تا له‌ (۹/ذو العقه‌ده / ۵۸۵) له‌ چاده‌که‌ی (الخزویه)دا مردو له‌ نزیک (عکا)داو بۆ (قودس) گوا‌زرایه‌وه‌. (وفیات الاعیان / مشاهیر کرد کردستان / عهد امین زه‌کی به‌گ / ج: ۲۲۸

بواری فێرکردندا داراییه‌کی زۆری خه‌رجکرد بۆ دروستکردنی حوچره‌و قوتابخانه‌و خانه‌قاو مزگه‌وت که پەر بوون له‌ حه‌لقه‌ی وانه‌و ده‌رس، ته‌گه‌ر به‌ جه‌نگی وێرانکارانه‌ سه‌رقاڵ نه‌بوایه‌ به‌هۆی زانیانی پایه‌بلنده‌وه‌ چاخێ ته‌و گه‌شه‌ی ده‌کرد، وه‌کو سه‌رده‌می په‌شید مه‌ئموون، به‌لام له‌ گه‌ڵ ته‌و ئه‌رکه‌شدا فه‌لسه‌فه‌یه‌کی تایبه‌تی هه‌بوو له‌مه‌ر فێرکردندا، دوا‌ی نه‌مانی چاخێ (فاتیمی) به‌ چاکی زانی فیه‌قی سوننی بڵاوبکاته‌وه‌، بۆیه‌ ده‌ستیکرد به‌ دروستکردنی قوتابخانه‌و خۆپه‌ندنگه‌ی ثانی به‌ فراوانترین و خێراترین شیوه‌، له‌ سه‌رده‌می ده‌وله‌تی فاتیمیدا قوتابخانه‌کان فره‌نه‌بوون له‌ (قا‌هیره‌) و (ئه‌سکه‌نده‌بییه‌دا)، به‌لام له‌ چاخێ (ئه‌بیوبی)دا قوتابخانه‌کان بۆ ده‌ره‌وه‌ش گوازانه‌وه‌.

(مه‌قریزی) - ۱۴ - قوتابخانه‌ی ژمار دووه‌ که له‌ قا‌هیره‌دا له‌ چاخێ ته‌ودا هه‌بوون، خۆره‌لاتناس (کریسویل) له‌ کتێبی‌که‌یدا به‌ ناوی ئاوه‌دانکردنه‌وه‌ی ئیسلامی له‌ میسردا باسی‌کی دووردیژی نووسیه‌ که (سه‌لاحه‌ددین) زۆر خولیا‌ی فیه‌قی سوننی بووه‌، هه‌تا به‌ر له‌ پوو‌خانی ده‌وله‌تی فاتیمیشدا. (دکتۆر ئه‌حمه‌د فکری) له‌ کتێبی‌که‌یدا (مساجد القا‌ره‌ و مده‌ارسها) له‌ (مه‌قریزی) ۰۳ به‌ هه‌ندی ده‌سکارییه‌وه‌ ده‌گێڕێته‌وه‌: (مه‌قریزی) گێڕایه‌وه‌ - سه‌لاحه‌ددین) له‌ سا‌لی (۵۶۶ ک)دا کاتێ و‌ه‌زی‌ری (عاضد) بوو مزگه‌وتێکی له‌ ته‌ك مزگه‌وتی عه‌مرۆ دروستکردو، په‌که‌جار به‌ (الناصريه‌) ناوناو، ئه‌نجا گۆرا به‌ (ابن زین النجار)و، ئه‌نجا به‌ (شریفیه‌)و به‌ناوی شافعییه‌وه‌ ده‌بی‌ت، که‌ په‌که‌م قوتابخانه‌ ده‌بی وانه‌ی سوننی تیدا ده‌خوێنری‌و، قوتابخانه‌یه‌کی تریش بۆ مالکییه‌کان ده‌کاته‌وه‌ له‌ ته‌کدا مزگه‌وتی عه‌مرۆدا به‌ ناوی (قه‌حی یه‌) چونکه‌ ده‌غلی زۆریوه‌ که‌ ئه‌وقافه‌که‌ی داویه‌تی له‌ سا‌لی (۵۷۰ ز)دا (قطب الدین خه‌سره‌و) که‌ په‌که‌م له‌ میرانی (سه‌لاحه‌ددین) به‌ ناوی (القبطیه‌) خۆپه‌ندنگه‌یه‌کی له‌ (قا‌هیره‌) بنیات ناو وه‌قفی مه‌لایانی شافعی کردو، له‌ هه‌مان سا‌لدا به‌ ناوی دروستکه‌ره‌که‌ی خۆپه‌ندنگه‌که‌ی (ابن الارسوفی) دروستکرا که‌ به‌ ناوی بازرگانه‌کانه‌کی (عه‌سقه‌لانی)یه‌وه‌ بوو،

شوینى ئەو قوتابخانەىە لە میسر بوو لە (فسطاط)دا لە سالى (۵۷۲ ک)دا (سەلاحەددین) قوتابخانەکی وەققى مەلایەکانى حەنەفییەکان کرد، کە بەشى لە خانووەرى (مأمون البطائحي) وەزیر بوو بە قوتابخانەى (یوسفییە) ناسرا، چونکە بازاری یوسفییەکان ئەوکاتە لەسەر دەرگاکیەووە بوو، ئەم قوتابخانەىە بە یەکەم قوتابخانەىە لە (میسر)دا بۆ حەنەفییەت تەرخان بکریت.

خاوەنى کتیبى (مساجد القاهرة و مساجدها) وەکو پابرد ناماژە بۆ ناوی قوتابخانەى تر دەکات وەکو (خەبوشانى) و (تەقویە) کە ناماژە دەکات بۆ بایەخدانى (شاناسر) بە بزاشى فێرکردنى گەورە کە پڕبەریکی فراوانى میسر دابپۆشیت، دیسان ئەو دەرەخات کە گەورەپیاوان لە فەرمانپەرەو بازارگانەکان لەبەر خۆشەویستی زانستى بێ یان بۆ نژیکیبونەوێتى لە دەسەلاتدا بەشدارییان لەو چالاکیە فێرکردنەدا کردووە. قازى (فاضل)ی فەقیهۆ زاناو ئەدیب لە بەرامبەر (سەلاحەددین) گەورەترین چاکەى هەبوو، دەستیکرد بە حوجرەى ئەتەک مالى خۆیدا کە لە شێوەى خۆیدا وێنەى نەبوو، لەبەر ئەوەى بۆ خۆیندنى فیهى مالکى و شافعى بوو پێکەو، بەلام هەموو قوتابخانەکانى تر کە باسیانکرا سەرەخۆ بۆ یەک مەزھەب تەرخانکراون.

قازى ناوبراو لەگەڵ ئەو قوتابخانە فراوانەدا کە چەند لقیکی لێدەبۆووە کۆمەلە کتیبىکی دەگەن و زۆرىشی لەمەر هەموو زانستەکان بەخشى، کە وتراوە خۆى لە (۱۰۰، ۰۰۰) بەرگ داو! قورئانیکی گەورەى لەناو دابوو کە بە خەتى (کوفى) نووسرا بۆووە خەلکى بە (مصحف عثمان) ناویان دەبردو، لە شوێنیکى تاییەتدا لەتەک میحرابدا لەناو بازنەکی شوشەیدا دانرابوو، خەلکى بۆ مۆتفەرک سەیریان دەکرد.

هەرکەس توانیبایە بەرپەرسە کە قایل بکات ماوەیەکی کەم بێخوینیتەووە بە دەسکەوتیکی گەورەى دەزانى بۆ خۆى و شانازی بەووە دەکرد کە لە قورئانى (عثمان)دا قورئانى خویندۆتەو.

قوتابخانه‌ی قازی (فاضل) به (الفاضلیه) ده‌ناسری و ده‌دریته پال خوی، قوتابخانه‌که (۱۰۰) هزار به‌رگی زانستی له‌ناودابوو، تا نه‌وه نیشان بدات که نه‌و نووسراوانه سامانیکی زانستین که له‌ناویاندا دانراوه. دیسان نه‌وه ده‌رده‌خات نه‌و قسه‌یه‌ی له‌مه‌ر سوتاندنی نووسراوه‌کانی خلیفه‌کان له‌لایهن (سه‌لاحه‌ددین) وه و تراوه زیاده‌ره‌وی تیدا کراوه، نه‌گهر وابایه نه‌و کتیب‌خانانه‌ی تایبته بوون به خلیفه‌کان سوتینرابن چۆن قوتابخانه‌ی (فاضل) به‌ته‌نیا (۱۰۰) هزار به‌رگ ده‌گریته‌وه خویه‌وه! که‌چی له‌و سه‌رده‌مه‌ی گوايه کتیبه‌کانی تیدا سوتینراوه نزیك بووه، نه‌وه‌ش ناساییه که هەر قوتابخانه‌یه‌ک به‌رگی تری هه‌بو‌یی، نه‌گهر نه‌گه‌یشته‌نه ناستی قوتابخانه‌ی قازیش که زۆر قسه‌ی ناراستی له‌باره‌وه ده‌گوتریت.

مامۆستا (محمد فرید ابو حدید)^(۱) ده‌لی: هه‌له‌یه گهر وایزانین (سه‌لاحه‌ددین) قوتابخانه‌ی به‌مانای نویی هینایه‌دی، چونکه ته‌نیا کتیبی ئایینی تیدا بووه، هه‌رچی زانستی پیشه‌سازی و هی‌تر بوو له‌زانستی ماددی که‌ره‌سته‌یی وابه‌سته به‌ژیانه‌وه له‌قوتابخانه‌و حوچرانه‌دا بئ‌بایه‌خ بوونو، نه‌مه‌ش (سه‌لاحه‌ددین) ی‌پئ له‌که‌دار ناکری، چونکه له‌و چاخانه‌دا له‌هه‌موو شوینه‌کدا فیرگه‌ره‌سمیه‌کان تایبته بوون به‌زانسته ئاینیه‌کانه‌وه، به‌لام پوونکردنه‌وه‌ی زانستی‌تر له‌چاخه‌کانی دوا‌ی نه‌ودا زانراوه، نه‌مه‌ش واتای نه‌وه نیه نه‌و چاخانه‌گه‌وره‌پی‌اوی نه‌ناسیوه له‌نوشداری و پزشکی و نه‌ندازه‌و جه‌برو زانسته‌کانی‌تر، به‌لکو مانای وایه که خویندنی نه‌و زانستانه ته‌نیا چهند مامۆستایه‌کی هه‌بووه که چهند قوتابییه‌کی زیره‌ک نه‌بی قوتابی زیاتری نه‌بووه که زانستی نه‌و هه‌لب‌گریته‌وه. له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا (سه‌لاحه‌ددین) نه‌خۆشخانه‌و بیمارستانی بنیاتناوه‌و ناودارترین پزشکی تیدا داناو و خه‌رجی فروانکردنی و ناماده‌کردنی ئامپه‌ره‌کانی چاره‌کردنی کیشاوه‌و که نه‌وه ده‌رده‌خات مه‌سه‌له‌کانی پزشکی و ده‌رمانگه‌ری (الصیدلیه) نه‌و لیکدانه‌وه ورده‌ی ده‌وی بۆ هه‌له‌سه‌نگاندنی چاره‌سه‌ری لای مامۆستا گه‌وره‌کان

(۱) صلاح الدین الابیوی، الاستاذ ابی حدید (ج: ۱/۲۶) دوا‌ی نه‌وه.

شوینى پۆچوون و تیگەیشتن بووه، بەلام له قوتابخانه کهیدا دانه نیشتون که پیزی تیدا بیهسترت! توژیڤنهوهی بابته فیهیهکان له مەزەبه جیا جیاکاندا هۆشیکى ئیسلامى گەورەى دروستکرد لەمەر یاسادا که له ئەوروپادا هاوشتیوی نەبووه، چونکه فیهیهکان له قوتابخانهکانیادا تەنیا هەر مەسەله خواپەرستییهکانی وهکو دەستوێژو پاکژی و نوێژو زەکات و پۆژو حج ناخوێتن، بەلکو مەسەلهکانی سەوداو کەرپین و فرۆشتنیش دەخوێتن وهکو مامەلەو پەهن (بارمتە) و حیجر^(۱) (قەدەغەکردن) و شوفەعو سودو پەشیمان بوونەوه (الخیار) و کشتیاری (الزراعة) و بەکرێدان (الاجارة) و مەسەلهکانی باری کەسیتی (الاحوال الشخصية) وەک ژغوازی و تەلاق (دەست لیکبەردان) و میرات و مەسەلهکانی سزادانی تایبەتی بە (کوشتن و چەتەیی و پێگری و زیناو دزی و مەى خواردنەوه، وە شارەزایی کردنی فەقی و قوتابی بە یاسا دینییهکان له هەموو بەشەکانیدا چاوەکی پوناککردنەوه بوو، وە جیاکردنەوهی پەواو ناپەوا ئەوانە پۆشەنبیرییهکی نایاب بوون شویڤنهواری دوورو قولی خۆیان هەیه^(۱).

دەچینه سەر مەسەلهی ئاوەدانکردنەوه و بیناسازی، نەخوازەلا له (میسر) دا که (سەلاحەددین) زۆر بایەخی پێدا بەشیکى زۆری له نەرکی ئەو گرتووه، چونکه لەناوەپۆکدا سەردەکیشی بۆ پاراستنی (میسر) له هێرش و پەلامارەکانی خاچ پەرستى و یەكەم شت که کردی بە خەمی خۆی دروستکردنەوهی شۆرەى (قاھیرە) بوو که (جەوھەر سیقلی) له خشت دروستی کردبوو، ئەمەش لەکاتی کدا له (قاھیرە) دا دەست بەکاربووه، پاشان کۆنى بەسەردا هات و (بدر الدین الجمالی) ناچار بوو جارێکی تر له خشت دروستی بکاتەوه، کاتی سەردەمی (ئەبیوبی) هات

(۱) (حیجر) - وەلانیان/ دەسلەت بەندی/ پەتایەندى، (شوفە - لیک کەرینەوه)، (خیار: سەربەستى) و: معاملە: مامەلە. {قەدەغەنگۆکی یاساپارێزی/ پارێزەر: احمد عبدالله خەر/ ج ۲/ ۲۰۳/ هەولێر. (وەرگێڕ)

(۱) ئەم ئاوەدانکەرەویە له زانست و بیناسازیدا هەموو ناوچەیکى ژێر دەسلەتانی (صلاح الدین) ی گرتیۆوه، بۆ نوونە له هەولێردا (سولتان: مظفرالدین) بەم نەرکە گرتە هەلساوه. قوتابخانەو نەخۆشخانەو هەبووخانەو مزگەوت و دام و دەزگای تر که رابردوو ناماژەمان پێیکردووه دروستکردووه. (وەرگێڕ)

(سەلاحەددین) پەى بە گرنكى ئەم شورەو پەرژىنە برد بۆ پارىزگار يکردن لە پايتەخت، کاتى بينى کەللەبەرد کونى تىدا پەيدا بوو کە سويا دەتوانى بە ناويدا دزە بکات و نامىرى قورسيش لە گەل خۆيدا هەلبگرى، ئەوکاتە پەيوەندى نىوان (الفسطاط) و (القاهرة) بچرا بوو، (سەلاحەددین) نيازى وابوو پايتەختى کۆن و نۆى پیکەو گرى بەداتەو، تا ئەو مەيدانە فراوانەى نىوانيان بە جۆرەها نامىرى ئاوەدانکردنەو پەر بکاتەو، لىژەدا بۆ دوو مەبەستى گەورەى دەروات: يەکەمىن: قايمکردنى پايتەخت لە بەرامبەر پەلامارە ئەگەرەکانى خاچ پەرستەکانو، دووهم: دروستکردنى قەلایەک بوو لەناو ئەو شورايدەدا کە سولتانو سويا لەکاتى مەترسيدا بپارىزى، کاتى شۆرشى ناوخۆ بەهۆى ياخيبيون سەرھەلەدات. قەلایە دروستکردن لای مىسرىيەکان زانراونە بوو، بەلام لە شامدا بڵاوبوو کە يارمەتى پاراستنى ئەو کەسانەى دەدا پەنايان دەبردەبەر،^(۱) مسولمانان بان يان خاچ پەرست بان ديسان بە شىوہى دەکرا کە دەورى قەلاکە بە بازارپووە کاروبارى بازىرگانی ئاوەدان بکړیتەو، ئەوکەسەى بە ئەنجامدانى بنیاتنانى ئەو شورەو قەلایە هەلسا مىرىکى ناودار بوو بە ناوى (بهاءالدين قرقوش) ئەسەدییە^(۲)، ئەو پیاوہ نیشکەرىکى بەتوانا بوو بەيانى و ئىواران کارى دەکرد وەک بلى ئاسن بى ئەک گوشت و خوين، لەگەل يارمەتیدەرانی خۆيدا زۆر بە زەبرو زەنگو زىر بوو، زۆرى شەکەت دەکردن، تا لەسەر توندوتىژى ئەودا نمونە دەهيتريتەو لەناو خەلکداو دەلین: (حوکمی قەرەقوش) کەلای خەلکى بۆ زولم و ستم نمونەى پیدەهيتريتەو، بەلام لە راستیدا ناوانیە، چونکە جىاوازی ديار هەيە لە نىوان ستمەدا کە مافى خەلکى

(۱) قەلای دىرىنى هەللىز بۆ نمونە کە تەنيا خوا مىژوى کۆنەکەى دەزانى، لە کاتى پەلامارى تەندرو مەگۆلدا توانيان (۶) مانگ لە ناو قەلاکاندا بەرگرى بکەن، لە (۱۲۵۸ ز.دا). ئەمەش وۆلى گرنكى قەلای دەبينى لە دىرىندا بۆ بە پويەپويەو لەگەل هيتش بەراندا.

(۲) (قەرەقوش) وەکو لە (المنجد فى الاعلام)دا هاتووە: لە بنەچەدا پۆمى يەو، کوپى (عبدالله) ئەسەدییە (مردن: ۵۷۹ ک/ ۱۲۰۱ ز)، لەخزمەت (صلاح الدين)دا گەورەبوو لە مىسر دا جیگرى بوو، شورى قاهرەو قەلاکەى و پردى جیزەو، شورى عەکای بنیات ناو، (صلاح الدين) لە دىلى فەرەنگى دەیکړیتەو. (وەرگى)

زہوتدہکات و نیوان جدیدیہت و دلّسۆزی کہ بۆ کارکردنیکی تیکۆشہرانہ ہانت دہدات.

نکولتی لہوہ ناکہم کہ (میر قہرہقوش) پیویستی بہ سۆزی وەک (سہلاحددین) ہدیہ تا ئەو کہسانہی لہبەر دەستیدا کاردەکەن پشویان پی بدات، پەنگہ بینن بۆ کہ زۆریہی کرێکارەکان خاچ ہەلگرن کہ ژمارەیان (۶۰) ہزار بوو، بۆیہ ویستویہتی بہدریژایی پۆژ کاریان پی بکات، ئەمەش دروست نییہ، چونکہ (دیل) لہ ئیسلامدا بەشی خۆی ہدیہ لہ پشودان و ئاسایشو، باشترین مامەلہ کردن لہگەلیاندا.

(قہرہقوش) لہ ماوہی (۶) سالدا کہ کاری نەپساوہی تیدا کردو، شہوو پۆژ پشتی راست نەدە کردوہ، کہ تەواوی کرد تا لہ شہودا چرایہکان لہسەر شورەکاندا دہبینرا ہەلکرا بوون، تا کرێکاران پتگای پی ببینن، بۆ نامادە کردنی ئەم کارە گہورہیہ لہو ماوہ کورتەیدا قہرہقوش فەرمانی بہ پووخانەندی زۆر قوچەکی و ہەرەمی بچوکدا لہ (الجیزە)دا کہ لہ بیناکانی (عامرہ)وہ بۆ شورە کہ دہچوون کہ خانوبەرہ و مزگەوت و گۆمەزو گۆرستانی لی بوون.

(سہلاحددین) پیاوہتی لہوہدا ہدیہ کہ (قاہیرہ)ی کردہ پەناگا بۆ خەلکی ناوخی و گشتی و تاییہتی کورپەکانی ولات، چونکہ کاربەدەستانی ئەوبەر لہ ئەوہ خانوبەرہیان سەرہخۆ دروستدە کرد کہ بہ لہشکرگەو سەربازگە ناسرا بووہ، پاسەوانەکان نەبی بۆیان نەبووہ لہو پایتەختە نوێیاندا نیشتەجی ببن و ئۆردو ہەلبەدن.

لہ سەردەمی (سہلاحددین)دا قەلاکە بەشیوہی کۆتایی تەواو نەبوو، بەلکو لہ سەردەمی (کامل)دا تەواو بوو، کردنی بہبارەگای دہسەلاتی خۆی، نەک ہەر قەلا شۆینی بایہخی (سہلاحددین) بوو، بەلکو دہستوری بہ (قہرہقوش)دا کہ چەند پردو جسرێک لہ (جیزہ)دا لہسەر پووباری (نیل) دروست بکات، کاتی دروستیکرد

وه‌کو چیا‌یه‌ک بوو که به‌سەر ئاوا راکشا بیّت، چونکه تاویره‌کانی نه‌ه‌رامه‌کان^(۱) که‌ره‌ستدی نه‌و پر‌دانه بوون، ئنجا قه‌لا‌که‌ی له‌ با‌کوری (قا‌هیره) در‌وست‌کرد، پا‌شان له‌ (مه‌قس) دا که بۆ ما‌قس ده‌گه‌ر‌یت‌مه‌وه واته: با‌ج و سه‌رانه‌ی هه‌یناوه — نه‌م قه‌لا‌یه فراوانه‌و به‌رز بوو، به‌ شی‌وه‌یه‌ی بوو به‌ قه‌لا‌یه‌کی ترو خه‌ل‌کی ئاسایی پ‌ی‌یان و‌ت‌وه (قه‌لا‌ی قه‌ره‌ق‌وش) و، قه‌لا‌که‌ی تر به‌ (قه‌لا‌ی سه‌لاحه‌ددین) نا‌ونا‌وه. (قا‌هیره) به‌ته‌نیا شو‌ینی با‌یه‌خ‌پ‌یدا‌نی شا (نا‌صر) نه‌بو‌وه، به‌ل‌کو سه‌ری ک‌یشا‌وه بۆ (به‌نده‌ره‌کان) که که‌شتی دو‌ژمنانی بۆ په‌وانه‌ ک‌را‌وه له‌ کاتی گه‌مار‌و‌درانی‌دا له‌ (ئیس‌که‌نده‌رونه) دا له‌ جاری یه‌که‌مه‌دا هه‌ستی به‌ نرخ‌ی قایم‌کردنی به‌نده‌ره‌کان کرد، وه‌ له‌ کاتی په‌لاماری خا‌ج په‌رستان‌دا بۆ سه‌ر (دمیاط)، نه‌جمای به‌ده‌سته‌یتانی وه‌زاره‌ت — پا‌ش نه‌سه‌ده‌دین — بۆ نه‌و بوو، (دمیاط) له‌ سه‌رده‌می (فا‌تیمیه‌کان) دا خا‌نه‌ی در‌وست‌کردنی که‌شتی جه‌نگ بو‌وه، هه‌ر له‌وکاته‌وه تا ئیم‌ر‌وش به‌وه نا‌سرا‌ون که له‌ پ‌یشه‌سازیدا باش بو‌ون و خه‌ل‌که‌که‌ی له‌ باش‌ترین پ‌یشه‌سازیدا کار‌مه‌ندن و، (سه‌لاحه‌ددین) د‌وای وه‌رگرتنی پ‌ۆستی ده‌سه‌لاتی، گ‌ورج به‌ره‌و نه‌وی پ‌ۆیش‌ت و به‌ زنجیری ئاس‌نینی پار‌یز‌ره‌ ناماده‌ی کرد و ت‌وقی دا، نه‌و زنجیرانه‌ش بو‌ون پ‌یشیان به‌

(۱) نه‌ه‌رامه‌کان به‌ش‌یکن له‌ کاره سه‌رس‌و‌ر‌ه‌ینه‌ره‌کانی می‌ژو له‌ میس‌ر‌دا و له‌ سه‌یری دا هی‌جی له‌و م‌ۆم‌یا که‌مه‌تر نه‌یه که بۆ هه‌ل‌گرتنی لاشه‌ی فیرعه‌ونه‌کان به‌کاریان هه‌ینا‌وه. (نه‌ه‌رامه‌کان له‌ میس‌ر‌دا بی‌ چیه‌نت‌ۆو گه‌چ و قس‌ل پ‌یکه‌وه به‌ست‌را‌ونه‌ته‌وه، به‌لام چ‌ۆن و له‌ کو‌یبه‌ هات‌ون و هه‌ینا‌ون؟ له‌کاتی‌که‌دا ده‌بینی ک‌ینشی یه‌ک تا‌وی‌ر (۱۵ — ۱۰) ته‌ن ده‌بی. پا‌شان با سه‌یری (به‌علیه‌ک) به‌ک‌مین تا‌وی‌ره سی له‌سه‌ر چ‌وار ملی‌ۆن ک‌گ‌م و در‌ی‌ۆی (۲۵ م) پانی و به‌رزایی (۵ م)، چ‌ۆن نه‌م پارچه تا‌وی‌ر و تاشه‌به‌رده‌یه به‌را‌وه هه‌مه‌وار ک‌را‌وه؟ سه‌یر‌تر له‌وه‌ش نه‌و تا‌وی‌رانه له‌ چ‌ۆری نه‌و به‌ردانه ئه‌ن که له‌ نا‌وجه‌که‌دا هه‌یه! ق‌ور‌شانی مه‌زن له‌ به‌ره‌یا‌نه‌وه ده‌فه‌رم‌وی: ﴿وَفَزَعُونَ ذِي الْأَوْتَادِ﴾ (الف‌جر - ۱۰) مام‌ۆستای خا‌ل له‌ (تفسیره) که‌یدا (الا‌وتاد) ی به‌ نه‌هره‌مه‌کان ل‌یک‌دا‌وته‌وه. وه لاشه‌ی فیرعه‌ونی سه‌رده‌می موسا (علیه‌ السلام) له‌ یه‌کی له‌نا‌و نه‌ه‌رامه‌کان‌دا د‌ۆزرایه‌وه؛ مانای نه‌م م‌وع‌ج‌یزه‌ ق‌ور‌ئانیه‌ هاته‌دی که ده‌فه‌رم‌وی: ﴿قَالَتِیَوْمَ تُنْجِیْکَ یَدِیْکَ...﴾ (یونس - ۹۲). که می‌ژوی بۆ (۶) هه‌زار سا‌ل ده‌گه‌رایه‌وه. {غ‌رباء و خارق‌ون و دخ‌لاء/ فرید مجید/ ل ۱۳۷} حقائق القرآن والعلم‌ الحدیث/ عام‌ر تح‌سین/ ل: ۳۷/ ۱۹۸۶/ موصل). (تفسیر خا‌ل ج‌زمی سی‌ه‌م/ ج ۳/ ۱۹۸۶)، سه‌یر به‌که. (وه‌رگ‌یر)

سوپای هێرشبەرگرت که نەتوانن سنوری شارەکه بیهزێنن، ئەوکاتە زنجیرەکه بە قەڵاتی گەورەو قایمکرابون که لە بەردی ئەستێ (الصوان) و سفت دروستکراوبون، تا بتوانن بەرگەیی ئەو زنجیرانە بگرن و کارانیکیکە لەسەر لاوازکردنی ئەم زنجیرانە ببن توانابوون، ئەجا هەولدارا بۆ توندکردنەوهیانو، قەت لە زنجیرەو کۆتی (دمیاط) ببن ناگانه دەبوو، کاتی دەییینی خەریکە پڕوخی چاکی دەکردەوه، تا شار لە هێرشە لە هێکرا بپاریژن، هەموو ئەمەش نەرکهکی جەستەیی و مالی زۆری دەویست، شا (ناصر) نەیدەویست پڕۆدی لەو دۆستانەدا بکات، چونکه شامیری بەرگریکردن لە بیرکردنەوهی ساغی ئەودا لە ریزی پیشەوهدا دادهنرا.

بەلام (نیسکەندەرێه) گرنگییەکی پتری لەلایەن ئەم پالەوانەوه پێدارا، فەرمانیدا بە چەقاندنی زیاتر لە (۴۰۰) ستونی پۆمانی زەبەلاح لە دەوری (دەریای سپی ناوەراست)دا لەناو ناودا، تا ببن بە کۆسپ و تەگەرە لەبەردەم کەشتی پەلاماردەرەکانداو، دۆژمن نەتوانن بچنە پۆخ دەریاوه^(۱)، ئەجا چوو شوری شارەکهی نۆژەنکردەوهو چالی لە دەوردا هەلکەندو هەریهوه نەهەستا که (قەرەقۆش) ئەم کارە بگریته ئەستۆ، بەلکو خۆیشی لە (قاھیرە)و چوو بۆ نیسکەندەرێه تا ئەویش بە شارەزایی خۆی چاودێری جێبەجێکردنەکهی بکات، تا لە ((دمیاط)یش دا بەم کارە هەلساو ماوهکی زۆرخۆی چاودێری کرد، تەنیا لە (دمیاط)دا (ملیۆن) دیناری خەرج کرد، بەلام خەرجی ئەسکەندرونە پتر بوو، شۆرەکهی خراب ببوو، چاککردنەوهو قایمکردنەوهی خەرجی زۆری دەویست.

(۱) لێرهدا بۆ زانی: (نیسکەندەرۆنە) هەیه که شارەکه لە سوریا دەکەوتتە سەر کەنداوی نیسکەندەرۆنە. (نیسکەندەرێه) هەیه که شاریکی میسریه و، بەندەرێکە لەسەر دەریای ناوەراست و بەهۆی زانکۆکەیی مەلەبەندیکی بازرگانی و پۆشنیرییهوه یەکەجار ئەسکەندەری گەورە لە (۳۳۲ پ. ز)دا دروستی کردووه. وه (نیسکەندەر)ی نیتالیش هەیه که شاریکی نیتالییه لە بەیوتتەو، ناوچهکی کشتوکالی و پیشەسازییه. (المنجد في الاعلام) بە کورتکردنەوه. وه لە سەرئەخشی کوردستانیدا نیسکەندەرۆنە بەشێکە لە کوردستان. (وەرگری)

به دووربینی هۆشه‌ندان‌هی خۆی له جه‌نگدا به‌ره‌و (نیمچه دورگه‌ی سینا) که‌وته‌پ‌ئ‌و، له‌ویشدا چه‌ند مه‌لبه‌ندیکی پاسه‌وانی و زیره‌فانی دروستکردو، نه‌مه‌ش نه‌رکیکی زۆری و‌یست، چونکه ناوچه‌که بیابان بوو (میسر) و (فه‌رهنگ)ه‌کانی ناو (بیت المقدس)ی لێک جیا‌ده‌کرده‌وه‌و، له‌و پێگایه‌وه له‌شکری فه‌ره‌نگی هێرشی ده‌هینا، بۆیه پێویستی به‌ قه‌لای زه‌به‌لاح هه‌یه بیپاریزێ و ئه‌م کاره‌شی نه‌نجام داو ترسی خسته ناو خاچ هه‌لگره‌کانه‌وه!!

لێ‌ره‌دا چه‌ز ناکه‌م له‌م شوێنه‌دا له‌وه‌ی باس‌کرد له‌ خه‌باتی (قه‌ره‌قوش) هه‌یچی تر باس نه‌که‌م و خۆی لێ‌بێ‌ده‌نگ بکه‌م، چونکه خه‌لکی ئاسایی خۆمان له‌ مه‌سه‌له‌ی سه‌مه‌کاریدا نه‌وونه‌ی پێ‌دێ‌ننه‌وه‌، وه‌ک راپ‌ردوو ئاماژه‌مان پێ‌یکردو، ئه‌م چه‌ند قسه‌یه‌ی (ابن خلکان)^(۱) به‌سیه‌تی که‌ له‌ وێژدانی خۆیه‌وه له‌باره‌یه‌وه وتویه‌تی: (کاتی سه‌لاحه‌ددین) جله‌وی کۆشکی له‌ (میسر)دا سه‌ربه‌خۆ به‌ده‌سته‌وه گرت، ماوه‌یه‌ی له‌ میسر‌دا جێگریه‌تی نه‌وی وه‌رگرت و کاره‌کانی به‌و سپاردو له‌ به‌رپۆه‌بردنی کاره‌کانی پشتی پێ‌ به‌ست، نه‌و پیاوه‌، به‌رپۆ شوکۆداریبوو، نه‌و بوو که‌ شوره‌ی ده‌وری (قا‌هیره‌) و (میسر) و نیوانی نه‌وانی دروستکردو، قه‌لای چیا‌ی (الجبل)ی دروستکردو پر‌دی (جیزه‌)ی سه‌ر پێگای (ئه‌هرام)ه‌کانی هه‌لبه‌ست که‌ شوێنه‌واری پایه‌داری نه‌و به‌رپۆه‌یان پتوه‌ دیاره‌، له‌ (المقس)دا (رباط)ی ئاوه‌دان‌کرده‌وه‌و له‌ (القاهیره‌)دا (خان سبیل) له‌ (باب الفتوح)دا له‌ به‌رزی قا‌هیره‌دا ئاوه‌دان‌کرده‌وه‌، وه‌قفی زۆریشی هه‌بوو که‌ خه‌رجیه‌که‌یان زانراو نییه‌، نه‌و نیازو مه‌به‌ستیکی خاوی‌نی هه‌بوو، مافه‌کی زۆری به‌سه‌ر سوڵتان و مسوڵمانه‌وه هه‌یه، خه‌لکی زۆر حوکمی سه‌یری ده‌ده‌نه‌پال له‌کاتی ده‌سه‌لاتیدا، هه‌تا (اسعد بن مماتی)

(۱) (ابن خلکان): دوو برا به‌م ناوه‌وه هه‌یه، ناودارترین قازی قازی‌که‌ان (شمس الدین ته‌ه‌ب‌ول عبباس نه‌حه‌مده‌ کوری نیه‌راهم کوری ته‌ه‌ب‌و به‌کری کوری خه‌له‌کانی هه‌ولێریه‌ که‌ شافعی مه‌زه‌ب بووه‌و زانایه‌که‌ له‌ زانا ناوداره‌کان و، له‌ (ام‌ المؤید النیسابوری)دا ده‌لێ: (ته‌و له‌ ۱۱/ مانگی ربه‌یعی دووه‌می/ سالی ۶۰۸ له‌ هه‌ولێردا له‌ قوتاجانه‌ی سوڵتان (مظفر الدین) کوری (زین الدین) له‌دایک بووه‌ له‌وێدا خۆیندویه‌تی و بارکی له‌وێ وانه‌ی وتوه‌ته‌وه‌، تا له‌ (۶۱۰) کۆچی دوا‌یی کردوه‌.

به‌شیکی هه‌یه له‌وباره‌وه ناوی ناوه (القاوش فسی احکام قره‌قوش)^(۱) زۆر شتی تیدایه که له‌وی به دوور ده‌زانی و^(۲) ناشکرایه که هه‌لبستراوه، (سه‌لاحه‌ددین) له‌کاتی ده‌سه‌لاتیدا پشتی پێ به‌ستوه، نه‌گهر متمانه‌و برپای به زانستی نه‌ونه‌با کاره‌کانی پێ نه‌ده‌سپارد. بایه‌خدان به‌ ئاماده‌کردنی که‌شتیگه‌لی (الاسطول) ده‌ریایی جینگای خه‌مخۆری (سه‌لاحه‌ددین) بوو، که سه‌رقالی کردبوو، له‌کاتیکدا فه‌رماییدا به‌ ئاماده‌کردنی که‌شتی جه‌نگی ته‌واو بۆ به‌ره‌و رووبونه‌وه‌ی دوژمن که ده‌یه‌وی به‌ توانای زۆرییه‌وه له‌و بواره‌دا ده‌ستدرێژی بکات، (میسریه‌کان له‌ چاخی (فاتیمی)یه‌کاندا که‌شتیگه‌لیان هه‌بووه که پۆلی جه‌نگی خۆیان به‌ سه‌رکه‌وته‌وه بینیه‌وه، پاشان دووچارای کاره‌ساتیککی گه‌وره‌هاتون، نه‌مه‌ش نه‌ک له‌لایه‌ن دوژمنانه‌وه، به‌لکو له‌لایه‌ن وه‌زیری میسریه‌وه که له‌کاتیکدا بووه (شاوڕ) له‌وه ده‌ترسا شای (بیت المقدس) به‌ ناوی (ئه‌موری)یه‌وه ده‌ستیان به‌سه‌ردا بگریّت، نه‌و له‌ جیاتی نه‌وه‌ی کاربۆ به‌هێزکردن و گه‌شه‌کردنیان بکات، هات به‌شیکی گه‌وره‌ی لێ سوتاندن، (عه‌بید)ه‌کان هاتن نه‌وه‌ی مابۆوه له‌ سوتاوه‌کانی به‌تالانیان برد، به‌و چه‌شنه‌یه (الفسطاط) جاریکی تر ده‌سوتیته‌وه‌و، دیسانه‌وه له‌سه‌ر ده‌ستی (شاوڕ) که‌شتیه‌گه‌له‌که ده‌سوتینیته‌وه!

کاتی (ئیسکه‌نده‌ریه‌) له‌ سه‌رده‌می (سه‌لاحه‌ددین)دا تۆکرا، سه‌یری کرد که بوونی که‌شتیگه‌ل زۆر پێویسته، نه‌ک هه‌ر بۆ پاراستنی (ئیسکه‌نده‌ریه‌)، به‌لکو بۆ په‌لاماردانی دوژمنانیشتی له‌ به‌نده‌ره‌کانی شامدا، به‌ (حسام الدین لؤلؤی) فه‌رماییدا که به‌نه‌رکی ئاماده‌کردنی که‌شتیه‌گه‌ل هه‌لبستی بۆ جه‌نگکردن، هه‌رچی

(۱) (ابن شداد) له‌مه‌ر قره‌قوش ده‌لی: (له ۳ رهیعی یه‌که‌مدا (یه‌زه‌ک) هی ئالقهی سولتانی بوو، خه‌لکه‌کی زۆر له‌ دوژمن په‌لاماریدا، پوداویکی گه‌وره‌ له‌نتۆنیاندا قه‌وما که زۆر گوژران و پیاویکی گه‌وره‌شیان وه‌کو باسکراوه‌ لیکوژرا. به‌لام له‌ مسولمانان ته‌نیا خه‌مه‌تکارکی سولتان کوژرا به‌ناوی قره‌قوش که زۆر نازا بوو، پوداوه‌ داستانی گه‌وره‌ی هه‌یه‌و له‌و پۆژه‌دا شه‌هید بوو -خوا لێی رازی یێ-} (نواد السلطانیة / ل: ۲۶۹) (وه‌رگێڕ)

(۲) کورد له‌ کۆنه‌وه به‌ حوکه‌مه‌ سته‌مکاره‌کانی وتوه: نه‌وه حوکه‌می قره‌قوشه‌.

پێویستییه‌تی له داروباری ولات و کهره‌سته‌ی دروستکردنی ئامی‌ری جه‌نگی به ده‌ستیه‌وه بگرێ، دیسان سۆراخی ئەوانه‌ی کرد که کارامه‌ن له دروستکردندا له ده‌وله‌تداو خستنییه‌ژێر فهرمانی (حسام الدین) هه‌وه و چەند که‌رتیکی تایبه‌تی و سه‌رچاوه‌کی کشتوکالتی بۆ ئەوه‌که‌شتیگه‌له ته‌رخانکرد که داهاته‌که‌ی بۆ نۆژه‌نکردنه‌وه‌ی و دروستکردنه‌وه‌ی نه‌وییت.

ده‌سه‌لاتیکی تایبه‌تی له‌ناو پیاوانی ده‌وله‌تدا به (حسام الدین) سپارد، به شیوه‌یی که هه‌ر قسه‌یه‌کی له ده‌می بێته ده‌روهه په‌تکرانه‌وه‌ی نییه‌و ده‌بی داخوازییه‌که‌ی نه‌جام بدریت، (حسام الدین) زۆر بایه‌خی به ئه‌رکی خۆی داو به‌رده‌وام له‌سه‌ر کاره‌که‌ی پێداگرتو بوو، تا که‌شتیه‌گه‌له‌که له ژماره‌یاندا گه‌یشته ئاستی تۆقین ب‌خاته د‌ل‌ی دوژمنانه‌وه‌و، سه‌ره‌تای چالاکی خۆی له جه‌نگی (موج العیون) دا پێشاند، کاتێ (حسام الدین) مقاوه‌مه‌ی که‌شتیگه‌لی فه‌ره‌نگی کردو هه‌ندێ که‌شتی نه‌وانی وێرانکردو دو که‌شتی گه‌وره‌ی ده‌سکه‌وت که په‌ریون له توره‌که زیرو کوژراو.

(سه‌لاحه‌ددین) به‌باشی زانی، که ئەو زی‌پا‌نه به‌سه‌ر ئەو جه‌نگاوه‌رانه‌دا دا به‌ش بکات، که له‌سه‌ر ئاونو، ده‌سکه‌وتیکی زۆریان پێ ب‌پ‌را، دیسان گیرفانی وه‌ستا‌کانی پر له‌ دیناره‌ زی‌پ‌کرد تا خاوه‌نی کتیبی (الروضتین)^(۱) ده‌لتی: (کۆمه‌له‌ که‌سانی داراییان ده‌ستکه‌وت که‌قه‌ت ده‌م‌و‌چاوی نه‌وان ده‌ره‌م‌و‌دیناری به‌چاونه‌که‌وتبوو)^(۲).

که‌شتیگه‌له‌که له (شارۆچکه‌ی صور) تووشی شکان هاتن، که د‌ل‌ی مسو‌لمانانی خه‌مۆک کرد، به‌لام زۆری نه‌برد له جه‌نگی (عه‌کا) دا باری خۆی پاستکرده‌وه‌و، (لؤلؤ) به (۵۰) که‌شتی جه‌نگه‌وه په‌لاماری که‌شتیگه‌لی فه‌ره‌نگیداو له‌ناوی بردن،

(۱) الروضتین / ۲ / ۱۱). (نوسه‌ر).

(۲) الروضتین فی اخبار دولتین و کتیبه‌که یاس له ده‌وله‌تی (نورالدین) و (صلاح الدین) ده‌کات و (ابو شامه المقدسی) نوسیه‌تی/ المنجد فی الاعلام/ لويس معلوف. هه‌ر له (المنجد فی الاعلام) دا هاتوه‌و که ناوی (عبدالرحمن بن اسماعیل شهاب الدین) ه (۱۲۰۲ ۱۲۶۶) میژو نوسه‌و له (دیه‌شق) په‌یدا‌بووه... هتد. (وه‌رگیز)

دریژه‌ی باسی شهوه له مه‌سه‌له‌ی قسه‌کردن له‌مه‌ر فەرمانداری ده‌ریاوه دئ که هه‌موو ده‌سه‌که‌وته‌کانی ناوی زه‌وته‌کاتو، سوپاکه‌ی ناوی بۆ شاره‌ گه‌مارۆدراوه‌که ده‌گوازیتته‌وهو، نه‌مه‌ش تفاقو چه‌کی زۆرتکرکرو وهری خه‌لکی (عه‌کا) ی به‌م سه‌رکه‌وته‌ به‌رزکردنه‌وهو سوپاکه‌یان به‌ تواناتربوونو خاچ په‌رسته‌کان له‌مه‌ ترسانو هه‌رچی که‌شتی نه‌وان بوو کۆیان کرده‌وه بۆ شه‌رکردن له‌گه‌ل که‌شتیگه‌لی میسریدا، به‌لام جه‌نگه‌که به‌سه‌رکه‌وته‌کی یه‌کلاکراوه‌یی هاته‌دی، پاشان که‌شتیه‌کی ده‌سه‌که‌وت که بۆ رزگارکردنی فه‌رپه‌نگه‌کان هاتبوو شه‌وه‌ی له‌ناوی دابوو سه‌رنشینه‌کانیشی هه‌موویان ده‌ستیان به‌سه‌ردا گیرا.

دوای چه‌ند پۆژی جه‌نگی ده‌ریایی ده‌ستی پیکرده‌وه، دوای شه‌وه‌ی که‌شتیگه‌لیکی زۆر له‌ نه‌وروپاوه‌ هاتن و توانییان گه‌مارۆی (عه‌کا) بدن، نه‌تواندرا نازوقه‌ی بۆ دانیشتوانی په‌وانه‌ بکریت، (حسام الدین) تاکتیکه‌کی دۆزییه‌وه که‌شتیه‌کی قه‌به‌ی ناماده‌کردو، ده‌ستوری به‌ پیاوه‌کانیدا که جلی خاچ هه‌لگه‌ره‌کان به‌وشن و ریشیان بتاشن و دوو خاچ به‌رز بکه‌نه‌وه، سه‌رکرده‌کانی فه‌رپه‌نگ وایانزانی شه‌وانه‌ له‌ خۆیان، بۆیه‌ وازیان له‌ که‌شتیه‌که‌ هی‌نا که به‌ره‌و قودس بپرات، نه‌ه‌جا به‌ره‌و (عه‌کا) رۆیشتن و تویش و زه‌وادییان پێ بوو، خه‌می له‌سه‌ر گه‌مارۆدراوه‌کان لا‌برد که پێویستیان به‌ خواردن و خواردنه‌وه هه‌بوو، نه‌مه‌ی چه‌ند جاری دوباره‌ کرده‌وه، تا فه‌رپه‌نگه‌کان هه‌ستیان به‌ پلانه‌کردو نه‌مه‌ش بووه‌ هۆی پروودانی جه‌نگیکی درۆخایه‌ن به‌ حیسابی هێرش و په‌لاماردان.

ئه‌و که‌شتیه‌گه‌له‌ خه‌باتی سه‌ختی خۆی هه‌بوو له‌هه‌موو هه‌لۆیستیکدا، دیارترین هه‌لۆیستیان سه‌رکه‌وتنیان بوو به‌ سه‌رکه‌شتیه‌گه‌له‌کی فه‌رپه‌نگیدا، کاتێ کۆمه‌له‌کی زۆریان هاتن به‌ شوێن حاجیانی مالی خودا داهاتن، شه‌وانه‌ هه‌ر به‌ تالانکردنی شه‌وانه‌ نه‌ه‌ه‌ستان که پێییان بوو، به‌لکو شمشیریشیان له‌ راستدا هه‌لکێشان و ده‌ستیانکرد به‌ کوشتیان تا له‌ یه‌کتریان دابپن، (سه‌لاحه‌ددین) زۆر به‌ توندی پقی خۆی به‌ (نه‌رناط) نیشاندا که پاشای (که‌په‌ک) بوو که به‌م کاره‌ی

هەلسابو، دوای ئەوەی لە داھاتودا لە شوێنێکی تر پێیگەیی کارەساتی خۆی بەسەردا هێنا، چونکە بەقسەى ناشیرین سوکایەتی بە کەسایەتی پێغەمبەری خودا ﷺ کردبوو، (سەلاحەددین) مووھکانی پێگرژبوو، سۆتندی بە خودا خوارد کە تۆلەى لى بکاتەووە کارەکەشی هێناوە.

ئەمە بەشێک بوو لە خەباتی کەشتییەگەلەکانو، ئەگەر (ابن خلکان) بەهۆی گێڕانەوێ خۆی لەوەی باسەنکرد بە وێژدانەو بە (بهاء الدین قەرەقوش) چووی، منیش بۆم هەبە بە وێژدانەو لەگەڵ (حسام الدین لؤلؤ) دا بچوێمەووە، داستانى لەمەر ئەمەو دەگێڕمەووە، لەژێر ناوێشانى (ئەمیری دەریا) دا دەینوسم کە لە ناوێژکدا بەشێکە لە میژووی (سەلاحەددین).

سه‌رله‌نوؤ به‌ره‌و (شام)

هر کاره‌سات و ئاسته‌نگه‌کی (صلاح الدین)م خوئندیته‌وه که له ژیانیکی پر
له کیشه‌یدا له به‌رامبه‌ریدا خه‌باتی کردووه، ئه‌م قسه‌یه‌ی شاعیر (ئه‌بو ته‌مام)م
ده‌هاته‌وه یاد که ده‌لێ:

لقد علمنا ان ليس إلا بشقّ النفس صار العظيم يدعى عظيما
طلب المجد يورث المرء خبلا وهموما تقضض الحيز و ما
فتراوه وهو الخلسى شجيا وتراه وهو الصحيح سقيما
يمته العلى فليس يعد البؤسف بؤسا ولا النعيم نعيما
كل حال تلقاه فيها ولكن ليس يلقى في حالة مذموما

چونکه (سه‌لاحه‌ددین) هر له‌وکاته‌وه که وه‌زاره‌تی (عاضد)ی گرته ده‌ست
شه‌ویکی پشوی نه‌داو نه‌حه‌سایه‌وه، دۆژمنانی تۆقیاندا بوو، هه‌بوو له‌و دۆژمنانه
ناشکرا بوون که به‌هۆی په‌لاماره دۆژمنکارانه تاوانکاره‌کانیان ده‌یانناسین، دۆژمنی
شاراوه نادیاریشی هه‌بوو که ئه‌وانه هاو په‌یمانه‌کانی بوون له‌ مسوڵمانان که
پروا له‌تیان به‌ خۆشه‌ویستی پیشان ده‌داو فرت و فیلتیشیان به‌ دزییه‌وه لیده‌کردو
پلانیان لیده‌گیتر، له‌وانه‌ش خزمه‌کانی خۆی له‌ نامۆزایه‌کانی که ئه‌و شکۆیه‌پانی
به‌ شایسته‌ی ئه‌و نه‌ده‌زانی و وایانده‌زانی قاییل به‌ ئه‌وانه، که‌چی (ئه‌پییوب)ی
باوکیان خۆشی کوپه‌که‌ی خۆی له‌ ئه‌و به‌شایه‌نه‌تر ده‌زانی و، به‌وه‌ی رازی بوو که
له‌ژێر به‌یداخی ئه‌ودا کاربکات.

چونکە سۆزى باوکیتى هیچ بسواریکی بۆ کێبەرکی نەهێشتبۆوه، هەرچى خزمایەتى برايه‌تى و مامیتیه‌ ئاسانه‌ که‌ خۆپەرسته‌کان شیرازه‌ى بپچڕێن^(١).

هێشتا (سه‌لاحه‌ددین) له‌ شام نه‌گه‌رپاڤۆه‌ تا له‌ (میسر) دابنیشی که‌ هه‌ستی به‌ دلەپاوکی کردو، جیگای لێ ناپه‌هه‌تکرد، وه‌ک بلیی له‌سه‌ر درک گه‌وزه‌ گه‌وزه‌ ده‌کات، گه‌ر له‌ خه‌و هه‌لده‌ستا هه‌ور به‌ری ئاسۆی گرتبوو له‌به‌رچاویدا، سپێده‌ی به‌ پۆناکی نه‌ده‌بینی، به‌لکۆ به‌ لیلی و ته‌لخی ده‌هاته‌ به‌رچاوی و به‌ دووربینی خۆی پهی به‌وه‌ ده‌برد که‌ هه‌لگیرسانی ئاگره‌که‌ نزیکه‌، ئەم گومانه‌شی له‌یه‌ک لاوه‌ نه‌بوو، به‌لکۆ دوولایه‌نه‌ بوو، هه‌ر دوولاکانیش پێچه‌وانه‌ی یه‌کتری بسوون، چونکە نه‌و مسوڵمانانه‌ی له‌ شامدا به‌یعه‌تیان پێوه‌کردبوو سه‌سودیان پێده‌بردو له‌ ناخیاندا ده‌مامکیان دابو، هه‌بوو وایده‌زانی (سه‌لاحه‌ددین) میراتی شه‌وی قۆرخکردوه‌،

(١) جوانترین نمونه‌ له‌ قورئاندا به‌سه‌ره‌اتی یوسف و براکانیه‌تی، کاتێ وتیان ﴿... لَّيْسَ لَكَ الْاَمْرُ الْاَوَّلُ وَخُذْ اَمْرَكَ﴾ (یوسف - ٨)، واته‌: باوکمان یوسفی له‌ نێمه‌ خۆشته‌ ده‌وی، که‌چی نێمه‌ ده‌سته‌یه‌کین. لێره‌دا نێره‌یی ده‌یانگرێ و، پ‌قو کینه‌ له‌ دلێاندا دروست ده‌کات، هانیان ده‌دات بۆ نه‌نارب‌ردنی یوسف یان هه‌رنه‌بی‌ دوری به‌هه‌وه‌. جا نه‌گه‌ر گه‌رانی پێغه‌مبه‌ران ئەم کارانه‌ بکه‌ن بۆ خه‌لکی تر زۆر ناسایی ده‌ییت!

له‌ کتێبی (الکرد فی دائره‌ المعارف الاسلامیه‌/ ت: حمید ریباو) دا (ج: ٥٦) دا هاتوه‌: (زۆریه‌ی سوپای ئەبیوی تورک بوون و، ژماره‌کی زۆریش کورد بوون، له‌ سالی (١١٨٧ ز) دا (صلاح الدین) داوای کۆمه‌کی له‌ کورده‌کانی باکووری ده‌یله‌ کرد بۆ خه‌بات، هێزی جه‌زیره‌ لێره‌ له‌وێدا به‌ تاییه‌تی له‌ سالی (١١٨ ز) دا پلاوی لێکرد، به‌لام دیاره‌کرو زۆر له‌ هۆزه‌کان شانه‌شانی (صلاح الدین) جه‌نگی گه‌رمیان ده‌کرد. زۆر پله‌ی سه‌ربازی به‌رز له‌ کورد بوون دیسان ده‌سه‌لاتی تری ده‌وته‌تیش له‌ سه‌رده‌می ئەبیویه‌کاندا به‌ چه‌نگ کورد بوو، که‌چی زۆرجار پێچه‌وانه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی حکومه‌ت کاریان ده‌کرد. کاتێ (شێرکۆ) مرد، کورد به‌وه‌ رازی نه‌بوون که‌ (صلاح الدین) له‌ شوێنی ئەودا دابنرێت (ابن خلکان/ جلد ٤ / ج: ٤٦٤) به‌لام خێلی شه‌بو هه‌میانی عازهبانی که‌ به‌ مه‌رات سه‌روکی هه‌ولێر بسوون پۆله‌کی گرنکیان هه‌بوو له‌ به‌رپوه‌بردنی ناوچه‌که‌دا).

(ام یحسودن الناس علی ما اتاهم الله من فضله‌)؟ چه‌سودی و نێره‌یی ئاسته‌نگێکی گه‌وره‌ له‌ به‌رامبه‌ر پێگای خێرو هه‌قداد، سه‌رچاوه‌ی زۆر گوناوه‌ تاوانی گه‌وره‌یه‌و، زۆر ده‌سکه‌وتی گه‌وره‌ له‌ ده‌ست مرۆ ده‌دات، وه‌کو نیمان و ده‌سه‌لات، برايه‌تی، به‌خته‌وه‌ری و پێکه‌وه‌ژیان و ئاسایش و خاکی نیشتمان و خێزان و پێشکه‌وتن و سامان و نابوو ... هتد. (وه‌رگێ)

کهچی زهوی خاکی خواجه که مہبہستی دہیدا بہ بندہ کانی، ہتا تہو فہرہنگانہی ناگرہستی لہ گہلدا کردبون پیان شتیکی گہورہبوو کہ شامو میسر پیکہوہ لہ ژیر فہرمانی (سہلاحددین) دابن، (نورالدین) کہ تہنیا شامی بہدہستہوہ بسو زہقنہمووتی پیدہنوشین کہ پیای دلتیابوونو پشتگیریکردن بسو، تہی دہبی حالتیان لہ گہل (سہلاحددین) دا چۆن بی کہ (میسر)یشی لہ گہل (شام) دا گریداوہ، کہ پیای پہلامارو پہلہکردنہ، نایا ہتا تہو بہسوارو پیاوہکانی ہیرشیان دہکاتہ سہر بیڈہنگ دہبن کہوا گرمان ببات نہوان بی ہیزو لاوازن، یاخود دوژمنایہتی خویان بہ داگیرکردنی میسری ولاتی لہم زوانہدا پیشان دہدن، تہو دہیزانی خہلکی بایہخ بہ ناگرہستہکے نادہنو، نہوان نامادہباشی تہواویان ہہیہ بۆ بہرہورہوونہوہ، چونکہ دہریاچہک و ہیزو پیار پہوانہ دہکات بۆیانو، تہو کۆچکردانہی تینوی جہنگکردن زۆربوونو پیویستہ جہنگکہ دہست پیبکات!

تہمہ پوختہیہ کہ پیویستی بہ پاقہو لیکدانہوہی پروون ہہیہ، کہ وہکو گومانج (سہلاحددین)ی داگرتبوو، پۆزانیش سہلماندیان تہمہ واقعیکہو راستہ لہ پہوانگہی تہو مسولمانانہوہش کہ دہیانویست کیٹہی بۆ بنینہوہو تہنگاوی بکەن دہرفہتیکی بہ پہلہیان بۆ ہاتہپیش، کاتی لہ دوو کاتی نزیك لہیہکتریدا (سیف الدین غازی) شای (موصل) و پاشا (صالح نیسماعیل نورالدین) شای (حہلہب) مردن کہ ہمدوولا بہ نہیتی تہویان نارہحہت دہکردو پروایان وابو کہ جہماوہری مسولمان بۆ دہسہلاتگرتن بہسہر جیہانی نیسلامی بانگیٹہی دہکەن لہناو گہلی عہرہبیدا، تہم تہنگانہیہش کاتی خرایہپروو کہ دوو پاسپاردہ (الوصیہ)ی ہاوشیوہی یہکتری نووسران، پاسپاردہی یہکہمین (سیف الدین غازی) نووسی کہ دہقہکے لہسہرئہوہیہ کہ (موسل) پاش تہو بۆ (عزالدین مسعود)ی براکہی دہبیت و بۆ ہیچ کام لہ کورہکانی نابی، چونکہ تہوان ہیشتا بچوکنو تہونہدیان بہسہ لہ ژیر چاودیری (عزالدین) دا دوو شار سہرپہرشتی بکەن، وہک بلتی ہہمو میراتی کۆکردۆتہوہ.

ره‌نگه ده‌نگو دۆی ئەم پاسپاردەیه له پۆژانی دوایی تەمەنی شا (صلاح) له‌کاتی نه‌خۆشیه‌که‌یدا بۆ ئەو گوازاربێتەوه، بۆیه پاسپاردە ی خۆی بۆ (عزال‌دین مسعود) ی‌ش دەنێرێ، چونکه وای دەرپوانی گەر ئەو ناوچه بنه‌رپه‌تیانه‌ی ولاتی شامی له ژێر چه‌نگدا بێ هەم میراتی (سیف‌الدین) ی‌ش ئەمه‌لاده‌بێ به مه‌ترسییه‌کی گه‌وره‌و هه‌ره‌شه‌له (سه‌لاحه‌ددین) ده‌کات، ئەنجا وه‌کو سه‌رده‌می (نورالدین) شام^(۱) بۆ خانه‌واده‌ی (زه‌نگی) ده‌گه‌رپێتەوه. له‌سه‌روبه‌ندی مردنی (شا صالح) دا هه‌والی پاسپاردە که به (عزال‌دین مسعود) گه‌یشت و نه‌ویش روی له (حه‌له‌ب) کرد، تا به‌و نزیکانه بپێته پالەوانی به‌ره‌و پووبونه‌وه‌و، له‌ پێگای سب‌خوره‌کانییه‌وه هه‌والی پێگه‌یشته که سولتان به‌و نزیکانه (میسر) به‌جێدێلێ و به‌ره‌و (شام) ده‌که‌وێته‌پێگا، چاکی ده‌زانی (سه‌لاحه‌ددین) کێیه؟ له‌ هاتنی ئەو ترسی بۆ په‌یدا بوو، داوای له (عماد‌الدین) ی براکه‌ی کرد که له شوێنی ئەودا دا‌بنیشی له (س‌ن‌جار)^(۲) و نه‌ویش بپێ به‌ شای (حه‌له‌ب)، (عماد‌الدین) ئەم ئالوگۆرپه‌ی زۆر به‌ دل بوو، ب‌روای وابوو چاره‌نووس له‌گه‌ڵ ئەودا ده‌بێ، چونکه شامیه‌کان ده‌زانن ئەو په‌سه‌نه‌ نه‌ک بپێگانه‌یه‌و، شاره‌که‌ش هی باوکییه‌تی و، (سه‌لاحه‌ددین) ی‌ش سه‌ربازه‌کی باوکییه‌تی و، ئەمه‌ش مانای ئەوه‌یه که ئەو خاوه‌ن حه‌قه بۆ ده‌سه‌لات‌گرتن به‌سه‌ر (حه‌له‌ب) دا وه‌ که‌س ئەو مافه‌ی نییه‌.

(۱) (شام) وه‌کو له (المنجد) دا هاتوه: (پا‌بردو به هه‌موو سو‌ریا و تراوه شام، به‌لام له سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی عه‌ره‌دا بۆ (۷) که‌رت دا‌به‌ش‌کراوه: (قه‌له‌ستێن و نه‌ردن و ح‌مس و، دیمه‌شق و قه‌نه‌سرین و عه‌واسیم و نف‌ور) هه‌رچی نیم‌رۆیه‌ ته‌نیا به دیمه‌شقی پایته‌خت ده‌وترێت). له کتێبی (ترغیب اهل الاسلام فی س‌کنی الشام/ ح‌به الاسلام ع‌زال‌دین) دا هاتوه له (ل ۴۸) دا له پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ که له (جامع الصغیر) و (م‌جمع الزوائد) دا (صحیح) ه: {پێغه‌مبه‌ر ﷺ روی کرده شام و ع‌ی‌راق و یه‌مه‌ن فه‌رمووی {اللهم اقبل بقلوبهم علی طاعتک، و حط من ورا‌عهم} .

(۲) س‌ن‌جار (شه‌نگاره): ئەم ناوچه‌یه له (کیتاب‌المقدس) دا به (بابل) هاتوه و شوێنی (نه‌مرود) بووه. له به‌رامبه‌ریشدا: (س‌ین‌جار) هیه له تزیک سن‌وری ع‌ی‌راق و سو‌ریادا که چیا‌تیکه به‌سه‌ر شه‌نگاردا دەرپوانی (۲۰۰ - ۱ م) (المنجد فی الاعلام) (وه‌رگێڕ).

ئەوانە لە یادیان کردبوو کە (سەلاحەددین) لە گەڵ پەروەندەکانی و پاشاوەکانی کاربەدەستانی (زەنکی) دا لە پابردوودا پێکەوتن نامەکی کرد بوو کە دەسەلاتی لە ژێر دەسەلات ئەودا بۆ ئەوانە، تا ئەوان لە گەڵ ئەودا شانەشانی یە کتری لە بەرامبەر هێرشی خاچ پەرستیدا بەرەو پووبنەوهو، کەس بۆی نیە ئەگەر (شام) چۆڵ بکات و (میسر) بگرتە دەست پێگای پێ بگرت.

ئەم رووداوانە بە پەلەو بە شوێن یە کتریدا هاتن و، هەواڵە کە بە (سەلاحەددین) گەیشت. پاشان کارەساتی لە مەش خراپتری بۆ هات کە گواوە هەندێ لەو ھاوێ پانانە ئەو لە گەڵ (فەرەنگ) و (باطنییە) کاندای بوونە سوێندخواری یە کتری، تا وەکو کۆمەڵێک دژ بە (سەلاحەددین) کار بکەن!

(خاچ هەلگرەکان) بەم ویلایەتە زۆر خوشحالی بوون کە ئەوان بەوانیان داوە، کەواتە مسۆگەرە بۆ (شام) دەروات و زۆر لە خوشەویستان و مێردانی ئەو حەزبان نەدەکرد رووداوەکانی ئەوانە بێزاری بکەن، ئەمجا ناھەنگەکی مائاواویان لە (دۆلی نیل) دا بۆ گیرا، وەکو دواجار. ناژانم بۆچی خودا نیلھامی هەندێ لە ھامۆستانی مەنالیەکانی ئەوی کردوو کە بەم ھەلبەستە شاعیر لە گەڵیدا بدوین:

قتع من شمیم عرار نجد فما بعد العشي من عرار

ئەمەش گەواھی دانە کە بۆنی پەشینی لێدێ و، دلی (سەلاحەددین) ی پێگیرا، کاتی نۆژی ئەوا لە قسە مامۆستا کرا، ئەو وتی مەبەستم پێ ئەوێ کە ئەو دەیهوی هەندێ دور بکەوێتەو بەسو و هەندێ شەنی (میسر) ھەلموێت، وە مەسەلە کە لێرەدا چێژەو، چێژیش شتی کە لە کتیبیکاندا نییە، جێگای داخیشە - سەلاحەددین) لەبەر ئەو پوشت کە نەگەرێتەو...

(سەلاحەددین) بەرەو (دیمەشق) کەوتە پێگا، جەماوەرەکی زۆری لە گەڵدا بوو کە ئەو ھەر سەرباز بوون، بەلکو بازرگان و پیاوی گەورەشی لە گەڵدا بوون بۆ ئەوێ، تا دەگاتە (دیمەشق) ھاوێتی بکەن، ھەتا ھەست بە تەنیا یی نەکات و، خەمی

برہویننہو، نەمەش ھەستەکە لەناو ەدرەدا باوەو لەو کەسانەدا دەیینن کە لە ھەلۆیستی ترسانکدا ناسلەمنەو بۆ رازیکردنی وەلامی ھەلۆیستە سۆزییەکان و عاتیفیەکان کە لە دلیاندا دەجۆیتەو، خاچ ھەلگرەکانیش بە ھاتنی ئەو تۆقین و ھەریەکەجار زانیان کە ھەوالەکە درۆ نیە کە بنەمالە ی زەنگی لە دژیدا وەستانووەو، ھەبە لەوانە کە پەییوہندی پتوہکردن و سولتانی بەمە ی زانی و ئاگاداری خۆی وەرگرت و سوپای کرد بە دوو بەشەو، بەشی بەرەو (دیمەشق) بەسەرکردایەتی بۆر پالەوانی (بوری تاج الملوك) کەوتە رێگا، بەشەکی تریش لەگەڵ خۆیدا مایەو وەک نامادەسازی بۆ جەنگ، برازاکی تریشی (فەروخ شاہ) کاریکی ژیرانە ی کرد کە پالەوانەکانی تر بوو جیگری ئەو بوو لە دیمەشقا، کاتی زانی خاچ ھەلگرەکان لە دەوری (نەردەن) دا کۆبوونەو بۆ جەنگیکی چاوەرێکارو لەگەڵ (سەلاحەددین) دا ئەو — خوا پاداشتی بداتەو — بە پەلە پەلاماری (طبریە) و (عکای داو، (شقیف) و (ارنوں) ی خستە ژێر فەرمانی خۆیو (۱۰۰۰) دیل و (۲۰ ۰۰۰) سەر مەری لەگەڵ خۆیدا ھینا، ئەجا ھەلیکوتایە سەر کەناری خۆرەلاتی (نەردەن) و دوا ی (۵) پۆژگە مارۆدان ی توانی گرنگترین کۆشکەکی دەستی بەسەردا بگریو، دوا ی ئەو ی فەرہنگەکانی لەناوی رایانکرد مسولمانانی لەناو دا نیشتەجی کرد!

نەم ھەوالە خۆشە گەیشتە (سەلاحەددین) و دەستخۆشی لەو پالەوانەتیە ی بۆرایەکی کردو، چەندە خاچ ھەلگرەکان و خەمباری لە دەستدانی (عکای) و (طبریە) (شقیف) بوون، ھەندە دڵخۆشی تیدا بوو بۆ ئەو تا تفاقەکی تیر بی بۆ مسولمانان! کاتی سولتان گەیشتە (دیمەشق) لە براکی بیست کە ئەو چەک و تفاقە ی دوا ی ھێرش ی (نەردەن) ھیناویەتی دەتوانی ببی بە ھێژیک بۆ لەشکری مسولمانان، ئەجا زانی کە جەماوەریکی خاچ ھەلگر لە دەوری (طبریە) دا کۆبوونەو بە پەلە دەستوری بە (فەرپوخ شا) دا کە بچیتە میدانیان و لەناکاودا بیانگریت و ئەویش بەمەبەستی خۆی گەیشت و بە پامالین گەیشتە شاری (بیسان) و گورج بە دەسکەوتیکی زۆرە وە بۆ (دیمشق) گەپایەو.

پۆلی (سەلاحەددین) لەبەرامبەر دوژمنیدا لە (حەلب) دا زۆر دژوار بوو، هات تۆقیدا بێشەوی جەنگ داگیرسینی، چونکە دەیزانی شارێکی مسوڵمانانەو، لە نیازی ئەودا نە مسوڵمانان لاواز بکات و پەلامارییان بدات و، بە چاکی زانی بۆ (موسڵ) وازیان لست بێنی، لە پێگادا (الرها) و (حران) و (الرقە) و (سروج (نصیبین) ی گرت، وەکو (حلب) لەبەرامبەر (موسڵ) دا وەستاو، نەبویست هێرش ببات، بە چاکی زانی خەلیفە (بەغداد) ناگادار بکاتەو تا گرژی و ئالۆزی نیشان ئەو و ناحەزانییدا چارەبکات و مسوڵمانان زانیان لێنەکەو، خەلیفەش هیچ کاریکی بەکالاکراوەی نەکردو، تەنیا پیاویکی ئاینی گەورە ناردەلا بۆ ناوەندیاری و ناویژیکردن!!

هەواڵ هات کە خاچ پەرستەکان کۆبونەو بەتەمان هێرشێکی کاولکار لەکاتی ئامادە نەبوونی (سەلاحەددین) دا بکەنە سەر (دیمەشق)، بۆیە ناچار بوو گەمارۆکە هەلگرێ و بە پەلە باربکات، بەلام فەرەنگییەکان نیازیان نەبوو سەرەتا بەرەو (دیمەشق) بچن، بەلکو خراپەکاری و کاری تیکدەرانەو تۆقینیان خستە دەقەری (حۆزان) وە، پاشان بەرەو کەنارەکانی (دیمەشق) چوون، لەکاتێکدا بوو کە جیگری سولتان مردبوو، زۆری نەبرد (سەلاحەددین) پەلاماریدان و نەیهیشت بە مەبەست بگەن دواى بە ئامانج گەیشتن بەرەو (حەلب) کەوتە پێگا و (عماد الدین) سەرکاری ئەوێ دێدۆنگ بوو لە کارەکانی (سەلاحەددین) و دەیزانی کە سولتان بشکێ ئەو ناچار دەبێ شەر لەگەڵ فەرەنگدا بکات و ئەویش ئەو هەره کەت و هێزی نییە، بۆیە پێشنیاریکی بۆ (سەلاحەددین) ناردو داواى لێکرد کە (حەلب) وازی دێنی و بێتە والی بەسەر (شەنگار) وە^(١) کە ولاتی خۆیەتی و، سولتان بەو پێشنیارە دڵخۆشبوو، ئەنجا بۆ رازیکردنی دلی ئەو زیاتر لەوێش (خاپور) و (الرقە) و (نصیبین) و (سروج) یش بەو سپاردو بەمەش کردی بە هاوێیمانی خۆی.

(١) شەنگار (سنجار) لە (کتاب المقدس) دا (بابل) کە مەلەتدی نەمرود بێوەووە ئیمپڕۆش بە زۆری کوردی نێزدی لێیە کە پاشاوەی کوردی دێنین (وێرگێڕ)

(حەلەب) مەیدانی خۆی بەتالکرد بۆ پالەوانی رزگارکەر و بە سوپاس و ستایشەوه ھاتە ناویەوه، جارێکی تر بێ پکابەر شامی کەوتە ژێرچەپۆک، ئیستا پێویستە لەسەری کە دواى ئەو گێژەلۆکە ھەلەشەیه خۆی بۆ خاچ پەرستەکان دەستبەتال بکات، خاچ پەرستەکان بەم ئەغجامە ترسان کە لەناکاوپا پرویدا و قەت چاوەڕێی ئەوەیان نەدەکردو، (ئەنتاکیا) لەتەواوی ئیمارەتەکان پتر ترسی پێ کەوتبوو کە میرەکەى دەیزانى لە نیازی (سەلاحەددین) دا بە لەلامار بەدریو، ئیمروش کاتی ئەو ھاتوو، بۆیە دەستی کرد بە ھەولدان بۆ خوشنودکردنی سولتان و پازیکردنی، کۆمەڵی دیلی موسڵمانانی بۆ ناردەوهو، ئەمان و دڵنیایی پێدا و ئەجا بە پەلە بە ترسو لەرزەوہ رایکرد بۆ کۆنگرە بەستە لەگەڵ میری (تەراپلوس) و شای (بەیت و لەقدس)، تاپیکەوہ و تووێژیکەن کە پێویستە ئەوان چى بکەن، ئیستا وا (شام) کەمیکی نەبێ لەگەڵ (میسر) دا ھەمووی بۆ (سەلاحەددین) پاک بۆتەوہ و چۆلبوو.

یەکن لە ئەدگارەکانی سەرکردەى شارەزا ئەوہیە کە بتوانی دلی دوژمنانی خۆی بخوێنیتەوہ و ئاگاداریی بەپرووانەى کە ئەوان بۆی دەچن لە ھۆیەکانی لۆژیکی و ژیریژی، یان سۆزی و عاتیفی و لەکاتی تەنگانەدا جەھوی ھەلسوکەوت بەدەست خۆیەوہ بگرێ، (سەلاحەددین) لە ریزی ئەوانەدا بوو کە ھۆشیارانە تاووتوێی ناحەزەکانیان دەکەن و، ئاکامەکەشی پشتی بەو بەلگانە دەبەست کە بەپاست دانراو و دورن لەھەر ئەرکیکی دوور، پۆشتنی شاہەکانی فەرەنگ و میرەکانیان جیگای پروانینی وردی ئەبوون، دەیزانی ھەیانە کە مەیلی ناشتی دەکات و دەتوانی بە دڵ پازیکردنی نەرم بگرێو، ئەوہی سەربزێویش بکات نەک بەھۆی توانای زۆریەوہ، بەلکە بەھۆی سەر شییتیەکی بێ سەروەروەبێ بێ وردبەوہ ئەوہ دەبیتە تفاقى ئەو لە جەنگدا.

یەکن لەو شاہیانەى خاچ ھەلگر (ریچنالد) بوو، کە عەرەب پێیان دەوت (ئەرنات) کە لە بنەرەدا تەنیا ھەلپەرست بوو کە پراوالتی تاکیدی دروست

ده کهن، بڼی حالیوون له مانای پاسته قینه کوی، له جهنگی خاچ پهرستیدا هه ناسه ی بۆ هیوای دوور هه لده کیښا له سامان و پله و پایهو فراوانی دهست روښتنو، نه و له نه وروپادا خاوو خلیسک بوو، کهس به شکوډار ناماژه ی بۆ نه ده کرد، هیچ زمانې به بهرېز باسی نه ده کردو، وه قه تیش له زیډو نیشتمانی خویدا زه مینه ی بۆ نارې خستې که هه لکه ووی و دهر بکه ووی، بۆیه له گه ل سهره پړویه کان کڅچی کردو، هه وائی بۆ هاته پیتش که پیښپړه وی شانډیکې وه کو خوی بکات، نه مهش له پڼگای فیل و پیلانه کی داریژراوی خوږه وه بوو، به لام ناواته کوی دریوځایه نه بوو، هه لده شیهه کوی هانیدا وه کو چته و پڼگری په لاماری کاروانیکې عمره به کان بدات که له ژنو مندالیشی تیدا بوو که خزمه کانیا ن پیان سهر شوړی و سوکایه تی بوو بکه ونه ژیرده ستیانوه، بۆیه به گورجوگولی په لاماریاندا، نه ویش نه یوانی بهرگری زه بری یه کم بگری و که وته ژیر دیله تی سهر داری (حله ب) و (۱۷) سالان به دیلی مایده، چونکه هیچ له شاکانی فهرنگ ناوړی لینه دایه وه، دهستی بۆ کرپنه وه ی رانه کیښا، نه مهش مانای وایه که نه و کابرایه لای نه و ان سهره پړویه کی گه وره یو نه ازادی بکن و نه کهن هیچ خیری به ناوچه وانه ونیه، به لکو گیرانی په گه بهر یه ستی بۆ و هه لده شوی نه و نامیتنې که دوور نیه مه ترسی بۆ که سانی تریش په یدا بکات.

بارودوخه که وا هاته پیتش که خوی و گروپینکی وه کو خوی بهرله بکرتن، به لام نه ک بۆنه وه ی بگه ریتته وه بۆ تالانی بڼی سهر و بهر و بهس، به لکو بۆنه وه ی پیره ژنن فریو بدات که باوکی مردوه و میرنشینې (نهرده ن) ی به دهسته وه یه، ویستی پیایو بدوژیتته وه که له پڼگای نه وه نه و ماله میره بۆ نه و بگه ریتته وه، (نهرنات) خوی برده پیتش وه گه غچې به ناماده یی و داواکاری خوږه وه نه ویش وه کو میرد په سندی کردو، له چاو تروکانیکدا دهسه لاتې به سهر گشت (نهرده ن) دا گرت، هم جوت قه لای (که ره ک) و (شوبک) و وایزانی که بهم هه لگواسته نه له هیکرایه ده بڼی به هاوشانی شاکانی (قودس) و (ته تاکیه) و (ته رابلوس)، له کاتیکدا نه وانه له گه لیدا

کۆبونەوه، پاش ئەوهی (حەلەب) کەوتە ژێر ڕکێفی (سەلاحەددین) ئەوه بوو پیاوی خاوەن هەلۆیست لە (شام) دا، دەستیکرد بە دەرخستنی ڕەوتی هەلەشەى خۆی کە گەلى خۆی بێزار کردبوو، ئەوانیش بە مەترسیداریان دادەنا بۆ خۆیان.

یەكێ لە تەنگەبەرەکانى ئاسۆکانى ئەوهبو، لەکاتیئێکدا دواى (١٧) سالان لە دیلى بەربوو وایدەزانى هێزى ئیسلام هەروەکو جارانی سەردەمی ئەوه، ئەمەش نەزانى یەکی ساویلکەییەو شایانى ئەو کەسە نیە کە فەرمان لە میرنشینى (ئەردەن) دا دەریکات و سەردارى ئەوئ بى، کاروبارى ئیمپڕۆی لەگەڵ (سەلاحەددین) دا جیاپە لەگەڵ کاروبارى دوینى (نورالدین)، ئەگەر مسوڵمانانیش لەسەر یەك بۆچون نەبن لەبەرەمبەر خاچ پەرستاندا یەك هەلۆیستیان هەیهو، ئەگەر کەسیکی واش هەبێ حەز بەوه نەکات (سەلاحەددین) سەرۆک بێ لە بەرامبەرى ڕای گشتیدا ناتوانێ بە گوتى نەکاتو، هەموو پۆژێک سەرکەوتنەکی هەیهو لە شوێنەکەوه بۆ شوێنیکی تری دەباتە پێش!!

(ئەرنات) نەزانى کرد کاتى خۆی وەکو ڕێگرتى نواندو هەلیکوتایە سەر کاروانە دێنیاو بێ ترسەکان کە بۆ مالى خوا بۆ حەجکردن دەچونو بە مەبەستى قەران تیخستنیان ئەو ئاگرپەستەى لە نێوان (سەلاحەددین) و خاچ هەلگراندا بوو شکاندیو، کاتى بە هاوارو قیژە حەججاکەکانى تۆقاندو بە ناچارى بەرهو شەهیدی بردن، وایزانى لە شەرپەکەدا سەرکەوتو بە سوپاوه بە بیاباندا بەرهو (تەیهەاء) کەوتە ڕینگاو بە دزیوتەرین شیۆه ڕایگەیاندا کە تا (مەدینە) ڕانەوهستى، تا جەستەى پێغەمبەرى خوا ﷺ ئاگرێت بەرنەدات!!

ئەم ڕاگەیانندنە دزیۆه ناشرین بوو، کاریگەرى گورجى ئەوه بوو (فروخ شا) سەردارى (دیمەشق) و برازای (سەلاحەددین) بەرهو (ئەردەن) ڕۆیى و سەرکەوتنى دەستەبەر کردو وەك پێشتر ئاماژەمان پێیکرد.

بێگومان ئەم دەستدرێژییە بۆ سەر کاروانى حاجیانى بێ ترسو، پاشان ڕاگەیانندنى چون بەرهو (مەدینە) ی ڕوناك چاوگی ترسە بۆسەر هەموو مسوڵمانان

کە وایان بە پێویست زانی هەموویان یەكدهنگ بن و هەر لە ئیستاهە لە ژێر یەك ئالادابن و، هەستی مسوڵمانانە گۆڕا بۆ تورەییەکی بەگەرمەوه، نوێنەر و غایندە لە هەموو ناوچەیکەوه هاتنە لای (سەلاحەددین) و شای (قودس) زانی شکاندنی ناگیرەستەکە لە لای (ئەرنات) دەبیته هۆی داگیرسانی شەڕ بە پەلە و زوویی، بۆیە نوێنەری ناردە لای سولتان و پاکانەی خۆی کرد لەو کارە (ئەرنات) کردووەتی، بۆیە (سەلاحەددین) وەلامی بۆ شای (قودس) ناردەوه کە داوای کردبو هەچی (ئەرنات) گرتووەتی لە دیلی مسوڵمانان و سامان و دارایی ئەوان بێ دواکەوتن بێگێڕێتەوه، (شا) بە ترسەوه چوو لە (ئەرنات) و پێی وت کە داهاو هێرشێکی بە پەلە هەیە و بۆی پونکردەوه، بەلام ئەو گالتهی بە قسەکانی هات و بە لاواز و خەڵەفاوی ناوزەدی کرد و جەختی کردەوه کە سورە لەسەر چون بەرەو (مەدینە) ی مرنەوه.

چەند کەشتییەکی خاچ هەلگران لە (ئەوروپا) وە بۆ (فەلەستین) ڕۆیشت و، هەوای دەریای شەپۆلاوی بەرەو کەناری (دەمیات) ی بردن و، (۲۵۰۰) حاجی تێدا بوو کە مەبەستیان نیشتهجێ بوون بوو لە (قودس) دا، بۆیە (سەلاحەددین) فەرمانی گرتنی بە گورجی ئەوانی دەرکرد و بە (عادل) ی برای ڕاگەیاند لە (قاهیرە) دا کە بەپەلە بەم کارە هەلسێ، تا بیته وەلامی بۆ کاری (ئەرنات) دژ بە حەجکارانی مسوڵمانان!

بەلام لێرەدا زۆرجیاوازی هەیە لە نێوان ئەم کارەو ئەو کارەدا، ئەم شاستەمکارە بە شمشێر ڕاسایە سەرنشینەکانی ناو کەشتی مسوڵمانانەوه، بەلام سولتانی شکۆدار لە گەڵ حاجیەکانی بێ چەکدا کە شمشیری یان هەلنەگرتبو تەنیا بە دیلی گرتن، تاوه کو سەربەسەر بیان گۆڕێتەوه لە گەڵ دیلە مسوڵمانەکاندا.

پاش ئەوهی (حسام الدین لؤلؤ) سوپای (ئەرنات) ی شکاند لە ڕینگای کەشتیە گەلەکەیهوه (الاسطول) جەنابی (سەلاحەددین) خۆی هەلسابە پەرچ دانەوهی ئەم دەستدرێژییە کە لە کاتی ڕۆیشتنی دا بەرەو (مەدینە) شوێنی کەوت و، هەلیکوتایە سەر کەشتیەکانی و وەکو ڕابردوو بە کورتی باسماکرد تیکێ شکاندن و، دا هاتووش لە باسی (ئەمیری دەریا) دا ئەم مەسەلەیهو تیکۆشانی دلێرانەیی ئەو بە درێـژـی

له لایه نه خوینه ره وه ده خوینریتته وه .

(سه لاهه ددین) ده ستوری دا که ناماده بی بۆ سزادانی (ته پرات) له ناوه پاستی مالی خویدا سوینی خوارد که ده بی به شمیری خوی بیکوژی نه مهش له کاتیکدا که هه والی نه زانی نه وه له مه پ پیغه مبه ری خوادا ﷺ به و گه یشت و، نه م سویندهش بووه نه زره کی شهرعی که پیو یسته نه غامی بدات، تا بزانی که پیغه مبه ر ﷺ له (یه شریب) دا له ژیر چاودیری خوادایه، به رله وه ی له ژیر چاودیری مسولماناندا بی، سولتان روبرای (نه رده نه) ی بری و په پیسه وه و له گه ل سوپای فده پنگ که و ته شهر که له شوینیکی یه ک لایی که ردا بوو که وای لی کرن به تۆق و له رزه وه رابکه نه، له شکره که ی نه وه له گه ل له شکری (فه روخ شای) برایدا یه کیان گرته وه .

نه غا پیکه وه هی رشیان کرده سهر ناوچه ی (غه وه ر) ده وری (به یسان = بیسان) و، له ویتشدا تی شان نه غا پالنه وان نه گیر سایه وه و پشوی نه داو روی کرده قه لای (الکوکب) که قایم ترین قه لاتی خاچ په رستان بوو، شهره کی گهرم له ده وره که پیدا قه و ماو، سهر که و تن بۆ سهر بازی (سه لاهه ددین) بوو، به لام دوا ی نه وه ی کۆمه لی پالنه وان شه هید بوون .

(سه لاهه ددین) به باشی زانی که میرنشینی (ته رابلوس) و (ته نتاکیه) لی کتر دابری، نه مهش به داگیر کردنی (به یروت)، بۆیه چوو تۆقی کردو، وشکانی و ده ریای لی گرتن، به لام ملکه چ نه بوو، به رهنگاری یه کی کرا که (سه لاهه ددین) وایزانی که نه م گه مار دانه در یژه ده کی شیت و وای به چاک زانی به جی ی بیلی و نه و دیلانه ی گرتو یه تی له ده ورویه ریدا به سیه تی، له گه ل نه وه ده سکه و ته زۆره ی که له ناوه پاستی دهستی که و توه، دلنیا بوو له کاته کی تر دا ده چیتته وه مه ی دانی یه وه، کاتی (به لددینی چواره م) شای (بیت المقدس) نه خو ش که و ت و په کی خست له به رتیه بردنی ده سه لاتدا، (جای لوزجنان) ی زاوای کرد به جیگری خوی که (به لددین) ده سه لاتی به سه ردا نه بوو، هه لساویستی نازایه تی خوی پیشان بدات له به رامبه ر فده رنکه کاندوا به ره و گوندی (قوله) له نزیك (عهین جالوت) هی رشی برد که چه نه سالی دوا ی تیشکانی (ته ته ر) هکان ده نگ و دۆی هیه .

(سه لاهه ددین) زانی که (وه صی - جینشین) ی نوئ نازایه تی خوئی دهنوینی و، نهویش ویستی وانهیه کی بداتی که قهت له یادی نهچیت، به سوپایه که چوه سهری کهله سهری سوپای نهوه بیت، ههوال بۆ (جای لوزجنان) هات و له هیکرا ترسی کهوته دلۆ، نهو خوین گهرمییه عهنتهرییه ی ههیبوو کاتی دهیوت بهرهو (دیمه شق) دهچم بۆ پرووخاندنی (سه لاهه ددین) له یادی کردو رای کردو ههلات.

(سه لاهه ددین) به چاکی زانی دهست به سوپاکهیهوه بگری بۆ جهنگیکی مهترسیدارتر، چونکه مهسهله ی (لوزجنان) که بینسی ترسه نوکانه ههلات و بۆی دههچوو به لایهوه گرنگ نهما.

حاجیه کانی مالی خوا ترسی (نهرنات) یان له سهر بوو، ههموویان دهستوو دوعا پاوه ستابوون له خودا دهپارانهوه که به لای نهه خوین ریژه که للهه قه یان له سهر لایبات، له هیکرا ههوالی سهرکهوتنی (حسام الدین لؤلؤ) یان بهرگویی کهوت و، خوشی هاتبوو بۆ وهزی ههجو ههندی نهو دیلانهشی پی بوو، که پیشتر بهر ههتستی یان کردبوو له بهرچاوی نهو که سانه دا کوشتنی که، له جهنگه که ی پیشتر پایان کردبوو تا بیی بهپه ندو وانه بۆ نهوانه ی که بیانوه ی ریگا به حاجیانی مالی خودا بگرن!

وه لامه کی یه کلاکراوهش بوو بۆ (نهرنات) تا ئاکامی خراپه کاریانی پیشان بدات، (سه لاهه ددین) سویندی خوارد که بۆخوی به دهستی خوئی له گه لیدا دابهزی! وهک بلتی وایزانیی که نهه پالنهوانه مسولمانه سوینده که ی له بهرچاوی خه لکی تهنیا بۆ ترساندن بووه لهو که سانه یه که له بهر امبه ر خه لکی دا سویند خواردنه که ی به هه ند وه رناگری و، تهنیا مه بهستی تو قانده نو هیه چی ترا!

(سه لاهه ددین) بیوی له تراژیدی او کلۆلی حاجیه دورکه وتوه کان ده کرده وه به دهستی نهه ریگروهه، ماوه ییکی دریژ (که رهک) ی گه مارو دا، به لام فریاگوزاری و کۆمه کییه یه که بهدوا یه که کانی نهو روپییه کان یارمه تی به ره هه لستی

فەرەنگەکانیدا، ئەم پالەوانە لە هەلۆیستەکە ی ورد بۆوەو بینی که (کەرەك) بەم
زوانە دەروخی وەك دیارە که میرنشینه‌کانی دەورو بەری دەروخی‌و، ئەنجا پتویستە
یەکه‌جار سەری ئەژدیها پان بکات..... هەر ئەوەش پۆدەدات.

چہند گومانن بئ پیگہ پی دان باس دہکرین

چہندہ سہیرہ کہ زور بریار بئ وردبونہوہ دہدرین، چہند سہیرہ نہوہندہ ناسان بئ کہ بابایہ کی لیکۆلەر هموائیکی پیاو گہورہ بئ دہخوینیتہوہ ہیچ شاعیرہک شانسئ نہبوو بئ لای نہو رابمیتئ، یان دہرگای بہروی نہدیہ کدا داخستبئ و ہہلئ نہوہ بکاتہ بریارہ کی گشتی لہ ریبازی خویداو سہرکۆنہی بکات کہ نہو چہنگی لہ گہل نہدیہکانو بیرتیراندا کردوہ.

نیمہ دہزاین کہ نہو پەوشہی (سہلاحددین) لہناویدا ژیاوہ بوواری نہداوہ کہ دیاری و بہخشیش بہ شاعیرانو ہہلبہستہران بدات، کہ کارو کاسبیان پیہہ لاگوتن و مہدحہ لہ وانہی، کہستایشی مرؤف دہکەن و سہرزہنشتہ و سہرکۆنہی دوزمنہکە ی دہکەن، نہغبا زور نابات ہدل و مہرجیان دہگۆپی و، نہوانہی جارن لییان دہخویندو دادہبہزینہ سہریان ستایشیان دہکەن و، نہوانہی ستایش و مہدحیان دہکردن لیئئ دہخوینن، نہمہ لہ پیگای سہدان شاعیرہوہ دہزاین لہ میژودا، نہغبا لہ کاتیکدا بریار لہسہر (سہلاحددین) دہردہکەین کہ پیشوازی لہ شاعیرانی دہولتہکە ی نہکردوہ کارہکان بہ تہرازوی راستی خوئ ناکیشین! ^(۱) نہم پیاوہ خەلکەکە ی خوئ

(۱) سہریاری نہمہش مالی مسولمانانہ، نابئ دیناریکی بہ فیقہ ہدیرت، نہگینا لہگەل لی پرسینہوہی خوایدا بہرہوروو دہبیتہوہ لہ (انيس المؤمنین/ صفوة سعد الله) ہاتوہ: {جارتک پوری-پلکی- عومہری کوی عبدالعزیز ہاتہ مالی نہو داوای مالی زیاتری دہکرد لہ بہیتولمالدا، کاتئ چوہ ژور بینئ نیسکینہو پیاز دہخوات، وتئ: نہی عومہر مالی زیاترم دہوئ لہ (بيت المال)؟ عومہر - خوا لیئ پازی بئ- لہسہر خواردنہکە ی ہہلسار درہمیکئ زیوی ہیناو سووی کردوہو لہناو تورہکەکی چنراوی ناو وتئ: ہا بگرہ نہمہ زیادہیہ. کاتئ گرتئ دستئ سوتاو بوراوہ، کاتئ ہۆشی ہاتوہ بہر وتئ: پورم نہگہر نہوہ حالی تۆبئ لہگەل ناگری دنیاا دہبئ حالی تۆو من چۆن بئ لہگەل ناگری خواا لہ پەسلاندا؟ (ل: ۶۴). قورنانی

تەنگەتاو دەکرد کە ئەوەی لە توانایاندا کۆی بکەنەو بە ئامادەکردنى کەشتییەگەلەکانو، ئامادەکردنى تفاقى جەنگىو، بەهێز کردنى کەتیبە خەباتگێڕەکان! ئایا کەسێک دەرەم و دینارى لە قورگی گەلەکەى خۆى دەریشتى چاوەڕێی ئەوەی لێدەکرێ کە بە خۆپایى بە فێرۆى بداتو بە زێدەپەوى بیدات بە شاعیرانو بیکای بە دیاری بۆ وەفدەکان!

(سەلاحەددین) قەت گەورەى خەباتگێڕان نیە گەر تفاقى شەڕ بە کەسانى بدات کە قسەو کردەو هیان وەک یەك نیە تەنیا بۆ پازیکردنى دلێ ئەوان! ئەو کەسەى لەپەرەوشتى چاخەکە بێ ئاگابێ هەم لە کلۆلێ سەرکردە، ئەغا سەرکۆنەشى بکات کە لەگەڵ شاعیرانو ئەدیبان چاوەچۆک بوو، ئەو کەسە لە جیگاکانى حوکمى میژووی دورە، چونکە کەس ناتوانێ ئەم شوێنانە بگرێ، کەسانى بیر تیژ نەبێ کە بزانی چۆن گومانو شتە نادیارەکانى دەورووبەرى هەلبەسەنگێتى، ئەغا لە بنج و بنەوانەو پرای خۆى بدات.

دەلێن: (سەلاحەددین) هەر یەو نەو سەتاو، دژایەتى لەگەڵ شاعیراندا بکات، بەلکو شاعیرانى بەهرەوهرى وەکو (عمارە - الیمنى) کوشتوو، شاعیرى خاوەن ئیلهام بە ناوى (ابن عینین) شاربەدەر کردوو، فەیلەسوفى (سەهرەوردی) کوشتوو، بۆی نەبوو ئەم کارانە دژ بە پێشەوایانى ئەدەبوو بیری هاوچەرخ دا بکات، ئەوانەى باس لە میژووی ئەوانە دەکەن کە توشى سزای ئەو هاتوون، بەبێ ئاگابوون لەو کارانەى کردویانەو، ناشیانەوێ رووداوەکان بە لۆژیکى بێلایەنىو وێژدانەو شى بکەنەو، بەلکو حوکم بە رۆژانەکی سۆزایەتى دەدەن. میژوونوسیش

مەزن دەنەرموێ ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ، وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ (الزلزله/ ۷- ۸)، واتە: کێ کێشى گەردیلەبێ چاکە بکات دەبیستتەو، کێ کێشى گەردیلەبێ خراپە بکات دەبیستتەو. یەك گەردیلە بە پێى کیمیای نوێ تیرەکەى (۱ / ۱۰۰ ملیۆن کم) ئەمەش دادگەرى پەهای کۆمەلایەتى خواپە کە لە دواوژدا پەیرەو دەکێتو ئەگەر بەشەکی کم لەم دنیاىەدا لەم دادگەریە پەیرەوکرابایە لە کێشە نابوریەکان پرگازمان دەبوو! (وەرگێت)

قازییه کی پاکه نایوژه کی خاوتنه، ده بێ قازی و نایوژیکه ریش له کاتی بریار داندای سۆزی خۆی به لاوله بنی و ته نیا پشت به ده لگه و نیشانه به سستی.

لێره دا به کورتی ئەم سێ که سانه ده خهینه رو، تا بزانی (سه لاهه ددین) چۆن ژیر بووه له کرداره کانیداو، نهیتوانیوه سنور به زینتی، تا جلوهی له دهست نه پواته ده: (عمارە الیمنی): یه کێ بووه له گهره شاعیرانی ده و له هتی فاتیمی و ئەبیوبی، شاعیر و فهقیهزان بووه، لیکۆ لهر بووه، ههزی کردووه سوننی بێ له سه ر پێبازی شافعی بێ و، له چاخی فاتیمی دا به ناشکرا له سه ر ئەمه پیتی داگرتووه.

، فه رمانه واش له دلسۆزی ئەو پازی بووه و دوژمنی ئەویش پێزی گرتووه به دلی بووه، چونکه له کاتی قسه کردن پویامایی و دورویی نه کردووه و باوکیشتی له پیاوه ماقوله کانی (یه مهن) بووه، سه ر ده مێ بلیمه تی ئەوی بینیه وه وریای کردۆته وه که نه کهیت له هیچ مسوڵمانی بخوینتی و هه جو بکهیت، ئەجا چووه سه ردانی هه جو، هه جو هه کانی به میری (مه ککه) گه یشت و میر بینی که مرۆفه کی به پێزه، ئەمهش وای لیکرد نامهیه کی سیاسی پێدا بنیترئ بۆ (میسر) و، له (میسر) دا نه سستییهی ئەو ده ره وشایه وه، چونکه وه زیری ئەویتی ئەوکاته که کاره کانی هه لده سوراند جه نابی (صالح تولایعی کوپی پوززه یك) بوو که شاعیر پکی به ره مهن بوو که دولایه نی مه زنی تیدا دیاربوو: لایه نی کارامه یی له جه نگداو، لایه نی به ره وه ری شیعی له جه نگ (البیان) داو، زانی (عمارە) مافی خۆی هه یه بۆیه له ناو ده ست و په یوه ندی خۆیدا به رزترین پایه ی دایه.

ئەو پێزه ی له (عمارە) دا باس ده کړئ یه کێ له وانه ئەوه بو کاتی بینی له و کۆرو ده ست و په یوه نده دا جینیویه (ته بویه کرو عومه ر) ده و ترئ و به خراپ ناوه زه ده کړین و چۆن ئەو شیعه انه ی سنور به زینتی و غلو ده که ن جینیویان پێده لێن، ئەو له کاتی ئەم دیتنه دا به توپه یی له کۆره که چووه ده ره و خه لکه کهش زانیان که به چی توپه بووه، بۆیه لای شا (صلاح) پاشه مله زمانیان لیدا زانیان که لیتی به ر قدا ده چی، به لام وه زیری دلسۆز به نه رمی بانگی کرد لیتی پرسی بۆچی لیمان

دورده که ویده؟ نه ویش له وشه کانی گه یشت و وه لایمی دایه وه که نه و فهرمانی خوا به جی دینی که ده فرموی: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِيْ ءَايَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِيْ حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ وَإِمَّا يُنسِئَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِ ۚ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ (الانعام - ۶۸)، واته: نه گهر نه وانهت بهر چا وکوت که له مه پر نایهت و نیشانه ی نیمه دا ده که ونه قسه و باس به خراپه، تا ده چنه ناو قسه و باسیکی تروه رویان لسی وهریگیره، نه گهر شهیتان له یادت بباته وه ههر که هاته و یادت له گهل گه لی سته مکاراندا دامه نیشه.

نه خا صالح پیکه نی و تکای لیکرد بن سهرزه نشت بگه پیتته وه، نه ویش زانی نهم گالته جاپیه دوباره ده بیته وه، بویه گوشه گیری کردو به قاسیدی شای وت من ورده بهردو زیخ له له شهادیه نازاری به رده و امم ده دات و ناتوانم بگه پیتته وه. وه زیری شاعیر پیاهه تی تیدا بوو مهردبو، زانی نهم جوړه سوننی یه له و جوړه که سانه یه که چاکه ی له گهلدا ده کړی بویه بهم شیعه ری ستایش ده کات و بوی په وانه ده کات:

قل لفتیه عماره:

یاخیر من اضحی یؤلف خطبة وخطابا

القی الائمة شافعی فلن تری الا لدینا سنة وکتابا

نه گهر پیزمان له په وشتی (عماره) گرتبی گیانی نهم وه زیره ش پتویستی به هه مان پرتلی نان هه یه ^(۱).

له رازیکردنی (عماره) دا نه وه ده رده که وئ که وه زیریش بوجونی و ابووه، نابنی هیرش بکریته سهر خه لیفه باشه کان، به لام نه و ناتوانی نه و زمانانه ی هه جو ده که ن بیانگریت.

(۱) نه و ی له نیسلامدا هاتووه نکولی لی ناکری نه ویه که جنتودان و شهرکردن له گهل مسلماناندا گوناخی گوره یه، پیغه مه پر ﷺ ده فرموی: {سباب المسلم فسوق وقتاله کفر} رواه الترمذی والنسائی. واته جنتودان به مسلمان فاسقییوه، شهرکردن له گهلدا کوفره. (وه رگین)

نه نجا نهو سدرده می (طلایع بن روزیک) دواى هاتو (شاوړ) هاته شوینی ودهیزانی که نهو په یوه ندى به دوزمنى نهووه هه بووه، بویه بانگی دانیشتنی خوی کردو، (عمار) به چاکی زانی ستایشی فرمانپروا په که بکات، به لام پېبازی نهوانه ی نه گرت که سدرزه نشتی سدرده می وه زیری پابردو ده کهن که به شوین فیتیه هه موو که س ده کهن، به لکو پیزی خوی پاراستو ناماژه ی به چاخی پابردو کرد که چیگای پیزلینانهو ده لی:

زالت لیالی رزیک وانصرمت والمدح والزم فیها غیر منصرم
ولم یکنوا عـدوا ذل جانبـه وانا غرقوا فی سیلک العرم
وما قصدت بتعظیمی عداک سوی لم یرضی فضلك الا ان یسد فمی

نم هه لېه ستانه پړپړه وه کی جوانو مه به سته کی باشیان هدیو مرؤفی پاکړو پیاوو مه رد نه بې نایانلېت، نهوانه ی چوبون سدرکونه ی بنه مالیه ی (روزیک) یانده کرد بړ پازیکردنی دلی (شاوړ) له پقان پهنکیان تیک چوو که هر نهوانه ی بوون پابردو ستایش و مه دخی نهوانیان ده کرد، کاتی (شاوړ) به پړوی (عه ماره) دابزه ی هاتی و، سوباسی وه فاداری نهوی کرد هه ستیان به شلوقی و تیک چونه کی زور کرد! نه مه ش کاریک بوو ناچار بوو بیکات، تا به هیمن و سنگ گوشاد وه سفی بکړیت.

نه نجا سدرده می (شاوړ) پړیو و چهرخی (سه لاهه ددین) هاتو نومیدی ده کرد لای (سه لاهه ددین) به هره و شانس خوی ده سته کوئی، چوڼ لای (ابن روزیک) و (شاوړ) دهستی که وتبوو، به لام (سه لاهه ددین) بوواری پې هه لا گرتنی شاعیره کانی نه بوو، چونکه سهرقالتی گرفت و ناسته نگی گه وره بوو، (سه لاهه ددین) له پله ی شیعر بې ناگا نه بوو، وستیاری نه ده بو و تاهه زړوی شیعر و هه لېه ست بوو، دیوانی شیعر ی خوین گرمی جهنگی درخ کرد بوو که کاتی خوی له سدرده می هه رزه کاری سدره تاییدا له (هه لېه) له هه ندی پړه میړدو پیاوه گه ریه کانی وهرگرتبو نهو چهند هه لېه سته کی به چاکی ده زانی و تا له دژوارترین کاتی جهنگدا ده یوته وه،

ده گپرنه وه له یه کئی له جهنگه کاندایا داشتیکی کچه بجوکه کهی هاته وه یادیاد نهم
هه لبه ستهی شاعیریکی وت:

ذکرتک والخطی یخطر بیننا
وقد نهلت منا المثقفة السمر

نهمه هه لبه سته که له ره وشتی سه خاوه تی و دل گه ورهیی یه وه هه لده قولن که له
هه ستهی شاعیره کهو نه وکه سهی شاهیدی له سهر ده دات و ده یلیتته وه دیتته ده ره وه!!
نهم پاشایه ی کاره ساتی گه وره تو قی دابو، که نه رکی قورس ماندووی کردو وه،
نه و پاره یه ی نیه که بیدات به وانده ی پئی هه لا ده لین، نهم نمونه یه هه موو نه و
ناره زوانه داده پوشتی که رهنگه له ریگهی مه دح و پی هه لاوتنی شاعیران و چاک
زانینی نووسه رانه وه پرواته ناو ده رونیییه وه، به لام نهم هه لبه سته کی تی ده گری و
ناشکرای ده کات که ده ولته تی فاتیمی چۆن گوئیان به نه وداوه و، چاویان لئی بووه:

وزرت ملوک النیل اذ زاد نیلهم
فأُجِد مُرتادی واخصب مرتعی
ملوک رعوالی حرمة صار نبتها
هشیما رعته النائبات ومارعی
مذاهبهم فی الجود مذهب سنة
وان خالفونی فی اعتقاد التشیع

(سه لاحه ددین له سهر پلانی خۆی پوشت له بایه خدان به جهنگ و وه کو ئیمپر
ده وتری دهنگ له دهنگی نه و بهرتر نه بوو، پاشان خه لافه تی فاتیمی پوخا وه ک
رابردو و ناماژه مان پی کردو، دوو شوینه واری جیا له یه کتری پهیدا کردو، هه بوو له
خه لکی پیشوازی له و واقیعه بینراوه کردو هیوای سهرکه و تنی بو خواست دور له

سهرده مى پلانگيږي و تاكتيك گيږان، هه بوويږي ناخوش بوو ئهم سهرده مه نوييه
 دابي و سهرده مي پړوخڅي كه سهره تاكه ي گه شه كردوو گه شاووه بو، نه نجا پاش نه وه ي
 خه لافته كه لاواز بوو ببووه ياريه كه به ده ست ده سه لاتدارانه وه له وه زيران، يه كي
 له وانه (عماره) بوو كه خوي شافعي بوو خوشه ويستي فاتيميه كان هانيدا كه
 شينيان بو بكتاتو بويان بسوتي و خه م بخواتو، گوئي بهر خه ي پياواني
 (سه لاهه دين) نه دا به لكو تازيه باري يه كي پر له تانه وه پر ه شه ي نارد وهك بليي
 له ناكاهه كه ي ترسي نيه، له م شين گيږي نامه يده دا ده لي:

والله لا فـاز بين الحـشر مبغضكم
 ولا نـجا من عذاب الله غير ولي
 ولا رأى جنة الله التي خلقت
 من خان عهد الامام العاضد ابن علي
 ائمتي و هـداتي والذخيرة لي
 اذا ارتهنت بما قدمت من عمل
 ولو تضاعفت الاقوال واتسعت
 ماكنت فيهم بحمد الله بالخجل
 يا عاذلي في هواي ابـناء فاطمة
 لك المـامة ان قصرت في عـذلي
 بالله زُر ساحة القصرين وابـك معي
 عليهما لا على صفيـن والجمل
 وقل لأهليهما: والله ما التحمـت
 فيكم قروحي ولا جرحي بمنـدمل
 لهني ولهف بني الآمال قاطبة
 على فجيـعتنا، في اكرم السـدول

ئەم شىعرە كە ھېرش دەكاتە سەر (سەلاھەددىن) و دەولەتەكەى ئەو، ھۆيەكە
 بۆتەوھى كە ئەو كەسانەى دەولەتەكەيان پماندوۋە تۆلى لى بكنەو، دورىش
 نىە (سەلاھەددىن) تورەبكات، ھەرنەبى تا بە شىعرەكانى كارنەكاتە سەر دلى
 خەلك بىگرى و زىندانى بكات، بەلام (سەلاھەددىن) نەرمى كېشا، وازى لە
 شاعىرەكە ھىنا كە ھەناسەى بدات و لە دلى خۇيدا وای دانا كە ئەو كەسەى دل بە
 نازارو خەمە دەبى شۆيەك بدۆزىتتەو ھەناسەى تىدا بدات، ئەنجا لە شىعەرەكەو
 بى بىلى يان نامەيەكەو بى پەوانە بگرى، شىعرو پەخشانەكانىش ھەر لە سنورى
 خەم بەرپى كردن و دلى خۇدانەو دانەما بۆو، ئەگەر (عمارە) سەيرى مەترسى
 قسەكانى كەربايە سوپاسى خوى ئەكرد كە بەساغى دەريازى بوو، گۆشەگىرى
 ھەلدەبۇارد، بەلام كاريكى ترى كرد كە مرقى ھۇشيار ئەگەر سنگى فراوانىش بى
 چاوپۇشى تىدا ناكات، ئەو بوو لەگەل كۆمەللى لە ھەوادارانى خۇى چەند
 كۆنگرەيەكى يەك بە دواى يەكيان بەست و لە ئاكامدا بپارياندا كە پەيۋەندى بە
 شاي (قودس) و شاي (قوستەتتىنى) يەو بكن، تا ولات داگىربكن و ھېرشىكى
 لەناوېر بكنە سەر وەزارەت. (سەلاھەددىن) و سوپايەكەى، كە خەرىكى كارى
 (ميسر) بوون پلانەكە بۆ شۆيەكى ترىش سەرى كېشا، كە پەيۋەندى كردن بوو
 (الباطنىيە) ە وە لە (شام) دا تا خۇبەخشى بنىرن شىر لە لانەى خۇيدا بى ترس
 تېرۆر بكات.

شانسى (سەلاھەددىن) و ابو يەكى لەوانەى ئامادەى ئەم كۆپە بوو سەر بە
 (سەلاھەددىن) بوو، پالەوان لىكۆلىنەوھى لەسەر ھەموو شتى دانا كە پودەدات
 كۆپ لە دواى كۆپدا، تا توانى پەيامنېرى پىلانچيان دەست گىربكات كە نامەيەكى
 نا پاكى كردنى پى بوو، ناي دواى ئەم نا پاكيە چى لە (سەلاھەددىن) چاۋەرپى
 دەكرى؟ ئەو (عمارە) لى لى گەرابو كە چى دەللى لە شىعەر بىللىت و، ھەلوئىستەكان
 بووروزىنى كە شىۋەنى دەولەتى ھەلگرتوۋە پقو كىنە دەجولېنى و ھەلدەگىرسىنى و
 پەوانە دەكات!

گومان لەوە دانیه که لەناو ئەم شاندهی سەلاحەدیندا که سانی هەبووبی که هاندەری بۆ بێ دژیه (عمارە)، بەلام (سەلاحەددین) خۆی سەڵ نەکردو دانسی بە خۆیدا گرت، ئەنجا پلانەکی لێ کرا که پلانی دۆستایەتی کردن بوو لەگەڵ فەرەنگدا که دوژمنی ئیسلام بوون بەر لەوێ دوژمنی (سەلاحەددین) بن!

پێیستە که تۆڵە بکاتەو، لە دانیشتنەکی خێرا دا دادگایی بکری که ناشکرا بوو لە شەودا چ پلانیکیان داڕشتبوو، لە سێدارەبدریت و هەلواسرێت و بکری بەپەند بۆ کەسانی تر، ئاوەها (عمارە) سەری لێ شێواو لایەنی ئەوێ گرت که لە دوژمنی من بێنیتە ناو خۆو تا خۆی و (سەلاحەددین) ییش لەناو ببات!!

خۆزگە (سەلاحەددین) هەر سەرەتا بەندی کەردبایەو، بوواری نەدابایە شینی خۆی راگەینێو بەو گرتنە لە پیلان گێڕان چەپا لێ دەدراو، ئەوکاتە لەم بەلایە رزگاری دەبوو!!

(سەلاحەددین) ستمی لەوانە نەکرد که لەدژی دەولەت پلانیان گێراو پەیمانان لەگەڵ فەرەنگدا بەست بۆ داگیرکردنی دەولەت، دیسانەو ستمی لە (محمد بن نصر بن عین)ی نەکرد، کاتی بریاریدا دوربخریتەو لە ولایت، ئەم شاعیرە لێ خویندنی (الھجو) وەکو ھۆیک بەکار دەھێنا بۆ تۆقاندن و چاو ترساندنی دەولەتمەندەکان و پلە داران، لەسەر پیاوێ گەورەکان دەپۆشتن و داوای بەخشیشی لێیان دەکرد، هەر که بەخشیشیان لەو کەمتر بووایە که داوای کردوو ئەوانە هیواپەتیان نەھێناو تە دە، بەلێ خویندن پڕیشکی رق خۆی بۆ دەناردن و، وای دەزانی که پۆژانی ناخۆشی (جەریر) و (الاخطل) و (الفرزدوق) دەگەریتەو که شیعەرەکانیان بە (المنافضة) ناسراو، دەهات پەلاماری شاعیرانی تری سەردەمی خۆی دەدا، تا بە خراب ناوزەدیان بکاو باسی ئەو لەناو ئەو خەلکەدا بلاویتەو، بەلام ئەو بێدەنگی لێکرد، ئەنجا ھەلیکوتایە سەر سەرۆکانی دەولەت و قازیەکان و کاربەدەستەکانی، بەلکو تا خودی (سەلاحەددین) لەم پەلامارە شیعرییە بێبەش نەبو پەخندی لە ناتەواویەکی سروشتی گرت لەو داو وەکو جینیۆتیک ھەلی داو، ئەمەش سوکایەتی

پێکردنە کەو پێویستە لێی بپێچرێتەو، بەلام (عادل) بەسەریدا رابردو گوتی بەم نەزانییە نەدا، ئەنجا دەستیکرد بەلێ خۆندن لە کەسانی تر لەوانە میرزا (الکاتب) و وەزیر و سەرکرده، لەو هەجۆر دا باسی مەسەلەی ناشیرینی دەکرد کە قەلەم ناتوانی بیانوو سیّت، سوکترین سزای ئەو بوو کە بگیریّت، چونکە کەسانی بێ تاوانی تۆمەت بار کردبوو، ئاسانتەترین بێرێار کە لەو کاتە لەسەری دەرکرا ئەو بوو دارکاری بووختان کردنی (حد القذف) لێ بدریّت، بەلام (سەلاحەددین) دەستوری دا کە لەولاتی ئەودا دوربخرێتەو، ئەو بوو بۆ (هیند) دورخرایەو!

کەواتە: چۆن مەژۆی بە وێژدان دەلێ (سەلاحەددین) ستمی لێکردوو؟! ئەگەر (ابن عنین) لەسەر دەمی کەسانی بەر لە (سەلاحەددین) ژیا باوە کو (شاو) و (ضرغام) و، ئەو قسانە ی پێ گوتبان بێ دادگاییکردن لەسەریان دەدراو، لاشە کەشی لە دەشتدا بێ شاردنەو فرێ دەدراو، ئەمەش لەگەڵ کەسانێکدا کراو کە دەیه کی ئەو هەجویان نەکردبوو!

ماوەی هەجۆر کە درێژە نەکیشاو بۆ (دیمەشق) گەڕایەو، سەردانی (قاهیرە) ی کردو، (سەلاحەددین) دیاری وای دایە کە کەس ئەودیارێی پێ نەدابوو، ئەنجا شا (عیسا) ی گەورە لێی خۆش بوو، ئەو هەجۆر کردبویە سەر خێزانی چاوی لێپۆشی، بەلکو کردبویە وەزیری خۆی! بەلام نەیتوانی دەوام بکات، چونکە کاری وەزارەت لە کاری قەلەم جیاوازه، (المتنبی) بە شیعەرەکانی خۆی لە خۆی بایی بوو، ویستی بێی بە میر بۆیە قسە ی لەگەڵ (کافور) کردو وتی:

وغير کشیر ان یزورک راجل

فیرجع ملکاً للعراقین والیسا

واتە: (زۆرنییە گەر پیاده ی سەردانت بکات و بێی بە شایەکی عێراق وەکو والی). وە کافور بوو، سامان و مائی پێ بەخشی، ئەویش لە جیاتیان هەجوی کردو لێی خۆندن، چونکە نەیکرد بە والی عێراق! (کافور) زانی ئەگەر ئەو بشیکا بە

وہزیر بہ کاری دہولت ہہلناسی کہ بیخاتہ ژیر فرمانی خوہوہو، نہو لہمہر
 نہودا حہقی بہدہست بوو، بویہ وا دہلیم چونکہ سہرنہ کہوتنی (ابن عیین) و
 داواکردنی چاو پوژی بہلگہیہ کہ لہسہرئہوہ، کہ کاربہدہستان حہزیان نہ کردوہ کار
 بدہنہ دہست کہسی کہ شایانی نہوہ نہیت! کہواتہ ہہلوئیستی (سہلاحہددین) لہ
 (ابن عیین) حیسابی ہیمنی و بہخشنہبی و لیبورڈنی لیڈہ کری، کہواتہ: چۆن دہلّی:
 نہو حہقی نہم نہدیہی پیشیل کردوہ، کہ لہ بہخشیش بی بہشی کردوہ.

قسہمان لہمہر فہیلہسوفی گہنجی شہید (یحییٰ کوری حسین سہرہوہردی)
 ماوہ کہ رہخنہ لہ (سہلاحہددین) گیارہ نہو تہسلیمی بہ کورہ کہی دہکات و
 فرمانی پیڈہکات لہ (دیمہشقد) کہ شا (صالح) بوو وازی لئی بینی و بیداتہ
 دہستی دادگا، زانراوہ کہ (سہرہوہردی) قسہی وای کردوہ کہ تیپوانینی
 نادیاریان ہہبوہو، مانای (الحلول - الاتحاد - الوحده الوجودی) بہخشوہ کہ
 فہقیہکان لہ دژیدا جہنگ دہکنو، بگوکہیان بہبی باوہر ناودہبدن.

ہہوال گہیشتہ (سہلاحہددین) کہ (صالح) کوری فہیلہسوفہ کی ہہلباردوہ
 کردوہ بہ ہاوری، کہ قسہکانی پیچہوانہی زانیاریہ نیسلامیہکانو، فہقی و
 مہلاکانی دیمہشق کہوتونہ مہقو مہقو لہمہر کورہ کہیدا کہ بہم چہشنہ پیزی لہم
 تاوانبارہ خرابکارہ گرتوہو پیشوازی لی کردوہ، نہم فہقی و مہلایانہ نامہیان بۆ
 (سہلاحہددین) ناردو، (سہلاحہددین) ناچارکہا کہ بریاری دادگایکردنی بدات لہ
 کورہ کی ناشکرادا، تا حہقیہتی کاری نہو ناشکرا بی، (سہلاحہددین) تہنیا
 فرمانی بہ دادگای کردنی بہ ناشکرای داو، فرمانی بہ کورہ کہشی داو،
 کورہ کہشی بہ ناچارییہوہ فرمانی باوکی وہلام دایہوہو، قازی دیمہشقیش
 نہیدہتوانی کتیبینکانی نہم فہیلہسوفہ بخویتیہوہو پرواتہ ناو بنجو و بنہوانی
 فہلسفی قولی نہوہو، لہناو نہو پستانہدا کہ کردنی بہبابہتی شہرہ قسہو
 دہمہتہقی نہوہو، کہ دہلّی: (خودا بہ توانیہ کہ پیغہمہری دروست بکات.

قازیش روی لە (یەحیا) دەکات و دەڵێ: (تۆ باست کردووە کە خوا دەتوانێ پێغه مبه‌رئ دروست بکات، ئەمەش مەحاله‌ی دواى عەمەد عَلَيْهِ السَّلَام هیچ پێغه مبه‌رئ نایەت.

(سەهرەوێردی): (توانای خوا بێ سنوورەو کە فەرمووی بە شتێ بێه هیچ شتێ ناتوانێ پێگای پێ بگرێت).

قازی وتی: خوا بەسەر هەموو شتێ توانایە، بەلام ناتوانێ پێغه مبه‌رئ دروست بکات، ئەمە مەحاله‌.

(سەهرەوێردی) وتی: ئایا مەحالی دروستکردنە کە بە پەهایی یە یان نە، قازی نەیتوانی لەم پرسیارە تی بگات، نەخوازە لا، کە بتوانێ وەلامی بداتەو، چونکە ئەم فەیلەسوفە دەیویست بلی: لێرەدا توانای هەبە بەهێزو، توانای هەبە بە کردارو، دەتوانێ بەهێز پێغه مبه‌رئ دروست بکات، بەلام بە کردار ئەمە قەدەغە کراوە، چونکە خوا لە مەه‌ر پێغه مبه‌رە کە دەفەرموێ: ئەو دوا پێغه مبه‌رە، ئەمە بوو مەبەستی ئەو لە دروستکردنی پەها (المطلق) و دروستکردنی پەبەست کراوە (المقید).

لە بۆچونەکی سەمکارانەدا، قازی فتوای کوشتنیدا، کە بە فەیلەسوفی زندق ناوێ دەدی کردو، شا (صالح) وەکو باوکی ئاماژەى پێدا بوو ناچار بوو حوکمە کە جێ بەجێ بکات!

لێرەدا دەپرسین کێ فەیلەسوفە کەى کوشت، (سەلاحەددین) یان قازی سەمکار؟!.

ئەو کەسانەى لە سەر ئەم شتەیه شت دەنوسن بۆ ئەو پرایە دەچن کە (سەلاحەددین) دژ بە فەلسەفە جەنگاوە، کەچی (سەلاحەددین) نەیتوانیوە کە بپێژێتە سەر فەلسەفەو کێشەکانی، بەلکو تەنیا گۆی بە ئەوانەدا، تاوانە کەش لەسەر ئەستۆی ئەم قازیە کە بەبێ توانستی و ئامادەیی حوکمە کەى دەرکرد.

روژی حیتین (الحطین)

جہنگی (حطین) بہشیکی گہورہی لہشیکردنہوی میژوونووسانی فہرہنگی گرتووه، چونکہ ہوشیاری یہکی یہکلاکەرہوہ بسو بۆ کۆتا هاتنی پۆلی خاچ پەرستی لہ خۆرہلاتداو خەونو ئاواتی ئەوروپایی نہهینایہ دی کہ ئەوانہی ئەم جہنگہ ستمکارانہیان ہەلگیرساند دلتیا بوون کہ سەردهکەون^(۱).

ئەگەر لہ موتوریہکان کەسیک ہەبویئ ہەولئ دابئ بریسکەئ سەرسوہینہری سەرکەوتنی (سەلاحەددین) بکوژیئتتہوہ، لہکاتیکیدا ئەو سوپایہی لہلایەن خاچہکان بۆ ئەم مەبەستہ کۆکراہوونہوہ تیک شکاند، بەو پاساوی کہ چەند ھۆکاری بەشدارییان کردوہ لہ شکاندنی خاچ پەرستہکاندا بہ بیئ ئەوہی پەییوەندیان بہ شەرپوہ ہەبویئ، ئەوہی بەرپەرچی ئەوہ دەواتہوہ ئەوہیہ وەکو دیزانین کہ ئەم پالاوانہ جہنگیہ خۆی بارودۆخی پەییوەست بہ جہنگی یەوہ

(۱) بۆ زانین صلیبیہکان لہ فرمودەدا ئاماژەیان بۆ کراوہ چەند جاری پەلاماری جیہان دەدەن، دواچار ئەمەیانہ کہ پیغمبەر ﷺ پێشینی دہکاتو دہفرموی: {استصالحون الروم صلحا أمنا، فتفرعون انتم وهم من وراءکم، فتنصرون وتغنمون وتسلمون، ثم ترجمون حتی تنزلوا بمرح ذی تلؤل، فیرفع رجل من اهل النصرانیة الصلیب فیقول: غلب الصلیب، فیغضب رجل من المسلمین فیدقه، فعند ذلک تغفر الروم وتجمع للماحمہ} رواہ ابو داود {۴۲۹۲-۴۲۹۳} واتە: نایندہ پیکەوتنہکی ناشتیانہ لہگەل پورمدا سۆز دہکەن ئیوہ ئەوان {بہ ھاویہمانی} لہگەل دوزمنی دہچنگن و سەردەکەوت تالان دہگرن و، سەرفراز دہبن، پاشان دہگەرتنہوہ، دادەبزنہ ناوچہکی مێرگاری تەپۆلکاوی، پیاوتکی نەسرانی خاچ ھەلەدەگرئ و دہلئ: خاچ سەرکەوت، ئەغا یەکی لہ مسولمانان ھەلەدەستی و لئی دہدات، ئەوکاتہ پۆم ستم دہکەن و بۆ داستانہکە کۆدەبنہوہ}. ئەم (داستانہ — الماحمہ) لہ فرمودەئ تردا بہ (الماحمہ الکبری) نامراوہ. بپوانہ (سنن ابی داود/ الفت)، بۆ نمونہ ھاتوہ: الماحمہ الکبری وفتح القسطنطنیة وخرج الدجال فی سبعة اشهر} واتە: داستانہ گەرہکە و پزگاری قوستەنتینیہو ھاتنی دہجبال لہ (۷) مانگدايہ. (وہرگێ)

هه‌لده‌سه‌نگاندو، ئەو هۆيانە‌ی ده‌زانی که ده‌بنه هۆی شکست پێهێنانی دۆژمنه‌که‌ی، نه‌جا هه‌لده‌ستا ئەو هۆيانە‌ی ده‌کردن به‌ئامێرێ بۆ سه‌رکه‌وتنی خۆی. ئەوه‌بوو، (سه‌لاحه‌ددین) کارامایی پامیاری ژیرانه‌ی هێنایه‌دی. له‌گه‌ڵ ئەو تێبینیه‌شدا که مستهر (چرچل)ی سیاسه‌ته‌دارو فیلبازی گه‌وره‌ و توپه‌تی له‌شی کردنه‌وه‌ی جیگا که‌دا که زۆری سوپای مسوڵمانان هۆکاری سه‌رکه‌وتنه‌ که‌بووه‌، نه‌مه‌ش به‌وه‌ وه‌لامی ده‌درێته‌وه‌ نه‌گه‌ر هاتبایه‌ سوپای خاچ هه‌لگران له‌ میرنشینه‌کانی جیاجیای فه‌رپه‌نگیدا به‌ جوانی سه‌رکردایه‌تیان کرابایه‌ به‌ پێکی و نه‌خشه‌کی تۆکه‌دار به‌ره‌و جه‌نگ به‌رپێ کرابان ژماره‌یان له‌ له‌شکری سه‌لاحه‌ددین پتر بووه‌. زانوایشه‌ که که‌شتیه‌کانی فه‌رپه‌نگی به‌ درێژایی پوژانی داگیرکردنی خاچ هه‌لگرێ له‌ کۆمه‌کی به‌رده‌وام دانه‌پراون.

ئه‌وانه‌ی هه‌لمه‌ته‌کانی خاچ په‌رستی به‌ (۷) دانه‌ له‌ قه‌لم ده‌ده‌ن^(۱) ته‌نیا مه‌به‌ستیان له‌و جه‌نگه‌ په‌سمیانه‌یه‌، که پادشایه‌کانی به‌ شیوه‌ی میری ده‌رکه‌وتوون پێشپه‌وه‌ی یان کردووه‌، هه‌رچی که‌شتیه‌کانی پابردو بوو که‌ کلیسا به‌ریوه‌ی ده‌بردو به‌رده‌وام په‌وانه‌ی ده‌کردو په‌وانه‌کراوانی خۆیان بۆ ته‌واوی (ئه‌وروپا) ده‌نارد له‌ باشوره‌وه‌ بۆ باکوور که‌ مژده‌ی لیخۆشبوونیان پاده‌گه‌یاند له‌ گوناه‌کان بۆ

(۱) له‌ کتێبی (صلاح الدین الایوبی/ ولید نویه‌ض) (ل: ۱۲۲) ناماژه‌ به‌ گرتنێن هه‌لمه‌تی خاجیه‌کان ده‌کات، نه‌مانه‌ به‌شیکن له‌وانه‌:

۱- ده‌ست پێکردنی هه‌لمه‌ته‌کان له‌ ئهنده‌لوس و بوخانی (طلیطة) و تولیدو له‌ ناوه‌راستی ئیسپانیادا (۱۰۳۱-۱۰۸۵ ز)

۲- پاپا ئه‌ربانی دووم دواي کۆنگره‌ی کلیرمونت له‌ سالی (۱۰۹۵ ز)دا ناردنی په‌لاماردانی بپاردا.

۳- هه‌لمه‌تی دووم له‌ (۱۱۴۶ ز)دا ده‌ستی پێکردو له‌ پێکانی ناماگی دا سه‌رنه‌که‌وت و ولاتی پورتوگالی له‌ (۱۱۴۷-۱۱۴۹ ز) دامه‌زراند.

۴- هه‌لمه‌تی سێهه‌م له‌ (۱۱۸۷)دا له‌ گێزانه‌وه‌ی قودسدا سه‌رناکه‌وت.

۵- هه‌لمه‌تی چاره‌م له‌ پێه‌وه‌ی خۆی لاده‌دات و به‌ره‌و بێته‌تی ده‌روات و قوسته‌نتینییه‌ ده‌گرێت.

۶- هه‌لمه‌تی پێنجه‌م (دمیاط) له‌ (میسر) داگیر ده‌کات.

ناماژه‌ به‌ هه‌لمه‌تی تریش ده‌کات، به‌لام نێمه‌ ته‌نیا نه‌م چهند نموونه‌مان لێوه‌رگرت. (وه‌رگێت)

ئەوانەى سواری کەشتى دەبن و کۆچ دەکەن ئەم کەشتى يانەش بەردەوام لە کۆمەکی دان دانەپراون، مەگەر یەکتى کە درەنگ بگاتە جى.

کەواتە (سەلاحەددین) لە بەرامبەر سوپای کیشوهرى (ئەوروپا) چى بکات کە تەنیا سوپای شامو میسرى لەگەڵدا بوو لە شەردا، ئەگەر کۆمەکی و فریا گوزارى لە عیتراق و کەنداودا بۆ هاتبایە ئەو چەند جارێک بوو^(١). ئەم پالەوانە بى وینەییە لە نامەیه کیدا کە بۆ خەلیفەى عەبباسى نارد سکاڵای کرد بە دەسەلاتى گىانی خۆى هەول بەدات کە میرانى موسولمان هانبدات کە بە پەلەو بى دواکەوتن بە فریایە وە بچن، ئە (بەندى) داها توودا^(٢) بەشیکی ئەم نامەیه باس دەکەین، لەم سکاڵا نامەیه دا باسی کردوو کە دەریا پۆژانە دەیان کەشتى دەنێرئو، ئەگەر خاچ هەلگران (١٠) کەشتى لە دەست بەدەن لە جەنگى ئەودا ئەوان (١٠٠) کەشتى تریان بۆ دەنێرنەوه!!

بەلام ئەو بە سوپایەکی سنوردار شەپدە کات بێتەوهى قەرەبوی شەهیدانى بکریتەوه. گەر هاتبایە میرنشینه کانی خاچ پەرستى پر لە بەکری گىراوى ئەم لاو ئەولا نەبواوە و لەپروى زۆریشەوه لە دەنکە چەوه کان پتر نەبوان مانای وایە کە ئەم داوايەى باس لە زۆرى سوپای ئىسلامى دەکات ئەوکاتە لە بواری لە پێشتردا بایەخى دەبوو، بۆیە باسکردنى ئەم زۆرییە شوێنى رەچاوکردنە، ئەگەر بشوترئ

(١) لە کتیبى (الکرد فى دائرة المعارف الاسلامیة/ جماعة من المستشرقین/ ت: حمید ریبوار/ ل ٥٥) دا هاتوو، کە: (زۆریەى سوپاو لەشکرى ئەبیوییه کان تورک بوون و ژمارەکی زۆریش کوردی تیدا بوو. لە سالى (١١٨٧ ز) دا (صلاح الدین) داواى لە کوردەکانى ناوچەى باکورى پویارى دیملە کرد بۆ خەباتکردن، هێزى جەزیرە بێرو بەوتیدا بڵاوبونەوه بە تايبەتى لە سالى (١١٨٨ ز) دا، بەلام هێزى دیارەبەکرو زۆر لە هۆزەکان زۆریەى کاتەکان شانیەشانى (صلاح الدین) جەنگى گەرمیان دەکرد، دیسان زۆریەى پلە داران و بەرپرسانى عەسکەرى لە کورد بوون، هەروەها کاروبارەکانى بەرزیش لەو دۆلەتە ئەبیویییەدا بە دەست کوردەوه بوون}. لەوانە وەکو راپردوو باسمانکردن (سولتان مظفر الدین) ی هەولێرو (تەبو هەبیاء) ناسراو بە (میر حسام الدین) و زۆرى تر سەربازى کوپو نامۆزاکانى و بڕایەکانى کە بەشداری جەنگى (حطین) یان کردوو، وەکولە (مشاهیر الکورد و کردستان) و (ارییل بین الماضی والحاضر) دا هاتوو. (وەرگێت)

(٢) بەناوى نیشانى: (پەژارەکانى پالەوانى / شجون بطل).

هه‌موو سوپاکه نه‌چوونه پێش، پرسپاره‌کی ده‌مکو‌ت‌که‌ر په‌یدا ده‌کات که ده‌پرسی: جا چۆن له‌ جه‌نگی مردن و ژياندا نه‌چوونه پێشه‌وه بۆ جه‌نگ؟ وه بۆ چی نه‌گه‌ر وایه له‌ ولاتی خۆیان‌ه‌وه هاتوون؟!

به‌لام هۆیه‌کانی ده‌وری که‌ش وه‌ه‌وای جه‌نگه‌که که شیکارانی نه‌و‌رو‌پی ده‌که‌ن به‌ پاشاو، به‌ کورتی نه‌مه‌یان بووه له‌سه‌ر مێرنشین (بیت المقدس) دا له‌ نێوان نه‌وانه‌ی چاویان تی‌پ‌ری بوو له‌ سه‌رکارانی مێرنشینه‌کانی صه‌لیبی و نه‌و‌که‌سه‌ی به‌ فه‌رمانی (بلدوین الرابع) به‌ شوێن گر (الوصی)^(۱) دانرابو، کاتی که (جان لوزجنان)ی شوێن گری نه‌وسیفه‌تانه‌ی تیدا نه‌چه‌سپابوو که شایسته‌ی بکات بۆ سه‌رۆکایه‌تی کردن، کاتی به‌ چه‌ند جه‌نگێکی دۆ‌پ‌او هه‌لساو شکۆی سیاسی پێ له‌ق بوو، شای نه‌خۆشیش که‌به‌کار تی‌کردنی راوێژکارانی له‌ هه‌لبژاردنی نه‌وداو به‌ شوێن گرو پاسپێ‌راو هه‌له‌ی کرد، هه‌ل‌یدا خوشکه‌که‌ی ته‌لاق بدات، تا په‌یوه‌ندی گه‌رمی به‌ خانه‌واده‌ی شاوه‌نه‌می‌نیت.

پاشان (به‌له‌دوین ٤) مردو (به‌له‌دوین ٥) هاته جی‌گای که شایه‌کی مندال‌کار بوو، له‌ژێر پاسپاره‌یی (پمۆند ٣). شای (ته‌راب‌لوس) نه‌م ده‌ست‌نیشان کردنه، دۆژمنکاری له‌ نێوان نه‌وو (وه‌سی) پاب‌ردودا په‌یدا کرد که دوو مێرنشینی سه‌ربه‌خودی خۆی ده‌ست لێ کێشایه‌وه‌و، خوشکه‌که‌ی (به‌له‌دوین ٤) له‌ ڕی‌گای (قودس) وه‌ په‌نای برده‌به‌ر (هیقل) و داوای مافی می‌رده‌کی لێ‌کرده‌وه له‌مه‌ر ڕکێفی نه‌و به‌سه‌ر (بیت المقدس) داو، به‌ په‌له‌تاجی شاهانه‌ی نایه‌سه‌ر خۆی و

(۱) وه‌شی (الوصی) یان (ولی العهد) به‌مه‌نای شوێن گردی، له‌ دا‌ی مردنی سه‌رکرده‌دا. له‌ قورئان و فه‌رموده‌شدا هاتووه: ﴿وَوَرِثَ سُلَیْمٰنُ دَاوُدَ﴾ (النمل - ١٦)، واته: به‌ میرات‌گرتنی پێغه‌مبه‌رایه‌تی و زانست.

له‌ (الاحکام السلطانیة) دا (المارودی) دا (سه‌رکرده‌یه‌تی به‌ دوو شی‌وه داده‌سه‌زی: یه‌که‌م که خه‌لکی به‌رپرس و راوێژکاری هه‌لی بژێرن، یان سه‌رۆکێکی به‌ر له‌ خۆی داینینت) جگه له‌وه‌ش هه‌لبژاردنی خوایی هه‌یه بۆ په‌وانه‌کراوانی خوایی. ﴿اَللّٰهُ یَضْطَرُّ مِنْ اَلْمَلٰئِکَةِ رُسُلًا وَهَبَ اَلْاِنْسَ﴾ (الحج - ٧٥)، واته: خوا هه‌لبژاردنه‌ له‌ فریشته‌و له‌ خه‌لکی هه‌له‌ب‌ژێرت (وه‌رگێپ)

مێژده‌که‌ی و وه‌صیه‌ت و پاسباردی (ریوندی (۳)ی شکاندو، ئەوه‌ی دواییان بینی که ئەو له‌گه‌ڵ ده‌سه‌لاتی سه‌رۆکی ئایینی به‌ر یه‌کتری ده‌که‌ون، بۆیه ئەوه‌ی هه‌لبژارد که به‌ توره‌یی یه‌وه‌ بۆ (ته‌رابلوس) بگه‌ڕێته‌وه‌، ئەمه‌ش بووه‌ شوێنی پازی بوونی پکا به‌ره‌که‌ی که (ریوند) بوو له‌ ترسی ئەوه‌ی که ده‌سه‌لات به‌سه‌ر (بیست المقدس) و (طرابلوس) دا بگه‌ڕێ له‌یه‌ک کاتدا، بۆیه به‌ په‌له‌چون به‌یه‌تیان به‌ (جان لوزجان) هه‌و کرد!

ئهمه‌ش هه‌مووی مانای وایه‌ قسه‌ی فه‌ره‌نگه‌کان نه‌که‌وته‌ یه‌ک و نا‌کۆک بوون و، بوونه‌ چهند گروپ و تاقمێک و، هه‌ر پالنه‌وانیکی به‌ ناگا له‌ شوێنی (سه‌لاحه‌ددین) بوایه‌ پێویست بوو ئاگاداری ئەم نا‌کۆکی و لێک ترازانه‌ بوایه‌ و، پێویست بوو بۆ هێنانه‌دی په‌یامه‌ باشه‌که‌ی سود و که‌لکی لێ وهر بگه‌ڕێت! هه‌رچی (ارناط) بوو له‌مه‌بێ ناگا بوو، بۆیه‌ چوو په‌یمانی ناگه‌یه‌ستی به‌ستراو له‌گه‌ڵ (سه‌لاحه‌ددین) ییدا شکاندو، هات شوێنی خۆی له‌ (که‌ره‌ک) ^(۱) ده‌ست به‌سه‌ردا گرت که له‌سه‌ر پێگای کاروانی حاجیه‌کاندا بوو که له‌ (میس) و (شام) هه‌و بۆ (حیجاز) ده‌چون و، ئەو حاجیه‌ی روت ده‌کردن و به‌ توندترین و په‌قترین شیوه‌ دارکاری ده‌کردن و هه‌و پێشتر باسمانکرد. له‌به‌ر ئەمه‌ش هه‌له‌یه‌کی هه‌مان چه‌شنی کردو، ئەنجا کاری کرد بۆ ناشت کردنه‌وه‌ی (سه‌لاحه‌ددین) به‌ دانه‌پێانی ناشکرای به‌ هه‌له‌که‌ی داو، پێویست بوونی پزیزگرتن له‌ ناگه‌یه‌سته‌که‌ (اله‌دنة) له‌مه‌ودادا، به‌لام سه‌ر له‌ نوێ به‌ شیوه‌یه‌کی خراپتر په‌یمانه‌که‌ی شکاند هه‌و، هه‌ستا ناوی پێغه‌مبه‌ریش ﷺ به‌سوک ناوزده‌ کرد له‌گه‌ڵیدا.

(۱) که‌ره‌ک: له‌ (المنجد فی الاعلام) دا شارێکه‌ له‌ (تورده‌ن) و کۆنه‌ به‌ (کیو مواب) ناسراوه‌ و کۆن قه‌ڵایه‌کی قایمی (مروا بین) بووه‌ له‌ (۱۱۷۷) خاچ په‌رسه‌ داگه‌ری ده‌که‌نو له‌ (۱۱۱۸) دا (صلاح الدین) قه‌ڵایه‌کی ده‌گه‌ری و تا سالی (۱۹۱۰) هه‌ر له‌ سه‌ره‌تای چاخی مەسیحیدا باره‌گای مه‌ترانی بووه‌، (۱۳۰۹) بنکه‌ی مه‌مالیک ده‌بی، له‌ سالی (۱۸۴۰) ئیبراهیم پاشا داگه‌ری ده‌کات و، قه‌ڵایه‌کی به‌ سه‌ر پێگای هه‌ج و بازرگانیدا ده‌یروانی. (ده‌رگه‌ی)

(سہ لاحتدین) نامادہ نہ بو له گهل کابرایه کی هه له شهی وه کو نهودا، بو مه بهستی نهوهی له میرنشین بچوکی خوی دایه زینتی، جهنگیکی به جیایی له گهل نهودا بکات. بهلکو خه می گه وهی نهوه بوو کار بو جهنگیکی زل بکات که هه موویان بیتنه جهنگی نهوه وه سهره غجامه کهشی یه کلاکراوه به دهنگ و دوییت، نهوهندهی به پیویست زانی که په یامنیتری بو شای (قودس) رهوانه بکات و داوای لی بکات که بو رهوانه کردنهوهی نهو مال و کهرستانه (نهرنات) له حاجیه کانی سه ندبوو کار بکات، نهو دیلاننهش که له ولات دور کهوتنهوه بو غهیری مهسهلهی شه پرکردن نازاد بکات.

(نهرنات) وایزانی که نهو پالنهوانه ناماده نییه بو دابه زیت و لوتی بهرزبوو ناوه ندیاری (الوساطه) شای خسته نهولاوه و قسهی نابه جی بو (سہ لاحتدین) گه پرایه وه که نهو تاوانباره دهرحق به پیغه مبهری نیسلام ﷺ کردبوی، نهویش سویندی لی خوارد که ده بی به شمشیری خوی تو لهی لی بکاته وه و شمشیری بلند کرد، بهلام نهک بو نهوه که داخوایه کهی رهفر کردبی، بهلکو بو پیزنان له پیغه مبهری نیسلام ﷺ! نه غا بی دوا کهوتن سوپایه کی گه وهی ناماده باش کرد بو بهرو و پوبونه و یه کی یه کلا که ره وه، یه کهم خه می نهوه بو له شکری رهوانه ی (بسرا) بکات، بو پاریزگاری کردن له کاروان و قافلهی حاجیه کان که دین، له ترسی نهوهی (نهرنات)ی دوژمنی خوا نپاکی بکات له گه لیاندا، وه کو (ابن شداد) باسی کرده به ناواتی خوی گه بی و، قافله که به چاودیری خوایی پویشیت. نهو پالنهوانه به باشی زانی (نهرنات) ته مبی بکات و چووه (که رهک) که (۱۲۰۰۰) سه ربازی له گه لدا بوو، له گه لیسا کهوته شهرو دره خته کانی برین، نه مهش له (الشوبک) دا! (نهرنات) خوی حه شارداو شارده وه و غیره تی نه گرت له شوینیکی تاییه تی دا له گهل (سہ لاحتدین) ده بهر تکرأ بجیت.

(سہ لاحتدین) به دهسه لات گرتن به سهر (که رهک) و (شوبک) دا نهوه ستا، بهلکو به نه غامدانی نه خشه بی هه لسا، که له مهویه ره نامادهی کردبو، لهوکاته وه که زانی

ناکۆکی و ناتہبابی لہناو سہرۆک فہرہنگہکاندا ھدیہ چاوەپوانی کاتہکی دەکرد
 ئەنجامی بدات، ھەر لہوکاتەوہ کە سانئ ھاتن بۆ داواکردنی پشتیوانی لہ دژی
 ناحەزەکەیدا، تا خۆی پئی قايم بکات، ئەو ھەوالئ نارد بۆ (دورگە) و (شام) و
 (میسر) بۆ داواکردنی لہشکرەکە، دەستی بە ھیچ نہکرد، تا ئەوانە ی داوای
 کردبون بە تەواوی تەیار بوون و بە پۆیشتن بەرەو (الطبرية) دەستی پیکرد کە
 شارێکە بە دەر یاچەکەدا درێژ دەبیئتەوہ ھەر بەم ناوہە ناوێراوہ. ئەمەش بەشیکی
 لہ بەرگری کە ھیچ کەسێ خۆیہ دەستەوہ نادات، ھەتا ئەم خەباتگێرە ھەول
 ئەدات، چونکە قەلاکە کە قايم و پتەوہو، چەند شورەییەکی ھەیە، کەلەناوہ پاستی
 دەر یاچە کە (البحيرة) دا درێژ دەبیئتەوہ دەوری دەدات، فہرہنگەکان زانیان کە
 چەنگەکە لہ سەرپیٹەوہ ئەو ی ئاگر بەستە کەشی شکاندوہ (ئەرنات) ە نەک
 (سەلاحەددین) و ئیستا بەرەو روبروونەوہ پیویستە، شای (قودس) بەباشی زانی بە
 پەلە داوای جەنگ بکات، چونکە (تەبەریە) لہ ژێر پکێفی ئەو دایەو لہ
 (قودس) یشەوہ نزیکەو لہ نیوان سەعاتیک و سەعاتەکی تر دا سوپای مسولمانان
 ھەلئ دەکوٹیئتە سەر!

یەکەم کەس کە بە پیر بانگەوازەکەوہ چو (ئەرنات) بوو، کەویستی پێزو بە ھای
 خۆی بگێرێتەوہ کە رابردو بەھۆی شکانی لہ (کەرەک) و (شوبک) لہ دەستی دابوو،
 (ھرقل) بە پینگای (قودس) دا پەيامی بۆ میری (تەرابلوس) ^(۱) و (ئەتاکیە) ^(۲)

(۱) طرابلس: شارێکە لہ لوبنان.

(۲) ئەتاکیا: شارێکە لەسەر (عاصی) یەو بە مۆزەخانەو مەلەبەندە کشتوکالییەکە ی ناویانگی دەرکردوہ
 (سلوقس) (۱) نیکاتور) لہ (۳۰۷ پ ز) بنیاتی ناوہ، تا داگیرکردنی پرسیانی (۶۴ پ ز) بۆتە پایتەختی
 سلجوقییەکان و، پارگەکی گرنگی شاریستانی ھەلەنسی بوو ھونەر و ناوایی تێدا گەشە کردووە، یەکەجار
 مەسیحییەکان ناوی مەسیحییەتیان تێدا بردووەو کورسی رەسوئی لێدانراو لہوانەش پەتروسی رەسول تا
 چوہ رۆما، فارس لہ (۵۴۰) وێزانی کردووە، لہ (۶۳۶) مسولمانان پزگاریان کردووە، لہ (۱۰۹۸) خاچ
 پەرست داگیریان کرد، وە لہ (۱۵۱۷) دا کەوتۆتە دەست عوسمانیەکان و دەستیکردووە بە دواکەوتن.
 (المنجد في الاعلام). وە (نعیم بن حماد) فەرموودە ی ھیناوە تەوہ کە (تابوت السکینة) لہویدا حەشارداوہ
 نایندە دەدۆزێتەوہ.

ناردو هه‌په‌شه‌ی کرد که هه‌رکەسێ سستی بکات له‌ودوانه که له مه‌ترسی دان بئ به‌شیان ده‌کات و خۆشی ئەم دروشمه‌ پیرۆزه‌ی خۆی هه‌لگرته‌بوو (خاچی خاچه‌کان)، گوايه ئەمه ته‌خته‌یه که مه‌سیحی له‌سه‌ر له‌دار دراوه! وه‌ستاو چاوه‌روانی سوپای کرد که له‌ داهاتودا بی‌ت، هه‌تا ژماره‌یان خۆی له (۵۰) هه‌زار که‌س داو له‌ دوره‌وه له‌ ده‌وری (ته‌به‌ریه) دا خه‌ربونه‌وه بی‌ته‌وه‌ی لێی نزیک بینه‌وه.

لێ‌ره‌دا به‌لگه‌ی ئەم که‌سه هه‌ره‌س دێنێ که وتی: له‌شکری مسو‌لمانان له‌به‌ر زۆری ژماره‌یان سه‌رکه‌وتن، چونکه له‌شکری (سه‌لاح‌ددین) له‌م جه‌نگه‌دا نه‌ده‌گه‌یشته‌ نه‌و پاده‌یه، بۆیه سولتان هه‌ولێ دا وکۆنگره‌ی راویژی به‌ستو به‌رواکه‌ی هانیدا، که هه‌تا کاتی نوێژی هه‌ینی چاوه‌ڕێ بکات، تا هه‌موو نوێژکه‌ران به‌ هاواره‌وه نزا بکه‌ن..... ره‌نگه ساتی وه‌لامدانه‌وه بی‌ت، له‌ شه‌وی (شه‌مه) دا نه‌خشه‌یه‌کی جه‌نگی سه‌رکه‌وتوانه‌ی کیشاو به‌ سوپاوه‌ روپاری (ئه‌رده‌ن) ی به‌ری بۆ باشوری ده‌ریاچه‌که‌و سوپاکه‌ی په‌وانه‌ی (سه‌فوریه) ^(۱) کرد که شوێنی کۆبونه‌وه‌ی خاچ په‌رستان بوو، زانی که ئەوان سه‌رگه‌ردانن و له‌سه‌ر پایه‌ک کۆنابنه‌وه، ئەم سه‌رگه‌ردانییه‌ی به‌ هه‌ل وه‌رگرتو، ئەنجا بۆ (ته‌به‌ریه) که‌وته‌ پێگا، دوا‌ی جه‌نگێکی کورت خایه‌ن کۆنترۆلی کرد، به‌لام قه‌لا قایمه‌کانی به‌ شوره‌ی سه‌خت یان پێگر بوون له‌ داگیرکردنیدا،و، خێزانی (په‌موند) له‌ناویدا بوو، که یه‌کێ بوو له‌ کچه‌ می‌ره‌کان له‌گه‌ڵ مندا‌له‌کانی و ده‌ست و پێوه‌نده‌کانیدا و هاواری فریاکه‌وتنی بۆ سوپای خاچ په‌رست نارد، (په‌موند) زانی داواکردنی فریاکه‌وتنی له‌لایه‌ن خێزانی یه‌وه‌مانای چیه‌، بۆیه هانی له‌شکره‌که‌ی دا که قه‌لایه‌که‌ رزگاربکه‌ن و ده‌ست پێشخه‌ری بکه‌ن بۆ هێرش به‌ردن، هیچ چاره‌یه‌ی نه‌بو بۆ تیک هه‌لچون.

(په‌موند) له‌ نیازیدا نه‌بو جه‌نگێکی یه‌ک لاکه‌ره‌وه له‌گه‌ڵ سوپای مسو‌لماناندا بکات، چونکه له‌ ده‌سه‌لاتی (سه‌لاح‌ددین) تێده‌گه‌یی له‌و هه‌لوێسته‌دا، به‌لکو

(۱) سه‌فوریه: (المنجد في الاعلام) دا گون‌دیکه له‌ فله‌ستین له‌ باکو‌ری خو‌رن‌اوا‌ی (ناس‌ری) یه‌و له (۱۱۹۶ ز) دا صلاح‌الدین له‌ خاچ هه‌لگرانی سه‌نده‌وه. (وه‌رگرت)

خه می ئه وه بو کاربو قه لاکه بکات و بهس! به لām کۆنگره می مه ره کان به سه ره کایه تی شای (قودس) وه لāmی پێشنیاری (ئهرنات) ی دایه وه، که ناچاریه ده بی هیرش بکریته سه ره مسولمانان و چاودیری (سه لاهه ددین) له دوره وه هه جووژی سوپای خاچ په رستیان بین، که به ره وه شوینی ئه وان دین.

ئهم پالنه وان له وه پیری خو سازکردن دابو بو دابه زین و ده ستیکرد به داگیرکردنی شوینه ئاوییه کان و کانیاوه جیا جیا کان له وه زه وییه وشک و پوته دا، چونکه ده یزانی له شکری تینو توانای خو گرتنی نه له سه ره شه پرکردن و ئاو له وه جه نکه دا هۆکاری به دیه نانی سه ره که وتن ده بی، له گه ل ئه وه شدا مانگی (ته موزه) و گهرما له قرچه دایه وه له سالانی پابردوشدا گهرمایی پته، نه بجا گهرده لول و په شه بای گر گهرم هه لده کات، نه وه هۆکارانه (سه لاهه ددین) گرنگی پیدان، به لām فه ره نکه کان له ریزی پێشه وه ی په چا وکردنه کانیا و دانه ناو، که وا چاک بوو شوینی خو یان به جی نه هیلن و ماندو بوونی ئهم رینگایه نه گر نه به ره که په شه بای گرپای گهرمی لیوه هه لده کات و تا (سه لاهه ددین) بیزار بکه ن که نه وه په لاماره ده ست پیده کات و نه وه رینگایه ناسته نکه بگریته به ره و پیاوانی نه وه ماندو بین به ره وه ی ههر دوو سوپاکان پێک به پیرپین و، نه وکاته نه وه پیری توانای هیرش بردنی نه ده ما، به لکو نه وان نه وه یان هه لبارد وه کو (ئهرنات) ناماژه ی پیکرد نه م بیابانه به رن، تا جه نکه که له نزیکترین کاتدا کو تایی پێ بین.

(سه لاهه ددین) بین که له تیراسای سوپای هیرش به ردا ئاگر هه لبکات و، نه م په شه بایه نه م گهرمی یه یان بو بگوازیته وه، نه مه ش زیاتریان تینو ده کات و هیچ سه رچاوه ی کانی یه کیشیان ده ست ناکه وی که تیری لی بخۆنه وه، چونکه سوپای مسولمانان نه م بیرانه یان له به ره ده می نه واندا ویران کردو وه. (د. احمد بیلی) له مباره وه ده لیت: فه ره نکه کان هه ولیاندا که له په لاماره که یاندا نه م پلانه یه پیاده بکه ن که به ده ستی خو یان دایان رشتیوو، رینگا له سولتانو له شکره که ی بگرن و ده ست به سه ره کارپزو سه رچاوه کاندای بگرن، کاریان نه وه بوو ههرکه هه نگاوه کیان هه لده هیئا ده که وتنه ژیر ناگری دوزمنیا نه وه، نه یاتوانی به ره وه ام و سه قام گیرن،

هەندى له تىپەکانیان گەمارۆ دەدران و بەرەو گرتوخانەکان دەبران سەربارى ئەوەى
 کە فەرەنگەکان زۆریان پێویستى بە ئاو هەبوو لە مەیدانى جەنگداو، بۆ دەست
 بەسەر داگرتنى هەولێ خۆیاندا، بەلام کەوتنە ناو خراپترین زیانى کردەوێکانى
 خۆیانەو، گەرمى خۆرىش لەم پۆژە گەرم و بەتینەدا زیاتر تەنگاوى کرد، نە هیچ
 دارو درەختێ هەبوو بچنە ژێر سیبەرەو، نە ئاوێ هەبوو تینرەتى خۆى پى
 بشکێنن، ئەم کارەساتە گەورانە لە مەترسى سوپای موسولمانان لەسەریان توندتر
 بوو، بۆیە ناچاربوون پاشەکشە بکەن، تا پلانەکی تەردا بپێژن. بەلێ تىپى لە
 لەشکرەکە هەر زوو پاشەکشەى کردو موسولمانان بە پلانێ لێى حالێ بوونو
 بەباشیان نەزانی، کە شوێنیان بکەون، بەلکو بەچاکیان زانی لە شوێنى خۆیاندا
 بپننەو، تا هەلۆیستەکە ئاشکرا دەبێ، لێرەدا (سەلاحەددین) فەرمانى دا سوپاکە
 لە چادرو تاولەکانیاندا تا بەرەبەیان پشوو بدەن، دواى ئەوەى سوپاکەى لەسەر
 پێیان و قاچیان لە پاسەوانیدا بوون، هەموو ئەو شتانه هیواى سەرکەوتنیان پى
 دەبەخشى، کاتێ موسولمانان شەوێکە حەسانەو سولتان فەرمانى هێرەشکردنیدا بۆ
 سەر فەرەنگەکان لە قرچەى گەرمى نیوهرۆداو، پاش ماوەکانیان کە ماندو هیلاکو
 تینوبوون بە گردو تەپۆلکەکانى (حیتتىن)دا پاشەکشەیان کردو، راست و چەپ
 کوژراویان لێهەڵدەو، هەریەکە خەمى رزگاروونى خۆى هەبوو نە بەرگریکردن و
 بەرەنگار بوونەو.

ئەوانەى پشتمووە دەیانزانی کارەساتیکە، کە دەیانگریتەو بۆیە رایان کردو،
 ئەنجا پاشاوەى تری خاچ پەرستان بۆ دواى گردو تەپۆلکەکانى (حیتتىن) رایانکرد
 کە دەیانویست لە شوێنیکى بپترسدا پى خۆیان بچەقێنن، نەیانتوانى بەرگری
 گەرمەساتى زۆرانبازى بگرن و بەهەموو تاقت و توانای خۆیان چادریکیان بۆ (شا)
 هەڵدابوو، کە لەناویدا جەنگیکى دور لە بلیسەى خۆر هەڵدەسوپاو ژمارەکی چرو
 زۆرى سوپا دەورى داو، وەك بلیتى وایان دانابوو پاراستنى ئەم چادەرە تاقانە
 چارەسەرە، کە لە توانادا بێت.

مسوڵمانان دەیانزانای کە کەواندنی چادەرە کە و پەرته‌وازه کردنی پاسه‌وانانی دەوره‌کە یە جەنگە کە یە کلا دەکاتەوه، بۆیه ئازاو دلێرانە هەڵیان کوتایە سەر و سەختترین جەنگی لێ کەوتەوه، خاچ پەرستان توانیان دوجار مسوڵمانان پەرچ بەدەنه‌وه، جاری سییه‌مین دەوری چادریان چۆڵ کردو شا کەسی بەدەوره‌وه نه‌ماو ئاوارەو سەرگەردان بوو، وەك بلیتی خۆ بەدەسته‌وه‌دانی خۆی بە بی‌هۆده‌یی یه‌وه له بەردەوامی ئەم جەنگەدا بە نائۆمیتدییه‌وه ڕابگه‌یه‌نییت.

لێره‌وه سەرکرده‌کانی پێش‌په‌و په‌لاماری شۆینی پاشایاندا و هەرچی کەوتە ژێر دەستیان له پله‌داران و شکۆداران به دیلیان گرتن کە (شا) و (ئەرنات) و برای شاشیان له‌گەڵدا بو!

له چادەرە کە ی پماوی خاچ پەرستاندا مسوڵمانان چادەرە کە گه‌وره‌یان بۆ (سه‌لاحه‌ددین) هەڵداو، له‌ناویدا به نوێژی سوپاس گوزاری بۆ خوا کردو میرو زانیانی دەست و په‌یوه‌ندیشی به دوایدا، له قنوت و ملکەچی شوکرێژیدا دەستیان هەڵپێبو، کاتێ خودا ئەم سەرکەوتنه‌ی پێ به‌خشین (سه‌لاحه‌ددین) دیله‌کانی به کۆت و زنجیره‌وه نمایش کرد، کە له‌په‌ری ماندویتی و شه‌که‌تی دا بوون به‌هۆی گه‌رمی تینه‌وتی و تالێ تی شکان. یه‌ك سەربازی مسوڵمان (چل) کەسی کە له پچه‌کراوی به‌دەسته‌وه بوو کە به‌یه‌ك په‌تك به‌سترا بوونه‌وه و به‌ره‌و ئەو ناپۆڕه‌یه کۆکراوه‌یه‌ی له چادری سوڵتاندا بوون لێیان ده‌خوڕین.

له‌په‌ری سەرشۆڕی و داماویدا شای قودس (جای لوزنان) و (جیار دی ریدفورت) له‌پێشه‌وه لێده‌خوڕان، هەم (ئەرنات) خاوه‌نی قه‌لاتی (که‌په‌ك) به‌ره‌و کۆڕو دانیشتنی (سه‌لاحه‌ددین) له چادەرە کەیدا بردیان، سوڵتان هەلسا (شا) ی له‌ ته‌نیشت خۆیدا ڕۆناو (ئەرنات) و (جیار) له ته‌نیشتی ئەودا دانیشتن، سوڵتان بێنی پادشا خه‌ریکه‌ له تینوان ده‌خنکی^(۱)، قاپه‌ به‌فراوه‌کی دایه ده‌ست تا تێر بوو خوار دیه‌وه‌و، پاش ماوه‌کە ی دایه ده‌ست (ئەرنات)، سوڵتان (سه‌لاحه‌ددین) هاواری

(۱) نه‌وزه‌نگ = گیانلا (وه‌رگێژ)

کرد: ئەم نەفرین لێکراوە بە پوخسەتی من ئاوی نەخواردەووە هەتا دُنیا دەبێ و پێویستە هەر ئیستا لێرسینەوێ لەگەڵدا بکری، (سەلاحەددین) تاوانباری دەکات بە شکاندنی پەیمان و رشتنی خۆینی حەججانی بێچەکدا، بە ناشیرینی یەو و تەبی: ئەمە نەریتی شایەکانە، (سەلاحەددین) ییش شمشیرەکی لێدا دوکەرتی کرد، (جای لوزجنان) تۆقی و وایزانی ئەو جارە نۆزەری ئەو دیت!! بەلام (سەلاحەددین) پێکەنی و دُنیا ی کردو پێی وت: قەت خوی شایان نەبوو شایان بکوژن! بەلام ئەم سنووری خۆی بەزاندبو کە جینیوی بە پێغەمبەری ئیسلام ﷺ دابوو، وتبوی: کە ئەو ئاینەدەیه کە نزیك جەستەکەى دەسوتینی، منیش ئەوەم نەزرکردبو خوداو، ئیستاش هینامەدی.

بێگومان جەنگەکە بە بەزین و سەرشۆری خاچ یەکان تەواو بوو، بۆ ئەو هەموو سەرشۆرییە لەم وشەى میژوونوس (تەبو شامە)م پەوانتر دەستناکەوێ کە ناکامی جەنگەکەى ڕافە کردووە، بەسەر سوپمانەووە وتوین: (کێ کوژراوانی) (حیتتین) ی بەرچاو کەوتبایە دەیوت یەك نەفەر دیل نەبوو، کیش ژمارەى دیلەکانی بینیبایە دەیوت یەك کەس نەکوژراوە، لەبەر بوونی زۆرییان لە هەردو لادا).

شتێکی تریش کە میژوونوسی فەرەنگی خۆشیان تێبینی یان کردووە ئەوێە کە سەرکەوتن (سەلاحەددین) ی بێتاگا و مەست نەکرد، کە لە ئەرکی پیاوێتی و مەردایەتی دوربختاوە، بەلکو بە ملکەچی و هیمنی یەو و ئەلامی دایەو کە بێی بە نمونە لەناو هاوشەکانیدا. پوی لە قەلاى (تەبەری) کرد کە شازن (شیگا) ی خێزانی (ریموند) ی لەناودا بوو، لەو پەری بێزاری دابوو، دواى ئەوێ زانی چی بەسەر فەرەنگدا هاتووە لە گەردەکانی (حیتتین) دا بەتەواوی هیواى بەردا بوو دەستی بە خۆدا بەردا بوو، بەگریان و لالانەو چووەپیش (سەلاحەددین) ئامانی لێ خواست و ئەویش دُنیا ی کرد، ئەویش هیوربوو، ئەنجا فەرمانی پێدا کە بپروا ئەو لای میژدەکەى و مندالەکانی و خزمانی کێ هەڵدەبژێرێ لە پیاوان، کاری بۆ ئەو کرد کە کەس لە رینگادا نەپرواوە سەر رینگای و ئەو لە ژێر پاسی ئەودایەو هیو—چ زیرو

چە کە کێ کە پێیان بوولیی نە گێرانهوه^(۱).

(سەلاحەددین) نە یویست جاری هێرشی (بەیتولەقدس) دەست پێ بکات، ئەو دەیتوانی لەوترسو و تۆقینەدا کە خاچ یە کانی گرتبۆوه پەلاماری شارە کە بدات، بەلام ئەو ی بە باشتر دانا کە دەست بەسەر ئازوقە ی دەریایی دابگری، چونکە پێگرتن لەمە ئاستەنگ لە بەرامبەر ئەو پەلەمارانەدا دروست دەکات کە لە خۆر ئاوا دین، بۆیە روی کردە (عەکا) و، (جوسلین) فەرمانداری ئەوئ کلێلە کانی بۆ نارد بەو مەرجە ی خەلکە کە بێ ترس بن، ئەنجا لە مانەووە و بارکردن سەریشکیان بکات، ئەویش بە قسە ی ئەو ی کرد، (سەلاحەددین)^(۲) مەبەستی لەمەدا ئازاد کردنی دیلە کانی مسولمانان بوو لە (عەکا) کە پتر لە (۴۰۰۰) دیلی تێدا بوو.

بەهۆی ئەو ی کە زانرابوو گیانی لیبوردنی هەیه، ولاتانی دەورووبەری ئەویش ئەو هیان بەچاک زانی، کە خۆیە دەستەو بەدن، ئەو بوو دەستی گرت بەسەر (الناصره) و (قیساریه) و (حیفا) و (صفوریه) و، (فوله) و (شقیق) و (طور) و قەلا ی تردا، ئەنجا دەستی بەسەر (جیبیل) دا گرت. پەنگە پەخنە ی یە کەم لەم مامەلە یی سولتان ئەو ی بێ، کە لە کاتی کدا ئەوانە ی بە ئەواری بێ قەیدو بەند ئازاد کردن،

(۱) زۆرمان بیستوو کە زۆر لە قیادەو سەرکرده کان لە کاتی ئەم مانەووەدا و، لە کاتی میوانداری و دانوساندا لە گەل ناحمزانیاندا بە دزیسەو لەناوبراون و ئەم ئەمانەتیان شکاندوو، بەلام (صلاح الدین) مەرد بوو خاوەنی قسە ی خۆ ی بوو، ناپاک نەبوو. خودا دەفرموی: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ﴾ (التوبة- ۶). واتە: نەگەر یەک لە هاوێشی پەیدا کەران داوای پەنای کرد پەنای بدە، ئەمەیه پەوشتی پێغەمبەر ﷺ پیاوانی ئەو!

(دیل) لە نیسلامدا مامەلە ی مرۆفانە ی لە گەلدا دەکری و، ئازار نادری و ناگوزری: ﴿فَلَمَّا مَثَا بَعْدَ وَاثِمَا فِدَاءً﴾ (عمد- ۴). دیل بە بارمەتیان بە مەنت بەسەردا کردن ئازاد دەکری. ﴿وَيُطْعَمُونَ اَلطَّعَامَ عَلٰى حَبِيبٍ مُّشْكِيًا وَيَتِيمًا وَاٰمِيْرًا﴾ (الانسان- ۸)، واتە: (خواردن دەبە خشن لەسەر خۆشەویستی ئەو (خودا) بە هەزارو هەتیو دیل) لێرەدا خودا ستایشی عدلی و فاتیمیه دەکات (پەزای خاویان لێ بیت).

(۲) بێگومان ئەمە پەخنە نیە بۆ (صلاح الدین) چونکە ئەو پیاوەتی و شەرکی شایینی و مرۆفانە ی خۆ ی بەجێهێنאו، ئەوانەش کە پەیان دەشکێتن ئەو لە زانیاری کەسیدا نیە خودا خۆی ناگادارە. (وەرگێڕ)

بوو هۆی پاگردنیان بۆ شاری (صور)، تا لهوێ هه‌موو کۆیبنه‌وه‌و ببنه‌ شوینیکی مه‌ترسیدار. ئەمه‌ش جه‌نگیکی تری هینتایه‌ کایه‌وه‌ که‌ ره‌نگ بوو نه‌یه‌شتبایه‌! ئەوانه‌ هه‌مان که‌سانی پابردوو بوون!^(١)

(١) (الناصره) له شوری جه‌لیلی فەله‌ستینه‌وه‌ شاری مه‌ریه‌مه‌ه. (قیساریه) له نیتوان (حیفا) و (یافا) دایه‌، (صفوریه) ده‌که‌وتیه‌ پاکوری خۆرئاوای (الناصره) و گوندیکه‌ له ئەویدا (شەقیف) قەلایه‌که‌ و (طور) چیایه‌که‌ له (سینا) و چیاى موسایه‌ که‌ له قورئانی مه‌زندا هاتوه‌و، سوره‌تی یه‌م ناوه‌ ناوتراره‌. له (المنجد فی الاعلام) به‌کورتکردنه‌وه‌ وهرگێژاره‌) وه‌له‌ میژوی کوردو کوردستان/شکرالله بابان/ ل ١٢٤) دا هاتوه‌/ چاپی ٢٠٠٤ (له‌سالی ٥٨٣ ز) دا جاریکی تر له نیتوان ته‌هلی سه‌لیبو سولتان (صلاح الدین) جه‌نگ قه‌وما که‌ پاش ماوه‌یه‌کی درێژ سه‌لیبه‌کان تیشکان به‌ شویتیا شاره‌کانی نابلس و حه‌یقاو ناسره‌و عه‌سقه‌لان و قیساریه‌ و چه‌ند دیتی تر که‌وته‌ ده‌ست له‌شکری (سه‌لاحه‌ددین) هوه‌. (وه‌رگێژ).

ميرى كهشتيگهل (الاسطول)

(۱)

كاتيك شای قودس ههوالی (نهرناتی) شای (كهركه)ی پیگه‌یشت كه زۆر شوینی دهوری میرنشینی نهوی داگیر کردوهو خاچ هه‌لگرانی ناوی ئاواره کردون و خه‌لکی نهیاری کوشتوهو خانوه‌کانی خاپوورو ویران کردون، تا له ته‌خته‌کان و داره‌کانیان كهشتيگهل دروست بکات، تا له (ئه‌یله) و (عیزاب)دا هیرش بکاته سهر مسولمانان! به‌داچله کیوی و جارپی له‌سهر ته‌خت دانیشت، کاتی په‌نا به‌رانی شاربه‌دهری بینی جاده‌و کۆلانی (قودس) یان پر کردوهو به شوین جیگادا ده‌گه‌رین و مال و سامانیان به تالان براوه‌و که‌لوپه‌لی خانوبه‌ره‌یان نه‌ماوه وه‌ك بوومه‌له‌رزه‌یی له خانوبه‌ره‌ی دابن و نه‌وان له‌ده‌ره‌وه‌ی مال بووین و، پوت و په‌جال هاتونه‌ده‌ر، هه‌ناسه‌ی پر له‌کینه‌و رقی هه‌لکیشا!

پاشا به‌گه‌وره‌ی راویژکارانی خۆی وت: من له‌وه‌ حالێ ده‌بم كه (نهرنات) بیهوی بجی خانوبه‌ره‌ی مسولمانان برۆخینی و خه‌لکه‌که‌ی به‌ دیلی ببات و خواردن و پۆشاک و که‌لوپه‌له‌کان بیات، به‌لام له‌وه‌تی ناگه‌م چۆن بابایه‌کی خاچ هه‌لگر كه خۆی بانگیشه‌ی ئه‌وه‌ بکات كه هاتوه‌و بۆ پاراستنی هاو ئاینه‌کانی و دابینکردنی ناسایشیان له‌ گاوه‌کان ده‌ستی ده‌روات، توشی ئه‌م کاره‌ساته‌یان بکات و له‌ مال و حالی خۆیان ده‌ربه‌ده‌ر بکات رابکه‌ن بۆ (قودس) و (ئه‌تتاکیه) و (حیتین) وه‌کو

ناژەلى ناوارەیان لى بىت، پاشان دەلى: من سەرکردەى خاچەپرستەکانم! ئایا ئەمە شىتتى نیه؟ راویژکاری مەزن وتى: کەى (ئەرنات) لە بانگەوازیە کەیدا دلسۆز بوو؟ ئەو جەربەزەیه لە میرنشینى یەك دەپرسى، کە ئەو سەرۆکایەتى بکات، ئەو پینۆستى بە مال ھەیدە، بۆیە سوپای خۆى بۆ دورگەى (قوبرس) ڕەوانە کردوو ھەر کەسیکى مەسیحى لە ھاوئاینى خۆى ویستبى بەرھەلستى ئەو بکات کوشتویەتى و مندال و ژنى بە دیل گرتون، تا بارمتەى زۆرى دەست بکەوێ و زۆر لە ڕەھبانەکانیشى کوشتوو! ئەنجا بە تالانەو بە (کەرەك) گەرايەو، تا لە گەل دوژمنانى (مەسیح) دا بھەنگیت! ھەر لەم پۆژووە خاچ ھەلگران ڕقیان لى دەبیتەو، بە چەتەو ڕیگر لە قەلەمى دەدەن!

راویژکار وتى: گەرەم ئەمە چاوەروانکراو ھەریکە گومانى تێدانە کەم، بەلام ئاگرەستى نیتوان ئیمە (سەلاحەددین) بەردەوامەو ئەو دەزانى تۆ بە ناشکرایى دەستدریژی ناکەیە سەر و دلنیش نیه کە (ئەرنات) دەستى تۆى تیدا ھەبى و نایندەش دەکەوێتە ناو بەلاى خۆیەو کە ناژمێردیت و بەلا، چەرخانى بەدەوردا دەدا بۆ بیرکردنەو لە ناکامەکان! چەند پۆژى لەمەو پێش لە گەل کەسى دانیشتم لەو پەناھێندانە کە ھاتبوونە (قودس) و نیشانەى زیرەکی و داناییم پێوە بینن و لای (ئەرنات) پلە داربون و پاشان کە بینیبوی مالى مەسیحیان تێك دەدات وەك ئەوێ دوژمن بن رایکردبوو، پێم وت: مەبەستى (ئەرنات) لەم کەشتیگە لە دەریایى یە چییە، کە لەدارو تەختەى خانووەکان و کەل و پەلى (ئەیلە) دەکات و لە لوتکەى (محمد) (راس محمد) ھو دەروات بە باشورى (سینا) دا تا لە گەل گەمارۆ دراوانى دورگە کە دا بھەنگیت و ئەوانە لە ھەلوێستەکى تەنگە تاو دان، چونکە ئاسمازى جەنگیان نیه کە بەرپەرچى دەستدریژەکان بەدەنەو، وایان بە خەیاڵدا ھاتوو کە دەریا بەرەبەستەکى قایمە لە پەلامارەکانى ئەوانیان چەپالە دەدات، لە شوێنى ئارامیان دلنیا بوون! من تۆز قالى بەزەبى لە دلى (ئەرنات) دا نابینم، خەلکى دورگە کە (الجزیره) لە بن دەردى نیت، ئەگەر دەسکەوت و تالانى زۆریش خرکاتەو،

هەرماوەیه که، هەواڵ بە (سەلاحەددین) دەگات! هەر که زانییهوه ئەم پرووداوه
 چاوه‌پروان نەکراوه پروویداوه، بێ چاوه‌پروان کردن لەبەرده‌می خۆماندا دەیبینن.
 پادشای وتی: ئێمه له‌سەر ده‌رگای جه‌نگیکی گه‌رمین! براده‌رانمان له
 (نه‌تاکیه) و (حیتتین) و (عه‌سقه‌لان) دا.

سەر شوێمان ده‌که‌ن، (ئه‌رناط) پاده‌کات و خۆی ون ده‌کات که به‌ شوینیشی
 نه‌زانین، ئێمه‌ش به‌ته‌نیا له‌ گۆره‌پانی کێشه‌دا ده‌مێنینه‌وه! ئیستا زه‌نگ لی
 داوه‌، پیویسته‌ خۆمانی بۆ ئاماده‌ بکه‌ین، سه‌رکرده‌کانمان بۆ کۆیکه‌وه تا کار له
 هه‌موو بواره‌کاندا تاوتوێ بکه‌ین.

(۲)

(سه‌لاحه‌ددین) له یه‌کێ له جه‌نگه‌کانیدا له (موصل) دا، هه‌والی بۆ هات که له دورگه‌ی (ئه‌یله) دا که‌شتیگه‌لی جه‌نگی هی‌رش ده‌که‌نه‌سه‌ر مسوڵمانان، پاشان هه‌ندێ که‌شتیه‌کانیان به‌ره‌و (ده‌ریای سور) ده‌پۆن پێگه‌ له‌ حاجیه‌کان ده‌گرن، و سه‌دان که‌سیان کوشتوو، ده‌ستیان به‌سه‌ر که‌شتی بازرگانیدا گرتوو که‌ تفاق و پیویستی له‌ خواردن و کالā تێدا بوو! سه‌دان که‌س له‌ قولایی ده‌ریاکه‌دا خنکاون که‌ به‌رگریان له‌خۆ کردوو و بێ چه‌ک بوون! بابای سه‌ره‌پۆ رای‌ه‌لێون! هه‌والی ئه‌م کاره‌ساته‌ به‌ (سه‌لاحه‌ددین) گه‌یشت، و ئه‌ویش له‌ سه‌قامگیری چه‌سپای خۆی ده‌سه‌ردار نه‌بوو، به‌لکو ده‌ستبه‌جێ نامه‌ی بۆ شا (عادل)ی برای په‌وانه‌کرد له‌ (میسر) دا، تا وه‌کو که‌شتیگه‌لی ده‌ریایی ئاماده‌ بکات که‌ پاله‌وانی شاره‌زا (حسام الدین لؤلؤ) به‌پێوه‌ی بیات، که‌مته‌رخه‌می نه‌کات له‌ خه‌رجی ئاماده‌کردنی ئه‌م که‌شتیگه‌له‌ (الاسطول) دا چه‌ندی تی‌بجیت، به‌لکو دیوانه‌کی تایبه‌ت دروست بکړی به‌ناوی دیوانی ده‌ریایی! پیویسته‌کان و ته‌واوکاریه‌کان له‌گه‌ڵیدا ئاماده‌ بکات. وه‌ به‌ زویی (سه‌لاحه‌ددین) بۆ (میسر) ده‌گه‌رپێته‌وه‌، تا بیینی ئایا که‌شتیه‌کان ئاماده‌کراون بۆ په‌لاماره‌کی به‌ په‌له‌!

هیشتا پاله‌وانی ئه‌ییوبی له‌ باره‌گای خۆیدا نۆقه‌ی نه‌گرتبوو که‌ هه‌وال هات که‌ (ئه‌رنات) حاجیه‌کانی کوشتوو و کاروانه‌کانی داگیر کردوو! زمان درێژی کردوو به‌راره‌مبه‌ر به‌ پیغه‌مبه‌ری ئیسلام ﷺ و به‌ زمانی پیسی و توپیه‌تی جه‌سته‌ی پیغه‌مبه‌ر ده‌سوێنم، که‌شیش نیه‌ له‌مهم یاساغ بکات!! بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌ نیازیه‌تی مه‌دینه‌ داگیر بکات.

لێره‌دا ناگر له‌ چاوه‌کانى (سه‌لاحه‌ددین) ده‌پارى، له‌ناو له‌شکری له‌ سوپاکه‌ی شمشیری به‌ره‌و ئاسمان به‌رزکردۆته‌وه‌و، سوێندی خوارد هه‌ر که‌ (ئهرنات) ی به‌رده‌ست که‌وێ به‌ده‌ستی خۆی بیکوژیت، بۆ تۆله‌سه‌ندن له‌م کاره‌ دزیو ناشینه‌ی!

له‌سوێندی خۆشی پاشگه‌زناپیته‌وه‌و هه‌ر له‌ ئیستاه‌و بۆ ئەنجامدانی هه‌ولده‌دات، به‌ناو خه‌لکه‌که‌یدا و هاواری کرد، دواى ئه‌وه‌ی ئه‌وه‌مان به‌رگوێ که‌وت دانیشتمانی له‌ (موصل) دا بۆ نییه‌.

په‌يامی (سه‌لاحه‌ددین) به‌ په‌له‌ به‌شا (عادل) گه‌یشت و بۆ ئاماده‌کردنی (الحاجب حسام الدین) ده‌ست پێشخه‌ری کرد، تا پرۆزبایی لێ بکات که‌ کراوه‌به‌ سه‌رۆکی که‌شتیگه‌لی جه‌نگی و هه‌والی پێدا که‌ نه‌و جیگای متمانه‌ی (سه‌لاحه‌ددین) ه‌ له‌ نازایه‌تی دلێرانه‌یدا، (حسام الدین) پاله‌وانی به‌ هه‌لوێست بوو گیانی خوێن گه‌رمی و سوڕبوون دایگرتبوو، سوێندی لای ئه‌و خوارد که‌ ئارام ناگرێ هه‌تا پێش هه‌نگی که‌شتیگه‌لی ئیسلامی به‌ره‌و جه‌نگێکی سه‌رکه‌وتوو نه‌کات له‌م نزیکانه‌دا.

وئبوونی (حسام الدین) له‌ شوێنی خۆی درێژه‌ی کێشا، زۆربه‌ی کاتی خۆی به‌ چاودێری کردنی ئاماده‌کردنی که‌شتی جه‌نگی یه‌وه‌ به‌سه‌ر ده‌برد، دایکی زۆر بۆی نیگه‌ران و شه‌پزه‌بوو هه‌والی بۆ نارد له‌وه‌تی له‌ مال چۆته‌ ده‌رو ئه‌م ماوه‌ زۆره‌ی به‌سه‌ر چوه‌ ئۆقهریان لێ هه‌لگیراوه‌و ترسناکی گرنگی پێدانی جه‌نگی یه‌که‌ی چه‌ندێک بێ پێگای ئه‌وه‌ی لێ ناگرێ هه‌رنه‌بێ مانگی پۆژی بگه‌رپێته‌وه‌ ناو مال و حالێ خۆی و به‌دیتنی مال و مندالی کامه‌ران ده‌بێ و ئه‌وانیش هه‌ربه‌و کامه‌ران ده‌بن.

(حسام الدین) له‌ دله‌وه‌ وه‌لامی دایکی ناداته‌وه‌و، به‌لام سه‌ردانی ئه‌و ده‌کات و به‌ زه‌رده‌خه‌نه‌وه‌ گۆی بۆ سه‌رزه‌نشته‌ی دایکی و، هه‌م بۆ سه‌رکۆنه‌ی ژنه‌که‌ی ده‌گریت، به‌ باشی زانی که‌ له‌ هه‌ندێ کاری گرنگی خۆیدا هه‌ردوکیان به‌شدار بکات، به‌ نه‌رمی و هیووری پێ و تن: له‌ (عیذاب) دا حاجیه‌کانی که‌عبه‌ توشی کوشتن بوون و چه‌ند تیپه‌کی خاچیه‌کان په‌لاماری حاجی بێ چه‌ک و شه‌ریان داوه‌، که‌

ویستویانە بۆ مائی خودا بچن، پیاووەکانیان کوشتون و ژنەکانشیان بەدیل گرتون و کردونیان بە کەنیزە و مالاو سامانیان بەتالان بردوون و پێگای حەج گیراوه، نەوێک ئەم هێرشە دووبارە بێتەوه، (ئەرنات)ی دژی خودا لە (کەرەك)هوه کەشتی شەڕ پەوانە دەکات بە تفاقەوه بۆ کوشتنی حاجیەبراگانان و منیش بپارم داوه کە پەرچاندەوهی ئەم خۆ بەزلزان و ملهوپرە بدەمەوه ئەگەر گیانی خۆشم پێشکەش بە خودا بکەم.

(حسام الدین) واقعی وپما لە دایکی کاتێ بێنی بەگریان و هاوار هەلسایە سەرپێ و وتی: سوپاس و ستایش بۆ خودا، مژدەی یەکەم جار هاتە دی و مژدەی دووهمیش بەویستی خودا هەر دیتەدی، خۆشحالی من بە تۆ ئەم کۆرەکەم بێ سنورە، ئەگەر خودا تەمەنم درێژبکات کە بەهەردوو چاوی خۆم هەردوو مژدەکان بێنم ناتوانم بە تەواوی سوپاسگوزاری بێم.

(حسام) وتی: ئەم دایکە لە قسەکەت حالی ناچ، ئەوه بۆ چی نەیتنی ناودۆت لەمن دەشاریەوه کە هەم دەدات بۆ هەولێدان لە پێناوی خوادا؟ توخوا دایەگیان ئەودو مژدەیم پێ راگەیەنە!!

دایکی وتی: ئەم (حسام) کاتێ لە دایک بوو (٣) پۆژان نوزەت نەدەهات، منیش گەلا خەمم پێوه هەلگرت و شەوانەم بەگریان و شین بەرپێ دەکردو لە خودا دەپارامەوه و دەستم بەزەو ناسمان بەرزەکردەوه و لە خودا دەپارامەوه کە بەقسەت بجات و دواي نوێژ لە پکوع و کوپنوشدا دەپارامەوه و دوعاو نزام تێدا درێژ دەکردنەوه، پاشان شەوێ لە شەوان نوێژی بەیانیم کردو سوکە خەوێ بەسەرچاومدا هات و من بیرم لە تۆو نەخۆشی تۆ دەکردەوه لە خەوندا پیرەمێردەکی بەشان و شەوکهتم بێنی دەم و چاویکی نورانی هەبوون، تۆی هەلگرتبوو لەسەر دەستی داینبوی و ماچی کردیتو، پاشان روی لەمن کردو وتی: مژدەبێ ئەم بەندە خودا ئەم کۆرەم تۆ نایندە مائی خودا دەپارێژی و خەلکێ لە (عەرەفات)دا لە (ناپۆرە)

گه‌وره) دا به‌ناوی نه‌و هاوار ده‌که‌ن^(۱). منیش گورچ پاپه‌ریم و هاوارم کرده‌تۆ زمانت که‌م که‌مه که‌وته قسه‌کردن و له دلّی خۆمدا وتم: ره‌نگه هه‌ردوو مژده‌کان وه‌ک دوختی بیته دی و به‌هاتنه‌دیيان به‌خته‌وه ده‌م، کاتێ بۆ تیڭکۆشان چووێه ده‌ر له‌گه‌ل (سه‌لاحه‌ددین) دا له ئاراسته‌ی تۆم ده‌پرسی و ده‌مزانی که تۆ له (دیمه‌شق) و (مه‌قدیس) و (حه‌لب) و (موصل) دا تیده‌کوشی، له دلّی خۆم دا ده‌مپرسی ده‌بی کهنگی له (مه‌که‌که) دا تیڭکۆشی، تا مژده‌ی یه‌که‌م بیته‌دی؟ نه‌وه‌ی من هه‌زم ده‌کرد به‌رچاوم نه‌ده‌که‌وت! تۆش ئیمپۆ ده‌لیی: هه‌ججاه‌کان پینگایان لێ گیراوه و تۆش ناماده‌ی بۆ هه‌لبه‌ستنی که‌شتیه‌کان، تاده‌ستی ده‌ستدریژکاران بگرتی لئه‌ی (حسام)! گه‌ر نه‌مه هاته‌دی، به‌رگرت له حاجیه‌کان کردو، پینگا به هه‌ولێ تۆ ناسایشی بۆ گه‌راپه‌وه نه‌مه یه‌کی له مژده‌کان ده‌بیته!

روی حسام له خۆشیان گه‌ش بوو بو له‌وپه‌ری خۆش‌حالی‌دا، که له چالاکی نه‌ودا ده‌رده‌که‌وت وتی: وه‌للا‌هی دایکه نه‌مه خۆشترین مژده‌یه که من له تۆی بییستم و دل‌نیام که خودای شکۆدار یارمه‌تیم ده‌دات بۆ سه‌ردوژمنم، نه‌گه‌ر نه‌مه هاته‌دی و پینگای مالتی خوا ناسایی بۆوه نه‌وه به‌ختیاری من ته‌واو بووه و شانس و به‌شی خۆم له ژین وه‌رگرتوه!

قه‌ت هه‌ول بۆ ناواتی دنیایی ناده‌م، جگه له به‌خته‌وه‌رکردنی میوانانی مالتی خودا نه‌بیته.

(۱) خوای گه‌وره ده‌رباره‌ی خه‌ونی خوایی و مژده‌ی خوایی ده‌فرموی: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ﴾ (القصص-۷)، واته: پامانگه‌یان به دایکی موسا. یان ﴿وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَأُكَةُ يَمْزِمْ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَيْنَا﴾ (ال عمران-۴۲)، واته: کاتێ فریشته‌کان وتیان: نه‌ی مه‌ریه‌م خودا هه‌لی بژاردویت. وه له فرموده‌ی راستدا هاته‌وه: ﴿الرؤیا من الله والحلم من الشیطان﴾ متفق علیه. الزؤل و المرجان / عمد فواد باقی / کتاب الرؤیا / ۱۴۵۶. واته خه‌ونی راست له خواوه‌یه و، خه‌ونی ناخۆش له شه‌یتانه‌ویه. ﴿الرؤیا المؤمن جزء من ستة وأربعین جزءا من النبوة﴾ متفق علیه / هه‌مان سه‌رچاوه / ۱۴۵۸. واته: خه‌ونی په‌وانی سه‌رچاوه ۱ له سه‌ر ۴۶ به‌شی پیغه‌مه‌رایه‌تییه. (وه‌رگرتی)

ژنہ کھی وتی: ئهی (حه سسام) له ورۆ به دواوه نه گهر تو دواش بکهوی تورپه نایم و
 دایکیشت بو ت ده پار پتته وه و تو ش دوا ی همر نویژی (تامین) بو تراکانی بکه! له
 ده ریادا به چه کوه بجه نگو، ئیمهش له ماله وه دا به پارانه وه ده جه نگی.
 پالنه وان به هیمنی یه کی نارامه وه وتی: له سه ر به ره که تی خودا.

(۳)

هەوالى نەيتىنى لەمەر دوژمنى داگیرکەردا يەكئ بوو لەو ھۆکارانەى کە (حسام الدين) پلان و نەخشەى جەنگى خۆى بۆ ھێرش بردن لەسەر بنيات نابو، زانى کە (سەلاحەددین) ئەوەى بەباش دەزانئ، کە کەشتیگەلە کە لەیەك شویندا کۆیکاتەوہ نەك بیانکات بە دوپەرەى دور لەیەكترییەوہ، کە دوژمن بتوانئ بەوپەرته وازەبى یە ھێرشى بۆ ئاسان ببێت.

هەوالى پینگەبى، کە ئەو نەخشەى (سەلاحەددین) نكۆلى لىئ کردبوو ئیستا (ئەرنات) پتوہى ھەلساوە کە کەشتیگەلە کەى کردووہ بە دوکەرتهوہ، کەرتى دورگەى (ئەیلە) گەمارۆ بدات، کە ھەموو تفاقە کى لىئ قەدەغە بکات، ئەنجا لە ئاوى لىئ مەنع بکات، کە بئى ئەو ژيان نایبئ، تا دانیشتوانى ناچاربن خۆ بەدەستەوہ بەن، بە کەرتە کى تر کەشتیگەلى (دەریای سور) تۆق بدات، کە لە (عیذاب) ھوہ دێن و حاجى یان ھەلدەگرن بەرەو (مەكکە)، ئەوانە بە دەست (ئەرنات) ھوہ توشى بەلایەك بوون کە توکى سەر سەپى دەکات، کە کەوتۆتە کوشتنى بى ھوہى ھەژاران و گەدایان، چونکە مسولمانان.

کاتى (ئەرنات) بینى (دەریای سور) بۆتە مولکى سوپاکەى ئەویش ھىوای زۆر بوو، دەستدریژەکانى سنوریان پساندو دەستى بەسەردوو کەشتى دا داگرت، کە لە (یەمەن) ھوہ دەھاتن نازوقەیان بۆ خەلکى (مەكکە) و (مەدینە) ھەلگرتبوو، ئەنجا ھات و شکانى و ھێرشى بردە سەر کاروانى حاجیەکان، نەك ھەر بۆ تالان و راووت کردنیان، بەلکە تا شمشیر لە گەردەنى ئەم بى چەکانەدا بەکاربێنى! ئەم جۆرە کارەساتە ھەر لەوکاتەدا ئیسلام حەجى داناوہ وینەى نەبووہ.

قەت بیری لەمە نەدە کردەووە کە نایندە کەشتیگە لەکی مسوڵمانان شوینی دە کەوێت..... بەلکو ئەو شای بێ وێنە ی دەریایە، بۆیە (حسام) بەو پەری نەینییەو بە سەر جەم کەشتیگە لیەووە چوووە دور گە ی (ئەیلە) و لەناکاودا هێرشی بردە سەر خاچپەرستان، چونکە کاتێ بێنیان کەشتیگە لی (میسری) بەرەو پریان دێ، وایان زانی کەشتی (ئەوروپین) لە خۆرئاواوە بۆ کۆمەکی ئەوان هاتوون.. کارەساتە کە واقعی بوو، چونکە هێرشی کەشتیگە لی (میسری) سەر جەم ئەو کەشتیانیە ی تیکشکاند کە (ئەیلە) یان گە مارۆدابو، مسوڵمانان دا بەزینە ناو دور گە کە، تا مژدە ی سەر کەوتنی نایینی خودا بە گە مارۆدراوان رابگە یەن و ناوو خواردنیان بۆ ببەن بۆ کۆژاندنەووە ی کول و جۆشیان.

دوای ئەم سەرکەوتنە، (حسام الدین) ساتێ پشوی نەدا، بەلکو بەتەواوی کەشتیگە لیەووە لە (عیذاب) وە بەرەو (دەریای سور) کەوتە پێ تا شوین پێی کەشتیگە لی (نەرناط) بکەوێ کە هەر گێز چاوە پێی ئەووە نەدە کرد ئەمە ی بێنی، نەخشە ی (حسام الدین) ئەو نەدە کارا و قایم بوو رێگای سەرکەوتنی بۆ ئاسان کردو، توانی بە بێ ناگایی یەووە سەر جەم کەشتیگە لی خاچپەرستان تەفرو تونا بکات، ئەنجا مسوڵمانان چوونە و شکانییەووە تا شوین ئەو خاچپەرستان بەکەون کە بۆ دەست گرتن بە کاروانە کاندایا چالاکی یان نواندووە، کارەساتی کوشتاریان قەوماندووە، خاوەنەکانی شەهید کردووە، ئەوان رۆلیان خێرایە، چونکە ئەم تۆخە کت و پەرە یە هەموو بەرەنگارییە کی خاچپەرستانی پە ک خستووە.

(حسام) لە دیلە نازاد بوو کانی بیست، کە (ئەرنات) لە رێگادا باسی کردووە کە ئەو لە رێگا دا بەرەو (مەدینە)، تا گۆری پاکی پیغە مەبەر هەلداتەووە، خاوەنە کەشی ناتوانێ لە کاتی پەلاماردانیدا بەرگری لە گۆرە کە ی خۆی بکات.

(حسام) بەم قەسە یە فرمیسکی بە چاودا هاتە خوار کە هەر پەشە یە کی تاوانکارانە بوو، پاشان قەسە ی دایکی هاتەووە یاد و زانی قەسە ی پیرە میژدە پیرۆزە کە راست و دروستە کە لە مەڕ منداڵە بچو کە کە وتووە، نە یو بیست دوای ئەم سەرکەوتنە بۆ

(میسەر) بگەرێتەوه، هەتا لە گەڵ ئەوانە ی لە سزای (ئەرنات) رزگار بوون خەج نە کات، لە هەموو دروشمێکی هەجدا پیشوازی لە سەر کردە ی رزگار کەر کرا، ئەنجای هاتە سەر (عەرپە) و مسولمانانی بینی بە کامەرانی و شادیەوه دەهاتنە پیشوازی لێکردنی، لەم پۆژەدا کە پۆژی (مەشهود) دەستیان بە نزا بەرز کردەوه، ئەویش لە خوشیان چاوی پر لە فرمیسک بوون و لە دلی خویدا دەبوت ئەمەیان مژدە ی دوو هەمە دەسەلاتی کەشتیگەلی خاچیه کان دوا ی براییەوه، دوا ی ئەو ی بە دەستی (حسام الدین) تیک شکان، هەوالتی ئەم سەرکەوتنە بە (میسەر) گەیشته وه و بینرا کە کەشتییه کان لە کاتی گەرانه ودا پرن لە دیل و بە کەله پچه کراوی بە شەقام و پێگاکانی (نیسکەندەرونە) و (قاهیر) دا پیشان دەدرێن و سواری و شتر دەکرێن و پاشە و پاش سوار کراون کە نەریتی ئەو سەر دەمە وابوو بۆ تی شکاوه کان..... (الفاضل) وتاری لە گۆرەپانی قەلادا پیشکەش کرد و پیرۆزیایی و دەست خوشی سەرکەوتنی لێکردن و بەزمانی (سەلاحەددین) رادەچلەکاندو، (حسام الدین) بۆ لای دایکی و خێزانی بە پەله گەراییەوه، تا بە کامەرانی یەوه مژدەیان پێ بدات، کە بلی دایکە گیان! هەردوو مژدە کان هاتنەدی!!

بەیتولمەقدیس

(متنبی) ھۆنەر دەلی:

كل حلم اتى بغير اقتدار حجة لاجى اليها اللئام

(سەلاحەددین) لەسەر نەرمو نیانی پراھاتبوو، ئەم دیاردەییەشی لەزۆر ھەلۆیستدا دەردەکەوت کە پابردوی ئەوی دەگرتەو، بەلام ئەم نەرمی و ھێورییەى دواى جەنگی (حطین) ی لێدەرکەوت شوێنی سەر سوپمانی دوزمناى بووبەر لەوێ جینگای سەر سوپمانی پکابەرەکانی بۆ، بەو جوانکاریە سەیرانە لەناو نووسەرانى ئەوروپى دا ناوی بە چاک پۆشتو، جوامیڤى و پیاوێتى و نەرمى ئەویان لە چەند جاریکی دووبارە بوووەدا لەگەڵ پەفتاری شایەکانى نەیارى ئەودا بەراورد کرد کە بە جل و بەرگی شاهانە خۆیان دەپازاندەو، هیچ وێچونەکیان لە نیتوان شای بەبەزەیی و کابرایەکی ھەلپەرسى تەماعکاردا نەدەبینى و، زۆر لەوانە لە پەفتاری قیژەونى (ئەرنات) خۆیان نەناس دەکرد، بەلکو بە (شۆپەسواری دز) نازناوی بۆ دانابو^(۱).

بەلای منەو ئەم وەسفەى دژایەتى یان پێکەو ھەى، چونکە لکاندنى واتای شۆپەسواری بە کەسێکی ناپاک و پەیمانکەشکێن لە ھەموو بە لێنێکدا بێدەنگییەکی ستەمکارانەى، شۆپەسواری (الفروسیة) تەنیا ھەر ئازایەتى نیە، بەلکو جوامیڤى و پیاوێتى و مەردایەتیشە، پێگروچەتە بە ئازاو دلێر وەسف دەکری، بەلام کەس بە شاسوارو شۆپەسوار وەسفى ناکات.

(۱) الناصر صلاح الدین/ ل ۱۶۵.

(سەلاحەددین) پاش جەنگی (حطین) لە دوندی سەرکەوتن دابوو، شاکانی فەرەنگی وەکو لیخوڕینی مەرۆ مالآت بۆ لای ئەو لێدەخوڕان، کەچی چاوپۆشی لییان کردو لییان بووراو بە چاوی سۆزو بەزەیی یەو سەیری دیلەکانی کرد، وەک بلیتی دیلی مسولمانان بن ئەک دوژمن، نکۆڵیش لەمە ناکەین کە هەندێ کارەساتی دڵتەزین لە ناکامی ئەم لیخوڕندەدا روویدا کە شوێنی پەخنەى ئەو کەسانە یە ژیاننامەى (سەلاحەددین) یان تاوتوێ کردووە، بەلام ئەو پەخنانە سنورەکی مام ناوەند دەگرن، هەمان پەخنە بەرەپەوی ئیمام عەلیش - خوا لیی پازی بێ - و (نورالدین محمود) بۆتەو نەمدیو پەخنەو سەرکۆنە کردنی وەک لیڕەدا هاتوو بەرامبەر بە هیچ کەسێ بەرزکرا بیتەو کە پەخنەى لی گیرایی، جار هەبە سەرکرده کە بەرپێزو وەجاخ زادەو جوامێرە جەنگە کە ناباتەو دەستەواژەى شکۆو پێزی بۆ پەوانە دەکری، جاریش هەبە سەرکرده بێ جەنگە کە دەباتەو، کەچی لای پەخنە گرانی خراپە کارو چەتە یە، مەسەلە کە لیڕەدا وەرگرتنی شوێنەکانو سەرکەوتنی سەرکرده نییە، بەلکو لە سەروى هەموویەو مەسەلەى هۆکارو نیازو مەبەستە .

یەکنێ لەو سەرکردانەى لە جەنگی (حطین) دا دەسگیر کرا (بالیانی دووهم) بوو، پەنای برده بەر (سەلاحەددین) و خۆی بەسەر پێلاوێ کانی دادا کە ئازادی بکات، سوڵتانی شکان و داماو و سەرشۆری ئەو کاری تێکردو پەیمانی دایە کە بپواتە بارەگای دەسلاتی ئەو لە (قودس) داو خۆی و منداڵو سامانی کۆبکاتەو و بۆ میرنشینەکی تری پ‌اگوازیت.

(بالیان) لیخوڕدنی سوڵتانی پ‌وا نەکردو، ئەویش کەوتە سەر دەستی و ماچی کرد، بەلام کاتێک گەیشته (بیت المقدس) وەک وەلامدانەو یەکی ئارەزو مەندی فەرەنگەکانی، ناوی پەیمان شکاندنێ خۆی پ‌اگەیاندا، بەو فەریوی خوارد کە خەلکەکی زۆر کۆبکاتەو کە وەستانی خۆی لەبەرەمبەر (سەلاحەددین) دا ئاشکرا بکاتو، وایزانی خولی داهاو جەنگە کە دەباتەو، هەلسا بە کۆکردنەو ی پ‌اوو

هه‌تا منداڵیش که ته‌مه‌نیان له (۲۵) سالی دابی له بازراگان و پیشه‌چی پوی کرده کلیسای (القیامة) هه‌رجی شتی گران به‌هاو گه‌وه‌هر بسو، یان نه‌و خشله‌ی به‌ خاچه‌کان و په‌یکه‌ره‌کانه‌وه کرابوو ده‌ستی به‌سه‌رداگرتن و قاپ و زیڤو هه‌م‌ووی کردن به‌ پاره، تا پتویستی سوپا به‌کری گه‌راوه‌که‌ی دابین بکات له ناوه‌وه و ده‌ره‌وه‌ی (قودس) دا، تا سوپا به‌کی گه‌وره پیکه‌وه‌بنی و بۆ به‌ره‌و رۆبونه‌وه‌ی (سه‌لاحه‌ددین) ناماده باشی بکات.

سولتان زانی که نه‌م دیله نازاد کراوه چی بۆ دارشتوه، نه‌و نه‌یوست له‌کاتی خوین گه‌رمی سوپا که‌یدا په‌لاماری خۆی ده‌ست پت بکات، به‌لکو وای خۆ نواند که قه‌ت بیر له رزگارکردنی (قودس) ناکاته‌وه و خۆی لست بی‌ناگا کرد، پوی له شاره‌کانی سه‌ر که‌ناره‌کان کردو شار به‌شار رزگاری کردن، چونکه پیشبینی نه‌وه‌ی ده‌کرد دوورنیه که له‌شکریکی زۆر له خۆرناوه له پینگای ده‌ریاوه بی و بیته نه‌و که‌ناره‌نه‌وه بۆ تۆله سه‌ندنه‌وه‌ی جه‌نگی (حطین) و، نه‌گه‌ر شاره‌کانی سه‌ر که‌ناره‌کان بپوخین نه‌وه زه‌برو زه‌نگیکه بۆ نه‌وانه‌ی دین و، پچراندنی په‌یوه‌ندی ده‌ریاییه له نیوان هاتوان و گه‌مارۆدراواندا.

نه‌عجا په‌یوه‌ندی (شام) به (میسر) وه خیراتر ده‌بیت، چونکه دوا‌ی ستاندنه‌وه‌ی نه‌م شارانه له ده‌ستی فه‌ره‌نگه‌کان پینگای نیوان نه‌م دوو هه‌ریمه‌یه ئاسایش تر ده‌بیت و، وه پیش داگیرکرانه که پتویستی به‌ پاسه‌وانی توند نابیت.

نه‌مه له‌مه‌ر هه‌ندێ شاری سه‌ر که‌ناره‌کان، به‌لام (عه‌ککا) له‌ناو نه‌وانه‌دا له‌زیر ده‌سه‌لاتی (جوسلین) دا بوو که له کاره‌ساتی جه‌نگی رابردو ده‌ربازی بوو‌وو ترسی سوپای مسولمانانی هه‌ر هه‌بوو، بۆیه نه‌وه‌ی هه‌لبژارد که شاره‌که به (په‌موندی سییه‌م) بسپیریت که میری (طرابلس) بوو خۆی رزگار بکات، به‌لام (سه‌لاحه‌ددین) به‌ر له نه‌عجامدانی مه‌به‌سته‌که‌ی دا ده‌ستی خۆی بینى و نه‌و نه‌یوست مقاوه‌مه‌یه‌کی گه‌وره نیشان بدات، بۆیه کلیله‌کانی ناو شاری بۆ سولتان نارد به‌و مه‌رجه‌ی خه‌لکی له گیان و مال و سامانیان دلتیا بکات، سولتان پا به‌ندی خۆی بۆ

به‌لئینی خۆی راگه‌یانده، به‌لام کۆمه‌لێ له‌ جه‌نگاوه‌رانی ناو عه‌ککا پێیان خۆش نه‌بو نه‌وه‌نده به‌ ئاسانی (جولسین) خۆیه‌ده‌سته‌وه‌ بدات، بۆیه‌ سه‌ره‌تا له‌سه‌ر جه‌نگ سوربوو، پاشان زانی که‌ بێ‌گومان ده‌به‌زیت بۆیه‌ ناگری به‌ردایه‌ دانیش‌توانی و بیناو خانوو به‌ره‌کانی و، ترسو و تۆقین به‌ فراوانی که‌وته‌ ناو خه‌لکه‌وه، فه‌ره‌نگه‌کان رویمان له‌وانه‌ کردو ده‌یانپرسی: ئایا گهر (سه‌لاحه‌ددین) یش ولاتی گرت وه‌ک ئێوه‌ی کاول و وێران ده‌کات و ده‌یسوتینی؟ ته‌گه‌ر ئهم رووداوه‌ سه‌رچاوه‌ی کاره‌ساتیکی گشتی بێ به‌ چ عه‌قل و ژیرییه‌ که‌وه‌ کاولکاری ده‌که‌ن؟.

(سه‌لاحه‌ددین) توانی بێ به‌ره‌نگاریه‌وه‌ (عه‌ککا) داگیر بکات و پرواته‌ ناویه‌وه‌ که‌ ئهو کاول کارییه‌ی بینی پێی ناخۆش بوو، به‌لیت‌بوردن دلێ خه‌لکی رازی کردو، سه‌رو مالی پاراستن، ئهو توانی به‌هۆی گرتنی شاره‌که‌ (ع) هه‌زار دیلی مسوڵمانان ئازاد بکات، که‌له‌به‌ر ده‌ستی دوژمندا به‌ ئازاری دیلی یه‌وه‌ ده‌یانناڵاندو زۆر رووداوو کاره‌ساتی ناخۆشیان ده‌گی‌راوه‌، که‌ له‌لایه‌ن نه‌وانه‌وه‌ توشیان هاتوه‌، ناوی تاوانبارانیان دیاری کردو، کرداره‌ قێزه‌ون و پرله‌ رقه‌کانیان ژمارد، به‌لام (سه‌لاحه‌ددین) ویستی رێبازی لی‌ت‌بوردیه‌ی خۆی ره‌چاو بکات و تۆله‌ له‌ تاوانبار نه‌ستینی.

هه‌رچه‌ند (عکا) و (الناصره‌) و (قیساریه‌) و (حیفا) و (صفوریه‌) و (قعلیا) به‌ ئاسانی بوونه‌ ده‌ستکه‌وتی (سه‌لاحه‌ددین)، به‌لام لی‌ره‌دا قه‌لایه‌کی سه‌خت هه‌یه‌ به‌ ناوی (توبین) که‌ نازوقه‌کی زۆری له‌ناودا هه‌یه‌و، به‌ خۆشی خۆی ته‌سلیم نه‌بوو، به‌لکو سه‌رکرده‌یه‌کی (سه‌لاحه‌ددین) که‌ پالئه‌وانیکی دلێر بوو به‌ناوی (حسام‌الدین لاجین) و که‌ کوپه‌زای خۆی بوو شه‌که‌تی یه‌کی زۆری هاته‌ پێش بۆ گرتنی، تاوای لی‌هات داوای فریاکه‌وتن له‌ سوڵتان بکات و ئه‌ویش سوربوو له‌سه‌ر چوونی خۆی بۆ لای قه‌لکه‌و گه‌مارۆکه‌ قایمه‌ر بکات و لی‌دانه‌که‌ توندتر بکات، ئه‌نجا قه‌لکه‌ خۆی دایه‌ ده‌ست و (سه‌لاحه‌ددین) پیاوه‌تی و جوامیری پالئه‌وانه‌تی خۆی مه‌زنده‌کردو، بواری دان که‌ بێ‌ترس بینه‌ ده‌ره‌وه‌.

(سەلاحەددین) هیژشەکەى گەیانده (بەیروت) و توانى بەتەواوى کۆنترۆلى بکات، وەکو (ابن الاثیر) باس دەکات: قایترین ولاتی کەنارى ئەو بوو لە (شام)دا. سولتان نەبیست خۆى سارد بکاتەو، بەلکو بەردەوام بوو لە پۆشتن، تا گەیشت بە (جوبەیل) و دەسەلاتى بەسەردا گرت و شوێنى سەرکردایەتى بە خۆشى خۆیان تەسلیم بوون، ئەگەر ئەم سەرکەوتنە یەک بەدواى یەکدا، چاو پۆشى (سەلاحەددین) ئەوەندە فراوان بوو، تا ناگای لەو ناکامە مەترسیدارە گرنگانە نەما، ئەمەش لەکاتێکدا کە پێگای بە فەرەنگەکاندا، لە شارە رزگاریبوەکاندا بە زەخیرەو چەکەوە بێننەو، هەرکەسێ چوو شوێنێکی تر چەکی خۆى دەبرد، تا لە داهاوتدا لە ناپۆرەیهکی یەکگرتودا کۆبێنەو. دەبایە (سەلاحەددین) چەکیان لى دامالێ، ئەگەر دەپۆشتن بۆ شوێنێکی تر چەکی لێکردبانەو، ئەگەر پارەو مالیشیان بردبایە! ئەمە پەخنەیهکی دەرکەوتوو کە ئاراستەى (سەلاحەددین) دەکری، بەلام پەنگە بیری لەو کردبیتەو کە سەرکەوتنى داهاتوی لە (قودس)دا کۆتایی بە هەموو مفاوئەمەو بەرهەڵستى یەک دێت کە ئەوانە بیانەوی پێوەى هەلبست، بەلکو پەنگە ناگای لەو هەموو تفاق و گەنجینە یە نەبوی کە لە چالەکانى شاردراوەتەو، لەوانەى وایانیبى ئەگەر ئەوانە ئەو تفاقەیان هەبایە بەرهەڵستیهکی دلێرانەیان کردبایەو، خۆی بەدەستەو دانیان هەلنەبژاردبایە!

(سەلاحەددین) کاتى هەندى شارى (فەلەستین)ى رزگارکرد بەرو (بیت المقدس) کە وە پێگا، ئەم (بیت المقدس)ە هەر لە جەنگى (حطین)ەو مەبەستى یەکەم بوو، بەلام نەبیست لە هیکرا پەلامارى بدات، بۆ پاراستنى گیانەکانو، هەم بەپەلەى یەکەم بۆ رێزگرتن لەو شوێنە پێرۆزە ئاینیهەى لەویدا هەیه، پاشان پەيامنێرى بۆ (بالیان) نارد کە بەلێنى رابردوى بختەو یادو، پێشنیاری کرد کە بەچەند مەرجەکی بێ مەترسى لە شار تەسلیم بکات کە هەمان ئەو مەرجانە بوون فەرەنگەکان لە شارەکانى هاوسێى ئەودایە پەسەندیان کردن، گرنگترین مەرجیان دلتیایی لە گیانو مالو نافرەت و منداو، پێگەدان بە کۆچکردن بۆ کەسێ نەیهوی

(بيت المقدس) بېنيتتهوه، به لّام (باليان) له سهر هه لويستى خوى سه قام گيرو
 رربو، نهمه هه لويسته كى جوان بوو بؤ (سه لاحه ددين) كه نامه يه كى له لايهن
 ى (باليان) هوه پيگه يشت به ناوى شاژن (ماريا كومنين) كه داواى ليده كات
 سهوانى بؤ دابن بكات، تا به خوى و ده ستو په يوه ندييه وه له (بيت المقدس) هوه
 (ته رابلس) كؤچ بكات! هه رچهنده سولتان ده يزاني كه نامه كه به ناماژه ى
 پرده فيلبازه كه يه تى، كه (باليان) هوه به پلانى شه وه بؤ سوربون له سهر ژنو
 نداللى خوى، له كاتى هه لگيرسانى ناگرى شه ردا (سه لاحه ددين) يش نامه كه
 سهند ده كاتو، وه لّامى شاژن ده داته وه داواى ليده كات كه رايگه يه نئ سولتان
 ستهنگ له بهرامهر رپگاي هيچ كؤچكه رى دانانئ له ژنو مندالو پير كه
 يانه وئ له شار پرژنده ر، چونكه نه وان نه هلى جهنگ نينو شه و شه پرى له گه
 سيكدا ده كات كه شمشيرى له پرويدا به رزبكاته وه.

زيره كانه ترين شت كه به ره و پروى (سه لاحه ددين) بؤوه له كاتى راگه ياندنى نه ودا
 وه بو كه خاچ په رستى هاته پيشى و لئى پرسى: نه گهر سولتان به و چه شنه
 نبورده ى خوى راده گه يه نئ نه ى بؤچى ناماده بووه بؤ (قودس)?
 وايزانى وه لّامى نهم پرسيا ره گرانه و، جه نابى (سه لاحه ددين) ده خاته
 استهنگه وه له بهرامهر ره وشتى رونو شه فايدا.

به هه موو هيمنى په كه وه (سه لاحه ددين) به پرسيا ركهرى وت: نايا نهمه شارى
 پوهيه، يان نيوه هاتون له خاوه كانى نه و اتان زه وت كرو وه و، له رږڅيكي شومدا
 وبارى خوښندان تيدا هه لسان نيوه ش به پي خوشبوونو به دل بوونه وه ده يگيرنه وه؟!
 رسيا ركهر وه ستاو نه يده زانى چى بلئ.

(سه لاحه ددين) وتى: برؤ به بئ ترسو، كه س يه خه ت ناگرى و، به و كه سانه ش
 لئ كه توى ناردووه: نيمه له نه وروپادا له گه لتاندا نا جهنگين كه شتى نيمه ده ربا
 ابريت تا له زىدى خو تاندا بيزارتان بكه مين، به لّام نيوه له گه ل خه لكى مده نه ى

کەوتنە دەستدرێژیکاری، لە پەيامی ئێمەشدا هاتوو کە دەبێ وەلامی دەستدرێژی بدەینەوه. (سەلاحەددین) دەستیکرد بە گەڕان بە دەورووبەری شارداو، بێنی لە زۆربەی لایەکانیدا بەرھەڵستی خۆی دەست پێکردوو، تفاق و سوپای لەناوخۆدا کۆکردۆتەوه بۆ ئامادەباشی بۆ بەرەورووبونەوه، هەموو خەمی ئەوهبوو کە دەبێ سەرکەوتن بەدەست بێنێ و زیانی گیانیشی کەم بێ و زۆر نەبێ، هیوری و شینەیی نواند، تا دەروازەیەکی تا ڕاددەبێ ئاسان بدۆزێتەوه بۆچونە ناو شارەکەو، ئەنجا لای باکوری بەچاک زانی، هەولیدا بۆچونە ناوی.

(بالیان)، کە زانی دواي ئەوهی مسوڵمان چونە ناو جەرگەي پایتەختەوه، مقاویمە بۆ ئەو سەرکردهکانی فەرەنگیش ئاستەنگ و دژوارە، بۆیە کاری بۆ پەیدوێندی (دبلۆماسی) کرد بە سەرکردهاتە سوپای ئیسلامییەوه بۆ جولانەنی بەزەیی (سەلاحەددین)، چەند دانووستانەکی دژوار بەپێوەچوو کۆتایی بەوه هات کە دەبێ فەرەنگەکان (قودس) چۆل بکەن و لە بەرامبەردا رزگارانە بدن کە بریار دراوه، دەبێ پیاو (۱۰) دینار بدات و ژن (۵) دینار بدات و منال (۱) دینار بدات، بەلام هەژاران دەبێ (بالیان) رزگارانەکیان بۆ بدات و بەو برە پارەیی سولتان رازی بکات و لە ماوهی (۴۰) ڕۆژدا دەبێ ئەنجام بدریت!

ئەم گەلەیه کەوتە خۆی بۆ رزگارکردنی گیانیان و کەلو پەلی گرانیان بە پارەکی کەم فرۆشتەوه لەبەر گرانی هەلگرتنی یاندا بە ڕێگادا. گشتی چۆلکردنیان دەست پێکرد!!

میژوونووسانی فەرەنگی چەند بەراودکارییهکان لە نێوان پەفتاری (سەلاحەددین)دا لەکاتی پاشایەتی (قودس)داو پەفتاری فەرەنگەکاندا داناهه، کاتی هەر لەو ڕۆژەوه ئەوان داگیریان کرد بوو قەساجخانەیان تێدا دانابو، هەندیکم لە بەندی یەکەمی ئەم کتیبەدا لەمەر کارەسات و بەلاکانی ئەوان باس کردوووه ئاماژەي پێ ناکەمەوه.

ديسان ميژوونوسانى فەرپەنگى لىيوردەيى (سەلاحەددىن) يان تۆمارکردووه کاتى لىخۆشبوونى گشتى بۆ ھەژارانى فەرپەنگى دەردەکات بەھۆى بەزەيى ھاتنەوھى بە نەبوونى و گەدایى ياندا، (عادل) شای براکەشى ھەمان کارى کردو رزگارانهى بۆ سەدان کەس لە مالى تايبەتى خۆى بۆ دانان. ئەمەش جياوازيەكى زۆرە کە شا (عادل) بارمتەى کۆمەلەكى زۆر لە خاچ پەرستان بەدات بە مالى خۆى، کەچى (ھىرەقل) شای (قودس) کە (بەطرەيەرەكى) ئايىنى ھەرەگەورەى شارە بوو ئەم کارە ناکات و ھەرچى بارو گەنجىنەى زىرو ئالتونى کلېسايە کۆى دەکاتەوھ لەپىشخۆيەوھ دەيگوازيتەوھ، پاشان (۱۰) دینار پزگارانهى خۆى دەدات و بەس، ھەلۆيستی رەقى ئەو پتەگەى ئەوھى پینادات کە بەزەيى بە ھاوناينەکانى خۆيدا بىتەوھ و ھەندى ئە پارەکانى خۆيان پى بەدات کە ھەللى گرتوھ، کەچى ئەو خەزینەو گەنجىنانەى بە ئارەقى کۆششى ئەوان کۆکردۆتەوھ، ھەندى ئەوھى لەم بارەوھ باس کراوھ دەگوازەوھ^(۱).

﴿کابرايەك بە سولتانی وت: (بەطرەيەرەكى) بە مالۆ گەنجىنەوھ دەرچوھ، تا بلێى زۆرەو ئەوھ بۆ بارمتەى ھەژاران و گەدایان خەرجى نەکردوھ، وەکو (ئەستانلى) دەلێ: بۆچى مالى ئەم دوو رەزىلە زەوت ناکەيت تا کاروبارى مسولمانانى پى بەھىزو بکەيت؟ سولتان وتی: جگە لە (۱۰) دینار زۆرتەرى لى وەرناگرم و بەلێنى خۆم ناشکیتەم﴾.

(ئەستانلى) کە ميژوونوسەكى فەرپەنگى بە دەلێ: (کارەکە گەيشتە ئەوھ کە سولتانی مسولمان وانەيەكى فيرى راھيبەكى مەسيحى بکات لە مانای چاکەو خیرکردندا). وە (سەلاحەددىن) وەنەبى تەنيا پزگارانه (فيديەى) لەسەر ھەژارانى فەرپەنگى ھەلگرت، بەلکو ئەوھى لە دەستى دابو پتەى دان، کاتى يىنى زۆرى لەوانە باوکى، يان دايكى، يان تەخۆشەكى نزىكى لە پشتى کردوھ، دیمەنەکە کارى لەدلى کردو، فەرمانى بە ھىنانى و لاخ کردو بەسەريدا دابەشکردن و، فەرمانى بە

مالو دارایی کردو پیتی بەخشین! بەلام (سیبیل)ی شاژن بە گریانەو هاتە لای داوای لیکرد بە میردی بگاتەو لە (نابلوس)دا، ئەویش بێدلی نەکردو لەگەڵ چەند پاسەوانەکی خزیدا گەیانندیە شوینی مەبەستو، زۆریک لە ژنو مندالی لەگەڵدا بوو، نەبویست پێگەیان پێگری. بەراستی ئەوان، پەیان بە لیبوردەیی ئەو برد سەرلەنوێ بە گریانەو گەرانەو لای و پێیان وت: تۆ پێگە پۆششتنت پێداین بێ فیدیە و پزگارانەو، میردەکاغان لە (بیت المقدس)ن، هەروەها براکاغان کە پارە پزگارانەیان نیو ئەوانەش تفاقو چەکی ئێمەن لە ژیان و پۆژانە ئێمەداو، زۆریەشیان دیلی تۆنەو ئەگەر ئەو چاکەمان لە راسترا بکەیت و ئازادیان بکەیت ئەو پێزی ئێمە چەپالە دەدەیت و ئێمەش بە پیتی ئەوان ژیاغان مسۆگەر نابێ، ئەنجا لەبەر ژانو خەم دەستیان بە گریان کردو (سەلاحەددین) بەزەیی پێیاندا هاتو ئەویش زۆر گریا بە قسەکانیان و فەرمانیدا کە کۆرەکان بۆ دایکیان بگێڕنەو و میردی ژنەکانیش تەسلیم بە ژنەکان بکەنەو، ئەمە هەلۆیستەکی پڕ لە بەزەیی بوو کە قەلەم ناتوانی حەقی خۆی پێ بدات.

ئەگەر ئەو لەگەڵ هەلۆیستەکی تری خاچ پەرستەکی تری بەراورد بکەین، کە یەکی لە فەرەنگەکان لیتی گێڕاوەتەو، (ئەمیر عەلی) گواستویەو، (د. البیلی) وەرگێڕاوە، دەلی: (ژمارەیک) لەو مەسیحییانە^(۱) یانە (قدوس) یان بەجێهێشت بۆ (ئەنتاکیا) چون، بەلام میری ئەوئ میوانداری نەکردن، بەلکو دەریکردن، ئەنجا لە ولاتی مسولماندا بەسەر دەو چاودا کەوتن، بە هەموو پیشوازییەکەو وەریان گرتن.

بەلام هەبوو لەناو فەرەنگدا نەک هەر براکەکی خۆیان دەکرد، بەلکو شوینیان کەوت و هەرچیەکی لەگەڵ خۆیاندا هێتابوویان لە قودسەو لێیان سەندن، تا هەندێ لەوانە برسییەتی تەنگی پێ هەلچنین و لە بێهیزیان لەناو قەدی پێگادا کەوتن و چاوەڕوانی مردن بوون، ژن هەبوو مندالی خۆی دەخستە دەریاوە تا بمری و

(۱) مەسیحی لە کوردەواریدا گاوری، یان فەلە ناوژەد کراون - وەرگێڕ -

بە ئازاری برسێتییەوه نەنالتینی، چونکە توانای نیه پرزگاری بکات، دواى ئەوه‌ش وه‌کو شیت و هاری لێدەهات و دەکەوتە گریان و لە خۆدان و نەفرینی لە ه‌او دینەکانی خۆی دەکرد!!

لێبۆردەیی (سەلاحەددین) لەناو فەرپەنگدا بلاو بوو، دیسانەوه بەزەیی ئەو بە بیوژناندا بەتایبەتی بوو کێکی گەنج هاتە لای، کە لە قەلای (برزیه) گەمارۆ درابوو، وتی: ئەو دەبێ بە هاوسەری گەنجی، کە لای ئەو دیل کراوە، کاتی زەماوەندەکەشی ئەگەر دیل نەبایە دوێنێ بوو، ئەنجا گریا سولتانیش فەرمانی ئازاد کردنی‌داو بە بوکەکی بەخشیو، هەندێ سامانی پێدا!! بەلام بەسەرھاتی ئەم دایکەى منداڵەکەى بە باوەشیەوه دەدزیو، منداڵ ر‌فینەکان بۆ شوێنێک هەڵدین کە ناتوانی لێیان بستی نیتەوه، بەباشی زانی داواى فریاکەوتن لە (سەلاحەددین) بکات، ئەویش فەرمانیدا بە سۆراغکردنی ئەو منداڵەو، ئەو ژنەى لە چادری خۆیدا زۆر بەرپزەوه داینیشاندا، تا توانی بۆی بگێرتەوه..... ئەم بەسەر هات و داستانە سەرچاوەیەکی هونەری ئیلھامی قەلەمى زۆریک لە خۆرئاواییەکانە، پەنگە ئەدیى گەورە مامۆستا (علي الطنطاوي) یە کەم کەس بێ لە نووسەرانی عەرەب کە بە شیوازی ناشرای خۆی لەسەر پەرپەکانی (الرسالة) دا پەردەى لەسەر لادابێ بە ناویشانى (هیلانەو لويس) و دوايش بوو تە کۆمەکییەک بۆ شانۆی ئیزاعەیی کە جەماوەر گۆی بیستی دەبێت، ئەگەر شوێنەوارەکانی (سەلاحەددین) بە کەسێ بەخشرابایە کە بەو هونەرە سەرەنج پاكیشتە دەرەخستبایە پێوستی بەو وەرگیرانە لاوازو نزممانە نەدەبو، کە بێ شەرمانە بۆمان بلاو دەکرێنەوه.

لەو هەلە (فرصة) نەبیینراوەدا کە مسولمانانی گرته‌وه (سەلاحەددین) نەبوست (نورالدین زنگی) مامۆستاو سەرکردەى لەیاد بکات، کاتی دەیزانی ئەو دوانگە (مینبەر)ەکی بۆ مژگەوتی (تەقصا) نامادەکردوو لەکاتی ر‌زگارکردنیدا، بۆ نامادەکردنی مینبەرەکە هەولیدا، تا ئارەزووەکەى شۆرەسواری شەهید بێنیتەجێ! ئەنجا داواى لە گەورەترین وتار بێژی ولات کرد، کە یەکەم کەس بێ پ‌رواتە سەر

مینبەرە کە ژێر بەیانکردنی خۆی شادمانی ئەو سەرکەوتنە تۆمار بکات، زانی کە قازی (حی الدین محمد کورپی علی) ناسراوە (ابن زکی) باشتەین کەسە ئەم جیگایە بگرت، کەسیکی نارد بە شوێنیدا بانگی بکات، لە پۆژی هەینی یە کە مینی پۆژی سەرکەوتنە کەدا، (ابن زکی) چوووە سەر مینبەری (نورالدین) و وتارەکی داو هەلۆیستی جەماوەری مسوڵمانی دەرخواست، دیسانەووە سەدان شیعوو هەلبەست ئەم هەلۆیستانە ی خستە رو کە لە بەندی داها توودا ناماژە بە نمونەیی لەوانە دەکەین..... وتارە کەش زۆر درێژە، چونکە شوێنە کە وتاری درێژی هەلە گرت، تا ئەو هەلۆیستە راستگۆیانە دەرناجات کە لە دۆلی گۆی گراندا دەورویژی، ئەمەش چەند بڕگەیەکی وتارە کە یە:

(ئەمە ئەم پزگارییە بوو دەرگا کانی ئاسمانی بۆ کرانەووە، نزیکە لە سەر دەستی ئێو پزگاری تری لەم شیوەیەش لە لایەن خواوە بێتەدی خۆشحالی خەلکی دەوڵەتەمەند زۆترین لە خەلکی هەژارو تۆزای، ئەو^(۱) نیه خۆی گەورە لە قورئاندا دەفەرموی: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا....﴾ (الإسراء- ۱)، واتە: بێ گەردی بۆ ئەو خواوەی شەپۆژی بە بەندە ی خۆی کرد لە مزگەوتی (حرام) وە بۆ مزگەوتی (ئەقصا).

ئایا ئەو ئەو مائە خواوە یە نیه کە خوداوەند لە پێناو ئەودا (خۆری) بۆ (یوشع) راگرت، تا رزگار کردنە کە ی ئاسان بکات^(۱). ئایا ئەو مائە نیه کە خوا

(۱) ئەم پروداوە وەستانی خۆر لە مێژوودا (السید سابق) لە (العقائد الاسلامیة) دا (ل: ۱۲۱) پونی کردۆتەو کە زانای پوسی (ئیمانویل فلیسکوفسکی) سروشت ناس ئەو ی سەلمانووە کە لەسەر دەمی یوشعدا نیازەکی نزیك کەوتۆتەو، نزیکنو ئەو ی نیازکی گەورەش زۆر دیاردە پەیدا دەکات وەکو هیتا شکردنەو ی خێزایی زەوی کە خەلکی وایزانن خۆر وەستاو... ئەم پروداوە لە (صحیح البخاری) دا گەراوەتەو کە (پێتەمبەری) لە پێتەمبەران غەزای کردو لە ئاوەدانێ کەدا نوێژی ئێوارە ی کرد، یان لە نزیکی ئەودا، بە خۆری فەرموو: تۆ فەرمان بێ کرای منیش فەرمان بێ کرایم خواوە بۆمان رابگرە، خوداوەند رابگرت تا بۆی رزگار کرد... ئەمەش موغجیزە یەکی مێژویی ناو دیارە لە ئیسلام بەر لە زانستدا هەوالی لێداوە! نایندەش لە ناخ زەماندا هەمان یاسا دیارە دەبێتەو!

فەرمان بە موسا دەکات گەلەکەى ھۆشیار بکاتەو بە رزگارکردنى و تەنیا دوو کەس وەلامیان دایەو، خواوەنەکەى لەبەر ئەو، پرق و خەشمى لیگرتن و خستنیە ناو ئاوارەییەو^(۱). سوپاس و ستایشى خوا بکەن کە ئەو کارەى جولەکەکان سستى یان لیکرد ئیو قۆلتان بۆ ھەلمالى، کەچى پێزیان بەسەر ھەموو دنیاىا پیدرابوو، خودا سەرى خستى کەچى گەلانى بەر لە ئیو لە رابردوى دوردا لەمەدا سەرشۆر بوون تییدا، بزانی خوا پەحمان پى بکات ئەمە ھەلیکە بیقۆزنەو و نیچیرەکە ھەلمەستى ببەنە سەر، کارەکان بە داھاتوو کانیو، دەسکەوتەکان بە گەنجینەکانییەو، یە...

﴿وَأَن يَكُن مِّنْكُمْ مِّائَةٌ يَعْلَمُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾^(۲) (الانفال - ۶۵).

ھەندیکى لەوێ و تار بیژەکە باسیکردوو، وێنەى جوانى دیمەشکو شکۆى جیگاگەو، مەزنى و ترسناکى ھەلۆیستەکە دەکیشیت.

(۱) ناماژە بۆ ئایەتەکانى (۲۱-۲۶) ی سوپەتى (المائدة) دەکات. (وەرگێڕ)

(۲) واتە: (ئەگەر ئیو بیست کەسى خۆراگرتان ھەبى بەسەر دوسەد کەسدا سەردەکەو، ئەگەر سەد کەس بن بەسەر ھەر ھەزار کەس لەو بێیاوێرانەدا زالا دەبن کە ئەوان گەلیکى تێنەگەشتوو نارۆشەنبەن).
نۆونەى میژووى زۆرە کە پاستى ئەم ئایەتە دەسەلێنى وەکو جەنگى بەدروحونبەن و غەزاکانى تری پێغەمبەر ﷺ کە ھەمیشە سوپای مسولمانان ھەر چەندە کەمتر بوون، بەلام خۆراگرتیرون بۆیە سەرکەوتن ھەر بۆ ئەوان بوو، ئەنیا لە (توحد) نەبى ھەندى لە مسولمانان خۆراگرییان نەکرد!
نۆونەى میژووى تر دواترە سوارەى مەروانە کە (بیرەمێرد) کتیبەکى بەم ناوە نووسیووە بەسەر (۱۲) ھەزار کەسى سوپای ئەیاردا سەردەکەو، چونکە خۆراگەربن!

جہنگہ کانی (عہکا)

(عبدالرحمان الناصر) لہ کۆتایہ کانی تہ مہنیدا دانیشت، دواۓ نہوہی سہرکہوتنی بہدہست ہیناو، بۆ سہرکہوتنہ کەش خەبات و پەنجەکی زۆری دا تا خەریک بوو خۆی لەسەر دابنیت و، گەلەکەیی بینی ئازاد و پەرتیشانی جەرگ بپری بەدەم و چاوەوە دیارەو، وەك بلیتی هیچ سہرکہوتنہکی بەدہست نہہینابۆ وایە، یەکی لہ دانیشتوانی کۆرەکەیی بە سەر سوپمانەوہ پرسی: ئەی میری مسولمانان بیر لەچی دەکەپەوہ؟

(ناصر) وتی: من (۵۰) سالۆ نیوہ حوکم کرد بپرم لہ تەواوی پۆژە خۆشەکانی ئەو ماوہ درێژە کردوہ، تەنیا (۱۴) پۆژم بینی، کە ئیستا دەتوانن بیانۆمیرم!!^(۱)

نەوہی (عبدالرحمن الناصر) باسی کردوہو لہو پەنج و نازارەیی کیشاویەتی لہ گەل کیشەکاندا بە درێژایی تەمەنی، پەنگە پالەوانی جوامیر (سەلاحەددین) یش ھەمان قسە بکات، لہ گەل گوێ نەدانیش بە جیاوازی ناشکرای نیتوان کاتی ھەردوو پیاوہ کەدا، (سەلاحەددین) ھەر لہو کاتەوہ شمشیری بۆ خودا ھەلگرتوہ بۆ خەبات کردن تەماعی ھێوری و پشودانی نەبووہ! دواۓ رزگاری قودس شیرینی سہرکہوتنی چیشت، بەلام وەکو مەرقە کانی بە پەلە نایچیژێ، کە هیچ کیشی بۆ دواپۆژ

(۱) (عبدالرحمن الناصر ۲۷۷ز-۳۵۰ک / ۹۶۱ز-۳۵۰ک) یەکەم خەلیفە ئومەوی یە لہ نەندەلوس لہ قوررتەبە پەیدا بووہ مردووہ، بۆ پێک خستەمەوہ ناشتی پەگەزەکانی ناوڤو کاری کردوہ، بەسەر (ابن حفصون) دا زال بوو، ھێرش مەسیحی یەتی پاگرتوہو، لہ باکووری نەفریقیا شەہری لہ گەل فاتیمیہ کان کردوہو بە (امیر المؤمنین) ناویان بردوہ... ھتد. (المنجد في الاعلام / لويس معلوف) (دەرگێژ)

دانانیت، به‌لکو وه‌کو که‌سیک چه‌شتی که پالنه‌وانیکی به‌ئهمونه‌و ده‌زانی که ته‌واوی (ئه‌وروپا) له‌کاتی بیستنی گیرانی (قودس)دا که (سه‌لاحه‌ددین) ئیستا حوکمی ده‌کات و ئه‌وان به‌قسه‌ی خۆیان شه‌ریان بۆ کردوه هه‌موویان له‌ترسان راده‌په‌رن و له‌شکره‌کان له‌ خۆره‌لات و خۆرئاواداو باکوور و باشوری (ئه‌وروپا)دا بۆ تۆله‌سه‌ندنه‌وه ده‌رده‌په‌رن، ئه‌گه‌ر ئه‌و مه‌سیحی یانه‌ی له‌ خۆره‌لاتدا ماونه‌وه به‌ر هه‌لستی نه‌که‌ن، ئه‌وکاته ئه‌و کۆمه‌کی یه‌ زله‌ی دئی، خاچ په‌رسته‌کان ده‌کاته هه‌یزه‌کی له‌ ئاسا به‌ده‌رو ده‌توانن به‌ره‌نگاری سوپای (سه‌لاحه‌ددین) ببه‌نه‌وه، که‌بێ چاوه‌پێکردنی هیچ کۆمه‌کی یه‌که ده‌جه‌نگیت..... (سه‌لاحه‌ددین) په‌ی به‌مه ده‌بات بۆیه سه‌ر بۆ ئاسمان به‌رزده‌کاته‌وه و داوای یارمه‌تی له‌خوا ده‌کات، چونکه له‌ ته‌نگانه‌دا به‌س ئه‌وی هه‌یه.

گومانی (سه‌لاحه‌ددین) هاته‌دی و، هه‌لمه‌تی سییه‌می خاچیه‌کان بۆ سه‌ر خۆره‌لات ده‌ستی پێکرده‌وه و (فه‌ریده‌ریک) شای (ئه‌لمان) و (رێچار) شای ئینگلیز ناسراو به‌ (قلب الاسد) و (فیلیپ ئۆگوست) سه‌رکرده‌یه‌تیان ده‌کرد، ئه‌مانه (۳) پادشا بوون هه‌ریه‌که‌یان ده‌یویست له‌ خۆره‌لات و خۆرئاوادا ناو ده‌ریکات و، هه‌ریه‌که‌یان یه‌که شتیان له‌ناخی خۆدا هه‌شار دا‌بوو، بۆ ئه‌وه‌بوو سوپاکه‌ی ئه‌و به‌ دنیای مه‌سیحیدا ناوی ب‌روات، تا له‌کاتی زانینی ئه‌وه‌دا که ئه‌و پارێزه‌ری پاوانی مه‌سیحه، (ئه‌وروپا) بیسته گۆی له‌مستی ئه‌و!^(۱)

(۱) له ۲۷ ر‌ه‌ج‌ب/ ۵۸۳ ک/ ۲ ته‌کت‌ی‌ر/ ۱۱۸۷ز دا (صلاح الدین) بۆ قودس ده‌روات و دا‌ی گه‌مار‌یه‌کی کورت چو‌ه نا‌وی به‌ ش‌ی‌وه‌یه‌کی مر‌ی‌انه له‌گه‌ڵیاندا جو‌لا‌ه پ‌ی‌چه‌وانه‌ی خاچیه‌کان که‌به‌ر له (۸۰) و ق‌س‌ور سا‌ڵ دا‌گیران کرد‌بوو، و‌تاری هه‌ینی له‌م شاره‌ پ‌زگاره‌دا خو‌ێند‌وه‌و دا‌ی ئه‌وی سا‌وه‌کی زۆر بو‌و قه‌ده‌غه کراب‌وو) ماهیه حروب الصلیبیه/ د: قاسم عبده قاسم/ کویت/ ل ۱۴۴. وه له ۱۱/ مایز/ ۱۱۸۹ز دا ه‌ی‌زی نیم‌رات‌ز‌ری ئه‌لمانی فه‌ردیک به‌ بروسابه‌ر له‌ ه‌ی‌زی فه‌ره‌نسا و ئینگلیزی که‌وته‌ پ‌نگا، ه‌ی‌زی ئه‌لمان به‌ وشکانیدا هات که‌ ر‌اب‌رد‌و ه‌ی‌زه‌کانی ه‌ی‌رش‌ی یه‌که‌م پ‌ی‌یدا هات‌بوون، به‌لام ئیم‌پرات‌ۆر له‌ یه‌کێ له‌ ده‌ریاکانی ئاسیای ب‌چ‌وکدا خنکا له (۱۰ یولیو/ ۱۱۹۰) ته‌مه‌ش زیانه‌کی گه‌وره‌بوو به‌ر خاچیه‌کان که‌وت به‌ر له‌ به‌ نامانج گه‌یشتن‌یانداو، ئه‌لمان به‌س وه‌کو ه‌ی‌ما له‌ هه‌لمه‌تی سییه‌می خاچی‌کاندا به‌ش‌دار‌ی کرد. به‌لام

توزقالتی خۆم دهوستینم بۆ ئەوانه‌ی میژوی جهنگی خاچیه‌کانیان نووسیوه و به (۷) هیرش دایانناوه که ژماره‌یه‌کی کهمه..... ئەمه‌ش هه‌له‌یه‌که به‌لام چ هه‌له‌یه‌ک، چونکه ئەم هیرشو په‌لاماره ئەوانه‌ن که پاشایه‌کان خۆیان به‌پێوه‌یان بردون، به‌لام ئەو له‌شکرانه‌ی بێ سهرپهرشتی پادشایه‌کی تایبه‌تی هاتوون به‌هۆی کاریگه‌ری بانگه‌وازیه‌کانی کلێساو که‌شیش و په‌ه‌بانه‌کان، به‌دریژیی ئەو رۆژه په‌شانه‌ کۆمه‌کیان لێ نه‌گیراونه‌توه^(۱).

ئەگەر له‌ نه‌ریتی میژوونووسی فه‌رهنگیدا هه‌لمه‌تی یه‌که‌مین له‌ سه‌ره‌تای جه‌نگه‌کانی خاچی یه‌کاندا پێشه‌کی هاتبی‌و، هه‌لمه‌تی دووهم دوا‌ی شکانی (الرها) هاتبی له‌سه‌ر ده‌ستی (عماد الدین زنکی) پال‌ه‌وان‌و، هه‌لمه‌تی سێهه‌م ئیستا که دوا‌ی ئازادی (قودس) هاتۆته‌پێش، زیاتر له‌و سێ هه‌لمه‌تانه به‌ ده‌ریادا هاتوون بۆ که‌ناره‌کانی عه‌ره‌بی که‌ پسانه‌وه‌ی نه‌ییت، پێویسته له‌سه‌ر ئەوانه‌ی میژوی خاچ هه‌لگری ده‌نووسنه‌وه له‌ رۆشایی ئەم (۷) هه‌لمه‌ته‌ کۆتکراوه‌یه‌دا به‌ سه‌ر‌نجوه به‌ حیسابی خۆیاندا بچنه‌وه^(۲).

سوپای هه‌ر سێ شاکان به‌ره‌و خۆره‌ه‌لات هیرشی هی‌ناو، گومان‌ی (سه‌لاح‌ده‌دین) راست ده‌رچوو، کاتی ئەم هه‌واله‌ مه‌ترسیداره‌ی بۆ هات قه‌لای (شه‌قیف)ی له‌ (الجبل)دا گه‌مارۆ‌داو، زانی که وه‌خته‌که‌ی هاتووه‌و، هه‌موو هۆشیاریه‌کان ئاماژه بۆ ئەوه ده‌که‌ن دوزمن به‌ره‌و (عه‌ککا) دی، ئەو (عه‌ککا) یه‌یه‌ به‌سه‌ری دا زال بوو، نه‌یویست فه‌رهنگه‌کانی تێدا شار به‌ده‌ر بکات به‌لکو چاوی لێی یان پۆشین‌و، وایزانی که ئەم لی‌بورده له‌ کۆل زیانی معاوه‌مه‌ی ئەوانیان ده‌کاته‌وه، ئەوکاته

پێچاردی یه‌که‌م شای ئینگلیز (قلب‌الاسد) و فیلیپ ئوگستین شای فرنسا له‌ پێگای ده‌ریاوه به‌ جیاوازی هاتنه (صقلیه)... هه‌مان سه‌رچاوه: (ل: ۱۴۵) (وه‌رگێتی).

(۱) هه‌لمه‌تی حه‌وته‌می له (۱۲۴۸-۱۲۵۴) ده‌ست پێده‌کات، وه هه‌لمه‌تی (۸) و (۹) هه‌یه که له (۱۲۷۰) و (۱۲۷۱-۱۲۷۲) ز ده‌ست پێده‌کات هه‌لمه‌تی (۸) لویسی (۹) ده‌یکات و هه‌لمه‌تی (۹) میر نه‌دواردی یه‌که‌م ده‌یکات. (موسوعة‌ الحروب / هشام هلال / ل: ۱۹۷ - ۱۹۸). وه‌رگێتی

(۲) کتیی (موسوعة‌ الحروب / هشام هلال) ئاماژه به (۹) هه‌لمه‌تی خاچ په‌رستان ده‌کات. (وه‌رگێتی).

فەرمانیدا کە کۆنگرەى پاوێزى جەنگ کۆبنەو هەموانە پرایەکانى لە هەموو لایەکانییەو هەلسەنگینى، کۆنگرە کە لە نێوان دوو کاردا بوو: یان دەبێ سوپای مسوڵمانان دەربچن بۆ بەرەو ڕووبونەو هەموانە هێرشبەرەن لە کەنارە کەدا بەرلەو هەموانە بگەنە شۆرەکانى (عەککا)، ئەمەش بڕیو بۆچوونى (سەلاحەددین) بوو، یان لەشکر بەرەو (عەککا) دەربچى و ئەوێ بکریتە مەیدانى جەنگ، ئەمەش پرای زۆرینەى کۆنگرە کە بوو. (سەلاحەددین) وریایى دایە هاوڕێیانى کە دەست بەم پرایەو بگرن، چونکە ئەگەر ئەم خەلکە بەسەر جەم هێزى تەواویانەو بۆ (عەککا) بڕۆن، ئەوکاتە شوێنێکى شیاو بۆ جەنگ هەڵدەبژێرن، ئەوکاتە دەبنە خاوەن پرا لە تیراسا کردنى جەنگە کەداو، سوپای توندو تۆلیان لە دەورى شۆرەى (عەککا) دا چر دەکەنەو هەموانە گەمارۆ دەخەنە سەر شار کە زۆرینەى ناویان مسوڵمانان، هەرچى یارمەتییان بدات بۆ ژیان پێیان ناگات، بەلام پەنگە نەیارەکانى ناو هەرچى بیانەوێ لە هاو نایینى خۆیان پێیان دەگات و بۆ جەنگ کردن لەگەڵ گەمارۆ دراواندا بەهێز دەبن، ئەم شارە توشى دوو کارەسات دەبێت: کارەساتى ناو خۆو کارەساتى دەرەکى.

ئەمە بۆچونى (سەلاحەددین) بوو بەلام کەس گوێى بۆ نەگرت و وازى لە پەلاماردانى کەنارەکانى هێنا، تا بەرپەرچى ئەو تەوژمەى بداتەو، بە سوپاکەو هەموانە (عەککا) کەوتە پێو، داواى کۆمەکى جەنگى کرد لە (میسر) و (شام) تا ببێ بە یاریدەرى ئەو ئەم پەشەباو گەردەلوولەدا!! بەلام دەریا پرا بوو لە کەشتى فەرپەنگى و هەزاران هەزار سەربازو، هەزاران هەزار تفاقى هەلگرتبوو، بەو کەشتیگەلەنە خاچ پەرستان گەمارۆى شاریان زامەن کرد، کەکەس نەتوانى فریای بکەوێ و ناستەنگ لەبەرەمبەر ئەو کەسانە پەیدا بکەن کە بەدەنگ (سەلاحەددین) ئەو بێن لەخۆ بەخشەکان بۆ پەلاماردان، ئەم پالەوانە مەترسى هەلوێستەکەى پەى بێ بردو، خەمى یەکەمى ئەو بوو کەلێنى لە شۆرەى (عەککا) دا بدۆزیتەو کە تێیدا بووەستى و پێوێستى کەلێنى شارى لێو بێت و گەمارۆ دراوێ کان بتوانن بەرەنگار ببەنەو، میژوونووسانى ئەمە دەلێن: ئەم تەنگانە پەیدا سێ پۆژان

لہ تکه نانئ نہ چروہ دہ میوہ، چونکہ زور خہم و پەریشان دلی راگرتبوو، بەردەوام مانگو نیوئ ئەو تیک پرژانە لە نیوان ھەردوولادا درێژە ی کیشا، تا خاچ ھەلگران ھەموو تەقەلای خۆیان کۆکردووە بۆ کردارەکی یەکاڵاکەرۆ، جەنگیکی تۆقیتنەر پرویدا کہ ئاکامی سەرکەوتنی سوپای مسوڵمانانی بە دواوە بوو، بەلام دواي شەھید بوونی ھەزاران کەس لە مسوڵمانان بێ قەرەبوو کردنەوہ.

(سەلاحەددین) دواي ھێور بوونەوہی شەپەرکە پالەوانەکانی کۆکردووە و پای وابو دەست لە شەر نہ کیشیتەوہو دہوام بکات، چونکہ (عەکا) ھیشتا کہ تۆقراوہو، نەگەر خاچیہ کان سوپاش بکیشننەوہ ھەر کاتیہو سوپایەکی تر کۆدەنەوہ، بەلام زور لەوانە رایان وابو سوپا ماندووە پتووستی بەپشودان و ھسانەوہیو، کشانەوہی فەرہنگیش ھەل دەسپرتنی کہ ھەناسەیک بەدەن و کەمیک فینکایی پشودان بجیژن، ئەم کاتە (زستان) بوو، زیانی نیە مادام ھۆیەکانی جەنگ پچراپن کہ سەربازە خەبات گیرەکان ماوہیکە درێژ بپۆنەوہ ناو مال و خیزانی خۆیانو، دواي باران بگەرپنەوہو لەشکرەکانی مسوڵمانانیش بەردەوام دەبن لە دەوری شورەکاندا بۆ کۆمەکی گەمارۆ دراوان، تا پۆزی و نازوقە ی پتووستی یان پێ بدەن!

پایە کہ ناو دامەزاراو، ناو ئاگرەستییکی لە خۆو لە نیوان ھەردوو لەشکردا بێ نووسینی ھیچ ھەل و مەرجیکی پتووست پرویدا، ئەوہی ئاگرەستەکە ی فەرزکرد سەختی زستان و ھەلسانی لافاو بوو، پەییوہندی و ھاتوچۆی شار دژوار بوو، بەلکو ھەندئ لەو کاروبارانە بە کرداری فیداکاری دەچوو ھەندیکیان بە شەھید بوون کۆتایی دەھات، چونکہ کاتی ئەوانە ی دەھاتنە ناوہو بە تاریکایی شوو دەھاتن بە ناو ئاودا مەلەیان دەکردو توتیشویان پێ بوو دەھاتنە پەنای شورو کەو، کەویان دەزانی بێ مەترسی ترەو دەکەوتنە بەرتیر باران.

فیداکاران لەوبوارەدا داستانیان لێدەگیرنەوہ، ئەگەر بەرپشە ی وینە کیش تابلۆکە ی بکیشری دەیتە شوینی سەرسوپمانەکی ناتاسایی، ھەندئ لەو فیداکارانە بەجیا باس دەکەین و پادە ی فیداکاریان دەخەینە پو، یەکی لەوانە

(عیسی العوام) ی پالەوانە کە پۆلی زیاتر لە (۱۰) پالەوانی دەگێڕا. (واتە عیسی مەلەوان) بەلام ئەم چۆن جەنگە پرویدا؟

خاچبەکان بە دیمەنەکی کەلتێسی دەستیان بە جەنگە کە کرد، تا هەستی جەنگاوەرانی فەرەنگی رابکێشن، شای خاچ هەلگر ویستی (ئینجیل) لەبەر دەم ئەودا لەسەر پایەخەکی سەوزدا هەلبگیرێ و چوارکەسیش ھەریەکیان لایەکی پایەخە کە بگرن و بیبەن و چەند نایەتەکی لێ بجۆننەو، بەلای راستی خۆیان دا لە بەرامبەر لای چەپیان کە سوپای مسوڵمانانی لێ بوو سوپاکەیان ریزکرد. لێرەدا (سەلاحەددین) ویستی سوپاکە ی بەو رەنگە هاندا، کە ناوەراستی جەنگ بگرن و لە قۆلی راستییەو شا (الافضل) ی کۆری بێ، لەدەوریدا ئاپۆرەیک لە میرەگەورەکان ھەبوو ویستی ھەریەکیان پێگەیەکیان لەچەپ و راست و پێشەو و دواوە پێ بدات، لەوانەش (قطب الدین) کۆری (نورالدین) شای قەلای کیفا و (حسام الدین) کۆری (لاجین) شای (نابلس) و، شا (مظفر تقی الدین) کۆری (عومەر) (حلب) و کۆمەڵەکی تریش لەمیرە کوردەکانی (ھەکاری) و (ژەنگار) و (ھەکاری) و (مێھرانی) و (ئەسەدییە) و ھەریەکیان توندی و تورەییان لێ ھەلەدەگیرسا^(۱).

(۱) یەکێ لەو سەرکردانە (دەرباسی کوردییە) بەناوی (باوکی ئیسحاق) و ناسراوە بە (فخرالدین مازنی کوردی قاهیری، لە (۵۸۸ ک) دا بۆ تەمیری حج و، زۆر لە زانیان و بلیمەتان لە ئەژادی ئەو ھەلکەوتوون (مرآة الزمان/ مشاہیر الکرد وکردستان/ محمد امین زکی بەگ/ ل ۲۰۲. وە لە کورد و کوردستان/ نارشا ک سافراستیان/ ل (۵۰) دا ھاتوو: {ئەو کەسێ پادشای فەرەنسی یەکانی دەزگیر کردوو دەرباسی سەرۆک خێلی کوردبوو، کەوا یەزیزیە مێھرائیکیانی ژەنگار (سنجار) چەند سەرکردە فەرەنگەکانیان لەو شەوانەدا بەدیل گرتوو. لە سەردەمی حومەیرانی دا ئەم پادشایەتی سوریا و موسڵ و نەرمەنستان جیگیر دەکرد} ھاتوو: {ئێرە کوردەکانی گۆتۆ بوھتان و یەزیدی سنجار... چونە ژێر نالایەو}. وە سەرکردە تری کورد لەوانە (سولتان مظفرالدین) کەو کەبیریە کە رابردو ناماژمان بە ژیا ئاتامە کردوو، لای (محمد امین زەکی بەگ) تورکەو بە کورد بوو وە (حسام الدین حسن یاریک) کە خزمەتیکێ زۆری ھەبوو لە (عەککا) داو ناخری لەگەڵ میر (سیف الدین علی مشطوب) دا بەدیل دەگێڕ، وە (میر عیسی ھەکاری) و ئەمیر (عزالدين مومسك)، کە لە ھەموو جەنگەکانی صلاح الدین بەشاربوو و باوکی (ابن حاجب الکودی) یە (مردن ۵۸۵)...و ھە زۆری تر (مشاہیر کرد وکردستان/ محمد امین زکی بەگ) سەر بەک. (و ھەگێن)

دوژمن کەوتە جموجۆڵ و ھەرەکەت بەرەو باڵی پاستی مسولمانان و شا (مظفر) زۆر بەتوندی بەرەوپرێان بۆو، سولتان زانی ھێرشەکە سەختە لەسەری و، لەشکرەکە کەوتنە گەرمە شەپەرەو، سولتان ھاواری دەکرد (بەخێربێن شەھیدبوون) و ریزەکانی دەبرێن و تیرەکان بە دەروپشتی دەکەوتن، بیئەوێ خۆی سل بکات و، شوینی ئەو ئاوە ئە بۆو و تەنیا پالەوانی بەدەورەو مابوو، بەلام نەگەراپەو بە شمشیر پامالی دەبرد، کاتی مسولمانان بۆ شای و کەلینی شوینی ئەویان بینی چونە ئەم مەیدانەو، ھەرچەندە ھەندێ ترسێک راپانکرد لە جەنگەکەدا، بەلام سولتان توانی کۆمەڵە پالەوانی لەدەوری خۆیدا کۆبکاتەو کە بەسەختی بچەنگن، وە سولتان لەگەڵ ئەو تەنگانەیەدا کە خەبات دەکات بیری نەخشەکیشانی باشی پشتگوێ نەخست و بینی سوپای فەرەنگی لە گردەو دێنە خوار و نەبەشت کە سوپایەکی شوینیان بکەون، ھەتا پشت دەکەن و بار دەکەن، ئەوکاتە (سەلاحەددین) پشتی لێ سەندن و تۆقین و زۆریان لێ کوژران و، لە پا کردن کەوتنە توندی و لەشکری مسولمانەکان پاوەدونانیان دەکردن و، ھەتا خەریک بوو بانگی ئیولرە بدات، مسولمانان نوژی (تیوارە)یان کرد دەستیان بە پشودان کرد.

(سەلاحەددین) لە چادری تاییەتی خۆیدا کۆبونەوێ خۆی بەراویژکارانی خۆی ئەنجامدا، دڵخۆشی خۆی بەم سەرکەوتنە ئەم پۆزە پێشاندا (قازی عیسای ھەکاری)^(۱) زاناو شەرع زان لە بلیسە شەردا بە شمشیری پرندە خۆی لەگەڵیدا بوو، گرفتاری یەکی باشی بینی و سولتان زۆر پای لێبوو.

لێ دەگێرنەو: کاتی برای قازی بە ناوی (ظہیر الدین) لەو پۆزەدا شەھید بوو میرەکانی بۆ پرسەو سەرخۆشی لێکردن ھاتنە لای و ئەویش لە خوشیان پێدەکەن و دەلێ ئیمڕۆ پۆزی پێرزیابی یە نەک سەرەخۆشی، ئەو شەھیدبوو!!

(۱) ھەکاری: لە المنجد فی الاعلام) دا تیرەیک کوردە لە ویلایەتی واندا نیشتەجێ بوون ھەم لە دەوریەیدا لە تورکیا و تێراندا، سەردەمی سەربەخۆبوون لە ناوی دا ولاتی ئەوان بە ھەکاری ناسراوە. (وەرگێت)

نہندیشہی سمر دلی سولتان ئەوہ بوو کہ فەرہنگەکان سێ (سورج) ی بەرزیاں دروستکردبوو کہ ہەر بوورجہ (۵) چین بوو، ھەمووشیان پەر لہ جەنگاوہربوونو دەوری شورہی (عەککا) یان دابوو، مسولمانانی ناوہەیان تیر باران دەکردن و ئەنجا ناگر بارانیان دەکردن و دەگەیشتە مالان و ناگری دەداو ئەو شوینانەش بێ ترس بوون، ئەم بوورجانەش قائم بوون بە پیستیی داپۆشراپوون کہ بە (سرکە) تەرکراپوون تا ناگری گوللہ ناگرینہکانی مسولمانان نہیان سوتننن، گوللہی موسلمانانہکانیان دەگەیشتیی بەلام کاری لێ نہدەکردن، سولتان دلتنەنگ بوو دەرترسا لەو قات و قەرہی توشی مسولمانان بسوہ، کہ زۆر کوشندەو ویرانکەرہ، کاتی نامہی بالندہیی پینگہیی و کاری ئەم بوورجانہی تیدا بوو بۆ لەناو بردن و قرتیی خستن، نیگہرانی زیاتر دلی سولتانی داگرت، سولتان دەستوریدا کہ پەلاماری سەر لەشکری فەرہنگی بدری، تا ئەو بوورجانہ سەرقال بکات و بۆردومان کردن پابگرن، ئەنجا خاجییہکان بوون بە دوو تییہوہ یەکیکیان لہگەلا (سەلاحەددین) دا دەجەنگاو تییی تریش پەلاماری گەمارۆدراوانی ناوشورہکانیان دەدا.

(۸) پۆژ جەنگ نەپسایەوہ بیئەوہی ھیچ لایەک بەسەر لاکە ی تردا سەر بکەویت، ئەنجا دەروی لہ لایەکەوہ لێ کرایەوہ کہ قەت بە خەیاڵیدا نہدەہات، ئەوہ بوو وەستایەکی شارەزای خەلکی (دیمەشق) ی ھاتە لا، شارەزایی یەکی چاکی بوو بە ناگر تێ بەردان و چی ناگر دەکاتەوہ و چی دەیکوژنیتتەوہ، چوہ لای سولتان و پیتی ووت: من دەتوانم ئەو بوورجانہ ناگر تێ بەردەم و کاریگہری (سرکە) ی سەر پیستەکیانی لاببات.

میر (قەرەقوش) برپای نہدەکردو وایزانی وریئە دەکات، بەلام (سەلاحەددین) ووتی: جاجی تێ دەچێ بیئەو ئامیرو کەرەستانہی بدەینی و پلانی خۆی تاقی بکاتەوہ، ئەگەر راستبێ سوپاسی خوای دەکەین! ئەم پیاوہ ھات چەند مەنجەلەکی بێ ناگری ھاویشتە ئەم بوورجانہو ھیچ شتێ روینەدا، ئەو فەرہنگانہی لہ ناویدا بوون گالتەو گەپیان دەکردو، لہبەشی سەرہوہی بوورجەکەدا کۆبوونەوہو گالتەیان

دەکرد، ھەبوو سەمای دەکردو یاری دەکردو بێ خەم بوو، ئەنجا بابای دیمەشقی فێلی خۆی دەست پێکردو، مەنجه‌لی پر لە ناگری داگیرسای ھەڵدانە ناوو بورجەکە زۆر بەسەختی ناگری تێ بەربوو، تۆقینی خستە دلێ سەماکرو گۆرانی بیژانەو، قیژو ھاواریان لێ بەرزبۆو، بەترسەو بوورجەکانیان بەتال دەکرد، بەردەوام ئەم وەستایە کارامەدیە بەردومانی خۆی دەوام پێدا تا ھەر سێ بوورجەکە سوتاندو دانیشتوانی ناوی بەسەرگەردانی یەوە لییان ھاتنە دەرەوہ کە وەسفی ناگری.

(سەلاحەددین) بە کاری وەستایەکە زۆر دلخۆش بوو، پرە پارەکی زۆری پێدا، ئەویش مەردانە داہەوہ دەستی ووتی: من ئەم کارەم تەنیا بۆ خوا کردوہ ئەک بۆ بەخشینی سولتان!!

کەوتنی ئەم بوورجانە کاردانەوہکی گەورە ی ھەبوو بۆ سەر فەرەنگەکانو، کتوپر جەنگیان پریو، وەک بلیی بکشیئەوہ بۆ دواو، (سەلاحەددین) مژدە ی سەرکەوتنی بۆ مسولمانانی (شام) و (میسر) و (جەزیرە) ناردو، داوای سوپای خۆرھەلاتی کردو، میرەکانیش بێ دواکەوتن بەدەنگیەوہ چون، گەمارۆدراوان بۆ سەقامگیری و چەسپاوی لە بەرامبەری ھێرشەکانی دوژمندا ھەولێ زۆریاندا، سوربوون، کە مام ناوہندی بکەن لە قوتی خواردندا، تا دانیشتوان توشی برسێتەو قاتی و قورپی زۆر نەبن، کە کۆمەلە نەخۆشییەک لەگەڵ خۆیدا دینێ چارەکردنیا ناکرێت، بەزەیی خوا بوو کە بورجی (الذباب) پارێزگاری لەبەندەری شار دەکردو دەرڤەتی نەدەدا دوژمن نزیک بکەوێتەوہ لێی و بەوێدا کەشتی مسولمانان ھاتوچۆیان دەکردو بە تەنگبەرەکیدا دەرۆشتن و فریاگوزاریان تێدا ھەلگرتبوو، فەرەنگ زانیان ئەم بورجە لەوێدا یارمەتیدەری سەرکەوتنی مسولمانان دەدات لەناو شارو دەرەوہدا، بۆیە بە ئاگر بۆردومانیاں کرد ھەتا بیسوتیئن، بەلام خۆراگری بەرگریکەرمان بواری نەدا بچنە ناویەوہو، دوا ی ئەوہی زانیان زیانیان لە دەوری ئەودا زۆر زۆرتر دەبی و بۆیان ناگری، بەجییان ھێشت.

سوپای فہرہنگی بہرہ وامو بی پسانہوہ بوو، تا سولتان لہ دہرندا بیزار بوو، کاری کردہ تہندروستیہ کھی و توشی زہرہتا (الحمی الصفراء)^(۱) بوو، دیسانہوہ توشی ہندئ لہ سوپای مسولمانانو فہرہنگہ کانیش بوو، چونکہ پتایہ کہ وہ کو باران لہو شوینہدا دہباری، مسولمانان لہ ژبانی (سہلاحددین) ترسانو بہباشیان زانی دوری خہنہوہو، بیہنہ ژیر چادرئ لہ دوورہوہ پوشیدات و نہم تایش زیاتر لہم تیکڑشانہدا شہکمتی نہکات، بہلام وتی: نہگر بشمرم، دہبی (سہلاحددین) لہ مہیدانی جہنگدا بریو، پاشان نہم ہلہبہستہی (ابن زویئر) دہکات بہ بہلگہو دہلی:^(۲)

(فاقتلانی و مالکا و اقاتلوا مالکا معی).

نہوی نازاری سولتانی زورترکرد نہوہو نہو کہشتیانہی لہ (میسر)ہوہ دہاتن تویشوویان بڑ جہنگاوہو گہمارؤدراوان ہلہدہگرت پہشاباو گہردہلول تیککی شکاندونو، بہ کدلوپہلہوہ لہ دہریادا نقوم دہبون، ہم کاریشی کردہ سہر نہوانہی برسی بوونو چاوہروانی خواردنیان لہناوہوہو دہرہوہی شورہوہ دہکرد، سولتان پوی لہ زاناکانی دہوری کرد، کہ قورٹانی بہسہردا بخویننہوہ ہم فہرمودہکان تا فینکی بہ دلی بدہن، نہمہش چارہیہکی ٹیمانیہ کہ لہ تنگہژہی سہختا پہنای بڑ دہبردیو نارامی و ناسودہیی دہبہخشیت^(۱).

(۱) زہرہتا: نہخوشیہکی درمی میکڑبیہ، بہ ہوی میٹولہی نادیسہوہ پیدادہبی و بلاؤدہبیٹہوہو دہبیٹہ ہوی تاو زہردورہی و وژانی خوین لہگہدہدا. قاموس العلمی/ج ۲/۸۷/ کمال جلال غریب / ج ۲۲۵.
(۲) (ابن زبیر) نہم سہحابیہ بوو کہ لہگہل ٹیمام حوسین دا رازی نہبون بہیعت بدہیزیدہوہ بکن، نہوہ بوو لہ ناو کہعبہدا شہیدکرا. پیوانی دہوری پیٹہمہر رحمۃ اللہ علیہ / خالد محمد خالد / سہیریکہ، بہناوی (عبید اللہ کوی زویئر) (وہرگنی)

(۳) {واستعینوا بالصبر والصلۃ}، واتہ: داوای یاریدہ بکن بہ خوڑاگری و نوتو. {الابذکر اللہ تطمئن القلوب}، بنگومان بہیادی خوا دلان نارام دہبنہوہ. (دایل کارنگ) دہلی: {نوتو لہوکارہی دلہ راوکہت بڑہیدا دہکات دورت دہخاتہوہ}. {نوتو وات لیدہکات ہمست بہوہ بکمیت تو تہنیا نی بہ خوات لہگہلدایہ} {نوتو ہانت دہدات بڑ کارکردن ہر چہندہ ڈواری}. نوتویش کہبہشیکہ لہ یادی خواو قورنان خویندن باشرین تیغرو سماندنہ بڑ دلان. (دع الفلق وابدء الحیاء/ دایل کارنجی) بخوینہوہ. (وہرگنی)

ئه‌نجا سوپای نه‌ورویی ده‌ستیکرد به هاتن و..... هه‌موو خه‌می فه‌رپه‌نگ
چونه ناو (عه‌ککا) بوو، به‌لام سه‌نگه‌رو خه‌نده‌کی ده‌وری پێگر بوو له‌به‌رده‌میدا،
بۆیه ده‌ستیان کرد به‌پرکردنه‌وی به‌به‌ردو تاوێرو ته‌خت کردن و هه‌موارکردنی به
خول و گل، تا پێگایه‌کی خێرا بکه‌نه‌وه بۆ هێرش بردن، گه‌مارۆدراوانیش به‌م کاره‌ی
دوژمنان ده‌سته‌وه‌ستان دانه‌مان و، ده‌چوونه سه‌ر شوره‌کان و به‌ ئاگر ئه‌وانه‌یان
بۆردومان ده‌کرد که به‌باشی هه‌ولیان ده‌دا بۆ لابردنی سه‌نگه‌ره‌که‌و، ئه‌و ئاگر
که‌وته‌نه‌ویه تو‌قینی دروستکردو نه‌توانرا ئیشی تێدا بکری، کۆمه‌لێ فیداکاری
له‌ژێر پاسه‌وانی برا جه‌نگه‌وه‌رانیا‌ندا هه‌لسان چوون ئه‌م سه‌نگه‌رانه پاکۆ بکه‌نه‌وه
له‌وه‌ی خراوه‌ته‌ ناویان، ئه‌مه‌ش کاریکی پالنه‌وانه‌ی بێ وینه بوو.

دیسانه‌وه (سه‌لاحه‌ددین) ویستی خاچیه‌کان سه‌رقال بکات به‌ هێرشیکێ
له‌ناوه‌ر بۆ سه‌ر جیگا‌کانیان، بینی ئه‌م سه‌نگه‌رانه پێگرن له‌ به‌رامبه‌ر
هێرشه‌کانیان، بۆیه رقی خۆی خواره‌وه‌و ئارامی گرت، هه‌ر چه‌نده زۆری سوپای
(خاچیه‌کان) کاریگه‌ری یه‌کی یه‌کلاکه‌ره‌ویه‌یان هه‌بوو، نه‌خاوه‌لا له‌ (جه‌نگی
ده‌ریایی) دا، که‌شتیه‌گی (فه‌رپه‌نگی) ویستیان شوێن ئه‌و که‌شتی یانه بکه‌ون که
هی مسو‌لمانانه‌و له‌ (میسر) وه‌ دێن و، ئه‌وان توانیان ده‌ستیان به‌سه‌ردا بگرن،
به‌لام که‌شتیه‌وانه‌کان هه‌ولیان دا که‌شتیه‌کان به‌ باره‌وه بسوتێنن، تا وه‌کو نه‌بنه
کۆمه‌کی یه‌کی خۆراکی بۆ دوژمنان، بۆیه به‌ ناچاریه‌وه که‌شتیه‌کان سوتێنران،
تا سودیان بۆ خاچیه‌کان نه‌گه‌پێته‌وه.

گه‌مارۆدراوان سکا‌لای زۆریان لێ به‌رزبۆوه له‌به‌ر تینی هێرشه‌کان و نه‌مانی
توێشو، بۆیه به‌ناچاریه‌وه (سه‌لاحه‌ددین) هه‌ولیدا جه‌نگه‌که رابگری و ئاگریه‌ست
ده‌ست پێ بکات به‌ ته‌سلیم بوون، دوا‌ی ئه‌وه‌ی خاچیه‌کان ده‌سه‌لاتیان به‌سه‌ر
سه‌نگه‌ره‌کاندا گرت و توانیان به‌سه‌ردا بپه‌رپه‌نه‌وه، ئه‌و مه‌رجه سه‌ختانه‌ی دوژمنی
په‌سه‌ندکرد دوا‌ی ئاگریه‌ستیکێ سه‌ختی سێ هه‌فته‌یی له‌ نیوان پال پێوه‌نان و
راکێشاندا.

سه خترین مهرجی نهوه نهوهبو که شاره که به ههرچی له ناویاندا یه له نامیری جهنگو زه خیره و تفاق و نامیری سواری به فهره ننگه کان بسپیری و مسولمانان (۲۰۰) هزار دینار رزگارانه بدهن له دیلی یان و، (۱۵۰۰) دیلی خاچیه کان به ریده و خاچی مه سیحی یان بده نهوه، دیارترین په یان شکینی نهویاخی یانه نهوه بوو بهرله بارکردن (۳) هزار پیانو کوشت، به لام سولتان که نه م په یان شکینی به بیسته نه ناردنی مال و خاچ و دیلی فهره نگی ره فزکردو، نهوه ش زور که مته، که چاوه پروانی ده کرا له بهرام بهر نه م زیانه جهرگ بهر دا.

سولتان له جهنگی (عه ککا) دا له بهرام بهر سوپایه کدا خه باتی کرد، که له توانای مسولماناندا نه بوو، دیسانه وه شاکانی مسولمانان و میره کانیان له (شام) و (میسر) و (جهزیره) دا ههرچی له توانایاندا بوو درتخیان نه کرد بو بهر و پروونه وهی شهر، که س له نهرکی پیوستی خوی ته مبه لئ نه کرد، هه ندی میژو و نووس هه و لیاندا وه واده بهر بخن، که هه لمه تی سییه م که (سه لاهه ددین) له بهرام بهریدا وه ستا وه کو هه ردوو هه لمه تی رابردوو چالاکی جهنگی و هاندانی دینی تیدا نه مابوو: چونکه نهوانه ی به هیرشی سییه م هه لسان هه موو خاوه ن ته ماعی که سایه تی بوون، بیته وهی مه بهستی ئاینی گه وره یان هه بی، به لام واقعیه که پیچه وانه ی نهویه، نهو نامیره له ناویه رانه ی له هه لمه تی سییه مدا به کاره یتراون و، سوارچاکی جهنگ بون، که له رابردودا وینه ی نه بووه، هه ردوو هه لمه تی رابردووش دوور نه بوون له مه بهستی که سایه تی له لایه ن نهوانه وه، که هاتوون میرنشینی فهره نگی فراوان بکن.

رهنگه نهوانه ی بو نهو رایسه وه ده چن ده یانه وئ له خه باتی (سه لاهه ددین) و شاکاری نهو که م بکه نه وه، دین بهراوردکاری له نیوان رابردوو نیستادا ده کهن، که له سهر راستیه ک دانه مه زراوه.

ماموستا (محمد فري ابو حديد) له پوی نهوانه وه ناشکرای کردوه کاتج له پروانینی خویه وه هه لوسته که کورت ده کاته وه: (هه موو نهوه بزمان ناشکرا ده کات

ئەوانەى سەرۆكى جەنگى خاچى سێيەم هەلمەت بوون بە شێوەیەکی شیرزەیی وەکو ئامادەکردنەکانى جەنگەکانى سەرەتایى خۆیان ساز نەدابوو، بەلکو بۆ مەبەست و نیازەکی دەست نیشانکراو هاتبوون و، هەریەکیان لەلایەن خۆیەو بە نیشانەیهك دەپۆیى که پێویستە بى پێکیت).^(۱)

ئەگەر مامۆستا (فەری) سەرەنجى ئەو روداوە یەك بەدوايەکانەو هاندەرەکانى دابایە لەسەر بازگەى خاچیدا دەیزانى، که هەلمەتى سێيەم لە هەموو هەلمەتەکان بەهێزتر و سەخت تریووە، چونکە لە ئاکامى گەڕانەوێ (قودس) وەبوو که کلیسای بە توندی هەژاند، هەرچەندە ئاکامى (عەککا) خۆشیش نەبوی، وەکو وتراوە جەنگ پۆژى بۆ ئێمەیهو پۆژى لە درى ئێمەیه.^(۲)

(۱) (صلاح الدین الایوبی/ الاستاذ محمد فري ابو حديد / ل: ۱۷ / ط دار الهلال .
 (۲) هەرچى ئارشاك سافرا استيانە لە (كوردو كوردستان / ل: ۵۰) دا دەنوسى: كەمەرگێزانی (نەمىن شوان):
 {لەلایەكى ترەو، پاشایان پێچاردی شیر دل، فیلپیا تۆگست ئەوەندە دژر دۆژمن بەیەك بوون که لەترسى یەكتر جۆلەیان بۆ نەدەکرا، بۆیە دواى داگیرکردنى چەند شارێكى کەنارى دەریا لە سوریا دا ناچارمان که بکشیئەوێ دواوێ پاش ئەوێ زۆریان لەگەڵ خۆدا برد بەلام کەم فێزیوون لەگەڵ ئەوەشدا که (صلاح الدین) لە (۱۱۹۳) دا مردو چوارەم شالۆی بێ تێن ئاکامى خاچداران دوا بەدواى ئەوێ رویدا، بەلام هەر شەخسى یەتێ پالەوانانەى ئەو بوو که پێشێ لە هێزە خاچدارەکان گرت پۆژەهەلاتى لەجەنگو جەنگالیان پاراست} .
 لە (مشاهیر الکرد و کردستان/ محمد امین زکى/ ج ۲ / ل: ۲۴) دا السلیمانیە / ۲۰۰۵ دا هاتووە:
 {سوپای فەرەنگ گەیشتە (عەککا) گەمارۆیدا، سولتان بەهێزى گەڕۆکی هەمیشە لەپێشیانەوێ بوو دەجەنگاو، دەرگەریوێ دیسان دەبەرتکرا دەچوو، تا (عەککا) کووتە پەر دەستی فەرەنگەکان، دواى ئەوێ دووسالێ پەبەق گەمارۆدراو، وەکو دڕندەى زیانبەخش چوونە ناوێوێو خرابەکاریان تێدا کردو زۆر خەلکى بێگوناهیان کوشت، جیهان جیاوازییەکی گەورە دەبینى لە نێوان ئەوانو ئەم پالەوانەدا. سولتان ئەو کاتە پلانەکی زیرەکانەى داڕشت بۆ پەك حەستنى جۆلەى خاچییهکانو، بە سەرکەوتنى سەیر، سەرکەوتنو نەهێشت بچنە ناو قودسەوێ هیواى پرین. دواى ئەوێ لە (۲۲/ شەعبان ۵۸۸ هـ) / ۲ ئەیلول (۱۱۹۲) شەرە خۆتیارێکە دواى هات که (۵) سالى بێ چوو، ناگر بەست لە نێوان هەردوو لا کرا، لەم جەنگەشدا سەرکەوتن بۆ پالەوانى مەزنى ئیسلام سولتان سەلاحەددین بوو...} .

بەلام (صالح قەقتان) لە (مێژوێ گەلى كورد/ ۱۸۹۱) دا دەنوسى: (لەولاوێ که ئاربانگى سەندنەوێ قودس لەلایەن موسلمانانەو گەشتە ئەوروپا ناگرى (تعصب) یان دووبارە بێئەسەى سەندنەوێ، هەموویان بە جارى بۆ تۆلە سەندنەوێ هەلسانە سەری و، دراوێكى زۆریان کۆکردوێ ناویان نا (سەرانی صلاح الدین) لەشکرەکی بێ دادیان پێکەوێ ناو لە هەموو لایەکەوێ بەرەو خۆرەلات هاتن بۆ فەلەستین ئەجارە

باشاكانيان سەر لەشكر بوون. ئىمپراتورى ئەلمانو مەلىكى ئىنگلىز كە (پىچارد شىر دل) يان پى نەگوت مەلىكى فەرەنسائو گەلى ئاودار ھاورى ھاتنى ئەجارە بوون!

سولتان گەراپەھە شام، چونكە زانى گاۋرەكان دىنەھە سەرى. لەۋىدا دەستى كرد بە تارەكانى سوپاگەرى. لە (صور) بەلواھە ھەرچى قەلئى نەگەراۋى فەلەستىن مابوو گشتى زەوت كرد، لەدوای ئەمانە لەشكرى صەلبىي سىيەم دەستى كرد بە ھاتن لە (۵۸۵ ك)دا جۆرى سوپاگەرى سولتان گۆرابوو. لەپى كىشى يەھە كەوتىبو قايىكارى. بارى گەردوون واى دەگەياند كە فەرتەنەيەكى خوتىنپۇزى گەورە ئەبىت. ئەو فەرەنگانەى كە بەرەللابويون زۆرىيەن لە ھەمىر تەراپلوسدا بەپىنچەھانەى پەمانەكەيان چەكيان ھەلگرتىبو، ئەمانە ھاتن دەۋرى قەلئى (عەككا)ياندا، سولتان بە لەشكرەھە ھات بۆ يارمەتى قەلئەكە. ئەم پىچانە دوو سال درىزە بۆ. سولتان ئەيتوانى دوۋمن بىشكىتىۋ (عەككا) پزگار بىكات. لىرەشدا دووبارە كەمەتر خەمى كراپەھە، لەبەر ئەمە كۆمەكەكانى دوۋمن ھەمىشە بە ئاسانى نەھاتو لە عەككادا شەپى خوتىنپۇزانەكرا. گەلى جار لەشكرى سولتان فەرەنگەكانى بە پاشا كىشاننەھە كۆمەك چەتە عەككاۋە بۆ ئىسلامەكان، بەلام لەسەر ئەمە شا دوۋمن نەبەزىو، دىبارە شارەكەى پىچاۋەتەھە قەلئى تازەيان بە دەۋرىا نەكردەھە زاتيان ۋەھا زۆر بىو ئەو جارە ئەوان پەلامارى لەشكرى سولتانىان ئەدا، بارى رەزم نارايى بىلەۋى بە ھىزى ئىسلام كىردىبو، لەشكرى گەورەش لە (جەزىرىيە) دۆراو دوو بۆ يارمەتى عەككا زىستانى پائەبوارە.

سولتان لە نەبەزى دوۋمنو سىستى ۋۆلە شەپ پاراستنى سەردارەكانى خۆى مەترسى دۋاپۇزى كەوتىبۇ دىلەھە. لە تاۋا بۆ كۆمەك بەھەمىو لايەكا نوسراۋى ئەنارد. دوۋمنى لەدەۋرى عەككا بە تارەكات كىردن راپىبارد لە (۵۸۶ ك)دا جەنگ داگەرسايەھە ئوستولى ھىسر ئوستولەكەى دوۋمنى شكاندو كۆمەكى گەياندە عەككا لەم كاتەدا بەرايى لەشكرى ئەلمان گەيشتە ئەوانەھە لەۋى ئىمپراتۆرەكەيان خىنكا.

سولتان كە ئەى بىست بە ھىۋاى كۆمەك ناردن قاقەزى بۆ پاشاكانى ئىسلام نارد كە ھىچيان بە دەرەنگەھە نەھاتن...}. ۋە دەنوسى: {دوۋمن لەبەرەھە لە دەرساۋە شارەكەى ئىجگار تەنگە تاۋ كىردىبو بىرسەيتى ۋە خۆشى لەلەيەكەھە ئاگرى مەنھەنىقى دوۋمن لەلەيەكى ترەھە ھىزى خىزگرتنى لەناۋ قەلئە نەھىشتىبۆ.}

ئەم قەلئە پى شان ۋە شەپەفى ئىسلامە دوۋسال بۆ خۆى لەبەر ھەلەمەتى صەلبەكانا گىرتىبو. لە ھىچ لايەكەھە كۆمەكى نەنەگەيشتى. بەراستى كەلكى خۆگرتن نەمابوو لە قەلئەكەدا، لەبەر ئەھە بە ناچارى لە ھاۋىنى ۵۸۷ ك ۱۱۹۱ز دا بە ھەندى شەرت ۋە مەرج قەلئەكە خۇيدا بەدەستەھە، يەكى لەۋمەرجانە نەھە بوو كەدىل ئاكۇزى بەلام لەۋلاھە لاي فەرەنگەكان ھىچ ھۆشى ئىنسانىيەت نەمابوو، چەكدارو بى چەك ۋەك جانەھە ھەمىرۋەلەكى شارەكەيان كۈشت، لەم خوتىنخوارىيەدا قەلئەكانى ئىنگلىز ۋە فەرەنسائو بەشداربون، لە مېژوۋدا دەرەنگ ۋابلاھە كە (۶۰) ھەزار مەسولمان لەناۋچوۋە. ھىشتا عەككا نەگىراۋە كە بەرەركەكانى ئاكۇزى كەوتىبوھە ناۋ سەردارەكانى فەرەنگەھە قەلئە ئىنسانىيەت فەرەنسائو ئىنگلىز ناخۇشيان بوو، لەسەر قەسى پەقى مەلىكى ئىنگلىز، مەلىكى فەرەنسائو ۋە ھەمىر قەلئەكە كەك فەلەستىنى بەجى ھىشت، بەكورتى ئاكۇزى ۋە تىك چۈنى ئەمانە ھىزى پەرۋشى فەرەنگەكانى سىست كىردىبو كە ئەمە بەكەلكى ئىسلام ھات.

سولتان که‌وته جه‌نگی چه‌ته‌گه‌ریسه‌وه دورو نریک کیشی پی‌ نه‌کردن. هه‌رچی له سوپای صه‌لیب جیا بویاره له‌ناوی نه‌بردن، ته‌نانه‌ت چاریکیان وه‌خت بو - (پتچارد) مه‌لیکی ینگیلیز بگری. مه‌به‌ستیش له‌مه نه‌مه بو که فهره‌نگه‌کان بیزاربینو فله‌ستین به‌جی به‌یلن، جا ریچارد شیردل زو چاک تیکه‌یشت بسو که سولتان سه‌لاحه‌ددین ناگه‌ویتو به‌درتیه‌ی جه‌نگ به‌یده‌ست نا‌کرت. له‌به‌رته‌وه له‌گه‌ل نه‌م دوزمه‌ن گه‌وره‌یه له‌سهر جه‌نگ که‌لکی نیه جا نه‌م په‌روایه‌و چ نارزه‌وی بۆ به‌ری‌تایا به‌ته‌نجام ریچاردی هیتایه سهر نه‌وه‌که ناشتی خوازی له‌گه‌ل سولتاندا بکات. هه‌رچه‌نده هیه شتی نه‌بوو کۆل به سولتان بدات، به‌لام بۆ نه‌وه‌ی پتی خوین رشتی نه‌میتنی و له‌به‌ر دو نه‌ندیشه‌ی تر سولتان قبول کردنی ناشتی به‌باش زانی.

ته‌نبا مه‌لیک (عادل) ی برای سولتان و ریچارد بۆ گفتوگۆی ناشتی په‌کریان یینی ... { وه (صلاح قه‌فتان) باس ده‌کات، که {له‌دوای گه‌لی هاتوچۆ وه‌ها ریکه‌وتن که ریچارد خوشکی خزی بدات به‌مه‌لیک (عادل) و خاکی فله‌ستینی فهره‌نگیش به‌ناوی جیاوازیسه‌وه به‌ری به خوشکه‌که‌ی و سولتانیش قودس بدات به‌مه‌لیک (عادل) به‌لام قه‌شه‌کان به‌م چۆره ریکه‌وته رازی نه‌بوون. له‌م به‌ینه‌دا سولتان خه‌ریکی هه‌ندی فهرمان بو که نه‌گه‌ر هاتو له جه‌نگ گه‌رايه‌وه، پتگی هه‌لسوران له دوزمه‌ن بگری. له‌به‌ر نه‌وه ناردی (هه‌سقه‌لان) و (ره‌مله) و گه‌لی جینگای تریان ویران کرد تا‌کو دوزمه‌ن نه‌توانی له‌ناوه‌وه به‌چینه‌وه. له‌م کاته‌دا هه‌ندی ده‌نگو باسی خرابی ناو به‌ری‌تایا له فله‌ستین به‌لاویره‌وه نه‌مه له‌لایه‌که‌وه. له‌و لاشه‌وه به‌ره‌به‌ره‌کانی سولتانیش له فله‌ستین هیه هیوای له فهره‌نگه‌کانا نه‌هیشته‌بو. له‌به‌ر ته‌مانه مه‌لیکی ینگیلیز دویاره ته‌نگه‌تاو بۆته‌وه. مه‌ترسی شکان و نه‌گه‌ته‌وه‌ی قودس هیوای ریچاردی هیه نه‌هیشته. ولات هه‌مووی ویران بو. نه‌م روداوانه ته‌مه‌ره‌کانی صه‌لیبیشی به ته‌واوی بیزارکرد. له‌به‌ر ته‌مانه کۆگایه‌کی هه‌ری گه‌را له‌ویدا بریاراندا که واز له قودس ییتن و به‌چه سهرمیس. نه‌هه‌ره ریچارد به‌ناوی ته‌هلی صه‌لیبیه‌وه داوای ناشتی له سولتان کرد له‌سهر نه‌وه له په‌مله مه‌جلس گه‌را. له دوا‌ی گفتوگۆ ریکه‌وتن له‌سهر نه‌وه‌ی که (یافه‌)ش به‌ده‌ست صه‌لیبیه‌وه ییتنی.

جا به‌ه‌وچۆره هه‌ردوولا چاری ناشتی یاندا له په‌مله له (۱۱۹۲ ز - ۵۸۸ ک). نه‌مه بسو ته‌نجامی سییه‌می سه‌فه‌ری صه‌لیب. نه‌م چه‌ند سه‌ده هه‌زار فیداییه که بۆ گرتنی قودس هاتبووه فله‌ستین نه‌وه ده‌یو‌یست خویتی هه‌موو نیسلا‌می خۆره‌لات بریتی. که‌چی له‌به‌را به‌ره‌ نه‌به‌زی و تیکۆشه‌ری به‌جه‌رگی وه‌ک سه‌لاحه‌ددین هیه‌چی پی نه‌کرا. ته‌نبا دوا‌ی له‌ناو چوونی نه‌م دوو کین له دله دوشاری گوی به‌ه‌ریان به‌ده‌سته‌وه مابو، به‌شی سئ هه‌میشی که گیانی پزگاری بسوه به‌سایه‌ی (گه‌می په‌کانیه‌وه خۆیان ده‌ربازکردو گه‌رايه‌وه نه‌وروپا جا قاره‌مانی کو‌ردو نیسلا‌م له‌دوا‌ی چه‌نگ وه‌شاندنه‌کی پینچ سا‌له له‌گه‌ل لیشاوی ده‌م به خویتی نه‌وروپایان به‌شان و شه‌ره‌ف گه‌راوه‌ته‌وه قودس و ده‌ستی کردۆته‌وه به‌ ریکه‌خستنی فهرمانی ولاته‌که. نه‌وه‌ی پو‌خابو تازیه کرده‌وه. مه‌که‌به‌و نه‌خۆشخانه‌ی تازه‌شی دروست کرد. وه به‌ناوچه‌کانی ولات گه‌راوه‌ته‌وه چو‌ته به‌یرو‌تو له‌وه‌یه‌وه چو‌ه شام. که‌چی داخی گه‌را‌م نیتر نه‌حه‌سایه‌وه دوا‌ی فهرماندان بۆ تا‌وه‌دان‌کرده‌وه جینگا ویرانه‌کان نه‌خۆش که‌وت { (وه‌رگرت)

مەلەوانەکی گیان بەخش (پیشمەرگە) :

لەکاتی ئارام گرتنی شەودا باران دەباریە سەر پویارو، گەمی و کەشتی پراوچیانی
لە بەرامبەر پەشابادا راست و چەپ لارە دەکردو، سەرما لەشی پراوچیانی
هەڵدەلەرزاندو، بێ ئارام بوونەو ماسولکەى شان و سنگیان هەڵدەلەرزى و چەقچۆ
دایگرتبوون، بەلام پێگای سەھوڵ و شاندى لى نەگرتبوون بۆ گەپان بە دواى
پۆزیدا، ئەمەیان تۆپى دادەنایەو، ئەویان نیچیری ناو تۆپى کۆدەکردەو کە
بانگی بەیانی داو تروسکایی پوناکی دەستی بە دەرکەوتن کرد پێگا پوناک بۆو تا
ھەر یەکنى لەپراوچىەکان بۆ مالى خۆى کە نزیکى کەنارە کە بوو پراوئەو و ئەوئەندەى
خوا پیتی داو و زۆر بێ، یان کەم بێ بەبەشى خودا پازیبە.

(عیسی العوام) گەپاوە مائەو بە ناو زنج و کۆلتیە بچوکەکەى، بانگی
خێزانەکەى کرد بە ناوی (سەلمى بەکرى) تا کۆلەکەى لى وەرنگرى، تا کاتى
بەیانی داھات گوند پوناک بۆو وەکو جاران بە شێوێ گەپیدەى بیفرۆشى، بەلام
کەس وەلامى نەداو و ھەموو شوینیکی نۆپى و نەیلۆزیەو، ئەوکاتە چوو
بەسەرقالی و شەکەتى یەو دانیشت و بیری لەوھەرایەى دوتنى دەکردەو کە لە
نیوان ئەم ئەودا روویدا و ھەرەشەى لیکردبوو کە ئەم زنج بەجێ بەیلى و پەییەندى
بە سوپای (سەلاحەددین) ھو بەکات کە لە دەوری (قودس) دا نۆردوی ھەلداو و،
وہکو ھاوشیوێ نافرەتانى خۆى بە ئەگەرەکانى ھەلەستى و، خواردن نامادە
دەکاتو، خواردن ھەلەگرت و ئا بۆ تینووەکان دەبات و دەرمان بۆ برینداران
دەبات، سەرکۆنەى مێردەکەى دەکردو داواى لێدەکرد کە پەییەندى بە سوپای

سەرکەوتوووه بکات و ئەرکی پیاوێتی و ئیسلامەتی بەجێ بێنی، بەلام بەقسەى ناخۆش و جەرگ بر وەلامى دەداتەو و پیتی دەلی: (منی هەلەشه پیاوی ڕمبازی و پەلامارنیه چەند خۆزگە دەکەم هەر بە مندالی ڕاهینان و مەشقم بکردبایە بۆ ئەسپ سواری و شمشیر وەشاندن، بەلام ژینگەى سستەمکار وزەى منى لە نێوان کەشتی و تۆپو ڕوباردا گەمارۆدا)!! بەلام ژنەکەى بەتوندی وەلامى دایەو (هەر پیاو و بەشى خۆى تیکۆشان و هەولێ خۆى هەیهو، ئەگەر بچیه مەیدانەو سەرکردەى سەرکەوتو لە شوێنیکدا داتەنێ کە سودى تیدا هەبێت).

ئەویش زمانى تیکەل و پیکەل دەکردو نەیدەزانى چۆن وەلام بداتەو!!

(عیسا) زانى کە ژنە دلێرو جەربەزەکەى لەو ناویمێد بوو و بەتەنیا خۆى بۆ مەیدانى شەڕ چوو و وەلامى بانگیشەکەرى خەباتکاری داوەتەو، بانگی ڕێزو سەربلند، هەستى بەداخەکی جەرگ بر کرد، کاتێ بێنى ژنەکی بێدەسەلات وەلامى ژنایەتى سەختى خۆى دەداتەو و خۆى بەرپەروى مردن دەکاتەو، وەك سۆمای چاویەخەندەو بەراوردی لە نێوان وەرى جینگیری ئەو و وەرى شل و دودلی خۆیدا دەکرد، خۆین چوو دەمارەکانیەو و خۆى ئامادەباش کرد، ئەنجا نیازی کرد بەرو ناو قەدى قودس بکەوێتە ڕێگاوه. هەر لە دوورەو کە گوێی لە دەنگی (الله اکبر) و (لا اله الا الله) بوو هەستى بە دلخۆشی و گەشاوێی کردو، نازایانە چوو ناو ڕەشمال و تاوێ سوپاوو، داوای دیمانەیکەى لەسەرکردەکانى پاسەوانانى کەتیبەى مسوڵمانانى کرد! ئەنجا داوای لێکرد کاریکی جەنگی بۆ دەست نیشان بکات کە لەگەڵ ئامادەسازی و توانای ئەودا بگۆغیئت، سەرکردەکە بیری لە کارەکەى ئەو کردەو، ئەنجا داوای لێکرد کە لەگەڵ کەشتیگەلى ئیسلامى دابروات لە خولێ دەریاییدا، دیارە (عیسا)ش بەو پێیەى ڕاوچیەکی مەلەوانە دەتوانێ بروتە ناو شەپۆلە کەلەکە کردوو کەنەو، بۆ دەرهێنانەوێ ئەو زەخیرەو ئامێرانەى کەوتونە ناو ئاوو، ئەم پیاو لە خۆشیان خەنى بوو و لەکاتیکیدا لە ڕێگایەك لە ڕینگاکانى تیکۆشاندا سەرکەوت، بۆیە بە شادمانیەو ڕوی لەم کارە تازەیه کردو بە دلسوژی

یەوێ لە گەڵ پیاوانی کەشتیگەلدا ئەرکی خۆی پاپەراندو، لە گەڵ شەپۆلدا کەوتە خەبات و بێ باکانە لە گەڵ مردندا کەوتە مەملانی! زۆرێکی لە ئامێرەکانی تیشوو ئامێری جەنگی رزگارکرد، هەتا وای لێ هات هاوڕێکانی پێزیان بۆ دانابە گەورەیان گرت، (میر حسام الدین لؤلؤ) سەرۆکی کەشتیگەل نامەیکە بۆ (سەلاحەددین) پەوانەکردو لەبارە ی شارەزایی و دلیری (عیسا) دوابوو.

چەند پوژ تێپەرین و ناگری جەنگ خۆشتربوو، هەردوو تێپە کێبەرکی کەرەکان پالەوانەتی ئاناسایی و قوریانی ناوێزەیان دەرخت کە شوینی سەر سوپمانی بوو، پاشان ئالای حق بەرزکراوە و سوپای ئیسلامی سەرکەوت، (بیت المقدس) بە شێوەی پوختا کە بەلاو سەر شوێی بۆ خاچیەکان بێ، توانا و هێزیان شکا، پاشەکشەیان کرد بەناو کوچەو کۆلانەکان و پێگا درێژەکاندا، نەفەر هەبوو بەترسەو پەیوە کردو هەبوو بریندار بوو دڵخۆرپە ی گرتبوو، هەبوو کوژرابوو کەوتبوو، دیسانەو چەند هەزاریان لێ بەدیل گیرابوو، وایانزانی (سەلاحەددین) وەکو ئەوان مامەڵە لە گەڵ دیلەکاندا دەکات کاتی داگیریان کردبوو کە نە کچ لە مالتی خۆیداو، نە نوێژکەر لە مزگەوتداو، نە بەسالآچووەکان کە کەوتبوون بە جێیان نە هیشت..... ئەسپەکان لە زەلکاوی خۆینی ئەواندا سەردە کەوت و پەل و سکیان بە خۆین دەبو! بەلێ وایان دەزانی کە ئەم پالەوانە بەرزە تۆڵەیان لێ دەستینی، بەلام کاتی سەیریان کرد بینیان لێبوردن و چاوپۆشییەکی سەردانە ی هەیە^(۱).

(۱) لە (روح الدین الاسلامی/ عفیف عبدالفتاح طیار) دا هاتووە: (میشود) لە کتێبە کەیدا (تاریخ الحروب الصلیبية) دا دەنوسی: (ئیسلام) کە فرمانی بە خەباتەکی لێبوردە ی کرد لە گەڵ نایەنەکانی تردا، بە تاریکەو پەهێنەکانی عەفو کردو، لە سەرانەدان چاوی لێ پۆشین و، کوشتنی پەهێنەکانی حەرام کرد، بەتایبەتی چونکە لە خواپەرستیدا دەمێنەو، عومەری کوپی خەتاب لە کاتی گرتنی قودسدا نازاری کەسی نەدا، کەچی خاچیەکان مسوڵمانانیان کوشت و جوله کەکانیان سوتاند لە کاتی چوێ ناویاندا.

لە کتێبی (الاسلام فی قفص الاتهام/ شوقی ابو خلیل/ ط ۲/ دار الفکر) دا هاتووە: (رویسون) لە کتێبی (تاریخ شارلکن) دا دەلێ: (مسوڵمانان بەتەنیا تیکۆشان و لێبوردنییان پێکەوێ گرتداو لە گەڵ دینەکانی تردا، کاتی بەسەریاندا زالی بوون وازیان لێ هێناون و نازادیان کردوون لە بەرزکردنەو ی درووشمی دینیاندا). (وەرگیر)

(سەلاحەددین) ئاھەنگی سەرکەوتنی دینی خۆی لەناو ئاپۆریەکی جەماوەریدا گیراو چەند دەوارو تاولی گەورە هەڵدان کە شوینی فەوجە زۆرەکانی سەربازی و دەستەکانی خۆی تێدا ببەنەو، پالەوانان یەک بەیەک دەهاتنە کۆری ئەو، هەر سەربازە بەدەستی خۆی تەوقە لەگەڵدا دەکردن و ستایشی دەست و بازو هیممەت و فریاکەوتنی دەکردن و دەستخۆشی لێدەکردن، لە دەوریدا میرو سەرکردهکان هەبوون، کە بەلاو تیکۆشانی هەریەکە لە جەنگاوەرانیا بۆ دەگیرایەو و فرماندەش بە خۆشیەو پێدەکەنی و وەک سەرکردهکی بە توانا و بەغیرەت سلاوی دەکرد، نۆرە (عیسا العوام - عیسا مەلەوان)، هات (میر حسام الدین لؤلؤ) سەرکردهی کەشتی گەلی موسولمانان هەلساو بە (سەلاحەددین) ی وت: ئەمە مەلەوانەکی کارامەیه گەورەم! ئەمە خۆی فری دەدا یە ناو شەپۆلەکانی ئاوو ئامیزی قورسی ئاسنی دەرەهێناو بەشانی کزی هەلی دەگرتو، چەند دەها تفاق و تیشوی گرانبەهای رزگار کردووە و یارمەتی سەرکەوتن و سەرفرازی داوە! (سەلاحەددین) لەناو کۆرەکیدە هەلساو سلاوی لێکردو تۆقە لەگەڵدا کرد! بەلام ژنەکی بەرچاو کەوت بە خەندەو (لا اله الا الله) دەکات و بەناو ریزەکاندا دیتو لە خۆشیان ئامیز لە (عیسا) دەدات و توند دەیگری و هاوار دەکات: ئەو لێرەیت ئەی هاوسەری خۆشەویستم؟ وتی (سەلا) کویت دەویست منیش بە شوین تۆدا بۆ ئەوئ هاتم.

(سەلاحەددین) حەقیقەتی ژن و میتێد تیکەشیشت بۆیە لەشەرمان پوی وەرگیرا، تا ئامیزی بە پەرۆشیان لێکتر بەردا!! دیمەنە کاریگەرە کە کۆتایی پئی هاتو (سەلاحەددین) بانگی (عیسا) کردو بەخەندەو لەمەر ژنەکی پرسیاری لێکرد، بەلام قازی (بهاء الدین بن شداد) پەلە کردو وتی: گەورەم ئەمە سەلامی بەکریبە، نازاترین ژنەو بەریتزترین خاگە، برینداری بە سنگی خۆی بۆ ماوەکی دور دەگواستەو بۆ دەوارو تاولکان لە میداندا، پاشان بۆ کویتی ویستایە نامە دەفراندو، بە پەلەش وەلامی بۆ دەگەیشتمەو، هەی خوا تەمەنی ئەم خاگە درێژە بکات!!

(سەلاحەددین) لەناو کۆری خۆیدا هەلسا سەرپێ و لەگەڵ (سەلما و میژدە کەمی دوا ووتی: ئەم لەو دوو هاوسەرە دلێرە دەست خۆشی لە ژوانی بەپێزو شکۆ داریان دەکەم! ناهەنگی سەرکەوتنەکە بە شادمانییەکی خۆش کۆتایی هات و هەردو هاوسەر بە کەیف خۆشی یەوە پۆیشتن، تا لە چادرەکی باشد لە دواى شۆرەکانەوە دا بنیشتن. (عیسا) بە ژنە کەمی ووت. گومانەت وایە مانەوەمان لیژدە زۆری پێی بچیت؟..... وەلامی دایەو:

لە هەندێ سەرکردەم بیستوووە کە خاچیەکان بەو نزیکانە بۆ تۆلەى تیشکانیان دین و کۆمەکی نەپساویمان لە دواى دەریاکانەو بە دیت، چونکە (ئەوروپا) دواى بەزینیان لەسەر دەستی (سەلاحەددین) کۆل نادات! بە درێژایی سالانی پابردو سوپا بە دواى سوپای بۆ پاراستنی (بەیتولەقدیس) ناردوو، گومانى تیدا نیە ئەگەر بزانیتهو هەولەکانى هەمووی بەبا چوو ئەو شیت ئەبێ و تیرو شیران دەسویت! من متمانەشم بە سەرکەوتنى ته‌واو هەیه لەسەر دەستی (سەلاحەددین)!!

(عیسا) خەندەکی شیرین گرتی و بە سۆزەو وتی! خوا دەزانێ من بە خولیا یەکی بەپەرۆشەو دەروانە ساتی خەبات! خولیاى تازەم لەگەڵ خوینمدا تیکەڵ بوو بە دەمارە کاغدا دەروات، من زۆر بەداخەو لەو پۆژانەى پابردووم، کە بە تەنیاى و لە چۆلى لە دەستم چونو، لە کارو کاسبییەکی کەمدا بەسەرم بردوو، دواى ماندوبونەکی لە دەستچووی ناپەسەند هەست بەمە دەکەم! ییناگا بووم لە مەیدانى پیاوان و ناوجەرگەى پالەوانان، ئەمى (سەلما)ى خۆشەویستم ئەگەر تۆ نەبایت ئاوا سست و تەمبەل و نەناسراو دەبوم کە لە ناخى دلەو هەست بە سوکی سەرشۆری بکەم و لەگەڵ کیشەیه‌کی دەرونى دا ملبەملانە بکەم لە نێوان نەتوانین و ئارەزو مەندى هیواکاندا! بەلام ئیستا خەیاڵم وایە من گەورەى ئاوا، شۆرە سواری دەریام!!

ئایندە دەسەڵاتت بەسەر دەریادا فراوانتر دەبێ و دەبی بە قەرپال و میری
کەشتیگەل و شەپۆلەکان و، (سەلاحەددین) بە تۆ سەربلند بێ و، ناوت دەبێ بە
سرودی سوارو گورانی پالەوانان.

دوای فەرمانەکی نزیک تەپلییه‌کان لێدران و موسولمانان زانیان کە مەیدانە کە
ئامادەبووە، ئەو کەتیبانە ی چاوەرپوان دەکران لە خۆر ئاواوە هێرشیان هێناوە و
شاکانی ئەوروپا هاتوون کە (فەریدریک) و (شیر دل - قلب الاسد) و (فیلیپ) و
(ئۆگست) یان سەر لەشکران!

ناپۆرە سوپایەکی بێ شومار لە دوای ئەوانەویە، لە گەڵ چەك و نازووقە و
کەشتیگەلی لەپادەبەدەر! (سەلاحەددین) هەلسا بە کۆ کردنەوی گروپ و
کۆمەڵەکانی و، هەر پالەوانە ی لە شوێنی خۆیدا دادەناو، ئەوەندە ی لە دەستی بێ
ولات و قەڵاکان چەپالە دەدات، بەلام سوپایەکی گەلی زۆر پوی لە (عەککا) کردو
بەتوندی تۆقی کردو عەرەب نشینەکان لەناو شۆرەکاندا جۆرەها چەرمەسەری و
تەنگۆهیان بینی، بەلام سوپای عەرەبەکان لە دەرەویدا لە گەڵ گەمارۆ دەراند
کەوتنە دەبە رێکرا چوون و جەنگێکی هەمیشەیی و تالیان کرد، ئەم جاره
سەرکەوتن یاوەری ئەوان بوو، پۆژیک بۆ هیلال بوو پۆژێ بۆ خاچییەکان بوو.

(سەلاحەددین) بیری لەو کەسانە دەکردەو، کە لەپاش شۆرەکانەو گەمارۆ
دراون! خواردن و خواردنەویان لێ قەدەغەکراوە و دوژمن دەوری داوون، ناتوانن
دەریازیان ببیتانەنجا چون پەیوەندیان پێوە بکات و لە هەواییان بکۆلیتەو و لە
توێشو نازووقە کەل و پەلیان ئاگاداریی! بیری کردەو و پێگای دۆزییەو کە
(عیسای مەلەوان) بنێڕێ کە مەلەوانەکی لێ هاتوو و دەتوانێ شەپۆلەکانی دەریا
بەدزییەو بپێ و بە دزییەو نامە بۆ عەرەبەکان بگوازیتەو و بە پێی توانا زیرو
زیویان بۆ هەلگری و ببات و پاشان بگەرێتەو و وێنەیه‌کی راستەقینە ی ئەو ی بگری
کە بینوییەتی پاشی خستوو! ڕەنگە بەم بalthozیه‌یه‌ شاراوەیی یە سودی جەنگی
و هەا پێشکەش بکات کە تیپ و لەشکرەکان ئەنجامیان ئەدا بێت!

ئاوا (سه‌لاحه‌ددین) بیره‌که‌ی هه‌لسه‌نگاندو ته‌گیبری کرد، نه‌غبا ناردی به‌ شوین هاتنی (عیسا)ی مه‌له‌وانداو، سپارده‌و فره‌مانه‌کانی خۆی پی‌ گوت. له‌سه‌ر نه‌م مه‌له‌وانه‌ گیانبه‌خشه‌ پی‌ویست بوو به‌ ناوده‌ریا دا برپاو ریزی که‌شتی فره‌په‌نگی ببری، بیته‌وه‌ی که‌س هه‌ستی پی‌ بکات. پاشان بیته‌ لای شوره‌ به‌رزه‌کانو که‌له‌ به‌ریکی بدۆزیتته‌وه‌ که‌ تنگ بی‌و بتوانی لی‌وه‌ی دزه‌بکاتو نه‌گه‌ر توانی و له‌ هه‌وله‌کانیدا سه‌رکه‌وت نامو توره‌که‌کانی بداته‌ ده‌ست (به‌اء الدین قه‌ره‌قوش) که‌ سه‌رداری شاره‌و سه‌رکرده‌کی مسو‌لمانانه‌و، ئاره‌زووه‌کانی (سه‌لاحه‌ددین)ی پی‌ رابگه‌یه‌نی... پاشان نامه‌ی نه‌وی بداته‌ ده‌ست و پی‌شنیاره‌کانی بو‌ ئاوه‌له‌ بکاته‌وه‌، شه‌ویش شانۆیه‌کی بی‌ ترسه‌ بو‌ کاره‌ جه‌ربه‌زه‌کانی و، نه‌و چاوه‌پروانی نه‌وه‌ی ده‌کرد چاوی دوزمنانی له‌سه‌ر که‌شتیه‌کان بچه‌ خه‌وه‌و برپاته‌ ناو ئاو خۆی نقوم بکات و هه‌ول‌ بدات که‌ بی‌ هه‌ست و خوست برپاو که‌س هه‌ستی پی‌ته‌کات به‌ پۆیشتنی، له‌و تاریکه‌ ستانه‌ دا به‌ر که‌شتیه‌ک یان تاو‌پیری ده‌که‌وی و هه‌موو ته‌نگانه‌و ئازاری ده‌بینی، تا ده‌گاته‌ که‌نارو، نه‌غبا ئاو‌ر له‌ هه‌موو لایه‌ک ده‌داته‌وه‌، تا بی‌ترس بی‌و، زو بو‌ مه‌به‌ستی خۆی برپاتو، پۆژیکی درێژ به‌ناو شوره‌کاندا گوزه‌ره‌ ده‌کات و که‌ شه‌و دیتته‌وه‌ ده‌گه‌ریتته‌وه‌ لای سه‌رکرده‌که‌ی، نامو ده‌نگو باسی هه‌لگرتبوو!!

چه‌ندی سه‌رماو س‌ری زه‌ستانی چه‌شت، نه‌غبا کاره‌ساتی شه‌وه‌زه‌نگو زه‌برو زه‌نگی ده‌ریایی و ته‌زوی سه‌رما له‌ قولایی ده‌ریادا!! نه‌و به‌خته‌وه‌رو خه‌نی بووبو، هه‌ستی به‌ گه‌رمیه‌کی ده‌رونی ده‌کردو، ئیمانی به‌هیژی هه‌مو ترسو له‌رزه‌کی لی‌ده‌په‌وه‌نیته‌وه‌!! به‌رده‌وام نامه‌ی نایابی ده‌گه‌یاند، تا مسو‌لمانان پی‌گه‌یشتوو تریزو هه‌راشترین گولانی سه‌رکه‌وتنیان چینی‌وه‌.

یه‌کێ له‌ ئیواره‌کان وه‌کو جاران دزه‌ی کردو توره‌که‌ی زی‌ری بو‌ (قه‌ره‌قوش) هه‌لگرتبوو، نه‌و ئاوه‌ ساردو سۆله‌ی بری و هه‌ر باکی نه‌بوو! مسو‌لمانان چاوه‌پروانی گه‌رانه‌وه‌یان ده‌کرد، به‌لام نه‌و دره‌نگ که‌وت. کۆتری نامه‌به‌ر له‌ (عه‌ککا)وه‌ هات هه‌وال‌ ده‌دا که‌ (عیسا) هی‌چی ناماده‌ نه‌کردوه‌!! خه‌لکی پرس‌یاران ده‌کردو

پیشبینیان ده کرد، هه بوو ده بیوت زێڕ فریوی داوه و دهستی به سهردا گرتووه و رایکردووه! هه بوو ده بیوت فهرهنگ دهستگیری کردووه، تا پاستیه پر له نازاره که ناشکرا بوو بینیان لاشه کهی سهر ئاو کهوتووه و به ره که ناردی، به پهله چوون هه لئ بگرته و زانیان که (عیسای مه له وان) هه تیره کی دوژمن پیکابیه تی که بژی له بۆسه دا بوو!

داخه که زۆر به که سهر بوو کاتێ سهریان کرد پشتینی له به ژنی به ستووه و توره که زێره کانی پتویه و ته و اووه هیچی لیدر نه هاتووه! هه و له که به (سه لاهه ددین) گه یشته ووه و نه ویش چاره کانی پر له فرمیسک بوون و فرمانیدا به ناپۆره یه کی جه ماوه ری به پێزو به هه ییه ته ووه به خاکی بسپێرن!

(قازی بهاء الدین) کوپی (شداد) ئیواره یه که به سهر که ناری ده رینادا ده خولایه وه، بینێ ئافره تی به سهر ئاودا مه له ده کات، واقعی و پرما و سه راسیما بوو، چاره پروانی کرد، تا جله کانی داناو بۆ ئاو چادره کهی گه پرایه وه، شوینی کهوت تا بزانی چیه، زانی که نه مه (سه لمای به کری) ژنی (عیسا) یه!

به سوژه وه پرسی چی ده کهیت، هاواری کرد به ناماده باشی یه وه، بیر له وه ده که مه وه که فیڕی مه له بېم، تا نامه کانی (عیسای مه له وان) درێژه پی بدهم و منیش به شه هاده ی نایابی نه و شاد بېم!

(قازی) به سهر سوپمان و هاواره وه وتی: به راستی (سه لاهه ددین) راستی وت: نه ی له و ژن و میرده، قه ده ر چاکی به یه کتر شاد کردون!

خہمہکانی ٲالہوانیک

ٲالہوان مروٲیکہ سزا دہخوات و نازار ہلذہگری وکو چؤن دل خوش و شادمان دہیٲٲ، بہلام نہو کہسہی بہرہوٲووی سوٲای یہک کیشوہری ٲہبق دہیٲتہوہو چارہنوس نہوہی بؤ داناوہ، کہبہ کہشتیگہلو نامیڑی ہاوٲشتنہوہو بہ سوٲاو لہشکریہی ہاتوہو، تا ہدٲہشہ لہ سوٲای کہمی نہوو ہیزی ماندوی نہو بکات، بہ ہہموو ہیشرو ٲہلامارہ یہک لہدوا یہکہکانیہوہو، ٲیویستہ نہم ٲالہوانہ خہمہکانی لہ خؤشیہکانی ٲتربنو نازارہ زؤرہکانی و نہو خؤشیہی ہہشیہتی نہیہیٲلیٲ.

کاتی (سہلاحہددین) خؤی بہ تہنیا بینی لہ بہرہنگارہبونہوہی یہک کیشوہردا، ناچار بوو داوای یارمہتی لہ وانہ بکات کہ خاوہنی یارمہتینو نامہیان بؤ بنیڑی و ہیممہتی مسولمانہتییان بخاتہ جؤش و خرؤش، تا لہ گہل نہودا ہاوسہنگہر بن، چونکہ نہو بہرگری لہ نیسلامہتی نہوان دہکاتو، تہنیا بہرگری لہ خؤی ناکات!!

خامہی قازی (فاضل) نووسہری نہم نامانہ بوو، بہلام ماناو ہیرہکانی ٲن گوتنی (سہلاحہددین) بوونو، وہسفی ہر کیشہیہکو ناخؤشی یہک بووایہ، تا قازی ہیری خاوہنہکہی وہرنہگرتہایہ دہری نہدہہٲی! شیوازی نہدہبی نہویش لہ دہرٲینی بہیانی خؤیدا کاریگہر بوو، بہلام دہرٲینی نہدہہیش لہ بؤشہوہ نایہت، بہلکو دہبی ہیرہکی بہہیزو ہہستہکی ہہلگیرساو دہستہسہر دہروازہکانی کارتیکردنیدا بگری کہ ہیری (سہلاحہددین) ہو نہو ہہستہش ناگرہکی داگیرساوہ لہ سؤزیہوہیہ گوزارش دہکات.

(خەلیل موطران)^(۱) لەو سوتانەى (سەلاحەددین) پاسترین دەربەرین و پەشقى دەربەرپوه کە لە بۆنەیکى هاو شتووى بۆنەى ئەو وتوینەى، هەر چەندەش ناگاتە ئاستى بەرزى ئەو:

وما یضیم الحر شقوة موطن بنوة نیام عنة، والحر زائد
فهم فی عدید للکفاح وعدة بعین الاعادی والمکافح واحد

بەم چەشنە (سەلاحەددین) لەبەردەم تەواوی (ئەوروپا) دا پراوەستاو، غایندەى مسولمانان بوو، هەبوو پلانی لەدژدا دەگێرا ئەک بێتە ژێر ئالایەوه، هەبوو دەچوونە ناو دۆژمن خەبەر و هەوائى شاراوێ ئەم تیکۆشەرەى بۆ دەبردن. ئەو کەسەى کەمترین زیانی هەبوو ئەو کەسە بوو تەنیا خەریکی زانینى هەوال و بایسەکانى جەنگەکانى (سەلاحەددین) بوو گوێکانى بۆ هەلەدەخست کە دەشى توانى دەستى راستى ئەوی... ئایا ئەم پالەوانە بۆى نیە خەم بەمەوه هەلبەگێ، کاتى نامەکەى پەوانە دەکات و داواى یارمەتى و فریا پەسى دەکات؟!

(سەلاحەددین) سوربو لەسەر پشتگێرى لێکردنى خەلیفەى عەبباسى لە خەباتى ئەو، تا قەناعەت بە نەیارانى بکات لە (شام) و (میسس) و (جەزیرە) دا^(۲)، داوى

(۱) خەلیل موطران: (۱۸۷۱ - ۱۹۴۹ ز) شاعیر و ئەدیبەکى لوینانى یە، بە شاعیرى (القطرین) ناسراوه، دیوانى زۆرى هەیه وەکو دیوانى خەلیل. (المنجد فى الاعلام) کورتکردنەوه. (وەرگێڕ)

(۲) {سولتان: لەلایەکى تریشەوه دەبیست ئیش و کارى کوردەکان پێکبخا. فەرمانى جەزیرە و بۆتان ساغ بکاتەوه، چونکە هیواى گەورەى بە بازووه قەویسەکانى ئێره بوو} مێژووى گەلى کورد / صالح قەفتان / (ل ۱۸۴). له (الکرد فى دائرة المعارف الاسلامیة / ت: حمید ریبوار / ل: ۵۶) دا هاتووه: زۆریه سوپای صلاح الدین تورک بوون، ژمارەکى زۆرى کوردیشى تێدا بوو. لە سالى ۱۱۸۷ز دا صلاح الدین داواى یارمەتى لە کوردی ناوچهى پاکورى دێجە کرد بۆ خەبات، هەرچى هێزى جەزیرە بو لێره و لەوى بىلاوهى لێکرد لە سالى ۱۱۸۷ز دا، بەلام هێزى دیاربەکرو زۆر لە هۆزەکان لە زۆرکاتدا شانبەشانی (صلاح الدین) جەنگى گەرمیان دەکرد... وه هاتووه: {خێزانى ئەبولمەعیا} ی (هەزەبانى کە بە شتووى بنەمالەى سەرۆکایەتى هەولێریان دەکرد پۆلەکى سەرەکیان هەبوو لە بەرپۆبەردنى ناوچه کەداو، (تەبو لیبجاء) ئەمیری سوپای پاراستنى (عەککا) بوو لە دەست پەلامارى خاجییەکانداو، بە هەموو توانای خۆى چى لە

پروخانى دەولەتى (فاتىمى) نامەى بۆ ناردو ئەو مەترسییه گەورەیهى بۆ پونکردەوه که هەرپەشە لە ئیسلام دەکات، ئەگەر بێت و ئەوروپا توانى (میسر) و (شام) تێک بشکێنێ، خەلیفەى عەبباسى (المستضىء بالله) بەم نامە دلى خوش بوو، ئەویش ئەم نامەیهى بۆ ناردەوه، کەبە کەمێ دەسکاری هێناومەوه: (من ئەوهم زانیوه کە دوژمن دراوسێى نزیکى تۆیە، تۆ بۆ ئیسلام دراوسێیهکی باش نابى، تا تۆ نەبیتە خراپترین دراوسێ بۆ ئەو، ئەگەر بۆ کەسى تریش پاساو هەبێ بۆ تۆ پاساو نیە کە بەنەفس و مالت تێ نەکوشت، میرى مسولمانان لێت پازى نابێ کە بە چاوپۆشى پەسەندى بکەیت، بەلکو دەیهوێ رو لەو شارانە بکەیت کە مەبەستى ئەو کەسەیه داواى هێرش دەکات نەک مەبەستى هێرشبەرە، وە حوکیمان لەناودا بکەیت بە حوکمی خوا کە خودا لەسەر زمانى (سەعد) لە (بەنو قورەیزە) و (بەننەزیر) دا بریاریدا، بەتایبەتى قودس کە ولاتى ئیسلامى دێرینە، ماوەکی درێژە سکالای دىلى خۆى دەکات و سکالای وشەى یەکتاپەرستى دەکات کە نامۆیه لەناویاندا، هەلسەوه بۆى وەکو کەسێ کە دەکەوێتە ناو چالێکەوه، ئەگەر سالى (حەبیبە) هەبێ، تۆ شوێن سالى گرتنى بکەوه).

ئەمە نامەى خەلیفەى عەبباسى بوو لە هەندێ لە دێرەکانیدا، کە هەموو ناوهرۆکی نامە کە دەداتە دەستەوه! نایا چ یارمەتییهکی پیشکەش بە (سەلاحەددین) کرد بێجگە لەوهی کە پابردوووە باسیکرد، پالەوان پێویستى بە

دەستى هات بەرگری لە شار کرد دژ بەم پەلامارانەى سویای خاچییەکان. تابوێ سەرکردەى سوپا و شەجەا کار بەدەستى نۆرشەلیم. لە سالى ۱۱۹۶دا چووە بەغدا، ئەوکاتە میرى ئەو سوپایە بوو کە لە نزیک هەمەدانەوه دەهات، ئەو کاتە لە دافوق گیانی سپارد. وە برازا کەى (قطب الدین) قوتاجانەى (قطبیەى) لە قاهرە دانائ. درای ئەو (شرف الدین احمد) بنەمالەى (مضطوب) هاتە شوێنى کە لە کوردی هەکاری بوو لە (عەککا) دا!!

وە لە کتیبى (النوادى السلطانية) بهاء الدین ابن شداد / تحقیق احمد / یش / ل ۲۰۰) ناوی زۆر لە پالەوانانى کوردی داوه لە دەولەتى ئەبیوی دا وەکو: (سیف الدین المشطوب) و (الامیر المجلی) و (مجاهد الدین یرنقش) پێشمەرەى سویای سنجار (ژنگار) و (مظفر الدین) بە سوپایەوه لە ئەسەدیەکان (سیف الدین یاز کوج و، ورسلان بوو غاو، عیساى فەقیه) (وهرگێر)

فەرمان ناکات بۆ جەنگی خاچییەکان، ئەمە پێیازی ئەو بوو کە بۆ هێنانەدی ئەو
ژیانی خۆی پێ بەخشی، بەلکو پێویستی بەو هەبوو (ئەگەر یاریدەدی جەنگیشی
نەبایە وەکو زانراوە) دەبایە نامەی بۆ گشت میرە موسڵمانەکان نووسیبایە کە
پێویستە یارمەتی (سەلاحەددین) بدرێ و بەیدەک پێز لە ژێر یەک ئالدا بپۆن بۆ
رزگاری ئیسلام، بەلام کە پێی دەلی: (ئەگەر بۆ غەیری تۆش پاساوو بیانو هەبێ،
تۆ پاساوت نیە کە بە گیانو مال خەبات نەکەیت، چونکە تۆ دراوسێی دوژمنیت)
ئەمە جێگای گالته پێکردنە لە نووسیندا، نایا بۆ موسڵمانان ئەو پاساوە بەپەوا
دەبینرێ کە (سەلاحەددین) سەرشۆڕێ، چونکە ئەوان دراوسێی نزیکێ خاچییەکان
نین، لە جەنگیشدا کە بەسەر دراوسێی نزیک و دوریشدا دادیت.

نایا خەلیفە دەیهوێ پێی بلی: من بیانوم هەیه کە (بەغداد) لە غەزای تۆ دوا
کەوتوو، چونکە دراوسێ ی (قودس) نییە!! من واتێ دەگەم کە نامەی
(مستضی بالله) کاری خرابی لە دلی (سەلاحەددین) کرد! چونکە چاوەڕێی ئەو
نەکرد فەرمانی تیکۆشانی پێ بکات کاتێ ئەو پیاوی تیکۆشان و هەلگری
ئالاکەییەتی، بەلکو چاوەڕوانی کۆمەکی گیانی لێدەکرد، کاتێ خەلیفە دەسەلاتی
پەسمی بگرته بەرو پوی لە نەیارانی و هەروەها ئەوانە (پەلان و نەخشە) یانی بە
بەدزییەو بۆ (سەلاحەددین) لە (میسر)دا دەکێشا بکات کە خۆپەرستی نەخۆشی
خۆیان لە یاد بکەن و بە پەلە دەست و بردی لە ژێر یەک بەیداخ و مەشخەلدا بێنە
مەیدانی دوژمنەو، چونکە خودا ئەوانە خۆش دەوێ، کە بەیدەک پێزو وەکو
خشتە پێزکراوی بینایەک پێکەو دەجەنگن، کاتیەک میرو قەرالەکان زانیابیان
خەلیفە ئەم پالەوانە بۆ سەرکردایەتی یەکی بەراستی هەلبژاردوو، پراستەوخۆ
پشتی گرتوو، زۆری لەو هۆکاری کێشەکانی نێوان (سەلاحەددین) و ئەوانە
ئێرەیی یان پێدەبرد لەناوبرد!

جەنگی نێوان (سەلاحەددین) و دوژمنانی زۆر بوو، ئەم بەردەوامییە
(سەلاحەددین)ی هاندا داوا لە میرە موسڵمانەکان بکات کە پشتی بگرن، بەلایەو

شورەیی و سەرشۆری بوو کە ئەوانە کە مەترەخەمی و بێ ئاگایی بکەن لە ئاگرێ کە خەریکە هەموویان ئاگر بدات و بسوتێنێ، دیسان لە دلی خۆشی دا بیری دەکردەو کە ڕەنگە خەلیفە (مستضی ە بالله) قەبارە ی ئەو پەتایە پەلاماری لەبەرچاو نەبێ کە بۆ هەموو ولاتی ئیسلامی بەرتۆیە، ئەنجا نامەکی بۆ (بەغداد) نارد کە پڕ لە هاوار بوو کە بە ئازارترین و دلەزەین ترین شیواژ ناپێکی مسوڵمانان و یەکرێزی خاجییەکان وەسف دەکات، هەروەها هەلگیرسانی ئاگری خۆین گەرمی لە دلی فەرپەنگەکاندا و کوژانەوی لە دلی ئەوانەدا کە خۆیان بە میری مسوڵمانان دەژمێرن!^(۱) هەرکە ئەم نامە داخدارەم خۆتندنەو، پەیم بەو بلیسە داگیرساونە برد کە لەدلی (سەلاحەددین) دایە، کاتێ بۆ (المستضی ە) دەنوسی و دەلێ کە هەندیکمان دەسکاری کردووە سەرەتا بەو هەسفی فەرپەنگە پەلاماردەرەکان دەست پێدەکات:

(ئیسلا م بە گەلیکەو هە گرفتاریبوو کە مردنیان کردووە بە خۆشحالی و بەدەنگەو هەتوونو، لە هەردوو خۆشەویستان جیا بوونەو کە نیشتمان و پێوستی و مەبەستەکانی خۆیانەو، لە دوو شتی ئولفەت پێ وەرگیرا و دورکەوتنەو کە: خێزان و مال و حالە، هەموو ئەمەش بۆ بەگوێ کردنی (کەشیشە کەیان) بوو... لە گەڵ برسییتی زۆردا داوای مال ناکەنو، لە گەڵ قات و قوپی زۆردا بێزارنابن، بەلکو وەکو پەپۆلە (پەلەپانە) دەکەونە ناو ئاگری بلیسەدارەو، خۆ هەلەدەنە خوارەو، بە ئارام گرتن خۆیان زۆر پۆشو پاچەسپا و کردووە، تا ژنەکانیان لە ولاتیاندا بۆ جەنگ وەخۆکەوتوونو، بە ئامادەباشی یەو بە دەریاو و شکانیدا بۆ (شام) هاتوونو، وە ئافەرەتانی دەمامک پۆشی فەرپەنگیان لە گەڵدایە، دەمامکی زۆریان

(۱) بەپێی (صلاح الدین الايوبي / وليد نويهض / ل ۹۷) کە لە (السيوطي / ل: ۶۲) وەرگیرتووە: تەنگەژەیی لە نێوان سولتان (صلاح الدین) و (خەلیفە عەبباسی) بوو لەسەر نازناوی (الناصر) کە نازناوی خەلیفە عەبباسی بوو، ئەوەبو لە سالی (۵۷۷) ئاگاداری (صلاح الدین) کرد کە ئەم ناو بۆ خۆی هەڵبژاردووە. ئەمە ڕۆڵەتی جیاوازییە کەمە، بەلام حەقیقەتەکی بۆ دەرکەوتنی ناوی (صلاح الدین) دەگەڕێتەوە وەکو پالەوانەکی نازادییەخشی کە دژی فەرپەنگ دەجەنگی و دەیشکێنێ، ئەمە بوو تۆی کێشەری پێواند لەسەر کەوڕەیی و دەسلەت کە هەر یەکە دەویست سەرکەوتنەکان بە ناوی خۆیەو تۆمار بکێت... (وەرگیر)

پۆشیوه و زرتیان کردۆته بهرو، هەندێ لەوانە لە رووداوەکان، کوژراون و بینراون تا رویان هەلنەماترا یا نەدەناسران.

(پاپا) کە لە (پوبیە) یە خواردن و خواردنەوی لێیان حەرام کردووە، پێی وتون: هەرکەسێ نەرۆاتە (قودس) بە دڵسۆزی یەوێ ئەوێ لای من هەمووشتی لێ حەرام کراوە، نەژن دینی و نەخواردنی پێدەدری، لە بەرئەوێ بۆ هاتن خۆیان دەکوێن، خۆیە فەتارەت دەدەن لە سەر پۆزی بەلێن پێدراویان، لەگەڵ دەمارگیر بیا نەدا لە گومرایی یاندا و سەرکەشی یاندا لە سەر لێ شێوا و بیا نەدا.

پێچەوانەى مسوڵمانان ئەوانە بێزار دەبن و ئارام ناگرن، خۆدەدزێنەوێ هەلدین کۆنابنەوێ، دەرەچن و ناگەرێنەوێ، ئەوانە تەنیا بە بەخشینی تفاق و پۆزی پێیان دەمێننەوێ کە نامادەش بن بە دلی ناریک و ناتە با نامادەبن).^(۱) ئەم حالەتە بێزارکەرە شایانی ئەوێە کە (المستضيء) شارى (بەغدا) ی بەجێ هیشتبا یەو، لەگەڵ ئالای دەولەتی عەبباسیدا کۆچی کردبایە، داواى کردبایە کە بۆ سەرکەوتنی ئیسلام پابەپن.....

(سەلاحەددین) هەوالتی پێدایو کە (پاپای رومی) یە فەرمانی داوێ بە حەرامکردنی خواردن و کرداری سێکسی لەسەر هەرکەسێ توانای سەفەری هەبێ بۆ (قودس) و نەچی!! دیسانەوێ هەوالتی گیانبەخشی کچ و کە نیشکەى گەنج و تازە لاوەکانی پێدایو بۆ جەنگ کردن، تا لە ساحەى جەنگدا لاشەى کوژراوی ئەوانە بینراون!

دەلیام کە غوونەى ئەم نامانە بۆ شا و قەرالتی مسوڵمانان پەوانەکراون، بەلام بەشیکی کەم لەو زۆرانی نەبێ پانەپەریون، ئەگەر پوحمی خوانە بایە بۆ ئیسلام تراژدیای گەرمەساتە کە دەگەشتە ئەوێەری!!

من دەلێم: نمونە ی ئەم نامانە بۆ شاکانی مسوڵمانان و قەرپال و میرەکانیان نووسراوە، چونکە بۆ خۆم نامەیە کەم خۆینلۆتەوێ کە قازی (فاضل) زمان حالی (سەلاحەددین) بۆ شای (مەغریب) ی دەنووسی بە ناوی (منصور یعقوب بن یوسف بن عبدالمؤمن)^(۱) لە دوا ی گرتنی (قودس) داو داوا ی کۆمەکی ماددی و جەنگی لێدەکات، چونکە سەرلەنوی فەرەنگەکان بە حەشامەتەکی زۆری ئەوروپاوە هاتوونەوێ بۆ رزگارکردنی (قودس) و، کەنارەکانی دەریا بە کەشتی جەنگی ئەوان داپۆشراوە، (منصور) یش ئەم جوړە کەشتی یانەی هەیە کە بەشی ئەو رووداوە چاوەڕوانکراوە دەکات. نامە کە دەلێ: (لەم هەموو دەریا بی شومارانەدا تەنیا کەشتیگەلی شای (مەغریب) دەبینرێن، ژمارەیان تەواو بەشەکی کافی یە خودا دەسەلاتی بدات کە بەژمارە ی چروپری خۆی و شمشیری تیژیان کۆمەکی شام بکەن و، دەتوانن لە زیانەکانی کەشتیگەلی ستمەکاری صەقلی یە دوربەخەنەوێ لە دورگە ی خۆیدا بیانگری و بەر لە هاتنی سوپاکە بەرەوپۆی پڕۆن، سەرورمان لە گەڵ ئەوانە ی لە گەڵیدا یە بەشکۆ وە بپوات کە پەوشتی بەرز ی ئەو، پاشگەزی نەکاتەوێ، قیامەتی لەناو بی پڕواییدا بەرپا بکات خۆری سەرکەوتن لە خۆڕناواوە لەسەری یەوێ هەلێت).

(سەلاحەددین) هیوا ی وابوو کە (المنصور) بە کەشتیگەلی جەنگی یارمەتی بدات و لە گەڵ ئەودا لە بەرامبەر هێرش و پەلاماردا بوو سەستیتەوێ، ئەگەر نەشکرا هەول بدات کەشتیگەلی قەرپالی (صەقلی یە) گەمارۆ بدات کە بۆ مەبەستی (سەلاحەددین) بە (مەغریب) دا گوزەر دەکات و، بەر لە دروستکردنی ئالۆزی لەناو بیات.

(۱) (یعقوب بن یوسف) ناسراو بە (المنصور): (۱۱۶۰-۱۱۹۹) سولتان (الموحیدین) و بوو (۱۱۸۴-۱۱۹۹) و، دەسەلاتی خۆی درێژکرد بۆ وە بۆ سەر ئەفریقا و نیسپانیای، لە سالی (۱۱۸۷) دا بە (المرابین) داو لە (۱۱۸۸) دا بەسەر (ابن غانیة) دا سەرکەوت، پاشان لە (۱۱۹۶) م دا بەسەر نیسپاندا سەرکەوت، (المنجد في الاعلام) (وەرگێتی)

پالەوان هیچ شوینه‌واره‌کی وه‌لامی له‌م قسه‌یه‌دا ده‌ست نه‌که‌وت که بۆ میر(عبد الرحمن)ی کورپی (منقذ)ی ناردبوو، به‌لام هەر له‌ ئومێد نه‌که‌وت، به‌لکو نامه‌یه‌کی تری درێژی ئاراسته‌ی (شا مه‌نصور) کرد که پر بوو له‌ ستایش و پێ هه‌لاوتن و، وه‌سفی جوان بۆ ئه‌و شکۆیانه‌ی پێشکه‌ش به‌سه‌رخستنی ئاینی کردووه، نه‌جا باسی له‌ هه‌لسانی خۆی کرد له‌چهند هێرشێکی یه‌ک به‌ دوا‌ی یه‌کدا له‌ دژی ده‌ستدرێژی خاچیه‌کاندا، تا (قودس) رزگار بکه‌م، شیت گه‌ری پاپای ناحه‌ز له‌سه‌ر له‌ ده‌ست دانی قودس رکو توندی وروژاندووه‌و، سوپایه‌کی چروپری په‌وانه‌کردووه، نامه‌که‌ی ده‌لی: ^(۱) بێ باوه‌پانی شام بێ باوه‌پانی خۆرئاوایان ترساندو، نه‌وانیش به‌ پیاده‌و به‌ سوارو، پێو گه‌نجو، به‌ کۆمه‌لو به‌تاکو، له‌ وشکانی و له‌ ده‌ریاوه، به‌ و‌لاخ و پشت وه‌لامیان داوه‌ته‌وه‌ نه‌وان پێویستییان به‌ هیچ پاشایه‌ک نه‌بوو پێشیان بکه‌وی، یان به‌ج‌له‌و گه‌ری پێگیان پێشان بدات، تا هه‌موویان به‌ده‌نگ بانگه‌وازی (به‌تره‌کیان)ه‌وه‌ ده‌رچوون، که‌پێویستی به‌ نیازو توانای شایه‌که‌یان ناکات، بێ باوه‌پان هه‌رچی هه‌تاویانه‌ بۆ گه‌مارۆدانی شامیان هه‌تاوه، هه‌موو کونه‌کانی لێ پر کردن له‌ هه‌موو پێویستی یه‌ک، له‌ نازوقه‌و پۆزی و خواردن و نامراز، هه‌تا و‌لاتی خۆیان پر له‌ جه‌نگاوه‌ر کردووه، وه‌ له‌ خواردن و نازوقه‌ بۆ ئیستاکه‌و داهاتوو، هه‌ر خۆره‌لاتنێ به‌ درێژی ده‌ریا به‌سه‌ر دوژمندا هه‌لدی که‌ قه‌ره‌بووی پیاوانی کوژراوی ده‌کاته‌وه، هه‌روه‌ها ئه‌و زاده‌ خیره‌ له‌ ده‌ست چووه‌ ده‌یه‌پێتته‌وه‌و، نه‌وانه‌ پۆ به‌ پۆ له‌ زیده‌یی دانو له‌ فره‌ که‌ره‌سته‌یی دان و شوینی گه‌مارۆکه‌یان به‌لاوه‌ ئاسان بووه‌و ئه‌وه‌ی له‌ وشکانیدا لێیان به‌راوه‌ ده‌ریا ده‌یاندا پێو، ژماره‌یان له‌ سه‌د هه‌زار بگه‌ زیاتر به‌ده‌ره‌و، هه‌ر که‌ کوشتن قری کردن و فریا گوزارییان پێده‌گات، وه‌ک ب‌لێی دوا‌ی مردن زیندو ده‌بنه‌وه).

(۱) الروضتين (ج/ ۱۷۱): نه‌مه‌ش ر‌لسپاردیه‌ که‌ پێیان ب‌لێم من پشتم به‌ نوسراوی (د: احمد بدوی) به‌ستوه‌ که‌ له‌ کتێبه‌که‌یدا نویسنی له‌ شوینی جیاچیدا به‌ناوی (الحياة الادبية فی عصر الحروب الصلیبية) (نوسه‌ر).

بەبى پىچ و پەنا بۆ خويىنەرى بەيان دەكەم كە من نەمدەتوانى ئەم نامەيە
تەواۋىكەم، چونكە دىلم پى بوۋىسو لە داخ و تورپەبى، داخ و ئاخەكەم بۆ ئەو
مىسولمانانە بوو كە بى ئاگايانە دوردەكەم تەنەو تورپەشىم بۆ ئەو گەلەيە بوو كە
وشكانى و دەريا يان پىر كىر بوو بۆ داگىر كىردى خاكى كە ھى ئەوان نىيە، داخەكەم
بۆ (سەلاھەددىن) ئەم پالەوانە كە ھىچ كۆمەكى يەككى بەدەست نەدەگەپىشت لە
(مىسرى) و (شام) و ھەندى شارى عىراق^(۱) نەبىت! وە (ئەوروپا) ش ھاتبۆ
مەيدانىيەو نەك ھەر بۆ بۆردومان كىردى ئەو بەلكو بۆ بەردومان كىردى ھەرچى
سەر بە ئىسلامە!

من پەخەكى توندەم لە دژى شاي (مەغرىب) نووسىو كە پىشتى لەم مەسەلەيە
كردووە، چونكە ھىچى نەكردووە، نە تفاق و جەخانەى ناردووە، نە كەشتىگەلى
مەنە كردووە، ئەنجا بۆم ئاشكرا بوو كە بۆ ئەو پەوشە بگەپتەو كە پاشا لە
نىشتمانى خۆيدا تى يدا بوو، تا بزانم چى ھانى داو سەرىپچى بكات، بىنىم كە
جەنگىنكى سەختى كردووە لەگەڵ فەرەنگى (ئەندەلوس) دا، لە ھەر بەرەيەك
رزگارى دەبى، توشى بەرەيەكى كارەساتبار تر دەيىت. لەدواى گرتە دەستى
دەسلەتدا زانى كە (فەرەنگەكان) شارى (شىلەب) يان لەبەر دەستدايە كە خۆر
ئاواى (ئەندەلوس) بۆ خۆى چوو گەمارۆى داو گرتى يەو، سوپايەكى لە
(مووھەبىدىن) و (عەرەب) پىك ھىنا چوار شارى تىر دواى (شىلەب) گرت، دواى
ئەو (۴۰) سال بوو لەبەر دەستى فەرەنگدا بو،^(۲) شاي (طولىطولة) لىتى ترساو
(۵) سال ئاگرەستى لەگەلدا كىرد.^(۳)

(۱) مەبەست لە عىراق وىلايەتى موصل و ھولئىرو شارەزورە (وەرگىز)

(۲) شىلەب يان سىلەب (silves): شارىكە لە باشورى پورتوگال، لە سەردەمى دەسلەتتى عەرەبىدا،
كۆمەلەيەكى يەمەن لەوتىدا نىشتەجى بوون و، بە زمانى عەرەبى پاراوا ناويان دەر كردووە، شاي پورتوگال لە
سالى (۱۱۹۰ ز) دەستى بەسەردا گرتەتەو. (المنجد فى الاعلام / لويس معلوف). (وەرگىز)

(۳) طولىطولة (toledo): شارىكە لە ناوئەراستى ئىسپانىيادا نەزىك مەدرىد. (۷۱۴) تارىقى كۆپى زىاد
دەيگىر (فونس) شاي (قشتالە) (۱۰۸۵) دەيگىر تەو (المنجد فى الاعلام / كورتكردنەو) (وەرگىز)

زۆرى نەبرد کە فەرەنگەکان کۆبونەووە هاتنە ناو شارەکانى ئىسلامى لە (ئەندەلوس) داو داگیريان کردەو، تالان و خراپە کارییهکی پر لە کارەساتيان تیدا کرد. وەکو خاوەنى کتیبى (نفح الطيب) دەلى: (بە سوپایهکی چرو زۆر پەلامارى دان، فەرەنگەکانیش خۆيان کۆکردەووە هاتنە بەراپى یەو، بەلام نەخۆشیهکی دژوار بوو بە ئاستەنگ لە بەرامەبەریدا، (ئەدفونش) بەمەى زانى، هەندى هەرەشەو ترسى بۆ ناردو داواى هەندى قەلاى هاوسنورى شارى ئەندەلوسى دەکرد، لەگەڵ نەخۆش کەوتنى (مەنصور) دا فەرمانى بە دەوامى هێرشدا، جەنگى ترسناک قەوما کۆمەڵەکی زۆر مسوڵمان شەهید بوون، (مەنصور) پلانەکی رێکخستو هەستا کشایەووە پای کرد، ئەوانیش بە کەمتەرخەمى کەوتنە دوايانەو، ئەوانیشيان بەسەخت ترين شتو کە لە جەنگدا چاوەرپوان بکړ پەلاماریان دان کە بەجەنگى (ئەرك) ناسراو کە مسوڵمان هەر لە جەنگى (ئەزللاقە) وە سەرکەوتنى ئاویان نەبیستبوو، ئەنجا لە چەند شارێکدا شوین هەلاتوان کەوتو (طولیطولی)^(۱) گەمارۆدا، پیاوێهەکانى کوشتو ژنەکانى بەدیل گرتن، ئەنجا بەرەو (ئەشبیلى) یە چوو، سەرى بۆ ئەو شۆر کرد، فەرەنگى زەوى فراوانیان لى تەنگەو بوو، ئەنجا داواى ناشتى یان کرد.

ئەمەش تیکۆشانى پالەوانىکی لە چەشنى (سەلاحەددین) هە، لەگەڵ ئەو بارو دۆخانەشدا پاساوو بیانوى خۆى هەیهو، هەرکەسى لە میژوونوسانى ژياننامەى (سەلاحەددین) دا تانەوتەشەرى لى بدات و سەرزنەشتى بکات تەنیا یەك پوی لە راستییه کە پەى پى بردوو کە پوی دورکەوتنەوێ بوو لە یارمەتینەدانى (سەلاحەددین) ی پالەوانداو، لە پرووەکەى تر بى ئاگابوون کە پاچەسپاوى جوانى ئەو بوو لە بەرامبەر لەشکرەکانى فەرەنگدا لە (ئەندەلوس) دا، (سەلاحەددین) لە

(۱) (الموحیدین): وەکو لە (المنجد في الاعلام) دا هاتووە بنەمالەکی مغریبى شیعه مەزەهەب بوون (مەهدى تۆمەرت) دايمەزاندووە، داوى گرتنى مەراکش دەولەتى (م- مرابطين) دەروختن لە (۱۱۶۶) داو دەسەلات بەسەر ئەندەلوسدا دەگرن. دیارترین سەرکرده کەیان (عبد المون بن علی) و (يعقوب منصور) هە، داوى مردنى ئەو داڕوخاووە بەش بوون. (حفصیون) لە تونسا (۱۲۲۸) و (بەنو عبد الواد) لە (تلمسان) (۱۲۳۵) دا جیابونەو (بەنوری) بەسەرى دا زال بوو. (وهرگیز)

خۆرەلەت چى پىكردن ئەویش لە خۆرناوادا ئاواى لىكردن و خۆرناواش يەك
میللەتە!

مىژونوسانى ئىمىرۆى (سەلاحەددىن) ھەندى شت ھەيە بۆ (سەلاحەددىن)ى
بەرەخنى گەورەى دەزانن، چونكە ھىرش و پەلامارەكانى لەسەر يەك و بەردەوام
نەبوو، بەلام ئەو يان لەيادكردوو كە ئەو ھى مرۆڤى ئەم دەمە دەيىنى مرۆڤى
ئامادە نەبوو ناديار نايىنى، ئەوان ناتوانن پرپارى شتى بەدەن كە ناگيان لىي نىە
و ەكو ئەو كەسەى كە بەخۆى چووتە ناو ناگرەو، توشى نارەختىەكانى بوو، ئەو
ئاشنا ترە بە شلەژاويەكانى پەلاماردان و ھەلاتن و شىنەيى كردن و چاوەروانى كردن
ھەركەسى ھەندى لەونامانە بخوینىتەو كە بە زمانى (سەلاحەددىن) نووسراون
شتى وادەزانى كە ئەو كەسەى ژياننامەى پياو ەگورەكانى لە كىيىكانى مىژويىدا
دەخوینىتەو نايانن، چونكە زۆرىەى ئەوانەى مىژوو بەسەر ھات دەنوسن سەيرى
پوى بىرىقەدارى ئەو ژياننامەيە دەكەن كە دەخەنە پرو بە دل بوونى پالەوانەكەيان
لەدلا دەگاتە ناستى، كەچا لە ھەموو ئەوشتانە بنوقىنن كە دەيىتە ھۆى كەم
كردنەو ەى ئەم بە دل بوونەيان، چونكە كورت بىنن، مەن دەلیم لە پروانىنى
كورتىيانەو، چونكە مىژوزانى تىگەيشتو ھۆكارو سۆنگەكانى ئەم پەخسەو لكانە
دەزانى و بەناچارى دەيانىنى، كە راكردىيان لەدەست ناكرى، چونكە جىھان لەسەر
يەك پرو ناروات. ^(۱) يەكئى لەو پەخسەگرانە سەركۆنەى (سەلاحەددىن) دەكات

(۱) مىژونوسمان ھەيە مىژو بۆ مىژو تا ووتى دەكەن، تەنيا مەبەستان زياتر كردنى زانىارى يەو ھىچى تر ئەم
پوتە لەناو مىژونوسە زانستىەكان باو ە جىھاندا. پوتەكى تىرش ھەيە مىژو بۆ يەك نامانچ تاوتوى
دەكات ئەویش بۆ بنیات نانەو ەى مرۆڤ؟ ئىمە لەگەل پرواى دووم داين. لە ئىسلامدا تاوتوى مىژو
پتويستە بۆ ھالى بوون لە شەرىعت و ژيان و ھالى بوون لە چاوكى شارستانى كە لە مىژوو ە ھەلەقولى.
ئەزمورنەكانى ژيان پتويستە بزانت، چونكە تەمەنى كورتى مرۆڤ ناتوانى ھەرچى لە ژياندايە بىزانى. بە
سۆراخى مىژو لەمە ھالى دەين و بە كاروانى شارستانى دەگەين. مىژوش بە زۆرى مل بە ملانەى نىوان
ھەق و ناھەق و سلتەو شۆرشان بۆ دەگىرتەو، و ە مىژو زىنلەو پەنسپى خۆى ھەيە و ھەمىشە لە
دوبارەبوونەو ەى دايە. مرۆڤ دەتوانى لە كاتى دروستكردنى شۆرش و بنیاتنانى دەلەتدا سو ە لە ئەزمورنە
مىژويانە وەرگرت، چونكە ئەو ەى ئىمرۆ دەينىر پاردوش ھەر ئەو ەى دوبارە دەيىتەو. (ولن تەد لسنە
الله تھويلا) فاطر ۴۳

چونکە پرسەو سەرەخۆشییەکی گەرم بۆ شای قودس پەوانە دەکات کە پەرۆشی خۆی بۆ لە دەسدانی شای رابردوی باوکی دەربرپووە، داوا لە شای نوێ دەکات کە پێز لەو بەلگەنامە بگرێ کە لە نێوانیاندا هەیە! ئەمە بە ژیریەکی سیاسى بۆ (سەلاحەددین) دەژمیژدری، ئەک لەسەر ئەو بە هەلەبژمیژدری، چونکە ئەو بە بارودۆخی جەنگی خۆی باشتەر ناگادارە، دەزانێ ئەگەر جەنگ پێش کاتی گونجاوی خۆی بکەوێ سەرەنجامەکەى بۆ ئەو کارەسات دەبیست، شای گەنجیش گەنجەکی هەلچووە، خوت خوتەى شکاندنێ ناگرەستەکەى بۆ دروست دەبێ کە پەنگە پالەوانەکە ناچار بکات لە شەڕێکی یەو بەگلیتێ کە چاک خۆی بۆ ئامادەباش نەکردووە، ئەمەش کاریکی ژیرانەو لێ زانانەیه کە پرسەى بۆ بنووسێ و پەیماننامەى باوکی یادبجێتووە، دەستگرتنی بەشەرەفانەى خۆی لە گەڵ ئەو کەسەدا راگەیهنێ کە بەلێنێ پێداوێت.

ئایا ئەمە لێهاتویی و شارەزایی یەکی زیرەکانە نیە کە نکۆلی لێ نەکرێت!! ئەم پرسە نامەیه چاوگی هیووری و هیمنی دەرونی هەردوو بەلێندەرەکانە! ئەگەر بۆ (سەلاحەددین) بۆشایی پەیدا بوو کە پلانەکی چاوەروانکارو ئامادە بکات، ئەو کاتەکی باشی دەستە بەرکرد، کە پتویستی پێی هەبوو، لە وەرگرتنی چەند دەقێ لەم پرسە نامەیه هیچ ناستەنگێ نابینم، چونکە وانەیهکی تۆکمەیه لە دبلۆماسی یەتی سیاسى کە (سەلاحەددین) پەى پێ بردووە، ئەوانەى میژو بە گیانی خۆ بەگەورە زانی دەنوسن نەیانزانێو، کەوا دەزانن بە خۆیندنەوێ چەند پەرەیهک بوون بە بریارەر بەسەر ئەم پالەوان و دلێرەدا.

قازی (فاضل) بەزمانی (سەلاحەددین) هە دەنوسێ لەگەڵ هەندێ دەستکاریدا: (خوداوەند شای گەورەو چاودێری قودس - برودویل - بە بە شانسو بەختی زۆرو تاییبەت یاوەربکات، وە پاشایەتی گەلەکەت کە بەمیرات گرتووە لێت پیروژ بکات. لە رێنۆینی خۆیهو چاکەت لەگەڵدا بکات لەویدا کە پۆژگار هیناوێ، کاتی نامە پەوانەکراوە، کە ئەو هەوالەمان پێگەیشتووە، کە دلێ راستگۆیان نیگەرەن

دەکات، لەکاتی ئەو شین و زارییدا که حەزمان دەکرد راست نەبواوە، لەمەر ئەم پادشایەدا که دادگەرو سەر بڵند بوو.

خودا بە باشترین جێگەی بگەیەنێ که کەسانی وەکو ئەوی گەیانداوتی، چون کۆرەکە ی گەیشتۆتە شوینی خۆی ئاواش بە کامەرانی خۆی بگەیەنێ، خودای شکۆدار کارەساتەکە ی ئاسان کردوووە که کۆرەکە ی کردوووە بە میراتگری ئەو، بە پاراستنی کۆششی ئەو توش هاتوووەکە ی لەبەر بردۆتەووە، پەيامنێری سەرەکیمان (عەمید مختار الدین) خوا پایەداری بکات لە جیاتی ئێمە بە زمانی خۆی بەپرسەکە هەلساووە وەسفی ئەو بێزارییە ی کردوووە که بەهۆی جیاپوونەووە ی ئەم دۆستەمان و چۆڵ بوونی شوینی ئەو، توشان هاتوووە، ئێمە بەم نامە یەمان و پێشەنگی یەمان دەروازەمان بۆ پادشا کردۆتەووە، دەبێ ئەویش بە هەمان چەشن سلاو پەروانە بکاتەووە چاکە بکات، هەتا لە ئەهلی چاکە بێ ئێمە ش چون دلمان لەگەڵ باوکیدا پاکژ بوووە لەگەڵ ئەویشدا نیازمان پاکژەو، متمانەو پڕوایەکی تەواومان هەیە.

دەبێ ئەویش نامەمان بۆ بنێرێ بە متمانەووە که شەرم نایگرێ، وەکو ئەو کۆرە پشتمان پێ ببەستێ که ئەو ی باوکی هەلێ گرتوووە ئەویش هەلێ بگرێ، خودا دەست بەتەمەنییەووە بگرێ، پاسەوانی میریەکە ی بکات، بە سەرکەوتنەووە کارەکانی بۆ ئەنجام بدات و لەمەر هاورێکەیدا گومانی باش بختە دلیەووە.

خوێنەری ئەم کتێبە، پێویستە ئەو بزانی که (سەلاحەددین) پێویستی بە پشودانی جەنگی هەیە، تا نێمرۆ پشو بدا و بھەسیتەووە، دیسانەووە پێویستە ئەو بزانی که شای تازە دەست و پەییەندی هەیە که تەماعی شکۆداری دەدەنێ، تا بە دابەزین بۆ (سەلاحەددین) شکۆی بەرزبێتەووە لەناو قەرال و شاکانی فەرەنگی داو، ئەویش گەنجەکی بە پەلەییەو سەرنج راکێشی پیاھەلدان و هەلکێشان سەراسیمای دەکات، بۆ جەنگی دەروات که دەبینێ جەخانەو تفاقێ هەموو پۆژێکی لە خۆرناووە بۆ دیت، بەرگری و دەستدرێژیوونی بۆ زیاد دەکات!

ئەمەش خیری تیدایە کە پالەوان لە ساغی و ئاشتی میرنیشینی خۆی دلتیای بکاتەو، ئەمەش لەسایە ئو پەیمانەدا لەگەڵ باوکیدا بەستراوە، ئەگەر لەمە دلتیا بوو وەلامی ئەوانە ناداتەو کە بانگیشەوی جەنگ دەکەن، ئەم نامەیش بە دلتیایی یەوہ پۆلئی خۆی بینی.

گەرترین و بەسووترین سکالا کە ئەم پالەوانە بەیانی کردبێ ئەم نامە یە بوو کە پەوانە (بەغدا) ی کردو سکالای پالەوانەوی مسوڵمانانی کرد کە لە جەنگی (عەککا) دا یارمەتیان نەدا، ئەمەش وەختی بوو کە هەزاران کەشتی و گەمی فەرپەنگەکان لە (ئەوروپا) وە هاتن و مەبەستیان بوو سوپای (سەلاحەددین) لەناوبەرن، ئو بەتەنیا وەکو کەشتییەک مابۆوە لە دەریایەکی هەلساودا، کە شەپۆلەکان لە هەموو لایەکەو دەهاتنەسەری، ئو ویستی بە داواکردنی فریاگوزاری لە خەلیفە میرەکانی (جەزیرە) هان بدات بۆ راپونەکی خیرا بەرەو مەیدان، چونکە ئەم پەوش و هەل و مەرجە وەکو قازی (فاضل) وەسفی دەکات ئەم سکالا نامەیدا کە لەسەر زمانی (سەلاحەددین) ی پالەوانە: (ئەوان ئیستا لەسەر (عەککا) ن و دەریا بەگشتی پتر لە شەپۆل کۆمەکیان دەکات و، ئەو ی لەو ی دەردەچی بۆ مسوڵمانان لە تالابەکانی تالتر، شاکانی کوفر هەموو یەکیان گرتووە کە لە هەر تیپی ئەوانە کۆمەلێ بەرەو پوی ئو بنیرن و هەموو جۆرە چەکەکی بەهێزو توایان بۆ پەوانە بکەن و، ئەگەر مسوڵمانان نەفەرێکیان لێ بکوژن بە (۱۰۰۰) کەس قەرەبوی بکەنەو، چەندان لە درونەو پترەو بەروبووم لە چینیەو کەمترە، دوژمنی بەرامبەرمان — خوا بیکوژی — لە سەنگەرەکاندا زریی قایی پۆشیو، بە قەلای سەخت قەلغانی دروستکردووە، تۆق کراوە و مەنەکەرەو، ژمارە زۆریان پێژەوی کوشتنی زۆرکردووە، ملی چرو پریان نوکی رمی شکاندووە، چونکە ئەم سەرەپمە زۆری لەو ملانە برپوہ.

یاوەراڤان مانەوێ درێژ خایانیان کاری تییان کردووە، تیچونی قورسە لە توانایاندا نەک لە گوێراپەلێیاندا، لە ڕەوشیاندا نەک لە ئازایەتییاندا، هەر کەسێ بیانناسی ئەم فەرمایشە پێغەمبەر ﷺ لەبارەیانەو دەستی کاتی یارانێ لە (بەدر) بوون: (اللهم ان تهلك هذه العصابة لا تعبد في الأرض - خاوە ئەگەر ئەم دەستە لەناوێچن تۆ لەزەویدا ناپەرستیت) و، داوای وەلامدانەو میری برادارانێ سەردارمان دەکات. پاپای فەرەنگەکان - پاپای ڕۆما - هەموو شتیکی حەلالی لێ حەرام کردون، هەموو شتیکی عەمبارکاری لەناویدا دەرھێناون و کلیسای لێ داخستون، خۆی و ئەوانی شمشیریان هەلگرتووە، فەرمانی داوە هەر ئاوا بێننەو، یان گۆپی مەسیح رزگار بکەن - ئەو خەلیفەی محمد ﷺ تۆ خەلافەت بە شیوازی لە ئومەتی دا بکە کە شوینی نووستنی ئەو دُنیا بکەیت و مافەکانمان پێ بەدەو، ئێمە و مسولمانان لای تۆ پاسپاردەو ئەوین، ئەگەر لە ڕۆن و ئاشکراییدا لە دادگەریدا بە دڵ بریندارکردن نەگەرێ بایەو (سەلاحەددین) دەیوت: چاوەکان ناگیرن، دڵان نابەزن. بەلام خۆراگەر بە نیازی پاداشتی خودا و چاوەروانی سەرکەوتنی چاوەروانکاری خودایە، خۆی من من تەنیا خۆم شک دەبەم و خۆم هەیە، ئەوەتا مولکی من لە پێناوی تۆدا بەخشاوە، لە گەڵ براکەمدا کۆچیکمان کردووە تەکاگەرمان قبوڵ و گیرا بێت، لە گەڵ کەرەکەمدا، کۆلێ دەم و چاوی ئەوانم بەخشییە دوژمن منی تۆ، ئەوێ تۆ خۆشت دەوێ بە لای منەو کەمە لەبەرەمبەر ئەوەیدا کە من پێم خۆش نیە لەناویانداو، ئەوێ ئەوانەش پێیان ناخۆشە، لەم سنووردا دەوێستم، فەرمان بۆ خاوە لە پابردوو لە ئاینەدا^(١). ئایا پێت وایە ئەم هەناسە پڕ لە بلیسانە پێوستی بە لێکدانەو و ڕاڤە بێت؟

قازی (فاضل)

ژیاننامەی (سەلاحەددین) تەواو نابێ هەتا ژیاننامەی پراویژکاری ئەمینداری نەخەینە بەر چاو کە هاوێڕێ پراوەرگیرای ئەو بوو، خاوەن نەینیی و چڕپەیی ئەو بوو، کە:

قازی (فاضل)ە، ئەم وێژەرە گەورەییە سێبووری و خەم پەوێنی ئەو بوو لە کاتی تەنگانەدا، (سەلاحەددین) لای ئەو نەینیی خۆی داناوە و متمانەی پێی هەبوو، هەتا لای نزیکترین خۆمی خۆی ئەم نەینیانەی باس نەکردوو، براو شامۆزاو زاوی خۆی تاقیکردنەوە، بێنی بەر لەوێ لەسەر مەسەلەی خەبات قەسیان بکەن بە یەك ئەوانە بۆ خۆی خۆیان کار دەکەن، بە دڵ نەبوون و پەسەند نەکردنی لە قەسەکانی ئەواندا دەبینی کە رِق و خەفەتی لە دەروندا پەیدا کردبوو، تەنیا بە ناخافتن لە گەڵ ئەم برادەرە خۆشەویستەیدا رِق و توپەیی دەنیشتەو.

قازی (فاضل) لە زیرەکی و دڵسۆزیدا لە ئاستی دابوو کە توانا لە دواي توانای بێدەدات، چونکە ئەو زیرەکییە پێگای پێ نەدەدا کەم و کوپی لە خێزانی شا (ناصر) بگری و لە خزمەتی ئەو دابی، هەر چەند لە سکالای خۆیدا کەم و کوپیان لێبگری و گوتی بەو قسانە نەدەدا کە دەهاتنە بەرگوێچکەیی و بێ لەسەر پۆیشتن و پاشە بێدەنگی لێدەکرد و دڵسۆزی ئەو هانی دەدا کە لە ناژاو بێدەنگی بکات کە نزیکە پووسدات، خۆی دەخستە شوێنی (سەلاحەددین) و زۆر ئەگەری گریان دادەنا، دەسپێکەکانی دادەنا و ناکامەکانی پون دەکرد، ئەنجا چاوپێکەوتنی لە گەڵ هاوێڕێ و گەورە کەیدا دەکرد کە بەلگەی پۆشنی بە دەست هێناو، ئەنجا پای خۆی بە سەلماوی پێنوێنی یەو بەس دەکرد، ئەمەش ئەم پرایە بوو کە (سەلاحەددین) هەڵیدەبژارد.

قازی (فاضل) کییه^(۱)؟

ناوی (عبدالرحیم) کوری (علی)خمی‌یه، له سالی (۵۲۹ ک) دا له باوکیکی فقیهه قازی ره‌گه‌ز عه‌ره‌بیدا هاتۆته دنیاهو، باوکی ئهو پله‌یه‌کی به‌رزی هه‌بو له داد‌گای (عه‌سقه‌لان) دا، ئهم منداڵه‌ گه‌وره‌بو، تا شکۆی خێزانه عه‌ره‌بی یه‌کی خۆی و پایه‌ی قازی باوکی که هاونیشتمان‌ه‌کانی به (القاضی الاشرف) ناویان ده‌برد به چاوی خۆی بینی. قازی باوک وه‌لامی ئاره‌زووه‌کانی والی (عه‌سقه‌لان) ی نه‌ده‌دایه‌وه که ناوی (مرتضی الطرابلسی) بوو، له نیوانیاندا هه‌ندێ کینه دروست بوو، قازی به چاکی زانی که په‌نگه‌ ته‌مه‌نی که‌م مابێ ئهم کورپه‌یه‌ی له شارێکدا نیشه‌جێ نه‌بێ که والی یه‌که‌ی نه‌یاری بی، بۆیه ناماژه‌ی به‌وه‌کرد دواي ئه‌وه‌ی که شیرێ فیه‌هه‌ نه‌ده‌بو و فرموده‌ی نۆشی بۆ (قاهیره) کۆچ بکات و له‌وێش براده‌رو هاورێی باوکی هه‌یه ده‌ستی ده‌گرن، ئه‌وه‌بوو خوداوه‌ند هیواي هێنایه‌دی و په‌یوه‌ندی به (ابن الخلال) وه‌ کرد که سه‌رۆکی (دیوان الانشاء) بوو په‌یوه‌ست بوو پێیه‌وه‌وه له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌ودا راهات، ئه‌نجا بینی که پیش‌کار به‌ده‌ستانی دیوان ناکه‌وێته‌وه‌وه، ئه‌وان پتر به‌ فرمانپه‌ه‌واوه به‌ندن، بۆیه بیرێ له‌وه‌ کرده‌وه که باوکی له (ئیسکه‌ندرونه) هاورپێه‌کی تری هه‌یه به‌ناوی قازی (ابن حدید) و، له نیوان ئه‌وو باوکیدا نامه‌ گۆرپه‌سه‌وه‌ی دینی و ئه‌ده‌بی دۆستانه هه‌یه، بۆیه بۆ (الشفر) باری کردو، قازی له پایه‌کی به‌رزی دایه‌وه له دانیشه‌نی قه‌زایی و داد‌گایی خۆیدا نووسی و، نامه‌کانی بۆ کاربه‌ده‌ستانی (قاهیره) به‌رز کرده‌وه که زیه‌رکی ئه‌ویان تێدا بوو.

(۱) پێشتر ناماژه‌مان کرد که (صلاح الدین) قازی گه‌وره (عیسای هه‌کاریشی) له‌گه‌ڵدا‌بووه، که (صلاح الدین) راوێژی پێی کردووه، هه‌ر ئه‌ویش بو پشتگیری له (صلاح الدین) کرد که به سه‌ر کرده هه‌لپه‌ژدرویت، وه‌ یه‌کی بووه له میره‌کانی ده‌ولته‌ی نه‌ییوبی. پێشتر له په‌راوێژدا کورته ژیانه‌کمان له‌سه‌ر ئه‌ودا باس کرده‌وه، پێیستی به‌ دوباره‌ کردنه‌وه ناکات. هه‌رچی نووسه‌ره به‌ کورتی له ناو بابته‌دا ناماژه‌ی به‌ ناوی نه‌و پۆلی گه‌نگی ئه‌و کردووه. (وه‌رگێت)

هەندى لەو نامە وشیارکەرەوانە تاییەت بوون بە وەزیر (عادل ابن زریک) هەو،
 شیواژەکانیانى بینى و سەرئى پاكیشتان و وتی: قازى (ابن حدید) فەقیهەو خامەى
 ئەو ناگاتە ئەم ئاستە، بۆیە بە شوینیدا نارد کە نووسەرى ئەم نامەىە حەوالەى
 (قاھیرە) بکری، ئەوە بوو خیرا بە شانسی بەختەوهرى خۆى شادبوو، (العدل)
 هەلییژارد، بەلام سیاسەت لەسەر یەك پەوش ئارام ناگری، ئەوە بوو (العدل)
 بەدەستى (شاوڕ) کوژرا، بەلام ژيان تەنگەى بەم بەندە بەزەبیدارە هەلنەچنى،
 چونکە میر (شجاع بن شاوڕ) بە ئاستى ئەدەبى ئەو ناشنا بوو، بردیە کۆشكى
 فاتیمی و کردى بە نووسەرى (العاضد) و کارى نامەنووسینى خەلیفەى گرتە دەست
 بۆ ئەوانەى نامەیان بۆ دەنووسى، لەوانە (نورالدین محمود) و نامەکانى زۆر بەدل بوو
 بۆ دەست و پەیوەندى خۆى دەپۆیندەو، هەروەها لەوانە (اسد الدین شیرکۆ) و
 (سەلاحەددین) بەر لە هاتنى بۆ ولات بەم پیاوە ناشنا بوون.

ئەمە شانسی قازى (الفاضل) بوو، چونکە (سەلاحەددین) پرسىارى لەمەردا
 کردو جەختى کرد کە دەبى پەیوەندى پێوە بکات، ئەنجا هەلییژارد کە زمان حالى
 ئەو بى لە نووسینى نامەکانیدا بۆ خەلیفەکان و پادشاكان و میرو قەرالەکان،
 ئەویش شاكارى خۆى خستەرو کە بە دلای (سەلاحەددین) قسە بکات لە هەر
 شتیکدا ئەو مەبەستى بێت، ئەمەش پلەیهكى بەرزى خستە ناخى ئەو، هەتا بە
 ناشکرایى پێى دەلى: تۆ لای من لە خیزان و منداڵەکانم خۆشەویستى. کاتى بۆ
 غەزایەك دەچوو لە (قاھیرە) دا دەپهتشتەو بۆ هەلئسوپاندنى کارەکانى ئەو،
 نووسەرى ئەو بوو ئەو داواى پاویژى دەکردو وشەى ئەو دەخستە پیزی پێشەوہى
 قسەى کۆرەکانى کە، لە شوینى ئەودا دادەنیشان لە دانیشتنى حوکمدا و بۆ
 فەرمانى ئەو دەگەراندەو.

لە هەندى جەنگى دا لە ولاتى شامدا لەگەڵیدا بوو، بە مشور خواردنى سوپاو
 کەشتیگەل و بەرپۆە بردنى ناوخۆ هەلئساو و بى گەراندەو بۆ سولتان بریاری
 دەرکردو، تا ئەوکاتەى (سەلاحەددین) گیانى بە خودا سپارد نزیکترین هاوەلى

بووه، ويستی له سهرده می (عزیز) ی کورې (سه لاهه ددين) دا هه مان پوځ بېنې به لام بينی (عزیز) گوڼی بو ناگرې، کاتې داوای ليکړد ناشتی له گهلا شا (الافضل) ی برابدا بنوڼتی له قسه ی دهرچوو، بویه به باشی زانی به پاساوی نه خوڅی واز له سیاست بېنې، چونکه ههستی ده کرد وه کو سهرده می رابردوی (سه لاهه ددين) ناتوانی کاری پې بکات.

(عزیز) سهر ناکه وې نه مهش به فیتی نه وی ده زانی، به دوژمنی سهر ده کرد نهك دؤست، بویه بیانوی به نه خوڅی گرتو، له ده سلاّت دوركه وته وه په نای برده بهر هیوړی و هیمنی، تا نه وکاته ی به ژوانی خوای گه یشته وه به پریژدا دهنراو نه ناسراو نه ده کرا^(۱).

(۱) له (مشاهیر الكرد/ عمدا امین زکی بگ) دا: ۲۸) دا هاتوو: {شا عزیز کونیه کهی (ابو الفتح) وه نازناری (عماد الدین) ه کورې سولتان (صلاح الدین) ه له (۸ جاد الاول ۵۶۷ ک) دا له دایک بووه له قاهره دا. له (۱۵) سال تېنه په ربو که له (۵۸۲ ک) بووه به والی میسر. کاتې باوکی گیانی به خوا سپارد، بووه حاکمی میسرو، له (۵۸۹) تا مردنی له (۲۷ حرم/ ۵۹۵) دا مایوه که ده گاته نزیکه ی (۷) سال نهم شایه لای گهلا خوڅو یست بو به لام نه یوانی به سهر هندی حزبی سیاسیدا زال پې، ههر له مندالییه وه وانه ی دینی خوڅوندوو، گوږه کهی له نزیك گوږی شافعییه له قاهره دا. له (۳۶ ک) دا هاتو: (شا: الافضل) ناوی (نورالدین) ه نازناوی (ابو الحسن علی) یو کورده گموره ی سولتانهو، له (۵۶۵ ک) دا له دایک بووه. لای گه وړه زانایانی قاهره و نیسکندرونه و نه دیه کانی خوڅوندوو، له سالی (۵۷۹ ک) له (۱۴) سالی دا جیگرې باوکی بووه له میسر دا. (تقی الدین عومهر) مامؤستاو په وړه ده کهری بووه، کاتې پېنکه وه یان هه لته کرد (صلاح الدین) به شوڼی دا ناردن له سالی (۵۸۲ ز) داو، شا (الافضل) ی کرده والی له سهر شامو تا ته مهنی گه یشته (۲۰) سالی له ژیر چاودیری باوکیدا مایوه، له (۲۵) په بیعی دوهم سالی (۵۸۳ ک) دا به شداری جینگی (حطین) ی کردو (عهککا) ی داگیر کردو، به فهرمانی باوکی حوکی کردو، نه نها دژ به خاچیه کان جهنگا له گهلا باوکیدا له (۵۸۸ ک) داو، لهو دانوساندنه دا ناماده بوو که له نیوان سولتانو (ریتشارد شیر دلا) پرویداو، دوا ی مردنی باوکی سوریا به میرات بووه مولکی نهو، دیسانه وه میره کانی خیزانی نه یوی هه مو سهر به نهو بوون.

وه وزیره کشی (ضیاء الدین ابن الاثیر) برای میژونوسی گه وړه نه و نه ده کارزانو سیاسته دار نه بوو که بتوانی نهم میرنیشینی به فراوانه هه لپوړتی، نهم وه زیره ناشیاوه که لای شا ده سلاّتی هه بوو توانی له شکو ی میرو کار به دهسته ناوداره کانی سهرده می باوکی کم بکاتمه که به کاری نه مرانه هه لسانو، بویه میرو قهرا له پشتگو ی خراو لا براوه کان له سهر حوکم یدک به یدک چون بؤ میسر، له گهلا بازمنی شا عزیزی برابه کهی ده ستیان تیکهلا کرد، زوری نه برد که شا (عزیز) سهره خوڅی خو ی راگیانند له میسر دا. له سالی (۵۹۰ ک) دا روی له گرتنی شام کرد، که چی نهم جیاوازییه ی له نیوان نهم دوبرایه پرویدا به هه لوو

تەقەلانى ماميان شا (عادىل) ۋە ھەندى مىرەكانى ئىبيوبىي نەما. بەللام سالى دەۋم سەر لەنۇئى سويى مىسر پۇرى كىردەۋە گىرتىنى شام، بەللام لەبەر ھەندى ھۆكار سويى شاي لە ھىكرا بە جى ھىشت، بۇيە بە ناچارىيەۋە بۇ مىسر گىرايەۋە ۋازى لە شام ھىتاۋ، شا (الافضل) چو بۇ ئىۋى بە شۇيىندا ۋى جارى دەۋم لە گەل شا عادىل دا رىتك كەۋتن ۋىيە ھەۋلى قاقى (الافضل) ۋەزىرى باۋكى نىۋانى چاك كىردەۋە.

شا (الافضل) بۇ شام گىرايەۋە شا (عادىل) لە گەل شا (عەزىز) دا لە مىسردا مانىۋە، بەللام سويى مىسر ھەمىسان لە (۵۹۲ ك) دا بۇ سويى گىرايەۋە، شام لە دەستى (الافضل) شا چۈۋە دەرەۋە لە بەرامبەر نەمەدا قەللى (صىرخەندى) بېچكى دايە.

لە سالى (۵۹۵ ك) دا كاتى شا (عەزىز) مردو، شا (عادىل) دەستى لە حوكم ھەلگىرت داۋاي لە شا (الافضل) كىرد كە بى بۇ مىسر بىي بەۋەسى ۋىچىكى شا مەنسور (كۈپە بېچكەگەي شا عەزىز)، شا (الافضل) ىش نەمەي بە ھەل زانى، تا دەسلەت بەسەر شا مەل بېگى، بەللام (شا عادىل) لە پۇرى ۋەستايەۋە، بۇرى نەدا بە ناۋاتى خۇي بىگات، ۋى بارودۇخى نىۋان (الافضل) ۋە ناۋان شىۋا نەغا تەنگەتايۋان كىرد، تا لە (پەيىيى دەۋمى ۵۹۹ ك) دا تەسلىم بۈۋ بە ناچارىيەۋە بۇ قەللى (صىرخەندى) بېچك گىرايەۋە.

لە سالى داھاتىۋدا لە گەل شاي بىراي (الظاهر) سىركارى (ھەلەب) رىتك كەۋت بەللىنى ئىۋەپاندا كە شام بېگىرەۋە، لە سەر تەم قەسەيە شا (الظاهر) بە سويىۋە چۈۋە سەر شام تۇقى داۋ، نەگەر لەبەر ناكۆكى ئىۋ دوو بىرايە نەۋايە زۆرى نەمايۋ كۆنۇرۇلى بىكەن كە شا (الظاهر) لە شام تۇقۇردى دەستى ھەلگىرت ۋە گىرايەۋە، داۋى تەم شىكانە شا (الافضل) بۇ (الھىص) گىرايەۋە، مالىۋ خىزانى خۇي كۆكردەۋە چۈۋە (صىرخەندى)، بەردەۋام پەيۋەندى بە شا عادىلەۋە دەرگى داۋاي بەزەيى لى ئىۋ كىرد، تا لە سالى نائىنەدا قەللى (جىم) ۋە (سەۋىج) (سەمىيىسادى) پىندا، كە لە (۵۹۹ ك) دا لىنى سەندىۋو، لاي شا عادىل ھىچ پەيۋەندىيەكى باۋكى ۋە كەسۋ كارتىنى ئىۋى دەست نەگەۋت، بۇيە قەللى (سەمىيىسادى) قاسىم كىرد، رايگەپاندا كە خۇي دەخاتە ژىر ناللى (ركن الدىن سىلمانى) سەلجۇقى دەۋمەۋە لە (تەنادۇل) دا.

پاش ماۋەيەك ۋىستى لە رىنگاي (كەيكاسۋى) ئىۋى سىيەمى شەم حاكىمە بىۋاتى (ھەلەب) لەۋىندا حوكۇمەت دروست بىكات ۋە شانسى خۇي تاقى بىكاتەۋە، نەمەش داۋى مردىنى شا (الظاهر) لەۋىندا، بەللام تەم تەگىرەش سەرى نەگىرت ناۋاۋى خىزانى پۇيسداۋ، شا (الاشرف) كۈپى شا (عادىل) لە (۶۱۵ ك) خۇي تىۋە گىلاند.

تەم شايە بىشانسە زانى داۋى تەم تەزمۇنە سەختە بەخت يىۋەرى نىيە بۇيە ۋازى ھىتاۋ گىرايەۋە قەللى (سەمىيىسادى) ۋە لەۋىندا بە گۆشەگىرى سەرى نايەۋە دور لە پلان ۋە سىياسەت، نەمەش لە (۶۲۲ ك) دا ۱۰۰۰. { بىگۇمان خۇداۋەند دەفەرمۇ: } { ۋلا تىنازەۋا قىشلىۋا }. ۋاتە: ناكۆكى مەكەن شەگىنا سەرنەكەۋن. نەمەش سىياسەكى مېۋىيىيە ۋىزىيە گۇرۇنى بەسەردا نايەت، بەم ھۇيە دەۋلەتى گەۋرى ئىبيوبىي مالىۋ ناۋايى لە دىنا كىرد دەسلەللى بۇ مەملىكەتەكەن بەجى ھىشت. دىيارە تەم ئىۋونىيە كىفايەتە بۇ ھۆكارەكانى رۇۋخانى دەۋلەتى ئىبيوبىي نەمانى دەسلەللى ئىۋان لە جىھانى ئىسلامىدا. ۋە زۆر كەس گەلىي دەكات كە (صلاح الدىن) ھىچى بۇ كىرد نەكردەۋە، يان ھەيە دەللىت: { نەگەر پىنگەي خۇي لەسەر زەمىنى زاگىرۇس دا نايابە ۋە ھەمان كارىشى لە ئازىياچان ئىرمەنستان تۇرۇشدا كىرەپايە تەۋا چاكەيەكى ئىۋوتۇ بەردەۋام دەكرد كە نەك تەنىيا گەلەكەي خۇي بەلكو ھەمۋ ناۋچەكەش لەۋىر سىبەرىدا ھەتا ھەتا دەسايەۋە. }

دکتۆر (عبداللطیف حمزە) بەم وتارە بەنرخە لەمەر قازى (الفاضل) ھە قسە دەکات کە لە گۆڤارى (الثقافة)^(١) دا بلاوى کردۆتەو، لەویدا ھاتوو، کە نێمە بە ھەندى دەسکارىیەو دەینوسین (لە سەر دەمى -سەلاحەددین- دا چوار سەرکردایەتى بە (الفاضل) ی قازى سپێرابن کە ئەمانەن: سەرۆکایەتى سیاسى و، سەرۆکایەتى کۆمەڵایەتى و سەرۆکایەتى زانستى و سەرۆکایەتى ئەدەبى و وێژەى.

لەمەر گەورەى سیاسى ئەودا ئەوەندە بەسە کە (سەلاحەددین) بلى: (من ولّاتم به شمشيرو رمى نيوه به دەست نەھیتاوه، بەلکو بە قەڵەمى قازى فاضل

(کوردو کوردستان/ ئارشاك سافراستيان / ٥١٧). بەلام نێمە بۆ ھەلسەنگاندنى ئەم بۆ چوئە سیاسى بە بەلگەمان زۆرە لە مێژودا کە زۆر دەولەت و ئیمپراتۆرى ھەبوو لەسەر خاکی خۆیان پایتەختیان دانوو و دەورى خۆیان قائم کردوو کەچى بە ھۆى شەرى ناوخوا ناکۆکى لەناو دەسلالتى ناوخوا لێک ھەلەو شاونو دەسلالتیان لە دەست داو.

پێش دەولەتى ئەبیوبى زۆر دەولەتى تر ھاتوون و ماڵ ناوایى یان لە دنیا کردوو، دواى ئەویش چەندان دەسلالت و ئیمپراتۆرى یەتى تری گەرە ھات و، ھەموویان پۆشێتو نەیانئوانى لەسەر کورسى پێشەو، کەواتە: ھۆکارى سەرەکی روخانى دەولەتى ئەبیوبى بۆ جەنگى ناو خوا ناکۆکى بنەمالەى دەگەرێتەو لە دواى (صلاح الدین) داو، ئەگەر بەم ناکۆکیەو ھاتیانە ھەولێرو زاگرووس ھەر ناوچەیکى تری کوردستان بێگومان چر کەیک لە تەمەنى ئەم دەولەتە زەلیە زیادى نەدەکرد. ئەم ناکۆکى یەش بە درێژایى مێژوو لە کەسایەتى کوردیدا ھەبوو، بۆیە نەیانئویو کە قەوارەیکى سیاسى بۆ خۆى دروست بکات. (محمد امين زەکى بەگ) لە (خلاصه تاريخ الكرد وکردستان) دا دەلى: {بەرپاستى مێژو ناوێنەى پەندو نامۆزگارییە، پێویستە مۆژ پەردى لێى وردبیتەو، تا سود لەوانەکانى و پەند لە نامۆزگارییە پاراوەکانى وەرگیرى و، نەگەرێتە ناو ئەو ھەلانەرە کە ئەوکەسانە توشى ھاتوون کە مێژو ھەلەکانى ھەلگرتوون و پاراستون. پێشتر باسکرا، کە ھۆکارى سەرەکی سەرئەگەوتنى شۆرشە کوردییەکان ئەو نەزانییە بوو کە لە ناو ئەندامانى تاکەکان و پیاو خێلەکییەکاندا بلاووتەو، ئەفا مێو کارى دەستانى ھەلسا بەم کارە ناگیان لە پرەوشى دەورەبەرییان نەبوو، پابردو ناوا بوو ئیمپۆش ھەر ناوایە}.

(ميجر سون) دەلى: {کورد نازاو دلێرو ناشکێن و، مل بۆ کەس کەچ ناکەن و، قەت ملی بۆ کەس کەچ نەکردوو، قەت نەشکاوه لە جەنگى ناو خوا دانێى.....} الاسس النفسية والاجتماعية للمقابل الكردية / هاشم طه عقراوي/ بغداد / ١٩٧١ / ل ١٣٨.

کەواتە: پێویستە نێمە گلمى لە (صلاح الدین) نەکەین بە لکو گلمى لە کورەکانو ئەوەکانى بکەین کە دواى خۆیان لەسەر دەسلالت و پایە کورسى خۆیان لەدەستداو، دەولەتى ئەبیوبیان پوخواندو ئەوان بەرپرسى بەکەمن! کە ئەک ھەر زيانى بە کورد گەياند بەلکو زيانەکی گەورەى بە ھەموو جیھانى نىسلامى گەياند. (وەرگێت).

(١) مجلة الثقافة/ عدد ٢٦٧ / ٨ / ٢ / ١٩٤٤ / ناوێشان: (ادب القاضى الفاضل) (نوسەر).

دەستەبەرم کردووە).

بەلام دەسلاتی کۆمەڵایەتی (فاضل) ئەوەندە بەسە کە سەرچەم شاعیرانی سەردەمی خۆی پێیان هەڵاووتوووە ستایشیان کردووە و ھەریەکە ویستویەتی پێزی ستایشی ئەو سولتان بە دەست بێنێت..... هتد. بەلام گەورەیی زانستی (الفاضل) لەویدا خۆی دەرەخات کە بە پراکتیککردنی ئەم پلانی زێڕینە ھەلساوە، ئەم پلانیەش (سەلاحەددین) لە ولاتی (میسر) دا دیھێنا، پوختەیی ئەمەش دروستکردنی حوجرە و قوتابخانەیی زانستی و جەنگ کردن بوو لەگەڵ برپای فاتیمیەکاندا، سولتان و وزیریش ھەردوکیان لەم پلاندا کە کیشابویان سەرکەوتن، قازی خۆی سەرپرشتی ئەم بزافە زانستیەیی دەکرد، زانیانی ھانئەدا بۆ نووسین و بەرھەم ھێنان.

بەلام مەزنی ئەدەبی ئەو شیعو ھەلبەستەکانییەتی، ئەوێ سەیرە خەلکی زەعامەتی سیاسی و زەعامەتی کۆمەڵایەتی (فاضل)یان لەیاد کردووە و تەنیا زەعامەتی ئەدەبی ئەویان بە زیندویی لە ھزیاندا ماوە، وەك بلیتی ئەدەب لەناو سەرچەم پێیازەکانی ژياندا بەتەنیا دەھێلرێتەو^(۱).

ئەوێ لێژدا سەیرەو دکتۆر قەسە لێدەکات، کاریکی ئاسایی یە لە مێژودا ھەر کەسیک شوھرەتی سیاسەت و ئەدەبی ھەبێ شوھرەتی ئەدەبەکی بەسەردا زان دەبێت، ھەتا لە چاخی (الفاضل)دا نمونەمان ھەیە بۆ ئەو، ئەو تەمیر (نوسامە بن منقەد) کە جەنگاوەرێ بوو جەنگی کردووەو دەستکەوتی ھەبوو، شاعیریکی نووسەر بوو، ئیمپروۆش خەلکی بە شیعو نووسین وەسف دەکەن.

(۱) فکری بنەمالە (صلاح الدین) لە فکری عەباسیەکان نزیک بوو وەکو لە قەسەکانی (الظاهر)دا لەناو ھەلبەستەکانیدا بۆ خەلیفە عەباسیدا کە سکالای خۆی تێدا بەیان کردووە دەرەکەوئ، خەلیفە عەباسیش ھەر بە شیعو ھەلامی دەداتەو، لە ژياننامە (الظاهر)دا لە (مشاہیر الکرد/عەمد امین زکی بگ)دا تۆمارکراوە. بەلام لە مەزھەبا عەباسیەکان مەزھەبی حەنەفیان کردووە بە دەستوری ولات. بەلام ئەبوسەیدەکان زیاتر شەیدای مەزھەبی شافعی بوون، وەکو لە مێژودا ئەو دەخوێنرێتەو. ھەرچی فاتیمیەکان بوون خولای شیعی نیسماعیلی بوون. (وەرگیر)

خوینەرانی ئەم چاخیە لە میژودا شوین پەنچەکانی قازی (فاضل) لەناو زۆر لە رووداوە گەڕنگەکاندا دەبینی، هەتا بەر لە هاتنی (سەلاحەددین) دا بۆ ناو وەزارەت، خەلیفە (عاضد) گوتی گوتی لە رای ئەو گەرت لە هەلبژاردنی (سەلاحەددین) لەکاتی دانیشتنی خەلافەت بۆ هەلبژاردن نامادەبوو، قازی سەرچەم پالۆتەکانی خستە پوو، چاکەوخرابە هەریەکە لەو پالۆتانە ی باسکرد، پاشان ناوی (سەلاحەددین) ی بردو نامازە ی بۆ ئەو کردو، (عاضد) یش لەسەر پاویژی ئەو پێک کەوتو، ئەمەش هەلۆیستەک بوو، (سەلاحەددین) لەیادی ناکات.

(نورالدین) بە هیژشی خاچیەکانی زانیو، بۆ جەنگی ئەوان پاپەری لە شامداو، (ئەموری) لە دەولەتەکی ترسا، بۆیە بە پەلە پاشەکشە ی کردە داوای جەنگی (کەرەک) یشدا داوی پاویژو پرس نەبی خۆی بۆ جەنگ تەییار نەکردو، لەو جەنگانەشدا کە ئەو ی لەگەڵدا بوو لە هاورێتی ئەو دورنە کەوتۆتەو، ئەگەر لە مەیدانی جەنگیش دورکەوتبێتەو، بۆ کاریکی بوو کە پەییوەندی بە مەسەلەکەو هەبویتو، ناکامەکشە ی لەسەر ماندویوونی دەوێستا، هەرکەسیکی کتیبی میژووی (سەلاحەددین) بخوینیتەو لە سەرچاوێ گەورەو تەواوەکانیدا لە زۆر شوێندا لەناو دێرەکانیادا ناوی قازی بەرچاو دەکەوی چونکە پیای دوو مە لەم مەیدانەدا. قازی (فاضل) بە مە ناوی دەرکردو کە سەرداری ئەدەبی پەخشان (النشیری) یە لە چاخی خۆیداو، پێگای خۆی هەبە لە نووسیندا، کە پێوی ناسراو و دراوێتە پالۆ خۆیەو، مامۆستا (عەلی جارم) لەمەر ئەودا دەلی:

(نوسەرەن لەم سەردەمەدا بەو پێگایە ی قازی (فاضل) وەو کاریگەر بوون، کە لەسەر پێبازی (ابن العمید) دەڕۆشتو بە قولبۆنەو لە (التوربە) و (الطباق) و (مراعاة النظر) و بەشەکانی تری (البديع) وە پەرورەدە بوویو، بۆیە (الاسجاع) هەکانی دێرێبوون، چونکە کارکردن بۆ ئەم جورانە نووسەر ناچار دەبی زەمینە ی بۆ خوش بکات، پلان بۆ هێنانە دەستی بکێشیت، ئەمەش قسە ی زۆری دەوێت، بەهەر مەندی قازی و ساغی سروشتەکی و توانای زمانەوانیەکی

نوسینه‌که‌ی له‌وه رزگار بکات، که بکه‌وتنه ژێر لاوازییه‌وه، زۆر له‌وه‌ی له‌به‌رده‌ستماندایه گه‌واهی جوانی زمانپاراوی وورده‌کاری دارپشتن و توانای سه‌رنج پراکێشانی خوێنەر بۆ ئەو ده‌دات، پای هه‌رچۆنێک بێ له‌وه‌دا، که هه‌ز ده‌کات نووسینی هونه‌ریه‌که له‌سه‌ری ییت).

قسه‌ی (الجارم) (په‌جمه‌تی خوا‌ی لی‌بی) له‌وه‌دا (سه‌رنج پراکێشانی خوێنەر بۆ ئەوه ده‌دات پای هه‌رچۆنێ بێ که هه‌ز ده‌کات نووسینی هونه‌ریه‌که‌ی له‌سه‌ری بێ) ئەوه ده‌گه‌یه‌نی که زمانپاراوی (النوق) گۆڤاوه‌و، شیوازی قازی (الفاضل) هه‌رچه‌نده سه‌رنجی پۆله‌کانی سه‌رده‌می خۆی پراکێشا بوو، به‌لام شوێنی په‌سه‌ندی زانایانی (البیان)ی ئەم چاخه نیه، ته‌نیا به‌و مانایه نه‌بێ که بریتین له‌ چه‌ند په‌رپه‌یه‌کی په‌ره‌سه‌ندوی ئەده‌بی و نووسینی هونه‌ری و، زه‌مه‌ن به‌ره‌و شیوازی ئازادی و په‌های (الانطلاق) برپویه‌تی.

تییینی ئەوه‌م کردوه که زۆریه‌ی جۆره‌کانی (ب‌دیج)ی که قازی (الفاضل) بایه‌خی پێداوه سه‌رچاوه‌که‌ی له‌ کتییی خواوه بووه که ده‌روازه‌یه‌که گه‌یشتن پیتی زه‌جمه‌ته‌و، ته‌نیا که‌سێ پیتی شاد ده‌بی که توانای تێگه‌یشتنی قورنانی پۆشنی به‌ حالێ بوونه‌کی هۆشیاران هه‌بی، ئەنجا وه‌رگرتنه‌که‌ی شوێنی راست بگه‌ی! چونکه زۆر له‌وانه‌ی پێچکه‌ی ئەویان گرتوه بێ فێربوون و توانست له‌و لیوه‌رگرتنه‌وه هۆگری بوون. هه‌ولیان داوه لاسای به‌ شیوه‌ی بکه‌نده‌وه که به‌ به‌هره‌ی ئەو شاد نه‌بوون، بۆیه وه‌رگرتنی ئەوانه له‌ شوێنی خۆی نییه‌و، ئەمه‌ش کرداری‌که ده‌بی خۆی لێدوره په‌ریز بگه‌ی، چونکه شوێنه که شوێنی کتییی خودایه.

من به‌ شیوه‌کی گشتی دو تییینیم له‌سه‌ر ئەده‌بی قازی هه‌یه:

تییینی یه‌که‌م: میژوونوسان له‌ شیعه‌ره‌کانی حالێ نه‌بوون و به‌ ناوداری له‌ناو داره‌کانی په‌خشان ناویان بردوه له‌سه‌رده‌می خۆیداو، به‌شاعیریکی سه‌رکه‌وتوو ناویان نه‌بردوه، که‌چی شیعه‌ره‌کانی له‌ په‌خنه‌ی هاوچه‌رخماندا له‌ په‌خشانه‌کانی

به رزترن، چونکه له زور له شته لاوازه کانی شته جوانه کان رزگاری بووه دیوانی
 نوم که به لیکولینه وهی (د. احمد بدوی) دهرچووه له خویندنه ویدا له دیتنی
 هندی له په خشانه کانیدا ههستم به قورسی نه ده کرد، به لکو مانای قول و
 فراوغم بینى له ناویاندا نه که هدر به روکاری وشه کان، قولی یه که بیر قولی بی
 وینهی نو پیشان ده دات له سهرده می خویدا، قازی کور بووه، دره وشاوه و جوان
 نه بووه، له گهل نه وه شدا دلکه کی شه کاوهی هه بووه، شيعره کانی هه له مهر (الغزل
 العاطفي) دا په وانه ده کرد، تا پیری به سهردا هاتو، به لام شتیکی تازهی به سهر
 دانه هیئا، چونکه نه خوشه کدی و ابو پیری که شاراهوی هه بوو، قازی ده لیت:

فبلغت اول عمری ارذل العمر

فلم یزدني اشتعال الشیب فی الشعر

والشيب والشعر کانا ساکني خلدي

وانما انتقلا منه الى نظري

كان الحما امام الصفو ارفق بي

من الحياة التني أفضت الى الكدر

عمر الفتى ليل، والموت صُبْحُهُ

والشيب بين الدجى والصبح كالسحر

نوم هه لېه ستانه هی شاعیریکي به سهرنجو کارزانو، نه گهر قازی بو نوم
 جوړه پامانه ده ست به تال بوايه، فیهله سوفه کی له چه شنی (نومو عه لای
 مه عری) ده بو، یه کی له مو شيعره غه زه لی یه پر له ورده کاریانهی نو، له مهر
 ثافره ته کی جوانی گورانی بیژه:

تلد یجتها أعین

وفیها التي تجتنی الانفس

تیبینی دووه: نه دهبو ویژنی قازی زمان پاراو (المسترسل)ه بهی سەروا (السجع) وتن بوو، ئەمەش پەنگیکە لە ورده کاری، که له ده‌رپرینه‌کی سەرکه‌وتوووه ده‌رده‌چی. زۆر نامەی تایبەتی بۆ (سەلاحەددین) دەنارد لە کاتی‌دا له‌ غەزاکانیدا شا (ناصر) له (میسر) دورده‌کەوتەوه، من بۆیه به‌ غەزا ناویان ده‌بەم، چونکه‌ خەباتی (سەلاحەددین) بۆ خودا بووه‌و هاوشانی غەزاکانی (بەدر)و (توحد)و غەزاکانی تری‌وه.

(سەلاحەددین) هەم لە کاتی سەرکەوتندا کە قازی نامەی بۆ دەناردو پەرۆزبایی سەرکەوتنی لێدەکرد، یان کاتی دەشکاو نامەی دڵنەوازیی کردنی بۆ دەنارد بەقسە کامی ئەو زۆر دڵ خۆش دەبوو..... ئەو تە لە جەنگی (عەککا) دا کاتی (سەلاحەددین) شکا قازی بەمە زانی، ئەوکاتە لە (میسر) بوو کە سولتان زۆر خەمبارو دڵتەنگە نەخواردن و دەخواو نە دەخواتەو، بینی ئەرکی سەرشانییەتی کە نامەی دڵدانەوێ بۆ پەوانە بکات، ئەو بۆ ئەم پرستە نایابو، پەوانییژیانی هێنا کاتی لە گەڵ (سەلاحەددین) دەدوێ و دەلی:

گەرەم! ئەدی خودا سەیری ناو دانی خەلکی زەوی نەکرد، کەسی تر بە شایستەو باشتر نەزانی هەلیبژێری بۆ بەرزکردنەوێ ناینی خۆی و پەیتی خۆی، ئەو تە لە زەویدا سەیدەکان هەیه، کە نزیکي پیغەمبەراییەتین^(۱)، هەیه بە میرات پادشایەکی بە دەستەو گرتووە، هەیه دەوڵەتمەندو سەرمایە دارە، هەموو ئەوانە ی دانیشتاندو تۆی هەڵساندو، ئەوانە ی بێ تاقەت کرد خۆی چالاکو گورج کردو، دنیای لای خۆشەویست کردو، لای تۆ ناپەسەند کردو، شمشیری ئەوانە ی خستەو کێلان: ﴿وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ﴾ (التوبة- ۴۶).

ئەگەر ویستبایان دەرچن خۆیان بۆ ئامادە دەکرد چۆن خۆ ئامادە کردنی، بەلام خودا نەویست بیان نیی، بۆیە بەستنییەو، نەفەرێ وتی لە گەڵ خانەنیشینەکان دابنیشن.

بەلێ هی دوهم - لە هی یەکەمین گرنگتر - ئەو بوو کاتی وشە ی کوفر لە تەواری جیهاندا یەک دەنگ بوو، دەریاکان پر بوون کەسیان دوا نەکەوتن، کەشیش نیتوانی خۆی و نیتووی بە دور نەزانی، لەدلی نەگریسیانەو دەرچوون، نە مالتی

(۱) سەیدەکان ئەوانەن کە بە ئەژاد دەچنەو سەر ئەژادی حەسەن و حوسینی کوپی پیتشەوا عەلی پەزاو سەلامی خوایان لی بیت. (وەرگێڕ)

هه‌بوو پێیان بدری، نه پادشایی هه‌بوو حوکیان بکاتو، ئه‌وان له هه‌موو به‌رزاییه‌که‌وه ده‌هاتنه‌ خواره‌وه، گه‌وره‌م تۆ وه‌کو گوتراوه:

لست ملیکا هازما لنظیره ولكنہ الاسلام للشرك هازم

تۆ له‌ناو گشت مسوڵماناندا ده‌ستیکت نیه ته‌نیا بانگه‌وازی نه‌بی، هه‌یج خه‌باتگێڕی له‌گه‌ڵ تۆدا نییه ته‌نیا به‌ زمان نه‌بی، بۆ مه‌به‌سته‌کی خۆی نه‌بی له‌گه‌ڵ تۆدا نه‌هاتۆته‌ ده‌ره‌وه، که‌س نه‌هاتۆته‌ به‌رده‌ستی تۆ به‌کری نه‌بی، که‌ست له‌گه‌ڵدا رازی نیه ته‌نیا به‌ زیاده‌ پێدان نه‌بی، هه‌نگاهه‌کانی ئه‌وانه‌ یه‌ک به‌س ته‌نیا به‌ پێش ده‌گه‌ڕیت، به‌ره‌و خودا بانگێشه‌یان ده‌که‌یت، وا ده‌زانن بۆ مه‌به‌ستی خۆتان بانگیان ده‌که‌یت، داوای فەریزه‌یان لێده‌که‌یت وا ده‌زانن داوای سوننه‌تیان لێده‌که‌یت، به‌هه‌ستیان ده‌خه‌یه‌ به‌رده‌م، وا ده‌زانن تۆ خۆت هه‌ڵیده‌بۆری بی له‌ ئه‌وان، پراکان له‌مه‌ر تۆ وه‌کو یه‌ک نین، راویژه‌کان له‌ کۆری تۆدا جۆراوجۆرن، هه‌یه‌ ده‌لی:

بۆ واز له‌ شه‌ر ناهێنی؟ هه‌یه‌ ده‌لی: بۆ ده‌ست بۆ ناشتی درێژ ناکاتو، په‌شیمانه‌ له‌و به‌شده‌ی له‌قیسی چووه‌، ده‌ست بۆ ناینده‌یی راده‌کێشی که‌ رێتوینیه‌کی تێدا ده‌ریکه‌وی، به‌نده‌ ده‌یه‌وی به‌مه‌ روی خۆشی گه‌وره‌مان و سینه‌ی فراوانی نه‌گۆڕی، ته‌نگه‌وه‌ تونده‌ی ده‌رواتو ته‌نیا باسو و خوازه‌که‌ی ده‌میستی، کاره‌سات ده‌روی بۆ ده‌بیته‌وه‌و پاداشتی ده‌میته‌وه‌.

ئهمه‌ هه‌ندێ نامهی دلخۆشی دانه‌وه‌ بوون، نمونه‌ی له‌مه‌ش جوانتر هه‌یه‌، چونکه‌ شوینه‌که‌ شوینی نه‌ژماردن نیه، به‌لکو شوینی به‌لگه‌ هه‌تانه‌وه‌یه‌، ئهم نامه‌یه‌م هه‌لبژارد، چونکه‌ پارچه‌کی زیندوو له‌ میژوی (سه‌لاحه‌ددین) و، به‌ جوانترین شیوه‌ وینه‌ی خه‌لکی ده‌وری (سه‌لاحه‌ددین) ده‌کێشی، ده‌مامک له‌سه‌ر روی هه‌ندێ له‌و که‌سانه‌ هه‌ڵده‌مالی و ئابرویان ده‌بات که‌ له‌سه‌ره‌وه‌ خۆشه‌ویستی پێشان ده‌ده‌ن و له‌ دله‌وه‌ش پلان و فێلی لێده‌شارنه‌وه‌، ئه‌وه‌ی بیه‌وی بگه‌رێته‌وه‌ داوای سه‌ر شوپی ده‌کات و ئه‌وه‌ی بیه‌وی تالان و ده‌سکه‌وتی شه‌ری ده‌ست بکه‌وی

بۆ جهنگ ههول ده دات، نهك مه به ستي له پاداشته، (سه لاحه ددين) به دلنبايي يه وه ده يانناسي، به لام دان به خؤدا ده گري و يان باسيان ناكات، وه نه گهر خورپه شاراوه كانى له نامه كى دريژدا ده خوئينده وه، دلى پىخ خوشده بوو پوى ده گه شايه وه، نه مهش به شيكه له وهى قازى گرنگى پيدا وه، نامه ي ترى زورى نارد وه كه له سهر هم پى و دانگه دا هؤنراونه وه!

نامه يه كى په خشانى قازى (فاضل) م خوئينده وه كه بۆ (عبدالكريم) ي براكه ي ده نووسى كاتى ده بينى به وه له خوى بايى بووه، كه براى قازى (فاضل) وه خراپه ي له گهل پياوه كى به ريژدا كرد وه كه مير (علم الدين) كوپى (النحاس) وه هه واله كه بۆ قازى (فاضل) گهرايه وه، نه وىش زور توپه بوو، نهك هه ربه مه ره كه ب به لكو به پيتى پشكو نامه يه كى بۆ ناردو، له م نامه يه دا ناموزگار تيدا به بۆ نه وانه ي به خزمه سهر كرده كانيان خو چه پاله ده ده ن و شتى خه لك به سوك سه ير ده كه ن و به پايمه نه وان فريو ده خؤن و فيز ليده ده ن، كه چى له لايه ن نه و كه سانه وه پشتيان پى به ستره وه چاو پوشييان ليده كرى، به لام قازى (فاضل) كه په سه نه به سهر براكه يدا دهنگى بلند ده كات و ده لى: ^(۱) (سوئند به خودا نه گهر هم برينه ي تيمار نه كه ي، كه تۆ بريندارت كرد وه وه نه و كارى كرد وه چاكى نه كه ي و له دژى نه و خراپه تى هه لئه چيه وه كه نووسيوته وه به قسه كرد وه، قسه ي من له گهل تودا هه ر به نووسين نابى و، نه و هؤكارهش لاده به م كه توانيوته به و هؤيمه زيان به هاوپرېكان بگه يه نى، هاوار بۆ نه و كه سه ي ده سكه وتى پؤژانه ي نه و گريدانى دليه تى له سهر كينه و پقو كرد نه وه ي زمانيه تى بۆ سهرزه نشته و لؤمه، نه گهر من هاويه شى تۆ نام له هه رشتى دا كه تۆ به نه ركى سهرشانى خه لكى ده زانى، وازم ليت ده هينا و كو لم ليده دايت هه رچى ده ت كرد كريات، به لام يده نكي خه لكى له راست تورا له به رامبه ر چاكه ي زورى منه ويه، چونكه تۆ ته نيا له توره كه ي ده به خشى،

(۱) هم نامه يه (كمال الدين العديم) گواستويه له رهشنوسيكدا كه ماموستا (عبد الدين الخطيب) خوئيندويه وه، له بهش سييه مى (الحقيقه) كهينا (ل: ۲۸) دا هيناويه .

بەزەبىيەكت بەكلۆلى خۆتدا بېتەۋە، ئەگەر سەيرى دوتىنى خۆت بىكەيت و، سەيرى ئىمروشت دەكەيت بەزەبىيەت بە شوئىنى خۆت دايتتەۋە لەمەر منداۋ بە زمانى ئەۋ پىاۋە ۋەلام بەدەۋە، كە سوپاست دەكات، ئەگەرچى ۋەللاھى سەركۆنەكردنى من پەخنەبەكە سەركۆنەى تۆى پىدەكەم، ئەگەر نەمزانىبىايە زۆر لەۋەى كە لەبارەى تۆ كە گوتراۋە لەپاست ئەم پىاۋەبەۋە كەمىكە كە كردوتە ئەم قسانە تىۋە دەسراندى كە لە كەسى ترمەۋە سىراۋەندۋەۋ، پۆژان فىرى ئەۋەتدەكەن كە لىى بىئاگا بوويت و، خودا پىشە سەرت بەرەۋ پەزامەندى خۆى ببات و، شمشىرت بجاتەۋە كىلانت لە راست شەپەكەتەۋە، تىتر خودا حافىز).

ئەم نامەيە تەنيا ۋەكو وىژەبەكى قازى پەۋانبىشرو خاۋەن لۆژىك ناھىنمەۋە، بەلكو بۆ دەرخستنى پەۋشتى جوانى ئەۋ ىشمە كە شايانى ئەۋەبە كە لە دىناى پەفتارى مەۋقايەتى سەركەۋتودا پەپەرەۋى لى بىكرىت

ناستهنگ و تهنگ و چه له مه

ئه گهر هيوایه ته زۆره كانى (سه لاحه ددين) دواى گرتنى (قدوس) له گهڵ نهو گه مارۆيه دلتەزێنهى دواى (عهككا) توشى هات پێكهوه بهوردی هاوسهنگ بكرين دهبينى كه (سه لاحه ددين) دواى جهنگى (عهككا) بۆى نهپه خساوه كه ميكا كامه رانى بهرچاو بكهوى، رهنگه ميره مسولمانه كان هاوپه يانيان كردبا له گه ليدا بۆ پشتيوانى، ئه گهر بهم سه يرييه ئهم كاره ساتهيان كردبايه كه ئه مه ته نيا قه ده ريكه توشيان هاتوهو (سه لاحه ددين) يش ته نيا يه كيكه لهوكه سانه كه ئهم قه ده ره ی توش هاتوه، بهلام ميره كان له ژير فرمانى هاندانى يه كيكياندا كۆبوونهوه، كه پێكهوه بهره وپوى (سه لاحه ددين) بلين: ميره كان بۆ شاره كانيان ده گه پێنهوه تا لهو شه په دوربكه نهوه كه هيچ قازانجى له بهرده وامبوونيدا نايه نريت.

(سه لاحه ددين) زانى ئهم قسه كه ره به ته نيا نهو كه ساني هه يه پشتى ده گرن. بۆيه دهنگى نه كر تا له سه ر رايه ك يه ك لاده بنه وه. پاشان بانگى قازى (بهاء الدين) كورپى (شداد) ى كرد،^(١) كه ناسۆرو خه مى هه لپێژى: وه پرسى يارى له مه ر بۆچونى

(١) خاوهنى كتيبي (النوادر السلطانية والحاسن اليوسفيه) يه، كه له مه ر ژياننامه ى (صلاح الدين) نوسيه ته و، نيمه له كتيبخانه كاندا زۆره، گرنگرين سرحاويه له مه ر (صلاح الدين) داو تهواو كه رى ميژوى (ابن اشير) له مه ر (صلاح الدين) داو، به زۆرى ژياننامه ى ئه و كاته ى ئه وى تێدايه كه دواى گرتنى (قدوس) وه ده كه ویتيموه نتيوان (٥٨٤ - ٥٨٩ ك) كه دوا ته منى ئه وه. هه رچهنده (ابن شداد) ميژوونوس نه بووه بهلام زۆر له راستنى يه ميژوه كان نيشان ده دات. ئهم قازى يه وهكو له (وفيات الاعيان) دا هاتوه (ابن خلكان) مامۆستای ئه و بووه له (موصل) داو، هاوپێشى دلتسۆزى باوكى (ابن خلكان) بووه، هه ر دوو كورپى يه ك هه رتيم بوون، ئه و خه لكى (موصل) بووه وو ئه و خه لكى هه ولير بووه، (ابن اشير) يش خه لكى جه زيره بووه، هه رسيكيان له يه ك سه رده مدا ژيان.

خۆیدا لێدەهات لەبارەى ئەم ناکۆکی و ناتەبابی یەدا، قازیش ناماژەى کرد کە میرەکان و قەرالەکان لەگەڵ سولتاندا کۆبێنەوه، ئەو خاوەن شان و شەوکهوتی بوو لە دۆلى ئەوانداو، نەبیوست جەلوی کارەکانی لەدەست دەریچى، بەلکو دەستی پێکردو دەیوت: (لەکاتی کدا پێغه مبهردا ﷺ تەنگەتاو دەبوو لە هەندێ گرفت و تەنگانەدا بۆ غەزا بەیعهتی مردنیان لەگەڵدا دەبەست، ئێمەش نزیکترین لەو بە پێغه مبهردى خودا دڵنەوازی خۆمان بکەین، پای ئەو یە لەتەك (الصخرة) دا کۆبێنەوه لەسەر رێپەوی سۆتند خۆری پێغه مبهردا ﷺ ئێمە بێینە سۆتند خۆری یەکتى و، زۆر نابات سەردە کەوین).

فەر مودهی پێغه مبهردى خودا ﷺ هۆکاری رابونەکی زیندو بوو لە سینەى گۆگراندو، دڵخۆشی خۆیان لەمەر ئەم بیستەدا راگەیاندا، (سەلاحەددین) دەرفەتى ئەم رابوونە نکاوێ قۆستەوه و تاریداو وتی: (خەلکێنە بزائن ئێوه ئیمپرو بەتەنیا لەشکری ئیسلامو، خوێن و سامانی مسولمانانی بەگەردنی ئێوه یە، کەس نیە جگە لە ئێوه جەنگ لەگەڵ ئەم دوژمنە دەسترییکەرە بکات، ئەگەر ئێوه پشت بکەنەوه بەواوێ ولاتی ئیسلام وەکو پەرێ لەژێر پێی ئەودا دەپێچرێتەوه، ئێوهش تەماشای دەکەن، سەرجهمی مسولمانان لە هەموو هەریمەکانی زەویدا هیوایان بە ئێوه یە، چۆن ئێوه سەرشۆریان دەکەن، خوداش بەلێنی سەرکەوتنی بە بەندەکانی داوه، کە بەسەر دوژمنیاندا زال دەکات و خودا لە پەیمانێ خۆیدا پاشگەز نایێتەوه)!

ئەو لە موصلدا لە (٥٤٩ ک - ١١٤٥ ز) لە دایک بووه، قازی قازیەکان بووه، لە زۆر لە جەنگەکاندا بەشداریبووه، لەگەڵ قازی (فاضل) و (قازی هەکاری)دا پشتیوانی خوازی (صلاح الدین) بوون. وە لە (٦٣٢ ک)دا لە (حەلب) مردووه. ئەو قازی سەربازگەى ئەو بووه هەم لە قودسدا، لە خوشی و ناخۆشیدا هاریکی سولتان بووه. (بروانه النوار السلطانية / تحقيق احمد ايشي)، ئێمە کورتان کردۆتەوه. وە (صلاح الدین) زۆر قازی تری کورد لە دەولتە کەیدا خزمەتکاری بووه وەکو قازی (صدالدین) کوری (عبدالمک) کوری دەرباسی کوردی کە لە (٥٦٦ ک)دا دەیکات پە قازی قاهەرە، لەسەر دەمی شا عادل دەبی بە (شیخ الشیوخ) (مشاهیر الکرد) سەیر بکە، سەرباری قازی (عی الدین ابو حامد)ی شەهەر زوری وەکو (ابن الاثیر) باسی کردووه. (وەرگێڕ)

ئەنجا سولتان گریاو، ھەموو گوئیگرانی خستە ژێر کاریگەرییەو، ھەموویان ووتیان: گەورەمان! ئێمە ھەموومان بەندەو خزمەتکاری تۆین، تۆ بوویت پەرور دەت کردین و گەورەت کردین و بەھرەو ەرت کردین، ئێمە تەنیا گەردنمان ھەبەو، ئەویش ئەو ەتا لەژێر دەستی تۆدایەو ئێمە واز لە سەر خستنی تۆ ناھێتین ھەتا دەمرین! ھەلۆیستە کە یەك لاگەرەو ەبوو، بەبەرە کەتی راویژی (بھاء الدین) پەوش و دۆخە کە بۆ پەوشەکی تر گۆپا، سولتان کە مانى لە خواردن گرتەبوو، چاوی گەش بوون، بانگی نان بەر (الیماط)ی کردوو ھەموویان بەدلى خۆش نانیان خواردوو سوربوون لەسەر نیازی خۆیان وەك خودا بیەوی کە ھێزی خەلکە کە سەقام گیر بکات، ھەواڵ ەات کە شاکانى خاچیەکان کەوتونە کیشە لەناو خۆیانداو دوبرەکی کەوتۆتە نیتوان دوو کەس لە گەورەکانیان لە سەر تەختى (بەیتول مەقدس) لە دواى سەرکەوتنیاندا، ئەم کیشەبە سەری کیشا بۆ دوژمنکاری و دەستدریژی کردنو (فلیپا ئۆگستوس) کە شای (فەرەنسا) بوو شامى چۆل کردو بە دڵ تەنگى یەو گەراپەو ەبۆ (ئەوروپا) و فەرمانى خۆی بۆ (شیردۆل - ریحارد) بەجى ھیشت کە شای (ئینگلتر)ا بوو، ئەمەش ھەمووی مانای سەرشۆڤى دەدات بەم گەلەبەو، مانای یەك ریزی و پشتگیری یەكترى دەدات بە مسولمانان. (ریچارد)ی ئینگلیزی بەر لەو ە سەیری کیشەى (مەسیح) بکات، لە بەرژەو ەندیەکانى خۆی دەپوانى ئەمەش ھانیدا بۆ ھێرشکردن، دلى بەمە خۆش بوو کە لە گرتى گەورەى پاشای فەرەنسى رزگارى بوو، وە بوو بەپیاوی خاوەن پایە کە لە تەواوی (ئەوروپا)دا دەنگى بلاییتەو، بەو مانایەى دواى مردنى شای (ئەلمانیا) و پاگردنى شای - فەرەنسى) ئەو لە بەرامبەرى (سەلاحەددین)دا دەو ەستیت، پالەوانەتى مەیدانى لەمەر ئەودا بلایۆو ە کە گومانى تیدا نەبى، بەلام نەك پالەوانەتى شاسارەکی جوامیر، وەك ھەندى لە نووسەرانی خۆشاوا بەم ناو ە وەسفی دەکەن تا لەرێزی (سەلاحەددین)دا دابینن! چونکە واقعی رووداو ەکان ئەو ە درەدەخات کە پادشا فیلەوان بوو، لەکاتی کدا لیبور دەبی دەرخستوو ەو جوامیری نواندوو ە تەنیا بۆ راوکردنى نیچیرەکی بوو، نەك لەبەر ئەو ە پیاو ەتى و

جوامیرییه که ده‌ییه‌خشیت. ئەمەش لەم نووسەرە ئەوروپییه شاراوێه کاتی لەمەر (پێچارد) هوه وتویهتی: ^(۱) (میرۆ قەرالە دەرەبەگە کافان لە سەدەکانی ناوەرێستدا لە

(۱) بێگومان (پۆشنیری) نەخشە بۆ گەلان دەکێشێو، پێگای مامەڵەکردنی نوعمەت لە گەڵ ڕوداوێکاندا دیاری دەکات، نایندەیی میللەت دەستیشان دەکات. پۆشنیری ئیسلامی ڕەسەن کە نایینی عیساو موساو ئیبراھیم نوحو، دواچار بوو نایینی (محمد ﷺ) ئەو ئومەتی ئیسلامی وایکرد شیتاوەکی ئەدگار وەرگری لە ژياندا، لە بیرو کردارو تیورو ڕەفتاردا، موسلمانان سەرەتا کاتی بەم پۆشنیریە پەرورەدە بوون نیوی گۆی زەویان نازاد کرد. شیخ (عبداللهی) (دەهلوی) سەرکردە سالی (۱۸۸۰ ز) وەکو لە کتێبی (کوردو کوردستان / نازشاک سافراستیان / ل: ۱۴۲) دا هاتوو (لە نوسراویکی نەتینی دا بۆ کۆنسولی بۆریانی راستی ناین و یوای گەلی کوردی بەم جۆرە باس کردوو: گەلی کورد گەلیکی جیاوازه، ئە نایینی خەلکی تر جیا، هەرەها یاساو دابو نەرتی جۆرەکی ترن}.

ئەمەش ناماژێه بۆ جیاوازی سایکۆلۆجی کۆمەڵایەتی گەلان. بەهەر حال ئیسلام ئەم قوتابخانەیه بوو کە توانی (صلاح الدین) دروست بکات و بیکات بەسەرکردەیهکی نمونەیی و، پالەوانی دنیای ئیسلامی لەسەر دەمی خۆیدا. جیاوازی (صلاح الدین) لەگەڵ سەرکردەکانی ترو سەرکردەکانی خۆر ناوا بۆ جۆری پۆشنیری دەگەرێت، ئەمەش لەیاد ناکەین کە بۆ ماوه وەرچەلە کیش پۆلی خۆی هیه هەر بەم پۆشنیریە توانی گەورەترین دەسەڵات پێکەوێتی و هەموو ڕەگەزو مەزەهەبی پێکەوێ کۆیکاتەو، خۆرەڵات لە دەست گەورەترین کارەسات ڕزگار بکات!

(ڕەفیق حلمی) لە یادداشت / ب ۲ / ج ۵ / ل ۳) دا لە لە خوار وێنە (صلاح الدین) دا نوسیویەتی: {سولتان (صلاح الدین) (تەییویی) جی ی شا نازی کوردو گەورە پارێزگارانێ خرا پەرستەکانی خۆرەڵات بەرامبەر بە هێرشێ عیسایی (خاچ) هەلگرەکانی خۆر ناوا} ئەگەر لەبەر ناتەبایی کورپو بنەمالە (صلاح الدین) ئەبوابە دەوڵەتە کە دەمایەو. وەکو (صالح قەفتان) لە (میژوی گەلی کورد / ل ۱۹۶) دا دەلی: {بە میژو ساغ بۆ ئەو هەتا میللەتی ئازاوی تی نەکوێ میژوی ئەم میللەتە لە خۆیەو ناگۆرێت، باری حوکمەتانیش بەو پێی یە بەبی ڕوداو لە خۆه تێک ناچی. جا حوکمەتی ئەییویش ئەو سا لەسەر ئەو پێو دانگە ڕۆشیتوو}.

گەورەترین نمونە لە سەر مەزنی (صلاح الدین) لای خۆرناواکان ئەوێه کە لە (مشاهیر الکرد / ل ۲۶) دا هاتوو: {کاتی ئیمپراتۆری ئەلمانیا هاتە سوریا، ویستی بچی سەردانی گۆری ئەم پالەوانە بکات و لە تەک گۆری ئەودا گریاو دەسکە گۆلەکی لەسەر داناو، پاشان لە وتارە کەیدا کە لە دیمەشقدا دای دەرێخت، کە: من دێخۆشم بە هاتنم بۆ وڵاتی کە پالەوانەکی وەکو (صلاح الدین) تییدا ژیاوه، ئەم پیاوێ کە بە دلیری و نازیەتی بەرزو بی وێنە بەسەر پیاوانی سەردەمی خۆیدا ژال بوو، تواناو شان و شکۆی گەیشتنە ناسۆ}.

(میر محمد علی) دەلی: {سەخاوەت و کەرەم بەخشندەیی ئەو لە ناستیدا بوو، دواي خۆی (۴۷) دیرھەمی بەجی هێشتبوو}.

و لە (مشاهیر الکرد / ل ۲۶) دا هاتوو: {لە میژوی میژوونساندا هاتوو کە ئەوێ خاچییەکانی سەرگەردان کردبوو لەبەرامبەر -صلاح الدین- دا نازیەتی و پیاوێتی و هیووی و جاھو پەیانپارێزی ئەویبوو}.

سایه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌عه‌ره‌به‌وه‌و، لاسایی‌کردنه‌وه‌یان ره‌وشتی زیرو سه‌ختییان باش بوو، گه‌وره‌و شاسوارانمان فی‌ری دل نه‌رمی و ره‌وشت جوانی بوون، بی‌ته‌وه‌ی شتی له‌ نازییه‌تییان له‌ ده‌ست بده‌ن، من گومانم له‌وه‌دا هه‌یه‌ که نه‌سپانی به‌ته‌نیا به‌توانی ئەم نمونه‌ کارتی‌کردنه‌ بینیت).

به‌ئێ کاریگه‌ری مسوڵمانان بۆ راست‌کردنه‌وه‌ی ره‌وشتی نه‌وروپیه‌کان وه‌کو نه‌وروپیه‌کان خوشیان باسیان کردوه‌ گومانی تیدا نیه‌، به‌لام هاوتاکانی (سه‌لاحه‌ددین) له‌ شاو قه‌راله‌کان له‌م شوین و ناسه‌واره‌ دورن، نه‌گه‌ر باسی (سه‌لاحه‌ددین) بکری که سوور بووه‌ له‌سه‌ر په‌یمان نه‌نجامدان، (پێچارد) مانای ئەم وه‌فایه‌ی نه‌زانیه‌، له‌کاتی‌کدا له‌ رووداوی (عه‌ککا)دا سه‌ره‌که‌وت و چووه‌ ناو شاره‌که‌وه‌ په‌یمانه‌که‌ی خسته‌ پشت گوێوه‌و، ته‌واوی مسوڵمانانی ناوی گرت که زیاتر له‌ (۳۰۰۰) مسوڵمان ده‌بوو، هه‌ر هه‌موویان شمشیری له‌ دژدا به‌کار هێنان، که‌واته‌: چۆن ده‌گوترێ ئەو نمونه‌ی ئەو شاسواریه‌ یه‌ که‌ پڕاله‌تی به‌باشتر له‌ (سه‌لاحه‌ددین)دا ده‌بینن.^(۱)

وه‌ میژوونوسانی (نه‌روپا) هه‌موویان نه‌وه‌ ده‌زانن که‌ نووسیویانه‌ له‌مه‌ر هه‌لۆیستی (سه‌لاحه‌ددین)دا له‌باره‌ی خاچ هه‌لگرانه‌وه‌ له‌ پوژی گرتنی (قودس)دا نه‌و لییان بو‌روا لێ یانی گه‌را که‌ بێ ترس باربکه‌ن و هه‌ر که‌سیش بی‌نیسته‌وه‌ له‌ سه‌رو مالی خۆی د‌نیا‌یه‌و، وه‌ نه‌وه‌ی ئەم په‌یمان‌شکینه‌ کردی له‌ راست مسوڵمانانی (عه‌ککا)دا (سه‌لاحه‌ددین)ی هاندا که‌ تۆله‌ له‌دیلی خاچیه‌کان بکاته‌وه‌ که‌ ژماره‌ی بن ده‌ستی نه‌و له‌ ژماره‌ی مسوڵمانه‌ شه‌هیده‌کان پتر بوو ناماژه‌ی ئەمه‌ی بۆ کرا، به‌لام ره‌فزی نه‌وه‌ی کرد که‌ په‌یمان شکینی له‌گه‌ل که‌سانێ دا بکات که‌ د‌نیا‌یی

(د: قاسم عبده قاسم) له (ماهية الحروب الصليبية / الكويت / ج: ۱ / ۱۸۹)دا ده‌نوسی: {صلاح الدين ده‌ولتی خۆی له‌سه‌ر یه‌کی‌تی نایه‌دۆزیو ته‌خلاقی جیهانی تیسلامی دامه‌زراند، که‌سایه‌تی نه‌و ره‌وشت و ناکاره‌ی هه‌بوو که‌ شایسته‌ی بکات بۆ بنیاتنانی ده‌ولتێ، که‌ له‌ پاکوری عێراقه‌وه‌ دیاره‌که‌و یه‌مه‌ن له‌ باشوردا درێژبیته‌وه‌و، له‌ خۆر تاواشدا هه‌تا نیل،} (وه‌رگێڕ)

(۱) الناصر صلاح الدين / د. عاشور / ۲۴۱.

پیداوێ لەسەر یاندا، چونکە ئەو پەیمان شکێنە بەلێن ناگەیه نێتە جێی خۆی، هەڵە
لە بۆ چوونی ئەودا نابێتە پاساو بۆ هەڵەکە! ئایا دواى ئەمە دەکری کە (رێچارد)
بەشا سوارەکی هاو شیوەی رەسە نێتیی (سەلاحەددین) حیساب بکەین؟!

(رێچارد) لە دڵیدا ئەم برۆایە دامەزرا کە دواى جەنگی (عەککا) قودس
دەگێژێتەوهو، سور بوو لەسەر ئەوێ کە چەند هەنگاوێکی گۆل بژێر کرابو بۆ ئەم
ناکامە چاوەروانکراوێ رای خۆی دەست پێ بکات، ئەنجا هەولێ گێژانەوێ
کەناری دەریا کە دا لە (عەککا) وە بۆ (عەسقلان) و ئەو گوندو شارانە
دەکەوتە سەر رێگای وێران و کاولی کردن.

بەلام (سەلاحەددین) شوێنی کەوت، ئەویش ناچار بوو رو لە شوێنێکی تری دور
لە سوپای (سەلاحەددین) بکاتوو پشتی بەو کەشتیگە لە فەرەنگی یە بەهەستی کە
بە تفاق و پیاوێ دەهاتن، ئەنجا (حەیفای) گرتوو پوی لە (قەیساریە) کردو،
لەوێوە چوو، (نەرسوف) و هێزەکی چاوەروان نەکرابو یارمەتی داو، لە دەوری
(نەرسوف) دا جەنگێکی گەرم قەوماو چارەنوسەکە داگیرکردنی شارە کە بوو لە
دواى گەڕانەوێ مسوڵماناندا.

داگیرکردنی (نەرسوف) لای فەرەنگەکان شوێنی حەشاردانى مەترسی بوو بۆ
سەرگیانی واتایی و ورە (المعنوی) سوپای ئیسلام. چاوگی ناپەرەزایی هەندێ لەو
میرانە بوو کە بە کشانەوێ تەواو جەنگە کەیان لە گەڵ خاچ پرستاندا کۆتایی پێ
بێنن و سولتان زۆر ماندوو شەکەت بوو، تا توانی پازیبان بکاتو، پێیان پراگەینە
کە ئەگەر ریزە کەیان لێک بترایئ مسۆگەر (رێچارد) هەڵدەکوێتە سەر
(بەیتولەقدس) و چاوەروانی وەلامی نەکرد کە بە پەلە هەلیکوئایە سەر
(عەسقلان) و، تا خاپوری بکات، تا نەبێتە چاوگی هێز بۆ دوژمنان لە کاتی
پەلاماری چاوەروانکراوی قودسدا.

بەلایەوێ دژوار بوو کە خەلکی لە شار بڕۆنە دەرو بەنرخترین شت کە هەول
دەدەن بیهێنەوه هەلی بگرن، مژدە ی پێدان هەر کە قودسیان گرت هەرچی لە

دەستیان داوێ پێیان بداتەو، لەناوێردنی (عەسقەلان) چاوگی تۆقینی خاچییەکان بوو، بۆیە زەوتیان دەکرد، تا بیکەنە بارەگایەکی بۆ بەرپەرێوەبردنی جەنگ و سود لەو خێرو بیرو ئازوقەیە سود وەرێگرن کە لەناویدا هەیە، نێمچە جیاپونەویەکی لەناو قەرالۆ شاکانی خاچییەکاندا قەوما، ئەمەش لە ئاکامی تەماعی سیاسییاندا، (کۆنراد) پەنای بردەبەر (سەلاحەددین) تابی بۆ هەوایەمانی ئەو لە پڕی شای ئینگلیزیدا، بەلام سولتان لە ئەنجامی ئەزموونە پڕ ژانەکانیدا زانی ئەوانە پەیمان پارێزێنو خاوەنی قسە نین بۆیە پێشنیارەکی پەسەند نەکرد.

گومانی سولتان هاتەدیو، بینی (رێچارد) کۆبوونەوی لەگەڵدا ساز دەکات، تا پلانەکی تازه داریژن، نیازی خۆیان گوت کە بەر لە کەژی زستاندا پەلاماری خۆیان دەست پێ بکەن، (رێچارد) چوو (الرملة) و (اللد) کە بە رێگای (بیت المقدس) دا بوو، (رێچارد) هەرچی سود بە دوژمن بگەیەنێ لایبرد، بەمەش لایەکی مەترسییە چاوەڕوانکراوەکانی بێ ترس کردو بەرەو (بیت المقدس) کەوتە رێگا و تفاقەکی باشی بۆ بەرگری نامادەکرد، (شیر دل - قلب الاسد) لەناو سوپاکەیدا هەستەکی دینی بینی، لەو هەستە دینییه دەچوو کە پایای کاتۆلیکی لە هەڵمەتی یەكەمدا زیندوی کردەو، کاتی غەزای کرد، رەهبانەکان لەپێشمهوه دەڕۆشتن (ئینجیل)یان دەخوێندو خاچیان هەڵدەگرت، سوپاکە زۆر بە پەلە نەڕۆشت بۆ مەبەستەکی، کە لە رێگادا مایەو، وەك بلیتی پشووی دەدەن بۆ نامادەبوون بۆ هەلوێستەکی چاوەڕێکراو.^(۱)

(۱) دکتۆر (مصطفی عمود) لە کتێبەکییدا (اکفویة اليسار الاسلامی / دار المعارف / ل ۷) دا دەنوێت: {... ستالین کەمپساکانی رووخاندو رەهبانەکانی گرتو کە شیشەکانی شار بە دەرکرد، فیزیوونی دینی لە قوتابخانەکاندا هەلۆشاندهو، نیلحادی کردە مەرچەکانی سەرەکی ئەندامەتی لە حیزبدا بارو دۆخەکە بەردەوام بوو، تا ستالین توشی هەلوێستەکی چارەنوس ساز بوو لە جەنگیدا لەگەڵ ئەلمانیدا، هەموو هاوسەنگی یەکان ناوێر بوونەو کاتی بینی جوتیاری روسی پشتی لە دۆژمن دەکات کە بۆ بێهەنگی و بۆچی بێ، لە کاتیئێکدا سەركردهی گشتی پیتی دەلی: تاخیرەتو زینتو بوونەو دواى مردن نییە، هیچ پلەو نێمیتازێ بۆ شەهید نیە بە سەرنایاکدا، بەلکو هەموو دەچنە وە ژێر خاك پاشان بەرگری لە چو لەکێ بکات ... شیوعییەت پێتازی رەسمی دەولەتەو، دەبینی نیشتمان پەرورەو، گەل پەرورەو

نہمەش زەمینە ی بۆ (سەلاحەددین) سازدا شوینە پوخواوەکانی شورەکانی شار قایم بکاتەو، بەلکو دەستیکرد بە دروستکردنەوێ شورەیکە تازەو بەدەستی خۆی کارەکی بەسەر میرەکاندا داوەشکرد، تا هەر میرێک لایەکی دیاریکراوی شورەکە چاودێری بکات و بە ورە کاریکەن و ماندووبوونیان پێ نەزانیت، بەو ھۆیە شورە قایمەکە بەرزکرایەو وەک بلێنی شورەکی نوێ بیت، نەک هەر شورە شوینی بایەخی سولتان بوو، بەلکو دەستیکرد بە ھەلکەندنی سەنگەر لە دەوریدا تا ببیتە کۆسپ و تەگەرە لە بەرامبەر پەلاماری چاوەڕێکراودا.

میژوونووسان دەگێڕنەوێ کە سولتانی گەرە لەگەڵ مندالی خۆی و منالەکانی و ناودارانی خێزانەکی خۆی بەردیان دەبرد، تا نمونە ی دلێرانە ببیتەو لە خێرای تەواوکردندا، فەقیھو زاناکان دەیانبینی سولتان لە ماندووتیان ئارەقە ی لێ ھەڵدەچۆراو رایانکرد کە کاری لەگەڵدا بکەن و، بەدەمیش قورئانیان دەخویندەو! وەک بلێنی خوداوەند وەلامی بانگی ئەو کەسانە ی داویتەو کە لە ڕیگای ئەودا وەک یەک ریز دەجەنگن، وەک بلێنی دیوارەکی ریزکراوی بینایەکن.

کاتی (ریچارد) بینی بەزویی شورەکە بلند دەکری و سەنگەر ھەلکەنراوە ترساو لەدەلی خۆیدا وتی: ئەگەر پوالتەکە ی شاوی لێ کرابی ئە ی لەناوەودا دەبی

دواکەوتوی و کۆنەپەرستی، کەواتە ھەموو شتێ بۆ دۆزەخ ... مادام ئازاو ترسێک لە مردندا وەکو یەکتەر بن و زیندوونەوێ پرسینەو نەبیت.

لە بەرامبەر ئەم تیشکانە ترسناکە دا ستالین بینی ناچارە کە چالاکی بۆ جوتیارەکان بگێڕیتەو، دان بە بوونی پتووستی کەلتسا دابن و، دەرگاکی کەلتساکان بۆ نوێ بکاتەو، چەوسانەو لەسەر پیاوانی دین لاابات و، زیاتر لەمەش ھەستی نیشتمانی و نەتەوێی ھانبادات ئەمە ی بە ناچارییەو کرد ھەر چەندە لەگەڵ بیر کرنەو کەیدا وەکو شیوعییەکی مارکسی دژ دەھاتەو، زانیاریەکان لە مۆسکۆ وە لە داھاتوودا بۆ ھەموو شانە نەیتییەکان لە تەواوی وەلاتدا گۆرا کە جەنگ لەگەڵ دیندا نەکەنەو، ئەم وەلامە ناسایی یە بەدەنەو کە مەسەلە ی دین لە تایدوژبای مارکسیدا پاس نەکراو، شیوعییەت لەگەڵ مەسەلە ی پروا بوون بە خودا دژایەتی نیە، بەلکو مەبەستی دادویری کۆمەلایەتی و جەنگی زەوت کردنەو، ئومەمی یەت دژی نیشتمانی نیە}.

نەمەش بە تەواوی ئەو دەسلەیتی کە ئاین بە ھێزترین غەریزەو ھاندەرە لە ئار تەواوی غەریزەو پەمەکیەکانی ئاو دەروندا! (وەرگێڕ)

هاندراوان بۆ بەرگری، حالیان چۆن بێ کە بەهێزترین تفاق و بەتواناترین پیاویان لە گەلدا، پاشان کشانەوی بە باش زانی و بەرەو (الرملة) کشاوە زانی بالۆرە بۆ هیوايەك دەلێ کە هێنانەدی ئەستەمە.

میژوونوسان بە درێژی باسیان لە زۆری لە ئاگرەستەکان زۆر کردووە جووانترینیان ئەویە کە (ریچارد) پێشنیاری دەکات کە سولتان خوشکەکی خۆی (جوانا) شا بۆ (شا عادل) ی برای بخوازێت کە یاری دەی بۆ ناشتییهکی یەكجاری بدات و ئەم دوو هاوسەرە پێکەوێ حوکی (بیت المقدس) ی بکەن، لە میانەى مسولمانان و مەسیحیەکاندا دابەش ببێت، (شا عادل) پێشوازی لەم پێشنیارە کرد کە پیاوی دوووەمە دواى (سەلاحەددین) لە شەرەکاندا، دلێری و جوامێرییەکی نواند کە پەرەکانی میژوو بەرپێزو سەیرەو دەگێژنەو، بەلام (شازادە) کەشیشەکان هەرەشەیان لێی کرد کە لەبەهشتی مەسیح دا دەری دەکەن، (سەلاحەددین) یش لەمەویدەر هەستی بە مە دەکرد و دەیزانی ئەگەرچی رازی بوونی خۆی پاگیانداوە وەکو (شیر دل) بیری لێدەکاتەو ئەم کارە ئەوەندە ناسان نییە، ئەگەر ئیسلامیش پێگا بە شا (عادل) بدات ببێتە هاوسەری شازادەکی خاچییهکان، توندپەرەو کەشیشەکان ئەمە دەکەنە سەرچاوەی ئەفرینەکی هەمیشەیی!

بەلام ئەم پێشنیارە هەر چەندە نەهاتەدی، بەلام ئەو دەردەخات کە شای (ئینگلیز) بێزار بووبو، دیسان ئەمە دەردەخات، کە مەسەلەکە لای شیردل سەر سەختی خاچەپرستان و دەرکردنی مسولمانان نییە، بەلکو مەسەلەکە لەسەر جاھو دەسەلاتە، کە بەر لە هاتنیدا جەختی لەسەر کردونەو، گەورەترینی ئاواتەکانی لەسەر ئەم دوانە دامەزراندو، کەچی لە هەوا زیاتر دەستی نەکووت.

(کاتی - ریچارد) بۆ (عەسقەلان) کشایەو، دەستی بە بنیاتنانی شۆرەتیک کرد کە هاویشیوەی شۆرەى (قودس) بیت، تا لە شارەکەدا یەك بارەگای دنیسا دروست بکات و، بکریته ناوچەکی ستراتیژی و هەرەشەبێ بۆ سەر ئەو نازوقە و بژێویەکی دەهینزێتە قودس، ئەنجا هەلسا نامەى بۆ میرو قەرالەکانی خاچەپرستان

پهوانه کرد، تا له گهلیدا کۆبینهوه تا چهند ولاتێ دیاری بکهن تایبته بێ به ههموو پادشاکانهوه، کۆنگرهیهکی گهوره سازکرا، که پالنهوانه ناودارهکان لهناویدا بهشدار بوون و پهوتی بههێز بۆ (کونراد) بوو، که بۆ پادشایهتی (قودس) بیالئوریت، چونکه بهنازاو دلیر ناسراوه، ئهم پیرهوهش جیگای دلخۆشی (شیر دل) نهبوو لهناخیدا، که ههزی دهکرد ئهو پالنهوانی دهستیشان کرابایه، بهلام نهیوست لهگهڵ نارهزوی دژ بوهستی که شوینی کۆبوونهوهی غهیری سوپای خۆیهتیو ئهمهی لهدلدا پاراست.

زۆری نهبرد (کونراد) دهستهکی نهناسراو تیرۆری کردو، میژوونووسانیش له یادکردنی بکوژ و اقیان و پماوه، ههندی بۆ ئهوه دهچن گه (شیر دل) بۆسهی بۆ نایبتهوهو پیلانی لیگیپرای، ههندی دهلین، ئیسماعیلییهکان تۆلای رابردوویان لیسهندوه که ئهوان خۆراگرینو، له ههلیکدا به دزیهوه کوشتویانه، ههیه دهلی: سولتان ئهم پیلانهی بۆ داناو نهغامیدا.

پای دواهی لاوازترین پایه، چونکه (سهلاحهددین) قهت پهناهی نهبردۆته بهر پیلانگیتپی و پهشهکوژی (الاغتیال - تیرۆر) و شاسواری ئهو شاهیدی بیتاوانی ئهو دههات و قهت رابردوش دهستی بۆ ئهم جۆره کارانه نهبردوه، نهغما ئهو دهیزانی (کونراد) نهیاری سهرسهختی (شیر دل)ه، چۆن ئهو ههلهدهستی دلێ دوژمنی خۆی خۆش دهکات که یهکهه دوژمنی (سهلاحهددین)ه! وهکو برادهرانی (سهلاحهددین) خۆشیان لهگهڵ (سهلاحهددین)دا بوونو، دواي ئهو ژياننامهی ئهویان نووسیوهتهوه کوشتنی (کونراد)ی به هۆکاریکی تری دلّه پاوکییهکی نوێ ژماردوه، راسته ئاماژهی تاوانبارکردن بۆ (شیر دل) دهکیشری، به راستی ههردوو بکوژهکانی دانیان بهمه داناوه لهکاتی وهلامدانوهیاندا، قسه ئهوهیه ئهوانه دهلهسه دهکهن تا گومان لهسهه بابای پلانگیتپی راستهقینه لایهن: شوینی ورد بوونهوهیه نهگهرچی راستهکهی ئهوهیه ئهم دوانه ئیسماعیلی (باطنی) توند پهویونه، بهلام دوژمنایهتی توندی ئیسماعیلییهکانو (سهلاحهددین) سولتانی مهنع دهکات که ئهوانه بکاته

نامرازی کوشتو ناپاکی کردن، چون نهو له نهوان دلنیا بووه، نه م کۆمه‌لانه ده‌یان پلانیان بۆ کوشتنی نهو به‌دزیسه‌وه داپشت، به‌لام هه‌موویان فه‌شه‌لیان هیتا^(۱).

نهو جه‌نگو شه‌پانه‌ی دوا‌ی تیروژکردنه که له‌نیوان مسو‌لتمانان و (رێ‌چارد) قه‌وما ده‌روازه‌ی هیوا‌ی به‌پودانه‌کردنه‌وه، به‌لکو زیاتر نا‌ئومێدی کردن، هه‌ر چه‌نده مسو‌لتمانان به‌هۆ‌ی نه‌م کاره‌ساتانه له‌و پووداوه یه‌ک به‌دوا‌یه‌کاندا توشیان هات، نهو ئازایه‌تی‌ه‌ی نو‌اندییان بۆ پاراستنی قودس بووه شوینی غه‌وونه پێهیناوه، پا‌له‌وانه‌کان له‌کاتی رۆیشتنی سوپای فه‌ره‌نگیدا له (عه‌سقه‌لان) هه‌و بۆ (بیت المقدس) سه‌ریان نایه‌ دیوانو به‌رله‌وه‌ی هه‌ردولا تیک ئالین زۆریان له‌ده‌ستداو، نه‌وێران به‌چه‌ ناو شاره‌وه.

پاشان هه‌وا‌ل هات که نهو کاروانه‌ی له‌(یافا) وه‌ ده‌هات و بژێوی و ئازوقه‌ی پێویستی هه‌لگرتبوو (میر به‌دره‌ ددین دل‌هرم) که یه‌کێ بوو له‌ سه‌رکرده‌ی مسو‌لتمانان ده‌ستی به‌سه‌ردا به‌سه‌ردا گرتوه‌وه.

له‌ دوا‌ی شه‌پنکدا که هه‌رچی پێویستی بوو له‌ده‌ستی دان^(۲).

(۱) ئیسماعیلییه‌کان وه‌کو (المنجد فی الاعلام) دا هاتوه: نه‌وانه‌ن ده‌لێن: {دوا‌ی (ته‌بو جه‌غفه‌ری صادق) (ر) هه‌زهره‌ی ئیسماعیل ئیمامه‌و، نه‌وانه له‌م قه‌سبه‌ دا نه‌بێ له‌ مه‌زه‌به‌ ئیسلامیه‌کانی تر جیاواز نه‌بون، هه‌تا خه‌لافه‌تی (المستنصر)ی فاتیمی هات، دوا‌ی نه‌وه‌ی کوپه‌که‌ی (احمد مکه‌ستعلی) خه‌لافه‌تی وه‌رگرت کۆمه‌له‌ی ئیسماعیلی جیا‌بونه‌وه که (حسن) کوپی (صباح) راب‌ه‌پایه‌تی ده‌کردن و، به‌یه‌تیان به‌ (نزار)ی برا‌که‌یه‌وه کرد، دوا‌ی نه‌وه‌ی شو‌رشیان له‌ نه‌سکه‌نده‌رونه سه‌ری نه‌گرت (حسن) بۆ (قلعه‌ الموت) رۆیششت. کاتی (حسن بن عه‌مد) سه‌روژی (نزار)یه‌کان له (۵۵۸ هـ / ۱۱۶۲ ز) دا هه‌له‌وه‌شانه‌وه‌ی دروشه‌ نایه‌یه‌کانی را‌گه‌یاندا، هه‌م قه‌ده‌غه‌کردنی فه‌زه‌کان، نژایه‌کان یان هه‌شاشیه‌کان له‌ یارانی مه‌زه‌به‌ی ئیسماعیلی فاتیمی جیا‌بونه‌وه، که‌چی تا ئیمرو‌ش نا‌وی (اسماعیلیه) هه‌له‌گرن. نه‌وانه به‌په‌روانی نا‌غا خان، به‌لام نه‌وانی تر به‌ (البه‌ره) و (السبغة) ناسرا‌ون. هه‌ندێ ده‌لێن: (الباطنیه) چونکه‌ یروایان وایه‌ هه‌موو دیاره‌یه‌ی نا‌و جه‌رگی خو‌ی هه‌یه وه‌ گوتراوه یه‌که‌جار (میعون الق‌داح) که په‌روهرده‌که‌ری ئیسماعیل بووه به‌ دروستکردنی نه‌م په‌وته هه‌لسا بێت. نه‌م په‌وته به‌ فیداکارو خو‌یه‌خش له‌ میژوودا ناسرا‌ون. به‌لام زۆری له‌ میژوونسان نه‌م تو‌مه‌ته له‌سه‌ر (میعون) لاده‌یه‌ن. (وه‌رگرت)

(۲) به‌پێی (تعلیقات)ی (احمد ایشی) له‌سه‌ر (النوادر السلطانیة) دا: سو‌لتان سو‌رده‌بی له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که نا‌بێ (عه‌سقه‌لان) به‌ ده‌ست فه‌ره‌نگه‌وه بێتی، چونکه‌ له‌وه ده‌ترسا جاره‌کی تر هه‌ولێ دا‌گیرکردنه‌وه‌ی میسر به‌دریت (ل ۶۰۴). له (تعلیق) (ل: ۱۲۹) دا هاتوه له‌سه‌ر وشه‌ی (یل‌هرم): مه‌ (بدرالدین دل‌هرم) سه‌رکرده‌کی

بۆیه (پێچارد) سوربوو لەسەر ئەوەی کە سوپاکەى لە (بیت نوبە) دا پابگری و نەپواتە ناو شارەوه، کاتێ دو دلتی بەتەواوی ئاشکرا دەرخست و یستى سوپا بەوه سەرقال بکات لە گەپانەوه کە هەندئ تیبی سوپای پەوانەى میان (میسر) و (شام) کرد بۆ ئەوەی پێیگری، ئەمەش بۆ ئەو ئاسان بوو بێتەوهی بەزویى هیژشى خۆی بۆ (بیت المقدس) دەست پێ بکات (سەلاحەددین) لە ناردنی سوپا بە شوین ئەو بۆسە چیانەدا دوا نەکووت و زۆری لە میرەکانی بۆ لابردنی مەترسییە کە پەوانە کرد. ئەگەر (پێچارد) لە پەلاماردانی کاروانەکی گەورەدا سەرکەوتبێ و (۵۰۰) پالەوانی لەناودا یەخسێر کردبێ، لە شەپە کەیدا سوپایەکی زۆری بە کوشت چو، جگە لە کەل و پەلی قافلە کە چى بۆ قەرەبوو نەبۆو کە زۆریکی سەرنج پراکێش بوو، بەلام نازوقە نرخى هەر چەندە ک بێ، جیگای پالەوانان ناگریتەوه لە هیچ شتیدا، چونکە دواى مردن پێی زیندو نابنەوه، بەلام سوپا بە تفاق و جەبهوه ئەگەر نەمان، دەتوانرێ بەیترینەوه.

(سەلاحەددین) سەری لەم هەوالە سوپا کە باسی لەو زیانانە دەکرد، بەلام نەیتوانی (بیت المقدس) چۆل بکات، چونکە لە بەرامبەر گرتنەوهی قودسدا جاریکی تر لەلایەن فەرەنگەکانەوه هەموو رووداوی ئەوه کەمترەو، لە بەرامبەر

تورکمانی بووه. وشەى (دلدرم) لە (یلدرم)ی تورکییموه هاتو واته (تیشقە). لە (ل: ۳۷۱) دا هاتووه: (لە چەرەکانی ناوەراستدا دەسلاتی جیهانی ئیسلامی لەبەردەستی غەیرە عەرەبەکاندا بووه، وەکو سلجوقی تورکمانی و ئەتابەکو زنگی تورکی و ئەییوبییه کوردەکان و مەمالیکەکانی دەریایی تورک و بورجییهتی چرکس، هەر ئەوان بوون دژی خاچپەکان و تەتار و مەگۆلەکان جەنگاون). هەتا (فاتیمیەکان حسیابی غەیری عەرەبیان بۆ دەکریت. بەلام بە هۆی جەنگی خێلەکی و بنەمالەیی بەهێز نەماونەوه) و بە پێی (المنجد فی الاعلام): (چرکس یان شرکس) گەلێ بوون پابردوو لە باکووری خۆرئاوای قفقاس و کەناری خۆرەلاتی دەریایی رەوشەوه دانیشتون و زۆریان بۆ تورکیا و سوریا و ئێرەن چوون). وە (سەلجوقەکان) بەپێی (المنجد فی الاعلام) تورکمانن. ئێرەدا (تورکمانی) هۆزەکی تورکین کە تەتەر داگیر یان دەکات و هەر لە سەدهی (۱۲) بە تورکمان ناسراون. هەرچی (تورکە) لە سەدهی (۱۱) دا لە تورکستان و ئەنادۆلدا نیشتەجێ بوون و غەزنەوییهکانیان شکاندوو، کە تورک بوون. بەلام ئەییوبییهکان هەزبانێن لە (دوین)ی ئێراندا زیان خێلێکی کوردی بوون لە نازەرییاندا. وەکو پابردوو باسماکر (مێژووی کورد و کوردستان) شکر الله بابان. (وەرگێتی)

دودلێ و درپۆنگی (پێچارد) بۆ چوێ ناو قدوس ناکۆکی کەوتە ناو سوپای خۆی و سوپای تری، کە لیڤە لەوێ کەوتبوونە گەلییەوه، بینیان کە ئەم کارە گالته بازارپێوه ئەم کارە بەدل ناکریت.

بەلام (پێچارد) لە چارەنۆسه کە ترساو بە ناتۆمیدییهوه دەستی بە کشانەوه کرد لە چوێ ناو شارەکه‌دا. ئەمەش مژدەى هیوا بوو بۆ مسوڵمانان، تا (سەلاحەددین) بە بیستنی ئەم هەوالە فرمانی بە کردنی نوێژی سوپاسگوزاری کردو مسوڵمانانیش بە دلخۆشی و کامەرانییهوه ئەنجامیاندا.

لیڤەدا درپۆه بەو ناگریسته نادەین کە لەمیانەى هەردوولادا سازکراوه بۆ گەیشتن بە دوا پێگە چاره، ئەوەندە کیفایەتە کە بلێن (پێچارد) وازی لە داخوازی خۆی هێنا کە حوکمی قدوس بوو قایل بوو کە بریار بەدرێ فەرەنگەکان مافی خۆیانە پارێزگاری لە شوێنە پێرۆزه‌کان بکەو لەگەڵ دابین کردنی ئازادی حەج و سەردان بۆ ئەوانەى کە لە خۆر ئاواوه دێن، و ئەم ئازادییەش بەر لە هەڵمەتى یەکه‌جار بریاری لەسەر درابوو.

تەنیا ئەمە بۆ جەخت لەسەر کردنەوه‌ی پابردو بوو، (پێچارد) ئەو مەرجەى دانا، کە (عەسقلان) لەژێر دەسەلاتی (فەرەنگەکان) دا بیټ، بەلام سولتان قایل نەبوو، ئەم مەسەلەیه ناستەنگەکی درکاوی بوو لە ناگریسته‌که‌دا، ئەوکاتە لەبەر جەنگی خاچ پرستاندا بوو، ئەنجا سولتان پوی لە (یافا) کردو جەنگێکی گەرمی تێدا قەوماو بەپێی نەخشەیه‌کی کێشراو دواى گەیشتنی کۆمەکی بە دوژمنان دەنگی ناپەرەزایی جەنگ لەوانەى بیزاربوون، کە لەبەردەم (سەلاحەددین) دا بەرز بۆوه مسوڵمانان کشانەوه، بەلام ئەو رقی خۆی خواردەوهو خۆی راگرت.

ئەنجا (پێچارد) نەخۆش کەوت لە (یافا) داو، سولتان ویستی مامەلەکی جوانی لەگەڵدا بکات، ئەوه بوو غایندەى خۆی نارد کە لە تەندروستییه‌که‌ی پێرسى و دەرمان و میوه بەفری بۆ بیات.

ئەم ئاۋرېدانە مەروۇبىيە زەمىنەى بۇ پىڭگاي پىڭكەۋتەنەۋەكە خۇشكردو ئاشتى
كۆتايى بەسترا كە ئەۋەى دىارى كرددەبى خاچىيەكان دەسەلاتىيان بەسەر ناۋچەى
كەنارەكەدا ھەبى لە (صور) ھە بۇ (يافا)، بەلام (عەسقىلان) بۇ مەسولمانان
دەگەرپىتەۋە، دىسانەۋە شوپنە پىرۋزەكانىش بە دەست ئەۋانەۋە دەبىت، لەگەن
زامەنكردنى ئازادى سەردان كرددو ھەج بۇ مەسىحىيەكانو داۋاى باجو سەرانەيان
لەئناكرى ئەم مەرجانە تواناى بە (سەلاھەددىن) بەخشى كە دەست بە (بىت
المقدس) ھە بگرى ۋە دەست بەسەر (عەسقىلان) دا بگرى كە ناۋچەىكى جوگرافى
ھەستىارە، بەلام پەۋشەكە لەمە زىاتر ھەلى بۇ نەپەخساند، ۋەك بلىتى وىستى لەم
ئاگرەستە پىيار لەسەردراۋەدا ئاگرى تۈپەى نەياران و بەرھەستكارانى سۈپاكەى
بكوژنىتەۋە.

ههروا بواری بۆ بسازی بۆ قهره بوو کړدنه وهی ئه وه نه فیه رو تفاقه ی له دهستی
چووه و پوښتووه. نه وهی راستی بڼ هه ردوو لی بهم ناشتییه زوړ کامه ران و دلشاد
بوون، وهك بلیتی قسه ی ئه م شاعیره بلینه وه:

ما الحرب الا ما علمتم و ذقتمو

وما هو عنهما بالحديث المرجم

كوژانەوہى چرايەكە

ئىستاكە كاتى ئەو ھاتوۋە لەمەر دوا كوژانەوہى چرا لە ژيانى ئەم پالەوانە جوامىرە بدویم، نازانم بۆ چى ئەوئەندە ھەست بە نازارى جەرگېر دەكەم وەك بلىتى بەراستى من بە چاوى خۆم ئەو دەيىنم كە چراكە لە دواھەناسەدايە، چونكە خۆم لەگەل ژيانى (سەلاھەددىن)دا پۆشتووم و دەزانم كە زىندوۋە لەبەردەم مندا خۆى نواندوۋە، ئەو ھەلۆيستانەى دەيىنم كە لەسەر كاغەز دەينووسم وەك بلىتى بە چاوى سەرم لە مەيدانى ژياندا بەرچاوم دەكەوى، من گشت ناچاركردىن لە ناچاركردىن ئەو بەچاوى ئەندىشەم ئاسەوارى، يان لەسەر دەم وچاوى ئەودا دەيىنم، كاتى بەم باسە گەيشتم بە خەيالەم داھات كە من لە نزيكەوہ كۆتايى ئەم پالەوانە دەيىنم و ھەست بەم پشكۆيە بە نازارە دەكەم لە دالدا كە دادەگيرسى وەكو داخ و ئۆفك بۆ ئەو تەمەنە پر لە دېك و دالەى لە بەرامبەر گەردەلوول و پەشەباكان بەسەرى برد بۆ بەرگريكردن لە ئىسلام.

زۆرم ھەولدا كە ھەستى خۆم ھيۆر بىكەمەوہ، بەلام بى سودبو، كاتى ئەو ديمەنەم خویندەوہ كە قازى (بھاء الدين شەداد) نووسى بووى لەمەر حالەتى خەلكدا لەكاتى ھاتنى ھەواللى شىن و زارى ئەم پالەوانە مەزەندا، تا ئەوپەرى ھەستم شلەژاۋ، ھەستم دەگرد كە بەراستى من يەككىكم لەو كەسانەى قازى (ابن شەداد) لە بارەيانەوہ دەلىتى؛^(۱)

(ئەمە پۆژىك بوو لەو كاتەوہ ئىسلام و مەسولمانان خولەفاى راشىدىيان لەدەستدا كارەساتى ئاوايان توش نەھاتەوہو، قەلا و ولات و دنيا ھەمووى گرتەوہ، كەبەس

خوا بۆ خۆی دەرزانێ، به‌خودا له‌ هه‌ندێ که‌سم ده‌بیست که‌ خوزگه‌ی ئه‌وه‌یان ده‌خواست ئه‌وان فیدای ئه‌وبیان، من به‌ خۆم خه‌لکی ده‌مزانێ ئه‌گه‌ر خۆبه‌خشین کرابایه‌ خۆیان به‌ ئه‌و ده‌به‌خشی. ^(۱)

(ابن شداد) به‌کورتی به‌سه‌ردا تێده‌په‌رپێ، چونکه‌ په‌وانبێژی و پازاندنه‌وه‌ نازانێ، به‌لکو چی بیهیوه‌ ئه‌وه‌ باس ده‌کات بۆ زێده‌په‌وی کردن، هه‌رکەس له‌ ئاگره‌ستی (سه‌لاحه‌ددین) تێبگات له‌ (الرمله‌)دا ده‌زانێ، که‌ ئازاری ده‌رونی ئه‌و یارمه‌تیده‌ری نه‌خۆشیه‌که‌ی بووه‌ بۆ سه‌ر ژیانی، چونکه‌ ئه‌م ناشتی یه‌ له‌ دیدهی ئه‌ودا هه‌ناسه‌ دانێ بووه‌ بۆ مسوڵمانان له‌م به‌لایه‌ به‌رده‌وامه‌دا، بۆیه‌ (سه‌لاحه‌ددین) په‌سه‌ندی کرد.

به‌لام له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ خه‌م و په‌ژاره‌یه‌ک بوو بۆ ئه‌م پاله‌وانه‌، چونکه‌ ته‌نیا بپروای به‌ ده‌رکردنی یه‌کجاری دوژمنانی هه‌بوو له‌ ولاتی مسوڵماناندا که‌ به‌ ناهه‌ق هاتوون داگیریان کردوه‌، ته‌نیا بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش شمشیری هه‌لگرتبو، کاتی مه‌سه‌له‌ی ناشتی هات به‌ مه‌رجه‌کانییه‌وه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌م مه‌به‌سته‌دا تێکی نه‌ده‌کرده‌وه‌، پرسیار له‌و ئازار و ژانه‌ ده‌رونییه‌ی لێ نه‌ده‌کرا که‌ ئه‌م پاله‌وانه‌ له‌ناخیدا کپی کردبو، نه‌جا خۆشی نه‌یده‌ویست ئه‌م خه‌مه‌ بۆ خه‌لکی ده‌رویه‌ری هه‌لپێژیت، تا

(۱) ماوه‌ی حوکمی له‌ میسردا (۲۴) ساڵ بوو له‌وانه‌ (۱۹) ساڵ له‌ شام بوو، (۱۷) کوپو کچی به‌چێه‌شتو، ده‌وله‌تی ئه‌بیوی دوا‌ی ئه‌و له‌ (۵۶۹ ک - ۶۵۲ ک) ده‌وامی کرد، نه‌جا ده‌سه‌لات که‌وته‌ ده‌ستی مه‌مالیکه‌کانه‌وه‌، به‌سه‌رکردایه‌تی (مظفر قوتوز) له‌ (۶۵۷ ک)دا.

لێزه‌دا ده‌مه‌وی و سه‌یت و پاسپارده‌ی (صلاح الدین) بنوسم که‌ بۆ کوپه‌که‌ی (الظاهر)ی ده‌کات و له‌شویتی خۆیدا دایده‌نی: {و سه‌یت پێ ده‌کەم به‌ ته‌قوای خوای گه‌وره‌، که‌سه‌ر چاوه‌ی هه‌مرو چاکه‌یه‌که‌، فه‌رمانت پێ ده‌کەم به‌وه‌ی خوا فه‌رمانی پێکردوه‌، ئه‌مه‌ هۆی یزگاری تزیه‌، ئاگادارت ده‌کەمه‌وه‌ له‌ خوێن پێژی، نه‌که‌ی ده‌ست به‌مه‌ی ناوی بیکه‌ی به‌ پێشه‌، خوێ - ناخه‌وی، وه‌سه‌یت پێ ده‌کەم دلی خه‌لکت رابگره‌و، له‌ بارودۆخیان بنواړه‌، تۆ ئه‌مه‌ینداری منی و ئه‌مه‌ینداری خوای له‌ زه‌ویدا، وه‌سه‌یت پێ دلی مه‌رو قه‌راڵ و گه‌وره‌ پیاوانی ده‌وله‌ت رابگره‌، من ته‌نیا به‌ مشور خۆری خه‌لکی به‌مه‌ گه‌یشتم و کینه‌ له‌ کس دامه‌گره‌، مه‌ردن که‌س ناهێتته‌مه‌وه‌، خۆت له‌وه‌ بپاریزه‌ له‌ نێوان تۆو خه‌لکدا، چونکه‌ خوا به‌ یازیکردنی ئه‌وان نه‌بی لیت خۆش نابیت، ئه‌وه‌ی له‌ نێوان تۆو خوادا هه‌یه‌ به‌ گه‌رانه‌وه‌ت بۆ لای ئه‌و لیت ده‌بوری ئه‌و به‌خشنده‌یه‌}.

(النواد السلطانية / تحقیق احمد ایش / ل: ۴۰۸ / ج ۱۲ / ۲۰۰۵ / دیمشق). (وه‌رگێتی)

ئەوانیش بەم خەفەتەو گەرتار نەکات، ئەو دەچوووە پراو خوارەنى دەبەخشیو، دیاری زۆری دەناردو، گوئی لە قسەى ئایینی و شیعری هەست بزوتین دەگرت، وەك بلیتی دڵ و دەرونی ئارامەو کەیف خۆشە.

بەلام قەت ئەمە خەفەت و پەژارەى ناو سینەى ئەم پالەوانە دڵ پر لە داخوازییە داگیرساوێ نا کوژنیتەو، قسەى قازى (ابن شداد) ئەمەى لى دەفامریتەو، کە هاوپی سولتان بوو و جیگای پازو نەیتی ئەو بوو: (وەللاهی ئەم ناگریستە هەلبۆاردەى ئەو نەبوو، ئەو لەمەر ناستیدا لە قسەکانیدا لەگەڵ مندا دوا ووتی: من نازانم چ شتێ لەمنەو هەیە کە ئەم دوژمنەى پێ بەهێز بکات و هیشتا ئەم ولاتیان بۆ ماوەتەو، جاریکی تریش بۆ گیرانەوێ پاشاوەى تری ولاتیان دەردەچنەو)^(۱)

لێرەدا ئەو دەردەکەوێ کە ئەو لەم ناگریستە ترسی هەیە، ئەوێ خەلکەکە جاریکی تر دەست بە خراپەکارى بکەنەو، بۆیە ئەو چاودێری دەکردو، باسی دەکرد.

دواى ئەوێ پەیمانەکە گرتدرا گیانی جوامیری و پیاوێتى دەسەلاتی گرت بەسەردیدا، ئەو بوو خەلکەکی زۆر لە (فەلە - مەسیحی) یەکان بۆ سەردانی (بەیتول مەقدس) هاتن و (پێچارد) لەوێ ترسا کە (سەلاحەددین) وایزانێ ئەم زۆرییە بێسنووەى خەلک ئاماژە بۆ نایندەیهکی گومانای دەکات. بۆیە نامەیهکی بۆ (سەلاحەددین) پەوانە کرد، کە ئەو پێگای پێدەدات کە ئەو سەردانکەرانی مەنع بکات، مەگەر لەلایەن ئەوێ نوسراوێکی تایبەتى هەنێ گرتبێ، بەلام ئەم پالەوانە بەوفایه وەلامی دایەو ووتی: ئەم حەججاج و گەشتیارانە دواى ماندو بوونەکی زۆر گەشتوونە ئەم شوێنە پێوژە قەدەغەکردنیان بەپراو نازانم، بەلکو ئەو هەلسا زیاد لەو خوارەنى بۆ ناردن و چاکەى لەگەڵدا کردن.

پاشان هه‌والی پینگه‌یی که (پێچارد) بۆ (ئینگلترا) سه‌فه‌ری کردووه، بۆیه ئهم ته‌قه‌لایه ناشتییه‌ی ده‌بیینی ئۆقره‌ی پێدا، ئه‌وه‌بوو روی له‌ (دیمه‌شق) کردو به‌ گوندو شاره‌ مسو‌لمانه‌کاندا گوزه‌ری کرد، وه‌کو رزگاربخوازه‌کی سه‌رکه‌وتوو پێشه‌وازی لێده‌کراو، قه‌لاکانی (الساحلیه‌) ی به‌سه‌رکرده‌وه‌و، کاری بۆ به‌ربه‌ستانه‌ ده‌کرد که توشی خراب بوونو، گوئی بۆ پای خه‌لکی ئه‌وئ ده‌گرتو، به‌ کامه‌رانی گوئی بۆ داواکارییه‌کان ده‌گرتن که گه‌یشه‌ (دیمه‌شق) زۆر به‌ گه‌رمی پێشوازی لێکراو، چووه‌ ناو خه‌لکه‌وه‌و هۆگری پێدان گوئی له‌ خواسته‌کان گرت.

خۆشحالی ئه‌و به‌ بیینی ئه‌و پێشوازییه‌ ئه‌وه‌ی ده‌خواست که به‌ ده‌وامی له‌ (دیمه‌شق) دا بێنێته‌وه‌، دوا‌ی ئه‌وه‌ی سور بوو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که بۆ (میسس) سه‌فه‌ر بکات..... نه‌گه‌رچی (سه‌لاحه‌ددین) خه‌مو په‌ژاره‌ی تاییه‌تی خۆی نه‌بووه، کاتێ له‌ گه‌ل ده‌رچونیدا بۆ پێشوازی کردن له‌ حاجیانی گه‌راوه‌ له‌ (مه‌که‌که‌) وه‌ توشی نه‌خۆشیه‌کی کتوپر بوو، کاتێ بۆخۆی چوو پێشوازی له‌ هاتووه‌کان کردو، رایگه‌یاند که ئه‌و به‌په‌ره‌وه‌یه‌ گه‌ر نه‌یتوانیوه‌ سه‌ردانی مالی خودا بکات، نازانی که به‌ تیکۆشانو خه‌باته‌کی هه‌ره‌ گه‌وره‌ هه‌لساوه‌و، چونکه‌ هه‌ر وه‌ختی وه‌زی حه‌ج کردن هاتبێ ئه‌و له‌ رووداوێکدا به‌شداری کردووه، یان سه‌رکه‌وتنیکی به‌ده‌ست هێناوه‌.

ئه‌و پالنه‌وانه‌ ده‌گریاو فرمیسکی ده‌هاتن له‌ یادی چووبو که هه‌موو کارو کرده‌وه‌یی به‌ نیازو مه‌به‌سته‌و، ئه‌و خه‌باته‌ گه‌وره‌یه‌ی ئه‌و گێپراویه‌تی له‌سه‌روی هه‌موو خه‌باته‌که‌وه‌یه‌؟ به‌لام بلیسه‌ی بپروا وای لێکردووه، که له‌ دروشمه ئیسلامیه‌کان بپرسی و بلی: ئه‌و نوێژو زه‌کاتو پۆژوی به‌جێهێناوه‌، ته‌نها حه‌جی ماوه‌ نه‌یکردووه‌! ئه‌و به‌ هه‌رز له‌ گه‌وره‌ پیاوانی وه‌کو قازی (فاضل) و قازی (ابن شداد) ی بیستووه‌، که ئه‌م کاره‌یه‌ ئاسانه‌، به‌لام لۆژیکی هه‌زی به‌ته‌نیا بپروا به‌ ویژدان ناهێنیت.

دریژه‌ به‌و نازارانه‌ ناده‌م که پالنه‌وان له‌به‌ر نه‌خۆشیه‌که‌دا کێشای و (۱۲) شه‌وی پێچوو، شه‌و به‌ شه‌و باری ته‌ندروستی خراپه‌ر ده‌بو، له‌ شه‌وی دوایدا زانی مردنی

نزیکه، بۆیه بانگی گه‌وره پیاوه‌کی کرد که (قورئان) بدات به گویچکه‌یداو، هه‌تا گه‌یشته ئایه‌تی که خودا ده‌فهرموی: ﴿...وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ (هود- ۸۸). واته: (سهرکه‌وتنی من ته‌نیا به خودایه‌و پشتم به‌و به‌ستوه‌و، بۆ لای ئه‌و ده‌گه‌ریمه‌وه).

ده‌م‌و‌چای گه‌ش بۆوه زهرده‌خه‌نه‌ی هاتی‌و، له شه‌وی (۴) شه‌مه‌ی (۲۸/ سه‌فر/ ۵۸۹ ک) دا له ته‌مه‌نی (۵۷) سالی‌دا گیانی به به‌دییه‌نه‌ری خۆی سپارد، هه‌ر که هه‌وائی مردنی بیسترا، خه‌لکی (دیعه‌شق) هه‌مووی به گه‌وره‌یی هه‌ژاند که به‌پراستی زه‌وی هه‌ژینه‌کی گه‌رده‌لولی بوو خه‌لکی هه‌مووی له‌مال کرده ده‌روه‌و به هاوارو گریان ده‌هاتن، شا (ظافر)ی کورپی به‌خیره‌هاتنی خه‌لکی ده‌کرد که بۆ پرسه‌و سه‌ره خۆشی هاتبوون، به‌لام زمانی نه‌ده‌گه‌را، به‌لکو فرمی‌سکه‌کانی ئه‌وه‌یان ده‌گوت!

پرسه‌که‌ی له (دیعه‌شق) وه بۆ خۆره‌ه‌لات و خۆرئاوا پۆیشت، هه‌رچی خه‌لکی گه‌لی خۆی بوو خه‌ستنییه‌ گریان‌ه‌وه، به‌لام دوزمنانی خۆرئاوای نه‌یانتوانی که سه‌رۆکانه له‌که‌داری بکه‌ن که له پیاوه‌تی و جوامی‌یری و شاسواری ئه‌و که‌م بکاته‌وه، به‌لکو هه‌بوو شاهیدی و گه‌واهی به‌پراستی ده‌داو، بۆ ئاستی به‌رزی ده‌کرده‌وه، که که‌س له‌وانه‌ی هه‌تساوون به‌هیرش‌بردن پیتی نه‌گه‌یشتوه، به‌لکو له شوینی‌کی دور له‌و بوون.

کہ سیٹی یہ کی دہ گمہن (ناویزہ)

سروشتی سوار چاکیتی روخسارو سیمای تایبہ قہندی (سہ لاجہ ددین)ی داگرتبوو کہ مہ بہ ستم پیّ لہ سوار چاکیتی ٹیسلامیہ کہ ہہ موو واتاکانی لہ ریّزو جوامیّری و پیاوہ تی و نازیہ تی و دلیری و بہ زہی کۆ کرد بۆو کہ تہنیا لہ ناو تہو گہورہ پیاوو کہ لہ مہردانہ دا خویان دہ نوینن کہ دہ گمہن و لہ کاتی خویندہ و ہی پراوہ کانی میّوی ٹیسلامدا بہ سیمایان دہیانناسین و بہم سیفہ تانہ بۆن و بہرامہی خوش دہ دہن، تہوانہی میّوی تہم پالہ وانہیان نووسیوہ تہوہ تہم سیفہ ت و پڑوشتہ ناویزانہیان نووسیوہ تہوہ کہ بیدہنگ بوونیان لی ناکری، ہەر تہمہش ناویانگی ہیشتو تہوہ تہوی بلاو کردو تہوہ^(۱).

(۱) باشرین و سہف تہوہ یانہ کہ میّو نوسی گہورہی کورد (تہمین زہ کی بہگ) کردوہ تی لہ (مشاہیر الکرد) او لہ پراویزہ کاندہ ناوہ ناوہ بہشیکمان لی گواستو تہوہ. وہ ماموستا (صالح قہفتان) لہ (میّوی گہلی کورد) دا لہ مہر کہ سایہ تی تہم سہردانہ جیہانیہ دہ لی: مہدحو ثنائی صلاح الدین تہواو نابی بہ کورتی یہ کیّکہ لہ پیاوہ ہەر گہورہ کانی میّو.

لہ کاتی شہر دا لہ گہل دوزمندا بیّ نامان بووہ، بہ لّام لہ کاتی ناشتیدا بۆ پڑعیست دلسۆزو، بۆ داماوو لیقموماو بہ مہرہ حمہت بوو، وہ لہ سیاستدا دورینو کار ناشنا بووہ. ناحہزی زۆر دارو پیاو خراپسوہ، خزمہتگوزاری بہ دۆگیانی ٹیسلامیہت بووہ، بہ لکو لہ تہک دوزمنیشا لہ چاکہ کردن دوانہ کہوتوہ، کاتی کہ قہرالہ کانی ٹینگلیزو فہرہنسہ بہ دوزمنایہتی ہاتبوونہ سہری کہ بیستی تہخۆشن دوختہرو دہرمانی بۆ ناردوون، لہ لایہ کی ترہوہ پشتیوانی زانستو زانستو زانینو زانا بووہ، لہ تیش و کاری دہولتیدا بیّ مشاورہ کردن فہرمانی تہ کردوہ، تہنجوہ مہنی زانستو شوپای ناو خۆیی و تیدارو کۆگای پاو تہدبیرو پڑم و جنگی جیا جیا بوونہ. ہیچ دہعیہ نہبوہ، لہ گہل فہقہو ہزار بیّ پراو زۆر بہ سہریستی تہدا. حہزی لہ دارا تہدہ کرد کہ کۆچی دتیای کرد پارو پولو زہوی زاری بہجی تہہیشت } (وہرگپی)

ئەگەر لە کۆنەکان کەسێ هەبێ باسی لەم سیمای پەوشتە جۆراوجۆرانە کردبێ لەناو رووداوەکانی ئەم پالەوانەدا، قازی فەقیھ (بهاء الدین بن شداد) لە (النوادر السلطانية) دا ئەمەى کردووە بە دەسپێکی کتیبیکەى و فریای ئەو خۆینەرە دەکەوێ کە دەیهوێ لە چەند باسیکی پەییوەست بەیەکتەرەو لەمەر ئەم پالەوانەدا بە مەبەست بگات، ئەم نووسەرە نەهاتوو بە شیکرنەوێ درێژ زۆری بکات، وەکو کەسانی تر کە ئەم جۆرە نووسینە بەکاردێنن، سروشتی نووسینی سەرەدەمی ئەو بەرەو ئاراستەى گیرانەوێدە کدا چوو کە بە دواى یەکترا بیت.

بەمەش خۆینەر چەند زانیارییەکی تیمارکەر بەدەست ینێ کە ناوەڕۆکەکی نوازه باس بکات و پتویستی بە فەلسەفەیی نەبێ کە هەندێ ئەم لە ئاسۆکانی روانیندا بەجێ بێلێت.

بۆیە ئەوێ قازی (ابن شداد) نووسیویەتی دەیکەمە سەرچاوەی ئەم بەند (الفصل) ه، ئەم پیاوێ فەقیهو فرمودەزان و قورئان خۆینەر، زیاتر مەبەستى ئەو نەبوو مێژوونوس بێ، بەلکو زیاتر خەمى ئەو بوو کە باس لە توانای نمونەیی یەکی ئەو پێشپەرەوانە بکات کە پێشپەرەوی چاک و چاکسازین، نووسەر کاتێ ئەم نووسراوەی نووسیوە کە (سەلاحەددین) مائاواى لە دنیا کردووە، قازیش لەم پایه ئاینی یە گۆشەگیری کردووە، پشودان و هیوری هەلبژاردووە.

کەواتە ئەو هیچ مەبەستەکی نیە تەنیا خستەروى راستییەکان نەبێ، کە خۆی بەسەریمووە وەستاو، خۆشی نزیکترین هاوڕێی ئەو بوو، یەکەجار لە بالۆیزییەکی سیاسى نێوان سولتان و یەکی لە شاکانی (موصل) دا پەییوەندی بە ئەووە کردووە، (بهاء الدین) لە دیمانى سەرەتادا لەگەڵ (سەلاحەددین) دا بە توندی دەجولایەو، ئەمەش بۆ چاودێری کارى ئەو کەسەى لەمەر ئەودا قسەى دەکرد، (سەلاحەددین) زۆر کەوتە بەردلی، چونکە دلسۆزی و راستگۆیی و پاسپاردەیی لەودا بەدی دەکرد، دیسان ئەم بالۆیزە سەردانەکش هەستى بە پەفتاری سولتان کرد کە بەدلی بیت و

سەرغی پابکیشیتو، دواي گه‌ياندنې نامه‌که بریاریدا سهربازيکي به‌نمه‌کي نه‌و بیت، له‌بهرنه‌وه‌ي ده‌بييني که سوره له‌سهر گيړانه‌وه‌ي شکوو سهربلندي بؤ ئيسلام. که‌واي ليک‌ردبوو بيسته جيگاي سهر بلندي و متمانه به‌خوي، پاشان نه‌م دوستايه‌تي يه سهری کيشا بؤنه‌وه‌ي، که (ابن شداد) قازي دووهم زاناي به‌ريزي سولتان بؤ، باشترين جيگاياني لاي نه‌و هه‌بج که نه‌م دوانه‌ش قازي (فاضل) و قازي (ابن شداد) ن^(۱).

قازي فه‌قيهو فرموده‌زان به‌م قسه‌يه ده‌ستي به‌م کتيبه‌ کردوه که به‌و ناوو نيشانه ناوي ناوه: (بهرده‌وامي نه‌و له‌سهر رپسا دينيه‌کانو، تيبيني نه‌و بؤ کاره شهرعي يه‌کان)، نه‌مه‌ش بابه‌تيکه پتويسته بنکه‌ي بايه‌خي قازي فه‌قيهو فرموده‌زان بؤ باسيکردوه که سهرکرده‌که ديده‌ني له‌گه‌ل هه‌موو نه‌و فرموده فه‌قيهيانه‌دا ده‌کرد که له دانيشتنه‌که‌يدا باسيان ده‌کراو به‌راي خوي به‌شداري تي‌دا ده‌کردو (قسه‌ي جواني ده‌کرد، نه‌گهر به‌ ده‌سته‌واژه‌ي فه‌قيهه‌کانيش نه‌بوبي، به‌مه‌ش ساغي برواي خوي به‌ده‌ست ده‌هينا له‌ده‌ست ليتلي و وپچواندن)،^(۲) ماناي وايه که سولتان و روحی گشتي شهرعيه‌ت تئ ده‌گه‌بي، بيته‌وه‌ي گوئ به‌و زاراهه فيقه‌يانه بدات که نووسهران برياريان له‌سهر داوه!

نهي زياتر له‌وه چيمان له سولتاني سياسي ده‌وي، که له کيشه‌ي جياجيادا به گياني شهرعيه‌ته‌وه ديده‌ني بکات^(۳) گه‌وره‌ترين زاناي له‌باره‌ي عه‌قيده بؤ کؤبوونه‌وه هه‌رچي له‌م ده‌روازه‌وه گوتراوه کؤي ده‌کرده‌وه، له‌بهر سوربووني زوري

(۱) النوادر السلطانية / ل: ۵ / نووسر .

(۲) ليته‌دا نووسر قازي هه‌کاري له ياد ده‌کات، که پايمی لاي سه‌لاحه‌ددین له‌و دوانه که‌متر نه‌بووه. (وه‌رگيږي)
(۳) به‌لام ماموستا (صالح قه‌فتان) له ميژوي گه‌لي کورد/چ ۳/۲۰۰۵ / ل: ۱۷۶) ده‌نوسئ: {صلاح الدين} له خزمه‌تي بارکيا گه‌وره بووه. ته‌مه‌ني هه‌رزه‌کاري له به‌عله‌به‌که له شام به‌ خوښندن و سوارگه‌ري رابواردوه باوکي ماموستاي تايه‌تي له زاناياني وه‌خت بؤ راگرتوه، قورشان، صرف، نه‌حوو، عيلمی حديث، ميژوو ويژه و نينشاي خوښندوه‌و، زانيني فه‌قيتيشي خوښندوه { وه‌رگيږي}

له‌سەر مندالّه‌کانی خوځی، هەر به بچوکی پاده‌هیتاو فیڤی ده‌کردن تا له هزریاندا بچه‌سپیت.

ئه‌وان له‌بەر ده‌ستی نه‌ودا ده‌رخیان ده‌کرد، نه‌گەر پیره‌وی سوننی نه‌ومان زانی له (میسر) دا ئه‌مه شوینه‌واری ده‌رخ کردن و فیڤ بوونی فیهه.

ئه‌و پوخسه‌تی نه‌کردوه به پیشه، له‌گه‌ڵ گرانی ئه‌رکی سه‌رشانیدا سوربووه له‌سەر نوڤۆی به‌ کۆمه‌ڵ که نه‌خۆشی له‌سه‌رگران بوو داوای ئیمامه‌کی تایبه‌تی کرد، تا ببی به پیش نوڤۆ، شوو نوڤۆه‌کانی ده‌کردن. له نه‌خۆشی داوایشیدا هەر به‌پاوه (نوڤۆ)ی ده‌کرد! به‌لام بۆ (زه‌کات) ئه‌وه‌نده‌ی مال به‌جی نه‌هیششت زه‌کاتی لێ بکه‌وی، زه‌کاتی سوننه‌تیش هه‌موو ماله‌که‌ی گرتوه، کاتی مرد له گه‌نجینه‌ی دا زیڤو ئالتون و زیو (۴۷) دیره‌م و گرامی زیڤ هه‌بوو.

نه مال نه خانوو نه زه‌وی و زار نه باخچه‌و باغ نه کێلگه‌یی له‌داویدا به‌جی نه‌ما، که‌م هه‌بوو له‌ میره‌کانی له‌ویان پتر هه‌ییت! به‌لام پۆژانی (په‌مه‌زان) ناچار بوو له‌بەر (ده‌رمان) خواردن بیشکینێ، قازی (الفاضل) ئه‌و ئه‌رکه‌ی گرت به‌ستۆ که ئه‌و پۆژانه له ده‌فته‌ری تایبه‌تی خویدا یاداشت بکات، که هه‌رکاتی چاک بۆوه بیانگریتوه^(۱)، هه‌تا دکتۆره‌که‌ی له هه‌ندی پۆژانی نه‌خۆشیه‌که‌یدا سه‌رزه‌نشتی ده‌کرد که به پۆژووه‌و، ئه‌و وه‌لامی نه‌ده‌دایه‌وه‌و به گویی نه‌ده‌کرد.

زۆر خولیاو به تاسه‌وه‌ بوو بۆ (حه‌ج) کردن، به‌لام بارودۆخی جه‌نگ ئه‌و یارمه‌تی نه‌وی نه‌دا که ده‌یویست..... خانه‌نشینانی جه‌نگ هه‌رچه‌نده حه‌ج بکه‌ن وه‌کو ئه‌وانه نین له پێگای خوادا به‌گیان و مال خه‌بات ده‌که‌ن! له نووسینی ئه‌م بایه‌خدا نه‌دا به‌م دروشمانه په‌یوه‌ندی نیه‌و ئه‌م پالنه‌وانه له‌گه‌ڵ په‌روه‌ردگاریدا

(۱) له‌مه‌ر قازی (الفاضل) دا ئه‌م فەرمووده‌م دێته‌ یاد که پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فرموی: {إذا اراد الله بالامير خيراً جعل له وزيراً صليقاً: ان نسي ذكره، وان ذكر اعانه} رواه ابو داود/ حسن/ الجامع الصغير للسيوطي. واته: نه‌گەر خوا چاکه‌ی بۆ مه‌رئ بوێ وه‌زیره‌کی راستگۆی ده‌دات هه‌ر کاتێ شتی له‌یادچوو بیری بڤاته‌وه، که یادی کموته‌وه یارمه‌تی بدات. (وه‌رگێڕ)

دەردەکەوی، دەردەکەوی ئارام گرتنی ئەو لەسەر گرتەکان ئاسایی یە بۆ پرۆای ئەو، چونکە دەزانێ خۆدا ویستی خۆی هەیهو، دواى ناخۆشیەکان خۆشی دەهینیت.

ئەگەر نووسەرانی ئیمپڕۆ هەر مەژۆهەو کلیلی کەسایەتی خۆی پێ بدەن، من وایەینم کە پرۆا کلیلی کەسایەتی (سەلاحەددین) بوو، ئەو ی بە دەقەو لە قازی وەری دەگرم لەشی کردنەو دا ئەم ئاراستەیه دوپات دەکاتەو، کاتێ (ابن شەداد) وتووێهەتی^(١):

ئەو - پەحمەتی خۆای لیبێ - ملکەچ بوو لە دلداد، دڵ نەرم بوو، زۆر چا و بە فرمێسک بوو کە گوێی لە قورئان بوو دڵی دەترسار خۆشوی پەیدا دەکرد، زۆربە ی کات دەگریا، زۆر تەمەرزۆی گوێ گرتن بوو لە فەرموودەو، هەر کە دەییست گەورە پیاوی گێرانیەو ی زۆری لایەو زۆری شتی بیستوو، ئەگەر لەو کەسانە بایە کە دەهاتنە لای ئەو دەچوو لای و گوێی بۆ دەگرت و ئەوانەش کە لەگەڵیدا نامادەبوون لە منداڵەکانی و مەمالیکە تاییەتەکان گۆیان لێدەبوو، فەرمانی بە خەلکی دەکرد، کە وەك پێژی بۆ فەرموودە کە دابنیشن، ئەگەر گەورە پیاو کە لەو کەسانە بایە، کە لە دەرگای مائی سولتانەکانی نەدەداو، لە کۆپرو دانیشتوانی ئەواندا نامادە نەدەبوو، بۆ خۆی دەچوو لای و گوێی بۆ دەگرت.

لە گەورەترین دیاردە ی ئیمانی ئەو ئەو یە، کە (ابن شەداد) بەدرێژی باسی دەکات و من ناچار دەم کە کورتی بکەمەو، کاتێ دەلی: (کاتێ سولتان لە بەیتولەقدس بوو هەوالتی بۆ هات کە فەرەنگەکان هەموو قسەیان بوو بەدەک، کە پەلاماری قودس بدەن، کە سوپایەکی بێ سەروین و تفاقەکی بێ شوماریان لەگەڵدا، ئەو هەلسا میرەکانی کۆکردەو، کە پەلامارەکی تۆق بکەن و کۆسپ بخەن بەردەمی، تا لە قودسدا بێنیتەو و بتوانێ نەخەشەو پلانی بەرگری دابریژیت، بەلام گۆیان بە بۆچوونی سولتان نەدا، پوالتەتی دوسەرەکی لە وتوێیاندا

دەردە کەوت، سولتانى دڭ پر له کەساسى و دلتەنگ رۆیشتو، ئەو شەو لەبەر ئەندیشەو بیرکردنەو خەوى لى زرا.

ئەم شەو (هەینی) بوو قازى (ابن شداد) چوو کە بینى فرمیسكى دیتە خوارو و دلتخوشى دايموو ووتى: گەورەم پيشنيار بکە تۆ نوێژى هەینی لەسە مزگەوتى (ئەقصا) دا بکەیتو، دوو پرکەعت لە نیتوان بانگو قامەتدا بکەیتو، لە کورنوشدا لە خوا داوا دەکەیت کە پێگای راست پيشان بداتو، زەمىنە بۆ ھۆيەکانى سەرکەوتنت خوش بکات.

سولتان وەلامى پيشنيارى (قازى) داوو (ابن شداد) يش لەتەك ئەودا بۆ نوێژ وەستاو، گوێى لە گريانى ئەو بوو لە پارانەویداو، ھەردووکیان لە خوا دەپارانەو کە خدا (بيت المقدس) لە دەستى شەر پەنا بدات..... نوێژکەرەن دەرچوونو، دلى سولتان نارام بۆو. بۆ سبەينى مژدە ھات کە فەرەنگەکان لە پاكاندا نەگەيشتونە يەك، گروپى لەوانە ناپازى بوو ھېرش بکريته سەر (قودس) کە (سەلاحەددین) لەویدا جيگير بوو و بەرگرى لیدەکات، زۆر لەوانە چوونە لایەكى تر، (سەلاحەددین) دلى خوش بوو زانى نزاکى گيرابوو.

ئەمە بەشیکە لەوێ (ابن شداد) باسیکردوو لەمەر کارتیکردنى برپاى ئیسلامیدا لە رەفتارى شا (ناصر) دا، بەلام پوالتەى دادگەرییەکەى لە گۆرەپانى (دادگایى) ئەودا دەردەکەوئ کە ھەموو (۲) شەممەو (۵) شەمان کۆرپىک دەبەسترا کە فەقیھو زاناکان و ئەوانەى دەيوستن لە پەعیەى خۆى نامادەى دەبوون، ھەرکەس سکاڵای ھەبا بێ بەریبەست دەیتوانى بەپەلە برواتە لای، پاشان بە دڭ گوێى بۆ را دەگرئو، پو لە میرزا (نوسەر) دەکرد کە ئەو حوکمەى دەييينى لە پەرەيەکدا تۆمارى بکات کە جیبەجیکردنى بە پەلە مسۆگەر دەکات.

لەم گۆرپانەدا کیشەى گرنگ ھەبوون کە پەيوەندیان بە خیزانى سولتانو خزمانى و زۆر لە میرەکانییەو ھەبوو، بەلام ئەو حەقى لە شوینى خزیدا دادەنا، ھەتا ھەندى کەس لەمەر میراتى کۆیلەيى کەوتنە شکایەت لەگەڵ سولتانداو،

داواکار (المدعی) داوای دەکرد کە پێش هاتنی ئەو کۆیلە بۆ لای (سەلاحەددین) ئەو ئاغای ئەبوو، شاهیدەکان بە غەیری ئەو داواکارە کە گوتی: شاهیدیياندا کە ناکامە کەمی جینگای پازی بوون بۆ ئەو نەبوو، بەلام سولتان داوای بپارە کە بانگی کردو لە مائی تایبەتی خۆی پێداو، پیتی ووت: ئەمە مائی خۆمە بە تۆی دەبەخشم، مادام کە حق لە کێشە کەدا لە گەڵ تۆدا نیە.

داواکارە کە گەڕایەو خەریک نەبوو بپرا بکات! بەلام بەسەرھاتی بەخشندهیی و گوشاری بۆ شاسوارەکی جوامیری وەکو ئەو سەیر و نامۆنییە کە لە حالەتی تەنگانە داو لە حالەتی هەبوونی و دەوڵە مەندیدا دەستی بەخشندهیی دیار پیت، بەلکو خەزنە دارو گەنجینە دارەکانی ئەو مائەیی دەمایەو دەیانشاردەو، چونکە ئەگەر بەو مائەیی زانیابایە نەیدەهێشتەو، هەتا هەندێ لە تایبەتکارانی ئەو پەخنەیی ئەو، دەست بلاییدی لێدەگرن لە بەخشینداو، ئەویش ووتی: ئەو مال و سامانی لە خواردن و پۆشاک زیادە، ئەو بۆچی هەلیبگرم! زۆر نامەیی بۆ دەهات بۆ داواکردنی بەخشین و قازی (ابن شداد) دەپۆیندەو، ئەویش بەپەلە وەلامی دەدایەو، تا قازی دەلی: من شەرم دەکرد لەو هەموو نامانە کە دەمدایە دەستی لە گەڵ ئەو دەشدا ئەو سەخواوەتی و ناندەری بە دلقراوانی دەواند.

بەسەرھاتەکانی ئازایەتی ئەو، کە لە پەرەکانی ئەم کتێبەدا باسیان لە پالەوانیتی ئەو کرد هەوالتی ئازایەتیەکی لە ئاسایی بەدەری ئەو رادەگەینن، بەلام پالەوانیتی بڕواداریک کە بپروای وایە لە هەموو هەنگاوێکی لە جەنگەکانی خەباتدا خودای لە گەڵدایە. (ابن شداد) دەلی: (ئەو پەخمەتی خوای لێ بێ کاتی جەنگە کە گەرم دەبی لە نێوان هەردوو پێزدا دەخولاوو، لەشکری لە راستەو بۆ چەپ دەبپی، سەربازەکانی پێک دەخست و فەرمانی دەدان بپیشکەوتن و وەستان لەو شوێنانەدا کە خۆی دەپیینی و لە پۆخی دوژمن نزیک دەکەوتەو هەتا نزیکی ئەو دەبۆو، بەراستی دوو بەش وەتی لە نێوان هەردوو پێزە کەیدا بەسەردا خوێنرایەو، منیش پیم ووت لە هەموو دەروپەردا قسە کە بیستراوەو و باسیش

نەکراوە کە لەنیوان ھەردوو پزیزە کەدا قسە کە بیستاربن، ئەگەر گەورەم بە پەسەندى بزانی ئەو بەگێریتەو، بە شتێ لەو ئامادەکراو کارێکی باشە، ھەرچی گوێپاڤەلێ ئەو بوو بۆی خۆتەندەو، ئێمەش لە نیوان ھەردوو پزیزدا لەسەر پشستی و لاخ بووین، جارێ دەروێشتین و جارێ دەوستان^(۱) بەم بڕوا قایە ئەم پالەوانە لە بەلاو تەنگانەدا زۆر سەقامگیربوو و قەت دوژمنی بە زۆر نەزانێوە ئەگەر بەقەد زیخ و چەویش بووین، ھەر سەرەتا تیشکانی دەخستە دوژمنەو، ئەو پاچەسپاو بوو، سەیری شوێنێکی دەکرت کە بێ ترس بێ و خۆی سوپاکەى پەنای ببەنێ و دالەدیانی بدات، لە خەبات و چانی نەدەدا، تا دۆرانی نەگۆرپیابە بە سەرکەوتن، وەکو بۆ نمونە لە (عەککا) دا کاتێ نیشانەى دۆران و سەرنەکەوتن پەیدا بوو لە سەرەتادا، پاشان خودا سەرکەوتنی ھێنا و (۷۰۰) کەسى لە دوژمن کوشت لە سوارو لە پیادە^(۲). بەلام خۆشەویستی ئەو بۆ خەبات و تیکۆشان، لە پزیزی پیشەوەى ئاواتەکانییەو بوو کە پیاو لە کۆری ئەو نزیک دەکەوتەو بەسەى لە خەباتکردن بۆ خودا، پاداشتی نەبڕاوەى ئەمە دەکرد.

جەنابی قازی کتییێکی لەبارەى یاساکانی تیکۆشان بۆ کۆکردبۆوە کە نایەت و فەرموودە و رووداوەکانى سەحابیەکانى تێدا ھەبوو، سولتان زۆر دەخۆتەندەو، ئەنجا بە شا (الافضل) ی کورپی بەخشین، ھەتا پێنۆین ئەویش بگێریتەو.

پۆژێ لە (قودس) نوێژی (جەژنی) کردو، خوا دلی کردەو کە بۆ (عەسقەلان) بپروات و ولاتەکانى کەنار (الساحلیە) بەسەربکاتەو تا دلتیابی لییان و پاشان

(۱) مسولمانان لە پۆژی (المصاف) لە مێرگی ((عەککا)) دا بە پیسی شکان و، ئالای سولتان دەکەوێ کە زەرە بوو لە ناوەراستی دالەکی سور دروستکراو، سوپاکەى ھەموو پادەکەن و مل دەدەنە چیا ئەو پاناکات و لە شوێنی خۆی ھەلناکەن، بە تێپەکی کەمەو شەردەکات، بۆ خۆی پۆلە چیا دەکات و خەلکی بانگ دەکاتەو ناچاریان دەکات بە گەڕانەو، بۆ دەوام ئەمە ھالی ئەو دەبێ تا سەردەکەوێ، لەوانە (۷۰۰) سوارو پیادە دەکوژێن. (نوادى السلطانیة) و پەرەوێزەکی کە (احمد اییش) قوسیویەتى (ل ۷۴). وە (ابن شەداد) وەسفی دەکات کە (قەت دوژمنی بە زۆر نەدەزانی، قەت کارى ئەوانی بە گەورە دانەدەنا، لەگەڵ ئەوەشدا لە بیرکرنەو تەگبیر دابوو.....) {ل: ۷۴}. لەبارەى سەخاوەتى ئەو دەلێ: {ھەر لە عەککا دا ۱۰ ھەزار ئەسپی بەخشى}. (وەرگێت)

بگه پېتموه، پراويزكاره كانى ترسان كه (فهرنگ) هيرش بكنه سهرى، چونكه ژماره يان كه م بوو، ئامار يان بو كرد كه شينمى بكات، به لام سوربوو نه نجاميداو، له گهل (ابن شداد) له سهر كه نارى دهر يا وه ستاو، هيو اى پيروزى بو مه به ستى دورتر له جنگى خاچيه كانى برد له شامدا، نهو بوو به (ابن شداد) ووت: (له دلى خوموه شته كت بو باس ده كم، هركاتى خوا ناسانى كرد كه پاشاوهى كه ناره كه م رزگار كردو، ولا تم بهش كردو وه سيه تم دانا، به م دهر يا يه دا ده رويشتم تا ده گه يشتمه دورگه كانى و، شوييان ده كه وتم، هه تا نهو كاتهى كه س له زهوى نه ده ما برپواى به خدا نه بى، يان ده مردم).

(ابن شداد) ده لى (نه م قسه يه م لا زور مه زن بوو). له نيوان نهوو سولتانا خاوتنه كى جوان له مهر نه م واتايه پيروزه دا پرويدا كه بواى گيپرانه وى نيه. به لام نو نهو نارامو خورا گريه جوانه ي هه پيوه له كار ه ساتو ته نگانه كاندا، نهو گيپرانه وى هه چنده جوانه كه (ابن شداد) لهو بواره دا نوو سويه تى، كه نهو له په سه نايه ته كى په وشتى ده گه نهو ده رده كه وى و ناشى له جواميرو له پساوه كى له ناسايى به دهر دا نه بى بيپينى كه سولتان نه خوش ده كه وى برينى كى دريخوايه ن له هيدا پديداهى، نهو دومه ل و ئاوساويانه له ناو قه ديه وه بوون بو نه ژنوى ده په رنه وه كه واى ليده كه ن تواناى دانى شتنى نه بى بو قسه كردن له گهل سه ردانه كه رو ميوانه كانيدا له سهر كه له كه قسه ي ده كردن، بيته وى له بهر ئازارى برين بلى شاه^(۱).

(۱) پابردوو باسكرا كه سولتان توشى نه خوشى زهره تا (الحمى الصفراء) (Yellow Fever) ده بى كه نه خوشيه كى كوشنده يه مرؤف توشى ده بى و، له هه ندى هه ريمى نه مريكا زوره هم له نه فريقا دار، فايرؤسى توشى ده كات كه ميشولمى ئايدس: (Edes) هه لى ده گريت.

يان هيمما گوكوس له نه مريكا داوو ماهوى هه لهنانى (الحاضنة) - ۲ - ۱۰ - پوژوه به (۳) قوناغدا گوزر ده كات و قوناغى ستيه م پشانه وى رهش خوښ له گهل پيسايى و، زهر دوسى و په لى خوښاوى له گهلدا له سهر له شدا يان پوكو ليتوو زمانو ميزلئانو چاو وزى خوښيان به رده بى و، ده بته هه كوتري و ژهراوى بوونى گشتى و مردن. (الاحياء المهرية الطبية / د: مهلى سماك / ل ۱۹۹ - ۲۰۰) كورتكرنه وى وه تا نيمرؤ چاره سهرى نيه (چونكه فايرؤسى يه) بويه ته نيا پشت به خورا استقو قه لاجؤز كرنى نهو ميتروانه ي ده بگوزانه ووه كوتان ده بستريت. هه مان سهر چاوه / ل: ۲۰۰ (ورمگيپ)

ئەو لە خواردن و خواردنەوه کەوتبوو، چونکە لەکاتی نان خواردندا پێویستی بە دانیشتن بوو، ئەمەش ئەشکەنجەی دەدا، بۆیە کاتی خواردنی بۆ دەهات فەرمانی دەکرد بدرێ بەو دەروژەکەرو هەژارانەی لەبەر دەرگادا وەستان.

وەکو (ابن شداد) باسی دەکات لەم گەشت و تەنگانەیەدا هەوایی زانی کە جەنگ لە نێوان میرەکی ئەو و میرەکی خاچییهکان پوویداوە، زۆر بوونیش لەلای دوژمنەوه دەردەکەوی، فەرمانی بەوانە کرد کە هەلیانەگرت ببەن، ئەوە بوو دەستیکرد بە رێک خستنی سوپا لە راست و چەپدا و لەگەڵ ئازار و ژانەکان و تەوژمی نازارەکانی دووەلەندا ئارام گرتبوو، لە جەنگەکانی تردا لەگەڵ ئەستەمی نەخۆشیەکییدا زانییەوه کە فەرەنگەکان پویان لە (التل) کردووە، تا بێرەکان بپوختن، لە خێوەتەوه سوار بوو، تا بە هەلۆیستەکە پابگات و لەشکر رێک بخاتەوه و شا (عادل) ی براکە ی لەلای راستەوه بێ و شا (ظاهر) ی کۆری لەلای چەپەوه بێت، شا (الافضل) لە جەرگەوه بێ، دەستیکرد بە جەنگ و دوژمن چوو ئەو سەری پویارەکە، سولتان بە سوپاوه شوێنیان کەوتو، خۆر گەرم و سوتینەر بوو خۆی بە دەسڕۆکەیهک لەبەر گەرمایی بەستبوو، بە درێژایی پۆژ ئاوه‌ها مایەوه، تا شەو بە سەرداهات و پەلامارەکە دواکەوت.

پزیشکی ئەو بە درێژایی شەو دەرمانی دەکرد و سەرقالی ئەو بوو، داوای لێدەکرد کە لە چادرەکییدا بێنێتەوه بۆ بەرگرتن و خۆپاراستن لە تەشەنەکردنی بێنەکانی، کاتی گۆیی لەدەنگی کەرەنا (شەپوور- بوق) بوو هەلسا کە خۆی پێشپەرەوی جەنگەکە بێ و کۆر و براکانی خۆی کردە پێشەنگ لە جیاتی خۆیدا، چونکە توانای پێشکەوتنی نەبوو، لەبەرئەوه‌ی ئەگەر دوژمن ببینێ نەخۆشە زیاتر هانی دەدات، بۆیە فەرمانی کرد کە ئالۆ بەیداخی زۆر بچەقێتن، تا دوژمن روبەرەکە ی بە چڕوپی ببینی و لەترسان بپوات، ئەمەش هاتەدی و بە سەرکەوتنێکی شکۆدار

کۆتایی پێهات. ^(۱) له جەنگ و پێکدادانەدا هەوالتی مردنی پۆلەیه کی خۆی بۆ

(۱) پرسیار کرا بارودۆخی کورد چۆن بوو لەسەردەمی سولتاندا؟ منیش دواى گەڕان بە چەند سەرچاوە کەدا بینیم کە باری کورد لەم سەردەمەدا لە پەڕى سیاسەتو بەم شێوەیە بوو:

۱- وەکو لە (مشاهیر الکرد/ امین زکی بگ/ ل ۲۴)دا هاتوو: {میسرو شامو کوردستان تا تونس و سودان و یەمەن و تا عەدەن} لە ژێر کۆنترۆلی ئەمەدا بوو.

۲- هەولێرو شارەزور لە ژێر مێژنیشینی سولتان (مظفر الدین)دا بوو کە زاوی (صلاح الدین) بوو.

۳- بەپێی (امارە بەنێنان / صدیق الدملوجی) لە دورگی (ابن عس)دا حکومەتی نازیزانی کوردی پەیدا بوو کە تا (۱۸۶۴) ز دەوامی کردوو لەسەر دەمی دەسلەاتی ئەبیوی دا دانیا بە حوکمی ئەواندا هێناو، لەژێر دەسلەاتی ئەواندا ژیاو.

۴- وە بەپێی (ابن خلکان ج / ل ۵۸) شا عادلی ئەبیوی لە مەری نامیدی تۆرە دەستی بە ناوی (احمد المکنی) و لە دەسلەاتی دەری دەکات، بەو پێتە نامیدی پش لەژێر کۆنترۆلی ئەبیویەکاندا بوو.

۵- لە (دائرە المعارف الاسلامیە / ت: حمید رییوار / ل: ۵۵)دا هاتوو: بە پێی پێکوتنی (۱۸۸۷)دا کە پەیمان بوو لە نێوان عزالدین زکی و صلاح الدیندا بەسترا (صلاح الدین) ناوچی ئالو شارەزوری لە ناو دەولەتی خۆیدا دانا. لە سالی (۱۸۸۹)دا شارەزوری دایە دەست خزمەتکارە کەمی (کشتوگدی) کە لە خزمەتانی یەعقوب قەبیجەب بوو، تاکە پێگای ئەبیویەکان بۆ دەسلەاتی گرتن بەسەر کوردستاندا لە پێگای خەیلەکان بوو، سەرەتا ئەم ناوچیە لەبەردەستی (تقی الدین)دا بوو (سالی ۱۹۹۱) (هەروەها بەپێی ئەم نوسراوە لە دیارە کردا (تەرتۆقیدیکان) و لە (موصول)دا زنجییه کان و بەکتایندییه کان کە پێشتر نوێنەرایەتی زنجییه کانیان دەکرد لە هەولێردا ئەو حوکمی تاییەتی خۆی هەبوو بەسەر یانەو). بەلام دواى مردنی سولتان (شا ئەم الدینی ئەبیوی) توانی بگاتە مێژنیشی (المؤرخ) لە سالی (۱۲۰۷) و دواى ئەو سلتەمی (خەیلەکان) بە (تەشەرف)ی بۆی شێراو، خۆی بەشانی ئەمرمەن ناوێرد پاشان دەسلەاتی گەوتە بەردەستی بۆی سێیه می (مظفر) تا (۱۲۴۴)، لەو سەردەمەدا بارودۆخو ئاساییشی ئارچە کەدا چەند جارێ شێوا، ئەمەش بەهۆی پەلامارەکانی جۆرجییه کان و خوارزم شاھییه و مەگۆل بوو. جۆرجییه کان لەوکاتەدا چالاکى خۆیان دژ بە خەیلەکان دەست پێکرد کە دوو سەری ئەمرمەنی (زاکارە) و (تیسران) سەرکردایەتییان دەکردن. زانیانی پەگەزناسی موقایەتی ئەم دوو سەره لە پاشاوەمی هۆزی بەدرخان دادەنێن کە لەقێکی هۆزی (بابەرخانی) کوردین. زۆرینهی سوپای ئەبیوی تۆرک بوونو ژمارەکی زۆریشی کورد بوو. لە سالی (۱۸۸۷) سولتان صلاح الدین داوای لە کوردی باکووری پووسازی دیخە کرد بۆ خەباتو، خەلکی جەزیرە پەرتمەیان لێکرد بەتاییەتی لە (۱۸۸۸)دا، بەلام هێتێ دیارە کەو زۆر لە خێلە کوردییه کان بە زۆری شانیەشانی صلاح الدین دەجنگان.

لە سەرکردە کوردەکاندا (سیف الدین مشطوب) لە هەمووان دەسۆزتر بوو، وەکو لە هەلۆستە کەیدا بە (سولتان) داتی: (گەورەمان ئێمە خزمەتکاری تۆین تۆ بەهەرەو گەورەییەت پێداوین و دەوڵەمەندت کردین، لە گەردەن زیاتر تێمانەو ئەو لەبەردەست دایە، سۆتێد بەخوا کەسمان ناگەرتنەو لە سەرکەوتنی تۆ هەتا دەمرین). (النوادر السلطانية ل/ ۳۷۱).

هاتو، نامەكەى پىنچاوه بىنەوهى هىچ خەم و پەرتشانىيەك پىشان بەدات، تا لە ورەو چوستى سوپاى كەم نەكاتەوه، لە گەل ئەوه شدا فرمىسك بەچاويدا دەهاتنە خوارەوه، ناتوانى پيش بە فرمىسك بگریت. دیسانەوه لەكاتى گەشتى هەوائى مردنى (تقى الدين)ى برازاكەشیدا كە يەكێ بوو لە پالەوانەكان بە هەمان كار بەلندبوو، نامەكەى بەخەفەتەوه پىنچاىهوه تا جەنگەكە براپەوه، ئەنجا دەریهێنانەوه زۆر بەتوندى دەگریاو خەلكى دەوریشى لەگەل ئەودا دەستیان كرده گریان، (ابن شداد) ووتى: (خەلكى ئەوای لیخۆشبوون لە خوا بكەن، ئەم پەوشە مانای نیه.

سولتان ووتى: بەلێ، بەلێ، داواى لیخۆشبوون لە خوا دەكەین و بێدەنگ بوو! بەلام لە پوى سنگ فراوانى و زۆرى هیمنى و لەسەر خۆى یەوه فەرەنگەكان خۆیان وەسفى دەكەن و زیاتر لەوه باس ناکریت، كاتى بە ناو خەلكیدا دەپۆشت، خەلكى لەدەوریدا قەرەبالغى و چەرانیان پەیدا دەكرد لەدواوه سەرشان (عەبا)كەیان پادەكیشا كە نەیدەتوانى بپواتو، ئەویش دەوهستا.

وەیهكێ لە كارە ناوازهكانى ئەو لەگەل (ابن شداد)دا ئەویانە كە: پۆزى لە پەشەبایەكى ساردو سپدا لەگەل (ابن شداد)دا سواری و لاخ دەبێو، نیستى قازى پيش ئەو دەكەوتتەوه هەندى قورپو بە قاچەكانى دەپۆزینی بە لەشى (سەلاحەددین) دەكەوێو جەلەكانى پىس دەكات، بەلام ئەو پێدەكەنىو، قازیش دەیهوێ كە دوابكەوێ تا ئەم بارە دووبارە نەیتتەوه، فەرمانى پێدەكات لە شوێنى خۆیدا بەردەوام بێت.

ئەنجا ئەبو هەبەعو ئەنجا سولتان مظفەرالدین وەكو رابردوو باسكرا. یەكێ لە پۆلە گەنگەكانى میژوى (صلاح الدین) بۆ كورد لەم نامەیدا دەردەكەوێ كە لە قودسەوه بە (صلاح الدین) دەگات و (نوادى السلطانية / ل ۳۷۱) تۆمارى كردووه كە چیاكان هەلێ ناگرن: {انك ان اردتنا فتكون معنا او بعض اهلك، حتى نجمع عنده، والا فالاکراد لايدنون للأتراك والأتراك لايدنون للأكراد}. ئەمەش قورسایى سیاسى و سەربازى كورد دەردەخات لەناو ئەو سەردەمدا، فراوانى نازادى لەم دۆلەتەدا. (وەرگیر)

بەلام هەلەشەیی هەندێ لە ستمکاران، ئەو بە هەموو هیووری و ئەگەرێ پوی تییکرد، یەکن لەو غوونانە کە گێڕانەوهی درێژەوی دەوهێ ئەوهیانە کە کوردێ چۆن لەگەڵ کەسێکدا بەوپەڕی توندی قسە دەکات، ئاوا لەگەڵ سولتاندا قسە دەکات، بەلام سولتان پقی دەخواتەوهو دەپواتەوه چادرو دەواری خۆی و، (ظاهری کوری وایزانی فرمانەکانی ترسناک دەردەکات لەمەر ئەودا و ترسا کە دوای بیستنی ئەم قسە نابەجێیە لەم برادەرە کوردە وەلامی بداتەوه، بەلام سولتان چاوپوچشی لەو هەلە شەیه دەکات و، میوه بۆ میوانەکانی دێنی و دەلی: بچۆن تا ئەوهی پابرد لە یادی بکەین!

فەرەنەگەکان بە چاوپۆشی و لیپوردەیی ئەویان دەزانی لەگەڵ دۆژمنانیاندا، کاتی یەکیکیان دەکەوتە هەلەیه کەوهو، لەسزای میری خاچ پەرستی دەترسا، پایسە کردە سەربازگەیی سولتان پایسە گیاندا کە ئەو دالەدی دەدات، ئەهیش دەبەهواندەوهو پێزی دەگرت. بەلام فرمانی بەیه کێ لەپیاوانی تایبەتی خۆی دەکرد کە چاودێری بکات ئەو کە ئەو کەسە سیخوڕێ بێ و خراپکاری بەدەستەوه بێت.

پێشتر باسمان لە ژنیك کرد کە منداڵەکی لەدەست دەدات و دیتە لای سولتان و کار بۆ بەختەوه رکردنی ئەم ژنە دەکات و بە شوینی ئەو منداڵەدا سۆراغی کرد، هەتا سۆمای چاوی پێ روونکردەوه، ئەمەش کارە دەگەمەن و ناوازه کانی و ناماژەبی بۆ ئەمە کیفایەتە، پەنگە بە قسە کۆتایی لەمەر ئەمەدا ئەوهی کە (ابن شەداد) گێڕایەوهو کە لێرەدا باسی دەکەم^(۱).

(ئەو، تیکەلتی و هاوڕیتی خۆش بوو، پەوشتی جوان بوو، پوخۆش بوو، پێزی لە پەگەزی عەرەب و واقعی ئەوان دەگرت و، سەرگۆزشتەیی ئەوانی دەپاراست. بە ئەزادی ئەسپ شارەزابوو، بەشتیەیه کە ئامادەبووان سودیان لێوەردەگرت کە خەلکی تر ئەو سودانەیان وەرندەگرت، پەوشت جوان بوو، لە خەلکی دەپرسی لەمەر نەخۆشییە کە و دەرمانکردن و خواردن و بارودۆخە کەیدا، دیسان

دانیشتنە کەمى خاویڻ بوو ناوی کەسى لە لا بە خراپە نە دەهات بە چاک نەبێ، و، حەزى نە دەکرد بە چاک نەبێ ناوی کەسى لە لا باس بکری، و، قەت نە مەبیینووە جێبەجێدانى پێ خۆشبووی، بە کەس بگوتری، و، هەرکە هەتیوێکی لە لا ئامادە دەبوو بەزەبى لە گەڵ سەرپەرشتکاری ئەودا دەنواند، دڵى دەدا یەو و پیتی دە بەخشى، ئەگەر گەرەکی هەبوا یە پششى پێ بێستى تەسلیم بەوی دەکرد، ئەگەر نا ئەو نەدە چاکەمى لە گەڵدا دەکرد، کە پێویستى ئەو دابین بکات و بە کەسیکی دەسپارد کە بە پەرەردە و مشۆرخۆرى ئەو هەلسیت). ئەگەر (قازى ابن شەداد) مساوێکی زۆر هاو پیتی سولتانی کردبێ و نانی لە گەڵدا خواردبێ و هات و چۆی لە گەڵدا کردبێ تا بسووە بە شوینى پازى ئەو، گەشتیاری (ئەندەلوسى) (ابن جبیر) هیچ شتیکی ئاواى لە گەڵ ئەودا نەبوو، بە لکو بە سەرتاپای جیهاندا سوپاوە و تەنیا گەشتیارەکی ناو داربوو.

بێ شومار سولتان و پادشاو قەرالی بێنیو، لەوانە تەنیا (سەلاحەددین) کە و تۆتە بە دڵ و لە (باب الموازنه) دا باسی دەکات و وتیوەتى^(١): (ئەم ولاتە کە هى سولتانی جۆراوجۆرە وەکو شایەکانى ھۆزەکان لە ئەندەلوسدا، هەر هەموویان پەرەشتیکی تێدا یە کە دراوەتە پال و شەمى (الدین)، لەویدا تەنیا گویت لە نازناوی زەق دەبیست، هەم سیفەتانیکی کە بە دەستەینانیان کەلکی نیە، بە لکو گەل و پاشا و دەولەمەند و گەدا لەناویاندا بەشدارن، کەسیکی تێدان یە کە شایانی ئەم سیفەتە بێ تەنیا (سەلاحەددین) نەبێ کە شای شام و میسرو حیزازو یەمەند و بەچاکە و دادوەر ناوی پڕیشتو، ئەم ناوێ هاوشانى ناویەتى، و شەیه کە لە گەڵ و اتاکەمى پێکاویست دیتو، بەلام ئەم ناوێ بۆ خەلکی تری جگە لە ئەو وەکو پەرەشبا یە کە بە خێرای دەروات، وەکو شاھیدی دانیکی کە پەرەخنە پەرەتیدە کاتەو کە پەرەخنە لابەری لایە بەات.

القاب مملكة في غير موضعها

کالەر یەکی انتفاخا صولة الاسد

(١) رحلە ابن جبیر / ٢٢٨. (نوسەر).

له چەند لاپەرەکی زۆری گەشتەکەیدا ناوی سولتانی بەو پەڕی ستایشەو
 بردوو، بەلام ستایشەکی بابەتی که واقعی کرداری پشتگیری لێدەکات، هەم
 خودی بینەریش که ئەم گەشتیارە خوشی ئەو پاستییە یینیو ئەگەر هەرچی (ابن
 جبیر) باسیکردوو لەمەڕ (سەلاحەددین)دا باسی بکەم درێژە دەخایەنی، ئەمە
 باسیکی تەواو هەڵدەگرێ که لێرەدا بوار نیە بنووسرێتەو، بەلام دوو بابەت لە
 بابەتەکانی گەشتەکەیدا باس دەکەم که لە شێوازی کدا قسەدەکات بۆنی دڵسۆزی و
 لێکدانەو کی پاستگویی لێدیت، هەموویان گوزارشیکن راست و رەوانن بەلگە
 زۆری لەسەر هەیه که لەلایەن گەورە میژوونوسەکانەو نووسراوەتەو، (ابن جبیر)
 دەلی: (چاکەکانی ئەم شارەیه ئیسکەندەرۆنە - شکۆ و بلندییەکی بۆ سولتان
 دەگەرێتەو: قوتابخانە و فێرگەو، ئارامگای دانراو لەناویدا بۆ خوازیاران و
 خواپەرستان که لەناوچە دورەکانەو دەهاتن و هەریەکیان دەچوو ناو شوینیکیەو
 پەنای دەبردەبەرو، دەچوو لای فێرکەر و مامۆستایەکی ئەو هونەرە ی مەبەستی بوو
 فێری بکات، هەر تەقەلایەکی مەبەستی بایە پێوی هەڵدەستا).

ئەجا دەگاتە قسە ی دوورو درێژ که بە دەقی خۆی لە چەند بابەتیکدا باسی
 دەکەم، پاشان بەدوای ئەویدا وتویەتی: (سەبیرترین شت که بۆ ئەو بیگانەو
 نامۆیانە رێک کەوتبوو ئەو بوو که هەندێ لەوانە ی دەیانویست بۆ نامۆژگاری لە
 سولتان نزیک بکەونەو لای باس دەکەن که زۆریە ی ئەوانە ی ژەمە نان وەرەگرن
 لەبەر ئەو نیە که هەژارین پێویستی یان پێ بێ بۆ بژێوی ژیان، بەلکو لەبەر
 ئەوێه لەو سەفەردا نان و تویشویەکی که میان پێدەمی، ویستی سۆراخی هەولێ
 ئەم نامۆژگاریکەرە بکات، ئەو بوو پۆژی لە پۆژان ئەم سولتانە چوو دەرهوێ
 شار، چاوی بەهەندێ لەو کۆمەڵانە کەوت، بەرپێگای بیابانی (تەرابلوس)دا
 هاتبوون لە برسانو لە تێنەوتی رەنگو رویان نەماوو پرسیاری لێیان کرد که بۆ
 کوێ دەچن، هەولیان پێدا که مەبەستیان سەفەری حجکردنی مالی خوایه، ئەوانە
 بە سواری و شکانی هاتوون و زۆر مانوو شکەت بوون لەم دەشتاییەدا، ووتی:

ئەگەر ئەوانە بگەنە جی کە ئەو ھەموو ناوچە ناسراوانەیان بڕیوەو ئەو ھەموو ماندویتی و شەکەتییەیان بینووەو ھەر یەکەیان زیرو خۆی پێیە پێویستە کە بەشدارییان بکریو ئەو دابو نەریتە ی لەگەڵماندا بەکارھێنان بەردەوام بێو نەپچرێ، ئەمەش شتێکی باشە بۆ ئەو کەسە ی کە دەپرواتە لای ئەو جۆرە کەسانە، ئەوانە مەبەستیانە پێنە لای ئێمە بۆ ئەو بەشە ی ئێمە لەبەر خاتری خودای شکۆمەند کردومانە بە ئەرکی سەرشان.

بەلام لەمەر بابەتی تردا لەبارە ی ئەودا دەلێت: ^(۱) ((یەکی لە شکۆ پیاوەتی یەکانی ئەم سولتانە نزیکە لە خوای گەورە یە کە شوینەوارە کە ی وەکو یاداشتییکی جوان بۆدین و دنیا ماوەتەو: لا بردنی گومرگ و باج بوو کە لەسەر حاجییەکان دانرابوو کە فشاری زۆری دەخستە سەریان لە دانیدا کە تۆزی و ستمی تیدا بوو، ئەرکی سەر شانی ئەوانیان قورس دەکرد کە بە تەواوی پۆیان بچوینێ، بەلکو ئەوانە وە ھاتوو ھەرکەس کە نەتوانی بیدات زیاد لە خەرجی خۆی ئەو پێویستە ئەو گومرگ و باجە دیاریکراوە بدات کە (۷) دینار و نیو، لە دیناری (میسر)یش دەبێ (۱۵) دینار بێ بۆ ھەر سەریک، ئەمەشی لە توانا دا نەبوو، زۆر بە ئازار وە دەیتوانی بیدات، ئەم جۆرە سزادانە لە (جیددە) دا ھەبوو بە لکو زیاتریش لەمە.

بەلام سولتان ئەم گومرگە نەفرین لیکراوە ی لا بردو، لە جیات ی ئەو دا ئەو نەریتە ی دانا کە دەبێ خواردن و تویشویان پێ بدریتو، لە جیات ی ئەو دا باشترین جیگرەو ی داناو، لە پێگای بۆ حاجیەکان خۆش کرد، کە خەریک بوو بپچرێ، خوداوەند لەسەر دەستی ئەم سولتانە دادوەرە موسلمانانی لە دەست رووداوە کی گەورە و بارە کی بە ئەشکەنجە رزگار کرد، ھەر کەس ی پڕوای وایە حەج بئەمایە کی ئیسلامە سوپاسی ئەو ی لەسەرە، بۆ ئەو گومرگە ی لە ولاتی (میسر) و شوینی تردا ھەبوو، ھەم ئەو باجە ی دەکەوتە سەر و وردودرشتی شتومە ک لە کاتی کڕین و فرۆشتنیدا، ھەتا گومرگ لەسەر خواردنەو ی ئاوی (نیل) دانرابوو، بەلام سولتان

(۱) رحلة ابن جبير / ۲۵. (نوسەر).

ئەم داهینراوە: ئەفرین لیکراوانەمی هەموو لابردو، دادگەری فراوان کردو، ئاسایشی
 بلاوکردهوه، یەکی له دادوەرییهکانی سولتان بێ ترسکردنی پێگاو بانەکان بوو که
 خەلکی له ولاتی ئەودا بەرگی شەو دانانین بۆ راپەراندنی ئەوێ مەبەستیانه، له
 شەوی ئەودا هەست بە هیچ ترسێ ناکەن بیانگیژیتەوه، بەو شیوەیه پەوشی
 ئەوانەمان له (میسر) و ئیسکهندرونەدا بەرچاوگەوت).

ئەم گەواهییانه بابای لیکۆلەر بێ نیاز ناکات لەوێ که دەبێ پەڕە زۆرتر
 بھۆنیتەوه، نمونەمی ئەم کارە ناویژانە بە پەرشوبلاوی له لاپەڕە دور لێهەترییدا
 ھاتوونو، بە شوێندا گەڕانیان ھەندێ ماندوویون و نازاری دەوێت.

هاوسهنگی یهکی نا دادگه رانه له باره (عماد الدین) و (نورالدین) و (سه لاهه ددین)

له چاخى نویدا هونهری نووسینی میژوی به باشی گه شى کردو هه لچوو، ئیمرو
میژوی ئیسلامیمان ده بینن که له چه شنى جوړاو جوړدا پیشکەش ده کړیتو، به
لیکدانه وى مهنه جى به پى نهو پښنايه له پښاره نه ده بى و ده روى و
کو مه لایه ته کانه وه سهرى هه لداوه لیک ده دریته وه، تا له مه پ یه ک بابۀ تا که چه ند
نووسه رى نووسیویانه ده خوینییه وه.

له جياتى پوانین وو پښازى هه مه جوړو، شیوازی جیا جیادا شتى وا ده بینى که
ببیته شوینی سهر سوپهینانى تو. هه له وکاته وه (ابن خلدون) پښگای شیکردنه وى
خوئى ده ست پیکردوه بو زانینی هوکاره کانو، به ستنه وى نا کامه کان به
ده سپیکه کانه وه و پرکردنه وى که له بهرو بو شایه فراوانه کان بهو شتانه لۆژیکى
شته کان ناماژى بو ده کات و رهوشى شوین و کات دهینووسیته وه. نووسینی میژو
ورده ورده له پتودانى ناسایى خوئى له گپړانه وه دانه پال (الاسناد) دا لاده دات و،
رووداوه کان به پى سالو پوژ ده گپړدریته وه بیته وى په خنده کی کارامه لهو
داستانانه بگپړی که دیته ناوه و یان له کاتى بوونى جیاوازی و پیچه وانه وى شپړزه دا
به وردى له بهرامبه ریدا به کی دابنریت، ته نیا که سى لهو زانایانه نه بى که له
مه سه له کاند ا قول بوونه وه، تا چه رخی نوئ به شیوازی بهرنامه یى خوئى و لۆژیکى
به هیژى و هو ده رختنى زانستى خوئى (التعلیل العلمی) هاته مهیدانه وه، له
کینلگى میژوى خویدا کشتوکاله کی په نگ گه شاهى بینى که به ره که ی به تام بى و
جوړه ها چه شنى هه بیت.

هاوسهنگی کردن له نیتوان رووداوه کانو کهسه کانددا له نووسینی میژویدا مهیدانه کی فراوانه پیتووسی نووسهران سهرنجی ده داتج، دهیین رووداوی دیرۆک به رووداوه کی کتوپره وه پدیوهست ده کری، له پتودانگه کی وردا هۆیه کانو ئاکامه کان له گه لیدا ده رده که ونو تا یه که له تایه کی تر پیشتر ده خات، یان هه ردوو تایه کان له له یه که جیگه دا هاوسهنگ ده کات له سهرزه نشتو پی هه لاوتندا، هه ندیجار هاوسهنگی کردن بۆ پالنه وانه کان ده گوزاریته وه کۆنو نویی نه وانه له سهر خوانی ره خنده له ئاسته کی یه کسانی ورد وایه، بیتگومان خوینهر به سوده کی زۆر سهرده که وی و سود لهو شیکارو له پیشتر دانانه (الترجیح) دا وهرده گری، نه نجا له گه ل نووسه ردا به ئاسۆی فراوانیدا ده پوات و هه ردوکیان سهیری هۆکاره کانی بهرز بوونه وه دابه زین ده کهن، یان نه وه ی به هۆکانی لادانو مام ناوه ندی (الاعتدال) سهر هه لده دات، نه مهش چیژه کی هزری تیرو ته سه لهو، نه وه که سه وی چا وگی ره سه نایه تی یه که ی هه لسه نگینێ له سهری سوره بیت.

به لام نهو هاوسهنگی (الموازنه) یه به چیژه هه ندی جار توشی ته زوی شاراه ده بیت و نووسه ر به لایه وه دژوار ده بی که برگی پاسته قینه بیکی که ده یلیت، مه به ستی له وه به دل بوونه کی شاراه یان ناشکرای پالنه وانیک دیاری کراوه که له به رامبه ریدا چاکه ی که سانی تر که م ده بیت وه، نه م میژو نووسه شته کان به و پییه لیکده داته وه که نهو به دل بوونه پونه ی نهو پازی بکات، نهو هه ندی جار له به دل بوونی نه ستی (الاعجاب اللا شعوری) دا بی ناگیه که لایه نی دووه م سهرزه نشته ده کات و ره خنده ی لیده گری، نه مه قۆناغه کی دپکاویه پتویستی به هتوریسه کی ته واه، تا نووسه ر حه قیقه تی دهرونی خۆی په پیدا چوونه وه و شیکردنه وه بۆ ناشکرا بییت! لیره دا گه واهی یه که هیه به لگه کی به هیژه: کتیبخانه ی میژویی (نه نده لوس) ی و خۆره لاتی به زۆری له دانراوه کانی تویره ی شاره زا ماموستای دکتۆر (حسین مؤنس) سهر که وت و گه واهی نه ویدا که به تاوو تویه ورده کانی و رایه پاسته کانی زۆر سودمه ند بووه، تا ئیستا من به دلخۆشییه کی به خته وه بۆ

شوېنه‌واره ميژويه كاني نهو ده‌گه‌رېتمه‌وه ئيستاش كه له‌گه‌ل هه‌ندى ناراسته ده‌رونييه‌كانيدا كه دېته پېگامه‌وه جياوازيه هيه نه‌وه به حه‌قى خومي نازانم كه راستيم پېنكابي و پېنگاي راستم گرتبېت، چونكه من وه‌كو نه‌م نووسه‌ره شاره‌زاو بېرتيژو بېر به‌هېژ نيم، به‌لكو پوانينه‌كي ساده‌يه كه په‌نگه په‌سهند بې و بابه‌ته‌كي هه‌له چاره بكات، يان په‌نگه په‌فز كراوبې و پتويستي به راستكردنه‌وه هه‌ييت^(۱).

كتيپيكيه نه‌وه به ناوي (من قصص البطولة)^(۲) خوښمه‌وه، زوړيكي جوانكاري و پوني هاوسه‌نگي له نيوان كه‌سو كه‌سيكي تر دروست ده‌كات، من له پوانيني دلسوزي خومه‌وه پېم وايه كه زوړيكي لاده‌دات و دوده‌كه‌ويته‌وه له هيرش كردنه سهر كه‌سي كه زوړيه‌ي جار پشتگيريكردي، يان لاي كه‌مي پاساو بژ هيئانه‌وه‌ي ده‌ويت، من سهرگه‌ردان ده‌ميئمو دوو دل ده‌م كاتي نه‌وه به دل بوونه نه‌سته‌ي (اللاشعوري) نووسه‌ر ده‌بينم كه نه‌ونده به‌رز ده‌يپته‌وه گه‌رم دادې، تا ستم له مام ناونده‌كانيش ده‌كات، بژ نمونه دكتور له‌مه‌ر پالنه‌واني گه‌وره (نورالدين محمود زنكي) شكېنهرى خاچپيه‌كان ده‌نووسې كه نمونه‌ي پېده‌هيئينه‌وه.

بهر له هه‌موو شتي به دكتورى به‌رېژ ده‌لېن: من زوړو بې‌سنور نه‌م كه‌سايه‌تپه نمونه‌ي يه‌م به دلته‌و، هه‌رچي باست كرده‌وه له چاكه‌كاني سهرسوپه‌نهرى نه‌وه شك و گومان هه‌لناگرن، سهره‌تا باسي نه‌وه دوو وتاره ده‌كم كه به‌ر له چه‌ند سالي له‌مه‌ر (نورالدين) نووسي بووم له يه‌كيكياندا نووسيومه: (نورالدين) له ديارترين په‌وشت و پاكترين بنه‌چه‌كانيدا به (عه‌لى كورې نه‌بو تاليب) ده‌چيپته‌وه، نه‌گه‌ر به پاكژدانانو پيروز راگرتنى حه‌ق و راستي بې گويدان به ده‌سكه‌وتي سياسي و سهركه‌وتي جه‌نگي په‌نسيبي ميري پرواداراني خاوه‌ن وه‌رع و زوه‌د بووي، نه‌وه پيروز راگرتنه‌ي جه‌ق بې‌گويدان به شتي تر پر واي (نورالدين) بووه.

(۱) نه‌م وتاره به‌ر له مردني خوالي خوش بوو (د: حسين مؤنس - ر -) نو سراوه. (نووسه‌ر).

(۲) مع الابطال / د: محمد رجب لبيومي / ل ۹۵ / مطبعة دار القلم بدمشق. (نووسه‌ر).

هەرچەندە ئەم دوو کەسە یە بەهۆی هەوا و ئارەزووی کین لە دڵان هەزی تەماعکاران توشی کارەسات هاتوون، لە هەندێ خۆ شلکردن و نەرمی کردندا (التهاون) لەسەر حیسابی حەقدای پەرت و بالاو کۆدە کاتەوه، شوێشەکان خامۆش دەکاتەوه، بەلام نمونەیی بالا بە گۆرێچکەیی هەر دوو پالەوانە بە پێژە کەدا هەوار دەکات کە تەنیا حەق و راستی پاکژ رابگرن و پێرۆزی بکەن و دڵ بە دەسکەوتی خوش نەکەن کە بێ و یژدانی و دلتەنگی تێدا یە، ئەی لەو بانگەوازی برۆاداریەکی راستگۆ، کە لە ئارەزووە کاتەوه بەرز دەبێتەوه، ئەگەرچی بۆ گۆیگرە کەشی زۆر شەکەتی و ماندوبوون بگێرێتەوه، بەلکو سەرباری ئەمەش من لەو دکتۆرە خۆم بە یژدان تر دادەنێم لە مەر (نورالدین) دا کە لەناو قسەکانیدا دەلێ: (ئەو سەربازەکی شارەزانه بوو، سیاسیهکی مەزن نەبوو، بەلکو برۆا دارێک بوو کە برۆاداریە راستەکی وای لێکرد بوو کە پێویستی بە کارامەیی سەرکردەیی و زیرەکی پامیاری نەبێت).

ئەم قسە یە پێویستە بە راستکردنەوه هەیه، شاید لە حەق نزیک کەوتبمەوه کاتێ لە پەرچدانەوهیدا بە دلتۆزێیەوه وتومە^(۱).

(پێرۆز راگرتنی پەرەنسیپەکانی ئیسلام پامیاری یەکی بەرزەو زۆر کەس ناتوان دەستی پێوە بگرن لەو کاراندا کە هەندێکی وەرەگرن و هەندێکی تریش بەرکەنار دەکەن، لە هەمان کاتیشدا دژوارە بەلایانەوه دان بەو کەم و کوپیەدا بێنن، کە سەرناشتەکردنی گرمان هەلناگرت و لە نەنگی یەکە بکۆلنەوه و ئەو شل کێشانه ناتەواوەیان دەکەن بەزیرەکی یە بلیمتانە کە بارو دۆخەکان پێویستی دەکات و کارە شارواوەکان و نادیارەکان فەرزێ دەکات، پاشان چاو لە خەلکانی دەکەن کە شل کێشان لە حەقدای ناکەن و، دوری نێوان هەردوو گروپ دەبینن لە جیساوازی ئامانج و مەبەست و رینگا دا، ئەو کاتە سەرکۆنەیی ئەو کەسە دەکەن کە گۆی بۆ راستی دەگری و شوێن باشتەری رینگا دەکەوێت، ئەگەر لە ساتێکی برۆاداری و دوربینیدا بۆ

(۱) مع الإبطال / عەمد رەجب الیومی / ۱: ۶۹. نووسەر

ویژدانیان بگەڕێنەو پەردە لەسەر فرت و فێلیان لادەچی، کە بۆ سەستەمکارییە و دەزانن کە پیاوانی باش ئەو کەساتەن سیاسەتی زیرەکانە و نەرم کێشان لەکەداریان ناکات، بەلکو رامیاری قورئان بە تەنیا بپوا جەختی لەسەر دەکاتەو!

ئایا پیشەوا (عدلی) لە پەرەردە و پای راست و فێقەو پوانینیدا سیاسی نەبوە؟! ئایا (نورالدین) لە لیبۆردەیی و پەیمان بەجێهێنان و راستی بەئێنیدا سیاسەتمەدار نەبوە؟!

نەخێر ئەو ئەوانە!! ئەم دوانە دو سیاسەتمەداری گەورە بوون، پڕەنسییەکی نەمریان هەبوو کە ئارەزوێکی سەرکەش پوی تی ناکات و، خەیاڵ پلاوی هەلەشەیی پاکژیەکی لەکەدار ناکات!! ئەم دوانە سیاتەمدارەکی ژیریوون پەییوەست بوون بە سیاسەتی قورئان و زیرەکییەتی ئیسلام، قەد غەدرو ناپاکییان لە پەیماندا، یان بەبێ بوونی دوژمنایەتی تەشەقەڵیان بەکەس نەکردوو! بەلکو ئەو دوو سیاسەتمەدارە بەرزە سیاسەتمەدارەکی نمونەیی بوون لە دنیای تەماعەکاندا.

کەواتە پایەیی (نورالدین) بەلای منەو گەورەترە نەک بەلای دکتۆرەو!! بەلام بابەتی ئەم وتارە لەم سنۆردا ناگیرسیتەو، بەلکو پو لە راستکردنەوی ئەوێ دەکات کە نووسەر لە (دیمەنی ھاوسەنگی) دا باسیکردوو لەمەر (عماد الدین زنگی) باوکی (نورالدین) لەلایەکەو، (سەلاحەددین ئەبیوی) و (نورالدین) لەلایەکی ترەو، لەمەر ئەم دوو پیاویدا هەندێ سستەمی کردوو، لیترەدا راست کردنەو و ویژدان دیت.

دکتۆر (حسین مؤنس) دەڵێ: (نورالدین): وەکو باوکی خۆی نەبوو کە (عماد الدین) کە، بە دواي دەسەلاتدا دەگەڕا بەهەر ئرخێک بیت لە ئاگرەست کردن بەگەڵ خاچیەکاندا و پۆشتن لەگەڵیاندا بۆ هەر کوێیەک مەبەستیان بێ دڕدۆنگی و روودۆلی نەدەکرد، بۆ دەستان لە دەستی مسوڵمان یان مەسیحی بایەخی بێنەدەدا، مادام کارەکە سەریکێشایا بۆ زیاترکردنی مولکی و دارایی.

لەمەر (سەلاحەددین) دا دکتۆر (مۆنس) لە هەمان باسدا دەت: (سەلاحەددین) لە هەر کۆتییەک بۆنى مەترسى کردبایە خۆی دەگۆڕی، چاوی هیمنی و خۆپاڤی تێدا دادەپۆشی، پرۆژە داخوایە زۆرەکانی تەواو نەدەبوو، پێویست بوونی بە سامان هەر دواى نەدەهات، سەرکارو باج وەرگرانی ئەو پەتەیین کەس بوون لەسەر خەلکید، هەر بازارگانی بە ولایتیکدا پابردبایە مسۆگەر باج وەرگرانی پشتیان دەشکاند، نیشانەى سامانداری لەسەر هەر مەزۆنە دەرکەوتبایە مسۆگەر لەلایەن پیاوانى سولتان بە سزادان ناگاداریان دەکردەو، جوتیارو هەژارو پێدەسەلاتان لە خۆماندو کردندا لەگەڵ ئەودا بوون، هەر میوهیى لە کێلگەکیاندا پێگەیشتبایە باج وەرگران هەڵیان دەلوشی، هەر گۆلەگەمى سەرى دەرھێنابایە لە عەمبارەکانى سولتاندا جێگیر دەبوون، تا وای لى هات خەلکی لەسەردەمى ئەو روت و هەژار بوون و لەسەر دەروازەى چەرمەسەرى برسیتى بەجێ هیشتن کە خەلکی برپەوێ چۆن برپەوێهە. ئەمە قسەى جەنابی دکتۆر کە بوو لەمەر ئەم دو پالەوانە گەورەیدا ئەگەر زۆر (نورالدین) ی بە دل ئەبوايە لە سوواری ھاوسەنگى و لە پێشتر داناندا (الترجیح) ناوا ستمى لە (عماد الدین) ی باوکى و شاگردەکەى کە (سەلاحەددین) نەدەکرد.

لێرەدا بەکورتى شوێنى ستمە جەرگبەر کە باس دەکەین لەم دوو پیاویدا بۆ ناشابوون بەوێ کە پابردوو قسەمان لێکرد!! خاچییەکان پەلامارى خۆرەلاتى ئیسلامیاندا کە کاتەشى دژوار بوو، میرنشینهکانى شام لەژێر چنگى پوڤمى دەرەهەگى دابوون کە هەر یەکە کاربەدەستى ویلايەتەکى بچوک بوو کە هیچ سوپایەکیان نەبوو، یان هێزى کۆیکاتەو، قەرالۆ میرەکانى دەولەتە بچوکەکانیش ناکۆک بوون، بى حالى بوون لە یەگەرتى یەک بوون تى دەپەری، خەلافەتى (عەبباسى) پەکی کەوتبوو لاواز بوو نەیتوانى زیان لەخۆ دور بختەو، خەلکی پەنایان بۆ بردو قۆ مووہەکانیان بری و ھاواریان کردو گریان، بەلام بى سودو قازانج بوو. هەرچى دەولەتى (فاتیمی) بوو لە میسردا پوی لە فیلەکانى کۆشک و پلانەکانى (ووزەرا) و، ناکۆکی ناوخۆى نێوان خەلیفە و سەرۆک سوپاکاندا بوو!!

بەم کارە خراپ و سوکە مەمالیکەکانی ئیسلامدا هەلۆه‌شاوێه و خاچییه‌کان توانیان چوار میرنشینی (لاتینی) لە (ئەلرەها) و (ئەنتاکیا) و (بەیتولەقدس) و (تەرابلوس) دا دابەزرێن، دواى ئەوێ لافاوی خۆتێیان لەناویاندا تا سنگیان هەڵساند، هەر لە جەنگی (قودس) دا (۷۰) هەزارکەس لە مسوڵمانان شەهید بوون!! چارەنووس وا بوو (میری موسڵ) ی ئەوکاتە (عماد الدین زنجی) کە بەم کارە دژوارە هەڵسێ کە زیرەکو ورد بوو لە بەرپۆه‌بردندا و دانایەکی گەورە بسو، سور لەسەر یەگەرتنەوێ میرنشینه‌ عەرەبیکان لەژێر سەرکردایەتی خۆیدا و زۆربەى ناوچەى (جەزیرە) ی گرتە خۆی، ئنجای حەلبەى داگیر کرد، وە زۆریکی تر لە ولاتی شام و بەرامبەر فەرەنگەکان بێتەو، توانی بە سوارو پیاده‌ سەنگیان بختە سەرو بە کوچە و کۆڵاندا شوێنێان بکەوێ، بە ترسو تۆقینەو داوای فریاکەوتن لە شای (قوستەنتینییه‌) بکەن. پاشان پەلاماری (الرەها) ی داو دەستی بەسەرداگرت و مسوڵمانان لە دەستی ئەو هەستیان بەهێزی خۆیان کرد، خاچییه‌کان ترسان و زانیاری بەلێنی کلێسا بە سەرکەوتنی یەک لە دواى یەکدا وەکو تەراویلکەیه‌کی فریودەرە لە بیابانەکی گەرمدا کە کۆچکەر پێی هەڵدەگیرسێت.

(عمادالدین) مەبەستی مولک و دەسلالت نەبوو بەهەر نرخیک بێ بەلکو ریزەکانی بۆ دواى خۆی کۆدەکردووە وەک قیادەیدەک تا کەس لەدواوە خەنجەرێکی لێ نەدات، ئەمەش بەهۆی دوربینی بوو، کە سەرنج ڕاکێش دەنوسریت، کاتێ ناگرەست و دانوستاندنی لەگەڵ خاصیه‌کاندا کرد لە هەندێ تەنگانەدا، بە زیرەکی خۆی کاتی درێژ دەکردووە تا زەمینەى بۆ پرەخسێنێ بۆ خۆ کۆکردنەووە پەلاماردان، باری ئەو وەکو باری (نورالدین) نەبوو، ئەو خواوەنى هاواری یەکەم بوو بۆ خۆ کۆکردنەووە و نامادەبوون، ئەگەر ئەرکی گرانی ئەو نەبوا یە لە کۆکردنەووەدا وەرکردنی نەیارانیدا ئەو کلتورە بەهێزی دروست نەدەکرد.

دکتۆر راست دەکات کە دەلی: (نورالدین) زاهیدتر بوو لە دەسەلات و سیاسەتدا لە باوکی ئەمە کەس نەزۆکی لێ ناکات! بەلام سنور بەزێنی لە راستییە کەدا دەکات کاتی دەلی: (لەگەڵ خاچیە کاندای دەروێشت چۆنیان بوویستابایە!).

کەواتە میوەی سەرکەوتنی چینیەو، پێگای بۆ (نورالدین) ئەنجا (سەلاحەددین) خۆش کرد! نمونەی (عمادالدین) لەگەڵ ئەم دوو کەسە دوای خۆیدا وەکو خێزانیەکە کە دەیهوێ باخچەکێ گەرەو فراوان دروست بکات لە خاکەکێ پەر لە تاوێرو دێو تەپۆلکەیی و گەردا، پارگی گەرەو دێو دایە لادەبات و پێگا خۆش دەکات و جۆگەلێ بۆ پادەکێشی، گەشە بە تۆو دەدات و ئەنجا دەمرێ، کەسانی دەست بە پواندن و تۆو دەکەن و کشتوکالێ بە ئاودان و پەیین کردنە ئەستۆ، تا لقو پۆپ دەردەکات و بەرەکان شۆردەبنەو!! ئەو دەبێ سوپاس بکری ئەک بێ بەلگە بە ئەمەکار ناوێزەوێ بکەین؟!

ئەمە (عماد الدین) بوو بەلام مەسەلە (سەلاحەددین) چۆن بوو؟ مەن وا دەزانم ئەو (دکتۆر مونس) پشیتی پێ بەستوو لە قسەو باسەکانیدا لە توندپەرەو کێ لەدەلەکانی فەرەنگەکانی وەرگرتبێ، وە لە خەیاڵ و ئەندێشە فراوانی چیرۆک نووسەکانی ئەوان وەرگرتبێ، کاتی چۆن ئەفسانە (خەیاڵیان) هەلبەستوو لەمەر سولتاندا کە بە جۆرەکی تایبەتی خۆی زێرو ئالتونی لە جولهکەو مەسیحییەکان بە جۆرەکی تایبەت سەندوو!

ئەو (میژوونوسانی عەرەب) باسیان کردوو، هەم بە ویژدانە ئەوروپی یەکان لەمەر نازایەتی و بەخشندەیی (سەلاحەددین) زۆردەرە لەو شتە هەلبەستراوانە!!

ئەگەر لەبەر ئەوە نەبایە کە لەبەری هاوسەنگی میژووییدا بە تاکە پالەوان ناوی بنێم بەلگەنەویستی بلۆی وام باس دەکرد لەو نمونانە (لەمەر نازایەتی و جوامێری و بەخشندەیی (سەلاحەددین) گەرەنەو کە دکتۆری میژوونوس لە یادێ کردون، پەروا ناکەم هەر کەسێ بە نووسینی کردارەکانی سولتان هەلدەستێ ئەو (لەمەر بچێ کە لە پۆژی گیرانەو (قودس) دا (۲۲۰) هەزار دینار رزگارە

(الفدیة) به‌لکو زیاتریش وەرگرت همه‌وی به‌سەر زاناکان و خه‌بات‌گیژان و هه‌ژاراندا دابه‌ش کردو، زۆریک هه‌ژارو په‌که‌وته خاچ هه‌لگره‌کانی بێ رزگارانه ئازادکردن و چاوپۆشی له خشل و ئالتون و زیره‌کانی کردن و لێی وهرنه‌گرتن که بره‌وانا که‌م کاری ئاوا به‌ره‌وشت‌ترین که‌سی سه‌ده‌ی بیستم ته‌نجامی بدات.

کچی شای خاچ هه‌لگر خاچی زیرین و خشلی دره‌وشاوه‌ی سه‌رنج پاکیشی هه‌لده‌گری، یاره‌کانی ویستیان په‌لاماری بده‌نی، به‌لام جوامیری ده‌گه‌نی نه‌و رپنگه‌ی به‌ته‌نجامدانی ته‌م کاره‌ندا، به‌لکو - به‌تریکی (قودس) مالی په‌رستگا و کلیساکانی (البیع والکنانس) له‌ناو سندوقی جیا‌جیادا کو‌کردبو‌وه، ته‌م هه‌واله به‌ گوئی (سه‌لاحه‌ددین) گه‌یشت به‌لام نه‌و گوئی بێ نه‌داو، له به‌خشنده‌یی بێ وینه‌ی خزیه‌وه ووتی: دروست نیه دوا‌ی نه‌وه‌ی له خه‌ونه ئایینه‌کانیدا توشی به‌لامان کرد له سامانه‌کشیدا توشی به‌لای بکه‌ین!! خۆزگه ده‌مزانی ئایا سو‌لتانی دوا‌ی نه‌وه هیچ مسو‌لمانه‌کی که نیشانه‌ی پر دلداری و ده‌وله‌مه‌ندی پێوه دیاری‌ هه‌ره‌شه‌ی به‌لا به‌سه‌ردا داهێنان و سزادانی لێده‌کریت!!

با سه‌رنجی نه‌و نووسراوه‌ی دکتۆره موس‌لمانه بده‌ین و له‌گه‌ل نووسراوی نه‌وروپی یه‌کانی به‌راوردی بکه‌ین که خاوه‌نی کتیی (تاریخ المؤخرین) دکتۆر (احمد البیلی) له گتیبه‌که‌یدا (سه‌لاحه‌ددین) گتیا‌په‌تیه‌وه: (له‌به‌ر زۆری به‌خشنده‌یی و سه‌خواه‌تی نه‌و، فه‌رمانبه‌ره‌کانی هه‌زیان نه‌ده‌کرد به‌ پاره‌و سامان بزانی و لێیان ده‌شارده‌وه، هه‌تا کاتی پتو‌یستی ده‌هات و ته‌نجا چه‌ندی بیویستبایه‌ بۆیان ده‌هێنا، ته‌مه‌ش له‌به‌ر زۆر به‌خشنده‌یی و سه‌خواه‌تی نواندنی نه‌ودا، ته‌گه‌ر ده‌ستی به‌سه‌ر ناوچه‌یه‌ک له‌ ناوچه‌کاندا ده‌گرت نه‌ریتی وابوو نا‌گا نامه‌ی به‌خشنده‌و سه‌خواه‌تی خۆی به‌سه‌ر په‌یه‌ره‌وانیدا بلا‌وده‌کرده‌وه، هه‌م دانیش‌توانی ناوچه‌که‌داو، به‌مه‌ش بۆ لای خۆی راپی ده‌کردن، هه‌تا کاتێ (دیمه‌شق)ی گرت هیچ شتیکی له‌ گه‌نجینه‌ی نه‌ویدا ده‌سکاری نه‌کرد، به‌لکو همه‌و‌وی به‌سه‌ر خه‌لکه‌که‌یدا به‌شییه‌وه دابه‌شی کرد و هه‌رکس له‌ خزمه‌تی دابوایه‌ پزێی لێده‌نا و به‌ نه‌رمی له‌گه‌لیدا ده‌جولایه‌وه، هه‌تا ته‌گه‌ر شتیکی خراپی لێده‌بینین له‌ سنگی خۆی ده‌کرده‌وه و ناشکرای نه‌ده‌کرد.

بەلام کۆرۆ کۆبونەوهی ئەو خاوین بوو کەس نەیدەوێرا قسە بەکەسی نزیک لە خۆی بڵێ، هەر هەتیوێک و بێ سەرپەرشتییکی دەبینی سۆزوبەزەیی بۆ دەجولاً، ئەنجا منداڵ و خێزانی خۆی خۆش دەویست و لەگەڵ منداڵەکانیدا بەشداری یاری ئەوانی دەکرد و زۆر حەزی بە دادگەری دەکرد، هەر کەسیک بە گویی یاساکانی نەکردبای سزای دەدا، بۆ مەسەلەی سەتەمکاری هەفتانە دوو پوژ دادەنێشت بۆ دادگایی کردن. بۆ هەژارو دەولەمەندو کە لەمەلەوه بایە یان لە سەفەر و پڕۆیشتن دابایە

نەگەر بمانەوی زۆری لە دەقەکانی مەسیحییەکان تۆمار بکەین، ئەوا ماوهی قسەیان نابێ، بەلکو ئەوەندە بەسە کە داستانە ئیسلامیەکان گێڕاویانەوه لە چاکەکاری نایاب و ئەندێشەیی جوان، ئێمە نامانەوی ئەوە بگێڕینەوه کە برادەر و هەقەلەکانی ئەو نووسیویانە کە تێکەڵاوی ئەبوون و پڕوایان پێ هەبوو وەک (ابن شەداد) و کەسانی تر تا لە هەندێ زێدە پەوی ئەماندا نەکەوینە گومانەوه لەپای ئەوانەدا کە لە وەرگرتن و پەزکردنی شتدا توندی دەنوێن!

بەلکو ئێمە ئەو شتانە وەرەگرین کە لە گەشتەکە (ابن جبیر) دا خۆی بەچاوی خۆی بەرچاوی کەوتوون لە بەخشنەویی و پیاوێتی سولتان، چونکە لەو کەسانەیه کە لە نووسینی میژووی سولتاندا پشتی بە هیچ پڕوێک نەبەستوو کە بۆنی لایەنگیری لێبێت، بەلکو ئەو پڕیوارێک بوو، ماوهی ئە (میس) دا سوپاوەتەوه و شتی بینێوه و بەرچاو کەوتوو، پاشان کە لە ولاتە کە دورکەوتۆتەوه بێتەوهی کەوتبێتەوه ژێرکاریگەری کاربەدەستەوه، یان لە گەورەیی نزیک کەوتبێتەوه وە نووسراوی خۆی خستۆتە ناو یاداشتەکیەوه، وە پیاوێ میژوونوسەکی رسمی نەبوو کە سەرنج پراکێشانی پالەوانەتی هانی دابی بۆ زیاده کاری، بەلکو وەسفیکە کە پیری سەرقال کردبوو هەلی دەپڕۆی بێتەوهی شوێنێکی بۆ تۆمارکردنی زانستی بۆخۆی دابێت.

کتیبە کەشى مۆزكى پاستگۆبى سادەبى و وەسفەكى ئەمىندارى وەرگرتن، هەندى ئەوەى وتوبەتى ئەوەیە^(۲). (بەشیک لە جوامیڤى و شکۆ مەند بەکانى ئەم شارە کە لەپاستیدا بۆ سولتانه کەى دەگەرايەو: قوتابخانە و خویندنگەو ئارامگاگان بوون کە بۆ خەلکى بە داخوازی و پەرستى بوو کە لە هەرئیمە دورە کانەو دەهاتن و و هەریەکیان شوینیکى دەگرت و لەناویدا خۆى دەهاواندەو، مامۆستا بەک هەبوو ئەو هونەر و شاکارییەى مەبەستى بوایە فیڤى دەکرد، سولتان بە شیوەیەکی ئەوەندە فراوان چاودێرى خۆى فراوانکردبوو بۆ نامۆکان و بیگانهکان کە هەتا فەرمانى دابوو گەرماویشیان بۆ دابین بکەن لە کاتى پتویستى پىبوونیاندا بيمارستان و خەستەخانەى بۆ نەخۆشیەکانى ئەوان دانا بوو، دکتۆر و نوڤدارى دیارى کرد بوو کە سەردانى بارودۆخیان بکەن، کارگوزار و خزمەتکار لەبەر دەستیاندا بوون فەرمانیان پێدەکردن کە چا و لە بەرژەوئەندى ئەوان لەکاتى ئامازە پیکردنى ئەواندا لە چارەسەر و خواردەمەنى و، ئەوان لە جیاتى دکتۆرەکان و پزیشکەکان بە چارەکردنیا هەلەستان. پیرۆزترینى ئەم مەبەستانە ئەو بوو سولتان بۆ پىبوارانى خۆرئاوا دوو نانى دانا بوو بۆ هەر کەسێ کە دەگەیشتە جیگا، هەموو پۆڤى بۆ دابەشکردنى ئەمە مەروڤەکی ئەمىندار و دەستپاکى لەلایەن خۆیەو دادەنا، پۆژانە دەگەیشتە (۲۰۰۰) یان زیاتر لە (نان) بەپتێ زۆر کەمییەکەى، ئاوا بەردەوام بوو.... بەلام هاوئەلانى خۆى لەوێەرى خۆشگوزەرانى و خۆشى دابوون و پتویستییان بە هیچ پيشەبێ نەبوو).

لەم تۆمارکردنە نمایشى بە (العرضى) دا کە تەنیا گواستەئەوێ فۆتۆگرافى ڤابردووە کە ڤویداو هەچ شتێ نیە بیلێن کە بە ستایش و پتەهلاوتنەو یان و شکۆدار کردنەوێ خۆش هاتن نەکریت!!

(۲) ابن جبر / ل: ۱۰) پیتشت ناماژەمان بە بەشیکى ئەم دەقە کرد. (نوسەر)

ئەوێ دکتۆرە کە باسی کردوو لە کاتی خستنی پوی قسەکاندا لەمەر (نورالدین) دا هاغان دەدات بۆ ھۆشیاریدانەکی زۆر لە کاتی ھاوسەنگی کردندا لە میانە ی دوو کەسدا .

ئەگەر لەم ھاوسەنگ کردندا بوار ھەبێ بۆ تێوانینەکان، بنج و بنەوانی راستییەکان ئاوەڵە بکاتەو، دەر فەتی شیتەڵ کردن و پامان بدات، ئەوکاتە لە لایەنگرتنی شاراویدا شتێ دەکات بە ئامرازێ بۆ سنور بەزینی و لادان، زۆر جار ھاوسەنگی ئەدەبی لەنیوان دوو دەقداو بەراورد کردنیان پەسەندترە لە ھاوسەنگی میژویی نیوان دوو کەسدا، چونکە ھاوسەنگی ئەدەبی و ویژەیی لە دەقە ھونەرییەکاندا دوو شۆینەواری ئەدەبی لەبەرەمبەر خۆینەری بەویژدان لە جاری یە کەمدا غمایش دەکات، ئەنجا داھاتوو پای خۆی دەبێ لەمەر خۆیندەوێ شێوازە کەداو، لەو حوکم و بێرەدا کە دەنووسریتەو، بەلام ھاوسەنگی میژویی لە نیوان دوو کەسدا بۆ ئەو حوکمانە دەگەرێتەو لەمەر ئەو دوو کەسدا کە ھاوسەنگی لە دلیدا دروستی کرون، بێتەوێ پروداوی زۆر بۆ خاوەنەکی بێنیتەو!!

بۆیە وردەکاری لە ھەموو شتێ پێویستترە لەم بوارەدا، ئەگینا پوی راستی لەویدا کە دەگوترێ و لابراو ھەلگیراوە .

ئەوانە چیان وتوو

کەس نیه له کلتورو کەله‌پوری ئەدەبی ئیمەدا وەکو سەلاحەددین بە شیعەر ستایشی کرابی، کاتی شاعیرانی سەردەمی خۆی سەقامگیری و بێ‌پراو سەرکەوتنی یەک له دوای یەکی ئەو سەرەنجی ئەوانیان پراکێشاوه، لەهەمانکاتدا دلێشیان لە رقی دۆژمنانیان دەکولا کە ئەوروپای دەستدریژکار ناردبونی تاکو خاک و نیشتمانیان بێ دادگەرانه داگیر بکەن، بەم ستایشی (سەلاحەددین) هەلۆیستی گرگرتوی کیکراوی ناخیان هەڵدەپشت. ئەگەر وا پێک کەوتبایە کە پیاوانی میژوونوس ژیاانامەمی ئەم پالەوانە نەمرەیه نەووسنەوه، ئەوهی ئەو شاعیرانە بەجیانه‌یشتووه پۆلی سەیری ئەویان دەرخستووه له بەدەسته‌ینانی سەرکەوتندا.

(دکتۆر احمد بدوی) پێستیکێ درێژی نووسیوه لەمەر ناوی ئەو کەسانەمی ستایشی (سەلاحەددین)یان کردووه، یان ئەو کەسانەمی توانیویەتی کۆیان بکاتەوه کە سەرچاوه‌ی شیعرو هەلبەستەکان و ناوی دیوانەکان و پەراوی زانست گەلە کەله‌پوریه‌کان (الموسوعات التراثية) هەموو دیاریکردووه کە بۆ توێژەرەوانی ئەدەب پێگا خۆشده‌کات بۆ زانیینی شێوازی شیعری له چاخی (سەلاحەددین)دا.^(۱) ئەگەر شێوازی ئەم جۆره دەربرینیانە له سەده‌ی چوارەم و بەرەوسەرتر نەهاتبایە خوارووه ئەم دەستمايه گەوره‌یه ناویانگێکی زۆری دەبوو لەناو خۆینه‌راند، بەلام ئاستیان هەر چەندی بۆ ئەناو ستایشکاراندا جێگایه‌کی بایه‌خداریان بۆ ئەم پیاوه مەزنه هەلگرتووه و پاراستووه.

(۱) الحياة الادبية في عصر الحروب الصليبية (ص ۴۳۴ تا ۴۲۸). (توسەر).

شیعری میژویی ھۆکارێکی گرنگە بۆ زیندوکردنەوی گیانی میللەت، یەک ھەلبەستی شاعیریکی گەورە کە لە بۆنەیەکی میژویی ناوداردا دەگوترێ دەبێتە دەنگو دۆی وەچەکان دەبێتەو.

سەیری ھەلبەستی (قصیدە) شاعیر (ابو تمام) بکە لە ڕووخانی (عموریە) داو (موسەتەصەم) بە نەمرییەکی سەیری دەھێلێتەو، نەک لەبەرئەوێ لە جەنگدا سەرکەوتوو، بەلکو زۆرکەس بەر لە ئەو لەوبارەو سەرکەوتن مەھدی و ڕەشیدو مەئمون، بەلام کەسکیان نەبوو وەک (ابو تمام) کە ئەوێان بۆ بلێت.

ئیمە ڕووداوی (سیف الدولة) لە گەڵ (ڕۆم) دا دەزانین، چونکە میژوونوسان لە کتێبەکانیاندا تۆماریان کردوو، بۆ غەیری (سیف الدولة) شتی زۆریان تۆمار کردوو، بەلام (سیف الدولة) شاعیریکی وەک (ئەبو طیب المتنبی) ی ھەیە رووداوەکانی ئەو لە شیعەرەکانیدا ھەلگرتوو، ئەم پالەوانە کە شاعیرەکی باسیکردوو کردوێ بە پالەوانێکی ناودار.

بەداخەوێ کە دەبینم ئەوکاتە شیعری عەرەبی ئەم چاخە لە گەیانندی پەيامی نەمری خۆی لایداو کە بەرزکردنەوی وردو ھۆشیارکردنەوی دلەکانەو بوو تە ھاویشووی مەتەلەکان، بۆیە کاریگەری خۆی بۆسەر خەلک لە دەستداو، بە شیوہەکی وەھاش ئەگەر بێتو ئەو شاعیرانە خاویاری شیغری سەرەستین ناتوانن لە بەھێزترینی بۆنەکاندا شیعریک بلێن کە لەسەر زمانی خەلکی بگوترێتەو.

بێگومان دیوانی شیعری عەرەبی دۆینێ، ئەمڕۆ قەسەدە کە نازانیت شیعریکە یان پەخشانیکە، خۆزگە پەخشانیک بان کە حالی بوونیان کرابایە! (۱) لە بەرامبەر

(۱) ئەم جۆرە نەخشە ڕۆی لە شیعەرە کوردییەکانیش کردوو، کام شاعیری ئیمڕۆ توانیویەتی شوێنی خۆی لەناو دیوانی شاعیرە کۆنەکانی کوردا تۆمار بکات وەک: {مەلەوی و مەحووی و نالی و جەزیری و وەفایی و شیخ زەزاو، قانع، ... ھتد}؟.

سەربارە ئەو شاعیرانە کە بە عەرەبی شیعریان نووسیوە وەک (الزھادی) و (نەجمە شەرقی) و (ڕەصافی) و ھتد، وەک (مشاعر الکورد) دا ناویان ھاتوو. ھونەر بەگشتی لە تەواوی دنیا دا لە ڕیچکەکی خۆی لایداو ھەم لە ناوێرێکدا ھەم لە مەبەستدا. شیعەرەکانی کۆنی کورد لە چاو شیعەرەکانی ئیمڕۆ وەک

ئەم کۆمەلە زۆرە (د. احمد بدوي) ئاماژەى پێيان کردووە، دەبینى سەرم سوپماوە کام شیعەرە هەلبێژێرم بیکەم بە گەواھیدەر لەناو ئەو ھۆنراوە جوانانەدا!

ئیمە دەزاتین ئەوانەى بە (سەلاحەددین)یان ھەلاوتوو ھەلەك ئاستدانین لە باشیدا، ھەیانە (الجلی)یەو ھەیانە (المصلی)یە، واتە لە پێشترەو لە پاشترەو، دیوانى ھەندئى لەوانە کۆکراونەووەو ئەو شیعەرانەیان تێدا یە کە لەمەر (سەلاحەددین)دا گوتراوە وەکو قازى (فاضل) و (ابن الساعاتى) و، (ابن سناء الملك) و (اسامة بن منقذ) و (سبقت بن التعاویذی) و (ابن عنین) و (عمارة الیمنى)، ئەگەر لێکۆلەر بە شیکردنەوێ قسەى ھەریەکى لەوانە ھەلسێ لە ئەنجامى بەخشینی ئەم شیعەرە زۆرانسە، ئەوەندەى دەستدەکەوێ کە ستایشکراوە کە لە شەکوێەکی بێنراوەدا دەریکەوێت.

بەلام ستمە تەنیا باس لەوانەو دیوانەکانیان بکەین کە لەبەردەستى توێژەراندە بەکار دەھێنرێن، چونکە سەرکەوتنیکی بەرچاویان تێدا دەبینرێ، کۆمەلە شاعیریکیش واز لێبێتین کە نەتوانراوە ھۆنراوەکانیان لە دیوانیکی سەر بەخۆدا گرد بکێنەووە، دواى ئەو لە پێشتر لە جوانکاری و بەھرەى زۆریاندا، رەنگە ئەم لاپەرە سادانە ھەندئى تیشکیان خستبێتەسەر سەرەنجامى وێژەى ئەوانەو ھاندەرێ بێ ئەوانەى کە دەیانەوێ لە ناسراوەکان بکۆلێتەو، تا ھەول بەدەن ئەوێ لەناو پەرپاوە دەست نووسەرە فەرماوێشکراوەکاندا شارداراوەتەو زیندوى بکەنەو، ئەمە ھەلەى شاعیر نیە کە ئەو نەناسراوەو ناویانگی دەرنەکردووە.

بەلکو ھەلەى ئەو کەسەى بۆ پشودان خەوتوو تەنیا بە دیوانە چاپکراوەکانو ئەوێ لە دوو، یان سێ کتێبدا بلاوکراوەتەو لەمەر پێرەوێ (سەلاحەددین)دا لە سەردەمى خۆیدا وازیان ھێناوەو چەند شتیکی لێرەو لەوێش کە نەناسراوەکان و توویانە باسکردووە.

موعجیزەى وان کە سەردەمیان بەسەر چوو بێت! شیعەرى شاعیرانى کۆن ھەمووی نیلھام و خورپەى دڵ بوو کە لە نەستى شاعیرەو ھەلقوێو، بەلام شیعەرەکانى ئیمەرۆ ھەستى شاعیر بە توێزى دروستیان دەکات! نەمش جیاوازیەکی جەوھەرەى لە نێوان شیعەرى دینى و نیمرەدا. (وەرگێڕ)

بەراستی کەمتەرخەمی منیش لەو خاوەن دیوانە چاپ کراوە بڵاوانەییە کە
باسە کە والێدە کەن پێویستی بە وردبوونەو بەیت، بەشکو لەوەدایە کە سەتەم لە
خودی (سەلاحەددین) دەکات، چونکە شتی گرانبەها بەلاوە دەنێم کە لەمەر ئەودا
گوتراوە، ئەمەش مافیەکە.

بەلام ئەوێ لەم سەتەمە کەمەدەکاتەو ئەوێە من لەو بوارە کەمەدا شت
کۆناکەمەو، بەلکو تەنیا غوونە دەهێنمەو، هەرچەندە هەلبەست و قەسیدە
ناوداران بێنمەو هەلبەستێکی باشتەر لەو هەلبەستە بەجێدێلم کە من هێناومەو،
ئەوێش پێگا بە من دەدات بەر لەوێ لە چاوەکانی ئەم کتێبە بکۆلمەو چەند
کەسێ هەلپۆزێم کە هەندیکیانم نەبێستوو.

لەوانەش شاعیری نابینا (سعادة بن عبدالله الحمصي) کە دەهاتە لای
(سەلاحەددین) و کارەکانی ئەوێ بە دل بوو، جوانترین وەسفی ئەو کە بە دلێا دێ
دەکات و توانای وێنە بیرکردنی وەسفی ئەوێ بە شیوەی هەیه کە تەنیا بە گۆچکە
نەبێ نەییینیو، ئەگەر (ابو العلاء) ملەملانیی خۆنەرانی خۆی کردبێ و چەند
هەلبەست و هۆنراوەیەکی رێک خستبێ لەمەر خەباتی زۆرپۆشینی جەنگیدا کە
نەییینیو، بەلکو کەس چاکتر لەوانە دەیبینن لێی زانیو، ئەو (سعادة بن
عبدالله الحمصي) لە چەند هەلبەستەکیدا زۆر وەسفی سوپای (سەلاحەددین) ی
کردوو کە پێیان گەشتۆتە شوێنی ئەنگاوتن. کە وتوێتی:

فاسلم فجيشك لا یشنى له علم

واسعد فيتك لا تهوى له عُمْدُ

عرمرم كالابى الطيار منتشر

تحصى الرمال ولا يحصى له عدد

تسمو عليه سماء من عجاجته

مبنية من قناة تحتها عمد

سما نقع لشیطان العدو بها

من الاسنة شهب كلها رصد

وفي دياجية نار من صوارمه
تکاد تقطر ماء وهى تتقد
نار تشب على ايدى عطارفة
لا يبق الجو الا كلما رعـدوا
ما جن عبقر جن كلما عزفوا
ما اسد بيشة اسد كلما حردوا
من كل اروع اقارعه ثمل لا يستفيق
وما سيفه غـرد
في كل يوم جلاد لو الم به
عمرو بن ود عداه الصبر والجـلد
شم بالشام سيوفا من عزائمهم
اذا غمدت المواضي ليس تنغمد
ولا تحف فالعوالي شوکها ثمر
حلو الجنى المعالي صابها شهد
فمن يكن بالوامضي خاطباً ابداً
زفت اليه بلاد كلها خرد

نہم شیعرہ بہ ہیژہو ہەرچی لەو بابەتہو و تراوہ لە شویئنی خۆیدا پیتی دەچیئ،
وہسفی بەرجہستہیی (المسی) تۆزو خۆل (العجاجة) کہ لەسەر ستونی ڕمەکان بەرز
دەبیئەو، نەو شمشیرانەیی لەکاتیئدا ناگریان لێ بلند دەبیئ خۆییان لێدەتکیئ
بەلگەیکە لەسەر بیرتیزیکی سەر سوڕەیتەر لە ڕمانی شتیئکدا کہ لای شاعیر
دەبیستری ئەک دەبینریت.

بەلام ڕۆشنگیری زانستی لەم وتەیدەدا ئاشکرایە کہ لەمەر (عەرۆی کورێ
وہدد) و شیرێ بێشەلان و جنۆکەیی خێونشین گوتراو، بەلام ڕامانی وردی بەری
لادییەکان (العوالی) کہ لێکردنەوی خۆش و بە تامەو، بەرزاییەکان کہ ھەنگوینی

شېرىنى لېيه، هه رچهنده مروژ نازار بچېژئ له رېگهيداو شهو كچانهى به زهبرى شمشېر داخوازى ده كړين.

به جوانترين شيوهى چاوه رپه يكارو هاتوون، شاعير ليږدا له مهر سوپاوه قسه ده كات نهك سهر كردهى سوپا، چونكه سهر كردهى سوپاى چاكى هه لېږاردووه ناشى شوينه كه هه لده سوړئ تا تاجه گولينهى سهر كه ووتن به ده ستنديت.

به لام ودهى تاييهت به (سه لاحه ددين) له م هه لېه سته جواندها هاتووه كه شاعير (سعادة بن عبدالله الحمصى) جوانكارى تيدا كردهوه، كاتى پهنای بردو ته بهر رامانى به رجه سته يى (التصوير الحسى)، وهك شهو به سه لميئى كه (ابو العلاء) و (بشار) له رابردوودا سه لماندوينا نه كه هه راي جهنگيانو بينه رى وه سفر كردهوه، له ناستى شهو دواندها دانه به زيوه له كاتيكدا كه نالاو شمشېرو پم و نه سپى په سه نى (سه لاحه ددين) و سفر كردهوه له ناستى شهو دوانه دانه به زيون، وتوويه تى:

و راية ما هفت يوما ذابلها

الا على قد عسال من الذبل

صفراء خافقة بالنصر حائزة

باللول ما لم يُخزهِ الغير بالجيل

منشورة ليس يطوى عزم صاحبها

حتى ينال مكانا قط لم ينل

وصارم مرهف خفت مضاربه

فليس يسبق الا سرعة الاجل

سيف ليوسف ما قدت حديدته

الا من الظفر المقرون بالجلد

كانه وهو في يمناه منصلت

برق جلا عارضا فى عارض هطل

و ذابل عطفه يهتز من طرب

الى الطعان وما يهتز من خطل

يزداد من طوله طولاً براحتة
 اذا طوال الدينيات لم تطل
 وسابع لو يحارى الريح عاصفة
 لقيدت خطوات الريح بالفشل
 سهل القيادة فما يُعري الى شغب
 جمّ الناشط فما يدعى الى كسل
 نجم يمر ببسدر في دجى قتم
 صقر يكبر بليث في شرى اسل

(سعاده)ی نابینا ویستویهتی که توانای (وێنه بیر) ^(۱) خۆی بچەسپێنی ئەك له نواندنی (ئەندێشەیی دەرونی) و (دالغەى مروّفايهتى) دا که لەو نزیکتر و پەيوەستترن، بەلکو له پامانی دیاردهی بیناییدا ^(۲) نالایەکی شەکاوه و شمشیری تیژی بڕنده و پمیکدا که له دەستی شوڤرەسواردا درێژ دەبیتهوه و ئەو ئەسپەى که بەهۆی چالاکی خۆی پینگا بە بای تیژو و دەگرێ هەنگاوه کانی فەشەل پیندینیت و تیکدەشکینیت:

نجم يمر ببسدر في دجى قتم
 صقر يكبر بليث في شرى اسل

لێره دا ئەم داھێنەرە بەجێدیلەم ڕوو له داھێنەریکی تری ئەناسراو دەکەم که بە (فتیان الشاغوری) ناسراوه، هەولمدا شتیکی قەناعەتەخەش لەمەر ئەم شاعیرەوه بزانم، بەلام تەنیا ئەوەندە دەزانم که ئەو له (شاغور) بووه که پەيوەستکراوه بە ئەوەوه! ئەگەرچی ئەوەمان لەدەست چوو که زێتو باوانی ئەو بزانی، بە شیعری ئەو دەزانین که ئەو یاوهری شکۆداری (سەلاحەددین) بووه، هەر لەوکاتەوهش که له جەنگی (دەمیاط) دا له سەردەمی وەزارەتە کەیدا دەرکەوت، تا ئەو ڕۆژەى بوو بە

(۱) وێنه بیر (پامان - التصویر).

(۲) بینایی (البصره)

پالەوانى پالەوانەکان لە ڕۆژى (حطین)دا، وەکو زانیمان (تیبى خەلەکان) وەکو لە (وفیات الاعیان)دا^(۱) باسیکردوووە کە ماوەیى لە (الزیدانى)دا ماوەتەووە کە خاوەنى دیمەنىکی سروشتى لە ئاسایى بەدەر بوو، خاوەنى کتیبى (الخزیدە) شتیکی کەمى لەمەر ئەودا نووسیووە و ئەو ستایشەى لەمەر (سەلاحەددین)ى بەجێ هیشتوووە قەرەبووى ئەو هەوالانە دەکاتەووە کە لەمەر ئەودا ئەماون، وە لە وەسفی بە ئاکام نەگەیشتنى دەستدریژیکاراندا بۆ سەر (دمیاط) جوانکاری نواندوووە، دواى ئەوێ نەم پالەوانە ماوەیەکی کەم حوکمی (میسرى) وەرگرتوووە بەرەو دوا پاشەکشەیان پێدەکات، ئەمەش یەکەم کاری پالەوانانەیه دواى مردنى (اسد الدین) پێوێ هەڵدەستیت، (شاغورى) دەئیت:

ولما اتوا دمیاط کالبحر طامیاً
ولیس له من کثرة القوم ساحل
یزید عن الاحصاء والعد جمعهم
الوق الوف خيلهم والرواحل
رأوا دونهم اسدا بايديهم القنا
وبیضا رقاقا احکمتها الصياقل
وداروا بها فى البحر من كل جانب
ومن دونها سد من الموت حامل
راى الکلب ملك الروم اذ ذاک فتحها
فخاف، و أم الملك والروم هابل

(۱) وەکو لە (مشاهیر الکرد) / محمد امین زکری بگ)دا هاتوووە لێرەدا دوو خەلەکان هەبە، یەکیکیان دەکووتە قەزای رانیە. ئەوتەر دەکووتە قەزای ڕەواندەزەو لە گەڕی گەلی عەلی بەگداو وادەردەکەوێ کە (ابن خلکان) و بڕایەکی خەلکی ئەو بون هاوسەردەمینا (ابن الاثیر) بوو، کە لە (دوگرەى ابن عمر) لەدایک بوو لە خەلەدا چاویان بە یەکتەر کووتوووە و بڕایەکی (ابن الاثیر) و باوکی (ابن حاجب)ى زانا لەگەڵ سوپای (صلاح الدین)دا بون وەکو ڕابردوو باسانکرد، (ابن حاجب الکردی) خاوەنى (الکافیه) کە سەرچاوەیەکی گەرنکی پێژمانى عمرەبییه، باوکی ئەم زانیایە لە (مشاهیر الکرد)دا ناوی (عزالدين موسك)ە. (وەرگێڕ)

فعاډوا على الاعقاب منها هزيمة .
 كانهم ذلأنغام جوافل
 وما أملاوا ان يلحقوا ببلادهم
 لتعصمهم مما داوه المعاقل

نه گهر خویندر کارامه ییه کی زور لهم ههلبهستانه دا به دی ده کات، نه
 کارامه ییه شویتی خوی بو هه لچوونیکی سۆزی خالی کردوه که له کاتی
 سه رکه وتنی (حطین) دا به یه کجاری دهرونی شاعیری پیهه لچووه .

نه غا هونراوه کی له خووه ی پیکهستوه که نه وه لچوونه سۆزییه پیویستی به
 جوانکاری و توکمه یی نه بیست. جوانترین شت نه وه ییه که وه سفی خو به که مزانی
 سه لاهه ددینی له ناو خه لکدا کردوه، دوا ی بیستنی شته جوانه کانی نه وه چاره کان
 سهیری ده که نه و تی ده روان. (فتیان) له پۆزی (حیطین) دا ده لی:

جاشت جيوش الشك يوم لقيتهم
 يتذامرون على متون الضمر
 او ردت اطراف الرماح صدورهم
 فولغن في علق النجيع الحمير
 فهناك لم ير غير نجم مقبل
 في إثر عفریت رجيم مدبر
 فمن الذي من جيشهم لم يخترم
 ومن الذي من جمعهم لم يؤسر؟
 حتى لقد بيعت عقائل ارهقت
 بالعبي بالثمن الاخس الاحقر
 لا يعد منك المسلمون فكم يد
 او ليتهم معروفها لم تنكر

امنت سربهم وصنت حريمهم
 درأت عنهم قاصمان الاظهر
 ما ان رآك الله الا آمراً
 فيهم بمعروف و منكر منكر
 متواضعاً لله جل جلاله
 وبك اضمحلت سطة المتكبر
 لم يخلُ سمع من هناء مهنىء
 للمسلمين ومن سماع مبشر
 واستعظم الاخبار عنك معاشر
 فاصفروا ما استعظموا بالمخبر
 مضت الملوك ولم تنل عشر الذي
 اوتيته من منجح او مفخر!

من وام به خەيالدا دئ كە ئەم هەلبەستە هەلچونئىكى هەستىيە لەيەك
 دانىشتندا گوتراوه، چونكە لە بەجیھێتانو واتادا ئاسانەو وەكو رۆیشتنى ئاو بۆ
 ئاو پرویار دەروات، ئەگەر شاعیر شتیكى هاتە پیشو حەزى پێدەكرد ئەوێ بە
 خەيالى دادئ باسەدەكات، بئى پتویست بسوون بە شینەیی كردن، چونكە
 خۆماندوكردن لە هەندئ بارودۆخدا بئى ئاكام دەبیئت.

بەلام (ابن جبیر) بە گەشتیار دەیناسین ئەك بە شاعیری لە قەلام بدەین، چونكە
 ئەوێ لە شیعرەكانی ماوەتەو زۆر كەمەو، میژوونوسانی ئەو وتویانە كە ئەو
 دیوانیكى شیعرى هەیه تاییبەتە بە شیوہنى خێزانەكەیدەو، بەو پێیە لە ریزی
 پیشەوێ ئەو شاعیرانەیدەوێ كە لە شیعرەكانیاندا ئەو رەوتەیان گرتووه، بەلام ئەم
 دیوانە وون بووه نەدۆزراوەتەو، گەشتەكەشى ماوەتەو دەنگی داوەتەو. لەم
 گەشتەدا چەند پەرەیی لەمەر (سەلاحەددین) هاتوو كە لە تیکۆشانى جەنگی
 ئەو و هەلۆیستی پالەوانانەى ئەو دەدویت، لەگەڵ ئەو شدا سكالاً لەمەر خراپی

گومرک و باج له دهست باجوه رگرانی گومرگی (نیسکه ندرونه) سکالا دهکات، کاتی زه حمت و نه رکیان خستبووه سهر نوو حاجیانهی له (مه غریب) هوه دههاتن و له تواناشیاندا نه بوو پای بیه پرتن، دوی نه وهی (ابن جبیر) له مهر دژواریه کانیاں قسه دهکات باسی کردوه که سکالا که ده گاته گوتیچکهی (سه لاحه ددین) و نه ویش به زهی پیتا دینه وهو فرمان به کوتایی هینان به کیشه که ده کا.

به لام بونهی باسکردنی نیستای نوو هه لیهسته جوانیهی که له گرتنی (بیت المقدس) دا له سهر دهستی (سه لاحه ددین) دا گوتیهتی، چونکه نه م گهشتیاره دوور نیه زیاتر له جاری سهردانی خوره لاتی کردوه، کاره سات و به لای فهره نگه کانی له مهر بیده سه لات و چهوساوه مسولمانه کان زانیوه که له خهوی لیژراندبوو خه مه کی تری بۆ زیاد کردبوو، چونکه نوو (مه غریبی) بوو هه مان دۆخی به دهست فهره نگه (فله) کانی نیسپانه وه بینی بوو کاتی له نه نده لوسدا ولاتی مسولمانیاں دا گیر کردبوو، بۆ نهویه پی (مه غریب) سنوریاں به زاندبوو، کاره ساتی وایان قه وماند بوو که دلی (ابن جبیر) بته زینی و وه بلیتی مه بهستی نه م حه جه بۆ سوککردنی خه مه کانی بووه و، زۆر پرووداوو گهرمه سات له (خوره لات) دا له و پهری توندیدا ده بینی، تروسکاییه کی هیواش له (سه لاحه ددین) دا ده بینی، سهر نه نجام نه م تروسکاییه ناگری گرت و بووه پوناکییه که کاتی گرتنی (قودس) دا پوناکی ده داو، خاچیه کانی له ویتا شاربه ده رکرد و دلخوشیه کی نه وه نده گه وره بو که گه وره شاعیره ناوداره کان ده ریانپریوه، له وانه (ابن جبیر) به م هۆنراوه به ناویانگه هه لیده پرتنی و به ستایشی (سه لاحه ددین) هوه وتویهتی:

اطلعت علی افقک الزاهر

سعود من الفلک الدائر

فابشر فان رقاب العدا

تمد الی سیفک الباتر

وكم لك من فتكة فيهمو
 حكّت فتكة الاسد الخادر
 كسرت صليبهم عنوة
 فله درك من كاسر
 وامضيت جدك في غزوهم
 فتعسا لجدهم العاشر
 ودابر ملكه وبالشام
 وولى كاسهم الدابر
 جنودك بالعرب منصورة
 فناجز متى شئت او صابر
 فكلهم غرق هالك
 بتيار عسكرك الزاخر
 ثارت لدين الهدى في العدا
 فآثرك الله من ثائر
 وقمت بنصر اله السورى
 فسماك بالملك الناصر
 تبیت الملوك على فرشهم
 وترفل في الزرد السابري
 وتؤثر جاهد عيش الجهاد
 على طيب عيشهم الناصر
 وتسهر ليلك في حق من
 سرّضيك في جفnsk الساهر
 فتحت المقدس من ارضه
 ثعادت الى وضعها الطاهر

وجئت الى قدسه المرتضى
فخلصه من يد الكافر
واعليت فيه منار الهدى
واحيت من رسمه الدائر
لكم ذكر الله هذي الفتوح
من الزمن الاول الغابر
وخلصك من بعد فاروقه
بها لاصطناعك في الآخر
مصحبكم القيت في النفوس
بذكر لكم في الورى طائر

جوانکاری ئەم ھۆنراویە تەنیا لە ئاسانی و پیری پاستگۆیی و سۆزی گەرمیدا
نیە، بەڵکو لە گەڵ ئەوەشدا پوانینی خەلکی (مەغریب) بۆ (سەلاحەددین)
پۆندە کاتەووەو ھەواڵ دەدات کە دنیای ئیسلامی ئەوکاتە یەک جەستە بوون، سنورە
دەستکردە سیاسییەکان لەناو دەوڵەتەکاندا میزازی سۆزایەتی لەناو ئەوانەدا مەنە
ناکات کە ئاین پەرورەن بۆ ئیسلام و ئەوان لە ھەموو شوێنیکدا لە ھیوا و ژانەکاندا
یە کەدەگرەو، ئەم حەقیقەتەش دوژمنانی مسوڵمانان لە دەرەو و ناو و دەتۆقینی،
لە دەرەو و دە جەنگی خاچیەکان دیارترین مەترسیداری ئەو، لەناو و دەشدا چەندان
بانگەوازی گوماندار و ھەکو پەگەز پەرستیەت و فیرعەونییەت و بەر بەرییەت و
فینیقییەت و بانی بینی کە ھەموویان بۆ جەنگکردن لە گەڵ ئیسلامدا کێبەرکی دەکات و
ھەرکەس باسی بکات دەتۆقی و ھەکو چۆن کەسێ پێشوی درایی لە کەتەبی مار
دەترسیت، ئەو ئەوا زشتەکرانە ھەموو ھۆیەکیان بە کارھێنا کە سەرنجیان رابکێشی و
نیازی خراپی ئەوان پووێش بکات کە لێک ھەلۆ شاندنەوی پەییوەندی نێوان وڵاتە
ئیسلامیەکانە، بەلام ئەمە بێسودە، چونکە ناتوانن پووناکی خوا بکوژننەو.

کاتی سوپای فەرہنگەکان لە ئەوروپاوە و ھەکو کوللە پەلاماری قودسیاندا دوا

پاکژکردنه وهی له پیسی نه وان بۆ گێرانه وهی، شاعیره کان ههستیان به مهترسی کرد له داهاتوودا، بهلام دهیانزانی (سهلاحه ددین ئاستهنگیکی بهرزه و دژواره وه خهباتی نهو بۆ رزگاری (المسجد الاقصی)، نهگهر جاریکی تریش توشی کاره سات بیتهوه وچان ناگرئ.

(الرشید النابلسی) که وهکو نهاسراویکه لهناو نهدهیابندا، چونکه من هیچ شتی لهبارهی نهو نازانم، جگه لهوه نهبی له شیعره ههجوکهکانیدا هاتووه له بهشی سییه می (فوات الوفيات/ ابن شاکر) و نهو شیعرهش که لهبهشی دووه می (الروضتین) دا هاتووه! نه مهش بۆ زانینی نهو زۆر سود نابه خشی، نه مه شاعیره ویستویهتی، من ده لیم ویستویهتی که سه رهنجی (سهلاحه ددین) بۆ نهو رووداوانه رابکیشی که نه مه دهیانینی و نهویش لیان ییئاگایه و، هۆنراوه کی ستایشکهری نووسیوه له ناویدا وتویهتی:

و یح الفرجة بل ویل أمهم او ما
 فیهم لبیب علی العلات یغنبر
 فکم نثرتهموضر با اذا انتظمو
 وکم نظموا طعنا اذا انتشروا
 ان یممّوك فلا بدع لجهلهم
 تسعى الی الاسد فی غایاتها الحمر
 فمام عن حوزة البیت المقدس لا
 خوف -وحاشاک من خوف- ولا ضرر
 هو الشریک وقد ناداک معتصما
 فما علی مجده من بعد ها حذر
 وسوف تستغفر الایام هفوتها
 وتحصد الفئاة الاوغاد ما بذروا

ما ابھج الدین والدنیا بالکھـ
 الصدیق یوسف لا لذت به الغیر
 ملک تساوت جمادی فی الجھاد وتموز
 لہیہ وضاهی ناجرا صفر
 فلیس یثنیہ حرّ ان توقد عن
 رضا الا له، ولا ان اغدق المطر
 ولا ینہبہ عما یکـابده
 ضج — اعیذ معالیہ — ولا ضجر
 ولا یری الروح الاظھر سہلتہ
 فی بطن معركة مرکوبہا وعر
 صبر جمیل کطعم الشہد فی فمہ
 وعند کل ملک طعمہ الصبر

وہ ہم قسہیدی تھو کہ دہلی: (صبر جمیل... ہتد) تھوہمان دہخاتمہ یاد کہ
 (ابن جبیر) ناماڑہی پینکردوہ کہ سرکونہی ہندی پاشاکانی ہاچہرخی خوی
 دہکات کہ لہناو بہرہکاندا شانازی دہکنو کہشخلیدہدہنو لہسر ثاوریشم
 دہخونو خۆشگوزہرانی بہسر خہباتدا ہلدہبژیرنو دہخونو شہوغونیش بۆ
 (سہلاحہددین) بہ جیدیلن کہ ہرگری بکات لہکاتیکدا تھوان خہوتون! ہہبوو
 لہوانہ پلان و نہخشہی بہدزیہموہ بۆ دادہپرشتو سرکہوتنی تھویان بئ شکان بوو
 بۆ تھوان، یہ پەنہانی رقیان لیتی دہبۆہ، بہلام زمانہکان بہ شتوہی لہمہر تھواندا
 دہدوا کہ نابروچونو ناورپانی تھوانی تیدا بیت، تھمہ نمونہیدہ کہ لہو شیعراہدی
 شاعیرہ نہناسراوہکان لہمہر پالہوانہتی (سہلاحہددین) قسہیان کردوہ، کاتس
 بہرہو فیردہوسی پەرہردگاری گہرایہموہ تھم ستایشہ گۆرا بہ شینو زاریہکی گہرم
 کہ بہ کارہساتیکی گہورہ دادہگیرسیتو تاووتوتی تھم شینو زاریہش ریزہکی خوی
 ہہیہ لہ نیوی تہدہبیدا پیم خۆش نیہ سۆزو خۆشہویستی بہ سوئی خوتنہر بہ

باسکردنی نهم کاره ساته ههژینه ره بوو روژینم که شینگیره کان ههستی پیده کهن،
نه گهر بهر له وه شینی تری گه وره پیاوان نه بویه ههر له سهرده می هه موویانه وه
(محمد) کوری (عبدالله) عليه السلام نزیك ده بوو، گیانه کان له لاشه جیابکاته وه.

کاره ساتی (سه لاحه ددین) وه کو شاعیری عه ره بی باسی ده کات له رابردوداو:

وما كان قيسم هلكة هلك واحد

ولكنه بنیان قوم تهدما!!

واته: نه ندازه ی مردنی نهو یه ک مردن نه بوو به لکو خانوی گه لیک بوو پروخا.^(۱)

(۱) هوکمرانی نه بیویه کان:

۱/ له (میسردا) (صلاح الدین الایوبی - یوسف کوری نه بیوب ۱۱۷۴ زاینی.

- عه زیزی کوری عوسمان کوری صلاح الدین ۱۱۹۳ ز.

- مه منصور محمد کوری عوسمان ۱۱۹۸ ز.

- عادل (۱) احمد کوری نه بیوب ۱۱۹۹.

- کامل (۱) محمد کوری نه محمد ۱۲۱۸.

- عادل (۲) محمد کوری محمد ۱۲۳۸.

- موعه ظه م توران شا کوری نه جمه ددین ۱۲۴۹.

۲/ نه بیویه کان له دمه شقدا:

- الافضل نورالدین علی بن صلاح الدین ۱۱۹۳.

- العادل (۱) احمد بن ایوب ۱۱۹۶ (مصر وشام).

- المعظم عیسی ابن احمد ۱۲۱۸.

- الناصر داود بن عیسی ۱۲۲۷.

- الاشرف موسی کوری احمد ۱۲۲۹.

- الصالح اسماعیل کوری احمد (۱) ۱۲۳۷.

- الصالح اسماعیل کوری احمد (۲) ۱۲۳۹ - ۱۲۴۵.

- الکامل (۱) محمد کوری احمد (۱۲۳۷) مصر وشام.

- العادل (۲) محمد کوری محمد ۱۲۳۸ مصر وشام.

- الصالح نجم الدین نه بیوب موپی محمد (۱) ۱۲۳۹.

- الصالح نجم الدین نه بیوب کوری محمد (۲) ۱۲۴۵ - ۱۲۴۹.

- الصالح اسماعیل کوری احمد (۲) ۱۲۳۹ ز.

- الصالح نجم الدین ایوب کوری محمد (۲) ۱۲۴۵ مصر وشام.

۳ - المعظم توران شاه کوری نجم الدین ۱۲۴۹ - ۱۲۵۰ مصر وشام .
۴ / (تیه‌یویه‌کان له - حمله‌ب دا) :

- العادل (۱) احمد کوری تیه‌یویب ۱۱۸۳ پاشان مصر وشام .
- الظاهر غازی (۱) کوری صلاح الدین ۱۱۸۶ .
- العزيز محمد کوری غازی ۱۲۱۶ .
- الناصر یوسف کوری محمد ۱۲۳۶ - ۱۲۶۰ .

۵ / تیه‌یویه‌کان له (حماء) :

- تقي الدین کوری توران شا کوری ایرب ۱۱۷۸ ز .
- المنصور (۱) احمد کوری عوممر ۱۱۹۱ .
- الناصر قلیچ کوری نهرسه‌لان کوری سلیمان ۱۲۲۰ .
- المظفر (۱) عمود کوری سلیمان ۱۲۲۹ .
- المنصور (۲) محمد کوری عمود ۱۲۴۴ .
- المظفر (۲) عمود کوری محمد ۱۲۸۴ .

۵ / تیه‌یویه‌کان له (حمص)دا :

- شیرکز کوری شادی ت ۱۱۶۹ .
- القاهر محمد کوری شیرکز ۱۱۷۸ .
- المجاهد شیرکز (۲) ۱۱۸۶ .
- المنصور تیه‌یوهم کوری شیرکز (۲) ۱۲۴۰ .

۶ / تیه‌یویه‌کان له (میا فاروقین)دا :

- الناصر صلاح الدین کوری تیه‌یویب ۱۱۸۵ ز .
- العادل (۱) احمد کوری تیه‌یویب ۱۱۹۴ .
- الاوحد نجم الدین کوری سیف الدین ۱۱۹۹ .
- الاشرف موسا کوری سیف الدین ۱۲۱۰ پاشان شام .
- المظفر شهاب الدین غازی کوری یوسف الدین ۱۲۲۱ .
- الكامل ناصر الدین محمد کوری شهاب الدین ۱۲۴ - ۱۲۸۴ ز .

(المنجد فی الاعلام / لويس معلوف). ماوه‌ی حوکی (صالح الدین) له میسر‌دا (۲۴) سا‌ ب‌و، (۱۹) سا‌ له‌ مه‌شام‌دا به‌ر‌ت‌کرد‌و (۱۷) کو‌بو کچی هم‌بو، پاشان ده‌ولت‌ی مه‌مالیکی ده‌ریایی هاته‌ شوین که سولتان (مظفر قوطوز) سه‌ر‌کرد‌ایه‌تی کرد له (۶۵۷ ک)دا.

دوا شای تیه‌یویه‌کان له میسر‌دا (الاشرف موسی) ی‌و، وه له‌ شام‌دا (الناصر یوسف) بو. (النوادر السلطانية/ ابن شداد/ تحقیق احمد ایش/ ل ۱۲/ ۲/ ۲۰۰۵م/ دیشق).

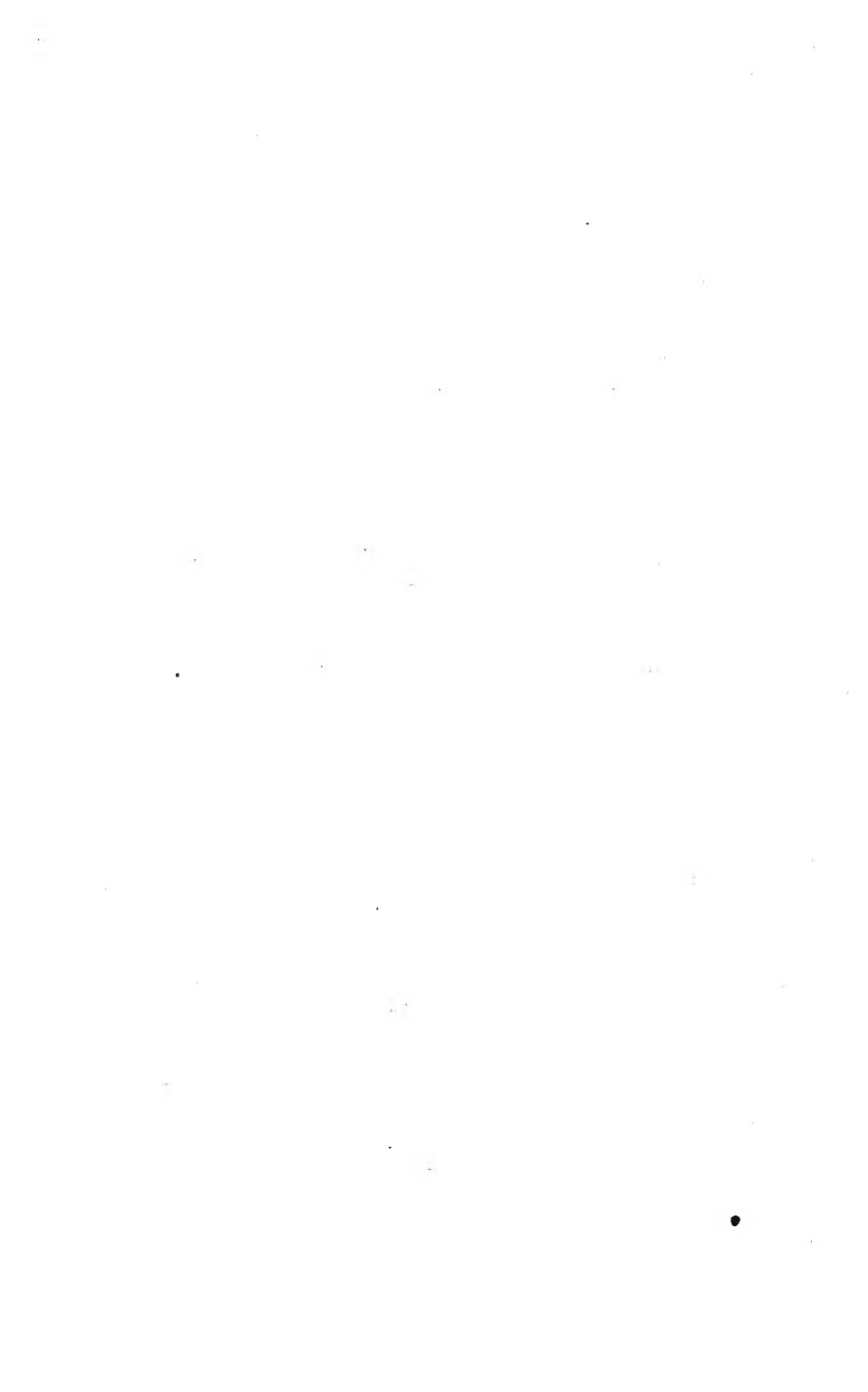
ه‌ژی رووخانی نهم ده‌ولت‌مه‌ش وه‌کو ر‌ابد‌ودو بامان‌کرد په‌یل‌بوونی تاک‌وکی و په‌رته‌وازه‌یی خ‌یزانی تیه‌یویی بو، کاتی‌ شا (الانضل) که دانراوی یاوکی بوو به‌ر‌کمناریان کرد . (انا لله وانا الیه راجعون) (وه‌ر‌گ‌تی)

نيوه پروك

۹ پيشه کی
۱۳ چەند دیریک له باره ی سه لاهه ددینه وه
۱۵ په تاي پهره سه ندوو
۲۹ بهر له سه لاهه ددین
۴۵ خیزانیکی دلیرو نه بهز
۵۹ بهر وه میسر
۷۹ وه زاره تی سه لاهه ددین
۹۱ (خه لافه تی) لابر او
۱۰۳ نیوانی دوو پالنه وانی گه وړه
۱۱۳ له پیناوی یه کپیزی دا
۱۲۷ چاکسازیه کانی ناو خو
۱۴۱ سه رله نوئ بهر وه (شام)
۱۵۵ چەند گومانئ بئ پیگه پئ دان باس ده کرین
۱۶۷ پوژی حیتین (الحطین)
۱۸۱ میری که شتیگه ل (الاسطول)
۱۹۳ بهیتولمه قدیس
۲۰۵ جهنگه کانی (عه ککا)
۲۲۱ مه له وانه کی گیان به خش (بیشمرگه)
۲۲۹ خه مه کانی پالنه وانیک

۲۴۵ قازی (فاضل)
۲۶۱ ناسته‌نگ و ته‌نگ و چه‌له‌مه
۲۷۵ کوژانه‌وی چرایه‌که
۲۸۱ که‌سیتی‌یه‌کی ده‌گمهن (ناویژه)
	هاوسه‌نگی‌یه‌کی ناداد‌گه‌رانه له‌باره‌ی (عماد‌الدین) و (نور‌الدین) و
۲۹۹ (سه‌لاحه‌ددین) دا
۳۱۱ نه‌وانه چیان و تووه
۳۲۹ نیوه‌پۆک

صلاح الذین الاوتی

قامر العروا الیهی

د. محمد رجب الیومی

تفسیر القرآن

بیت القرآن

www.al-tafseer.com

E-mail: tafseeroffice@yahoo.com

altafseer@hotmail.com

بیت

شعبه: شعبه الفقه - زیر نوبت الفقه

تلفون: 2221695 - 2230908

موبایل: 07701387291 - 07504605122